

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

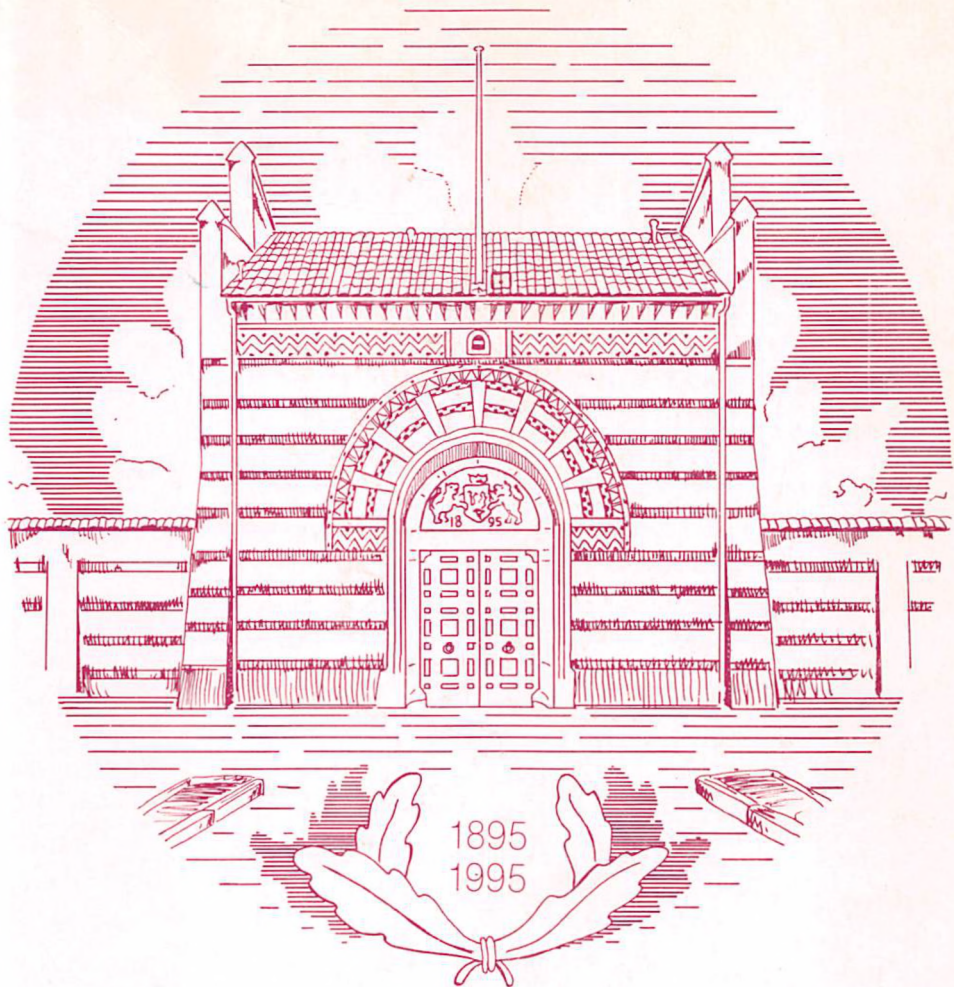
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Erik Carlé

KØBENHAVNS FÆNGSLER

|

100 ÅR

Justitsministeriet,
Direktoratet for Kriminalforsorgen

**Tilegnet
Københavns Fængslers personale**

Erik Carlé

KØBENHAVNS FÆNGSLER I 100 ÅR

I anledning af Vestre Fængsels
jubilæum 29. september 1995.

Billedredaktion:

Poul Lunk
Bitsch Petersen
Erik Carlé

Fotografisk medarbejder:
Steen Paulsen

Justitsministeriet, Direktoratet for Kriminalforsorgen - 1995.

Københavns Fængsler i 100 år.

Udgivet af Justitsministeriet, Direktoratet for Kriminalforsorgen.

Copyright: Erik Carlé. 1994.

Bogen er sat med: Times ordinær 10 pkt.

Papir: Stora fine, 100 gr..

Omslag: Chromocard, 260 gr..

Omslagstegning: Kjeld Leif Petersen.

Rentegning: Kirsten Lykke Petersen.

Sats, Repro, Tryk og Indbinding: De Grafiske Fag, Statsfængslet i Nyborg, 1995.

ISBN: 87-601-4737-7.

Af samme forfatter:

Døden i Vestre, Gyldendal 1980.

Ungdomsfængslet på Søbysøgård. Justitsministeriet 1983.

Med Torben Kjær: Vers og melodier til kirkeåret. 2001. Siglev 1986.

Fængselsvæsenet under besættelsen I - II. Justitsministeriet 1990.

INDHOLD

I BOG: Staden Københavns fængsler

1. kapitel: Forudsætninger	Side	7
2. kapitel: Fængslernes bygninger	Side	19
3. kapitel: Personalets ansættelse og funktioner	Side	29
4. kapitel: Fra Vestre fængsels indvielse til straffelovstillæg og prostitutionslov	Side	39
5. kapitel: 1905-19. Fra arbejdspligt til fængslets færdiggørelse	Side	64
6. Kapitel: 1919-38. Fra retsreform til statsovertagelse	Side	96

II BOG: Krig, besættelse og retsopgør

7. kapitel: Krig og besættelse	Side	131
8. kapitel: Fra retsopgøret til Cai Jensens afgang	Side	173

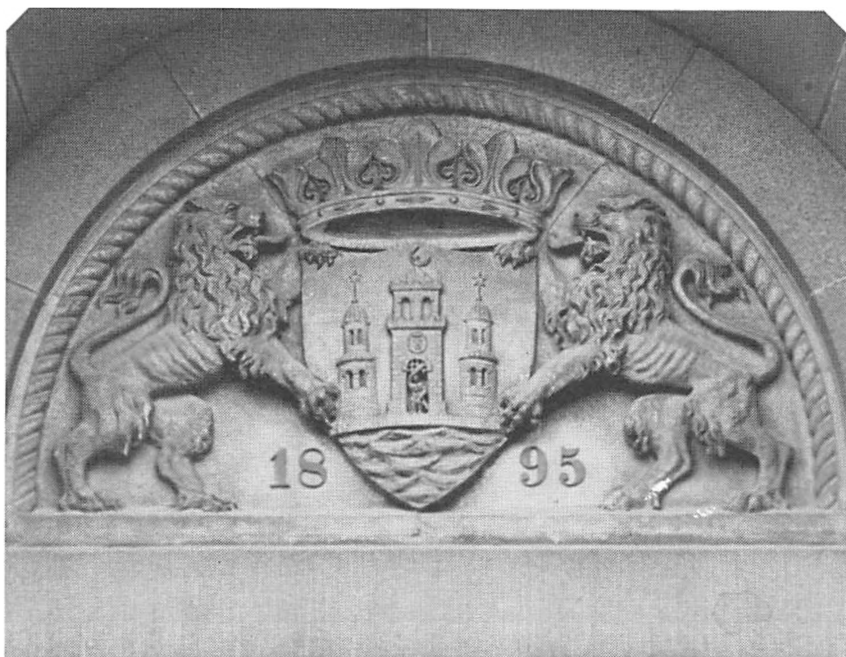
III BOG: Behandling, rettigheder og besparelser

9. kapitel: 1956-66. Behandlingsintermedium: Fra Worm's tiltræden til Nordskov's	Side	205
10. kapitel: 1967-82. Fra Nordskov til Ninn	Side	241
11. kapitel: 1982-1989 ff.. Sparetider	Side	311

Københavns fængslers personale pr. 1.12.94	Side	I
Kilder	Side	IX
Sagregister	Side	XI
Efterskrift	Side	XIX

I BOG

STADEN KØBENHAVNS CIVILE FÆNGSLER

Fig. 1. Byvåbnet over hovedporten til Staden Københavns vestre fængsel.

I

FORUDSÆTNINGERNE

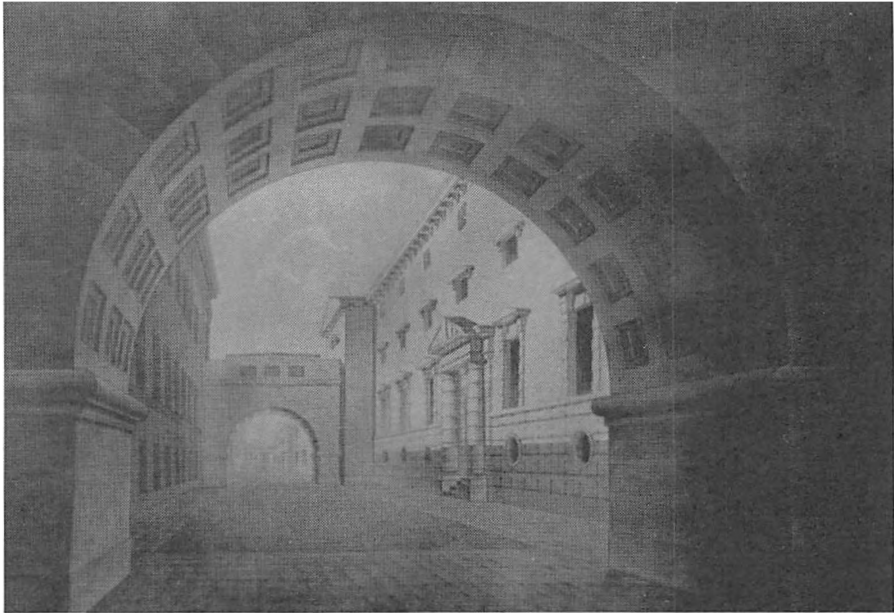
Fra handelsplads til residensstad.

København- Købmanne- Havn- udviklede sig i løbet af 11- hundredetallet på grund af sildefiskeriet i Øresund til en basisby for tyske købmænd. I 1167 fik Absalon byen af kongen og byggede borg på den holm, som siden kaldtes Slotsholmen. Byen var derefter Roskildebispens indtil 1417, da denne måtte give op over for et ultimatum fra Erik af Pommerns side og give den tilbage til kongen.

Med bydannelsen og handel fulgte kriminalitet og nødvendigheden af juridisktion. Men da byen var bispens, som havde sin egen kirkelige ret, fik den i 1254 af biskop Jacob Erlandsen, kongens indædte modstander, kun en stadsretslignende ordning, medens bisperesidensen Roskilde, der var kongens by, i 1268 havde fået en egentlig stadsret, som blev normgivende for andre byer på Sjælland.

Om bispetidens arrestforhold vides lidet. Man antager, at borgen og et af klo-

Fig. 2. Staden Københavns civile arresthus. Opført 1805-15 af C.F. Hansen i forbindelse med opførelsen af råd- og domhuset.

strene har været benyttet. Efter reformationen benyttede byen i hvert fald det gamle munkefængsel, »prisonet«, ved Helligåndsklosteret til at opbevare de værste forbrydere. Der har kun kunnet være tale om varetægtsfanger, da fængselsstraf ikke anvendtes i middelalderen.

Kongens overtagelse af København medførte et egentligt bystyre, og stadsarresten fulgte de skiftende rådhus i Skindergade, på Nørregade og mellem Gammeltorv og Nytorv, indtil slutteriet blev skilt ud og fik anvist en række huse i Svendegade, der løb fra Nytorv til Hestemøllestræde. Disse blev i 1678 brudt ned og et egentligt arresthus bygget. Dette blev snart for lille, og et nyt arresthus blev opført i 1712. Det var her de sørgmuntre begivenheder skildret af historikeren Weitemeyer og digterisk forgyldt af Mogens Klitgaard fandt sted. Dette ny arresthus brændte ved ildebranden 1795. Da også rådhuset nedbrændte, blev en kommission nedsat til at projekttere magtens bygninger i byen. Den kom til det resultat, at et nyt rådhus med politistation, byret og arresthus kunne opføres på slutteriets og Waisenhusets grund. Den sidste lå i Nytorvs sydvestre hjørne. C.F. Hansen tegnede og opførte derefter de bygninger, vi kender i dag: råd- og domhuset, som også rummede politiets hovedstation, på Nytorv og arresthuset adskilt derfra af Slutterigade, men med to gangbroer som forbindelse, den østlige

kaldt sukkenes bro. Over rådhusets magtfulde søjler stod ordene fra jyske lov: Med lov skal land bygges, over indgangen til Staden Københavns Civile Arresthus: For Almensikkerheden.

Byggeriet påbegyndtes 1805 og afsluttedes 1815.

Fra småstad til storby.

Da C.F. Hansens arresthus blev bygget, var København væsentlig en residens- og embedsby. Den havde 100.000 indbyggere. Den var stagnerende. Englandskrigene havde bragt den florissante tid til ophør, statsbankerotten i 1813 var dens sidste undergangstegn. Ved Wienerfreden 1814 tabte kongen Norge. Det var en småstad, guldalderens digtere færdedes i, og gennem hvis »vindever« vi med Hostrup's »Genboerne« siden kigger.

Men i sidste halvdel af 1800-tallet blev den hjemsted for den tidlige industri, som tiltrak arbejdskraft fra hele landet. I 1847 var der kun 49 dampmaskiner i København, i 1855 81, men i 1873 over 200. I 1850 arbejdede ca. 10.000 i byens fabrikker, i 1870 over 20.000. B&W var den største arbejdsplads med 500 arbejdere.

Samtidig blomstrede handel og skibsfart op ved især Tietgens og senere H.N. Andersen's oprettelse af handelskompagnier, selskaber og banker.

Efter 70'erne fik også de omliggende kommuner del i byens vækst, og omkring 1900 havde det storkøbenhavnske område ca. ½ million indbyggere. I 1950 havde det 1 million.

Kriminalitetens vækst.

Med byens vækst fulgte en talmæssig og procentvis større kriminalitet og dermed et større tal af indkomne arrestanter i arresthuset. For årene 1866-70 var det gennemsnitlige folketal 168.217 og gennemsnittet af indkomne arrestanter 3353, 1871-75 196.145 / 2300, 1876-79 222.925 / 3309, 1881-85 257.425 / 5067, for 1886-90 296.456 / 7501 og endelig 1891-95 323.347 / 9288. Udtrykt i procent var arrestanternes andel af folketallet steget fra 1,99% til 2,87%.

Antallet af anholdte var dog større end antallet af indsatte arrestanter. I 1866 anholdtes 8.733, men kun 1.425 for forbrydelser, deraf de 998 for forbrydelser mod ejendomsretten. De fleste var anholdt som erhvervsløse, hjemsendte, afgivne til fattigvæsenet eller straks løsladte. Det daglige gennemsnit af arrestanter i arresten var 144,4. I 1896 var gennemsnittet pr. dag 376,7.

Godsejerstyre og etatsrådsby.

Envældens fald og grundloven af 1849 var resultatet af et politisk pres fra levende borgere og embedsmænd. Deres politiske parti, de nationalliberale, beherskede da også magtens scene indtil krigen 1864 og afståelsen af Slesvig. Den tomme scene tog godsejerne over, måske som den eneste mulighed. Begyndelsen

gjorde de med grundloven af 1866, som indskrænkede valgretten. Først var grev Frijs konseilspræsident, han havde Jacob Brønnum Scavenius Estrup som indenrigsminister. Denne mente derigennem at kunne bekæmpe folkesuveræniteten, som var det værste af alt. Efter et par nye godsejrerregeringer sagde Estrup i 1875 endelig ja til selv at danne regering, og trods en stadig voksende opposition i befolkning og folketing, med Venstre som folkeviljens politiske udtryk, fortsatte han ved provisoriske finanslove, dygtig splittelse af oppositionen og stærk støtte fra Christian IX til 1894.

Socialismen, der som en komet kom ind over København med Louis Pio i 1870, hvor Internationale dannedes og fik 9000 medlemmer, fusede ud med ledernes regeringsunderstøttede emigration til nyt modelsamfund i Amerika. Arbejderne tog derefter selv over med snedker C.C. Andersen, skomager Chr. Hørdum og skrædder P. Holm. Fagforeningerne dannedes og forenedes af Jens Jensen til De samvirkende Fagforbund 1898. Omkring 1890 var 90% af arbejdsstyrken organiseret. I 1884 indvalgte de to første socialdemokrater i folketinget.

Men trods bøndernes opposition i Venstre og arbejdernes i det spæde socialdemokrati og trods det såkaldt moderne gennembrud med brd. Brandes på det intellektuelle plan var samfundsmagten indtil systemskiftet 1901 fast forankret hos godsejere og konge. Og byerne var højresindede. Når i spørgsmålet om udvidelse af stadens fængselskapacitet borgmesteren i magistratens 1. afdeling skrev til politidirektøren var det en etatsråd, der skrev til en justitsråd, og denne skrev videre til bygningsinspektøren, der var etatsråd. Stadsarkitekten var professor. Ranghierarkiet betød ikke, at der ikke var stor velvillighed over for det menige personale, det var der, men den var patriarkalsk.

Straffeloven af 1866.

Straffeloven var af 12. februar 1866 og præget af at være blevet til under den tilbageholdenhed over for 1848's frihedstanker, som godsejervældet betød. Alligevel var den et fremskridt som Danmarks første systematiske straffelov. Tidligere var gået Christian V's Danske Lovs 6. bog, som senere under enevælden afløstes af særlige love, deriblandt de såkaldt ørstedske love af 1833, 1840 og 1841. Straffeloven af 1866 varede da også ved til 1933, hvor den med de ændringer, der blev foretaget hen ad vejen, afløstes af straffeloven af 1930, som med store ændringer stadig er gældende.

De straffe, som kunne idømmes efter loven, var: livsstraf (dødsstraf), strafarbejde, fængsel, bøder og fortabelse af embede, bestilling eller valgret.

Livsstraf fuldbyrdes offentligt med økse.

Strafarbejde var enten tugthusarbejde eller forbedringshusarbejde. Tugthusarbejdet idømtes for livstid eller på visse år, ikke under 2 år og ikke over 16. Forbedringshusarbejde idømtes kun på tid, ikke under 8 måneder og ikke over 6 år.

Strafarbejde udholdtes i de dertil indrettede strafanstalter. Tugthuset i Hor-

sens var oprettet 1853 og forbedringshuset i Vridsløselille i 1859. Kvindefængslet havde til huse i det gamle fængselskompleks på Christianshavn, nu kaldt Straffeanstalten på Christianshavn.

Vigtigere for vor sammenhæng, arresthusvæsenet, var bestemmelserne om fængsel. Som fængselsstraffe anvendtes simpelt fængsel, fængsel på sædvanlig fangekost, fængsel på vand og brød samt statsfængsel. Statsfængsel var dog en form for æresfængsel, som ikke brugtes i praksis. Fængselsstraf blev udstået i offentligt fængsel efter forskrifterne for arrestvæsen.

Simpelt fængsel tilkendtes ikke kortere end 2 dage og ikke længere end 2 år. Den fængslede var ikke indskrænket til sædvanlig fangekost. Straffen svarede nærmest til vort hæfte. Fængsel på sædvanlig fangekost tilkendtes ikke under 2 dage og ikke over 6 måneder. Den fængslede var indskrænket til arrestvæsenets kost.

Fængsel på vand og brød tilkendtes ikke under 2 dage og ikke over 6 måneder. Den fængslede måtte ikke nyde andet end vand og brød og dertil salt. Røgtobak var forbudt. Domme på 5 dage og derunder skulle udstås uden afbrydelse, medens længere straffe efter 5 dage fik mellemfrister på 2 dage med almindelig kost. Disse mellemfrister blev længere jo længere straffen var. Mellemfristerne kunne dog forkortes efter den dømtes ønske og lægens godkendelse. Det var der stor interesse for.

På straffefanger kunne de i lov af 3. december 1850 foreskrevne legemlige straffe anvendes.

Bøder idømtes fra 1 til 2.000 rigsdaler og tilfaldt statskassen. Ved manglende betaling skulle de afsones.

Arresthusreglementet af 1846.

For arrestanter i arresthus gjaldt arresthusreglementet. Det omfattede således også Staden Københavns civile Fængsler. Det var givet før grundloven, var af 7. maj 1846 og forblev skam gældende til det afløstes af de kongelige anordninger af 1932 for varetægtsfængsel og afsoning i arresthuse. Og det skønt det »confunderede« varetægtsfængsel og arrestafsoning, hvorved varetægten nok blev for hård og afsoningen ret civil, som det blev sagt sidst i århundredet. Forbedringer i retning af adskillelse mellem arrestantkategorierne skete hen ad vejen, men først ved ibrugtagningen af Vestre Fængsels østfløj i 1916 skete i København en egentlig adskillelse mellem varetægtsarrestanter og afsonere, en praksis, som nu forlængst er forladt.

Reglementet var såmænd udfærdiget af Anders Sandøe Ørsted selv. Måske derfor holdbarheden. I forordning af 5. april 1793 var det udtalt, at da det strider mod retfærdigheds grundsætninger, at nogen skulle anses for skyldig til straf, førend han dertil på lovlig måde er bleven dømt, så flyder deraf, at de som formeldt misgerninger er tiltalt og heftede, ikke bør udsættes for større lidelser end

de, der nødvendigt følger af deres friheds indskrænkelse og deres personers bevogtning, indtil deres skæbne ved endelig dom er blevet afgjort. Sikkerheden skulle derfor forenes med en så mild behandling, »som mulighed tillader, og menneskelighed fordrer«. Ørsted fastsatte derfor, at varetægtsarrestanten ikke måtte lide andre indskrænkninger, end de, der var en nødvendig følge af »hans friheds indskrænkning og hans persons bevogtning, indtil hans skæbne ved dom er afgjort«. Men uden offentlig rettergang var han alligevel overladt til dommernes forgodtbefindende. Ved en forespørgselsdebat i folketinget 3. december 1888 i anledning af en massearrestation af skomagersvende klagede folketingsmand P. Holm over, at de blev nægtet ekstraforplejning og besøg af assessoren, og folketingsmand Lauridsen hævdede, at det var almindelig praksis, at nægtelse skete, indtil den sigtede havde tilstået. Af Københavns fængsleres akter, efter at fængslerne havde fået egen inspektør, fremgår, at assessorerne helt almindeligt anvendte nægtelse af arbejde til at fremkalde tilståelser, og at disse som arrestvæsenet fandt det naturligt, at fængselspersonalet gav oplysninger til sagen.

Hovedreglen var dog, at arrestanterne skulle behandles med mildhed uden tilsidesættelse af den fornødne alvor. Hvilken modsætning mellem den stokkonservative Ørsted og senere progressive fængselsfolk, der i instruksen af 1948 bestemte, at fangen skulle behandles med alvor og fasthed.

Med hensyn til afsoningen i arresthus sammenfattede Københavns fængsleres første fængselsinspektør Stener Grundtvig i 1899 ganske kort bestemmelserne derhen, at der kun fandtes disse, at straffe almindeligvis skulle udstås i celle, at fængselsbestyreren fastsatte opmønstring og afmønstring, at fangerne dagligt gaves 2 halve timers gårdtur, at de havde ret til egne klæder, at tobak krævede fængselsbestyrerens tilladelse, at arbejde var fakultativt, at fortjenesten udbetaltes kontant, at deltagelse i gudstjeneste i modsætning til i straffeanstalterne var frivillig, at fængselsbestyreren kunne give tilladelse til gode og nyttige bøger, til besøg og brevveksling. For brud på disciplinen kunne der ikendes nægtelse af lys, af ekstraforplejning og af arbejde, anlæggelse af spændetrøje indtil 24 timer samt indtil 15 rotingslag. Belønninger kendtes ikke. Straffebestemmelserne gjaldt også varetægtsarrestanter.

Løsgænger, prostitution og gældsfængsel.

Af andre for arrestvæsenet vigtige love var loven af 3. februar 1860 med senere ændringer om straffen for løsgænger og betleri. Den bestemte, at den, der strejfede arbejdsløs om uden at kunne oplyse, at han var i besiddelse af midler til sit underhold, eller at han i det mindste søgte lovligt erhverv, blev som løsgænger at anse med vand og brød. Der kunne dog også dømmes til anbringelse på tvangsarbejdshuse, hvor sådanne fandtes.

Lov at 10. april 1874 angående foranstaltninger mod udbredelse af venerisk smitte bidrog til at fylde arresterne, idet antallet af fruentimmer til dels i meget

ung alder, der dømtes for overtrædelse af straffelovens § 180, i århundredets slutning var i tiltagen. Det var ikke varetægten, som sjældent anvendtes, men straf-fuldbyrdelsen, der var tyngende for arrestvæsenet.

Derimod forekom anvendelse af gælds fængsel efter lov af 25. marts 1872 sjældent.

Politivæsen og retspleje.

Politiet var kommunalt indtil 1938. Først i 1911 etableredes et begyndende statspoliti. På landet var herredsfogeden såvel politimester som dommer. I København havde man i stedet en politidirektør, under hvem politi, arrestvæsen og domstole sorterede. Underretten hed Politi- og kriminalretten. Dommerne kaldtes assessorer, de ikke blot dømte i kriminelle sager, men ledede også som undersøgelsesdommere efterforskningen. Ved kendelser og domme var de dog uafhængige af politidirektøren. Efterforskning og retssager var fordelt på en række undersøgelseskamre med hver sin assessor.

Iblandt grundlovens løfteparagraffer var tilsagnet om retsplejens adskillelse fra forvaltningen, gennemførelse af offentlighed og mundtlighed, bevisbedømmelsens frihed og anklagegrundlægningens gennemførelse i strafferetsplejen. Et tilløb blev gjort til virkeliggørelse heraf i 1909, men først efter behandling i 3 kommissioner blev programmet gennemført som retsplejereformen af 11. april 1916 med ikrafttræden 1. oktober 1919.

Overbelæg i stadens civile arresthus.

C.F. Hansen's arresthus på Nytorv var opdelt i fællesarrestere. I 1840 havde arresthuset 21 sådanne, der hver kunne rumme 7-8 arrestanter. Arrestantallet gik dog ofte op over 180. Allerede i 1836 havde kommunen da også købt et baghus til en bryggergård i Farvergade, som stødte op til arresten. Efter at en kongelig resolution om arresters indretning var udstedt 22. december 1841, kom kongelig resolution af 24. december 1841, som tillod at denne ejendom anvendtes til udvidelse af arresthuset, og i 1843 opførtes et arresthusanneks med 24 celler og 3 fællesarrestere. Men dette slog langt fra til. I 1868 måtte kommunen leje plads i Københavns Amts arresthus på Blegdamsvej og senere i fjernere arresthuse.

Foruden de tidligere anførte tal kan en oversigt over det daglige gennemsnitstal af arrestanter i stadens arresthus klargøre presset: 1864 - 131, 1870 - 165, 1880 - 208, 1884 - 241, 1885 - 267, 1887 - 282, 1888 - 276. Det højeste antal fanger på en dag var i 1888 - 392.

Ministerielle planer og københavnsk økonomi.

For at tage sig af overbelægningsproblemet og afhjælpe savnet af de for tids kriminologer uundværlige enceller nedsattes i 1868 en kommission til at behandle de københavnske fængselsforhold. Da man ikke kunne overse konse-

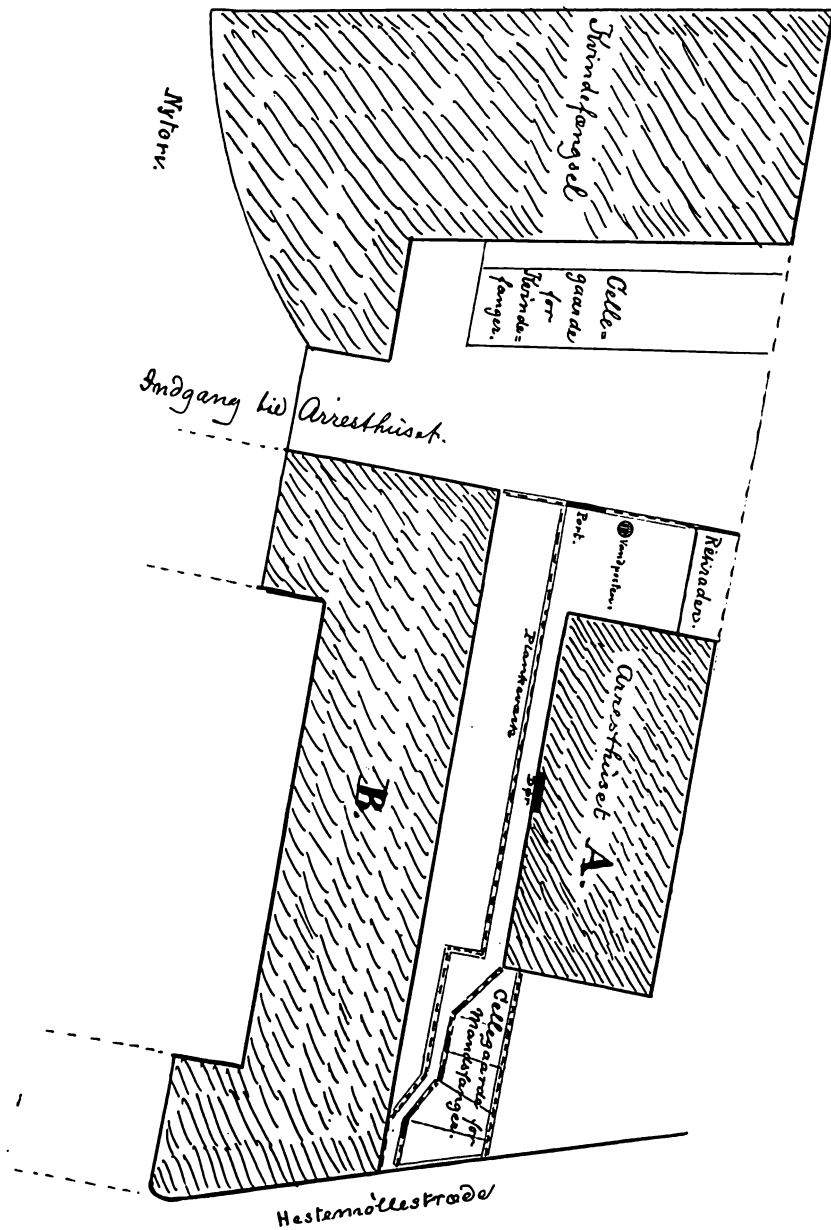

Fig. 3. Grundplan for arresthuset på Nytorv. B: C.F. Hansens oprindelige bygning. A: Anneks fra 1843. Til venstre: Kvindefængslet fra 1889, det nuværende Nytorvs fængsel.

kvenserne af den ny retsplejereform, som først kom i 1916, stillede man spørgsmålet om et nyt arresthus i bero, og bjerget barslede med den mus, at statens kvindefængsel på Christianshavn blev stillet til rådighed som anneks til Københavns arresthus. Det bifaldtes af justitsministeriet, og dets 92 celler og 43 fællesarrestere kom fra 1. marts 1870 til at fungere som Christianshavns arresthus.

Kommissionen blev imidlertid sat i arbejde igen ved justitsministeriets skrivelse af 1. april 1878. I maj 1882 afgav den en delbetænkning om opførelse af et nyt arresthus til supplement for Københavns arresthus. Forslaget indeholdt tegninger af professor Ludvig Fenger. Der skulle være plads til 300 arrestanter, og udgifterne blev anslået til 1 million kroner. I juni 1883 kom den samlede betænkning. Et nyt arresthus skulle opføres på Nørre Fælled (hvor siden De gamles by blev opført), og stadens arresthus skulle omdannes til et cellefængsel for 70 varetægtsarrestanter af begge køn. I råd- og domhuset skulle indrettes de fornødne retslokaler. Magistraten tiltrådte kommissionens forslag og borgerrepræsentationen magistratens indstilling om, at spørgsmålet om et nyt arresthus størrelse og beliggenhed af økonomiske grunde ikke skulle afgøres for øjeblikket.

Justitsministeriet var ikke tilfreds hermed og i 1886 opfordrede det magistraten til at »fremme iværksættelsen af fængselsbygningernes tilvejebringelse«. Magistraten forelagde da borgerrepræsentationen et revideret forslag. Det midlertidige arresthus på Christianshavn skulle bibeholdes til kvindelige arrestanter og tvangsarbejdsfanger, og et nyt arresthus skulle opføres på Vester Fælled med plads til 312 fanger. Dette sidste forslag vedlagdes tegninger af professor Fenger, som med magistratens støtte havde foretaget studierejser til Hamborg og Berlin og blandt andet beset Moabit. Endvidere var grundlaget for hans arbejde den ny bibel for fængselsbyggeri: »Grundsätze für den Bau und die Einrichtung von Zellengefängnisse, Heidelberg 1885«. Der skulle kun bygges få fællesarrestere, og længden af cellefløjene fastsattes for at spare opsyn til 20 celler. Fenger havde på tegningerne ladet være mulighed for at udvide fængslet med endnu en fløj til 156 mandfanger og en kvindefløj med ca. 100 celler. Efter »Grundsätze« krævedes eget sygehus til 7% af belægget, og et sygehus tænkte indrettet oven på administrationsfløjen. Fængselsdirektør Bruun havde i kommissionen anbefalet, at der, da det drejede sig om et varetægtsfængsel, ikke blev bygget kirke. Præsten ville kunne tale til fangerne fra korridoren, og kirkelige handlinger kunne foregå på hans kontor.

»Kommoden« bliver arresthus.

Borgerrepræsentationen nedsatte et udvalg til at behandle det reviderede forslag. Dens forslag kom i september 1887. Det fastslog, at der i fængslerne burde være plads til 300 mandlige og 100 kvindelige arrestanter samt 80 mandlige og 40 kvindelige tvangsarbejdere. Man gik ind for Fengers plan om, at arresthuset på Nytorv omdannedes til varetægtsarrest for 80 mandfanger, og at naboejendom-

Fig. 4. Kvindefængslet på Nytorv, nu Nytorvs fængsel. Facadebygningen kaldtes i folkemunde »kommoden«.

men mod øst, »Kommoden«, således kaldt for sin flot svungne facade, skulle købes, dens baghus nedrives, og at der i stedet skulle opføres en bygning til 50 kvindefanger. Christianshavns arresthus skulle bibeholdes og benyttes til kvindelige arrestanter og tvangsarbejdere.

Kun de varetægtsarrestanter, hvis sag aktuelt behandlede i kamrene, skulle opholde sig på Nytorv, resten samt alle afsonere og tvangsarbejdere skulle anbringes i det ny fængsel eller for kvindernes vedkommende i Christianshavn.

Justitsministeriet bifaldt samme år forslaget. Arresthuset på Nytorv skulle dog rumme 130 varetægtsarrestanter, deraf 44 kvinder.

Den 5. december 1887 bemyndigede borgerrepræsentationen magistraten til at købe »Kommoden«, og i juni 1888 vedtog borgerrepræsentationen at opføre kvindeafdelingen på Nytorv til en pris af 142.241,00 kr. Derimod måtte ombygningen af det gamle Københavns arresthus vente, til det ny fængsel ved Enghavevej var opført.

Nytorvs kvindefængsel kom til at bestå af en facadebygning mod Nytorv og en sidefløj til denne. Et monumentalt portparti med stadens våben forbandt kvindefængslet med det gamle arresthus. Den ny port blev herefter hovedindgangen til det samlede arresthus.

Bygningen var i 4 etager. I facadebygningens stueetage var der bolig for betjentformanden, i 1. og 2. etage for arrestvagtmasteren. Sidebygningen indeholdt en panoptisk korridor langs den indre længdevægs brandmur. På de 4 etager var der ud mod vest, og således ind mod det gamle arresthus, celler, 31 ialt, 7 i stueetagen og 8 på hver af de andre etager. Derudover var der på hver etage et fællesrum beregnet til 3 arrestanter. Kælderetagen indeholdt blandt andet 2 straffceller.

Cellevinduerne var forsynet med mat glas af hensyn til mandsfængslet lige overfor. Belysningen skete ved gas og opvarmningen ved varmluft, der fra et opvarmningsanlæg med dampmaskine i kælderen blev pumpet gennem kanaler ind i cellerne gennem riste. For enden af hver etage fandtes et baderum og et kloset med udtømningsrum. Det var en skuffelse, der ikke blev råd til vandklosetter.

Langs bygningen lå 6 spadseregårde parallelt med hinanden.

Fængslet på Vester Fælled.

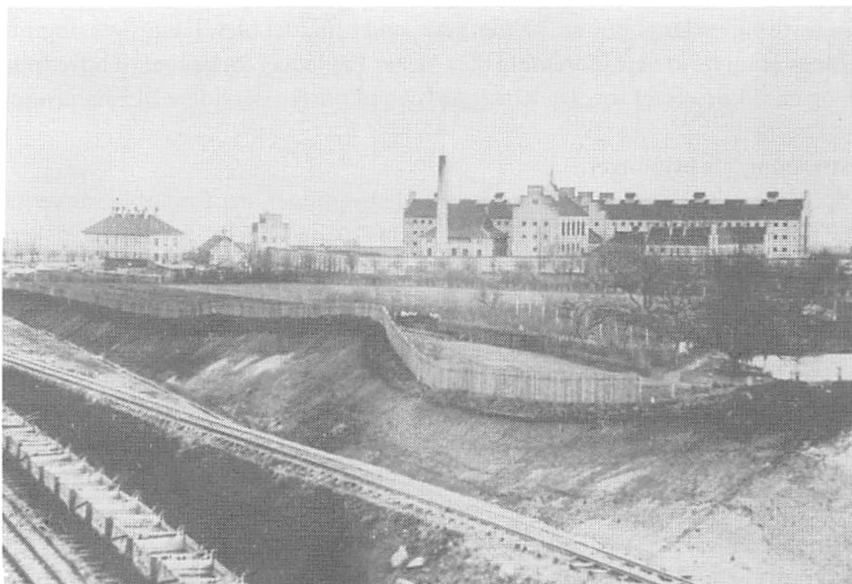
Næste etape i planen for de københavnske fængselsforhold var det ny arresthus på Vester Fælled. I en skrivelse af 6. maj 1890 forelagde magistraten borgerrepræsentationen stadsarkitektens og stadsingeniørens forslag. Dette var nu blevet revideret således, at beliggenheden var flyttet fra en jordbundsmæssig dårligere placering ved Enghavevej til en bedre, lidt højere, ved krydset mellem Vester Fælledvej og Kirkegårdsvej, som Vester Kirkegårds Allè hed dengang.

Endvidere var belægskapaciteten sat til 300 arrestanter og 60 tvangsarbejdere, og der var projekteret kirke over administrationsbygningen, hvilket medførte, at sygehuset blev lagt på terrænet som en selvstændig bygning.

Borgerrepræsentationen nedsatte et udvalg, som 14.1.1891 afgav betænkning, hvori forslagene i hovedtrækkene godkendtes. Justitsministeriet bifaldt 5. marts 1891, og 23. marts valgtes et fællesudvalg til i forening med overinspektøren for fængselsvæsenet (den senere direktørstilling) at træffe den nærmere overenskomst. 23. oktober afgav fællesudvalget sin betænkning, og borgerrepræsentationen vedtog 9. november 1891 fængslets opførelse for en sum af 1.350.000,00 kr.

Samtidig arkitektur.

Godsejrerregeneringerne fra 1866 til 1901 var højreorienterede. Alligevel var det i deres tid, at den største udvikling i Danmarkshistorien fandt sted. Industrien voksede frem, handel, søfart og finansverdenen blomstrede, jernbanenettet anlagdes ud over alle proportioner. Andelsbevægelsen skabtes. Byerne voksede. Nødvendige institutioner måtte bygges såvel af stat som kommune, og megen fin arkitektur blev til i København præget af tidens stilimitationer. Kgl. bygningsinspektør Johan Daniel Herholdt byggede Universitetsbiblioteket 1855-61, Grøns pakhus ved Holmens Kanal 1863, den gamle hovedbanegård 1864, Nationalbanken 1870 og Polyteknisk læreanstalt 1890. Hans J. Holm byggede Diakonissestiftelsen 1876, kapellet ved Vester Kirkegård 1870 og Det kongelige Bibliotek 1905. Meldahl byggede Marmorkirken 1894, O. Koch Kristkirken på Enghave Plads 1900, Thorvald Jørgensen påbegyndte det ny Christiansborg 1903. Jens K. Dahlerup byggede Tivoliportalen og Pantomimeteatret, den gamle toldbod 1868, Hotel d'Angleterre 1872, Kunstmuseet 1896, Det kongelige Teater 1874, Jesuskirken 1895, Ny Carlsberg 1884, ældste del af Glyptoteket 1897 og Dr. Louises bro 1887. Martin Nyrop opførte bygningerne til den store udstilling i København 1888, Landsarkivet 1892, Stormbroen 1900, Københavns Rådhus 1892-1905 og Eliaskirken 1908. Statsbanernes arkitekt Heinrich Wenck opførte 1904-11 Hovedbanegården. Stadsarkitekt, professor Ludvig Fenger stod for Jakobs- og Matthæuskirkerne, hovedbrandstationen, Dr. Louises børnehospital, Teknisk selskabs skole og Københavns vestre fængsel. Det hævdede sig arkitektonisk helt godt.

Fig. 5 . Vestre fængsel 1896 set fra jernbanegennembruddet af Valby Bakke.

II FÆNGSLERNES BYGNINGER.

Vestre fængsels omgivelser og placering.

Da Staden Københavns vestre fængsel blev projekteret, henlå Vester fælled ret ubebygget. Der taltes ligefrem om, at det lå med udsigt over vandet. Jernbanegennembruddet af Valby bakke var kun på planlægningsstadiet. Vigerslev Alle fandtes ikke, kun Enghavevej og Vester Fælledvej og den daværende Kirkegårdsvej. Terrainet vest for Kirkegårdsvej var privat park.

Stadsingeniørens seneste plan for det ny fængsel gik ud på, at dets beliggenhed flyttedes fra skæringen mellem Enghavevej og den tidligere jernbanevold til en placering øst for Mosaik kirkegård. Grundene var, at man derved holdt mulighederne åbne for jernbanekommissionens planer til ordning af banegårdsforholdene i København, at man holdt fængslet på et højere terrain, og at kommunen fik fri disposition over arealerne umiddelbart til Enghavevej. Stadslægen erklærede, at beliggenheden ved kirkegården ikke gav anledning til sanitære betænkeligheder på grund af ligvand, når dræning og kældergulve blev udført på rette måde.

Ingeniørprojektet tog hensyn til det daværende projekterede jernbaneanlæg, som førte banen langt tættere på fængslet, end tilfældet blev. Fængslets ringmur tænktes omgivet af veje. Foreløbig blev Vester Fælledvej forlænget til hovedporten og en tilkørselsvej ført fra Kirkegårdsvej til porten og videre til Enghavevej.

Vestre fængsels bygninger.

Stadsarkitektens plan fik to skikkelser: de bygninger, der foreløbig var vedtaget, nemlig mandsfængsel, administrationslokaler, kirke, sygehus, vaskeri, stald, funktionærbolig og inspektørbolig, og de bygninger, der antagelig ville komme, når stadens fængselsvæsen skulle samles i et hovedfængsel: østfløj, kvindefængsel og kvindefsygehus. Denne endelige udvidelse fandt sted 10 år efter hans død, og fik en anden udformning, end han havde tænkt sig.

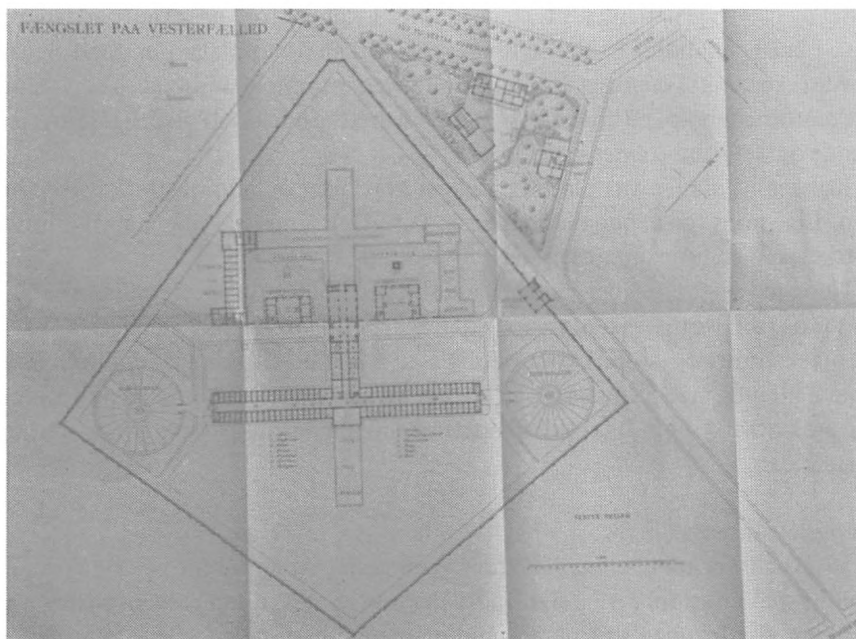
Det foreløbige fængsel opførtes 1892-95. Alle bygninger byggedes i gule maskinstrøgne facadesten med røde bånd og dækkedes med teglsten, såkaldte falssten. Ringmuren opførtes først, den begyndtes i 92. Selve fængselsbygningerne påbegyndtes 1893, køkken, vaskeri og sygehus 1894.

Ringmuren var 1.200 alen lang (752 m), 7 alen høj og 2 1/2 alen tyk med forstærkninger fordret af ingeniøren ved hjørnet mod Mosaik kirkegård. Den forløb som en uregelmæssig firkant. I nordre ringmur placeredes hovedporten med portnerbolig på 3 værelser og køkken på første sal.

Fængselsbygningen gik i retningen nord- nordøst og bestod af 4 etager foruden kælder og loft. Den var 125 m lang, 40 m høj og 13,8 m bred. Den indeholdt 288 enkeltceller og 6 fællesceller, hver til 3 mand. Enkeltcellerne var på 26 m³, fællescellerne på 63 m³. De var alle forsynet med vandtryk, vaskekumme, elektrisk ringeapparat med udfaldsklap, fast jernseng, fast bord og bænk samt vægreol. Vinduerne var 1 m² store, anbragt 2 m over gulvet og forsynet med jernstænger udvendig. Cellernes døre var af dobbelte sammenskruede planker, 5 cm tykke og forsynede med aflange firkantede observationsruder under en bevægelig messingklap. De kunne lukkes med en smæklås uden nøgle og vendte ud til en panoptisk korridor med ovenlys. I gavlene var anbragt vinduer i hele bygningsens højde fra 2. etage (1. sal). Gallerierne på de tre øverste etager blev båret af jerndragere. Opgangen skete ad 2 fortløbende trapper i hver ende af bygningen. Desuden fandtes 4 store arbejdsceller, 16 opsynsværelser, 16 klosetter og skyllerum og elevator til spandenes nedhejsning, oplagsrum og 2 lokaler af størrelse som fællescellerne, der benyttedes til snedkerværksted og gældsarrest.

Gennem dørene i gavlene var der udgang til »spadseregårdene«, der tilsammen dannede en cirkel med udsigtstårn i centrum. Hver »strålegård« bestod af 23 enkeltgårde. Strålegårdenes størrelse var 38 m³.

Alle gulve i fængslet og bygningerne var terrazzogulve, såkaldt mosaikgulve, undtagen i enkelte kontorer, der var belagt med cement og linoleum. Alle trapper var af jern.

Fig. 6. Fængsels oprindelige grundplan for Vestre fængsel med de bygninger, der stod færdige 1895, og med skravering de påtænkte udvidelser.

Administrations- og kirkebygningen stod vinkelret på fængslets langside. Den var 46 m lang, 13 m bred og i højre side, hvor kirken lå som 3. etage, 42 m høj. I 1. etage indeholdt den vagterne, kontor for formanden, 1 rum med brusebad, 4 med karbade, spisestue for arbejdsmændene, 1 oplagsrum, 2 klosetrum og elevatorrum til en håndkraftselevator, der gik i hele fængslets højde. I 2. etage var der kontorer for inspektør, præst, læge, vagtmester, kontorbetjente, biblioteksværelse, defensorværelse, arkiv, telefonværelse, 3 besøgsværelser, spisestue for opsynspersonalet, kloset, toiletrum, 2 oplagsrum og 2 disponible værelser. I 3. etage fandtes 4 oplagsrum til depot samt i 3. og 4. etage kirken, der havde plads til 140 fanger i amfiteatralisk overbyggede lukkede cellestole ('skabe') og til en del fællesfanger på pulpituret, hvor orglet var anbragt. På modsatte væg var prædikestolen, således at den kunne ses fra alle »skabene«. Nedenunder den fandtes på gulvet et alter til altergang. I en niche bag prædikestolen hang et forgyldt krusifiks.

Sygehuset lå for sig, vinkelret på fængslets sydfløj i terrainets sydvestlige hjørne. Det var 43 m langt, 9 m bredt og 12 m højt. Det bestod af 2 etager og loft og havde plads til 38 arrestanter, deraf 18 i eneværelser og 20 i fællesværelser. Enkeltværelserne var på 29 m³, fællesværelserne 60 m³. I hver etage fandtes 1 badeværelse, 1 køkken og 2 vandklosetter. I hver etage var der 2 celler særlig for deli-

riste og ustyrlige patienter. I 1. etage fandtes 1 værelse for lægen og 1 for gangpi-gen. I 2. etage fandtes 1 værelse for sygeplejersken og 1 oplagsrum. Stadslægen havde ikke tænkt sygehuset anvendt til alle sygdomme. De smittende og epidemi-ske måtte behandles på hospital, ligesom kirurgiske lidelser af alvorligere art, fø-dende og delirium tremens patienter.

Køkkenbygningen var placeret mellem sygehuset og administrationsbygning-en. Lige nord for denne blev vaskeriet lagt. Det rummede tillige maskinhuset med dets 31 m høje dampskorsten.

Uden for ringmuren byggedes en staldbygning til 6 heste med vognremise til 2 vogne og værelse til kusken, en bolig til fængselsbestyreren på 7 værelser, køkken og pigekammer og en funktionærbolig med 4 familieejligheder, nemlig en øko-nomalejlighed med 5 værelser og køkken, en maskinmesterlejlighed på 3 værel-ser og køkken, samt 2 ganske tilsvarende lejligheder til arrestvagtmasteren og formanden.

Fængslets inventar m.m.

Som stadsarkitekt Fenger stod for bygningerne, stod politiinspektør Korn, 3. politiinspektorat, for inventaret. Indtil der udnævntes en fængselsinspektør, var det ham, der foruden sine mange andre gøremål bestyrede stadens fængsler.

Han indstillede i november 94 til magistraten, at der bevilligedes 59.446,08 kr. til montering og inventar. Indstillingen omfattede nye jernsenge, da sengene i Københavns arresthus var for gammeldags til det ny fængsel, men de kunne bru-ges igen, når det gamle arresthus var blevet ombygget. Desuden skulle behold-ningen af lagner, håndklæder, kammerpotter, madkar, træknive- og skeer, sal-mebøger, bønnebøger, testamenter, beklædning og alt ned til spytbakker forøges. Der krævedes særligt udstyr til hospitalet, bl.a. instrumenter for 572 kr, senge, madrasser, dyner, puder, servante og klædeskab til sygeplejerskens væ-relse. Der var til stadighed blevet benyttet 2 cellevogne til transport mellem politi-kammeret og Christianshavns arresthuse. Når man nu fik det fjerntliggende fængsel på Vester fælled, måtte man anskaffe en cellevogn yderligere. Man havde 2 heste, men behøvede nu 4 mere. De kostede 800 kr. hver. Dertil kom seler, læ-derdækkener, strigletøjer, foderkasse, hakkelsesmaskine m.m. samt kapper og benklæder til kuskene. Ja, alt blev forudset ned til kroge af messing og jern.

Stadsarkitekten udstyrede kontorerne. Ekspeditionskontoret fik dobbelt-skrivebord med skab og 2 bøgetræsstole i læder, opsynsværelset som formands-værelset bøgetræ og læder, men fængselsinspektøren og præsten maghogni (de sidste møbler holdt da også, så de kasseredes hos præsten 65 år senere). Inspek-tørens værelse var det fornemste. Det havde maghogniskrivebord med skab og en stol, 1 mahognisofa med læder, et divanbord og 4 stole dertil og 1 spejl med konsolskab. Dertil kom, at tapetserer og dekoratør Svendsen monterede gardiner for 683,50 kr. For det fik han 2 fag gardiner med kappe á 20 alen jute eller fantasi-

Fig. 7. Portrætfoto af Ludvig Peter Fenger, 1833-1905. Medlem af akademiet 1871, titulær professor 1874, stadsarkitekt 1886-1904.

stof og forgyldte stænger, frynser og bøjler. Til gengæld var gardinerne fra »vor bedste fabrik i København«.

Stadsingeniørens område.

Stadsingeniøren førte vandforsynings hovedledning gennem hovedporten. Samme vej førtes gasforsyningen. Fængslets belysning skulle ske ved gas.

Til opvarmning, ventilation og økonomianlæg anlagdes i maskinhuset et fælles kedelanlæg. Alle dampanlæg samledes her i 2 røkedler. I maskinrummet var herefter 1 opretstående dampkedel på 14 indicerede hestes kraft til drift af vaske-riet og ventilatorerne. Til luftopvarmningen toges den friske luft i administrationsbygningens kælder fra de to økonomigårde ved køkken og vaskeri, forvarmedes og blæstes ved hjælp af ventilatorer, der blev drevet fra maskinrummet ved snoretræk, ud til bygningerne i kanaler under de store korridorer. Luften passede specielle varmekamre, hvor den blev opvarmet yderligere, blev afgivet i rummene og blev efter at have ventileret dem gennem vertikale kanaler ført til tagrummene over de panoptiske korridorer og ud gennem tagets ventilationskanaler. Hver fangecelle fik efter beregningerne 1300 kubikfod frisk luft pr. time og hver sygecelle 3600.

Køkkenet anlagdes med fuldstændig udnyttelse af dampen. I vaskeribygningen anlagdes en lille desinfektionsovn af kaptajn Recks konstruktion.

Borgerrepræsentationen havde oprindeligt tænkt sig installation af vandklo-

setter, som sundhedskommissionen netop med betænkelighed og undtagelsesvis havde givet tilladelse til i offentlige bygninger. Men da hovedkloakken ikke var ført længere end til Victoriagade, havde man overvejet forslaget om at oppumpe kloakvandet til spredning ud over arealerne på den anden side af Enghavevej og den gamle banevold, hvor man efter udenlandske forbilleder forestillede sig blomstrende gartneribrug anlagt. Det blev dog især af økonomiske grunde til marinoklosetter og natrenovation.

De elektriske anlæg omfattede kun lysledninger på bygninger, elektriske signalapparater og elektriske alarmklokker samt telefonanlæg.

Bedømmelsen og afleveringen af Vestre Fængsel.

Borgerrepræsentationen rummede gennem mange år de berømte arkitekter Ferdinand Meldahl og Martin Nyrop. Meldahl fandt før opførelsen fængslets ny placering god. Det gjorde også Nyrop, hvis det fik et frit bælte hele vejen rundt. Porten var smuk, men administrationsværelserne for små. Trempelmurens højde skulle begrænses. Fenger fik således ikke helt lov til at udfolde sig i det gotiske med det resultat, at ventilationskanalerne ragede op over trempelmurene.

Selv var Fenger stolt af planen i hele bygningskomplekset, hvor man gennem centralporten indpasserede i mandsfængslet og det påtænkte kvindefængsel, således at der kun fandtes een ind- og udgang.

Afleveringen af det ny fængsel fra magistraten til Københavns politi fandt sted ved stadsarkitekten til den fungerende politidirektør 19. august 1895, kl.11.00. Omflytningen af arrestanter til Vestre fængsel fandt dog først sted søndag den 29. september.

Således så man ggl. forordning af 1793 om lyse og luftige celler opfyldt.

Ombygningen af Københavns arresthus.

Efter, at Vestre fængsel var taget i brug, kunne ombygningen af arresthuset på Nytorv begynde. Det trængte i høj grad til reparation. Vagtmester Ehlern havde i april 1891 indberettet, at gulvet i arrest 2, afd. B var så oprådnat, at arrestanterne kun med fare kunne passere det.

Stadsarkitekten indrettede i øverste etage 29 enkeltceller og 3 fællesceller til 3 personer samt 2 opsynsceller, i næstøverste 29 enkeltceller, 1 fællescelle til 3 og 2 opsynsceller. I stuen indrettede han 15 enkeltceller, 1 fællescelle til 3, 1 opsynscelle og kontorer til præst og læge. I den høje kælder var der 6 enkeltceller som reserve- eller detentionslokaler, 6 større detentionslokaler og et værelse til fyrbøderne. De tilstedeværende jernsenge skulle så vidt muligt bruges. Fenger spurgte inspektøren, om detentionscellerne skulle have jern- eller træsenge, og inspektøren ønskede 30 fastnaglede jernsenge til at slå op og 30 voksmadrasser.

Den 5.april 1897 indstillede Grundtvig til politidirektøren om anvendelse af Nytorvs arresthus. Der var i mandsafdelingen plads til 73 arrestanter i celle og

Fig. 8. Medens Christianshavns straffeanstalt blev revet ned 1928 for at give plads til bl.a. »lagkagehuset« blev Christianshavns arresthus ombygget til beboelse, kontorer og værksteder. I enkeltcellebygningen er der endog diskotek. Forbygningerne for fængselsgårdene med forbindelsesgange og porte er nedrevet og man ser hovedbygning, natcellebygning og enkeltcellebygning samt forbindelsesbygningen mellem de to første. På hovedbygningen er der dog kun en mindetavle for veterinærskolen 1773.

15 i fællesskab, i kvindefængslet plads til 33 i celle og 9 i fællesskab. Fællesarresterne var tilstrækkelige til personer med midlertidigt ophold. Til modtagelse af nyankomne og opbevaring af dem første døgn var 10 celler i mandsafdelingen og 5 i kvindeafdelingen nødvendige. Til rest var 63 celler i mandsafdelingen og 18 i kvindeafdelingen. Da det var utilstrækkeligt til at rumme alle med aktuelle sager, foreslog han, at kamrene selv prioriterede arrestanterne til ophold på Nytorv.

Den 20. april meddelte Københavns magistrat politidirektøren, at fængselsbygningen ved Nytorv nu efter endt ombygning stilledes til politiets rådighed. Der tilbagestod nogen facademaling.

Christianshavns arresthus ombygges.

I 1870 havde kommunen af justitsministeriet lejet det hidtidige kvindefængsel på Christianshavn til supplerende arresthus for staden for en årlig leje af 2.000 kr. og med overtagelse oktober flyttedag.

I 1662 var Tugt- og børnehuset flyttet til Christianshavn som Børnehuset samt tugt-, rasp- og spindehuset på Christianshavn. Børnehuset ophørte 1790, og institutionen kom med den ny straf af forbedringshus til at hedde Tugt-, rasp- og forbedringshuset i København. Der arbejdedes i fællesskab uden adskillelse mellem kønnene. I 1817 nedbrændte under et fangeoprør den monumentale hovedbygning med tårn ud mod Christianshavns torv og en mere skrabet opførtes 1866. Imidlertid ønskede justitsministeriet et bygningsmæssigt fra tugthuset adskilt kvindefængsel. Over for tugthuset lå diagonalt mod øst den kongelige veterinærskoles grund. Skolen var opført 1773, men flyttet til Frederiksberg, da den ved Landbohøjskolens oprettelse 1858 indgik i denne. Kvindefængslet opførtes på dens grund af justitsråd N.S. Nebelong 1861. Det bestod af tre fløje forbundet af en midterfløj og blev arkitektonisk bedømt som en »godtkøbsbygning«. Imidlertid medførte straffeloven af 1866 en nedgang i fangetallet for landet som helhed, Tugt-, rasp- og forbedringshuset ophævedes i 1870 og kvinderne flyttede igen til Torvegade, hvor institutionen nu hed Straffeanstalten på Christianshavn.

Arresthuset lå mellem Prinsessegade, Sct. Annægade og Dronningensgade med gavlmur til oliemøller Olsens fabrikker. Det var ganske uegnet til menneskebolig. Der havde været mange klager. I 1890 klagede til eks. arrestvagtmester Köhn over, at murstenene til gård og gade blev mere og mere fortærede og faldt ned, fugtigheden trængte sig ind, ydermuren var altid våd. I 1891 skred gulvet sammen på arrestgangen på 36 kvadratalen og spærrede vejen til 4 enkeltceller. Samme år klager Köhn over stanken fra fællesgården, ikke blot foretoges udrensning af klosetter, kammerpotter og spytbakker der, men usunde dunster steg op af brolægningen. Den indeholdte da også, som det viste sig ved en udgravning, ådsler fra den tid, hvor stedet havde været veterinærskole. Vagtmesterens søn havde lægeattest på, at det var sundhedsfarligt for ham at bo der. Var forholdet således for chefen, hvordan så for arrestanterne? Hyppigt måtte der desinficeres for kakerlakker og væggetøj.

Politiinspektør Korn svarede til stadighed, at de uheldige forhold var velkendt og kun kunne afhjælpes ved at bryde hele bygningen ned og udgrave grunden.

Efter Vestre fængsels fuldendelse, hvor Christianshavn kun skulle anvendes til kvinder, rykkede magistraten, og inspektøren meddelte den 8. august, at der intet var i vejen for, at en ombygning kunne begynde under forudsætning af, at ombygningskontoen betalte for en betjent til at føre tilsyn med håndværkerne. Fængselsdriften skulle nemlig fortsætte under reparationen. Baggrunden for ombygningen var, at arresthuset nu skulle deles i 2 anstalter, et arresthus og et tvangshus. Dette sidste var nødvendigt, fordi der ikke var plads på den gamle lagedgård, og Sundholm først blev færdigt i 1908. Tvangshus og arresthus skulle fuldstændig adskilles med mur. Indkørslen til arresten skulle være i Prinsessegade, til tvangshuset i Dronningensgade.

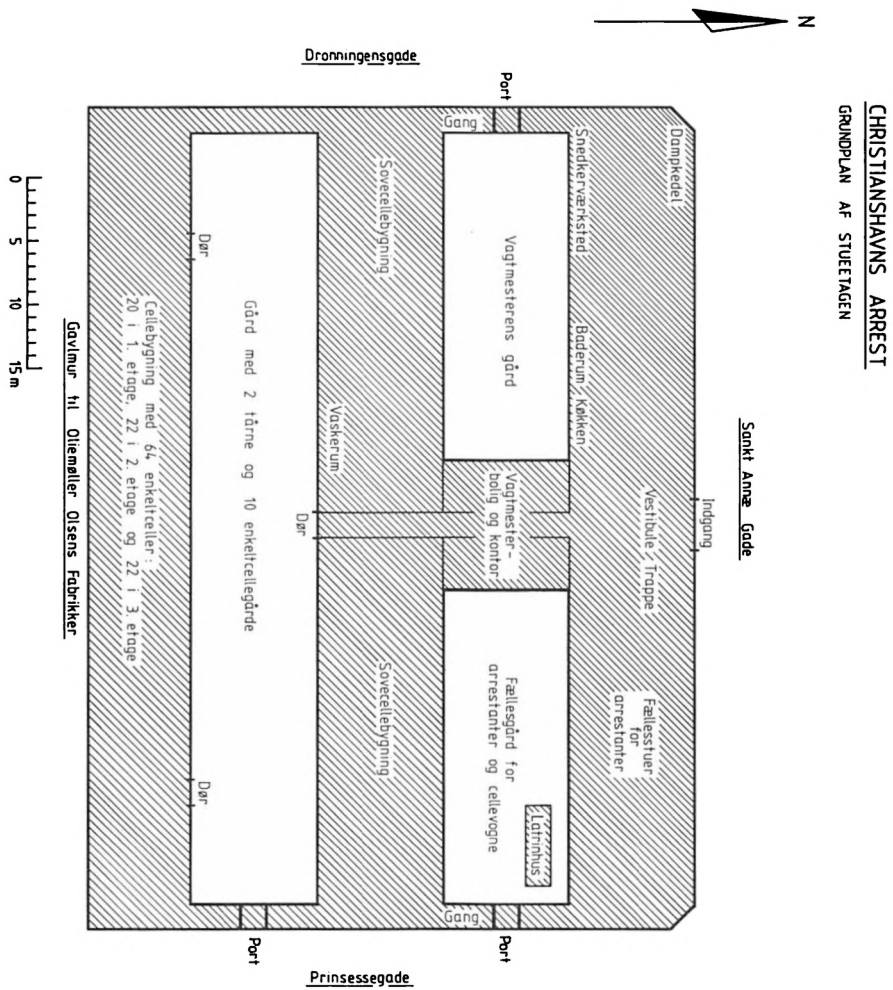

Fig. 9. Grundplan af stueetagen i Christianshavns arresthus før ombygningen i 1887.

Forbygningen skulle i stueetagen rumme til venstre 2 fællesstuer, til højre portnerbolig og dampkedel. På 2. etage var der 4 fællesstuer og økonomikøkken. På 3. etage var der 4 fællesstuer og indgang til kirken, på 4. etage 4 fællesstuer. En enkeltcellebygning rummede 3 etager med 64 celler. En sidefløj med 202 soveceller skulle deles. Kirken lå i denne bygning, som ikke kunne opvarmes. Iøvrigt fik tvangshuset 2., 3. og 4. etage i for- og mellembygningen.

Ombygningen var færdig i 1897.

Reglement om benyttelse af Københavns politis arresthuse.

Efter Nytorvs færdiggørelse indeholdt Politiefterretninger tirsdag den 11. maj 1897 et nyt tillæg til reglementet af 1892 om benyttelse af Københavns politis arresthuse, og midlertidigt tillæg af 5. oktober 1895 ophævedes. Det havde fordelt Nytorvs fanger mellem Vestre fængsel og Christianshavn. I stedet bestemtes, at der i fængslerne ved råd- og domhuset indsattes alle mandlige og kvindelige arrestanter, der skulle fremstilles i grundlovsforhør, eller hvis forhør ikke var sluttet, og hvis pladsen tillod det alle natarrestanter og alle offentlige fruentimmer, der var ikendt straf ved politidirektørens protokol.

I Vestre fængsel indsattes alle mandsfanger, der skulle udstå straf af fængsel, afsone bøder eller alimentationsbidrag, alle mandsfanger der ikke skulle fremstilles for retten, alle mandlige betlere og løsgængere, når de havde været i grundlovsforhør, og enhver mandsfange, så snart forhøret var slut, eller pladsen i fængslerne ved råd- og domhuset gjorde det nødvendigt.

I fængslet på Christianshavn hensattes alle kvindelige fanger, der skulle udstå straf af fængsel, undtagen offentlige fruentimmer. Iøvrigt alle kvindelige fanger af samme kategori, som de mandlige, der indsattes på Vestre fængsel.

Alle fanger skulle hensættes i enecelle, for så vidt pladsen tillod det eller hensynet til personens åndelige og legemlige tilstand ikke gjorde det utilrådeligt. I fællesarresterne skulle fangerne fordeles efter sagerne og personernes beskaffenhed, så der skete så ringe skade som muligt for sagens oplysning og fangernes sædelighed.

*Fig. 10. Portræt af Eugen Petersen, Københavns politidirektør 1887-1917.
Med tak for venlig bistand til politidirektør Poul Eefsen.*

III

PERSONALETS ANSÆTTELSE OG FUNKTIONER

Ansættelser i 1895.

Det ny fængsel på Vester Fælled skulle befolkes med personale, før det blev det med arrestanter. De øvrige arresthuse måtte have deres personaleforhold revideret efter deres ny funktioner. Personaleansættelsen kom dog til at forløbe i 2 tempi, da Nytorvs arresthus skulle ombygges, når Vestre fængsel kunne tages i brug, og man således foreløbig kunne anvende personale fra Nytorv på Vestre. Da dette sidste fængsel oprindeligt forventedes taget i brug i april 1895 fremsendte politidirektør Eugen Petersen 17. januar 1895 et forslag til bemanding af Vestre fængsel og de øvrige arresthuse, udarbejdet af politiinspektør Korn og revideret af ham selv.

Foruden en inspektør og en læge for alle arresthusene behøvedes der ved arresthuset ved Vester Fælledvej en arrestvagtmester og en formand. I fængselsfløjen behøvedes 4 arrestopsynsmænd i hver etage (1 på hver post med 20 cel-

ler), ialt 16. På kontoret behøvedes 2 opsynsmænd som skrivere. I vagtstuen var ved modtagelse og afgivelse af arrestanter 2 opsyn nødvendige. Et opsyn var nødvendigt som omløber til budtjeneste inden for og uden for fængslet og et som bademand. 2 opsynsmænd behøvedes som hjælp ved gårdturene og på sygehuset, en til begge etager. Endelig skulle en opsynsmand fungere som portner. Ialt behøvedes til dagtjeneste 25 opsyn.

Da stadsarkitekten til politidirektørens irritation ikke havde fjernet en træbarak, han havde anvendt som tegnestue og et plankeværk mellem den og vejen fra hovedport til centralport, behøvedes 3 udvendige poster til på skift at afpatruljere plankeværket, så ingen sprang over det. Dertil var som foran arresthuset på Nytorv 3 ældre pålidelige mænd, som i forvejen havde nogen indtægt, egnede. De kunne aflønnes med 500 kr. årligt.

Af nattevagter behøvedes 1 i hver etage i fængselsfløjen, altså 4 samt 1 i sygehuset, 1 i gårdene mod fængslets sydside, 1, der afpatruljerede kontorer, vaskeri-bygning, maskinrum og køkken og en portner, der tillige afpatruljerede en del af terrainets nordside. Ialt behøvedes 8 nattevagter. Korn havde regnet med 10.

Til pasning af dampmaskinerne med dertil hørende anlæg behøvedes 1 maskinmester og 3 fyrbødere.

Endvidere burde der ansættes en oldfrue til at forestå vasken og reparationen af arresthusenes tøj. Den sidste skete ved arrestantinderne på Nytorv og Christianshavn. Endvidere skulle hun forestå udlevering af rent linned og aflevering af snavset.

På sygehuset skulle der ansættes 2 uddannede sygeplejersker, en på hver etage.

Endvidere burde man komme bort fra den højst uheldige »udgangskarleinstitution«, som lod arrestanter rengøre fængslernes indre og deres terrain og sørge for vask og madombæring. Hidtil havde der på Christianshavn været benyttet 10 og på Nytorv 8 sådanne, som ialt havde fået et årligt vederlag på 900 kr. Nu foresloges 5 arbejdsmænd ansat på Vestre fængsel og lønnet med 17 kr. ugentlig.

Under ombygningen af Københavns arresthus ville der kun være brug for en arrestvagtimester, en portner, 2 mandlige dagopsyn og 2 mandlige nattevagter, en nattevagt ved porten og 2 kvindelige dagopsyn og et kvindeligt natteopsyn, foruden naturligvis en maskinpasser. Arresthusets funktion som detention fortsatte.

På Christianshavn ville der være brug for en arrestvagtimester, en formand, der tillige var skriver, en portner, en opsynsmand som omløber, 3 kvindelige dagopsyn i cellefløjen, 2 ved fællessalene og 3 mandlige nattevagter og 1 kvindelig.

Ialt var til alle 3 arresthuse foruden 2 formænd, udvendige opsynsmænd og arbejdsmænd, 29 opsynsmænd (Korn havde 31), 7 kvindelige opsyn, 16 mandlige og 2 kvindelige natopsyn nødvendige.

For at de kunne udholde deres tjeneste var det nødvendigt, at det mandlige

dagopsyn havde fri hver 6. dag, hvilket ville medføre en forøgelse på 5. Det kvindelige dagopsyn havde fri hver 8. dag og det ville medføre ansættelse af 1 kvindeligt dagopsyn til. Mandsnattevagterne havde hidtil aldrig haft fri, hvilket formentlig var en ubillighed, så det blev foreslået, at der ansattes yderligere 2 nattevagter, så de kunne få fri hver 14. nat.

Dette gav ialt 39 dagopsynsmænd, 18 mandlige nattevagter, 8 kvindelige dagopsyn og 2 kvindelige nattevagter. For tiden var ansat 29 dagopsynsmænd á 940 kr. årligt og 7 kvindelige dagopsyn á 900 kr. Det ville derfor være nødvendigt at ansætte 10 mandlige opsyn, men således, at de 5 blev lønnet med 950 kr. og de 5 med 900 kr. Man havde 10 nattevagter á 850 kr. og behøvede 8 flere.

Den ene kvindelige nattevagt, man behøvede, gav en udgift på 850 kr.

Arrestvagtmasteren på Vestre fængsel skulle have samme lønning, som de 2 andre, nemlig 1.400 kr. stigende for hver 3 års tjeneste med 200 kr. til 1.800 kr. samt bolig, lys og brændsel. Maskinmasteren kostede 1.400 kr. årligt plus bolig, lys og brændsel, ialt 1.850 kr. Fyrbøderne skulle have 21 kr. om ugen. Oldfruen foresloges lønnet med 1.000 kr., 2 vaskekoner med 12 kr. om ugen. De 2 sygeplejersker skulle lønnes med 480 kr. årligt samt 360 kr. for at holde sig selv med kost, desuden fik de frit værelse, lys og varme. Men deres gerning var også filantropi. Desuden skulle der være en gangpige på sygehuset, bestemte politidirektøren.

Der skulle ansættes 3 kuske, de 2 lønnedes med 850 kr., den 3. skulle være ugift og have bolig, lys og brændsel over stalden. I løn skulle han have 720 kr.

Portneren var lønnet som opsyn, men havde desforuden fri bolig og fri belysning. Politidirektøren var tvivlende over dette arrangement, og portneren fik da også mange misundere.

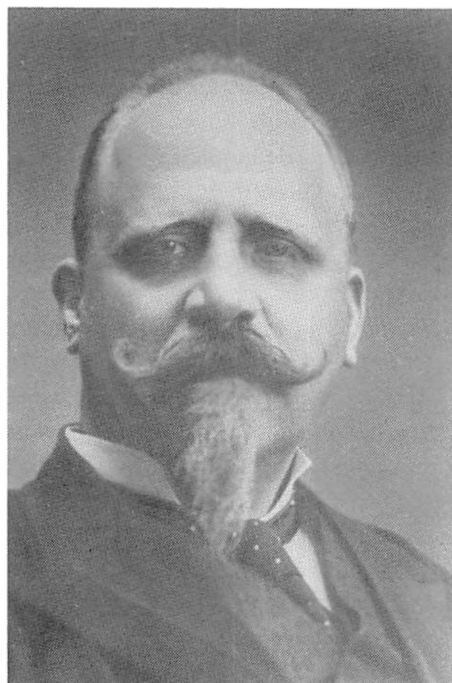
De årlige lønudgifter ville blive forøget med 34.744 kr., hvortil kom de nyanstattes uniformering.

Magistraten kunne 30. maj 1895 meddele politidirektøren, at opsynspersonalet ville blive forøget med 9 dagopsynsmænd, 6 natopsynsmænd og 1 kvindeligt natopsyn. De øvrige ansættelser skete som foreslået, dog at sygeplejerskerne som afsavn for kost kun fik 300 kr. og gangpigen ophold, kost og 14 kr. månedligt. Der kunne også kun ansættes 3 arbejdsmænd på Vestre fængsel. Præsten fik et tillæg på 200 kr. årligt for også at passe Vestre.

Den første fængselsinspektør ansættes.

Samtidig med beslutningen om at opføre Vestre fængsel var spørgsmålet om Københavns fængselsvæsenes ledelse blevet taget op i offentligheden blandt andet i »Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen«, hvor såvel redaktøren, hospitalsinspektør tidligere fængselsforvalter F. Stuckenberg som assistenten ved Horsens tugthus, cand. juris. Stener Grundtvig, var gået ind for, at en særlig fængselsinspektør udnævntes. De var da også begge mellem ansøgerne, da stillingen blev slået op.

Fig. 11. Stener Frederik Grundtvig, fængselsinspektør 1895-1910.

Det udvalg under borgerrepræsentationen, der havde behandlet spørgsmålet om opsynspersonalet, havde også taget ledelsesspørgsmålet op. Det var enig med magistraten og politidirektøren om, at virksomheden som inspektør for de københavnske fængsler burde udsøndres fra politiinspektørstillingen. Der var også enighed i udvalget om at anbefale, at stillingen blev besat med en i fængselsvæsenet uddannet. Garantien for at en så stor og vanskelig opgave som det nye fængsels drift og ledelse løstes tilfredsstillende måtte foruden personlige egenskaber være den fornødne faguddannelse. Det var af største betydning, at ledelsen skete i rette ånd og efter rationelle grundsætninger. Man henstillede endda til magistraten at forhandle med justitsministeriet om, at politidirektørens bestyrelse af arresterne ophørte. Denne adskillelse mellem arrestvæsen og politi, som ville have gjort magtforholdene bekvemmere for bystyret, blev der dog intet af.

Den 30. maj meddelte magistraten, at kommunalbestyrelsen havde tiltrådt som tillæg til »Regulativ for Københavns Politis Indretning og Bestyrelse af 12. Juni 1863 med tilhørende Tillæg af 9. Marts 1877« § 1, at der under politidirektøren ansattes en fængselsinspektør for samtlige københavnske fængsler. Han skulle lønnes med bolig, hvoraf han skulle svare skat, lys og brændsel indtil henholdsvis 150 og 220 kr. samt 2800 kr. årligt stigende hvert 3. år indtil 4000 kr.

Der gjaldt iøvrigt samme regler for ham som for politiinspektører.

Den 28. maj 1895 lod politidirektør Eugen Petersen i forventning om justitsministeriets sanktion, som kom den 2. juli, inspektørembedet opslå 3 gange i Berlingske Tidende. Der indkom 15 ansøgninger.

Ansøgerne var en broget skare, der blandt andre talte en ritmester, der tillige var kammerjunker, en løjtnant og dr. phil. fra Leipzig og bestyreren ved en realskole. Også den ny arrestvagtmester ved Københavns arresthus søgte. Interessen koncentrerede sig om de 6 jurister. Politidirektøren koncentrerede sig om at udelukke de fleste af disse. Assistenterne (vicefængselsinspektørerne) ved Horsens og Vridsløselille havde han søgt oplysning om, og de var ikke det rette valg, redaktøren af »Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen« var for gammel og teoretisk, faktisk var der kun assistenten på hans eget kontor i Københavns Politi, der var kvalificeret. Han havde kendskab til arresterne, kriminal- og politiretten og var velbekendt med regnskabsvæsen.

Justitsministeriet mente noget andet. Efter at have hørt magistraten beskikkede justitsminister Nellesen 3. august 1895 assistent ved Horsens Tugthus candidatus juris Stener Frederik Grundtvig til herefter at være inspektør ved Staden Københavns civile fængsler. Han skulle holde grundloven og med troskab og nidkærlighed udføre de forretninger, embedet pålagde ham, alt i overensstemmelse med den ed, han havde aflagt. I dagsbefaling no. 137 den 5. august 1895 bragte politidirektøren derefter Grundtvig's udnævnelse til korpsets kundskab og i dagsbefaling no. 167 af 4. oktober kundgjorde han, at det overtilsyn med politi-arresterne, som hidtil havde påhvilet 3. politiinspektør, overgik til fængselsinspektøren.

Stener Grundtvig var født 4. marts 1860, men var trods sine 35 år ikke en hr. hvem som helst. Han var søn af kontorchef Johan Grundtvig og hustru født Stenersen og af den kendte norske familie af samme navn. Og han var barnebarn af selve manden, der bevægede Danmark, Nicolaj Frederik Severin Grundtvig. Han udgav senere dele af hans brevveksling.

Udover fængselsinspektøren havde magistraten foreslået ansættelse af en fængselslæge for samtlige københavnske fængsler lønnet med 2.400 kr. årligt og en politilæge til 1.000 kr. årligt. Justitsministeriet kunne imidlertid på grund af, at det krævede forandring i politilægens instruks, og fordi spørgsmålet om afgivelse af retsvidenskabelige skøn i Københavns retskreds var til forhandling, foreløbig ikke tiltræde forslaget, så politilægen fortsatte som fængselslæge.

Grundtvig søger om mere personale.

Inspektør Grundtvig stod alene for overopsyn og administration i fængslet. Han gjorde det ud for den inspektør, assistent, forvalter og bogholder, man havde i statens fængsler. Det forventedes desuden, at fangebehandlingen udførtes af ham. Han var endda karrigt forsynet med opsyns- og arbejdsmandspersonale. Ikke sært, at han kort efter sin tiltræden den 27. oktober 1895 forsøgte at få op-

rettet det, der var skåret ned i politiinspektør Korn's forslag, og få lidt mere til. Han søgte om 4 opsynsbetjente og 4 arbejdsmænd.

Borgerrepræsentationen var ikke enig og forlangte flere oplysninger. Grundtvig skildrede da personalets arbejde således: Tjenesten var fra 6 morgen til 9 aften med en fridag hver 6. dag, på Nytorv dog kun med tjeneste fra 6 morgen til 8 aften. De 16 opsyn i Vestre fængsels belægningsbygning var fordelt på posterne A-Q, hver omfattende 19-20 arrestanter.

Kl. 6 morgen vækkede de arrestanterne, tændte gassen i cellerne og udleverede arrestanternes klæder, der om natten var hængt ud. Når disse havde klædt sig på og redt sengene, blev de slået op og aflåst. Hver arrestant førtes til udskylningsrummet med sin kammerpote ('potteparaden'), betjenten slukkede gassen og modtog brød og øl ved elevatoren og omdelte det. Kl. 8-11 foregik omdelingen af den foregående dags eftermiddag bestilte ekstraforplejning og modtagelse af bestilling på ekstraforplejning til kl. 5. Der var gårdtur på ½ time på hver post. Arrestanten måtte tage sit tovværk med til udvalkning og efter omstændighederne sit tæppe. Gårdturene krævede 2-5 betjente foruden den betjent, hvis arrestanter var i gården. Arrestanter, der skulle i retten, til strafanstalt, tvangshus eller deslige bragtes til formandens kontor, efter at de, hvis de skulle i strafanstalt, tvangshus eller løslades, var badede, og de havde iført sig deres eget tøj og havde rengjort deres celle. 3 dage ugentlig modtoges, eftersås og omdeltes fødevarer, der var indbragt til arrestanterne fra byen. 1 gang ugentlig skiftedes linned og håndklæder.

Kl. 11-12½ var der afklædning og visitering, eventuelt omklædning, af alle nyankomne arrestanter og af arrestanter, der var vendt tilbage fra retten. Det var et betydeligt arbejde, idet antallet af disse arrestanter varierede fra 40 til 100. Derfor påbegyndtes det om formiddagen, men varede ved til kl. 6.

Kl. 12½-1½ var der modtagelse ved elevatoren af middagsmaden, omdeling af den og udtagning og tilbagesendelse af tomme madkar.

Kl. 1½-5 var der anden gårdtur, udlevering af den om morgenen bestilte ekstraforplejning, modtagelse på posten af ny eller fra retten tilbagevendende arrestanter etc., gastænding og omdeling af nyt tovværk.

Kl. 5-7 var der tilsyn med rengøring af trapper, gange, klosetter og skyllerum og modtagelse af bestilling af ekstraforplejning til næste dag morgen.

Kl. 7-8½ blev sengene nedslået, klæderne frataget arrestanterne og gassen slukket.

Kl. 8½-9 udfærdigedes skriftlig notits om, hvad der i dagens løb havde været at bemærke på posten.

Foruden disse arbejder var betjentene hele dagen optaget af at bringe arrestanter til og fra klosettet og føre de fornødne notitsbøger om til- og afgang af deres arrestanter, om det dem betroede linnedoplag og lignende. Med det nuværende betjenttal var under gårdturene en del af posterne ubesatte. Betjentene kunne

heller ikke få tilladelse til at forlade deres post for at spise, men måtte indtage deres måltider, som det kunne falde sig.

Til vagtmandskabet i vagten var henlagt en mængde højst forskellige forretninger såsom rengøring i vagtstuen kl. 6-7, kl. 7-8 udbringning af sedler om løsladelser, møder i retten, afleveringer til strafanstalter og til de forskellige poster i fængslet. Desuden tilberedning af bade, til de poster, der skulle i bad, afhentning af arrestanter, der skulle i bad, tilsyn med ekstraforplejningens udlevering for fordeling til posterne. Kl. 8 begyndte løsladelserne, og de pågældendes effekter skulle udleveres dem. Dette fortsatte til om eftermiddagen afbrudt af de tidsrum, hvor cellevognen holdt i porten. Kl. 9-10 to gange om ugen overværendes arrestanternes besøg af pårørende. Kl. 10-6 -a 7 om eftermiddagen skete afhentning af arrestanter, der skulle med cellevognen, modtagelse af nyankomne, hvem alle løse genstande blev frataget, effekterne blev noteret og indpakket, arrestanterne blev eftersat med hensyn til renlighedstilstand, omklædt og badet efter omstændighederne og bragt til de af formanden anviste celler. Befængt tøj blev samlet i poser til desinfektion.

Ved mørkets frembrud ronderedes udvendigt langs ringmuren, og det blev eftersat, at alle udvendige porte og døre inden for terrainet var aflåsed.

2-4 gange om ugen assisteredes ved barbering af arrestanter, ved forkyndelse af domme og stævninger og så ofte det krævedes ved fremstilling for inspektør, vagtmester, præst og defensor. Kl. 7-9 skete rensning af baderum, snavset tøj blev ombyttet med rent fra depotet, idet der på vagtstuen altid skulle være et vist oplag af rent tøj. Om søndagen ydedes medhjælp af 2 betjente fra vagtstuen til kirketjeneste og efter endt kirkegang ved badning, hvorved skulle påses, at alle arrestanter beholdt mindst 1 bad månedligt.

Kontorbetjentene førte de foreskrevne arrestjournaler med registre og samtlige de med kontrol af arrestanternes af- og tilgang iøvrigt fornødne protokoller og fortegnelser, de til forplejningens rekvisition og fordeling nødvendige lister og de fordrede daglige statistiske fortegnelser. De bistod endvidere inspektøren med hans korrespondance med politidirektøren, retten etc. og deltog i den ikke ubetydelige samlede statistik, som leveredes dels til overinspektøren for fængselsvæsenet og dels til politidirektørens årsberetning.

Garderobebetjenten førte den nødvendig kontrol med fængslets oplag af nyt tøj og løst inventar samt med det af arrestanterne medbragte private tøj. Portnerens tjenste gav sig selv. Den i telefonværelset tjenestegørende betjent passede telefonen, som benyttedes efter en så stor målestok til konferencer med retten, politiet, de andre arresthuse, fængslets håndværkere og leverandører, at det ikke kunne lade sig gøre at lade den passe på kontoret. Han udfærdigede derhos daglig en fortegnelse over alle arrestanter i fængslet, som sendtes til 2. politiinspektør. Sygebetjenten gjorde tjeneste på sygehuset, bistod lægen ved hans tilsyn med arrestanterne i cellerne og besørgede afhentning og indlæggelse på hospitalet.

For tjenesten i kirken og for arbejdsmændene udfærdigedes en lignende arbejdsbeskrivelse.

Foreløbig var virkningen blot, at borgerrepræsentationens udvalg fandt yderligere spørgsmål til og argumenter mod udvidelse af personalet. Herunder oplyste Grundtvig, at postbetjenten havde 460 ordinære op- og tillukninger af celledørene pr. dag.

Personaleudvidelsen i 1897.

Den 15. januar 1897 skrev politidirektør Eugen Petersen til Københavns magistrat, at man måtte tage bestemmelse om ansættelse af personale på Nytorvs arresthus, personalets lønninger og arrestvagtimestrenes uniformering. De havde ikke tidligere være uniformerede, hvad der mentes at svække autoriteten.

Det samlede dagopsynstal burde være 14. Der krævedes opsynsmænd til transport af arrestanter til retten samt 2 skrivere. Desuden skulle der eksekveres legemsstraf. Til natopsyn behøvedes 4. Af kvindelige dagopsyn krævedes 4, en til hver etage og til natopsyn 2, en for hver 2 etager. Som tidligere behøvedes i forbindelsesgaden mellem Nytorv og Kattesundet på grund af de lave vinduer 3 ældre opsynsmænd, som kunne afløse hinanden. Om natten var der skodder for.

I fængslet på Christianshavn, der nu udelukkende skulle bruges til kvinder, behøvedes en arrestvagtimester, en formand og af dagpersonale 1 portner, 1 opsynsmand, 5 kvindelige opsyn i cellebygningen, 1 på hver etage, 1 kvindeligt opsyn i fællesarresten og 1 til bevogtning af arrestanterne under gårdtur. Af natopsyn krævedes 2 kvindelige og 1 mandligt.

Vedrørende Vestre fængsel gentoges det tidligere forslag om yderligere 4 mand. Cellesystemets gennemførelse betød en belastning af personalet.

Opsynenes lønninger var for lave i forhold til, at de nu var ansatte ved et cellefængsel. Arbejdsmænd og arbejdskoner burde ligeledes have månedslønnen forhøjet. Natopsynet burde have fri hver 6. nat.

Borgerrepræsentationen modtog forslaget med betænkeligheder over en stadig forøgelse af kommunens fængselsudgifter. Man måtte nøjes med færre opsyn udover de til posterne nødvendig. Man kunne gå med til 4 på Nytorv. Til at følge fangerne til kamrene kunne man kun få 2. Man nedskar ialt med 3. På Vestre fængsel kunne man ikke gå med til at udvide med 4, men ville gå med til 2. Man tiltrådte, at lønningerne forhøjedes, og at natopsynet fik fridagsafløsning, men frinætterne måtte nedsættes fra hver 6. til hver 7. nat. Arbejdsmændenes lønforhøjelse og arrestvagtimestrenes uniformering blev tiltrådt. Magistraten henholdt sig hertil, og 4. maj 1897 forhøjedes personaletallet tilsvarende, og lønningerne for dagopsynet forhøjedes til 1050 kr. for halvdelen af personalets vedkommende og til 1000 kr. for den anden halvdel. Natopsynet fik 950 kr. Arbejdsmænd og kuske forhøjedes med 1 kr. pr. uge.

Fig. 12. Julius Constantin Charles Köhn, arrestvagtmaster 1888-1917.

Arrestvagtmaster.

Arrestvagtmasterstillingerne blev besat, før der kom selvstændig fængselsinspektør med den egentlige polititjenestes folk.

Den 14. juli 1892 havde arrestvagtmaster, dannebrogsmænd Ehlern, Københavns arresthus søgt sin afsked med pension. Arrestvagtmaster Köhn, Christianshavns arresthus, søgte denne mest eftertragtede stilling, men udnævnt blev fra 1. august 1892 politibetjent nr. 13 Richard Nielsen af hovedstationens 2. afdeling. Han skulle gøre sig højt fortjent og populær i byen. Til gengæld blev Köhn forflyttet til det ny Vestre fængsel. I hans sted blev opdagelsesbetjent Ludo Ludvigsen udnævnt til arrestvagtmaster ved Christianhavns arresthus, hvor han fik nok at se til.

Opsyns- og sygeplejepersonalet.

Til gengæld foretog inspektør Grundtvig indstilling af opsyns- og sygeplejepersonalet.

For at blive antaget ved Københavns Politi skulle man være godt anbefalet fra militærtjenesten som fra civile stillinger, kunne skrive nogenlunde fejlfrit, have en sund og kraftig konstitution og som regel ikke være over 30. Mænd, som ikke havde aftjent deres værnepligt, søgte forgæves.

Den 2. september 1895 indstillede Grundtvig om besættelsen af 16 stillinger. Der var bevilget 15 mandlige og 1 kvindelig, men han indstillede kun 14 mandlige og til gengæld 2 kvindelige.¹

De indstillede var en portner, en politibetjent, som på grund af gigtfeber ikke længere kunne tåle den robuste gadgetjenste, 2 kuske, en handelsansat hos Styhr og Kjær, en sømand, et opsyn ved sindssygeanstalten i Århus, nu elev på Vestbirk højskole, 3 reservebetjente, en murer, en betjent fra Vridsløselille, en løjtnant, en snedkersvend og 2 enker.

Den 28. april 1897 indstillede han 13 mand og 4 kvinder. Mændene havde været kusk, 2 sergenter, 2 reservebetjente, 1 arbejdsmand ved Vestre fængsel, 3 opsynsmænd, 1 tjener, 1 var forhenværende politibetjent og 1 udvendig vagt ved fængslerne.²

Af kvinderne angaves 3 som jomfruer og 1 som enke. Den ene jomfru havde tidligere været sygeplejerske, og en anden havde i 15 år været stuepige hos borgmester, etatsråd H.N. Hansen, magistratens 1. afdeling, under hvem fængselsvæsenet sorterede. Begge indstillinger bifaldtes af politidirektøren.

Politolægen havde af disciplinære grunde ønsket mandlige sygeplejere ansat ved det ny arresthus sygeafdeling. Inspektør Grundtvig var for så vidt enig med ham, men betænkelig, fordi borgerrepræsentationen havde vedtaget ansættelse af 2 sygeplejersker. Politidirektøren afgjorde sagen: forudsætningen var kvindelige sygeplejersker.

Der var 2 ansøgere. Begge blev ansat, den ene dog snart afskediget, fordi inspektøren fandt 1 sygeplejerske tilstrækkelig. Den anden Karen Jacobsen fra epidemisygehuset i Svendborg havde søgt, fordi hun længe havde ønske at gøre tjeneste i et fængsel. Hun måtte dog efter nogle måneder opgive, fordi helbredet ikke slog til.

En ny blev ansat, men forlod i 1896 stillingen, så der atter måtte averteres.

IV

1895 - 1905. FRA VESTRE FÆNGSELS INDVIELSE TIL STRAFFELOVSTILLÆG OG PROSTITUTIONSLOV.

Den almene udvikling.

Politisk var perioden 1895 -1905 en overgangstid. Estrup gik af 1894 og de forligssøgende frikonservative dannede regeringer. I 1901 gennemførtes parlamentarismen, og professor Deuntzer dannede en liberal regering. Også han var en overgangsfigur. Tyngdepunktet i regeringen lå hos kultusministeren, venstreføreren I.C. Christensen, som 1905 selv dannede regering.

I hovedstaden vandt en alliance mellem de der fremgangsrige socialdemokrater og liberale stort ved valgene i 1901 og 1902, så der ikke sad en højremand tilbage i borgerrepræsentationen. Borgmestrene var dog valgt på livstid, og først da finansborgmesteren døde i 1903 blev den socialdemokratiske malersvend Jens Jensen valgt til borgmester og fejret med fakkeltog. Ved valget i 1903 fik en anti-socialistisk alliance mellem højre og liberale flertal.

I 90-erne var arbejdstiden gået ned fra 12 til 10 timer. I 1896 dannedes Dansk arbejdsgiverforening og i 1898 De samvirkende fagforbund. Parterne tog livtag i den 100 dages lockout i 1898, som endte med septemberforliget, der lagde grunden for arbejdsmarkedets forhold sidenhen.

Vestre afleveres og kirken indvies.

Mandag den 19. august 1895 fandt afleveringen af Vestre fængsel sted. Det skete ret uformelt ved, at stadsarkitekt Fenger på magistratens vegne overgav byggeriet til vicepolitidirektøren som repræsentant for politidirektøren. Ellers var kun politiets kontorchef, politiinspektør Stephensen, som siden vikarierede for Grundtvig, og fængselsinspektøren til stede. Indflytningen af fanger fandt dog først sted søndag den 29. september. Grundtvig måtte ansætte personalet og gennemgå bygningerne. Det viste sig til eks., at der ikke var indkøbt madrasser. Politidirektøren fremskyndede bevillingen dertil ved at meddele magistraten, at det var meget uheldigt, hvis indflytningen skulle udskydes af den grund. Stadsarkitekten var dog heller ikke helt færdig med afsluttende arbejder, og den 5. oktober måtte magistraten rykke ham for ophør med yderligere.

Var afleveringen uformel, blev kirkeindvielsen mere højtidelig. Politidirektøren mente, at kirken kunne indvies af fængselspræsten, da den kun ville blive besøgt af arrestanter, men Sjællands biskop, hans højærværdighed Skat Rørdam, ville selv holde indvielsestalen. Indvielsen blev dog udsat, da stiftprovst Paulli

Fig. 13. Fængselskirken var en skabskirke. Her er den fotograferet 1960 inden skabenes nedrivning med fængselspræst Erik Wulff Møller for det øverste alter.

ved kirkesynet fandt mangler, og skete søndag den 20. oktober kl. 10. Den 27. september meddelte Grundtvig fængselspræsten, at kirken på Nytorv blev nedlagt.

Præst ved Københavns arresthus havde siden 1884 Laurits Valdemar Nielsen været for en løn af 2000 kr, stigende til 3000. Dertil kom et tillæg på 200 kr., da arresthuset blev delt i en mands- og kvindeafdeling. Politidirektøren havde tilladt, at han tillige var ordineret medhjælper ved Sundby kirke. Borgmester, etatsråd H.N. Hansen klagede i 1896 over, at Nielsen kun havde holdt gudstjeneste hver anden søndag på Nytorv og hver anden på Christianshavn, og at han

besøgte fængslerne for lidt. Pastor Nielsen forsvarede sig med, at det første var gammel skik, og i månederne maj og juni havde han besøgt Vestre 24 1/2 time og Christianshavn 21 timer og 55 minutter.

Inspektør Grundtvig var af en anden mening. Præsten måtte ikke have anden lønnet virksomhed. Hver søn- og helligdag skulle han holde gudstjeneste i hvert fængsel, og han skulle indfinde sig mindst 4 dage om ugen i hvert fængsel.

Yderligere vanskeliggjorde Grundtvig tingene for pastor Nielsen ved at forlange, at der skulle stå 2 opsyn ved siden af præsten, når han prædikede fra stolen. Stiftprovsten fandt det usømmeligt, men biskoppen godkendte det, blot opsynene trak sig lidt tilbage, så præsten ikke ramte dem, når han gestikulerede.

Den 5. oktober 1896 blev Nielsen forflyttet til Fejø og ordineret kateket og førstelærer i Kerteminde Otto Lauritz Angul Larsen derefter udnævnt. Borgerrepræsentationen udnævnte samtidig en særlig præst ved Christianshavns arresthus og tvangshuset, pastor S.S. Nissen. I sit beskikkelsesbrev fik pastor Larsen forpligtelse til at indfinde sig dagligt på Vestre fængsel, jævnlige på Nytorv og på forlangende holde gudstjeneste der.

Grundtvig tager over.

I august 1895 stod da den 35-årige fængselsinspektør Stener Grundtvig over for den udfordring at få det nye fængsel til at køre og som indehaver af et nyt embede at afmærke sit territorium.

Kriminologisk var han som hele samtiden overbevist om enecellesystemets nødvendighed og fortrin, også hvad varetægtsfængsler angik. Fængselsreformens danske profet C.F. David havde i 1843 udtrykt det således, at der ikke kunne være tale om at påføre varetægtsarrestanten andet onde, end det der var forbundet med frihedsberøvelsen. Opdagelsen af forbrydelsen og erkendelsen af anklagens sandhed måtte dog ikke modarbejdes, og det var statens pligt at sørge for, at den anklagede ikke blev demoraliseret ved samliv med individer, der kunne virke skadelige på ham.

Arealer, vej, jernbane og bebyggelser.

Det første problem med at afmærke embedets territorium var det rent bogstavelige. Inspektøren ønskede, at grundene stødende umiddelbart til ringmuren af hensyn til sikkerheden blev undergivet fængslets rådighed, således at opsynet uhindret kunne passere omkring fængslet på patruljering. Magistraten havde den 13. januar 1896 intet imod, at der blev patruljeret på de omgivende og bortlejede jorder, dog således, at fængslet satte låger i hegnene, så de på markens græssende dyr ikke slap ud.

Vejen fra Kirkegårdsvej til Enghavevej fandt Grundtvig ikke anvendelse for og mente ikke, fængslet skulle vedligeholde den. Borgerrepræsentationen besluttede da at lukke den med bom. I 1904 besluttede den dog at overtage vejen som

offentlig vej, og bommene fjernedes. Derved opstod problemer med gennemkørende trafik og folk, der tog ophold på græsrabatterne foran ringmuren.

Skønt jernbanen var tænkt med en sydligere placering, end den fik, tænkte magistraten sig at udnytte arealet mellem den og ringmuren på strækningen fra Vestre Fælledvej til Enghavevej som byggegrund, og en forening af bryggeriarbejdere stod da også som købere af grunden. Byggeriet ville betyde indblik over muren, og inspektøren reagerede, så politidirektøren den 25. juni 1898 henvendte sig til magistraten om sagen. Til belysning af den foretog Grundtvig og ingeniør Muletz fra kommunen da målingsforsøg fra ringmurens top ved hjælp af en fra brandvæsenet lånt stige. Stadsarkitekten holdt sig dog til egne målinger og foranledigede en servitut, som bestemte, at der ikke måtte kunne ses ind over ringmuren fra vinduer vendende mod fængslet over bestemte skråplaner. Servituten blev der brug for, da omnibusselskabet i 1900 ville bygge øst for fængslet.

Belært af erfaringer fra Nytorv, hvor et kaffebrænderi forpestede luften, klagede Grundtvig den 22. oktober 1901 til sundhedskommissionen over den stærke stank fra den nyanlagte isolationsstofs- og kødfoderfabrik og i 1902 og 1903 over andre skadelige anlæg: kommunens destruktionsanstalt, et talgsmelteri, et tarmskraberi, et skindtilberederi, slagterlaugets svinehold, en cikorie- og en tjærebetonfabrik samt lossepladsen for dagrenovation og en grøft langs banelinien, som medførte spildevand fra Gammel Carlsbergbryggeriet. Man var rigtig kommet ud i den friske luft på landet. Klagerne blev mødt med indrømmelser af forholdene, men ikke mere.¹

Forholdet til stadsarkitekt- og ingeniør.

Københavns magistrat havde 5. september 1895 anset det for rigtigst, at samtlige byggearbejder i det ny Vestre fængsel forblev under stadsarkitektens og stadsingeniørens tilsyn. Ved alle arbejder, også vedligeholdelsesarbejder, skulle der ske henvendelse til dem. Kun håndværkere fra stadsarkitektens autoriserede liste måtte anvendes. Stadsingeniøren anvendte maskinmesteren nærmest som sin undergivne. Fenger blev derfor meget pikeret, da Grundtvig bortviste nogle af hans murere, fordi han intet vidste om deres tilstedeværelse. Her havde Grundtvig dog fat i den lange ende, idet alle fængsels- og sikkerhedsspørgsmål hørte under ham og dermed under justitsministeriet. Magistraten fandt en løsning på problemerne ved en bestemmelse af 1897, som underlagde alle bygningsmæssige og tekniske områder en fængsels- og sikkerhedsmæssig kontrol af fængselsinspektøren.

En sejr vandt Grundtvig i sin kritik af brusebadene, hvor skillerummene var alt for lave, hvilket stred mod isolationsprincippet. Men kun ved politidirektørens indgriben blev skillerummene dog forhøjet.

Terazzogulvene, som arkitekten fandt så hygiejniske, medførte en stærk larm, når arrestanter og personale passerede ad gangene. Grundtvig foreslog forgæves

kokosløbere. Derimod bevilligede magistraten på hans anmodning, at der opsattes net i mellemrummet mellem etageres gallerier, så der ikke kunne begås selvmord ved udspring.

Den største konflikt opstod imidlertid, da borgmester H.N. Hansen den 20. december 1897 henvendte sig til politidirektøren om, at tidspunktet var kommet til at opføre kvindefængslet. Han ønskede at vide, om den forløbne tid siden Fengers projekt havde medført ønsker om ændringer. Også embedsbolig for fængselslægen skulle overvejes. Grundtvig mente, at da gennemsnitsbelæget af kvinder mellem 1893 og 97 havde været mellem 60 og 70, med højeste antal på 116, og der på Nytorv var plads til 47, behøvede man ikke at bygge et kvindefængsel større end til 80. Et kvindesygehus til 30 var stort nok. Det var ønskeligt, at fængselslægen fik bolig ved fængslet. Han foreslog kvindesygehuset nordvest for mandssygehuset, og kvindefængslet placeret vinkelret mod nord fra en forlænget administrationsbygning og med egen indgang mod nord med direkte tilkørsel fra hovedporten. Dette var stik mod Fengers placeringer og intentioner. Hans fuldstændige plan for Vestre fængsel var et lorrainekors med mandsfængslet som nederste del og kvindefængsel og sygehus som øverste tvær-bjælke med sygehuset mod nord. Centralporten var krumtappen, hvorom alting drejede. Begge fængsler skulle have fælles vagtstue og vagtmandskab. De mange cellevognstransporter behøvede ikke spærre porten. Kontroversen varede langt og længe, og kommunen udskød til sidst af økonomiske grunde projektet.

Fenger døde i 1905.

Til stadsingeniøren klagede inspektør Grundtvig den 7. december 1895 over temperaturen i cellerne. På 1. etage var der 10 1/4 - 12 1/2 R, på 2. 13 1/4 til 18 R, på 3. 14 - 17 1/2 og på 4. 14 - 16. Temperaturen måtte være højere i stueetagen og i ydercellerne. Stadsingeniøren svarede, at fejlen ikke var varmeapparaturens, men indstillingens. Varmen reguleredes ved indstilling af spjældene i stueetagen, om nødvendigt ville han selv indfinde sig og instruere. Temperaturen måtte ikke være over 15 R og ikke under 13. Der var dog til stadighed vanskelighed med den så berømmede luftopvarmning.

Kontroverser med assessorerne.

Københavns civile arresthus på Nytorv var sammenbygget med råd- og domhuset. Kommunikationen mellem ret, politi og arrest havde været nok så tæt. Politinspektøren, der ledede fængselsvæsenet, havde ikke blandet sig meget. Med nyordningen lå hovedfængslet fjernt fra domhuset, og fængselsvæsenet havde fået sin egen chef.

Konflikterne kom omgående. Assessor Obelitz, Københavns Criminal- og Politirets 4. afdeling, blev den særlige plageånd. Den 28. december 1895 klagede han til politidirektøren over, at Grundtvig havde sendt et brev fra en arrestant til dennes fuldmægtig ude i byen uden, at undersøgelsesdommeren havde gjort sig

bekendt med indholdet. Grundtvig beklagede. Til gengæld klagede han over, at Obelitz havde tilbageholdt et brev fra en arrestant til dennes moder. Obelitz hævdede, at arrestanten slet ikke brød sig om moderen, under en undvigelse havde han kun været ude at svire. Samme arrestant nægtede Grundtvig så at belægge med håndjern ved fremstilling i retten, og han klagede til politidirektøren over, at dommeren havde ladet en anden arrestant sidde 14 måneder og havde erklæret, at han skulle dømmes, om han var skyldig eller uskyldig. Ligeledes forlangte Grundtvig skriftlige anmodninger fra dommeren om indlæggelse til observation på Kommunehospitalet.

I en sag med en anden dommer modtog Grundtvig en næse. Undersøgelsesdommeren klagede over, at Grundtvig havde viderebragt en arrestants oplysninger til dagbladet »København«, som den 7. oktober 1897 bragte en artikel om ham. Grundtvig forlangte en politiundersøgelse, som viste, at det var en løsladt medfange, der var gået til avisen. Assessoren gav en undskyldning, men politidirektøren gav Grundtvig en næse, fordi han havde talt med en fange om hans sag. Det hævdede Grundtvig dog sin ret til, da han ellers ikke kunne vide, om arrestanterne var førstegangstiltalte, voldsmand eller frembød særlige sindstilstande. Han spurgte altid en ny arrestant, hvad han havde gjort og lyttede til ham, men havde aldrig overskredet nogen grænse. Derimod havde han »været genstand for en ufortjent og smålig systematisk forfølgelse fra flere af kriminalretsassessorernes side«.

Mange af assessorernes klager drejede sig om, at arrestanterne ikke kom hurtigt nok i retten. Assessor Winther pålagde den ledsagende betjent ved grundlovsforhør den 17. februar 1900 at sige til sin inspektør, at han havde måttet vente. Obelitz klagede til politidirektøren over, at han fik for få arrestanter frem til grundlovsforhør den 7. juli 1903. Han havde givet betjenten besked på mod hans instruks at bringe flere frem ad gangen. Hans ordre gjaldt vel i retten mere end inspektørens.

Til gengæld vendte Grundtvig sig mod assessorernes praksis med at nægte arrestanter nogen som helst begunstigelser, herunder arbejde, hvis de ikke ville tilstå. Den 16. januar 1896 skrev han til assessor Cold i 6. kriminalkammer, at beskæftigelse kun kunne nægtes, hvis der forelå særlige grunde. Han ville derfor ikke modtage en sådan meddelelse fra en overbetjent, men kun fra dommeren selv. Han fik den omgående.²

Politidirektøren brugte senere, da Grundtvig var søgt bort, dennes vanskeligheder med retten til at fremhæve nødvendigheden af at udnævne en ansøger fra politikontoret.

Tal om kriminalitet og arrestanter.

I det første hele år, Vestre fængsel var i funktion, 1896, blev der til og af Københavns politi anmeldt og opdaget 7011 forbrydelser. De fleste handlede om beri-

gelse. Der var 4064 anmeldelser om simpelt tyveri, 1126 om groft tyveri og 781 om bedrageri. Om forbrydelser mod sædeligheden blev der indgivet 488 anmeldelser, deraf de 4 om voldtægt. Af forbrydelser mod den offentlige myndighed og orden var der 115. På 10 år var antallet af anmeldelser steget med 1247. Kun 1538 blev dømt til straf, medens 3 blev frifundne. 1 fik livsstraf, 30 tugthusarbejde, 267 forbedringshusarbejde, 650 fængsel på vand og brød, 44 fængsel på sædvanlig fangekost, 29 simpelt fængsel, 324 tvangsarbejde, 100 rotting- slag, 18 ris og 75 bøder.

Derudover blev 1782 sigtet ved politidirektørens protokol, og 1536 straffede, de 388 med bøder, de 9 med fængsel på sædvanlig fangekost, de 969 med fængsel på vand og brød, de 165 med tvangsarbejde og de 5 med rottingslag.

Ved politiretten var tillige tiltalt 406 børn. 199 drenge og 5 piger tiltaltes for tyveri. 289 fik advarsel, 51 blev dømt til legemsstraf. Under de ved den samlede ret (Criminal- og politiretten) behandlede sager, dømtes desuden 17 drenge til legemsstraf for tyveri og 1 dreng for ran.

Ved udgangen af 1896 var antallet af offentlige fruentimmer 607, og 798 havde i årets løb været indskrevet som sådanne. 822 fruentimmer havde været genstand for politiets undersøgelser for løbsagtighed, deraf 61 svenske. For overtrædelse af straffelovens § 180 og lov af 10. april 1874 var i årets løb 312 fruentimmer dømt 358 gange, 8 til fængsel på vand og brød, 3 til fængsel på sædvanlig fangekost, 180 til simpelt fængsel og 167 til tvangsarbejde.

I de københavnske arrester havde der været 10.787 arrestanter og 137.778 arrestdage. De 91,8% af dagene var tilbragt i enkeltceller. 157 mandfolk og 53 fruentimmer havde været over 60 år, 7.669 mandfolk og 2.082 fruentimmer mellem 18 og 60 år, 298 mandfolk og 79 fruentimmer mellem 15 og 18 år og 118 mandfolk og 10 fruentimmer under 15 år. Af det samlede fangetal havde 1.112 været udlændinge, flest svenske. 6,8% af samtlige arrestanter var svenske.

977 offentlige fruentimmer havde været arresterede. 6.231 arrestanter havde afsonet bøder og andre pengeforpligtelser, hvoraf 2.970 mandfolk og 63 fruentimmer havde udholdt fængsel på vand og brød. 450 mandfolk og 180 fruentimmer havde udstået straf af fængsel på vand og brød. På sædvanlig fangekost havde hensiddet 12 mandfolk og 41 fruentimmer og i simpelt fængsel 234 mandfolk og 218 fruentimmer.

Belæggets sammensætning havde været 16% afsonere af fængselsstraf, 13% afsonere af bøder og 71% i varetægtsfængsel.

Den 31. december 1895 sad der i Vestre fængsel 245 arrestanter, i Nytorvs arresthus, der var under ombygning, 18 og på Christianshavn 58. De tilsvarende tal i 96 var 256, 30 og 34.

1 mand havde aflivet sig ved hængning. 4 mandfolk og 7 fruentimmer havde forsøgt selvmord. Antallet var ikke usædvanligt. Fra 1877 til 81 havde der pr. 10.000 arrestanter været 2,68 selvmord, 1883 - 87 2,36, 1887 - 91 1,96 og 1892 -

96 1,62, så antallet var for nedadgående. Men det var jo ikke pynteligt, at Vestre fængsels dagbog den 1. oktober 1895 lakonisk begynder: »Arrestanterne fra Christianshavn og Københavns arresthuse blev overflyttet her til fængslet søndag den 29. september. Rapport indgivet angående arrestant P.N., der har aflivet sig ved hængning. I øvrigt intet af bemærke«.

Arrestanternes arbejde.

De fanger, der ønskede beskæftigelse, havde i 1896 været sysselsat med forskelligt håndværksarbejde til vedligeholdelse af fængslernes linned- og beklædningsoplag og øvrige inventar, dels med opplukning af tovværk, krølhår og vegetabilier, kartning af uld, strå- og kokosfletning samt pilning af kaffebønner. Den samlede arbejdsfortjeneste havde udgjort 6.237,35 kr.

Til oplysning for byfogeden i Odense føjer inspektør Grundtvig i 1905 hertil: kartonnering af knapper, opplukning af tvist, spanskørsfletning, vævning af måtter, skomageri, kurvemageri, børstenbinderi samt vej- og markarbejde, det sidste ved Vestre fængsel. Der havde ikke været vanskeligheder med at skaffe arbejde, undtagen nogle måneder, hvor tovværk ikke var at erholde. Man var betænkt på at indføre flere arbejdsgrene. Her havde han nok sin »geniale« indførelse af legetøjsproduktionen i tankerne.³

En af de nyere arbejdsgrene var kurvemageri. Det gav anledning til protester fra det fri erhverv. Helt holbergsk klager kurvemagermesterforeningen den 29. september 1890 til politidirektøren: »Alle os, som er bosiddende borgere her i byen, ser med bekymring, at der på Vestre fængsel siden april måned er bleven beskæftiget fanger ved kurvfletning«. Indtægtsnedgangen for faget var 40%. Eugen Petersen søgte at fremhæve, at Vestres produktion var bagatelagtig, men i en by med nære forbindelser mellem håndværk og politik måtte produktionen nedskæres. Det gav så anledning til, at entreprenøren, også et kurvemagerfirma, klagede til den højvelbårne politidirekteur over, at det var påbudt inspektøren kun at beskæftige 16 arrestanter med faget, man havde på grund af fængslernes konkurrence måttet afskedige 50 mand og havde søgt at få firmaet til at overleve ved entreprisen på Vestre.⁴

Arrestanternes kost.

Arrestanternes kost var fastsat i reglementer. Reglement for bespisning af sunde arrestanter i Stadens Københavns civile Fængsler blev udstedt som en plakat af politidirektør Eugen Petersen med ikrafttræden fra 1. april år 1900.

A. Arrestanter på vand og brød.

Morgen kl. 6 1/2: 1 pund rugbrød, middag kl. 12 1/2 1 pund rugbrød, begge gange med fornødent salt og vand.

B. Varetægtsarrestanter og arrestanter i simpelt fængsel eller fængsel på sædvanlig fængsekost.

Morgen kl. 6 1/2: 1/2 pund rugbrød, 6 kv. dansk svinefedt, 1/2 pot varmt øl eller the.

Middag kl. 12 1/2: søndag og onsdag: Oksekødsuppe og kød (1/2 pot suppe med ris, gulerødder og sellerier kogt på 40 kv. middelfedt oksekød uden ben og 15 kv. ris.). Mandag: Grynsuppe og lobescowes. (3/4 pot grynsuppe kogt på 12 kv. byggryn, 2 kv. sukker og 2 kv. svedsker, 1/2 pot lobescowes kogt på 30 kv. middelfedt oksekød uden ben, 5 kv. skært flæsk og 60 kv. kartofler). Tirsdag: Kål og flæsk (1/2 pot søbekål kogt på 40 kv. grønkål, 10 kv. byggryn og 20 kv. skært flæsk). Torsdag: Risvandgrød eller øllebrød og lobescowes (3/4 pot risvandgrød kogt på 20 kv. ris og 50 kv. halvskummet mælk, dertil 1 3/5 kv. smør, eller 3/4 pot øllebrød kogt på 50 kv. øl, 20 kv. rugbrød og 2 kv. sukker, 1/2 pot lobescowes). Fredag: Ærter og flæsk (1/2 pot gule ærter kogt på 40 kv. ærter og 20 kv. skært flæsk). Lørdag: Byg- eller risvandgrød og klipfisk med kartofler (3/4 pot grød kogt på 20 kv. gryn, dertil 50 kv. mælk og 1 3/5 kv. smør, klipfisk kogt på 30 kv. klipfisk og kartofler af 35 kv. rå kartofler, dertil vandsennop). Til middagsmaden gaves hver dag 20 kv. rugbrød.

Aften kl. 5 - 6: 1/2 pund rugbrød, 1/2 pot varm, skummet mælk.

Til denne kost kunne føjes ekstraforplejning, som kunne indbringes til såvel varetægtsarrestanter som afsonere af simpelt fængsel.

Arrestforhold og lempelser.

Varetægtsarrestanter kunne modtage overværet besøg og korrespondere efter dommerens bestemmelse. Afsonere efter fængselsinspektørens. Al straf blev udstået i celle, undtagelser kunne gøres på grund af åndelige eller legemlige tilstande. Fængselsbestyreren fastsatte, hvornår fangen skulle stå op og gå i seng, i København kl. 6 og kl. 20. Fangen fik hver dag 2 halve timers gårdtur. De havde lov at bære egne klæder, når disse var renlige, anstændige og tilstrækkelige. Brugen af røgtobak var ubetinget forbudt ved udståelse af fængsel på vand og brød, men inspektøren havde i København forbudt det for alle afsonere, men tilladt brug af skrátobak. Arbejdet var fakultativt, og arbejdsfortjenesten udbetaltes kontant, dog efter fradrag af 1/3 til arbejdsomkostninger. Fortjenesten kunne bruges til forbedring af kosten. Besøg til afsonere af fængsel på vand og brød blev kun givet, når det drejede sig om særligt vigtige anliggender, lettere og hypigere til afsonere af simpelt fængsel og fængsel på sædvanlig fangekost. Afsonede en arrestant simpelt fængsel på længere tid end 8 dage, gaves besøg 1 gang ugentlig, og lige så ofte måtte han modtage og afsende brev. Der kunne dog gives yderligere lempelser, når påtrængende familie- og forretningsanliggender gjorde det nødvendigt.⁵

Sådanne lempelser kunne medføre pressekritik. Bladet »Københavns« redaktør havde afsonet 3 måneders simpelt fængsel hele 2 gange for injurier og bladet »Tidens« redaktør ligeledes. Den 5. december 1898 indeholdt »København« en

artikel »Der er forskel«. Som modstykke til redaktørerne opstillede bladet »en plattenslager af rang, hvis fader var noget med hof« og en overretssagfører, der havde fået lempelser i afsoningen af simpelt fængsel, men de tilhørte jo heller ikke oppositionen. Grundtvig afviste begge anklager som grov usandhed. Sandt var det, at der med Grundtvigs tiltræden var sket en stramning af tidligere tiders mere hyggelige forhold. Forbi var de tider, hvor politilægen til »Socialdemokraten's« redaktør Wiinblad af hensyn til hans kroniske fordøjelsesbesværigheder kunne ordinere 2 cigarer daglig samt et par glas rødvin.

Anden presseomtale.

Bladet »Tiden« indeholdt den 20. juni 1896 en artikel om utøj i fængslerne. De vrimlede med væggetøj, lus og lopper. En københavnsk grosserer var blevet smittet med fnat. Inspektør og fængselslæge afviste. Enhver arrestant fik rent sengetøj, lagener, tæpper og håndklæder. Der var ingen andre klager. Lægen mente, at grossereren havde fået fnat andetsteds. Der havde, siden Vestre blev taget i brug, kun været 15 tilfælde af konstateret fnat.⁶

»Socialdemokraten« beklagede sig over, at en stuepige var blevet arresteret, fordi hun havde stjålet 6 sølvkeer fra sin frue. Da hun havde siddet et godt stykke tid, fandt fruén imidlertid skeerne, som hun selv havde forlagt. »Aftenbladet« kunne meddele, at en 12-årig dreng havde fået rotting for at have stjålet et par duer. Bagatelkriminaliteten blev omhyggeligt behandlet i et ikke særligt tolerant samfund.

Disciplinærforsøelser.

Foruden fra bladene lærer man arrestanterne at kende gennem disciplinærforsøelser, dog kun de vanskelige af dem. I 1896 var der 117 forsøelser. De fleste bestod i småødelæggelser af inventar, værre var forsøg på kommunikation ved hjælp af bankning eller smugling. Småforsøelserne blev straffet med irettesættelse eller slukning af lyset i få dage. Uskyldige former for kommunikation straffedes med nægtelse af ekstraforplejning i nogle dage, men kunne stige til nægtelse af arbejde desforuden og i alvorlige tilfælde rotting. I 1897 var der 132 forsøelser, i 98 91, i 99 53, i 1900 96, i 1901 167, i 1902 110, 1903 68 og 1904 114.

Nogle eksempler vil gøre tallene mere talende. Den 13. november 1896 meddelte arrestvagtimester Richard Nielsen, at arrestantinden Caroline var iført spændtrøje. Hun, der ofte var straffet, var ført til closettet, derfra trængte hun ud i baderummet, hvor hun opførte sig gement. Da hun blev ført tilbage, slog hun, der altid var i en »mere eller mindre mental tilstand«, opsynet med knyttet hånd på højre skulder. Inspektøren gav hende en irettesættelse.⁷

Sedler til kommunikation var man meget på vagt over for. Ved løsladelsen af en 19-årig fandt man nogle sedler udrevet fra en opbyggelsesbog og skrevet af en anden arrestant. De blev straks sendt til kammeret og disciplinærsag indledt.

Denne fortabte retten til at benytte skrivepapir for bestandig og fortabte ekstrafortøjning og læsning.⁸

Den arrestant, W, som Grundtvig ikke havde ment, behøvede håndjern, fornærmede siden politilægen og nægtede lydighed overfor opsynet. Han fik 12 slag rotting.⁹

En arrestant, der havde anmodet opsynsbetjent Sylvest om at »rejse ad helvede til« og nægtede at give en undskyldning, blev indstillet til rotting, men politidirektøren mente, at en advarsel var nok.¹⁰

Arrestant W blev senere indrapporteret for, at han havde telegraferet. Han nægtede, opsynet var fuld af løgn. Han nægtede det også adgang til sin celle. Han fik 15 rottingslag denne gang, og for ligesom han at have banket fik i 1901 5 arrestanter hver 10 rottingslag. Der kunne være hele bankeepidemier.¹¹

Den 12. august 1896 indstillede Grundtvig en arrestant til korporlig revselse for at have overfaldet en dommer. Han var først blevet indlagt på Kommunehospitalets 6. afdeling, men her fandt man ingen tegn på sindssygdom eller åndssvækkelse. Han »er på samme standpunkt i retning af åndelige evner som folk af hans klasse, men er en slet, hidsig og brutal natur«.¹²

Legemsstraffene lå 1895 - 1905 mellem 2 og 4. Der var i tidsrummet hvert år mellem 9.354 og 11.574 arrestanter. Dette meddeltes, da Grundtvig af justitsminister Alberti 1903 anmodedes om oplysninger om de sidste 10 års legemlige disciplinærstraffe i anledning af ministerens forslag om pryglestraf. I alt havde der fra 94 - 1905 været eksekveret 43. Grundtvig anførte som sin erfaring, at man stod ganske magtesløs over for den store mængde rå og tøjlesløse personer, som indsattes i fængslerne, hvis man ikke havde legemlig revselse.¹³

Alle forseelser var som anført langt fra så graverende, at de medførte legemsstraf. Helt komisk var det, da en midaldrende arrestantinde, Nathans enke, i januar 1902 meldte sig til afsoning af 2 gange 5 dages vand og brød for overtrædelse af sædelighedsbestemmelserne, og man ved visitationen fandt 1/2 pund saltet, kogt oksetunge og chokoladekager. Hun blev ikke løsladt på mellemdagene.¹⁴

Rotting som straf og en tragisk begivenhed.

Foruden rotting som disciplinærstraf rummede straffeloven mulighed for rotting som straf. Pryglestraf anvendtes i udstrakt grad over for drenge. Den fuldbyrdedes på Nytorv med skriveren som pryglemester.

Den 11. oktober 1897 rapporterede arrestvagtmeesteren Richard Nielsen, at det ofte skete, at drenge, på hvem der skulle eksekveres straf, indleveredes til arresthuset før straffen og blev der efter denne uden følgeseddel. Det stred mod reglementet af 1871. Drengen Christian var nu den 9. ds. kl. 3 1/2 blevet indleveret og havde erholdt 20 rottingslag for tyveri, men forblev der til 7.10 aften, uden der var bud efter ham. Fuldmægtig Goll havde udtalt til pryglemesteren: »Skal blive

Fig. 14. »Forpostens« billede af fuldbyrdelse af rotting.

her foreløbig«, men Richard Nielsen havde alligevel dimitteret ham.

En anden sag var ulig alvorligere. Middagsbladet »Forposten, daglig oplag 28.000, læses daglig af alle, udgiver og redaktør Johann Hansen«, meddelte freddag den 16. august 1901: »Død efter rotting. Pisket ihjel. Har fængselslægen skylden?«. En fru Aa. havde beklaget sig til bladet over, at hendes søn var død efter en straf af 25 slag rotting. Han led af hjertefejl, kom syg og sammenkrøben hjem, hostende og stønnende. Han var slet ikke blevet undersøgt af fængselslægen, blot spurgt, om han havde brok eller hoste. Hun gik straks til »Poliklinikken« med ham. Hospitalsindlæggelse var nødvendig, og han blev indlagt den 8. juli og døde den 2. august.

Bladet skildrede derefter, hvad rotting var. Den dømtede blev, som en tegning viste, spændt på arme og ben til en madras, der var anbragt på en væg i politiets pryglekammer i arresten på Nytorv. Man modtog pryglestraffen stående og beholdt skjorte, vest og beklæder på. Slagene faldt på ryggen fra venstre til højre skulder, og der blev truffet alle foranstaltninger for, at brystet ikke skulle berøres. Straffen kunne idømmes personer fra det 15. til det 18. år, men måtte ikke bringes i anvendelse over for sådanne, der led af legemssvagheder. Bladet gjorde i sin leder opmærksom på misforholdet mellem forseelse og straf. Drengen havde nappet et par duer. Kainsmærket blev sat på de fattige. De fyldte fængslerne og gav assessorer og politi noget at bestille. I de følgende numre fulgte bladet sagen op. Fængselslægen anså det kun for sandsynligt, at han havde under-

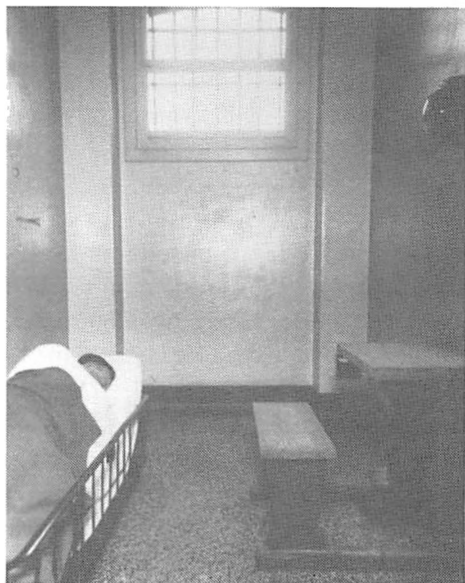

Fig. 15. Interieur fra en celle i Vestre fængsel med nedslået seng.

søgt drengen. Poliklinikken udtalte, at hjertefejlen var fremtrædende. Kommunehospitalet udtalte imidlertid, at hjerteklapperne var ganske betændte, og at pryglene ikke havde bevirket døden. Politilæge Søren Hansen mente derimod, at pryglene havde fremskyndet døden. De burde aldrig være givet.

Det eneste, der kom ud af sagen, var en misbilligelse til arrestvagtmaster Richard Nielsen. En journalist havde villet se pryglekammeret, Grundtvig havde nægtet, alligevel var der tegning og beskrivelse i bladet. Nielsen nægtede. Han havde kun udtalt sin personlige misbilligelse af korporlig straf. Den 21. august indskærpede Grundtvig vagtmestrene forbudet mod »at give nogensomhelst direkte eller indirekte oplysning til bladene eller andre udenforstående om fangeres personer eller forbrydelser eller om fængslernes indre overhovedet«.

Unge arrestanter.

Det var nu ikke, fordi Grundtvig var ligeglad med spørgsmålet om unge arrestanter. Den 2. november 1900 sendte han skoledirektøren en opgørelse over hvilke drenge, der 1. september 1892 til 31. august 1900 havde hensiddet som arrestanter i København med angivelse af hvilke skoler, de havde gået eller gik på. Han tænkte sig materialet videresendt til skolerne med henblik på præventivt arbejde.¹⁵

Unge arrestophold kunne også forløbe på anden måde tragisk. Den 9. oktober 1897 forsøgte en 12-årig dreng selvmord på Nytorv. Han var netop indsat for tyveri og havde lagt livremmen om halsen, da opsynet kom til. Dommeren havde, forklarede han, truet ham med flere måneders fængsel, hvis han ikke huskede

omstændighederne ved et duetyveri. Et lignende fandt sted den 12. december 1900. En dreng forsøgte at hænge sig i sin bukserem, han blev skåret ned, der blev foretaget oplivningsforsøg, og han kom i observationscelle med tilsyn. Han var ked af tilværelsen, fordi anholdelsen havde skabt sorg og bekymring hos hans pårørende.¹⁶

Selv mord og motiver.

De fleste selvmord blev begået af voksne. Den hyppigste metode var hængning. Foretrukket var dog også at slukke for gassen og lade den strømme, men det var en langsom metode, som let blev opdaget. Nogle skar sig ukyndigt i håndledet, en enkelt kvinde forsøgte selvmord med opium, hun havde taget fra medicinskabet.

Karakteristisk er de ofte sociale motiver til handlingen. En 19-årig fabriksarbejder forsøgte i november 1899 hængning i Nytorvs arrest, fordi han havde beredt sine forældre en sorg. Samme måned forsøgte en kvinde hængning og bebrejdede opsynet, at det havde skåret hende ned og oplivet hende. Hun var deprimeret, fordi hun havde beredt sine forældre den sorg til deres sølvbryllup. Hun blev fremstillet for fængselslægen. Samme år i december forsøgte en anden kvinde selvmord, hun var umulig i samfundet og ville gentage forsøget. Hun fik tilsyn.¹⁷

Selv mordene var dog ikke hyppigere i fængslerne i København end ellers i byen. I 1898 var der 351.000 indbyggere og 100 selvmord eller 1 for hver 3.510, i 1899 var der 354.000 indbyggere og 88 selvmord eller 1 for hver 4.000, i 1905 var der 426.100 indbyggere og 148 selvmord eller 1 for hver 3.000. Gennemsnitstallene pr. 10.000 arrestanter var for perioden 1872 - 96: 2,71 og pr. 100.000 arrestdage: 1,81. Antallet af arrestanter var 98 - 1905 mellem 9.500 og 11.500.

Død og fødsel.

Enkelte døde i arresterne. I 1896 var der 2 dødsfald, i 1898 hele 7. En hyppig dødsårsag var delirium hos indbragte bødefsonere. Den 5. september 1898 rapporterer arrestvagtimester Nielsen, Nytorv, at en malersvend på 41 år indbragt som detentionsarrestant var afdøet ved døden. Hele natten havde han ligget bevidstløs. Ved indsættelsen havde han haft flere krampeanfald. En privat praktiserende læge, dr. Bockenheuser, blev tilkaldt kl. 1 om morgenen og beordrede omslag om hovedet. Arrestanten lå bevidstløs med fråde om munden, til døden indtraf. Fængselslægen beså liget og udstedte dødsattest.

I november 1899 døde en detentionsarrestantinde på 49 år. Hun blev indbragt af politiet liggende døddrukken på en håndvogn kl. 12 1/2 nat. Hun blev lagt i seng og skulle tilses af fængselslægen, men døde kl. 9.10 morgen. Liget blev afgivet til Sct. Johannesstiftelsen.¹⁸

I akutte tilfælde tilkaldte man altid den nærmeste læge. Et opsyn fik engang

en reprimande, fordi han, da han ikke kunne få fat på en læge, efter gammel folkelig praksis tilkaldte en bartsvær.

Det var dog ikke blot døden, som besøgte arresterne. Enkelte gange fandt fødsler sted. I april 1904 fik en kvinde i arresthuset på Christianshavn, der var sigtet for brandstiftelse, fødselsveer kl. 1 nat. Jordmoderen blev tilkaldt, men gik hjem igen. Kl. 5 blev tilstanden forværret, og jordmoderen tilkaldt påny. Arrestantinden havde dog nogle minutter, før hun kom, født et fuldbåret drengebarn ved det kvindelige opsyns assistance. Moderen og barn blev kort efter kørt til fødselsstiftelsen ledsaget af jordmoderen og det kvindelige opsyn.

I endnu et tilfælde måtte opsynet bistå ved en fødsel, da jordmoderen ikke kom. Det skete dog også, at opsynet overhørte en arrestantindes veer. Der blev dog ingen fødsel da.¹⁹

Betinget benådning og udvandring.

Som støtte ved løsladelsen havde stadens fængsler det københavnske fængselselskab, som Grundtvig var formand for. Der var også fængselselskaber for statens fængsler. De øvede en begrænset velgørenhed. Også Frelsens hær havde et fængselsarbejde, og dets sekretær Carlsen havde på visse betingelser tilladelse til at besøge afsonere. Ved århundredeskiftet brød han imidlertid med hæren, og »Fængselshjælpen« blev dannet. Denne havde den opfattelse, at udvandring var et egnet middel til at afbryde forbryderbanen. Justitsministeriet begyndte at benåde fanger, hvis de havde aftale med selskabet om støtte til udvandring, efter udsendelse af et cirkulære af 1902 om indsendelse af alle domme i første instans på indtil 2 års forbedringshus for ikke tidligere med strafarbejde ansete personer. Grundtvig bifaldt ikke denne praksis, som han ved sin afgang vendte sig voldsomt mod i pjecen »Den kriminelle retspleje i opløsningstilstand«, 1910. Fra 1903 fik han en række betingede benådningssager til udtalelse fra politidirektøren. I dem skulle han erklære, at han intet havde at indvende mod, at NN, der til eks. havde 1 1/2 års forbedringshus for groft tyveri, benådedes mod at forlade landet en vis tid. Grundtvig henledte da politidirektørens opmærksomhed på den meget betænkelige indvirkning, den senere tids hyppige betingede benådnings havde haft på de professionelle forbryderes opfattelse af strafforfølgningen, idet denne mere og mere blev betragtet som en gennemgang til udvandring til Amerika. Betinget benådning var først anvendt i England ved de såkaldte Probation of First Offenders Act 8.8.87. Andre lande, deriblandt Danmark var fulgt efter, her med et lovforslag af 1902. Probation skulle dreje sig om tidligere ustraffede personer og krævede det omhyggeligste hensyn til individet. Det var uprøvet og i modstrid med princippet i betinget benådning at anvende den på gamle forbrydere og stille betingelse om at forlade landet. Kontrol i prøvetiden var netop institutionens grundpille. At hugge sig igennem i et stort land krævede desuden en energi, som flere gange straffede ofte ikke havde.

I 1905 udtalte han, at fængselshjælpens virksomhed bidrog til at svække den almindelige retssikkerhed. Forbryderne var alle kammerater og vidste, at en åbenhjertig tilståelse stemte forhørsdommeren gunstigt. Derefter satte de sig i forbindelse med Carlsen og anmodede ham om betinget benådning og udvandring for fængselshjælpens regning.²⁰

Ansættelser og en ansættelse.

Opsynspersonalet blev udvidet 1895 og 1897. Derefter skete der først et større ryk i tilgangen i 1916, da fængslet var blevet udvidet. Næste store ryk kom under besættelsen og især ved retsopgøret. Tilgangen havde således sine store bølgebevægelser. Efter dem kom længere tids stilstand, hvor tilgang kun skete ved afgang.

Ved de store ryk i 1895 og 97 blev kommunens fængselspersonale direkte ansat. Ellers krævedes det almindeligvis, at man først havde været ansat som reserve. Før Vestres ibrugtagning havde denne reserveansættelse ofte en ret lokal karakter, som på Christianshavn, hvor det i mange år især var en proppedrejer og en viktualiehandler, der blev kaldt på, når der manglede folk i opsynet. Med inspektøransættelsen kom mere regelrette forhold.

Efter 15 års tjeneste opnåedes ret til pension, men pensioneringen skete, når man selv eller arrestvagtmesteren ikke syntes, man magtede tjenesten mere. Det kunne være ved 68, men også når man var over 70.

En gennemgang af opsynspersonalets rekruttering for perioden 1895 til 1925 giver for de foreliggende ansøgningskemaers vedkommende samme resultat som ved ansættelserne i 95 og 97, med hensyn til tidligere beskæftigelse. 7 var sømænd, 3 styrmænd, 6 snedkere, 3 smede- og maskinarbejdere, 3 malere, 2 murere, 1 karetmager, 1 tømrer, 1 bødker, 1 maskinstrikker, 1 mejerist, 1 anlægsgartner, 1 skrædder, 1 skibsværftsarbejder, 1 fabriksarbejder, 1 tjener, 2 diakoner, 3 handelsmedhjælpere, 3 lager- og pakhussarbejdere, 5 ansat i private plejehospitaler, 1 kontorist, 2 betjente fra andre fængsler, 4 arbejdsmænd fra Vestre fængsel, 2 politibetjente, 4 opsynsmænd fra private firmaer, 1 skytte, 2 landbrugsmedhjælpere, 1 forvalter, 1 portner, 2 herskabskuske, 3 butiksindehavere, 1 løjtnant, 4 sergenter (den ene fra Sct. Croix) og 1 korporal.

Det kvindelige opsyns tidligere beskæftigelse opgives ikke så nøje. 3 var enker, 1 sygeplejerske, flere syersker, 1 plejerske, 1 ekspeditrice hos Fønnesbech, 1 datter af en arrestbetjent, og om 1 opgives det, at hun havde en arbejdsløs mand.

Det ses, at der kun er 3 selvstændige blandt de ansatte. Der er kun få ufaglærte arbejdere, i strikte forstand kun 5. Den overvejende del har en uddannelse, oftest håndværksmæssig, 8 kommer fra den sociale sektor, hele 10 er søens folk og 6 fra militæret. I den sociale lagdeling var man hævet over de ufaglærte og de grupper, hvorfra kriminelle almindeligvis rekrutteredes, med gode borgerlige dyder. Stads fængsler havde et loyal opsyn.

Med familiens tilladelse vil vi et øjeblik betragte oplysningerne om en enkelt ansat dagbetjent, Frands Dahl Mikkelsen. Han var 36 år ved ansættelsen og lidt ældre end de fleste. Han ansattes den 1. oktober 1904 efter længere tids tilfredsstillende reservetjeneste. Skolelæreren og en gårdejer i Grundfør udtalte, at han altid havde vist sig tro, ærlig og ædruelig i sin færd. Forholdsattesten fra 38. bataljon oplyste, at han ikke havde været straffet og hans forhold meget tilfredsstillende. Præsten i Grundfør gav ham den bedste anbefaling som et særdeles agtværdigt, alvorligt og samvittighedsfuldt menneske, venlig, tiltalende, dygtig og flittig, han gjorde god fyldest i sin gerning. En lærer på Hadsten højskole, hvor han havde været elev, kaldte ham hæderlig og pligtopfyldende i alle måder. Trods uheld og sygdom i familien havde han bevaret samme rolige og beskedne natur. Sognefogeden i Grundfør mente, han var et ordentligt og bravt menneske. Han havde forsøgt sig som trikotagehandler. Forretningsforbindelserne kaldte ham respektabel og pålidelig. Politilægen undersøgte ham og fandt ham fri for sygelige anlæg.²¹

Tjenestetid for opsynet.

Dagtjenesten var fra 6 morgen til 9 aften og nattjenesten fra 9 aften til 6 morgen efter den ordning, Grundtvig havde overtaget. Han fandt tjenesten for lang. Dagopsynet var overanstrengt og havde ømme fødder. Derfor anmodede han om tilladelse til, at dagtjenesten blev forkortet til 14 timer og nattjenesten udvidet til 10. Denne ordning blev gennemført fra 1. januar 1896. Nattjenesten blev derefter fra 8 aften til 6 morgen.

Natopsynet fandt naturligvis dette uretfærdigt og henvendte sig til socialdemokraterne i borgerrepræsentationen. Maler Jens Jensen og G. Philipsen tog sagen op. De forlangte en undersøgelse af, om nattevagten ikke var for lang, når der i alt slags vejr skulle patruljeres udendørs uafbrudt i 10 timer. Grundtvig kunne dog oplyse, at patruljeringen ikke var uafbrudt, og tjenestetiderne forblev i kraft.

Da natopsynet hørte om udvidelsen, søgte det også straks om frinat hver 7. nat, hvad bystyret, som vi har set, ikke kunne gå med til trods Grundtvigs og politidirektørens støtte. En derefter indgivet anmodning om lønforhøjelse på grund af den udvidede tjeneste indgik i den almindelige lønforhøjelse, politidirektøren fik gennemført.

Personalet søger at forbedre sine forhold.

For opsynspersonalet gav fængselsvæsenets ny ordning også anledning til at afprøve grænser. Det viser de ansøgninger om bedre forhold, som kom fra grupper eller enkeltpersoner og siden afløstes af organisationernes forsøg på forbedringer.

Den 13. maj 1896 søgte samtlige betjente ved 15 underskrifter i al ærbødighed

om tilladelse til, at skiftevis 2 mand fra hver etage på søn- og helligdage fik fri kl. 5 1/2, når arrestanternes køb var omdelt. Grundtvig tilstod frihed for 4 hver søndag kl. 6. Vagten, garderobebetjenten og telefonbetjenten skulle i stedet hjælpe posterne.

Den 3. juni 1896 søgte den kvindelige nattevagt E. Jensen om, at de kvindelige nattevagter som de mandlige fik frinat hver 14. nat. Hvis ikke, anmodede hun om tilladelse til at leje en reserve. Den sidste tilladelse fik hun.

Ferie fandtes ikke. Man kunne med angivelse af grunden søge en permission, hvis man selv betalte en afløser. Der gaves dog også permission uden betaling. Grundtvig fandt det imidlertid, da ansøgningerne om permission tiltog, særdeles ønskeligt, at personalet fik tilstået sommerferie til rekreation fra deres triste og anstrengende virksomhed. Politidirektørens svar 13. august 1896 var ganske tydeligt: bevilling til sommerferie var ganske ukendt på kommunens budget, og forslag derom kunne ikke stilles.

Samtlige dagsopsyn søgte 1. december 1896 politidirektørens bistand til lønforhøjelse på grund af cellesystemets indførelse. Det var 14 år siden, lønnen var forhøjet. Politidirektørens bistand fik de, og lønnen blev som tidligere nævnt forhøjet. Eugen Petersen kunne dog ikke gå ind for lønforhøjelse til det kvindelige opsyn, der efter sagens natur rekrutteredes blandt enker og ugifte kvinder og havde fri bolig, varme og lys samt 720 kr. i løn. Natopsynet havde ikke bolig, men 850 kr. Derimod burde formændenes forhøjes. Kommunen fulgte også her politidirektøren.

Den 11. marts 1898 ansøgte Johs. Nielsen nr. 26 og A. Hansen nr. 20 på samtlige opsynsbetjentes vegne om at blive lønnet i et nyt lønningsforslagsklasse 5 og dermed ligestillet med kommunens andre bestillingsmænd. Inspektøren frarådede indsendelsen som på alle måder ubetimelig, og politidirektøren svarede andragerne, at det nævnte forslag ikke gjaldt lønninger, der var revideret sidste år.

Borgmester H.N. Hansen meddelte dog allerede den 2. juli 1898, at den samlede magistrat havde tiltrådt borgerrepræsentationens fællesudvalgs forslag af 28. marts 1898 om opdeling i 8 klasser af de funktionærer, hvis lønning fastsattes ved de årlige budgetter. Af interesse for fængselsopsynet var, at 5. lønningsklasse fastsattes til 1.000 kr. stigende hvert 3. år med 50 kr. til 1.200 kr. og 6. lønningsklasse til 900 kr. stigende hvert 3. år med 50 kr. til 1.200 kr. Dagopsynet sattes nemlig i 5. og natopsynet i 6. lønningsklasse. Men kun for det mandlige personales vedkommende.

Det kvindelige personale bevægede sig endnu indtil 1906 i patriarkalske rammer. Den 9. december 1899 anmodede det ved 15 underskrifter ærbødigst de høje autoriteter ved politidirektøren om forhøjelse af gagen, da tjenesten var fysisk anstrengende, med 100 kr. hvert fjerde år, således at de efter 20 år fik 1.200 kr. årligt, »en sum, som vi efter vor ansvarsfulde, nervepirrende og anstrengende gerning mener at turde foreslå«. Dette blev der dog intet af.

Med lønningsklassificeringen var fængselspersonalets forhold kommet ind i forhandlingsmøllen. Samtidig dannedes Københavns kommunale arbejderforbund. Den 19. februar 1899 trådte en del af de i kommunens tjeneste værende funktionærer sammen til dannelse af et uafhængigt forbund, som skulle varetage fælles interesser. Den 28. juni 1899 meddelte magistraten, at der intet var til hinder for forbundets virksomhed. Den 31. juli skrev forbundet til inspektør Grundtvig om sin dannelse med henblik på evt. senere forhandlinger. Allerede i oktober var det inddraget i forhandlinger med magistraten om gunstigere anciennitetsberegninger for 6 af »fængselsbetjentene«.

Den 31. maj 1900 anmodede forbundets 5. afd. ved A. Jensen, Holger Danskevej 3,3, på hovedbestyrelsens vegne Københavns magistrat »på grund af fængselstjenestens meget indesluttede og åndsfortærende liv«, og fordi der ikke var råd til at købe mad, men hustruerne måtte bringe den til fængslet, om kortere arbejdstid, at natbetjentene flyttedes til 5. lønningsklasse på grund af deres uafbrudte patruljering, om årlig sommerferie i tiden 1. maj - 1. oktober, om 1 1/2 times middagsfrihed, så man kunne spise hjemme, at den udvendige post på Nytorv fik 100 kr. mere årligt og en ugentlig fridag, og at dagopsynet fik frihed på valgdage, så det kunne afgive sin stemme.

Grundtvig mente ikke, forbundet kunne optræde på samtlige betjentes vegne. Kun 42 af 66 betjente var medlemmer. Flere erkendte, at ledelsen havde gjort, hvad den kunne. Man havde nu 1 times middagsfrihed, så man kunne gå hjem. Forslagene var uigennemførlige. Politidirektøren mente, at kortere arbejdstid kun kunne gennemføres ved et treskift og 8 timers arbejdsdag. Det ville kræve 60.000 kr.

I august 1901 indgaves igen et andragende af forbundet, men borgmester, etatsråd Dybdahl, som havde efterfulgt H.N. Hansen, meddelte mundtligt, at dette ligesom andre lignende straks ville blive afslået.

I maj 1902 indgav samtlige 33 dagopsynsmænd og i juni arbejdsmændene ansøgning om lønforhøjelse på grund af stigende priser. Grundtvig var i og for sig sympatisk deroverfor, men Eugen Petersen meddelte, at der var givet afslag i fjor, og fornyet anmodning ikke kunne fremsættes.

I betænkning til budgettet 1902 hed det, at det måtte overvejes at indordne hele opsynspersonalet i en fælles lønklasse. Grundtvig skrev derfor den 28. oktober til politidirektøren, at dette var umuligt, da natopsynet ikke var kvalificeret til dagtjeneste. Men man kunne oprykke begge kategorier af opsyn.

I 1903 rejste forbundet atter et andragende om lønforhøjelse og fælles lønramme. Grundtvig gjorde opmærksom på, at næppe halvdelen af opsynet nu var medlemmer. Mange havde meldt sig ud, fordi forbundet havde indmeldt sig i De samvirkende fagforbund med samtykke af Arrestfunktionærernes organisation, som var dannet 1901. Han ville dog anbefale lønforhøjelse på alle måder, dog ikke til arbejdsmændene, der fik, hvad det private arbejdsmarked betalte.

Samme lønramme kunne han fortsat ikke anbefale. Flertallet i borgerrepræsentationen mente det umuligt at skride til revision af lønningssystemet.

I 1904 opfordrede Kommunalarbejderforbundet magistraten til, at funktionærer under dens 1. afdeling fik årlig ferie på 5 til 6 dage. I modsætning til andre funktionærer under magistraten fik arrestbetjentene nægtet ferie. Grundtvig var enig i, at betjentene fik en uges ferie, men så måtte han have reservemandskab. Han havde været nødt til at vælge mellem ansøgerne til ferie. I 1901 havde 43 haft ferie, i 1902 59 og i 1903 igen 43. Politidirektøren anmodede på budgettet for 1905 om 2.000 kr. årligt til ferieafløsning.

I juni 1904 anmodede forbundet og maj 1905 Arrestfunktionærernes organisation om oprykninger i lønningsklasse, men i 1905 tog man kvinderne med. Det var 27 år siden, deres lønninger var blevet forbedret, de burde oprykkes i 6. lønningsklasse med bibeholdelse af huslejegodtgørelsen. Også de udvendige vagter på Nytorv burde have lønforhøjelse.

Inspektøren tilkendegav overbringerne, at kravene var i høj grad ubetimelige, især det sidste. Politidirektøren fandt kvindelønningerne passende for enlige kvinder uden faglig uddannelse. Senere gik han ind for en mindre forhøjelse. 1.400 kr. slutløn var passende for mændene på dagtjeneste. De havde nu 14 timers tjeneste inklusive 1 times middagsfrihed og en uges ferie. Derimod anbefalede han en forbedring af fridagsordningen.

Magistraten fandt imidlertid ved udarbejdelsen af budgettet for 1905-06, at man ved lønklassificeringen i 1898 ikke overalt havde truffet det rette, og borgerrepræsentationen bifaldt, at de nugældende budgetmæssige lønklasser 5, 6 og 7 bortfaldt. Dagopsynsmænd kom herefter i 4. klasse sammen med lygtetændere, målerkontrollører, brandfolk, hornblæsere og kuske under brandvæsenet. I en ny 5. klasse kom natopsynsmænd, arbejdere og kuske ved fængselsvæsenet, portnere, natvagter, funktionærer ved kvægtorvet, havebetjente med flere. Alle disse fik en betydelig lønforhøjelse. Den hidtil 8. lønklasse blev til 6. Den omfattede udelukkende kvinder: assistenter ved sygepleje, vaskeri og køkkener i hospitaler og forsørgelsesvæsenet. I denne klasse indordnedes sygeplejersker på Vestre fængsel. Politidirektøren fandt det imidlertid urimeligt, at det kvindelige opsyn placeredes her. Det ville betyde en stigning i lønnen på 10%. Magistraten fulgte ham, således at dets lønninger steg 5%. Dagopsynets lønningsspænd var herefter fra 750 til 870 og natopsynets fra 880 til 1.000 kr.

Arrestvagtmeestrenes lønaktioner og emulumenter.

Også arrestvagtmeestrene deltog i kapløbet om bedre lønninger. Deres var fastsat den 31. december 1874. Den 15. juli 1897 søgte Köhn, Nielsen og Ludvigsen om lønforhøjelse. De havde en deprimerende og farefuld tjeneste. De burde stilles lige med forvaltere på Ladegården og Kommunehospitalet. De havde først fået deres tjeneste efter 15 -20 års særlig godt politiarbejde. De havde ganske vist

deres emulumenter ud over lønnen, på Nytorv, som gav mest, hele 618,43 kr. om året, men de gav afhængighedsforhold til arrestanterne og det underordnede personale. Arrestanterne sagde ligefrem, at de arbejdede for arrestvagtmeesteren. Emulumenterne burde være lige for alle 3. Et tidligere gratiale på 60 - 80 kr. til hver arrestvagtmeester fra kriminalassessorerne var inddraget.

Ansøgningen kom på et tidspunkt, da politidirektøren stærkt gik ind for lønforhøjelse til politiinspektørerne, som efter ham havde en så ringe løn, at de måtte føre et tilbagetrukket liv uden at komme i berøring med folk. Han anbefalede også arrestvagtmeestrenes lønforhøjelse. Borgmester H.N. Hansen var betænkelig på grund af emulumenterne, men den 1. april 1898 fik de deres lønforhøjelse til 1.500 kr. stigende til 1.900 kr.

I januar 1899 søgte Köhn og Nielsen igen. Ludvigsen turde ikke. De anmodede om at blive indordnede i 6. vedtægtsmæssige (i modsætning til budgetmæssige) lønklasse. Politidirektøren tilkendegav dem ved inspektøren, at indgivelsen fortjente en alvorlig misbilligelse.

I august 1901 søgte de igen om det samme. Inspektøren måtte i den anledning redegøre for deres emulumenter. Disse bestod først og fremmest i deres andel i provenuet af fangearbejdet for fremmed regning. Reglementet af 22. april 1867 bestemte, at 2/3 af betalingen for værklukning og oplukning af vegetabilier tilfaldt arrestanten, 1/6 vagtmeesteren ved Nytorvs arresthus, som førte regnskabet, og 1/6 arbejdskassen. Efter en uskreven regel fik han 1/9 af provenuet ved en oppilning af krølhår og arbejdskassen 2/9. Med hensyn til øvrige arbejder for fremmed regning, fik arbejdskassen 1/3. Betalingen for kurvemageri, børstebinderi og skomagerarbejde, som der kun førtes disciplinær kontrol med, tilfaldt udelt arrestanterne. Af beløbet i arbejdskassen fik formanden i Vestre fængsel 2 kr. ugentlig for modtagelse og aflevering af varer. Resten fordeltes mellem arrestvagtmeesteren, der forestod vejning og regnskab, og de medlemmer af det øvrige personale, som havde gjort sig fortjent til det.

Grundtvig var imod en ophævelse af arbejdskassen, fordi han så var afskåret fra at uddele belønninger for særligt dygtigt arbejde og konduite eller jubilæumsgaver. Systemet fandtes ved andre større arresthuse. Arbejdskassens indtægt var til eksempel i 1896 574 kr., i 1898 485 kr. og i 1904 937 kr.

Arrestvagtmeestrene fik intet ud af ansøgningen i 1899. I 1904 søgte de igen. Heller ikke da fik de resultat. På grund af emulumenterne, som jo også omfattede fri bolig, lys og varme, ville man ikke sætte dem i lønklasse.

Tonen på Nytorv.

For inspektøren var det en opgave at korrigere den tone og livsform, der hos nogle opsyn havde udviklet sig under det noget indirekte politiinspektørstyre. Allerede før Grundtvigs ankomst måtte den ny arrestvagtmeester Richard Nielsen gribe ind overfor det kvindelige opsyn Agathe T., der behandlede arrestantin-

derne mod de givne bestemmelser. Hun var indtrængende advaret mod at kalde dem »møgmær, skabekrukke og svinetaske«, men hendes sindsstemning var tiltaget i pirrelig retning, og hun var uskikket til opsynsgering. Ved en politiafhøring nægtede hun, og sagen forsvandt, men blev fundet igen blandt politiinspektør Korn's efterladte papirer. Under denne og mange andre klager holdt Grundtvig imidlertid hånden over hende, da hun var et dygtigt opsyn, men i 1903 var han nødsaget til at afskedige hende.

Også et nyansat natopsyn, Madam S., indgav Richard Nielsen klage over. Hun havde flere gange indladt sig i så højlydt skændsmål med opsynet Madam N., så arresterne havde klaget over uro om natten. Hun havde desuden haft utugtlig omgang med et mandligt natopsyn. Hun sygemeldte sig og søgte sin afsked.

Ved et besøg på Nytorv havde inspektør Grundtvig foruden at føle sig aldeles til overs været gået på af tonen. Den 16. november 1895 pålagde han derfor Richard Nielsen at indskærpe opsynsinstruksens § 4. Der måtte ikke anvendes en brysk og kommanderende tone, men arresterne skulle behandles »med mildhed uden dog derved at tilsidesætte den nødvendige alvor«.

Tonen blev også kritiseret i pressen. For eksempel fandt 'Socialdemokraten' den 15. marts 1897, at det kvindelige opsyn havde behandlet en senere for løssaglighed frifundet pige brutalt ved at bede hende »holde op med det flæberi«. Til forklaring må dog tilføjes, at opsynet ingen personaleskoleuddannelse fik. Det var nødt til at hente sine begreber om disciplin fra datidens hær og skole. Mange klager var ubeføjede eller helt overdrevne. I »Socialdemokraten's tilfælde var opsynet til eksempel en 60-årig svagelig kone. Det blev dog betydet hende, at en elskværdig og veltilpasset tiltale ville bringe de hæftigste, rå og drukne personer til ro. Hvis man nu kunne tro det.

Christianshavn - et bordel?

Forsøgte man at holde disciplin på Nytorv, var det modsatte tilfældet på Christianshavn. »Aftenbladet« tog i 1898 tilstandene op, men holdt den velrenommerede arrestvagtmester Ludvigsen udenfor. Arresthuset gjaldt for et bordel. Justitsministeriet forlangte den 12. april en redegørelse af inspektøren, men da var der sket politianmeldelse, og sagen behandledes som kriminalsag. Inspektøren fik dog tilladelse til en sideløbende disciplinær undersøgelse. Vidnet, det offentlige fruentimmer A., bekræftede sin forklaring til retten. Formand H. gjorde tilnærmelser til det kvindelige opsyn og besøgte to på deres værelser. Samme optræden viste han overfor arrestantinderne. Betjent S. havde sagt, at arrestantinderne kunne høre og more sig, som de ville. H. brugte et system, når inspektøren eller arrestvagtmesteren kom, med at banke på gelænderet som advarsel. Inspektørens afhøringer gav til resultat, at de kvindelige opsyn var uskyldige, og at der ingen demoralisation var af personalet, men H. havde ikke respekt hos personalet, der forlod deres poster. H. blev desuagtet arresteret og dømt til forbedrings-

hus for kønslig omgang med de kvindelige arrestanter. Et kvindeligt opsyn blev afskediget som mindre velskikket til tjenesten. Betjent S. søgte selv sin afsked, da han havde fået en bedre lønnet stilling. Et kvindeligt opsyn, som hævdede, hun havde været det eneste pålidelige vidne, søgte og fik sin afsked.

Mindre kontroverser.

Portnerne var åbenbart dengang et nærtagende folkefærd. I januar 1896 kritiserede arrestvagtimester Ludvigsen Christianshavns portner, der skulle hjælpe med ved maduddelingen, at han gjorde det med fedtede fingre. Portneren blev rasende, han var ældre i tjenesten end Ludvigsen og skulle ikke belæres. Han gik og smækkede med døren, og Ludvigsen klagede.

På grund af en konflikt mellem portneren på Vestre og økonomaen om, hvem der måtte få tilladelse til at komme gennem porten til køkkenet, blev portneren af politidirektøren forsat til nattjeneste. Siden afskedigede politiinspektør Stephensen, som vikarierede for Grundtvig under dennes ferie, den tidligere portner, fordi han under foregivende af sygdom ikke havde gjort nogen som helst tjeneste.

»Kristeligt Dagblad« bragte den 27. januar 1899 en artikel »Fængselskommissionen« af en »fængselsfunktionær«. Flere af hans kolleger og han havde været glade over bladets artiklærække om kommissionen. Om det blot kunne lykkes at vække forståelse hos Guds børn for den store opgave. Fængselspræst Munch, Christianshavn, var imod åbning af varetægtsfængslet for mission. Men hvem vidste, om denne præst selv var en troende mand? Opsynet måtte have lov at aflægge vidnesbyrd. Fængselsbetjente burde være troende mennesker, fordi fængslerne var tjent dermed. Men det spurgtes der ikke om ved ansættelser. Inspektøren foranstaltede en undersøgelse, og opsynsbetjent nr. 67 P. Wittrock vedkendte sig artiklen. Han blev indstillet til afsked, og politidirektøren bifaldt dette den 28. februar 1899.²²

Arrestfunktionærernes organisation.

Den 17. maj 1899 oprettedes på initiativ af Københavns kommunale arbejderforbund ved et møde på Ny Ravnsborg en femte afdeling bestående af funktionærer fra Københavns civile fængsler. Som repræsentant blev arrestbetjent S. Henriksen valgt. År 1900 blev han afløst af arrestbetjent Valdemar Andersen, som valgtes ved lodtrækning. Der var dog ikke tilfredshed med at være afdeling af forbundet, og 3. juni 1901 stiftedes »Arrestfunktionærernes organisation« med arrestbetjent Johan Nielsen som første formand.

Foreningens formål var at samle alle ved Københavns civile arresthuse fast ansatte funktionærer for at varetage deres faglige interesser samt alt, hvad der kunne tjene til gavn for institutionens medlemmer.

Fig. 16. Den første formand for Arrestfunktionærernes organisation var Johan Nielsen.

Foreningens indsats på det lønmæssige område er omtalt, men den skulle også virke for arbejdsforholdene, og i april 1902 indgav den ved betjent 26 S. Nielsen og 51 Henriksen et andragende om forbedringer i tjenesten. Nyankomne arresteranter burde klippes med maskine straks. Betjenten skulle ikke påvise gerningsmændene til bogødelæggelser. Han skulle have tilladelse til at gå til postværelset og hvile sig. Da han ved visitation var udsat for smitte, burde han have tilladelse til at gå til postværelset og vaske sig. Hvis man var alene på 2 poster, skulle man have tilladelse til at forrette sin nødtørft. Udvendige poster om natten skulle fritages fra 1 urtrækning. Der skulle opstilles et skab med beklædning til nattevagterne. Arbejdsmændene burde altid have adgang til deres spisestue. Også i 1904 ansøgte om lempelser i tjenesten. Grundtvig indførte da fra den 1. maj på prøve gårdtursbegyndelse kl. 8 morgen og sengenedslagning kl. 7 1/2 og andre ønskede ændringer. Ikke alle ønsker blev taget op af inspektøren, fordi de ikke var »arbejdspladssager«. ²³

Da bladet »Funktionæren« blev fundet i fængslet, forbød Grundtvig, at det blev distribueret på arbejdspladsen.

17. september 1897 stiftedes som den første personaleforening Fængselsfunktionærernes begravelses- og understøttelsesforening. Den oprettede yderligere en lånekasse og anså det for en pligt for enhver fast ansat funktionær at være medlem. Der ydedes begravelseshjælp til medlemmerne, deres hustru og børn og understøttelsen til enker af funktionærer, der ved døden ikke havde opnået pen-

sion. Understøttelsen var på indtil 100 kr. årligt. Foreningen holdt et årligt juletræ for sine medlemmer med familie. Dertil skænkede fængslet et der fremstillet møbel, som regel en kommode, som hovedgevinst i det amerikanske lotteri.

Fængselslæge og politilæge.

Ved et af justitsministeriet under den 15. september 1896 udfærdiget tillæg til regulativet for Københavns politis indretning og bestyrelse blev forretningerne som fængselslæge adskilt fra politiembedet og to embeder oprettet, et som fængselslæge og et som politilæge. Som fængselslæge beskikkede justitsministeriet den 16. december 1896 dr.med. Th. B. Hansen og under samme dato som politilæge, læge Søren Hansen, der havde været konstitueret som politilæge fra den 1. januar 1896. Begge udnævnelser regnedes fra den 1. januar 1897, men den 23. december afgik Th. B. Hansen ved døden. Den 1. februar 1897 beskikkede ministeriet derefter dr. med. Alexander Friedenreich som fængselslæge. Dr. Friedenreich blev den 1. marts 1898 overlæge ved Kommunehospitalets 6. afdeling, i stedet udnævntes reservelæge ved sindssygeanstalten i Århus, Christian Frederik Geill, som allerede den 14. november 1901 beskikkedes som overlæge ved sidssygeanstalten i Viborg. Det ledigblevne embede besattes først den 15. februar 1902 med læge Carl Christian Riis, som skulle forblive som fængselslæge en år-række.

Vin, cigarer og blomster.

Rigsdagen besøgte Vestre fængsel den 28. og 29. november 1897. Gæsterne samledes i hovedporten, deltes i 4 hold og førtes omkring af henholdsvis politidirektøren, borgmesteren, stadsarkitekten og fængselsinspektøren. Hver hold blev ledsaget af en betjent med nøgle. Man besøgte vagtstue, badene, cellegårdene, kirken, vaskeriet, køkkenet og sygehuset, foruden selve fængselsfløjene. Til vin, cigarer og drosker medgik 116,54 kr., til blomster 3 kr., til opvartning 12 og beværtning 195,75 kr. Inspektøren fik overgivet 20 kr. af de besøgende til fordeling mellem de betjente, der havde haft ekstra besvær af besøget.²⁴

V

1905 - 1919. FRA ARBEJDSPLIGT TIL VESTRES FÆRDIGGØRELSE.

Samtidens samfund.

1905-10 var venstregeringernes tid. De havde rent flertal, men partiet var splittet i det større reformvenstre og det mindre moderate venstre. I 1905 stiftedes det radikale venstre med en stærkere socialpolitisk betoning. I.C. Christensen dannede regering 1905, men da hans justitsminister Alberti meldte sig for et underlæb overfor den sjællandske bondestands sparekasse og smøreksporforeningen, der var på størrelse med forsvarsbudgettet, måtte han på grund af en rigsretssag mod ham gå 1908. Alberti blev idømt tugthus. Moderatpolitikeren Neergaard efterfulgte I.C. Christensen, men måtte opgive på grund af splittelse i partiet. Efter et kortvarigt konservativt ministerium dannede den radikale Th. Zahle 1909 ministerium med socialdemokratisk støtte, men afløstes samme år af venstreministeriet Berntsen, som måtte give op i 1913, og Zahle kom igen til støtte af socialdemokratiet. Verdenskrigen 1914- 18 ændrede partiernes kamp til en slags samarbejde, og i 1916 optog Zahle kontrolministre fra venstre, konservative og socialdemokratiet i sin regering.

Det konservative folkeparti dannedes 1915 på resterne af højres forskellige fraktioner. Efter en folkeafstemning 1916 solgtes i 1917 de vestindiske øer til USA. 1917 opnåede socialdemokratiet flertal i Københavns borgerrepræsentation. På socialdemokratiets venstrefløj opstod i 1910 Fagoppositionens sammenslutning, som forkastede reformismen. Lønkampe skulle vindes gennem spontane og uvarslede strejker og klassekampen ved revolution. Slaget på Grøntorvet var kulminationen på denne bevægelse, som bidrog til at befolke fængslerne.

Septemberforliget 1899 havde fastlagt arbejdsmarkedets vilkår. Fagforeningerne oprettede egne arbejdsløshedskasser, og disse blev 1908 statsanerkendte og fik statsstøtte. Under ministeriet Berntsen indførtes den faste voldgiftsret (senere arbejdsretten) og forligsmandsinstitutionen. Denne organisering af arbejdsmarkedet forhindrede dog ikke arbejdskampe. 1919 opnåedes 8 timer arbejdsdag.

I kommunerne var stemmeretten betinget af skattebetaling til 1907. Da fik ved kommunalreformen også kvinderne stemmeret. Først ved grundloven 1915 gennemførtes princippet om almindelig stemmeret helt ved kvindernes adgang til at stemme ved rigsdagsvalg.

I øvrigt fandt i perioden landets elektrificering sted, ligesom man gik over fra damp til diesel, og bilerne dukkede op.

Straffelov, retsplejelov, værgerådslov og prostitutionslov.

Midlertidig lov af 1. april 1905 om nogle ændringer i straffelovgivningen trådte i kraft 8. september samme år. Den skærpede straffene og påtalereglerne for vold, sædelighedforbrydelser, betleri og løsgænger. Bøder kunne ikke længere anvendes, og der skulle ubetinget idømmes fængsel eller tvangsarbejde indtil 2 år, i gentagelsestilfælde eller ved vold mod hustru og børn strafarbejde indtil 6 år. Der indførtes adgang til offentlig påtale uden den angrebne begærede det. For voldtægt og andre grove sædelighedforbrydelser skulle idømmes strafarbejde indtil 16 år. Straffen for betleri og løsgænger fordobledes.

Hidtil straffri forhold blev inddraget under straffeloven, og der skete en skærpelse af straffen for professionelle forbrydelser. Alfonseri, som hidtil havde været straffri, straffedes nu med fængsel eller tvangsarbejde, i gentagelsestilfælde strafarbejde indtil 2 år.

Anvendelse af fængsel på sædvanlig fangekost blev udvidet, der blev fastsat arbejdstvang i forbindelse dermed, og de disciplinære straffemidler blev udvidet. De korte frihedsstraffe havde hidtil i 95% af tilfældene bestået af fængsel på vand og brød, det havde med en recidivprocent på hele 33 været utilfredsstillende. Nu kunne de omsættes til fængsel på sædvanlig fangekost i dobbelt så mange dage. Samtidig blev de forbundet med arbejdstvang. Det første forhold udvidede arresternes belæg, det sidste medførte vanskeligheder ved at skaffe arbejde og muligheden af arbejdsvægring. Derfor fik hensættelse i strafcelle straf-forlængende virkning. Bøder skulle ikke længere kunne afsones med den korte straf af vand og brød, men kun med simpelt fængsel.

Lovtillægget udvidede nødværgeretten, derimod blev den kriminelle lavalder, der hidtil havde været 10 år, nu sat op til 14. Varetægtsfængsel kunne ikke anvendes på børn under 14 år, når tilsyn af pålidelige personer kunne skaffes. For personer mellem 15 og 18 år blev legemsstraffe afskaffet undtagen for voldsforbrydelser. Hvis den pågældende i et åremål kunne anbringes under betryggende forhold, eventuelt indtil det 21. år, kunne påtale frafalde. For børn mellem 14 og 15 gjaldt det samme, dog at de skulle straffes med ris i stedet for rotting. Der indførtes betingede straffedomme med 5 års prøvetid under formildende omstændigheder, dog kun ved straffe af bøder, fængsel eller tvangsarbejde. Endelig blev der givet udvidet adgang til at udvise udlændinge i tilfælde af vold mod sagesløs og udbytning ved utugt.

Tillægget var en stærk udvidelse efter samtidige kriminalistiske synspunkter af et lovforslag fra 1903 af justitsminister Alberti. Dette havde sin baggrund i en folkestemning mod tiltagende voldsforbrydelser især mod kvinder. Legemsstraffen blev derfor i tillægget mildnet på nogle punkter og skærpet på andre. Skærpelsen var, at legemlig revselse bestående af 10 til 27 slag tamp eller rotting skulle idømmes som tillæg til den forskyldte straf til mandspersoner mellem 18 og 55 for voldshandlinger af alle arter, undtagen drab, som havde medført bety-

delig smerte, længere sygeleje eller arbejdsudygtighed, hvis gerningsmanden tidligere var dømt for betydelig vold. Samme revselse skulle gives som tillæg for gentagen utugt eller usædeligt forhold mod pigebørn under 12 år.

Straffelovstillægget skulle revideres efter 6 år og blev det ved midlertidig lov af 1. april 1911. Den udelod bestemmelserne om legemlig straf som tillæg til straf for volds- og sædelighedsforbrydelser. De havde også kun været anvendt 14 gange. Minimumsstraf for vold mod sagesløs bortfaldt, til gengæld forhøjedes maximumsstraffen. Dette sidste skete også for hvid slavehandel. Løsgængere kunne forpligtes til at holde sig fra kommuner, hvor de havde begået lovovertredelser, og varetægtsfængsel kunne nu slet ikke anvendes for børn under 14 år.

Grundloven af 1849 indeholdt en løfteparagraf om retsplejens offentlighed og mundtlighed samt anvendelse af nævninge. Først 11. april 1916 kunne reformen vedtages. Foruden rettens organisering i underretter, landsretter og højesteret skal her nævnes bestemmelser om strafferetsplejen. Inkvisitionsprincippet, hvor sigtede var et vidne mod sig selv, blev afskaffet. Det genoptoges ved dommerundersøgelser i 90'erne. Magtmidler som anholdelse, fængsling, ransagning og beslaglæggelse kunne kun anvendes på betingelser, og sigtede stod som indehaver af en række rettigheder. Han var part. Det kunne han imidlertid kun blive ved en udvidelse af forsvarerinstitutionen, derfor skulle han beskikkes en forsvarer i udvidet omfang. Sagerne deltes i efterforskning, som var politiets sag, og tiltale-rejsning, som var overanklagerens, bortset fra rene politisager. Tiltalebeslutningen skulle indeholde forbrydelsens navn og særlige strafforhøjelses- og nedsættelsesgrunde, dens tid, sted og genstand, udførelsesmåde og nærmere omstændigheder. Domsforhandlingen skulle finde sted for åbent tæppe med 3 organer. Tiltalte og hans forsvarer, anklageren og den dømmende ret. Enhver tvivl skulle komme den tiltalte til gode.

Ved lov af 14. april 1905 gennemførtes oprettelse af værgeråd, der under tilsyn af et overværgeråd skulle tage sig af vanartede og forsømte børn. Udgiften skulle afholdes af staten og kommunerne. Derved kunne den kriminelle lavalder forhøjes fra 10 til 14 år, og tiltale frafaldes over for børn mellem 14 og 18 år mod børneforsorg.

Lov angående modarbejdelse af offentlig usædelighed og venerisk smitte af 30. marts 1906 med ikrafttræden oktober samme år medførte en betydelig ændring af prostitutionsforholdene, som hidtil var reguleret af straffelovens § 180 og love af 10. april 1874, som medførte, at politiet førte et ret effektivt tilsyn med de prostituerede. Nu ophævedes den statsanerkendte prostitution, enhver venerisk smittede fik adgang til gratis bekæmpelse om nødvendigt på hospital. Loven indskærpede en modvillig lægestand dens sanitære forpligtelse. Politiet kunne skride ind, hvis en kvinde vakte forargelse eller efter løsgængeriloven måtte betragtes som løsgænger. Dette betød mere end en halvering af belæget i kvindearresthusene.

Fuldførelsen af Vestre fængsel.

Ludvig Fenger døde 1905 og kom ikke til at se sine planer om Vestre fængsels fuldførelse virkeliggjort. Den skete efter tegninger af stadsarkitekt Hans Beck Wright, som blandt andre ting byggede brandstationen på Frederikssundsvej og Københavns idrætspark, og som i høj grad imødekom Grundtvigs ønsker til fængselsbyggeriet. Forud gik dog en længere tilblivelseshistorie.

I 1898 havde Grundtvig rejst sagen om opførelse af kvindefængsel og kvinde- sygehus. 27. november 1906 genoptog han sagen tvunget af nye omstændighe- der. Sundholm ville blive taget i brug 1908, statens kvindefængsel på Christians- havn ville blive opgivet, og staten var sindet at sælge hele bygningskomplekset, som jo også rummede arresthuset. Den ny prostitutionslov ville ikke tilføre kvin- dearresten så mange fanger som tidligere, derimod ville mandsfangernes tal stige på grund af overgang fra vand- og brødstraffen til fængsel på almindelig fange- kost og bødernes afsoning ved simpelt fængsel. Fangetallet var i 1906 steget med 50 dagligt. I Nytorv og på Vestre var der plads til 394 mandlige fanger, men belægt var i 1905 allerede oppe på 442. Det havde været nødvendigt at belægge de 36 af 47 pladser i Nytorvs kvindeafdeling med mænd og tage oplagsrum på Vestre i brug. Hvis et forslag i folketinget om, at også alimentanter skulle afsone med fængsel på sædvanlig fangekost i stedet for vand og brød, blev vedtaget, ville det medføre en stigning på 30. Disse og andre lovgivningsændringer ville medføre et behov for 94 enkeltceller og 2 fællesarrester til hver 3. Politidirektøren støttede Grundtvig. Denne medvirkede derefter sammen med stadsarkitekten i projekte- ringen, og i maj fremsendte stadsarkitekten til magistraten et forslag til en byg- ning til 100 mandsfanger, en bygning til 80 kvindefanger, en kvindelig sygehus- bygning og en lægebolig magen til inspektørboligen. Grundtvig havde dertil kun at bemærke, at belysningen måtte være elektrisk, da gassen overophedede cel- lerne, og at terrazzogulvene måtte ændres til beton med linoleum af hensyn til personalets fødder. Politidirektøren anbefalede atter, men overinspektionen ud- bad sig i januar 1909 et ændret forslag til sygehusfløjen. Grundtvig ønskede da et sygehus til 29 kvindefanger, idet sygeligheden blandt kvinderne fra et gen- nemsnitstal på omkring 11 efter prostitutionslovens forandring var steget til 25. Sundhedsstyrelsen var derefter med til at forsinke planernes iværksættelse ved et forslag om, at det ny sygehus af hensyn til lys og frisk luft skulle ligge der, hvor mandsfængselsbygningen måtte opføres som en østfløj til den nord til sydgå- ende fængselsbygning. Generelt sinkedes planerne af, at kommunen mente, sta- ten skulle bygge fængsler. Modsat pressede justitsministeriet kommunen.

Den 15. juni 1912 kunne arkitekten sende de endelige planer til magistratens 1. afdeling. Ved udgangen af 1914 kunne byggearbejderne, efter borgerrepræsen- tationens vedtagelse, gå i gang med en udvidelse af Vestre fængsel med en byg- ning til 166 mandsfanger, en bygning til 88 kvindefanger og et sygehus til kvinde- lige fanger. Den ny østfløj opførtes vinkelret mod øst på den forhåndenværende

nord-sydfløj, således som planlagt af Fenger, medens kvindefængslet fortsatte administrationsfløjen mod vest, og kvindesygehuset forbandt mandssygehuset og den ny vestfløj, hvilket begge dele var en afvigelse fra Fengers intentioner. Kvindefængslet fik endda sin egen centralport. Hvad facader, tag, panoptiske korridorer og opvarmning gjaldt, fulgte man Fenger.

Den 13. november 1915 skrev fængselsinspektør Brøchner Mortensen, som imidlertid havde afløst Grundtvig og en efterfølger af denne, til politidirektør Eugen Petersen, at byggeriet nu var så vidt fremskredet, at inventar måtte anskaffes. Borde og skabe skulle være af de hidtil brugte typer, men sengene burde være af en lettere konstruktion. Magistraten bevilgede i februar 1916 23.000 kr. hertil.

Under byggearbejdet havde det været nødvendigt at gennembryde ringmuren ved siden af hovedporten, og de mange arbejdere på terrainet voldte sikkerhedsmæssige konflikter mellem Brøchner Mortensen på den ene side og stadsarkitekt og især stadsingeniør på den anden. Også borgmesteren i magistratens 1. afdeling, som nu hed Kaper, blev indblandet i stridighederne, som fortsatte, efter at arkitekten 1. december 1917 havde erklæret byggeriet for færdigt, og inspektøren ikke ville tage det i brug. Han udtalte februar 1918 til politidirektøren, at det først ved nytårstid lykkedes ham at bevæge arkitekten til at tilmure gennembrydningen af ringmuren. Samtidig var han selv begyndt en revision af kvindefængslet, efter at han havde fundet mandsfløjen, som var erklæret færdig, uforsvarlig at benytte til husning af fanger. Samtlige sengehager kunne rykkes ud med hånden, og dørene slog sig, da de blev opvarmede. På terrainet lå desuden jern og brædder, og et skur brugt til tegnestue var (som ved det oprindelige byggeri) ikke fjernet. Han havde henvendt sig til arkitekten, men borgmesteren havde på en ubehagelig måde besværet sig over, at kvindefængslet ikke var taget i brug. Politidirektøren støttede sin protegé overfor borgmesteren, og kontroversen sluttede med, at Kaper i september meddelte, at magistratens ordning af 13. september 1897 stadig gjaldt. Ingeniørs og arkitekts færden på fængslets terrain måtte til enhver tid finde sted efter fængselsmyndighedernes bestemmelse. Til gengæld forsikrede Eugen Petersen, at forholdene fremtidig ikke ville give anledning til rivninger. Da havde man dog allerede 9. januar 1918 taget den ny mandsfløj i brug til arbejdspligtige straffefanger. Kvindefangerne fra Christianshavns arresthus blev overført til det ny kvindefængsel ved Vestre fængsel den 26. april 1918.

Mandsfængslet rummede 166 fanger, 142 i enkeltcelle og 24 i 8 fællesarrestere á 3 personer. Kvindefløjen rummede 80 fanger, 68 i enkeltceller og 12 i 4 fællesarrestere á 3 personer. Den kvindelig sygeafdeling havde plads til 26 patienter, hvoraf 3 i fællesarrest.

Staden Københavns fængsler havde herefter plads til 979 fanger, nemlig 550 i Vestre fængsel, 47 i sygeafdelingerne ved Vestre fængsel, 125 i Nytorvs arresthus,

30 i detentionscellerne i Nytorvs arresthus og 227 i Christianshavns arresthus.

Det blev opgivet, at opføre den planlagte lægebolig, og den ny funktionærboelig måtte omdisponeres, da den ikke mere skulle rumme det kvindelige dagopsyn. Vestre fængsel lå ikke længere ensomt med lange veje til byen, og personalet foretrak større kontantløn frem for frit værelse, lys og brændsel. Funktionsrørorganisationen meddelte 1914 allerede, at der var stemning for at bo privat. Den ny bolig skulle derfor nu rumme 2 lejligheder á 4 værelser til vagtmestre og på 1. sal en lejlighed på 3 værelser til maskinassistenten og 3 værelser til oldfruen. På loftet skulle være 5 værelser for køkkenpersonalet, som økonomaen var nødt til at have tæt ved, da ikke fastboende ofte udeblev. Bygningen blev fuldført 1919.

Inspektør Brøchner Mortensen fandt, at ekspeditionen af cellevogne ville tage for lang tid, når de nye bygninger blev taget i brug. Fangerne i de fjerneste celler ville være flere minutter undervejs. Fyldningen af cellevognen tog nu 10 minutter og tømningen indtil 25. Det måtte ikke vare længere. I det parisiske fængsel La Santé havde man ved centralporten 2 rækker depotrum, hvor nyankomne kunne interneres straks, og de, der skulle indtransporteres, kunne sidde rede. Værksalen mellem mands- og kvindefløjen var egnet hertil. 29. juni 1917 blev der bevilget 43.304 kr. til denne ombygning.

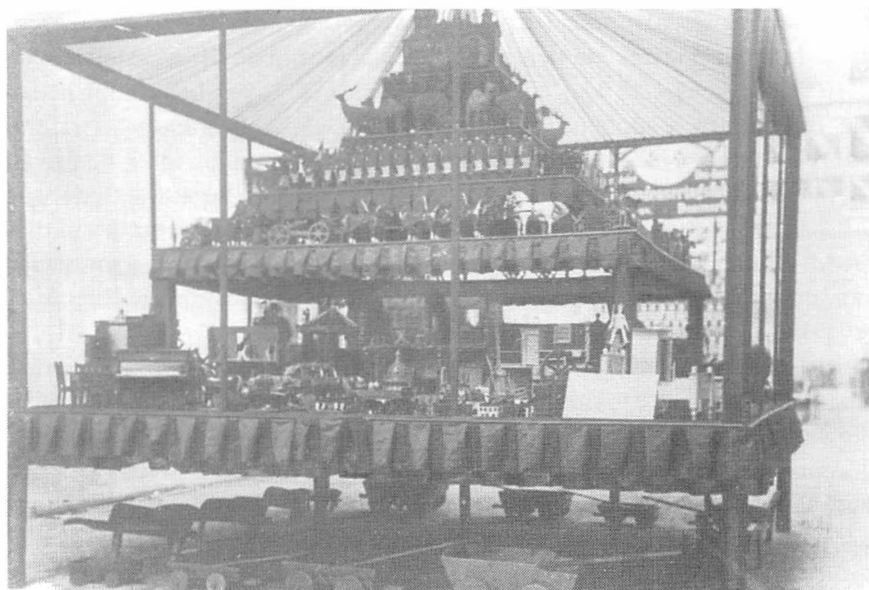
Arealerne om fængslet.

Vejen langs ringmuren til Enghavevej var i 1905 gjort offentlig ved, at en bom blev fjernet. Arealet mellem ringmuren og vejen fik udskiftet et fortov med en græsabat for at holde folk på afstand. Men selv opsætningen af et lavt hegn med pæle og jernbånd formåede ikke dette. Rabatten blev benyttet som hvileplads i frokostpause af arbejdere i nabolaget, og folk, der øvede sig i cykelkørsel, stillede deres cykler op ad ringmuren. Der blev også malet inskriptioner på denne. I 1918 foreslog kommunen at nedlægge vejen som offentlig, da Vigerslev Allé skulle videreføres til Enghavevej og en sporvognsremise opføres på tværs af den.

I 1916 reagerede Brøchner Mortensen på kommunens planer om bortsalg af arealet syd for fængslet, hvor der lå en kolonihave. Der fandtes ikke andre muligheder for udvidelse af Vestre fængsel end bebyggelse mod syd. I 1918 krævede han, at de til fængslet grænsende arealer unddroges almindelig færdsel. I Norge krævedes et 50 m bredt neutralt bælte uden om et fængsel. Ved nedlæggelsen af vejen kom dens vedligeholdelse til at påhvile fængslet, og en del af den blev tilsået med græs.¹

Arbejdspligt og legetøjsproduktion.

Grundtvigs største udfordring efter etableringen af enkeltcellefængslet var indførelsen ved straffelovstillægget af 1. april 1905 af arrestanternes arbejdspligt. Men medens fremskaffelse af arbejde ved de fleste arresthuse var vanske-

Fig. 17. Stadens fængsler deltog i legetøjsudstillingen i 1909 med denne montre.

lig, meddelte Grundtvig allerede 16. juli politidirektøren, at der var truffet fornøden forberedelse, uden at særlige udgifter blev nødvendige. Dette skete ved en intensivning af den hidtidige arbejdsdrift og indførelse af ny produktion.²

Først udformedes dagsorden for fanger på sædvanlig fangekost, som efter politidirektørens approbation tryktes og ophængtes i dissers celler. Hverdag kl. 6-7 var der sengeredning, cellerengøring og morgenmåltid. Kl. 7-12 var der arbejdstid med ½ times afbrydelse til gårdtur. Kl. 12-1½ var der middag. Kl. 1½-5½ var der igen arbejdstid med ½ times afbrydelse til gårdtur. Kl. 5½ til 8 var der aftensmåltid og fritid. I arbejdstiden skulle fangen stadig være beskæftiget, medmindre fængslet brugte hans tid til andet. Der kunne foreskrives et mindstemål for arbejdet, som berettigede fangen til en dusør ved løsladelsen. Dovenskab og ligegyldighed medførte disciplinærstraf. Flid og god opførsel medførte lån af bøger eller tilladelse til skrivning og tegning i fritiden.

Indførelsen af trælegetøjsproduktionen sikrede Grundtvig en prestige som den uomtvistelige kapacitet på arbejdsdriftens område. I 3/4 århundrede skulle den blive Vestres hovedproduktion, ligesom den blev optaget af straffeanstalterne. 6. februar 1906 anmodede han om approbation af en kontrakt med grosserer Otto Larsen om køb af det på Vestre forarbejdede legetøj, hvilken han fik.³

Optagelsen af produktionen medførte øjeblikkelig en reaktion fra en anden

legetøjsgrosserer og i 1908 fra Foreningen af danske legetøjs- og galanterifabrikanter til overinspektionen. Grundtvig havde imidlertid sat sig ind i forholdene. Der fandtes i Danmark kun 9 legetøjsvirksomheder. De havde ialt 25 ansatte, deraf de 16 arbejdere. Legetøj importeredes fra Tyskland, i 1901 for 424.000 kr. og i 1904 for 471.000 kr.

I 1909 klagede foreningen igen, denne gang også over, at prisen var lavere end dens medlemmers. Grundtvig svarede, at prisen måtte stå i forhold til de tyske varers. Overinspektionen afviste alle klager. På grund af øget salg stiftede Otto Larsen aktieselskabet Dansk Legetøj. I 1906 solgte Vestre til Larsen for 12.360,87 kr. og 1908 for 19.085,67 kr.⁴

Kapacitetsproblemer.

Foruden de ved kriminalitetens vækst og den ændrede straffelovgivning skabte belægsproblemer bebyrdedes Københavns fængselsvæsen af, at forbedringshuset i Vridsløselille slet ikke kunne aftage det stigende antal fanger dømt til forbedringshus. Disse hensad på Vestre som ventere. I december 1909 henvendte Grundtvig sig til justitsministeriet om sagen. Forholdet var hårdt for venterne og til skade for retshåndhævelsen. Han havde måttet indstille modtagelsen af alimentanter og bødefasonere. Der var sandsynlighed for, at disse aldrig kom til at afsone. På Nytorv havde han måttet anbringe 12 i fællesarrestere til 3 og på Christianshavn blande de forskellige kategorier af kvinder. Fængselslægen klagede over hygiejne og mangel på tæpper. Der henlå hele 1300 sager, som ikke kunne eksekveres. Der var i 1910 80 forbedringshusventere. Kommunen afkrævede nu justitsministeriet refusion for dem. Refusionen sattes efterhånden op fra 58 øre pr. mand pr. dag til 1,10 kr. Det var, hvad København måtte betale for de udenbys arresthuse, man selv var nødt til at anvende.

Politidirektøren søgte forgæves magistraten om at få det nyopførte Sundholms celleafdeling, som stod ubenyttet, stillet til rådighed. Dets inspektør Øst stillede sig afvisende over for, at fængslet brugte den til tvangsarbejdere. I 1913 oprettedes en aflastningsafdeling på Nyborg, og 14. november 1918 oprettede justitsministeriet et midlertidigt forbedringshus på det altid hjem søgte Christianshavnskompleks.

Kontroverser med assessorer og vicepolitidirektør.

Kontroverserne med assessorerne var stilnet noget af efter den første tids markeringer. Men vanskelighederne med arrestanternes rettidige aflevering og afhentning i kamrene bestod. I 1910 klagede kriminalretsassessor Møller imidlertid over, at alle arrestanter, efter at de var afleveret af cellevognen fra Vestre, straks blev ført til domhusets skabsafdeling og forblev der, til cellevognen igen hentede dem. Grundtvig svarede 26. november 1910 byretten, at arrestanterne fra Vestre og Christianshavn ikke længere kunne rummes i Nytorvs detentionsafde-

ling. Fængslerne var overfyldte, og byggerisagen var gået i stå, fordi borgmester Jens Jensen mente, at det var statens og ikke kommunens sag at bygge fængsler.

I juni 1909 klagede Grundtvig til politidirektør Eugen Petersen over vicepolitidirektøren. Embedet som vicepolitidirektør var oprettet 1823 og blev nedlagt 1927. Fra 1905 til nedlæggelsen indehavedes det af Valdemar Christen Dollerup Christensen.

Grundtvig gjorde opmærksom på, at han ved sin tiltræden havde ment, at den politidirektøren tilkommende disciplinærmyndighed over for arrestanterne nu overførtes til inspektøren. Politidirektøren havde været enig, men forbeholdt sig afgørelse i sager om legemlig straf. Indtil 1905 havde dette ikke givet anledning til vanskeligheder, idet alle hans 35 indstillinger om korporlig revselse var blev godkendt undtagen 1, som var underkendt på grund af bevisets stilling. Den ny vicepolitidirektør havde imidlertid tilsidesat 2 af 3 af hans indstillinger, hvorefter han havde været tilbageholdende dermed. Nu havde han været tvunget til at indstille en professionel bondefanger, alfons og pengeafpresser, der havde siddet 1 måned i strafcelle for at nægte at arbejde. Arrestanten blev imidlertid kaldt til forhør hos vicepolitidirektøren og havde meddelt postbetjenten, at han straks skulle begynde at arbejde ellers fik han 10 slag rotting, men Grundtvig fik først dagen efter meddelelse om denne betingede straffedom. Arrestanten ville endda nu selv bestemme, hvad han skulle arbejde med. Tilfældet var fuldstændig demoraliserende, og arrestanterne blev styrket til at opføre sig så galt, det skulle være. Personalet var ubeskyttet. Endda havde vicepolitidirektøren behandlet 3 afhørte betjente overlegent og kort for hovedet og indskærpet dem mildhed mod arrestanterne, som var ulykkelige mennesker. Dertil havde de svaret, at de altid behandlede arrestanter human og aldrig brugte skældsord. Indtrykket var, at arrestanten var ulykkelig og uskyldig og betjentene de egentlig skyldige.

Bevæbning af vagter.

Morderen S.R. udviklede i 1907 for Grundtvig, hvor let Vestre fængsel kunne blive overfaldet. Ringmuren kunne forceres med en stige. Grundtvig skrev derefter 14. november 1907 til politidirektøren, at nogle få desperados kunne overfalde og uskadeliggøre vagten. Mange steder i udlandet anvendte man soldater til udvendig bevogtning. Nattevagten i fængslerne måtte forsynes med revolvere. Politidirektøren tiltrådte, at de 2 inden for ringmuren patruljerende betjente forsynedes dermed.⁵

Den 9. november 1908 overfaldt den russiskfødte arbejder Johan Bulotti sammen med 3 kammerater proprietær L. Beck Højbjerggård ved Sandbjerg og dræbte ham. Sagen opskræmte samtiden, og ungsocialisterne planlagde hans befrielse fra fængslet, ligesom de i det hele taget opfordrede til at befri fangerne. Den 10. december anmodede Grundtvig derfor om yderligere bevæbning og fik 15 stk. revolvere, pris 150 kr. Revolverne skulle bero hos formanden og udleveres

til nattevagten. De måtte kun bruges over for uberettiget og faretruende indtrængen og kun således, at tab af menneskeliv så vidt muligt blev undgået. De var ladet med 5 skud og blev afleveret ved nattevagtens ophør. Bulotti blev dømt til livsvarigt tugthus og i 1925 overført til sindssygehospital.

Grundtvig går fra borde.

Grundtvig blev 1898 hovedredaktør for Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen og praktisk Strafferet. Hans nærmeste medredaktør var gehejmeetatsråd Carl Goos, som 1884 til 1900 var overinspektør for fængselsvæsenet og 1900 til 1901 justitsminister. Han havde 1891 til 1894 desuden været kultusminister, og imedens var F.C. Amnitzbøll beskikket som overinspektør. Hans søn Karl Goos blev 1900-1910 overinspektør. Denne blev i 1903 angrebet i en pjece af sin tidligere fuldmægtig Th. Fussing for sin forvaltning af en række honorarer. Den kendtes dog siden i fuld overensstemmelse med praksis. Fuldmægtigen blev almindelig afskyet i kredsen omkring Goos, og så var han endda ansat i Fængselshjælpen. Personkredsen blev draget ind i eftervirkningerne af Albertiskandalen derved, at ministerpræsident Zahle ville afløse overinspektørembedet med en direktørstilling for fængselsvæsenet. Meget bestemt modsatte Zahle sig en for høj placering af embedet, således at det ikke fik for kvalificerede ansøgere. Den tidligere fuldmægtig, nu overretssagfører Th. Fussing, blev udnævnt 1. oktober 1910. Da havde det den 7. april 1910 på justitsministeriets derom allerunderdanigst nedlagte forestilling behaget Hans Majestæt Kongen at beskikke inspektør ved Staden Københavns civile fængsler Stener Frederik Grundtvig til herredsfoged og skriver i Ning herred. Det var en stilling som politimester og dommer.

I 1919 blev han dommer ved Frederiksberg birk. I 1910 udgav forhenværende fængselsinspektør S. Grundtvig på Hagerups forlag pjecen: »Den kriminelle retspleje i opløsningstilstand« med skarpe angreb på justitsministeriets og Fængselshjælpens betingede benådningspraksis i forbindelse med udvandring og den deraf følgende anvendelse af statens midler. Hæftet havde som motto et fagert ord af Jacques Bertillon: »Onn' a pas assez pietè des honnêtes gens«. »Man har ikke nok medfølelse med pæne mennesker«. »Nordisk tidsskrift for fængselsvæsen« udkom til 1911, da dets statstilskud ophørte. Grundtvig døde først 1942. Da havde han i 1933 lagt sag an mod staten med påstand, at det var grundlovsstridigt, at man indførte alderpensionering af dommere. Han blev selv afskediget ved loven af 20. maj samme år. Højesteret gav ham ikke medhold.

Grønning, Brøchner Mortensen og administrationsudvidelse.

Zahle opslog den 12. april 1910 fængselsinspektørstillingen. Politidirektør Eugen Petersen konstituerede fuldmægtig i politikontoret Georg Brøchner Mortensen og anbefalede ham siden til stillingen som i modsætning til Grundtvig kendt med forretningerne i kriminal- og politiretten. Stadens fængsler var først

Fig. 18. Fængselsinspektør Carl Andreas Grønning 1910- 13.

og fremmest varetægtsfængsler og de penientiære foranstaltninger, der gennemførtes i straffefængslerne kunne ikke uden videre overføres til dem. Justitsministeriet beskikkede dog 20. juni 1910 viceinspektør ved Christianshavns straffeanstalt cand. juris. Carl Andreas Grønning som inspektør. Inspektør Grønning var født 1865 som søn af kassereren ved Christianshavns straffeanstalt. Han døde den 10. december 1913 efter at have mistet sin hustru. Fængselspræst C.A. Larsen skrev om ham, at han førte fængslerne videre på den af hans forgænger Grundtvig lagte grundvold. Han gennemførte tugt og orden på en mild og vindende måde med lydhørt øre over for det underordnede personales krav og ønsker. Han var vellidt. Hans efterfølger mente derimod, at han havde nedbrudt den personaledisciplin, Grundtvig havde bygget op.

Embedet blev opløst 17. december 1913 nu med en årlig gage på 5.000 kr. stigende til 6.200 kr. med fradrag af 100 kr. for bolig, lys og brændsel. Der var 3 ansøgere, alle viceinspektører. Denne gang fik Eugen Petersen sin vilje, og hans tidligere fuldmægtig nu viceinspektør ved Horsens straffeanstalt Georg Brøchner Mortensen blev 13. februar 1914 beskikket. I 1921 blev han udnævnt til direktør for statens sindssygehospitaler.

I 1909 havde Grundtvig anmodet om en juridisk kandidat som medhjælp,

Fig. 19. Fængselsinspektør Georg Brøchner Mortensen, 1914- 21.

men ikke fået det. 21. oktober 1915 henvendte Brøchner Mortensen sig til politidirektøren om en viceinspektør. Straffeanstalterne, der havde roligere forhold og ringere belæg og betjentstyrke havde en administration med såvel viceinspektør, bogholder, kasserer, økonomiforvalter, kontorfuldmægtig og 2-3 kontorassistenter. Her stod inspektøren for alle funktioner. Han var bundet til kontorstolen og kunne kun i ringe grad få tid til egentlige fængselsmæssige opgaver som cellebesøg, reformarbejde, fængselstekniske individualiseringer i behandlingen og disciplinærsagers retsforfølgning. Ikke engang enhver fange, som ønskede det, kunne uden stor forsinkelse få inspektøren i tale. Han gentog ansøgningen 1917, og denne gang var ikke blot Eugen Petersen, men borgerrepræsentationen velvillig. Den vedtog magistratens indstilling om fra 1. december 1917 at ansætte en ekspeditionssekretær, der skulle varetage en viceinspektørs pligter. Justitsministeriet kundgjorde imidlertid 23. januar 1918, at der ansattes en viceinspektør, der lønnedes som ekspeditionssekretær under magistraten. Stillingen opsloges i »Berlingske Tidende« og »Ugeskrift for retsvæsen«. Der meldte sig 16 ansøgere, de fleste ikke-jurister deriblandt en biografinspektør. Den bedst kvalificerede var viceinspektør løjtnant Cai Jensen. Ham fandt Eugen Petersen for kvalificeret. Han trak sig da også, så justitsministeriet 17. april kunne udfærdige beskik-

kelse for assistent i politikontoret i København Henrik Christian Laurentius Klüwer fra 1. maj 1918.

Allerede 7. oktober 1918 søgte inspektør Brøchner Mortensen igen, denne gang om en ekspeditionssekretær. Den forventede frigørelse af inspektøren var ikke opnået. Han havde forudsat Christianshavns arresthus nedlagt, det var ikke sket. Han havde et stort og uøvet personale og kunne aldrig unde sig en dags hvile. Blev en ekspeditionssekretær ansat kunne en arbejdsdeling finde sted. Ekspeditionssekretæren kunne tage sig af budget, regnskab, lønninger, pensionsvæsen, bygnings- og arbejdsvæsen, statistik og økonomi. Når viceinspektøren tog sig af fangesager og tjenestegang, kunne inspektøren fritages for egenhændigt at koncipere skrivelser. Justitsministeriet gjorde et tillæg til regulativet for Københavns politis indretning, og stillingen blev opslået i »Berlingske Tidende« og søgt af 7. Som den eneste kvalificerede blev Ferdinand Struer 16. juni 1919 ansat.

Træarbejde i cellegårdene.

Tilvirkning af trælegetøj var også i Brøchner Mortensens tid Vestre fængsels væsentligste produktion. Til den nyopførte østfløj, arbejdsfængslet, knyttedes et kompleks af cellegårde, hvor 23 fanger daglig året rundt under gennemførelse af fuld isolation i fri luft beskæftigedes med træarbejde, hvorefter den egentlige tilvirkning af legetøj fandt sted i cellerne.

Krigstiden.

Ved 1. verdenskrigs udbrud meddelte Brøchner Mortensen 1. august 1914 personalet, at i tilfælde af mobilisering skulle alle tjenestefri funktionærer, som ikke omfattedes af mobiliseringsordren, uophørligt møde på fængslet, og 6. august lidt mere afslappet, at ved yderligere indkaldelser til hæren kunne de ikke indkaldtes fridage inddrages, og at sommerferier blev givet, men man måtte ikke rejse ud over Sjælland. Krigsministeriet fritog 21 fængselsbetjente for alarmeringsøvelser.⁶

Danmark blev jo ikke inddraget i krigen, og krigstiden mærkedes væsentlig på fængslet ved indførelse af rationeringskort og besparelser i kulforbruget. Fra 1917 anvendtes også brunkulsbriketter. Vandforbruget skulle der spares på af hensyn til kullene. Arrestanter blev fra maj 1917 badet nødtørftigt ved indsættelsen, ved overførsel til andet fængsel foretoges kun afvaskning med varmt vand fra spand. Kun når pletter indeholdt ekskrementer, måtte WC udskylles. Ellers skete udskylning, når hele posten var færdig med tømning.

Overbelægning og mænd på Christianshavn.

På grund af overbelægning måtte også i årene 1911-18 fremmede arrester bruges mod betaling. Man anvendte Roskilde, Ringsted, Holbæk, Næstved, Hel-

singør, Hillerød og Københavns amts på Blegdamsvejen. Det var alimentanter og bødeafsonere, som sendtes til disse arrester. I 1916 fandt inspektøren situationen så umulig, at han henvendte sig til politidirektøren om plads til mandlige arresteranter i den gamle cellebygning på Christianshavns straffeanstalt. Direktør Fussing tillod herefter, at den ubenyttede cellebygning blev overladt Københavns Politi uden leje, men mod betaling af udgifter. 8. marts blev den taget i brug, og den 9. januar 1918 efter nogle dages rengøring atter evakueret, idet Vestres ny østfløj kunne tages i brug.⁷

Ildebrand m.m.

Den 22. juni 1914 sluttede inspektøren kontrakt med Falcks redningskorps om bistand i ildebrandstilfælde til redning af kontorenes bøger, dokumenter og arkiver, som brandvæsenet ikke var forpligtet overfor. Ligeledes skulle redningskorpset rykke ud ved ulykker, selvmordsforsøg og tilskadekomst. Grunden var, at Falck havde oplivningsapparatet »Pullmotor« i ambulancerne, kommunens ambulancer ikke. Sygetransport skulle som hidtil udføres af lægevagtstationens vogne.⁸

Den 1. januar 1916 opstod der ildløs i Christianshavns arresthus kirke. Den af professor J.L. Lund 1814 malede altertavle »Christus og Maria Magdalene« opbrændte sammen med andet inventar. Brandvæsenet kom til stede, efter at personalet havde slukket branden og foretog afhugninger. Der skete skade af ild og vand. Ilden var opstået ved, at en glød fra alterlysene var faldet på alterdugen, så den fængede sammen med nogle dekorative grankogler. En arbejdsmand havde i god tid tændt gasblussene og ved en fejltagelse også alterlysene.⁹

Bestemmelser og regulativer.

Brøchner Mortensen blev af redaktør Frejlif Olsen kaldt mere en administrationsmand end en fængselschef. Så meget rigtigt i det er der, at han udformede en række regulativer og bestemmelser for arresternes forskellige forhold. 29. marts 1915 tilstillede han vagtmestrene til fordeling blandt personalet en samling af bestemmelser vedrørende tjenesten i Staden Københavns fængsler. Enhver betjent skulle bære bogen på sig under al slags tjeneste. I januar 1919 udsendte han en ny instruktionsbog.¹⁰

Ligeledes i marts 1915 gjorde han politidirektøren opmærksom på, at der intetsteds fandtes nogen vejledning til forståelse af begrebet strafcelle. Straffelovstiltægget omtalte kun, at straffeløstiden ikke skulle medregnes i straffen. På Vestre havde der i flere år eksisteret en strafcelle, og på sygehuset anvendtes detentionscellerne. Praksis var, at der fandt en skærpelse af isolationen sted. Han indstillede, at det overdroges til inspektøren at ikende denne disciplinærstraf. Eugen Petersen bifaldt dette samt oprettelsen af en særlig straffeprotokol i stedet for politiprotokollen. Brøchner Mortensen lovede personligt at behandle strafcelle-

sagerne. Han udformede derefter regler for strafcelle om nøje visitation, iklædelse af fangedragt, nægtelse af bøger og redskaber, alene madras og tæpper om natten, indsættelse af maden gennem hul i væggen, undladelse af døråbning, lukning for vandet om natten efter kruset var fyldt, manglende lys og særlige nøgler.¹¹

Den 14. februar 1916 fastsatte han regler for behandlingen af selvmord, såvel for fængselslægen som for vagtmestrene. Anledningen var, at fængselslægen ved et selvmord havde tilkaldt politiet for at optage forhør og selv foretaget medicolegalt ligsyn. Politidirektøren havde tidligere bestemt, at liget efter udstedelse af dødsattest skulle føres til Johannesstiftelsen, hvor det medicolegale ligsyn fandt sted, og politiet tilkaldtes. Vagtmesteren fik besked på at underrette Johannesstiftelsen, så snart genoplivningsforsøg var opgivet, og lægen havde konstateret døden. Han skulle derefter sørge for, at politiet underrettede de nærmeste, og sende afdødes effekter med en liste over dem til stiftelsen og modtage kvittering herfra.¹²

Instruks for arrestformændene ved nattjenesten af 14. februar 1918 beskrev disses pligter bl.a., at arrestformanden på slaget 8 (20) førte natvagterne i samlet trop ind i mandsfængslets central i 1. etage, hvor han posterede sig, indtil afløsningen var foregået. Ligeledes udfærdigedes instrukser for depotbetjenten og lægen, den sidste dog af politidirektøren, som godkendte også de øvrige.

Regulativ for bestyrelsen af Københavns Fængsler af 1. august 1919 beskrev i detaljer fængselsinspektørens, viceinspektørens, ekspeditionssekretærens og arrestvagtmasterens pligter og områder. De skulle samarbejde på bedste måde, men var også pligtige at påtale enhver mangel og overtrædelse, de fik kundskab om, selv om den ikke henhørte under deres område.

Christianshavns arresthus nedlægges.

Vestre fængsels udvidelse muliggjorde, at såvel mands- som kvindefanger kunne evakueres fra Christianshavns arresthus, men allerede 5. marts 1918 var antallet af mandsfanger steget så meget, at man samme dag påny måtte tage de nedlagte mandsafdelinger på Christianshavn i brug og ved kvindernes evakuering til det ny kvindefængsel på Vestre 26. april 1918 også tage den således tømte kvindeafdeling i brug til mandsfanger. Man måtte benytte konstitueret personale. Siden nytår 1919 ændrede situationen sig, og i april måtte man lukke 2 poster på Christianshavns arresthus. I juni dalede antallet af mandsfanger i stadens arresthuse til 485, og der var 38 disponible pladser på Christianshavn og 76 på Vestre. Inspektøren indstillede, at Christianshavn evakueredes, og det skete 1. juli 1919. En del af det konstituerede personale kunne ansættes på Vestre på grund af personaleudvidelsen ved indførelse af 8 timers arbejdsdag 1. maj 1919, og et tilsyn måtte blive tilbage. Arrestvagtmasteren blev sat til tjeneste på Nytorv, men blev boende i tjenesteboligen på Christianshavn. Det samme gjorde de

Fig. 20. Hestecelle. Hestekraft var ikke mere stabil end motorkraft. Hestene fik ofte »solstik«, en epileptisk sygdom.

øvrige, der havde tjenestebolig der.¹³

Arresthuset holdtes foreløbig i reserve, hvis fangetallet skulle stige, men det dalede stadig, særlig efter retsplejelovens ikrafttræden 1. oktober 1919, så der ved årets udgang kun var 274 eller 436 mindre end ved dets begyndelse. Brøchner Mortensen indstillede derfor 5. marts 1920 til justitsministeriet, at Christianshavns arresthus stilledes til statens disposition, således at den blev i stand til at huse sine forbedringshusfanger. Han opsigde derfor lejemålet fra 1870 til april flyttedag.

Den 19. april 1920 foretoges afleveringsforretningen, og da magistraten 25. september 1920 meddelte politidirektøren, at Christianshavns arresthus ville blive udbudt til salg, kunne man svare, at det ikke ville blive nødvendigt som reserve.

Motorcellevogne.

Transporten fra Vestre fængsel til domhuset og fra dette til Christianshavn havde medført mange vanskeligheder og kontroverser. Brøchner Mortensen ville 1917 følge med tiden og fjerne vanskelighederne ved anskaffelse af motorcellevogne. Efter vedtagelse i borgerrepræsentationen blev karosseriet til første vogn bygget på N. Larsen's vognfabrikker, Smallegade 52. Chassis og motor var leve-

Fig. 21. »Salatfadsautomobil 1661«. Københavns fængsels første autocellevogn fra 1918. Nummeret forblev hos fængslet i lange tider.

ret af A/S Scania Vabis. Vognen, der havde 8 celler, blev prøvekørt i februar, og det viste sig vanskeligt at manøvrere den ind i vognremisen på Vestre uden at pådrage den skade, hvorfor noget af den plæne, som omgav staldgården, måtte brolægges og inddrages i vognpladsen. Vognen blev taget i brug 5. marts 1918. Den var en stor succes, den kunne køre fra Vestre til Nytorv på 10 minutter med 16 personer. Inspektøren udtalte til den begejstrede presse, der skrev om »Salatfadsautomobil K 1661«, at automobilen var bekvemt indrettet for fangerne, de tidligere skabe var torturkamre.

Brøchner Mortensen søgte derfor straks om en ny motorcellevogn. 4. maj skrev han, at den ældste hestecellevogn var kassabel. Hestevognene brugte 20 minutter fra domhuset til Vestre fængsel, motorvognen 10 minutter. Den besørgede samme antal personer som 2 hestevogne. Karosseriet på en ny cellevogn skulle indrettes med 3 celler på hver side af en 50 cm bred korridor. Gangen modtog lys fra 8 bevægelige lysninger i et ruf på taget, endvidere var der elektriske skotlamper. Celledørene var skydedøre og forsynede med observationsglas. Cellerne var 172 cm høje, bredden 61 cm og dybden 76 cm. De modtog lys fra et monierglas i taget og en elektrisk skotlampe. Chassiet var denne gang »Angelo-Dane«, motoren 4 cylindret med boring 95 og slag 130, effekten 35 hk. Der var luftringe foran og massive ringe på baghjulene. Prisen var 22.000 kr. 25. september 1918

meddelte magistraten, at borgerrepræsentationen havde bevilget beløbet.

Syndikalister og sikkerhed.

I anledning af en række syndikalistanholdelser i 1918 og opfordringer på syndikalistiske møder til at befri anholdte kammerater indskærpede inspektøren 12. februar 1918 personalet på Nytorvs arresthus nogle forsigtighedsforanstaltninger. Porten måtte ikke åbnes, før portneren havde forvisset sig om, hvem der ringede. Indvendige døre til domhuset måtte ikke åbnes, før det ved brug af sikkerhedskæden var fastslået, at intet var på færde. Den udvendige vagt måtte ikke bære nøgler. Syndikalister skulle transporteres af 2 betjente og forblive på Nytorv for at undgå vogntransport. Der skulle udvises forsigtighed dag og nat.

I september 1918 skete en række undvigelse og undvigelsesforsøg fra Christianshavns arresthus, ikke af syndikalister, men nærmest som en sport. Men samtidig var faren for indbrud i fængslerne af syndikalister stor. Inspektøren lånte da 29. september af hærens tøjhus 30 fodfolks sabler med skeder, livrem og sværdtasker, som han siden leverede tilbage mod at købe 45. Samtidig opsattes i oktober jernstænger på alle vinduer i Christianshavn, hvor de ikke fandtes, tremmedøre til adskillelse mellem bygningerne og sikringer mellem etagerne, karbade ændredes til brusebade. Det hele kostede 39.814,80 kr.

Den 5. oktober anmodede han belysningsvæsenet om at tænde gadelygterne udfør ringmuren. 10. november blev der kastet syndikalistiske flyveskrifter ind i en cellevogn, den 12. november gav politidirektøren tilladelse til, at vognenes trans-

portførere blev bevæbnet med revolvere, der skulle bæres skjult, og at cellevognene blev eskorteret af 2 civilklædte politibetjente. Da funktionærboligerne ved et pludseligt angreb kunne afskæres fra fængslet, var 2 natbetjente yderligere nødvendige, elektrisk belysning af forterrainer og afspærring af vejen til hovedporten med gitter, gitterport og vagthus. Stadsingeniøren tegnede 9 belysningsstandere rundt om fængslet og afspærring med gitter og gitterport, og politidirektøren havde intet at erindre.¹⁴

Justitsminister Svend Rytter slog i et cirkulære af 24. april 1920 koldt vand i blodet. Det var ikke nødvendigt, at enhver politibetjent blev udrustet med skydevåben.

Den spanske syge.

Det blev dog ikke syndikalisterne, der truede fængslerne mest, men den spanske syge, en influenza, som hærgede hele efterkrigstidseuropa. Den 25. oktober 1918 anmodede inspektøren dommerne om at indskrænke adgangen til besøg hos varetægtsfanger. Indtil videre aflyste han gudstjenesterne i arresternes kirker. Fængselslægen mente dog, man ikke kunne standse influenzaen, kun forhale dens udbredelse. Han foreslog korte gudstjenester. Den 14. november op-

hævede inspektøren forbudet mod gudstjenester, fanger mistænkt for influenza måtte dog ikke deltage.

Politigården.

Ligesom rådhuset flyttede ud af domhuset, skulle også politiets hovedstation gøre det. Politigården blev opført 1918- 24 af arkitekten Hack Kampmann og hans sønner i streng neoklassicisme stil med søjlegange a la Carl Vs palæ i Alhambra. Dets fængsler i lidt for streng stil uden rådføring med fængselsvæsenet. Brøchner Mortensen skrev 23. marts 1918, at han først nu var blevet vidende om, at der i Politigårdens mellembygning tænkte opført en fængselsafdeling og mente, den måtte sortere under fængselsvæsenet, være en celleafdeling, indrettes med panoptisk korridor og andre fængselsmæssige nødvendigheder. Magistraten ville, disse krav skulle frafalde, og justitsministeriet bestemte 13. april 1918, at da bygningen kun var bestemt til rent midlertidige ophold, ville den hverken være at indrette eller bestyre efter fængselsmæssige hensyn, dog var en panoptisk korridor ønskelig. I februar 1920 udtalte inspektøren, at han siden denne skrivelse ikke var gjort bekendt med planerne, og da bygningen ikke henhørte under ham, ikke kunne udtale sig yderligere.

Mellemliderne.

Af den første generation af ledere efter Vestre fængsels opførelse forlod ikke blot inspektøren stadens arresthuse, også mellemliderne forsvandt efterhånden, og det på grund af sygdom. Ludo Ludvigsen, Christianshavns arresthus, gik af på grund af sygdom 1912. Köhn havde fraværperioder i 1917 og afskediges med udgangen af maj. Richard Leopold Nielsen, Nytorvs arresthus, meddeltes afsked efter længere tids sygdom fra udgangen af maj 1920. Han havde ønsket at fratænde nogle år før, men man ville ikke give slip på ham fra kommunens side. Den tid, hvor veltjente politibetjente udnævntes til advancementsstillingerne i kommunens fængselsvæsen, var definitivt forbi med udnævnelsen af en fængselsinspektør. Nu udnævntes mellemlidere fra opsynskorpset. Fængselsbetjent Th. Billing, som Grundtvig havde anbefalet meget til sin efterfølger på grund af den store fortjeneste, han havde indlagt sig som leder af legetøjsarbejdet, og inspektørens medhjælper ved regnskabsførelsen, udnævntes til Ludvigsens efterfølger. Formand Søren Sørensen udnævntes fra 1. juni 1917 til arrestvagtmaster for Vestre fængsel. Ved Christianshavns arresthus nedlæggelse overførtes en vagtmesterstilling til Vestre, og Th. Billing fik tilsynet med arbejde, økonomi og regnskabsvæsen. Ved Richard Nielsen's afgang blev han dog udnævnt til arrestvagtmaster ved Nytorvs arresthus.

Den faglige kamp.

Arrestfunktionærernes organisation havde fra sin stiftelse 1901 gennem Kom-

Fig. 22. Fængselsbetjent, senere arrestvagtmaster (1912- 28) Th. Billing var den praktiske mand bag legetøjsproduktionen.

Fig. 23. Arrestvagtmaster Søren Sørensen, 1917- 32.

munalt arbejderforbund hvert år indsendt andragende om løn- og tjenesteforbedringer. Grundtvig kommenterede dette i et svar til politidirektøren 1907. Forholdet var, at personalet efter at have organiseret sig under De samvirkende fagforbund kun nødtvunget bøjede sig for nogen anden disciplin end den fra disse udgående og helst ville indføre de fra disse kendte uophørlige forhandlinger med »arbejdsgiverne« om indrømmelser i det uendelige. Her talte den gammeldags patriark. Politidirektøren delte vel den patriarkalske opfattelse, men fulgte anderledes med udviklingen.

I 1906 androg arrestfunktionærernes organisation politidirektøren ved medlemsunderskrifter som arbejdsplanorganisation om forskellige forbedringer. Politidirektøren svarede i 1907, at en række punkter kunne overvejes, andre måtte afslås. Klipping af fanger straks ved indsættelsen ville forhindre deres genkendelse under sagen. Man måtte ikke benytte opsynsværelset i arbejdstiden, man kunne eventuelt anbringe en fast siddeplads på gangen. Hvide trøjer og kitter var bevilget for sommertiden alene. På Nytorv kunne intervallet mellem kontroltrækninger øges fra 10 til 15 minutter, men arbejdsmændenes spisestue på Vestre fængsel skulle være aflåst, fordi de ellers forsømte arbejdet. Organisationen takkede for indrømmelserne og forklarede, at det kun var en tidligere kriminel arbejdsmand, der havde misbrugt spisestuen.

I januar 1907 henvendte organisationen sig ved formanden Johan Nielsen om for ringe normering på Christianshavn og frihed hver 4. dag. Politidirektøren havde selv erkendt, at tjenesten var for lang, og borgerrepræsentationen havde derefter bevilget frihed hver 5. dag for dagopsynet og hver 6. nat for natopsynet. Men dette havde vist sig at være for lidt, da den daglige tjenestetid i praksis var blevet længere. Politidirektøren anbefalede derefter magistraten frihed hver 4. dag, hvad der ville koste ca. 6000 kr. i ekstraudgifter til opsyn, derimod var klagen over Christianshavn misvisende.

I maj 1907 rejste organisationen gennem inspektøren spørgsmålet om ferier mellem 15. maj og 1. oktober. Inspektøren var i princippet enig, og politidirektøren syntes som Grundtvig, at det var ønskeligt, men »tjenestens tarv går forud for hensynet til den enkelte«.

I januar 1908 søgte organisationen igen om fri hver 4. dag og hver 5. nat. Politidirektøren ville nu hellere forkorte den daglige arbejdstid. Bedst for fængselsordenen var 8 timers arbejdsdag med 2 daghold og 1 nathold.

I februar 1910 henvendte Kommunalt arbejderforbund sig til magistraten om det kvindelige dagopsyns forhold. Det havde en begyndelsesløn på 850 kr. og højeste løn på 1050 kr. efter 4 år samt frit værelse. Først 22. juli 1914 tiltrådte magistraten en indstilling fra politidirektøren om en forhøjelse af slutlønnen til 1100 kr.

Den 9. juli 1913 rejste Kommunalt arbejderforbund over for magistraten spørgsmålet om 8 timers arbejdsdag samt en ugentlig fridag for det mandlige og

kvindelige opsynspersonale samt arbejdsmændene. Hvis dette ikke kunne bevilges, anmodede man om udvidet frihed. Inspektør Grønning fandt, at arbejdstiden unægtelig var meget lang og sløvende, Brøchner Mortensen, der overtog sagen efter hans død, gik ind for 8 timers arbejdsdag, men det ville koste 78.366,90 kr. Fri hver 3. dag og hver 4. nat ville koste 21.799,90 kr. Han indstillede det sidste forslag. Budgetudvalg og magistrat ønskede dog at udsættes sagen. 1. april 1915 blev friheden bevilget.

Efter anmodning nu fra Fængselsfunktionærernes organisation anmodede Kommunalt arbejderforbund i oktober 1915 om tillæg til lønnen på 50%, når der blev udført arbejde på fridage. For tiden blev der kun ydet 1/365 af årslønnen. Inspektøren oplyste, at det siden august 1914 på grund af indkaldelser til sikringsstyrken havde været nødvendigt med ekstraarbejde på fridage. Det var næppe muligt at få brugbare folk udefra som vikarer. Politidirektøren svarede i november, at der som ved sporvejene ville blive udbetalt de 50%, dog ikke til reserver.

I marts 1916 tog Kommunalt arbejderforbund, på foranledning af FO, en sag op om reserverne. De ønskedes stillet lige med det faste personale med hensyn til frihed, de burde have et rådighedsbeløb på 2 kr. om dagen, når de ikke havde tjene og en anciennitetsberegning. Som det var nu, havde de kun fri hver 8. dag, de skulle hjemme være til disposition mellem 6 morgen og 8 aften, og der gik indtil 4 år, før de blev fast ansat.

Inspektøren oplyste, at der i øjeblikket var et reservepersonale på 25 mænd og 3 kvinder på grund af udvidelsen af Christianshavn og en betydelig sygelighed. Ved faste ansættelser burde den bedst kvalificerede have stillingen. Eugen Petersen mente, reservepersonalet kunne få fri hver 6. dag og et rådighedsbeløb på 1 kr. om dagen. Reserveantallet skulle nedskæres, og 8 faste stillinger oprettes. Det fulgte magistraten 16. september 1916.

Kommunalarbejderforbundet rejste i april 1916 over for magistraten spørgsmålet om overarbejdsbetaling for dagopsyn og arbejdsmænd. Politidirektøren forlangte, forhandlingerne foregik mellem ham selv, inspektøren og FO. Overarbejdet havde ikke noget stort omfang. Forbundet klagede til magistraten over dette svar. Inspektørens oplysninger var forkerte. Man havde ikke rettet henvendelse til ham, da der hos den nuværende fængselsinspektør ikke kunne forventes velvilje, selvom han var høflig, blev personalets anmodninger behandlet stødende og overlegent. Politidirektøren støttede inspektøren. Forbedringer af personalets vilkår måtte ske gennem højere løn og forøget frihed. Magistraten beholdt sig hertil, men forbundet forfulgte sagen. Den sluttede reelt med, at borgmester Kaper 30. august 1917 meddelte, at det var vedtaget, at der fremtidig skulle ydes arbejdsmænd overarbejdsbetaling for arbejde udført på hverdage efter kl. 6½ aften og på søn- og helligdage efter kl. 6 uanset om arbejdstiden i reglement af 8. marts 1897 var fastsat til kl. 8 aften. Politikammeret fastsatte betalin-

gen til 1 kr. i timen

Klager til justitsministeriet.

Proceduren under disse forhandlinger gav anledning til, at Kommunalt arbejderforbund 11. april 1916 klagede over politidirektøren og senere over fængselsinspektøren. Forbundets formand havde henvendt sig til Eugen Petersen, men denne havde nægtet at modtage ham. Han erklærede, han forhandlede med folk fra sin egen etat. Ved henvendelse til fængselsinspektøren havde denne udtalt, at han var statens embedsmand og ikke havde pligt til at forhandle med forbundet. Man anmodede om, at der blev pålagt politidirektøren forhandlingspligt. Justitsminister Zahle afgjorde 7. juli 1916 sagen således, at FO havde adgang til at forhandle med fængselsinspektøren og politidirektøren om lønspørgsmål og almindelige rettigheder og forpligtelser. Førte forhandlingerne ikke til noget, kunne de føres videre mellem forbundet og magistraten. Funktionærer, der var utilfredse med politidirektørens afgørelser, var i rent tjenstlige forhold henvist til at forelægge sagen for justitsministeriet.

Den 22. juni 1917 klagede forbundet til justitsministeren over Brøchner Mortensen. Man var skuffet over justitsministeriets afgørelse i forrige klagesag. Proceduren blev meget omstændelig. Inspektøren var vanskelig at omgås. Man nævnte en bestemt sag, hvor inspektøren havde bebrejdet en betjent nogle tjensteforseelser. Inspektøren havde vist en optræden, som faldt godt i tråd med den stødende og ringeagtende måde, han til stadighed behandlede personalet på. Den mindste forseelse gav anledning til bebrejdelser og straffe. Funktionærerne var konfuse over dette rædselsregimente. Justitsministeriet blev bedt om at beskytte funktionærerne mod hans uretfærdige og urimelige afskedigelser og tilsikre en human og ordentlig behandling. Hos de to tidligere inspektører havde der ikke været grund til klage.

»Socialdemokaten« 29. juni 1917 bakkede forbundet op. Inspektøren var en ung mand og slægtning af politidirektøren. Han var en trussel mod den fri forhandlingsret.

Inspektøren svarede, at kun 2 betjente var afskediget, den ene for delirium, den anden for beruselse i retten. Indtil hans tiltræden havde disciplinen været arrestvagtmasterens, nu skulle denne meddele forseelser til ham. De disciplinære forholds antal var derefter sunket fra 253 i 1915 til 182 i 1917. Ved hans tiltræden havde de disciplinære forhold været mangelfulde, særlig på Nytorv, hvor fængselsmæssige principper aldrig havde været gennemført strengt. Der råbtes og smækkedes med døre, og betjentene samledes i småklynger, som de ikke afbrød, når han passerede. På påtale svarede de brøstigt og opponerede. Den udbredte ustyrlighed hos arrestanterne og brugen af spændetrøje måtte tilskrives deres uforstandige behandling. Nu var der blevet en anden tone. På grund af det faste grundlag, Grundtvig havde lagt, havde det været muligt at genoprette discipli-

nen.

Eugen Petersen mente ikke, der var grund til at overveje forhandlingsproceduren. Fængselsledelsen skulle ikke forhandle med forbundets repræsentanter. Efter fængselsinspektørens hele tankesæt og fine optræden var det usandsynligt, at han ikke skulle have behandlet sit personale på en human og ordentlig måde. Justitsministeriet svarede 12. september 1917, at man ikke fandt anledning til at foretage videre i anledning af besværingen.

Personaleansættelser ved fængselsudvidelsen.

26. august 1917 stillede Brøchner Mortensen forslag til udvidelser af personalet i anledning af, at Vestre fængsels nybygninger snart kunne tages i brug. Der skulle ansættes en maskinassistent med bolig i den nye funktionærbolig og 1800 kr. i løn, en reparatør til 1500 kr., en reservekedepasser og 2 arbejdsmænd til 60 øre i timen. Sygeafdelingen havde i mange år kun haft 1 sygeplejerske og 1 gangpige ansat trods normering på det dobbelte. Det var uforsvarligt. Antallet måtte nu være 5 med bolig i funktionærboligerne, fuld kost og 1220 kr. med fradrag af 360 kr. for fuld station. En sygeplejerske kunne deltage i lægens stuegang på Nytorv. Der skulle ialt være 4 gangpiger.

Brøchner Mortensen gjorde opmærksom på, at han var gået ind for 8 timers arbejdsdag og foreslog en dertil svarende bemanding med opsyn. Subsidiært foreslog han efter den nuværende tjenstegang 5 arrestformænd, 15 mandlige dagbetjente, 2 mandlige natbetjente, 5 arbejdsmænd, 1 kvindeligt overopsyn, 6 kvindelige dagopsyn og 1 rengøringskone ansat til Vestre fængsel.

Politidirektøren, som bedre vidste, hvad der lod sig gøre, foreslog magistraten den subsidiære indstilling. 14. november meddelte borgmester Kaper, at borgerrepræsentationen havde tiltrådt forslaget. Erstatning for afsavn af værelse for det kvindelige dagopsyn forhøjedes fra 120 til 300 kr.

8 timers arbejdsdag, personaleforhøjelse - og reduktion.

Borgerrepræsentationen vedtog på sit møde 28. november 1918 at iværksætte en forkortelse af arbejdstiden til 8 timers arbejdsdag for de funktionærer og arbejdere, der ikke allerede havde en sådan. Ikrafttræden blev sat til 1. maj 1919. Nedsættelsen krævede mere personale, og inspektøren anmodede 29. december om det ønskede antal, som han dog måtte nedsætte. Han fik 10 dagbetjente, 6 natbetjente, 1 kvindelig natbetjent, 1 maskinreparatør, 1 kedepasser, 3 kuske og chauffører, 16 arbejdsmænd, 5 arbejdsconer og 3 vaskericoner.¹⁵

Et egentligt treskift var personalet ikke interesseret i, man ville beholde de erhvervede hyppige fridage. Arbejdstiden for dagbetjente blev derfor fastlagt i følgende turnus: 1. dag 12-8, 2. dag 6-12 og 2-8-, 3. dag 6-2, 4. dag fridag. Det gav en ugentlig arbejdstid på 49 timer og derfor en ekstra fridag hver 8. uge. Natbetjentene fik tjeneste fra 8 aften til 6 morgen og fridag hver 4. nat, hvilket gav en

ugentlig arbejdstid på 52½ time og derfor ekstrarfrihed på 24 nætter pr. år. Den ny turnus fulgtes af en instruks. Til eksempel måtte ingen forlade sin post, før afløseren var til stede.

Retsplejereformens og krigsophørets virkninger satte dog ind, og allerede i november 1919 måtte inspektøren på grund af det stærkt dalende fangetal anmode om en reduktion af opsynsstyrken med 19. Politidirektøren bifaldt og beregnede endda, at man herefter havde et overskud på 10 mand.

En ny turnus indførtes fra 1. april 1921, idet personalet ønskede fri hver 3. dag. Dagtjenesten blev 6 morgen til 7½ aften med en halv times frokost og aftensmad samt 2 timers middag i toskift.

Inspektør Waagensen indførte 24. februar 1922 nye tider for natpersonalet, på Vestre fængsel 8 aften til 6½ morgen og på Nytorv 8 aften til 6.17 morgen, hver 3. nat fri samt på Vestre fængsel 5 ekstrarfridage årligt.

Det kvindelige opsyn.

FO anmodede sidst i oktober 1910 inspektøren om, at det kvindelige dagopsyn fik samme løn som natopsynet foruden det fri værelse. FO blev da anmodet om at gøre sin stilling klar, om det kvindelige dagopsyn ønskede værelse. Da meningerne var delte, bad man om udsættelse med besvaringen. I februar 1916 var sagen afklaret, og inspektøren kunne meddele stadsarkitekten, at værelser til opsynet ikke længere var nødvendige i den ny funktionærbolig. Afsavnet for bolig var sat til 120 kr. årligt, men forhøjedes i november 1917 til 300. Bopælspligten ophævedes 1918.

Kommunalt arbejderforbund anmodede igen i september 1918 om samme løn for det kvindelige dag- og natopsyn. Denne anmodning blev dog indhentet af lovgivningen, der fastsatte ligeløn for mandlige og kvindelige tjenestemænd.

Ris og ros til personalet.

Personalet var ikke på samme måde som det statslige siden 1917 beskyttet af tjenstemandsregler. En betjent kunne 1906 blive afskediget, fordi han fandtes dvask og upåpasselig, selvtilfreds og studs over for tilrettevisninger. Omvendt blev en anden frataget 3 fridage for at have underholdt sig med en arrestant. Også organisten fik irettesættelser for at forsømme tjenesten.¹⁶

Fra arrestanternes side kunne opsynet blive trakteret med skældsord og trusler. Det syntes dog at have været meget tolerant med hensyn til rapporter derom. Et opsyn blev bedt om at rejse ad helvede til, et blev kaldt storsnudet, en kvinde kastede sig på gulvet og kaldte det kvindelige opsyn rak, labaner og skurke. Almindeligt var det at kalde opsynet bondekarl, fordi man da var københavner og opsynet fra landet. Værre var trusler på livet som overfor en vagtmester og 3 betjente. Vold var sjældnere. I 1910 sparkede en arrestant opsynet og modsatte sig anbringelse i cellen, i 1914 forsøgte overfald på en vagtmester, i 1915 slog en ra-

sende fange opsynet gentagne gange i ansigtet med knyttet næve, men i 1908 kom to betjente op at slås.

Der kunne være klager over opsynets tone. Redaktøren af frisørsvendenes blad havde afsonet en straf for sin virksomhed og fandt betjentene brøsig. I 1908 slog en betjent en mand, der var ved at hænge sig, med flad hånd og råbte: »De vil nok hænge Dem, jeg skal lære Dem noget andet«. Han blev afskediget. I 1915 var en arrestant uforskammet og nægtede at efterkomme ordre, men havde ikke været truende. Natbetjenten væltede ham omkuld og satte sit knæ mod hans bryst. Han blev afskediget, skønt han ikke før havde haft lignende sager for overgreb mod arrestanten. Knæ mod brystet var ikke tilladt, og han fandtes også på grund af sit væsen uskikket til opsynstjeneste. Han blev tilbudt en stilling som arbejdsmand. 3 andre klager blev mellem 1895 og 1938 afvist som uberettigede. Flere var der ikke.

Dette er dog kun bagsiden af en nok så fin medalje. Hvert år uddelte inspektøren belønninger for særlig indsats. Faste modtagere var hovedkontorets personale, der gjorde det ud for inspektions-, bogholderi- og økonomikontor, betjent Billing, betjenten, der stod for snedkeriet etc. Et andet eksempel er en dusør på 15 kr. i 1915 til betjent Frobenius for udvist konduite. Han havde i kælderens til hovedstationen genkendt en formodet amerikaner som en udvist svensk kending.

Uniformsønsker.

Opsynets uniformer var fra det nittende århundrede. Frakken var langskødet med nummer på den opretstående krave. FO ønskede i april 1914 denne uniform ændret, så den lignede kommunens andre uniformer, især Sundholms. Man ønskede mørkere klæde, gule ikke hvide knapper med kommunens våben og en stjerne på kraven i stedet for nummeret. Også inspektøren fandt den nuværende uniform grim og upraktisk, arrestvagtimestrene ville have jakke i stedet for frakke. Men politidirektøren afviste en ombytning efterhånden, som inspektøren foreslog. Man var ikke berettiget til at indføre ny uniformer på grund af priserne.

Kriminalitet og belæg.

Kriminaliteten steg stærkt under 1. verdenskrig. Antallet af anmeldte eller opdagede forbrydelser var i 1906 11.213, deraf forbrydelser mod ejendomsretten de 10.387. 9.422 var tyverier. Derefter skete en stigning, således at der 1912-14 anmeldtes og opdagedes ca. 14.000, deraf de 13.000 forbrydelser mod ejendomsretten og de 11.700 af disse tyverier. Fra 1915s 15.000 steg forbrydelserne derefter gradvist til 25.885 i 1918, hvoraf de 24.326 var forbrydelser mod ejendomsretten, de 22.867 tyverier.

Antallet af arrestanter udgjorde i 1906 8.322, i 1914 10.307 men i 1918 kun

7.683. Antallet af arrestdage var i 1906 150.531 og i 1918 281.790. Gennemsnitsbelægget af arrestanter var i 1906 412,4 daglig og i 1918 772,03.

Højeste belæg var i 1911 692, i 1914 541, i 1915 575 og i 1918 945. Derefter faldt det i 1919 til 776 for at ende på 275.

Fordelingen i belægget kan illustreres af forholdene 1914. 81,4% af arrestdagene havde været tilbragt i enkeltcelle. 24 mænd havde udstået straf af fængsel på vand og brød i 241 dage. I fængsel på sædvanlig fangekost havde hensiddet 495 mænd og 268 kvinder, i henholdsvis 38.045 dage og 11.472 dage. I simpelt fængsel 57 mænd i 614 dage og 5 kvinder i 45 dage. Afsonere af bøder havde været 5.523 deraf 555 kvinder. Af omdrivere og erhvervsløse havde 37 mænd været fængslet i 65 dage og 9 kvinder i 18 dage. 12,4% af belægget havde været udlændinge deraf 6,2% svenske.

Selvmoderne lå 1906-11 på 1 om året, dog at der i 1908 skete 5. I 1912 var der ingen selvmord, men i 1913 8, i 1914 igen 1 og i 1915 3, men i 1918 kun 1. Til gengæld lå selvmordsforsøgene i 1906 til 1915 mellem 20 og 29. I 1918 var der 53. 1906-17 var der ingen undvigelses fra arresterne, i 1918 var der 3 fra Christianshavns arresthus.

Undvigelses.

Skønt der i 1906-17 ikke fandt nogle undvigelses steder fra arresthusene, undveg enkelte under transport fra Nytorvs arrest til domhuset, som regel i domhusets forhal, hvor arrestanter kunne undløbe gennem porten.

Et helt håbløst undvigelsesforsøg fandt sted i Nytorvs arrest 15. august 1908. En ustyrlig arrestant tog en trækølle med fra gårdtur, hvor han havde brugt den til at banke tovværk, og gik i gang med at bearbejde jernstængerne med køllen. Han fik nægtet læsning og ekstraforplejning i 1 måned. Lægen fandt ham et forhutlet individ og indlagde ham på sygeafdelingen, hvor han forsøgte at undløbe og slog ruder itu. Han blev indlagt på Kommunehospitalets 6. afdeling, men kom hurtigt tilbage, slog ruder itu, smurte ekskrementer på væggene og spiste dem med ske. Han forsøgte hængning, kom i tvangstrøje, men rev den itu og truede en sygeplejerske på livet. Med håndjern på ryggen tilbragte han derefter tiden fra 15. august til 11. februar 1909 i detentionscelle nr. 11. Af sådanne ustyrlige var der et par stykker om året.

Mere professionelle undvigelses fandt sted i september 1918 fra Christianshavns arresthus. Natten til 22. september undveg arrestanten S.K.S fra celle 27 i cellefløjens 2. etage. Vinduet var ikke forsynet med armatur, så han frabrød en trækrude og lod sig falde ned i gården, hvorfra han ved hjælp af nedløbsrør og lygtearm klatrede op på taget på den lave forbindelsesbygning mellem natcellefløj og cellefløj. Herfra lod han sig falde ned i Prinsessegade. Det første fald var på 6,28 m, det sidste på 7,27 m. Flugten skete i uldtrøje, skjorte og benklæder som ved en fejltagelse ikke var frataget ham til natten. Han blev pågrebet allerede

den 22. Den 25. september og den 28. september fandt lignende undvigelser sted og 28. september også et forsøg. Undvigelserne og syndikalisternes trusler medførte bygningsmæssige sikringer og bevæbning af personalet.¹⁷

Lig.

Det lægevidenskabelig fakultet var ikke tilfreds med arresthusenes fremgangsmåde ved behandlingen af arrestanter, der døde i fængslet. Man fik ikke de lig, man havde brug for. Sundhedsstyrelsen henvendte sig til justitsministeriet, og direktoratet skrev juli 1902 til politidirektøren om at overholde gældende bestemmelser, men denne mente, han gjorde det ved som hidtil at sende de døde til Sct. Johannesstiftelse. Han ønskede ikke, at arresterne udleverede ligene.¹⁸

Forplejningen.

Politidirektørens spisereglement af 1899 gjaldt stadig. I 1912 blev det omformet efter metersystemet.¹⁹

Verdenskrigen først medførte nogle ændringer. Der opstod 1918 en betydelig flæskemangel på grund af eksporten, og inspektøren måtte bede fængselslægen om råd til forandringer i bespisningen.

Det gennemsnitlige kalorieforbrug var nu: æggehvite 88,4 g, fedt 48,78 og kulhydrater 439,47, en del under spiseplanens. Normen krævede 118,56 og 500. Ved at tildele fangerne 3/4 l byggrød hver aften og forbedre mælkerationen til halvt sød og halvt skummet mælk ville kosten nærmes det normale. Brødrationen satte til 550 g daglig.

Undervisning af unge.

Grundtvig ønskede 1905 at indføre undervisning for unge straffefanger. Han havde først tænkt sig at kunne ansætte en lærer ved at opgive en fast fængselspræst og lade gudstjenester og sjælesorg besørge ved honorarlønnet præstehjælp udefra, men det kunne han ikke trænge igennem med. Præstestillingen var også solidt forankret i et kongeligt reskript fra 1737. Han opnåede da i 1906 1000 kr. på budgettet til undervisning og kunne ansætte 2 timelærere. Derefter undervistes perioden igennem unge straffefanger, der selv ønskede det, og hvis straffetid var mindst 3 måneder. 30 personer fik således første år undervisning i ialt 630 timer i engelsk, tysk, retskrivning og skønskrivning.

Pressen.

Gennem pressen lærer man også noget om arrestanterne og deres forhold at kende. Dagblade måtte ikke læses i arresthusene. Det påtalte en arrestant i 1906, for assessor Wilcke havde netop opfordret ham til at læse »Vort Land« og sagt, at inspektør Grundtvig var stivsindet og stridbar. Grundtvig klagede til byretten, det var en fare for undersøgelserne, at arrestanter læste dagblade.

Også i 1906 indstillede Grundtvig en betjent til bøde, fordi han havde oplyst til pressen om en arresteret konservator, at han havde fine fornemmelser og sov længe om morgenen.

I 1907 bragte »Socialdemokraten« en artikel om en arrestantinde på Nytorv, som manglede Ny testamente og fik tarvelig kost. På Christianshavn havde hun i 6 dage været uden arbejde, og man havde irttesat hende: »Hvorfor sidder De og hylér«. Det kvindelige overopsyn tog til genmæle. Artiklen var tendentiøs. I 1908 bragte samme blad som et eksempel på politibrutalitet en beretning om, at en besøgende dame, da hun i Nytorv arrest opgav sit navn, fik at vide, at det kan enhver komme og sige. Det var dog en gammel historie, der var kogt op. I 1909 bragte dagbladet »Middagen« en beretning om sin redaktørs odysseé gennem arresterne som injuriant. Dagene på Nytorv var de forfærdeligste i hans liv, men da han kom til Vestre fængsel og led infam uret, forekom Nytorv ham hyggelig. En betjent havde dog talt trøstens ord til ham: Hvis han blev dømt, var der ikke lov og ret mere. I 1910 bragte »Folkets Avis« en artikel om hasardspil på Christianshavn. Spillekort og terninger var bragt ind i et surbrød. Politiet havde dog sat en stopper for spillebullen. I 1911 bragte »Socialdemokraten« klager over ventetiden til toilettet og over, at en invalid arrestant var nægtet kirkegang. Sagen blev omtalt i folketinget. Historien var dog opspind. I 1913 angreb bladet i en redaktionel artikel svineriet i fængslerne, i 1914 overfyldningen af fællesarresterne. »Nationaltidende« havde 1917 en artikel af læge Oluf Dulov, som havde hørt om forholdene i Vestre: »Middelalderlige forhold«. En indsat havde ligget i et rum, hvor vandet piblede ned. Brøchner Mortensen inviterede lægen til at bese forholdene, og derefter bragte bladet hans dementi. Sygestuerne var rummelige, rene og velopvarmede. Hans patient måtte have mistet evnen til nøgtern værdsættelse af forholdene²⁰

Alberti.

Ingen fange har vel været så berømt som landets tidligere justitsminister Peter Adler Alberti. Han meldte sig september 1908 på hovedstationen for bedrageri og blev hensat i Nytorvs arresthus. Her mistede han sin beskikkelse som medlem af bestyrelsen i Store Nordisk Telegraf Selskab og sine rangprivilegier. Som suicidaltruet lod Grundtvig ham have lys om natten. Alberti ønskede det slukket og følte sig som genstand for mishandling og fortræd. Inspektøren svarede på klagen, at frygten for selvmord bestod, det var ikke ængstende, at han kun sov 4 timer om natten, når man var i hans alder. Lyset i loftet var nedskruet meget. Justitsminister Høgsbroe meddelte derefter, at der ikke var anledning til at imødekomme Albertis ønske.

Et ønske 28. januar 1909 om en særlig celle og et stort bord til at arbejde med opgørelse af regnskaber hans sag vedrørende og fritagelse for opsynets nærværelse afslog Grundtvig mundtligt. I april fik han dog tilladelse til, på grund af sin

svækkede helbredstilstand, at blive transporteret i droske, tilladelse til at ligge i sengen til kl.8 om morgenen og i maj tilladelse til at have åbent vindue 2 gange 2 timer dagligt. Inspektøren meddelte derefter lægen, at han, hvis han skulle have flere undtagelser fra reglerne, blev overført til sygehuset.

Den 16. juli 1909 begærede Alberti samtale med Brøchner Mortensen, da denne alligevel var på Nytorv. Han ville flyttes til Vestre under assessorens ferie for at få bedre plads til et bord i en rummelig celle der. Inspektøren overvejede at give ham gældsarrestcellen, men sagen strandede på, at Alberti ikke havde 5 kr. til at betale transporten af sin private seng.²¹

Andre særlige fanger.

I., som Peter Sabroe tog sig af og skrev om, var en anden slags skæbne. Fra elendige barndomsforhold havde han fulgt en kriminel løbebane, der sluttelig bragte ham en dom til forvaring. Han kunne imidlertid ikke anbringes, da ingen ville have sorteper. Han blev på Vestre behandlet efter reglerne for simpelt fængsel med særlige lempelser. Inspektøren kunne meddele ministeriet, at han skabte vedvarende uro og uorden og krævede overbærenhed fra personalet side. Han bedrev tuskhandel og havde et stort frisprog. I februar 1919 blev han overført til observation på Viborg sindssygehospital²²

Læge P.N. var sigtet for svangerskabsafbrydelser, og blev undertiden i pressen betragtet som en farlig morder. Fængslet betragtede ham som klagende og kværunderende. Blandt andet klagede han 30. marts 1918 over, at der blev holdt vagt over ham nat og dag. Assessor Svane havde advaret om, at han ville begå selvmord. Han fik dog alle lempelser som ekstraforplejning, bøger, egen lænestol og seng.

Den 6. juni undveg arrestanten fra politiets forhørslokale, hvad der bragte pressen op på mærkerne. Forbrydelserne var stigende, men politiet lod forbryderne spadserere deres vej. I virkeligheden var P.N. blot spadseret ud til nogle venner i Charlottenlund, som rådede ham til at melde sig. »Læge N's frihedseventyr var til ende«, skrev så pressen.²³

En martyr.

Lærerinde Marie Sofie Nielsen blev en syndikalismens martyr. Men hvis man havde troet, man fik politiske vanskeligheder med hende, tog man fejl. Hun tog fat på rengøringsfronten. Som fange nr. 6 skrev hun i november 1918 til inspektøren, at fangerne ikke var i stand til at følge arrestreglementet af 1846, som fordrede orden og anstændighed. Hun sad i en celle så snavset, at hun kun havde set noget lignende i meget fattige hjem. Lægen skød skylden på sæbemangel. I celledgården talte hun 15 hoste- og spytklatter. Hun havde samme håndklæde, som da hun kom ind, og fik ikke menstruationsbind. Hun havde ikke fået tilladelse til personlig samtale med politidirektøren derom. Hun ønskede at holde sin per-

son og sine klæder rene.

Inspektøren talte med hende den 26. november. Hun havde selv rensset sin celle og ville nu sultestrejke. Det opgav hun dog 28. november. Der kom det ud af klagerne, at cellegårdene blev fejlet og skyllet hver anden dag, og en kvindelig betjent fik en irettesættelse vedrørende tildelingen af håndklæder, og der blev for fremtiden udleveret menstruationsbind.²⁴

Frejlif Olsen.

Den der har bidraget klarest til forståelse af enkeltcellesystemet på Københavns fængsler er dog »Ekstrabladets« redaktør Frejlif Olsen. Han blev efteråret 1917 ved Højesteret idømt 4 måneders simpelt fængsel, fordi han i bladet havde skrevet, at Sjællands biskop løj, når det passede ham. Under opholdet i celle 229 førte han i disse fire måneder dagbog alene for at få tiden til at gå. Hans venner, deriblandt Anker Kirkeby, overtalte ham til at lade den udgive, og i 1918 udkom den trykt som manuskript i 300 eksemplarer udgivet af Frejlif Olsens venner.

Den er et fint menneskeligt dokument, som samtidig giver et upolemisk gennemtrængende billede af Vestre fængsel. Det er fængselstilværelsens indholdsløshed og intethed, der lyser ud af bogens sider, en indholdsløshed som lammer arrestanten, afbryder hans egentlige forbindelse med dem, der besøger og skriver, ødelægger hans evne til at beskæftige sig selv og efterhånden bliver det indhold, der gennem fængslets lyde fylder hans tilværelse, så han er ganske ude af trit med tilværelsen udenfor. Han kan ikke tænke sig rødvin, whisky eller cigarer mere. Han lever med smagen af fængslets kroneøl og maltøl. Kun kaffen forliger han sig ikke med.

»At være fange er en underlig, en unaturlig tilværelse. Den eneste interesse, fangen har, er at få ende på tiden. Hans eneste mål, når han står op om morgenen, er at se dagen endt så hurtigt som muligt for at komme til at gå i lag med en ny dag på samme måde. Det er en fri mand forbeholdt at værgе om tiden som en kostelig skat, han aldrig får tilbage, når den er ham ude af hænder. Det er ene den fri mand forbeholdt at udnytte tiden, så intensivt som muligt: til arbejde eller til nydelse. Fangen er udenfor dette. Hvor kort han end ved livet er, så er hans eneste mål dog blot at få revet den tid, han sidder indespærret, så hastigt ud af sin tilværelse, som det er ham muligt. Også som fri mand er man jo i en eller anden forstand fange: bundet af sine pligter, sine tider og arbejder. Den mand, der vogter mig i min celle, er selv en fange i 14 af døgnets timer: lænket til samme celle, som jeg er indespærret i! Men alligevel, hvor stor er ikke forskellen! Når klokken slår 8 om aftenen går han hjem til kone og børn, og hver tredje dag er han fri, så smider han sin uniform, tænder sin cigar, går på gaderne, kører i sporvogn, besøger venner og bekendte - fri, fri!«

Personalet omtales pænt. Pastor Larsen, som i en lang årrække havde været ansat ved fængslet, havde åben sans for de rent menneskelige opgaver, der mødte

en fængselspræst. Inspektør Brøchner Mortensen var en venlig og hjælpsom yngre mand med beredvillighed over for ethvert rimeligt ønske. En dygtig fængselsmand og udpræget kontormand. Selv ville Frejlif Olsen ikke være fængselsinspektør, han ville ikke kunne modstå at lukke en eller anden celledør op og sige: »Stik du bare af min ven, det er synd du sidder og kukkelurer mere i det gode vejr«. Hans fangevogter-betjente kaldtes de - var en landligt udseende og talende mand ved navn Ringholdt. Han havde været i fængslets tjeneste i 18 år og optrådte med megen takt og diskretion. Da han så Frejlif Olsen første gang, vidste han ikke, hvem han var. Det havde ikke ændret hans optræden. Han passede sin dont uden uvedkommende snak af nogen art. Når han havde fri, hed hans betjent Jensen, også af landlig oprindelse, men yngre. Det eneste, der slog ham, var første gang døren gik op, og en betjent sagde »Besøj«. Han skulle på toilettet. Men da Frejlif Olsen sagde: »Undskyld, at jeg beder Dem om forladelse, men jeg forstår ikke, hvad De mener«, faldt han ned fra sin store højde og blev nogenlunde høflig og forklarede sagen.

I det hele blev personalets høflighed næsten Frejlif Olsen for meget af det gode. Da han skulle ud, kom man og hjalp ham frakken på.

VI

FRA RETSREFORM TIL STATSOVERTAGELSE. 1919 - 1938.

Samfundsudviklingen.

Verdenskrigen havde efterladt det danske samfund og produktionsapparat inakt. Men omkring Danmark var der usikkerhed. Krigen havde været dyr for de allierede, og i Tyskland rådede inflation, arbejdsløshed og politisk uoverskuelighed.

Regeringen Zahle fortsatte, men uden kontrolministre. Irritationen var dog stor over dens opretholdelse af krigstidsrestriktionerne. Alle ønskede Sønderjylland tilbage til den nuværende grænse, men stærke kredse til Dannevirke. De allierede foreslog afstemning i hele Slesvig. Da regeringen afslog dette, afskedigede Christian X efter H.N. Andersens råd Zahle og udnævnte sin advokat Liebe som chef for et forretningsministerium. Socialdemokratiet reagerede med folketog i alle store byer, i København til Amalienborg. Kongen bøjede sig, og under et nyt forretningsministerium afholdtes valg. Det medførte, at Neergaard dannede en venstreregering. Nordslesvig stemte sig tilbage, og de nationale problemer druknede i de økonomiske. Fra 1921 til 28 var der bankkrise, Landsmandsbanken, som var insolvent, fik først sine forhold endeligt sanerede i 28. Kronen svækkedes ned til 50% på grund af uro på valutamarkederne. Regeringen Neergaard gennemførte dog en sygekasselov, som også omfattede kronisk syge og en aldersrentelov, hvor ydelsen var uden fattighjælpsvirkninger. Socialdemokratiet udformede et ikke-socialistisk valggrundlag og fik i 1924 ved folketingsvalg flertal sammen med de radikale. Stauning dannede en ren socialistisk regering, men samtidig ville arbejdsmændene ikke forlig på arbejdsmarkedet, og en storlockout indtrådte. Regeringen tænkte til stor forargelse på at gribe ind, men konflikten afsluttedes af parterne selv. Da regeringen i efteråret 1926 foreslog en kriseplan med statsbidrag til beskæftigelsesfremmende virksomheder, ville de radikale ikke længere støtte, og Stauning måtte udskrive valg. Venstre og konservative fik flertal, og teknokraten Madsen Mygdahl dannede en venstreregering, som ville redde kronen ved besparelser. Tjenestemændene måtte gå klækkeligt ned i løn, og en del blev afskediget, hos statsbanerne 1500. I 1928 vedtoges en lov om, at man skulle have betalt syv kvartalers skat for at have valget, og den såkaldte tugthuslov, som gav simpelt fængsel til den, der begrænsede den enkeltes adgang til erhverv. Venstreregeringen faldt på grund af de konservatives fordrin-

ger til forsvarsudgifterne og efter et valg, dannede Stauning igen regering, nu sammen med de radikale. Den varede i 11 år. Den kom ikke til i den heldigste tid. Finans- og valutamarkedet var præget af Wallstreet-krakket i 1929, valutauro og national toldbeskyttelse. England gik fra guldet i 1932, og Danmark fulgte efter. Arbejdsløsheden toppede i 1931 og kom til at præge 30-erne som en konstant faktor. For at beskytte im- og eksport oprettedes i 32 valutacentralen. Da Stauning stod over for at måtte standse en arbejdskonflikt, og venstre på grund af landbrugets indtjening ønskede kronenedskæring, indgik de Kanslergadedeforliget den 29. januar 1933. Ved dette gennemførtes yderligere vinterhjælp, en socialreform, jordudstykning, offentlige arbejder, finansiering af kommunalt og kooperativt byggeri, støtte til vanskeligt stillede kommuner, forhøjelse af statsindkomsts-katten, nedsættelse af indlånsrenten, uddeling af kød til arbejdsløse, konvertering af kreditforeningslån og oprettelse af en likviditetsfond. Samme dag tog Hitler magten i Tyskland, og i resten af trediverne lå Danmark i hans skygge. I april 1933 indgik Danmark en handelsaftale med England, som anerkendte vor kronkurs, men medførte begrænsninger i svineproduktionen.

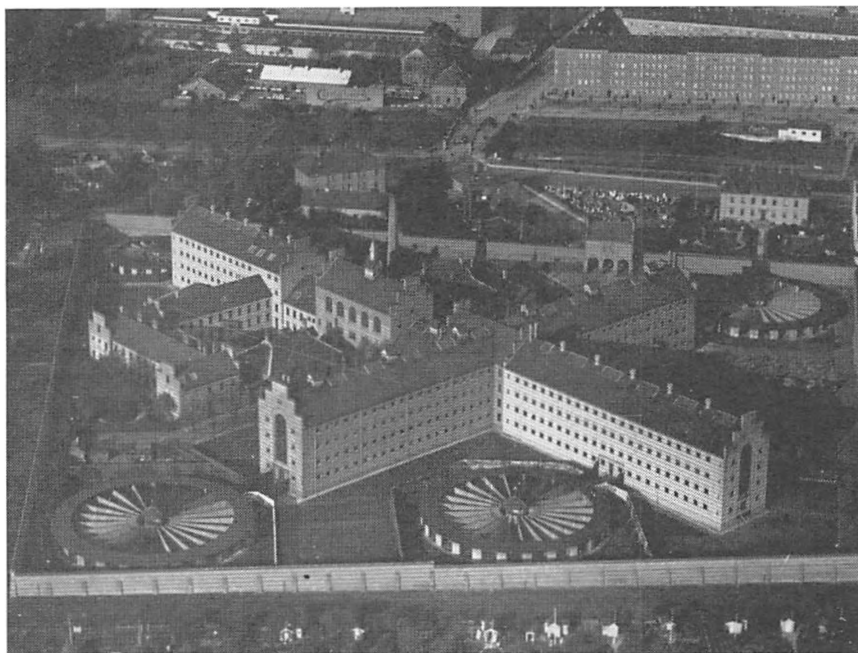
I Kanslergadedeforligets pakke var socialreformen, som havde K.K. Steincke som forfatter. Den omfattede lov om ulykkesforsikring, lov om folkeforsikring, lov om offentlig forsorg og lov om arbejdsanvisning og arbejdsløshedsforsikring, den sidste dog allerede vedtaget af de 4 store partier i 32. En skolelov og et forsvarsforlig gennemførtes 1937, og der lagdes op til en grundlovsreform med afskaffelse af landstinget, som dog faldt ved folkeafstemning i 1939.

Efter flere hinanden følgende kommissioners arbejde lykkedes det den 30. oktober 1930 at gennemføre en ny borgerlig straffelov. Den opererede med strafarterne fængsel og hæfte, samt mulighed for domme til ungdomsfængsel, sikkerhedsforvaring, arbejds-hus, psykopatfængsel og psykopatforvaring. I kampen mod forbrydelsen var herved indført en differentiering af sanktionsmulighederne afstemt efter de individuelle forhold. Samtidigt udformedes i 1932 til afløsning af det fælles arrestreglement af 1846 kongelige anordninger om varetægtsfængsel, fængselsafsoning i arresthus, hæfteafsoning, fængselsafsoning i statsfængsel og anordninger for særanstalterne. Straffeloven trådte i kraft 1933.

Sideløbende med drøftelserne om straffeloven havde man overvejet et enhedspoliti ved statens overtagelse af det hidtil kommunale politi- og arrestvæsen. Disse tanker havde i høj grad reduceret kommunernes lyst til udvidelse og renovering af arresthusene. Den 18. maj 1937 kom lov om politiets og arrestvæsenets ordning, som skabte det statslige enhedspoliti og henlagde arrestvæsenet under direktoratet for fængselsvæsenet.

Et alt for stort fængsel.

Københavns fængsler i 20-erne og 30-erne er historien om danaidernes kar, som ikke kunne fyldes. I 1919 skete mere end en halvering af belægt, og det lave

Fig. 24. Luftfoto af Vestre fængsel i 30-erne. Man ser de fuldtallige cellegårde og i baggrunden stenhuggeriet ved den tidligere indkørsel fra Vester Fælledvej.

niveau holdt sig. Udvidelsen af Vestre fængsel havde medført nyansættelser af personale, indførelse af 8 timers arbejdstid ligeså, i februar 1920 var der ansat 247 tjenestemænd og 49 andre, men den 16. november samme år måtte inspektør Brøchner Mortensen på grund af det fortsat lave belæg krybe til korset og anmode om opsigelse af 19 fængselsfunktionærer. Siden retsplejelovens ikrafttræden havde der været nedgang i belægget af varetægtsfanger, og størstedelen af dem forblev på Nytorvs arrest. Store afsnit af Vestre fængsel havde stået tomme. Den nyopførte østfløj var fra sin ibrugtagning udelukkende blevet brugt til straffefanger. Nu var varetægtsfanger og bødeforsørgere samlet i 3 etager af søndre fløj, nordre stod tom. Af hensyn til brændselsbesparingen ville man flytte straffefangerne dertil, således at østfløjen stod tom. Egentlig blev derved 29 mand til overs, men inspektøren indstillede kun 19 til afskedigelse. Magistraten var enig, og den 1. april 1921 fratrådte derefter 10 betjente, 8 arbejdsmænd og 1 kusk.

I 1920 havde man, hvad man hidtil havde anset for umuligt på grund af pladmangel, fængslerne hed da også »civile«, indvilliget i at modtage militære fanger. Disse skulle føres til opdagelsespolitiets hovedstation, som så sørgede for indsættelsen, og tog sig af fremstillinger og påvisninger. Arrestomkostningerne

blev afholdt af den militære afdeling. De militære fanger fyldte dog ikke meget.¹

I 1921 skete en vis forbigående stigning i belæget, fordi statens straffeanstalter led under pladsmangel. Man kom i de anvendte dele af fængslerne op på 364 fanger af 376 mulige, og det var nær ved, at man igen måtte tage østfløjen i brug. Man fandt det dog rimeligere, at staten brugte sit eget Christianshavn til sine egne fanger.

Kommunens sparekommission.

Københavns kommune nedsatte i 1921 en sparekommission til at gennemgå alle udgifter på alle områder, også politivæsenets, hvorunder jo arrestvæsenet hørte. Af særlige besparelsesområder opholdt man sig ved tjenestegangen, især kunne nattjenestens 26 ekstra frinætter spares væk. Staten havde af besparelsesgrunde i straffeanstalterne foreslået 9 timers tjenstedag til betjentkorpset, det måtte også kunne lade sig gøre i arresterne. Der burde indføres en vis elevtid før fastansættelse og pensionsret samt psykotekniske prøver. Personalets hvide sommerjakker burde afskaffes, de var kun en behagelighed.²

Det største problem var dog det ringe belæg og dets fordyrelse af udgiften pr. fange pr. dag. Denne udgift havde i 1914 været 2,81 kr., men på grund af prisstigning, 8 timers arbejdsdag, lavt belæg, renter og afdrag var den nu 17,97 kr. Arrestdagens antal var nu i 1921 36.000 mindre end før krigen. Hvis de havde holdt sig, ville udgiften kun have være 14,60 kr.

Konklusionen måtte være, at tilbygningen til Vestre nu efter retsreformen var overflødig. Denne kostbare udvidelse var sket efter pålæg af staten, der måtte nu kunne opnå en aftale med staten om opfyldning i Vestre med dens fanger mod refusion. En vis fællesdrift af statens og kommunens fængsler i København ville også nedbringe udgifterne. En specificering af politiets og arrestvæsenets udgifter ved at budgetterne fremtidig blev lagt hver for sig, ville lette oversigten. Udvalget var enig med politidirektøren om, at politiet var en statsopgave, og kommunen måtte anmode justitsministeriet om, at staten overtog politiet. Foreløbig forelagde man direktøren spørgsmålet om nedlæggelse af 72 vakante stillinger under arrestvæsenet.

Ændrede ledelsesforhold.

I folketingets finanslovsdebat 1919 forekom der nogle angreb på fængselslæge Riis for hans for sjældne betjening af åndssvageanstalten Karens Minde, hvor han også var ansat. Brøchner Mortensen henledte politidirektørens opmærksomhed på, at lignende angreb kunne forudses vedrørende hans betjening af arresterne, og Eugen Petersen anmodede om en undersøgelse. Den viste, at lægen uagtet instruksen pålagde ham at indfinde sig dagligt på Vestre fængsel, kun indfandt sig 4 gange om ugen 1/2 til 1 time. Før fængselsudvidelsen og efter den nu-

værende belægsnedgang var besøget oftest 1/2 time før kl. 9 om morgenen. Før den 1. juli 1919 havde han også besøgt Christianshavn 2 gange ugentlig. På Nytorv indfandt han sig alle hverdage, men aldrig over 1/2 time. Ved tilkald uden for arbejdstiden på fængslet var han oftest ikke hjemme, således at en anden læge måtte tilkaldes. Inspektøren havde lejlighedsvis gjort lægen opmærksom på, at han måtte give sig bedre tid, men havde fået at vide, at han passede, hvad han skulle.³

I 1920 indførtes en ny lægeordning. »Berlingske Tidende« bragte den 17. december 1920 opslag om 2 ledige stillinger, en som første- og en som anden-overlæge under politi- og fængselsvæsenet i kommunens 2. lønklasse med for tiden 9.200 - 11.000 kr. + dyrtidstillæg. 1. overlæge stod for undersøgelse af personale ved ansættelse og derefter for lægetilsynet med politiets mandskab, desuden havde han lægetilsynet med alle arrestanter og anholdte i stadens fængsler, herunder behandlingen på fængslernes sygehuse. Han var pligtig at overtage en tjenestebolig, når en sådan blev tilvejebragt. 2. overlæge skulle udføre den hidtidige fængselslæges embedsforretninger vedrørende arrestanter og anholdte lidende af hud- og kønssygdomme. Fordelingen af arbejdet viser den vægt, man tillagde den venerologiske side af lægegerningen. Efter inspektørens indstilling udnævntes som 1. overlæge læge Valdemar Friis Møller og som 2. overlæge læge C.E. Jensen. Den 25. april 1921 fastsatte inspektøren deres tjenestetid. På Vestre var det om morgenen fra 8 - 9 og for 1. overlæge 1/2 time og for 2. overlæge 3 kvarter om eftermiddagen på Nytorv. Begge havde desuden privat praksis, og overlæge Jensen var desuden knyttet til sædelighedspolitiet.

Ved Brøchner Mortensens udnævnelse 1. oktober 1921 til direktør for statens sindssygevæsen blev fængselsinspektørembedet oplået. Der var 7 ansøgere, af de relevante 2 viceinspektører, 1 fængselsinspektør og 1 politimester. Politidirektøren fremhævede, at ingen havde et sådant kendskab til alle fængselsmæssige forhold som fængselsinspektør Cai Jensen, han kunne holde disciplin og orden og havde den nødvendige menneskelige forståelse. Da han trak sig, indstilledes og udnævntes vicefængselsinspektør cand.juris Jens Peter Carl Viggo Waagensen ved Horsens straffeanstalt. Han var efter inspektør From, Horsens, i besiddelse af de personlige egenskaber, der udkrævedes for at lede et stort fængsel. Han tiltrådte den 6. januar 1922 og fortsatte til sin død den 13. december 1942.

Viceinspektør Henrik Laurentius Klüwer ved stadens fængsler søgte og fik den ledige stilling i Horsens, hvor han tiltrådte 1. februar 1922. Da hans stilling i København blev oplået i 4. lønklasse med fra 7.400 - 8.600 kr. årligt foruden dyrtidstillæg, indkom 14 ansøgninger. Inspektør Waagensen inddelte dem i 3 kategorier: ansøgere med juridisk embedseksamen, militære og øvrige. Af dem indstillede han sekretær i byretten, Edward Kindt Amnitzbøll. Han var 36 år, havde en ny erhvervet embedseksamen, men havde opholdt sig 7 år i Amerika og var søn af fængselsinspektør Amnitzbøll, hvilket medførte, at han kunne føle

Fig. 25. Fængselsinspektør Viggo Waagensen. 1922- 42.

det som et kald og en tradition at indtræde i fængselsvæsenet. Justitsministeriet beskikkede ham fra den 1. april 1922. Inspektør Waagensen havde forud bestemt, at den ny viceinspektør skulle erhverve kendskab til tjenestegangen ved at forrette tjeneste som fængselsbetjent 1 måned. Han blev ved stadens fængsler, til han den 1. oktober 1937 udnævntes til vicefængselsinspektør ved statsfængslet i Horsens.

Kommunal og statslig kommission.

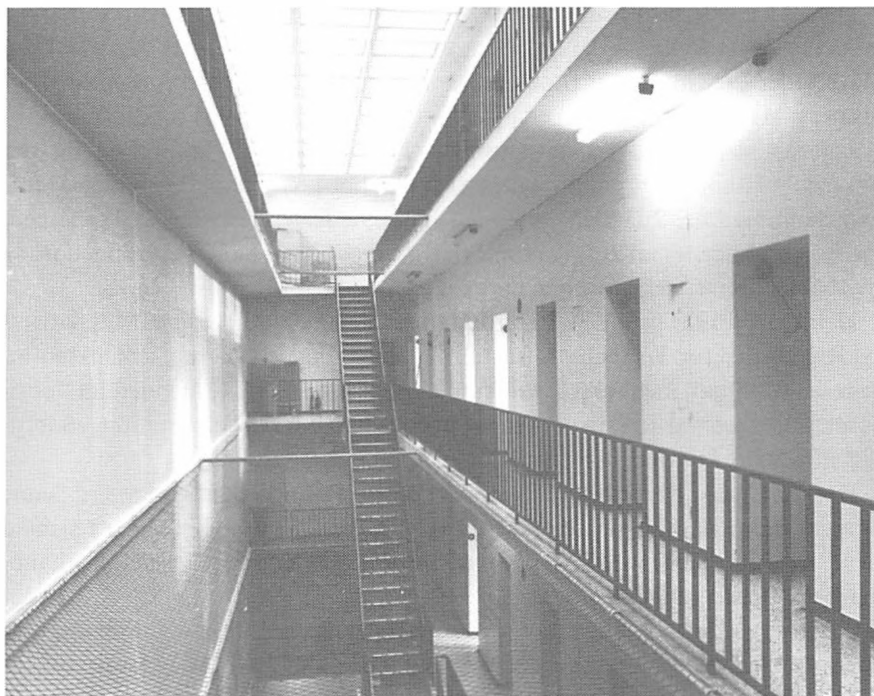
Blandt sine første embedshandlinger måtte Waagensen svare sparekommissionen. Arbejdsfængslet i østfløjen stod tomt og ligeledes 2 poster i kvindefængslet. 2 kuske-stillinger kunne spares på grund af yderligere autoanskaffelser, 70 stillinger måtte holdes vakante på grund af det usikre belæg.

Til afløsning af sparekommissionen anmodede magistraten justitsministeriet om nedsættelse af en fælles kommission til overvejelse af spørgsmålet om driften af Københavns fængsler. Den kom til at bestå af direktøren for fængselsvæsenet Th. Fusing som formand, borgmester dr.phil. Ernst Kaper, finansborgmester Jens Jensen, som da han blev overborgmester afløstes af borgmester P. Hedebo, politidirektør, etatsråd Th. Dybdahl og 3 kontorchefer fra kommunen og direktoratet. Sekretær blev kst.sekretær i direktoratet Hans Tøtens, den senere fængselsdirektør.⁴

Kommissionen begyndte med refusionsspørgsmålet, hvor kommunen mente at have et stort beløb til gode hos staten for husning af dens ventere. Hovedopgaven var dog fængslernes drift. Magistraten klagede over, at som arrestvæsenet var ordnet, havde kommunen ikke indsigt i den økonomiske drift af fængslerne, som den betalte. Ved besparelser henholdt politidirektøren sig altid til fængselsmæssige hensyn, som henhørte under justitsministeriet. Staten havde pålagt kommunen at udvide Vestre fængsel, hvorefter samme stat gennemførte en retsplejereform, som medførte, at fangetallet der gik ned, samtidig med at der var pladsmangel i straffeanstalterne. Staten burde overtage administrationen af kommunens fængselsvæsen. Fussing foreslog, at staten overtog Vestre som forbedringshus, kommunen kunne så erhverve Christianshavns straffeanstalt til andre formål. Kommunen var interesseret, særlig ville HedeboL erhverve Christianshavn til nedrivning. Justitsminister Rytter satte sig imidlertid imod forslagene. Ved regeringsskiftet 1924 gik justitsministeriet straks i gang med arbejdet på en ny straffelov, og kommissionen blev indstillet. Efter færdiggørelsen af et straffelovsforslag og lov om statens overtagelse af politi og arrestvæsen, kunne kommissionen gå i gang igen. Direktoratet stillede nu forslag om, at Christianshavns straffeanstalt overgik til kommunen og Vestre fængsels kvindefløj til staten. Staten måtte også overtage Vestres vaskeri og køkken for at drive det ved fangearbejdskraft. Kommunens kvindefanger kunne anbringes i Nytorvs arresthus eller Politigårdens fængsel. Nytorv skulle overgå til staten. Dermed afsluttedes kommissionens arbejde i marts 1926.

Overenskomst om mageskifte og lejemål.

En overenskomst mellem kommunen og justitsministeriet blev derefter udformet. Den havde gyldighed fra den 1. april 1928 og blev underskrevet og kommuniceret til politidirektør A. Fabricius Hansen den 1. oktober 1927. Mellem justitsministeriet og Københavns magistrat var indgået følgende overenskomst: 1. Justitsministeriet overdrager til magistraten ejendomsretten over Straffeanstalten på Christianshavns torv, og magistraten overdrager til justitsministeriet ejendomsretten over arresthuset på Nytorv. Ved overdragelsen, der finder sted 1. april 1928, betaler staten magistraten 320.000 kr., som er forskellen i ejendomsværdi. 2. Samtidig udlejer justitsministeriet til magistraten Arresthuset på Nytorv for en årlig leje af 29.000 kr.. 3. Politiets lejemål i domhuset af lokaler til politistation I kan opsiges, hvis den ønskes overflyttet til arresthuset. 4. Justitsministeriet lejer af magistraten Vestre fængsels kvindefængsel med undtagelse af sygehuset, men med køkken- og vaskeriafdelingerne på Vestre fængsel. Lejemålet indbefatter brug af Vestre fængsels kirke til gudstjenester og skolegang for kvindefanger. Lejesummen er ialt 35.000 kr.. Justitsministeriet forpligter sig mod refusion at modtage i det lejede kvindefængsel kvinder af alle fængselskategorier undtagen afsonere af tvangsarbejde, hvis der ikke er plads i den tid-

Fig. 26. Interieur fra Politigårdens fængsel. Der var langt op til sikringscellen på øverste etage med en ustyrlig beruser.

ligere mandsafdeling på Nytorv og Politigårdens kvindefængsel. Hvis de heller ikke kan rummes her, vil staten være kommunen behjælpelig med anbringelsen. Opvarmning og vedligeholdelse af tekniske anlæg sker ved Vestre fængsel. Justitsministeriet leverer fra køkkenet forplejning til samtlige fanger i kommunale fængsler mod vederlag. Magistraten forpligter sig til i kvindesygehuset at modtage fanger fra statens kvindefængsel mod refusion. Justitsministeriet udfører vask for samtlige kommunale fængsler. Når den fungerende inspektør for Statens kvindefængsel fratræder, forhandles der om en fælles overledelse for hele Vestre fængsel. Den gejstlige betjening og lægetilsynet varetages i statens kvindefængsel af Vestre fængsels præst og læger. Præsten får 1.200 kr. i honorar. Magistraten forpligter sig til ved Vestre fængsel at stille en række funktionærboliger til rådighed. Magistraten forpligter sig til i Vestre fængsel at modtage mænd idømt strafarbejde efter allerede gældende overenskomst. Staten vil ikke forlange, at kommunen bygger yderligere fængselsplads, medens kvindelige eller mandlige strafarbejdsfanger er anbragt på Vestre fængsel.

Politigården.

Da det havde vist sig, at politiet ikke ville bemande eller administrere mands- og kvindefængslerne på Politigården, anmodede arkitekt Holger Jacobsen den 11. oktober 1922 inspektør Brøchner Mortensen om forslag til montering af arresterne, idet han sendte ham en plan over dem. I august 1923 sendte inspektør Waagensen derefter et forslag til inventar. Normalinventar var en jernseng, der om dagen kunne slås op mod væggen, et fast bord, en bænk og en reol. Hertil kom halmmadras, 2 lagner, 3 tæpper, håndklæde, viskestykke, blik tallerken, krus, træservice, emaljepotte, træøfler, salmebog, testamente, bønnebog og spytbakke til hver celle foruden andre mindre ting.

Den 1. april 1924 skulle Politigården være færdig til indflytning. Midt i marts rykkede inspektør Waagensen for færdigmontering af cellerne, arkitekten lovede det til 4. maj, men først 5. juli kunne politiinspektørerne meddele, at Politigårdens fængsel var færdig til at tage i brug den 6. juli kl. 4 eftermiddag. Samtidig ville Nytorvs arrest blive nedlagt.

Det var aftalt med kantinebestyrer frk. Bjørn i Politigårdens kantine, at denne leverede morgenmad og aftensmad, morgenmad til 25 øre portionen, aftensmad til 15 + 6 øre for den ekstra vandgrød. Middagsmaden blev leveret af økonomaen på Vestre fængsel for 80 øre.

Arrestvagtimester Billing overførtes fra Nytorvs arrest til Politigårdens fængsler som arrestvagtimester, ligesom Nytorvs personale blev overflyttet dertil.

Politigårdens arrester var indrettet således:

Mandsfængslet

Etage	Celler	Bad	WC	Sikringsceller	Depotcelle
I	6	3	1	1	1
II	8	1	1	0	1
III	9	0	1	0	0
IV	9	0	1	1	1
V	9	0	1	1	0
Ialt	41				

Kvindefængslet

I	4	3	1	0	1
II	6	1	1	0	0
III	7	0	1	1	1
IV	7	0	1	1	0
Ialt	24				

Det var særlig praktisk, at personalet måtte transportere genstridige arrestanter til sikringsceller i de øverste etager.⁵

Nytorvs arresthus.

Den 3. marts 1925 indstillede Waagensen til politidirektøren, at Nytorvs arresthus overgik til magistratens 2. afdeling. Der ville ikke efter den forestående evakuering til Politigården blive brug for det. Fangetallet var konstant. Det havde fra 1920 - 24 været:

År	Gennemsnit mænd	Gennemsnit kvinder	Ialt	Højest	Lavest
1920	294,5	49,1	342,6	401	274
1921	329,6	57,8	387,4	465	301
1922	302,0	42,6	344,6	401	275
1923	302,9	38,0	340,9	425	270
1924	276,6	30,6	307,2	403	220

Vestre fængsel havde plads til 550 fanger (470 mænd og 80 kvinder). Dertil kom Politigårdens fængsel. Det var ubetænkeligt at overlade magistraten Nytorv til fri rådighed. Direktoratet for stadens faste ejendomme overtog derefter fra den 5. februar 1925 Nytorvs arresthus og krævede leje for de 2 tjenesteboliger, som resterede der, ialt 1.200 kr. årligt.

Kvindefanger til Nytorvs mandsfængsel.

Efter overenskomsten mellem justitsministeriet og magistraten af oktober 1927 flyttede politistation I ind i en del af mandsfængslet. Efter samme overenskomst skulle Nytorvs arresthus rumme kommunens kvindefanger. Den ledige del af Nytorvs mandsfængsel havde stået tomt siden evakueringen til Politigården i 1924, så Waagensen udvirkede, at det inden ibrugtagningen blev opvarmet, og den 27. marts 1928 overførtes de kvindelige fanger fra kvindefløjnen i Vestre fængsel til Nytorv.⁶

Nyt reglement.

Sidst i september 1924 oplyste inspektør Waagensen, at der fra den 1. oktober trådte et nyt reglement i kraft ordnet ud fra en skelnen mellem arbejdspligtige og ikke-arbejdspligtige fanger. I alle celler hang arrestreglementet, retsplejelovens § 784 og celleordenen. Nu skulle tillige det ny reglement for fangens kategori ophænges. Postbetjenten skulle instruere fangerne om at sætte sig ind i det.⁷

Af nye bestemmelser for arbejdspligtige fanger bemærkes særligt, at arbejdstiden for straffefanger den første måned varede ved til kl. 8. Efter kl. 8 fjernedes værktøjet fra samtlige celler. Arbejdspligtige fanger fik straks ved indsættelsen tilladelse til at låne fra biblioteket, straffefanger efter en måned. Arbejdspligtige fanger måtte skrive og modtage breve hver 4. søndag, underholdsafsonere dog hver 2. søndag. Straffefanger havde besøg hver 4. og underholdsafsonere hver 2. søndag. Besøgstiden var kl. 11 - 12 søndag formiddag.

For ikke-arbejdspligtige gjaldt, at varetægtsfanger måtte skrive breve straks efter indsættelsen og derefter hver 7. dag, bødeforsonere hver 14. dag. Hovedbeklædning måtte ikke bæres på gange og korridorer. Da denne regel brød med ældgammel sædvane, måtte den i begyndelsen håndhæves med lempe. Bogbytning fandt sted kl. 9 morgen på præstens kontor. Besøgstid var kl. 9 - 10 tirsdag og lørdag mod hidtil søndag og fredag.

I anledning af statens overtagelse af kvindefløjten og Nytorvs ibrugtagning til kvindefanger ændredes besøgstiden for varetægtsfanger og modtagelsen af ekstraforplejning til hverdage 9 - 9 1/2 samt onsdag og fredag 17 1/2 til 18. Direktoratet spurgte i 1929 til besøgs- og korrespondancepraksis, og Waagensen oplyste derom med den tilføjelse, at reglerne ikke var fastsat efter aftale med byretten. Ved henvendelse til denne fastsatte byretspræsidenten den 13. november 1929, at der ingen begrænsninger var for varetægtsfangers brevveksling.⁸

Kontrollerede eller ukontrollerede besøg.

I 1930 skrev inspektør Waagensen derpå til præsidenten for Københavns byret og anmodede ham om at oplyse den rette forståelse af bestemmelserne i retsplejelovens § 784, stk. 2 vedrørende opsyn med varetægtsfangers besøg. Præsidenten svarede den 23. maj 1930, at et flertal af rettens medlemmer mente, at det var dommeren, der bestemte, om et besøg skulle foregå under opsyn eller ej, medens et mindretal var af den anskuelse, at der tilkom fængselsmyndighederne en selvstændig ret til af fængselsmæssige grunde at foreskrive kontrol. Hele retten mente, at fængselsmyndighederne bedre end dommerne kunne skønne over de hensyn, som gjorde kontrol nødvendig. Den hidtidige praksis, hvorefter fængslet anordnede kontrol, kunne derfor fortsætte. Stillede en dommer krav om besøg uden kontrol, ventede man efterlevelse. Fandtes kontrol nødvendig af fængselsmæssige grunde, måtte der forhandles med vedkommende dommer.

Undervisning.

I 1921 redegjorde timelærer Gødest Olsen for den undervisning, som siden 1906 havde fundet sted for unge fanger. Han havde selv overtaget den efter nuværende overlærer ved Straffeanstalten i Nyborg A. Ryge. Denne havde modtaget instruktion om undervisningen fra inspektør Brøchner Mortensen. Der var foretaget celleundervisning indtil 2 timer daglig i sprog, oftest engelsk eller tysk, af 10 elever, hver fik 20 minutter hver anden eller tredje dag. Undervisningstiden var 5 1/2 til 7 1/2. Timebetalingen var sat op fra 1,25 kr. i timen til 2 kr. og 1919 til 5,40 kr. Fra den 1. april 1921 var der undervist i almindelige fag, og der var indført tavle og regnebog i cellerne. For finansåret 1921/22 var der bevilget 1.000 kr. til yderligere timer til eks. i samfundskundskab og aftalt undervisning i 300 dage på 750 timer og 50 timer ekstra på fri- og helligdage.

Waagensen oplyser 1929 til magistraten, at Gødest Olsen og lærer Johs. B. Kirkegaard havde delt undervisningen ligeligt og udelukkende koncentreret sig om elementarfagene. Der undervistes i hold på indtil 9 fanger, og celleundervisningen var helt forladt. Efter undervisningen foretog lærerne cellebesøg hos eleverne og fungerede som en slags socialarbejdere. De fik nu et månedligt honorar på 125 kr. i stedet for timebetaling. Officiant i livgarden Bentgaard forestod gymnastikken efter gymnastikformen »Dansk militær« og frk. Kühl, der i flere år havde undervist i Statens kvindefængsel, havde siden 1926 også gymnastik med de kvindelige arrestanter.

I 1932 blev beløbet til undervisning forhøjet til 7.000 kr.. Fra 1932 afholdtes der ved lærer Kirkegaard skolepsykologiske prøver med fangerne og deres tidligere skoler kontaktedes.

I 1937 oprettedes der med lærer Kirkegaard som forstander et socialpsykologisk laboratorium i stadens fængsler. Han foretog som hidtil gruppeprøver for »formel intelligens« og for skolestandpunkt. Derudover afgav han efter enkeltundersøgelser på et år indtil 150 karakteriologiske rapporter og bestred det laboriemæssige arbejde med at standardisere prøver og materialer. I stedet var lærer Halse og kontorchef Himmelstrup tiltrådt som lærere. »Ekstrabladet« bragte den 8. oktober 1937 billede af og interview med Kirkegaard. »De asociale findes oftere på samfundets fornemste pladser end i fængslerne«. Et socialpsykologisk laboratorium var oprettet og ny erkendelse på vej. Den ophørte med statsovertagelsen april 1938.⁹

Statens kvindefængsel.

Den 1. april 1928 overtog Statens kvindefængsel med Henrik Klüwer som fængselsinspektør Vestre fængsels hidtidige kvindefængsel. For at undgå nogen som helst ureglementeret kontakt mellem de to institutioner, der nu skulle huses i Vestre fængsel, udstedte inspektør Waagensen en instruks om adgang til og færdsel på Vestre fængsels terrain for Statens kvindefængsels personale og personer og vogne med ærinde til kvindefængslet. Alle ansatte ved Statens kvindefængsel skulle forsynes med rødt legitimationskort. Adgangen til kvindefængslet skete kun ad vejen langs vaskeribygningen gennem port nr. 2 i stakittet til maskingården og derfra gennem centralport 2 ind i kvindefængslet. Centralport 2's søndre dør skulle altid holdes aflåst. Indlukning gennem hovedporten skete 8 - 19 og for vogne 8 - 18. Kvindefængslet kunne af hensyn til mandsfangers færden på terrainet kun benytte sine spadseregårde og haveanlæg 7.30 - 10 og 13 - 16.

Forholdet mellem de to institutioner og deres inspektører blev ikke det bedste, men gav anledning til gnidninger om flere praktiske forhold. Den 15. februar 1932 antog justitsministeriet, som det havde været forudsætningen ved indgåelsen af overenskomsten med kommunen, ved embedsledighed inspektør Waagensen til indtil videre at varetage forretningen som inspektør ved Statens kvinde-

fængsel, og der tilagdes ham et honorar på 2.400 kr. årligt.

Den 12. maj 1932 stillede inspektør Waagensen derefter forslag om ændret udnyttelse af Statens kvindefængsel. Der var plads til 80 fanger, men belægget var i stadig nedgang. I de sidste 4 år var det dalet fra et gennemsnitsbelæg på 53 til 33. Pladsledigheden var i øjeblikket 48. Statens kvindefængsel kunne derfor påtage sig en del af de kvindefanger, som det påhvilede kommunen at huse. Kommunen benyttede Politigårdens fængsel med 24 pladser, men med højst 6,3% dækning. Nytorv havde plads til 70 fanger, men havde nu kun en dækning på 52,6%. På kvindesygehuset var der 25 pladser, men kun en dækning på 25,9%. Hvis Statens kvindefængsel overtog forvaringen af kvindefangerne, var det naturligt, det også overtog kvindesygehuset. Nytorvs arresthus ville derved fuldstændig kunne evakueres for kvinder og genåbnes som mandsfængsel, så megen transport fra Vestre til domhuset blev undgået. Gennem disse foranstaltninger ville der spares personale.

Justitsministeriet nedsatte den 8. oktober 1932 et udvalg med fængselsdirektøren som formand og medlemmer fra amt, Frederiksberg og Københavns kommuner, politimesteren i Nordre birk og Waagensen. Spørgsmålet fandt dog først sin løsning med statens overtagelse af arrestvæsenet 1. april 1938.¹⁰

Nytorvs arresthus.

Den 24. oktober 1936 rejste Waagensen dog selvstændigt spørgsmålet om nedlæggelse af Nytorvs arresthus over for politidirektøren. Belæget i Københavns fængsler havde de sidste 5 år ligget mellem 269 og 315 kvinder, maksimum- og minimumbelæg havde henholdsvis været 392 og 48. Man havde ialt 478 mandlige og 93 kvindelige pladser, deraf på Nytorv 69 kvindelige. Der var ingen betænkeligheder ved at nedlægge Nytorvs arresthus. Den 5. januar 1937 besøgte fængselsdirektøren, byretspræsident Rytter og stadsarkitekten Nytorvs arresthus. Udgifterne til en ombygning til brug for byretten ansloges til 2 millioner kr. Ved statsovertagelsen af arrestvæsenet blev arresthuset evakueret den 1. april 1938.¹¹

Straffeloven af 15. april 1930.

Forud for den ny straffelov var gået flere kommissioner og 4 lovforslag. Statens overtagelse af arrestvæsenet var med som en løfteparagraf i den vedtagne lov.

Ved loven blev antallet af frihedsstraffe nedskåret til to: Fængsel og hæfte. Dødsstraffen blev afskaffet, og strengeste straf blev fængsel på livstid. Fængsel kunne idømmes fra 30 dage til 16 år, i særlige tilfælde indtil 20 år. Fængsel indtil 6 måneder og hæfte skulle udstås i arresthus. Ved statens overtagelse af arresthusene ændredes dette dog anordningsmæssigt til, at kun fængsel indtil 5 måneder skulle udstås der. Kortere frihedsstraffe skulle udstås i enrum, længere i fællesskab. I stedet for den afkorting af straffen, enrumsanbringelse hidtil havde

medført, indførtes løsladelse på prøve, når 2/3 af straffen, dog mindst 9 måneder, var udstået. Fangens forhold skulle ikke gøre det utilrådeligt og passende arbejde og underhold skulle sikres. Prøveløsladelse skete på vilkår af straffrit og ordentligt liv og, hvis der blev bestemt tilsyn, overholdelse af den tilsynsførendes pålæg.

For personer mellem 15 og 21 indførtes efter engelsk forbillede ungdomsfængsel med ubestemt strafflængde mellem 1 og 4 år. For erhvervs- og vanemæssige forbrydere indførtes forvaringsinstitutionen arbejds hus med tidsgrænse fra 1 - 5 år, for farlige erhvervs- og vanemæssige forbrydere sikkerhedsforvaring med tidsgrænse på 4 til 20 år. For psykisk abnorme oprettedes den tidsbestemte psykopatfængselsinstitution og for psykisk abnorme upåvirkelige af straf den tidsbestemte psykopatforvaring.

Ved bekendtgørelse af 23. december 1932 bestemte justitsminister Zahle indretning af statsfængsler i Horsens, Nyborg, Vridsløselille og Statens kvindefængsel på Vesterfælledvej, København, desuden et ungdomsfængsel for mænd på Søby Søgaard med modtagelsesafdeling i Statsfængslet i Nyborg, psykopatfængsel for mænd i Statsfængslet i Vridsløselille, arbejds hus i Sønder Omme med modtagelsesafdeling i Statsfængslet i Horsens og sikkerhedsforvaring ligeledes i Statsfængslet i Horsens.

Anordninger.

For hver af de nævnte sanktionsarter udfærdigedes kongelige anordninger med nærmere regulering af behandling. For behandlingen i arresthus blev de kongelige anordninger af 24. december 1932 om varetægtsfanger, om fængselsstraf i arresthus og hæftestraf normgivende.

I almindelighed skulle alle fanger i arresthus behandles i enrum. Hæftefanger og varetægtsfanger havde ret til egen forplejning og kunne få tilladelse til at ryge. Fængselsfanger skulle bære fangedragt og var arbejdspligtige med en arbejdstid på 10 timer. De fik dusør eller akkord. Hæftefanger havde beskæftigelsespligt. De måtte brevveksle og få besøg 1 gang ugentlig, efter 3 måneder 2 gange. Fængselsfanger måtte modtage brev hver uge, men kun skrive hver 4., efter 3 måneder dog hver 14. dag. Der kunne imidlertid dispenseres. Varetægts- og hæftefanger kunne skaffe sig bøger af videnskabelig og teknisk art udefra - dog med orden og mådehold. Fængselsfanger kunne efter en måned få tilsendt bøger af belærende art. Varetægtsfanger kunne købe dag- og ugeblade, fængselsfanger måtte efter en måned få udleveret et ugeblad hver søndag og i de sidste 14 dage købe et dagblad. Som disciplinærstraffe kunne strafcelle, kostindskrænkninger og udelukkelse fra begunstigelser og arbejde anvendes. Strafcelle havde for fængsels- og hæftefanger strafforlængende virkning, dog ikke udover 1/3 af afsoningstiden.

Kompetenceforhold

Varetægtsanordningen bestemte, at breve skulle tilstilles dommeren, der ligeledes gav besøgstilladelse. Waagensen gjorde byrettens præsident opmærksom på, at han den 9. oktober 1919 havde overført denne kompetence til politiadvokaterne. Præsidenten tiltrådte, at den hidtidige ordning opretholdtes, og Waagensen lod trykke opslag derom til cellerne.¹²

Efter anordningen fastsattes derefter tider for indlevering af ekstraproplejning og besøg til hverdage 9 - 9 1/2 og søn- og helligdage 17 1/2 - 18.

Dagordener.

Dagordenerne fastsattes med politidirektørens godkendelse. Efter anordningen skulle fængselsfanger arbejde 10 timer. De opmønstredes derfor kl. 6, arbejdede fra 7 1/4 til 12 afbrudt af 1/2 times gårdtur. Efter middag kl. 12 - 13 arbejdede de 13 - 18 afbrudt af 1/2 times gårdtur. Efter aftensmåltidet optoges arbejdstiden kl. 18 1/2 til 19 3/4. Kl. 21 skulle de være afmønstrede.

Dagordenen for hæftfanger var identisk, dog at der om eftermiddagen var arbejdstid til 18 1/2 og derefter fritid til afmønstringen.

For varetægtsfanger var opmønstringen kl. 6, morgenmåltid kl. 6 3/4 - 7 1/2, middag kl. 12, aftenmåltid 18 - 18 1/2 og afmønstring kl. 21.

Der var kun ringe forskel mellem de nye og de gamle dagordener, og på Vestre forblev tingene i det hele taget stort set ved det gamle.

Fængselsfangers besøg fandt sted om søndagen, på VF mellem 10 1/2 og 11, på Nytorv mellem 9 og 9 1/2. Varigheden var 10 minutter. Hæftfanger havde besøg hverdage mellem 9 og 9 1/2 med varighed ligeledes på 10 minutter.

Psykopatforvaringsafdeling for Kvinder.

Justitsministeriet tænkte sig psykopatforvaringsafdelingen for kvinder oprettet i Statens kvindefængsel. Waagensen foreslog den 15. maj 1934, at et lokale, som havde været tænkt som sovesal for 5 fanger, men aldrig var brugt, deltes i 5 celler. Magistraten gav sin tilladelse til opsætning af skillerum, og derudover skete der ingen bygningsmæssige ændringer.¹³

Psykiatrisk konsulent.

Stadslægen gjorde den 16. maj 1934 opmærksom på, at 1. overlægens arbejde var blevet så meget forøget ved straffelovens ikrafttræden, at han ikke kunne overkomme det. Waagensen henvendte sig til politidirektøren. Man havde en psykiatrisk læge knyttet honorarmæssigt til Statens kvindefængsel, men det var hensigtsmæssigt, at en psykiatrisk læge blev knyttet til fængslerne som helhed. På finansloven 35/36 oprettedes derefter en stilling som psykiatrisk uddannet læge ved Københavns fængsler til at foretage alle undersøgelser og afgive alle erklæringer vedrørende sigtede personers mentale tilstand samt varetage special-

lægegerningen med hensyn til psykopatfængselsfanger og forvarede i kvindefængselet. Beskikket som speciallæge i politi- og fængselsvæsenet i København blev reservelæge Otto Jacobsen.¹⁴

Midlertidig afdeling for mandlige psykopatforvarede.

Fra 1935 blev Forvaringsanstalterne ved Herstedvester taget i brug, men udbygningen kunne slet ikke holde trit med antallet af dømte. Fængselsdirektør Erik Kampmann aflagde derfor den 4. november 1936 besøg på Vestre fængsel, der jo havde plads nok, for at se på mulighederne for en midlertidig afdeling der. Efter besøget indstillede Waagensen, at en afdeling indrettedes i den i 1918 opførte østfløjs 4. etage. Der var lokaler på henholdsvis 31 m² og 32 m², som kunne benyttes som skolelokaler. Afdelingen ville kunne rumme 19 forvarede i 19 celler på etagens sydside. Det lægelige tilsyn kunne ske ved den psykiatriske speciallæge. Arbejdet måtte være trælegetøj, rengøring og havearbejde. Det var nødvendigt med en personaleudvidelse med 2 reservebetjente. Justitsministeriet meddelte den 17. februar 1937, at afdelingen oprettedes.

Inspektør Waagensen udfærdigede et reglement for afdelingen, der den 27. februar 1937 blev udstedt af justitsministeren. I maj 1937 foreslog Waagensen, at afdelingen blev betragtet som permanent, men Henrik Klüwer, der var blevet inspektør for Statsfængslet i Vridsløselille, hvorunder Herstedvesteranstalterne hørte, udtalte, at disse var stedet, hvor samtlige forvarede skulle behandles, det var derfor kun berettiget, at Vestre fængsel blev fritaget for vanskelige og ubehagelige forvarede. I marts 1938 kunne den midlertidige afdeling efter Waagensen ikke modtage flere forvarede, og dømte måtte henvises til at vente i varetægt på overførsel til Herstedvester.¹⁵

Koncerter og julestemning.

Med inspektør Waagensen påbegyndtes regelmæssige koncerter i kirken jul og påske. Den første fandt dog sted den 7. maj 1922. Der medvirkede en sangkvarter, hvor Henry Skjær var bas. Waagensens bekendte, organist Knud Malmstrøm og frue, der var koncertsanger, stod for tilrettelæggelsen og medvirkede. Desuden medvirkede violinisten Axel Andersen. Programmet var Bach, Gluck og salmemelodier. 2. juledag var der igen koncert med sopranen Agnes Andersen, barytonen Anthon Hansen og organist Jerholt. Programmet var Gade, Lange-Müller, Sofus Andersen og Aaby. Som fællessang brugtes »Kongernes konge«. Det siger sig selv, at det var de mest populære perler fra de nævnte komponister, der blev opført. Den 1. oktober 1924 afholdtes desuden koncert af kriminalbetjentenes sangforening.

Det havde være skik, at kirken i julen pyntedes med gran som andre kirker, og at arrestanterne på sygeafdelingen af politiets fattigkasse trakteredes med kaffe og kage juleaften. Dette tilskud ophørte i 1919. Brøchner Mortensen havde der-

efter betalt det af arbejdskassen. I december 1922 anmodede inspektør Waagensen politidirektøren om, at alle arrester fik en beskedent andel i julestemningen ved et traktement med kaffe og kage. Dette blev herefter traditionen.¹⁶

Staten overtager arrestvæsenet.

I 1935 forelå forslag til lov om politiets og arrestvæsenets ordning og det tilhørende forslag om lov om ændringer og tilføjelser til lov nr. 98 af marts 1931 om statens tjenestemænd. I bemærkningerne udtaltes, at personaleforholdene ved Københavns fængsler stort set var ordnet som ved statsfængslerne. Københavns kommunes lønsatser var dog gennemgående højere end statstjenestemændenes. Statslønsatserne måtte dog følges, men kun ved fremtidige ansættelser. Der var nu ansat 150 tjenestemænd. Ved statsovertagelsen ville der blive oprettet 138 statstjenestemandstillinger. De 12 arbejdsmænd kunne ikke blive tjenestemænd i staten.

Waagensen udtalte til forslaget, at tjenestemænd ved Københavns fængsler ikke mod deres vilje måtte flyttes uden for København, at man beholdt arresterens stillingsstruktur, men at 16 betjentstillinger blev opnormeret i 11. lønklasse som inspektionsbetjente, og at man beholdt Københavns stillingsbetegnelse siden 1919: fængselsbetjent.

Til FO oplyste Waagensen derefter i april 1935, at personalet stilledes frit, om det ville overgå til statstjeneste. Normeringen i 12. lønningsklasse, den samme som politibetjente, kunne dog ikke beholdes. Avancementsstillinger ville ikke kunne forbeholdes ansatte ved Københavns fængsler, men det var naturligt med en garanti mod forflyttelse.

I maj og i juni 1937 sendte Waagensen en række spørgsmål til direktøren for fængselsvæsenet, fordi personalet og han var usikre på, hvad overgangen indebar, langt mere end 10 vise eller direktoratet kunne svare på. Da han i februar 1938 rykkede for svar, fik han dog oplyst, at statens kvindefængsels navn ændredes til Kvindefængslet, og at Staden Københavns civile fængsler fremtidig hed Københavns fængsler og bestod af Vestre fængsel, Kvindefængslet og Politigårdens fængsel.

Som overtagelsen skulle ske 1. april 1938 meddelte direktøren for fængselsvæsenet den 9. marts, at de kommunale tjenestemænd, såfremt de overgik til statens tjeneste, blev ansat i de tilsvarende statstjenestemandstillinger med reguleringstillæg for statstjenestemænd i København og et personligt tillæg, der udlignede forskellen mellem den kommunale lønning og den tilsvarende statslønning. Pensionen ville aldrig blive mindre end pension fra kommunen på overgangstidspunktet. Senest den 26. marts måtte alle tjenestemænd afgive erklæring, om de ønskede at overgå til statstjenestemandstilling eller vedblive at forrette tjeneste på samme vilkår som hidtil.

Forinden svarene blev afgivet, afholdtes et møde mellem FO og inspektør

Waagensen med deltagelse af kontorchef Hans Tetens, fængselsdirektoratet. FO gik ind for, at man gik over.

Den 25. april kunne Waagensen til direktoratet sende 117 løfteerklæringer om villighed til overgang til statstjeneste. Til de 16, der ville fortsætte som hidtil, sendte direktoratet derefter den 26. april et ansættelsesbrev.

Med statsovertagelsen den 1. april ophørte Nytorv som arresthus. Arrestvagtmesteren, der var 68, ville snart trække sig tilbage. Begge kvindelige overopsyn kunne beskæftiges på Vestre fængsel.

Den 1. april 1940 overgik administrationen af Nytorvs arresthus fra direktoratet for fængselsvæsenet til justitsministeriets 4. ekspeditionskontor. Da fandt 8 dage senere besættelsen sted, og snart måtte fængselsvæsenet med lys og lygte søge efter fængselsplads.¹⁷

Bygninger og arealer.

Nybygningerne fra 1918 var fra opførelsen forsynede med elektrisk lys, medens gasbelysningen opretholdtes i Vestres nord- og sydføj og deres spadseregårde. Gassen var lovet erstattet med el. I september 1928 måtte inspektør Waagensen dog henvende sig derom. Ønsket motiveredes med brand- og selvmordsfare samt luftfordærvelse. I maj 1929 føjede han hertil ønsket om elektrisk belysning på terrainet uden for ringmuren. Inden for ringmuren var der stadig gaslygter på almindelige lygtepæle langs ringmuren. I september 1929 fik Waagensen og maskinmester Brasch tilladelse til at rejse til Hamborg og Preussen for at bese belysningsforholdene ved ringmure. Medens stadsingeniøren havde foreslået skotlamper på selve muren, blev resultatet af rejsen, at magistraten i november approberede selvstændige standere langs muren. Terrainbelysningen blev taget i brug den 17. juni 1930.

I 1933 henvendte Waagensen sig til magistraten med ønske om nedrivning af den ene af østfløjens 2 spadseregårde. Den havde vist sig komplet overflødig. Skønt han havde fængselsdirektørens rygdækning, nærrede magistraten dog den 23. september 1933 betænkelighed ved nedrivningen. Waagensen forsøgte igen i april 1937. Men skønt han anførte, at fængselsfangerne siden 1935 havde haft gårdtur ved at gå i kreds om den spadseregård, der ønskedes nedrevet, mente borgmester Kaper, at spørgsmålets løsning måtte afvente overgangen til staten.

I februar 1928 havde han bedre held med sit forslag om tilladelse til at om-danne de i 1917 byggede depotceller i den tidligere værksal til højre for centralport 1 til gymnastiksal. Da der næsten ingen kvindelige fanger var, brugtes deres depotceller til de mandlige fanger, og de mandlige depotceller kunne undværes. På vaskeriets loft havde man denne vinter drevet gymnastik med 2 hold mand-fanger. Gymnastik var for længst indført i straffeanstalterne, fordi »den modarbejdede den fysiske lathed og deraf følgende åndelige træghed, som let blev en følge af indespærring i celle«, desuden var den et disciplinærmiddel, der lærte

Fig. 27. Nord- og sydfløjen i Vestre fængsel omkring 1930.

lydighed og gjorde skicket til efter løsladelsen at optage kampen for tilværelsen. Der ville ved depotcellernes nedrivning kunne indrettes en gymnastiksal med plads til 15 mand. da det hele kostede 750 kr., havde ingen noget at indvende.

Den 15. september 1934 blev der efter politiets anmodning derom givet tilladelse til oprettelse af hundegårde for politihunde på Vestre fængsels terrain uden

for søndre ringmur. Gårdene blev opført ved fangearbejdskraft. Inspektøren klagede i september 1935 til station 9 over den ulempe, hundene forvoldte ved at gø om natten. Der var klager fra funktionærer over larmen. Hundene måtte lukkes inde. Politiassistent Land, som tog imod klagen, kunne dog ikke forhindre hundene i at gø. Deres natlige larm blev i årtier en bestanddel af fængselstilværelsen.

Brøchner Mortensen havde den 30. december 1918 intet haft at indvende mod, at sporvejenes hovedværksted ved en udvidelse forsynedes med vinduer mod fængselsterrainet, blot disse forsynedes med uigennemsigtigt glas, og plankeværket mellem grundene forsynedes med pigtråd. Den 1. august 1921 havde han intet imod, at et areal blev afgivet til sporvejene, blot afstanden fra ringmuren også der blev 16 m. I 1927 skulle Waagensen tage stilling til, om arealet syd for fængslet kunne anvendes som boldbane. Der havde hidtil været kolonihaver. Han fandt, at det vigtigste var, at der ikke blev bygget beboelsejendomme. Kolonihaverne havde ikke frembudt vanskeligheder, boldbanen ville det næppe heller. Fængslet måtte kunne udvides mod syd.

Ved Vigerslev Allès gennemførelse til Enghavevej måtte der afstås 71 m² af den øst for Vester Fælledvej liggende grund og 142 m² af den ud for Vester Fælledvej og den ny bro liggende grund, en funktionærhave havde måttet nedlægges, og der var sket en værdiforringelse. Den 2. juni 1926 ville Waagensen have erstatning herfor, men magistraten mente, at det vejanlæg, fængslet havde fået samtidig med bro- og vejanlæggene, fuldt opvejede tabene.

Vestre fængsels ubebyggede arealer uden for ringmuren havde siden dets opførelse været fristende som oplagsplads for forskellige firmaer. Inspektørerne havde kæmpet for at holde arealerne fri. Til eks. ville et fjernlager have oplagsplads op ad ringmuren. Den 17. februar 1922 forespurgte stenhuggermester Johnsen, om han kunne leje den ubebyggede plads over for inspektørboligen, hvor en lægebolig havde været tænkt opført. Under de daværende økonomiske forhold ville inspektøren ikke afvise lejeindtægten, og et areal på 1000 m² blev ryddet til salgsplads for stenhuggerfirmaet. Der var dog i lejekontrakten et forbehold om hensyn til fængslets sikkerhed, og i 1940, da fængslets areal skulle sikres, måtte stenhuggeren meget modvilligt rømme mod erstatning.¹⁸

Tysklandsrejser.

Foruden inspektørens og maskinmesterens belysningsrejse til Tyskland i 1929 foretoges to andre rejser. I 1926 fik ekspeditionssekretær Struer tilladelse til sammen med grosserer Otto Larsen at besøge tyske fængsler under en tur til Leipzig-messen, hvor de skulle bese tysk legetøjsindustri. De besøgte Göditz, Bautsen, Fühlbüttel og Tegel. I 1935 deltog Waagensen med tilskud fra legetøjskassen i Den internationale fængselskongres i Berlin 8. - 24. august. I programmet hed det: »Während des Kongresses werden Herr Minister für Volksaufklärung und

Propaganda Dr Goebbels - Ansprachen ausserhalb des Fragenprogrammes halten«. ¹⁹

Lønreform.

I 1919 forsøgte kommunen ved en lønreform gældende fra den 1. januar 1920 at få en enhed i sit system af lønklasser, således at evindelige forhandlinger om de forskellige gruppers lønforskelle kunne reduceres. Forskellen mellem vedtægtsmæssige og budgetmæssige lønklasser blev ophævet, så at der for fremtiden var een skala af lønklasser, og ligeløn mellem mænd og kvinder blev indført. Fængselsbetjentene blev indplaceret i 12. lønningsklasse sammen med politibetjente, hvorved opsynets stadige ønske opfyldtes. De 9 formænd fik stillingsbetegnelsen overbetjente, og det var inspektørens og organisationens bestræbelse at få oprettet en række advancementstillinger som inspektionsbetjent.

Lønklasserne fordeltes således, at sygeplejerskerne rangerede lavest, nemlig i 13. lønklasse. Derfor ansatte inspektøren mod deres sygeplejeråds vilje nogle sygeplejersker som sygebetjente i 12. lønklasse. I lønklasse 11 var chauffører, kedelpassere og reparatører. I 10. lønklasse var overbetjente, det kvindelige overopsyn, oldfruen og montører. I 9. lønklasse var en i 1919 oprettet kontorassistentstilling, i 8. lønklasse var 3 undermestre, i 7. lønklasse 1 maskinmester og 4 arrestvagt mestre, som nu tabte deres emulementer, i 4. lønklasse viceinspektør og ekspeditionssekretær og i 2. lønklasse fængselsinspektøren. Præst, læge og organist var uden for lønklasserne.

Derudover var der ansat en del uge- eller timelønnede, nemlig 2 kullempere og 2 kedelpassere, 1 arbejdskone og 1 rengøringskone.

Ud over lønnen ydedes der siden verdenskrigen et dyrtidstillæg, der i 1920 beløb sig til 972 kr. årligt for gifte og 648 kr. for ugifte tjenestemænd.

Der var i 1920 ansat 247 betjente, deraf 213 mandlige og 34 kvindelige.

Nedgangen i belægget medførte, at kommunens økonomikontor holdt et vågent øje med besatte og ubesatte stillinger. I 1926 anmodede man efter Nytorvs evakuering om nedlæggelse af en del normerede stillinger, som ikke var besat. Inspektøren gik med til nedlæggelse af 1 undermaskinmester, 2 kedelpassere, 1 chauffør, 28 mandlige dagbetjente, 7 mandlige natbetjente, 12 kvindelige dagbetjente og 2 kvindelige natbetjente, 11 arbejdsmænd og 2 kuske. Derudover kunne man reducere med 6 timelønnede arbejdsmænd og 1 gangpige.

I februar 1934 spurgte kommunens revision om ikke vakante stillinger kunne udgå af budgettet. Waagensen mente 2. juli, at med det nuværende belæg var 105 mænd og 17 kvinder nok i opsynet, ved fuldt fangebelæg 113 og 18. Det normerede antal kunne nedsættes med 10 og 8, 3 arbejdsmænd af 16, 1 sygeplejerske af 5, 1 maskinmester af 2 kunne undværes. Samtidig foreslog han, at stillingsbetegnelsen ændredes fra dag- og natbetjent til fængselsbetjent. Denne betegnelse anvendtes almindeligt, men lønningsdirektoratet havde påtalt det.

Fig. 28. Personale i vagten. En nyindsat visiteres. Bemærk den franske uniformshue indført af inspektør Waagensen.

Tallet for tjenestemandsansatte ved stadens arresthuse var derefter i 1929 182, hvoraf 155 mænd og 27 kvinder. I 1930 176, i 1933 164 og ved statsovertagelsen 150, deraf 16 arbejdsmænd. Det var en nedgang på 18 år på 97 stillinger.²⁰

Uniformer.

Personalets uniformer var en del af lønnen. Kommunens hovedbogholderi og revision ville i 1921 spare på dem ved en forlængelse af deres varighed. Inspektør Waagensen var i almindelighed betænkelig ved at fastsætte terminer for uniformer, at kapper skulle vare 6 år, frakker 1 1/2, benklæder 1, veste 1 1/2, kasket 1 1/2 og hvide jakker 1. Cellevognsførernes kapper skulle dog kun holde 3 år. Sparekommissionen søgte i 1923 at røre ved sagen, men uden held. Der var intet at spare.

Personalet havde som omtalt længe ønsket de tunge uniformsfrakker afskaffet, og det lykkedes inspektør Waagensen at få indført nye uniformer. Efter en henvendelse til politidirektøren i oktober 1923 om jakker i stedet for frakker og kasket af fransk model, sendte han den 15. februar 1924 en ny ansøgning, som direktøren bifaldt under forudsætning af borgerrepræsentationens godkendelse. Den kom, og vagtmestre, overbetjente og betjente blev herefter normeret med en enradet jakke med opretstående enkelt krave med fængselsvæsenets emblem på begge sider af lukningen.

Betjentenes huer var foruden med emblem og kokarde forsynet med en 5 mm bred vandret guldgallon. Overbetjentenes huer havde en 10 mm bred og en 5 mm bred lodret fra den vandrette til huens overkant. Vagtmestrenes huer havde 10 mm bred vandret gallon og derover en 5 mm bred vandret samt derover en 5 mm bred gallon som hos overbetjentene.

Også kraver og ærmer var forsynet med distinktioner, overbetjentenes med en 10 mm bred guldgallon, vagtmestrenes med en 8 mm bred samt en 18 mm bred foruden på ærmet et 17 mm bredt mohairbånd med et 5 mm bredt syet ovenpå. Da der senere oprettedes en stilling som undervagtmester, fik også denne sine særlige distinktioner, og vagtmestrene og han blev forsynet med egeløv om emblemet i juni 1929.

Den 18. maj 1928 godkendte politidirektøren, at fængselsbetjentenes uniformsknapper, som hidtil havde været de almindelige kommunale, blev udskiftet med særlige fængselsknapper, efter betjentenes ønske.²¹

Tjenestetidsproblemer- og konflikter.

Den kommunale sparekommission opholdt sig ved natpersonalets mange fri-nætter. Inspektør Waagensen var ked af at måtte afmønstre kl. 8 om aftenen. Det var uheldigt at ligge 10 timer i sengen, fangerne blev sløve, ugidelige og henfaldt til onani. Han foreslog derfor i juni 1924 opmønstring kl. 6 morgen og afmønstring kl. 9 aften. Dette ville medføre den ændring i personalets tjenestetid, at natstyrken ville få tjeneste 8.55 - 6, og dermed 9 timers uafbrudt arbejde i stedet for 10. Den ville få fri hver 4. nat og ekstrafrighed ville bortfalde. Også for dagpersonalet medførte det en ændring med fredag hver 4. dag og tjeneste 1. dag 1 - 9 eftermiddag, 2. dag 6 - 12 og 2 - 7.25 og 3. dag 6 - 2.

Forslaget havde været forelagt FO's generalforsamling, hvor det blev pålagt bestyrelsen at arbejde for, at natstyrken beholdt sin tidligere tjeneste. Waagensen havde så forhandlet med FO's formand og næstformand uden resultat. Han gennemførte det derefter med politidirektørens approbation sammen med det ny reglement fra 1. oktober 1924. Den time, hvormed dagtjenesten forlængedes, indvandt ved at reducere antallet af dagbetjente til halvdelen mellem 12 - 1 middag og 8 - 9 aften.

I 1931 fremsatte Waagensen forslag om omlæggelse af nat- og dagtjenesten på Politigårdens fængsel. FO kunne den 2. maj meddele, at forslaget var vedtaget af natbetjentenes generalforsamling, men forkastet af dagbetjentenes. Forslaget blev dog gennemført med politidirektør Fabricius Hansens godkendelse den 5. maj 1931. For natbetjentene ændredes 3. nat således, at den begyndte 17,52 og ophørte kl. 3. Dagtjenesten blev således: 1. betjent: 1. dag 12 - 21, 2. dag 6 - 12 og 14 - 18.25, 3. dag 6 - 14, 4. dag fredag. 2. betjent: 1. dag 6 - 14, 2. dag fredag, 3. dag 12 - 21, 4. dag 6 - 12 og 14 - 18.15. Porten blev ikke besat om natten.

I 1933 udrød en konflikt om tjenestetidsforholdene. Den 13. marts klagede formanden for FO, M.P. Nielsen over inspektørens omlægning af tjenesten i 1924. For at den ugentlige arbejdstid ikke skulle overskrides, måtte postbetjentene passe 2 poster i 2 1/2 time dagligt samt ofte være behjælpelige med bad og besøg. Tidligere fængselsinspektører havde altid posteret 5 fængselsbetjente til nattjeneste inde i fængslet, nu var der kun 3. På PF var der fra kl. 3 nat kun 2 betjente, og de var dårligt stillede med ustyrlige arrestanter. Arbejdsmænd til rengøring var afskaffet, og betjentene skulle holde øje med udgangsfanger. Fangerne maler- og snedkerarbejde ledtes af betjente, der var malere eller snedkere, de burde ansættes i håndværkerstillinger. I 1932 var der udnævnt en af de yngste i styrken til overbetjent med forbigåelse af de ældre. 2 kvindelige dagbetjente havde været oversat til nattjeneste og derved lidt et indtægtstab.

Inspektøren svarede, at posterne på grund af det lave belæg ikke var fuldt besat, tjenesten måtte derfor være fleksibel. Han afviste klagerne, men var enig i, at 2 betjente ansattes i værkmasterstillinger i 11. lønklasse. I 1917 var nat- og dagbetjente stillet lige, og det var tilkendegivet, at dagbetjente havde pligt til at forrette nattjeneste en kortere tid.

Den 15. marts 1933 var der møde hos politidirektøren mellem Kommunalarbejderforbundet, FO ved nr. 74 Nielsen og 80 Jensen samt fængselsinspektøren. Resultatet blev, at politidirektøren til magistraten indstillede ophævelse af forskel mellem dag- og nattjeneste og pålæg af skiftevis dag- og nattjeneste efter tur. Dette forkastedes ved FO's generalforsamling i september. Magistraten meddelte den 15. oktober, at der kunne ydes 11 fængselsbetjente erstatning for forskudt tjeneste i forbindelse med nattjeneste, men direktoratet for kommunens lønnings- og pensionsvæsen var den 27. november enig med politidirektøren i, at dagbetjente var pligtige til at gøre nattjeneste, men da dette kunne medføre løntab, henstilledes det, at man gik lempelig frem. Inspektøren forsikrede derefter det mandlige personale, at overførsel til nattjeneste kun ville ske undtagelsesvis, men han fandt det næppe muligt at undgå at overflytte kvindelige betjente ansat før 1919 til nattjeneste. Siden den 1. oktober 1910 var der kun ansat 2 ny kvindelige betjente.

Den 26. marts 1934 havde Waagensen møde med FO om deling af nattjenesten i aktiv og passiv tjeneste. FO foreslog, at de 3 betjente, der forrettede tjeneste i Vestres mandsafdeling, skiftedes til aktiv og passiv tjeneste samme nat. Iøvrigt ville man beholde den nuværende tjenesteordning: skiftevis 1 time udenfor ringmuren, 1 time i porten og 1 time ved telefonen. På Politigårdens fængsel ønskede man 1 betjent til aktiv tjeneste hele natten. Waagensen imødekom disse ønsker.²²

Møder mellem inspektør og FO.

Straks ved Waagensens ansættelse anmodede FO's formand C. Hoff om en

samtale med den ny inspektør. Han ville have tilladelse til på fængslet at uddele kommunalarbejderforbundets blad »Forbundet«, hvilket ikke havde være tilladt i Brøchner Mortensens tid. Waagensen mente, at det, da det var tilladt på andre kommunale institutioner, også måtte kunne uddeles på fængslerne, og 2 betjente fik ansvaret derfor.

Fra 1926 var der regelmæssige møder mellem FO og inspektøren. Man drøftede og nåede ofte løsninger på problemer som trækning af kontrolure, fjernelse af fangetøjet fra dets natlige krog på celledøren, notificering til en betjent, hvis der var klager over ham. De spørgsmål, som ikke blev imødekommet, toges op gang på gang. I 1928 ønskede natbetjentene sig fritaget for at bære revolver, og Waagensen udsendte inspektionsskrivelse 14/1928 om, at den ikke skulle bæres uden for ringmuren. På spørgsmål om jubilæumsgratiale meddelte Waagensen i 1928, at det fremtidig blev 100 kr. for 25 års tjeneste og 100 kr. for 40 års tjeneste. På ønsker i 1929 om ændring af ferieplanen, så flere blev udsat til ferie om sommeren, udsatte Waagensen 1 dagbetjent mere. Inspektøren påtalte, at en arbejdsmand havde indført bajersk øl i en sæk til personalet. I august 1929 fik personalet tilladelse til i gasforsynede depotceller at varme kaffe. I 1930 klagede de kvindelige betjente over, at de hvide sommerkjoler krøb, inspektøren fandt klagen berettiget. Man klagede også over en betjent, der ikke var medlem af FO, men Waagensen kunne intet gøre ved det. I 1935 meddelte formand Martin Mørch, at man ville fremkomme med forslag om 3 ugers ferie, og inspektøren ville overveje en personalespisestue på Politigården. FO ønskede kriminel sigtelse mod fanger, der overfaldt personalet, og Waagensen oplyste om nogle sagers gang. I 1936 forhandlede om betjentenes pligt til at afgive skriftlige udtalelser til speciallægen, og Waagensen ville forelægge det for ham. I 1937 foreslog FO, at fangerne på gårdtur forsynedes med numre, så betjentene lettere kunne notere dem. Som det var nu, opstod der ofte almindelig munterhed, fordi fangen måtte medvirke, for at betjenten kunne rapportere.

Iøvrigt var det fra midten af trediverne vilkårene for overgangen til staten, der optog FO's medlemmer. Organisationen anbefalede overgang til statstjeneste med et udlignende personligt tillæg til at overbygge forskellen mellem de højere kommunale lønninger og statens. 16 betjente ønskede at fortsætte under de kommunale vilkår til megen fortræd for dem selv siden, idet staten kun godkendte de på overgangstidspunktet gældende satser. Forholdet mellem de 2 grupper fængselsbetjente kunne blive ubehageligt, en gruppe til staten overgåede kvindelige betjente dannede deres egen forening og søgte inspektørbeskyttelse mod ikke-overgåede kvindelige kolleger.²³

Vold mod fængselsbetjente.

Fra 20-verne til 30-verne skete en stigning i arrestanters voldelige adfærd mod fængselsbetjente. Den 4. februar 1920 forsøgte en arrestant selvmord og var

voldelig mod betjenten, der prøvede at forhindre ham i det. Den 1. juli samme år tilføjede en varetægtsarrestant ved slag og bid 2 betjente forskellige læsioner, den ene fik reduceret sin synsstyrke. Den 26. juli 1924 tilføjede en undvigende arrestant på domhuset en betjent et slag på halsen, så han sank i gulvet, og arrestanten kom løs. Betjenten optog forfølgelsen og pådrog sig et akut hjertetilfælde. Den 14. september indstillede inspektøren, at der rejstes tiltale mod en arrestant, som ved indsættelsen flækkede en betjents overlæbe, arrestanten fik en bøde. Den 6. maj overfaldt en arrestant en betjent. Ligeledes i 1930 slog en beruset arrestant en betjent i ansigtet med knyttede hænder, så blodet flød, betjenten skrev dog ikke selv rapport. Den 17. februar stak en arrestant under undvigelse fra domhustrappen sit ene ben foran betjent Frobenius, så denne faldt, og gik løs på betjent Gyldenkjær. Politiet kom til og arrestanten blev grebet. Frobenius blev indlagt med brud på underbenet. Den 10. september 1935 rev en fremmedlovsarrestant under et raserianfald på Politigårdens fængsel cellebænken af og bearbejdede døren med den. Personalet havde pligt til at gå ind til den rasende mand for at belægge ham med håndjern. Herunder blev fængselsbetjent 81 Ullmann ramt i hovedet af bænken. Han fik et blødende sår og hovedpine, men ville ikke søge læge. Han fik siden konstant stærk hovedpine og måtte søge sin afsked på grund af svagelighed. Han var efter Waagensen en ualmindelig samvittighedsfuld og pligtopfyldende tjenestemand. Der blev rejst sigtelse mod fremmedlovsarrestanten, men han blev udvist. Den 10. august 1936 blev en reservebetjent overfaldet af en arrestant, så han faldt mod en murkant. Han pådrog sig hovedpine og en næsedeformitet. Også i oktober samme år blev en betjent overfaldet.

Det var dog ikke blot betjente, der havde en sikkerhedsrisiko. Den 11. marts 1923 blev sygeplejerske Benedikte Christensen på Nytorv grebet i halsen af en arrestant, da hun forlod cellen. Hun fik hul på næseryggen og en tand slået ud, inden en betjent nåede at komme til. Sagen blev overgivet til politiet.

Mere kuriøs var en rapport fra den 5. maj 1935 om aggressive ugler, der gik til angreb på personalet ved den udvendige natlige rondering. En betjent blev hakket i kinden og øret, og en anden slog den ned i hovedet på.²⁴

Kritisable forhold.

Det skete, at personalet ikke havde det lige godt med hinanden. En kvindelig betjent måtte forandre opførsel over for overopsynet, hvis hun ville forblive i sin stilling. På en tjenstlig ordre havde hun svaret: »Hvad kommer det mig ved«. En kvindelig betjent beskyldte en mandlig for homoseksualitet, men måtte undskylde.

Enkelte betjente kunne være for inladende over for arrestanterne. En betjent blev indstillet til afsked for at have besørget breve mellem en arrestant og hans kærester. En anden fik en misbilligelse, fordi han havde modtaget et tilbud fra en arrestant om at opføre et sommerhus for ham, en tredje blev indstillet til afsked

for at have ladet sig traktere med slik og frugt af en arrestant og lånt ham biblioteksboøger.

Den 13. januar 1931 bestemte inspektør Waagensen i anledning af, at FO havde krævet erstatning for overarbejde i stedet for afspadsring, at personale, der havde krav på overtid, for fremtiden skulle erstatte for sent fremmøde.²⁵

Tillidsposter, studierejser og personalemøder.

Den kortere arbejdstid medførte, at fængselsbetjentene kunne deltage mere i det offentlige liv. I 1929 fik betjent Gyldenkjær tilstået frihed uden afdrag i løn på de dage, han måtte give møde som sognerådsmedlem i Hvidovre. Fængselsbetjentene Ringsager, Dahl Mikkelsen, Abstrup og Rasmussen, der var medlemmer af menighedsråd, fik i 1932 den samme tilladelse af inspektør Waagensen. Da i 1933 magistraten bestemte, at Gyldenkjær ikke kunne få den bevilgede tilladelse, faldt også disse sidste bort.

I tyverne havde inspektør Waagensen af legetøjskassen afholdt udgifter til interesserede fængselsbetjentes besøg på straffeanstalterne, for at de kunne lære hele fængselstjenesten at kende. I 1930 bevilgede han for første gang rejser til udlandet for opsynet. Undervagtmester Nielsen og fængselsbetjentene Chr. Frandsen og Arnold Ullmann kom til Berlin og Hamborg og fængselsbetjent Schwerin til Stockholm.

Den første funktionærsammenkomst fandt sted i ny Ravnsborg Selskabslokaler tirsdag den 16. maj 1933. Inspektør Waagensen talte om den ny straffelov. Der var et lettere traktement med tilskud fra legetøjskassen. Den 4. juni 1935 fandt det næste sted. Inspektør Cai Jensen talte med lysbilledledsagelse om ungdomsfængslet. Derefter arrangeredes søndag den 15. september en udflugt til ungdomsfængslet på Søbysøgaard, under hvilken man også besøgte Lillebæltsbroen. Der deltog hele 73. Man tog fra København kl. 9.05 med særtog og var hjemme igen kl. 23.49. Deltagelsen kostede 9,10 kr. + middag til 3,75 kr. på færgen.²⁶

Mellemledere.

Arrestvagtmaster Th. Billing døde den 14. maj 1928. Hans efterfølger blev overbetjent Lars Peter Hansen, som betegnedes som rolig og besindig, pligtopfyldende og samvittighedsfuld og med myndighed. Arrestvagtmaster Søren Sørensen søgte sin afsked i 1932. Han havde da været arrestvagtmaster siden 1917. Han var antaget som betjent den 1. september 1895. Undervagtmester J. Nielsen forfremmedes da til arrestvagtmaster den 1. november 1932 og overbetjent Peter Ro Læbo til undervagtmester. Karl Otto Abstrup blev overbetjent efter ham, og da han allerede den 1. maj 1933 gik af, undervagtmester. Den 1. november 1935 gik maskinmester Brasch af, og fængselspræst O.A. Larsen søgte sin afsked med udgangen af september 1936.

I anledning af vagtmester Sørensen's afsked fandt den 1. november 1932 en middag sted på Restaurant Ritz i Vesterport. Foruden Sørensen og Waagensen deltog dommer Grundtvig, overlæge Jensen, pastor Larsen, viceinspektør Amnitzbøll, vagtmestrene Hansen og Nielsen, ekspeditionssekretær Struer, overlæge Friis- Møller og enkelte andre.

Jubilæum, gratiale og Chateau Contenac.

Ved Vestre fængsels 40 års jubilæum i 1935 fik personalet et gratiale af lege-tøjskassen. Den 4. oktober fandt en middag sted i Håndværkerforeningens selskabslokaler. Påklædningen var smoking, gæsterne inspektør, viceinspektør, ekspeditionssekretær, pastor Larsen, der var blevet ridder, overlæge Friis-Møller, arrestvagtimestrene Nielsen og Hansen, pensioneret arrestvagtimester Sørensen, maskinmester Brasch, der havde 40 års jubilæum, og undermaskinmester Berg. Desuden dommer Grundtvig, der var ridder pp, og fængselsinspektør Klüwer. Der var afbud fra Brøchner Mortensen. Menuen var: ristet laks med frisk hummer og sauce bernaise, 1/1 agerhøne, gele og salat, ost, smør og radiser, rubinsteinerkage og mocca. Dertil serveredes Niersteiner 1931, Chateau Contenac 1926 og Amontillado.²⁷

Kriminalitet og belæg.

Efter krigstidens kriminalitet fulgte en nedgang i kriminaliteten. I 1917 var der anmeldt 18.158 forbrydelser for Københavns politi, i 1918 25.286, men i 1919 16.051. I 1922 var tallet nede på 13.819. Derefter begyndte en stigning, således at tallet i 1925 var oppe på 19.370. I 1929 begyndte en stigning fra 23.300 til i 1937 27.257. Men denne stigning var væsentlig udtryk for en stigning i cyklernes tal og de dermed følgende cykeltyverier.

Grove forbrydelser talte ikke så meget. Af de i 1920 anmeldte tyverier var kun 2.820 grove. 974 drejede sig om værdier ikke over 10 kr. Af sædelighedsforbrydelser var der 405. For drukkenskab anholdtes 4.920. I 1920 anmeldtes 17.224 simple tyverier og af dem var de 10.664 cykeltyverier. Der var dog nu 4.857 grove tyverier, 2.667 bedragerier, 389 sædelighedsforbrydelser og 231 voldsforbrydelser. I 1937 var der 15.558 simple tyverier, deraf 7.780 cykeltyverier, 5.280 grove tyverier, 3.612 bedragerier, 855 sædelighedsforbrydelser og 289 voldsforbrydelser. Dokumentfalsk registreredes nu med betydeligere tal end før, nemlig 197.

Antallet af sædelighedsforbrydelser mod børn steg i trediverne og var i 1937 oppe på 598. I 1934 oprettedes et specialkartotek over sædelighedsforbrydelser.

Uanset stigningen i anmeldte forbrydelser holdt antallet af varetægtsfanger sig på samme lave niveau. I 1920 var der 2.362, i 1925 3.285, i 1930 2.660 og i 1937 2.109.

Belæget af afsonere holdt sig også lavt. Vand- og brød fandtes næsten ikke mere. I 1920 var der 832 på sædvanlig fangekost, i 1925 763 og i 1930 682. Simpelt

fængsel bevægede sig fra 10 til 32, så 27 og i 1930 ligeledes 27. Bøder og underholdsafsonere talte mere. I 1920 var der 1.789, i 1925 var der 2.294 på bøde og 285 for underhold, i 1930 2.405 og 272. Efter den ny straffelov var der i 1937 2.669 bødefafsonere og 275 underholdsafsonere. På fængselsstraf var 716 og hæfte 349.

Det samlede belæg var i 1920 5.001, 1925 6.620, 1930 6.544 og 1937 6.617. Gennemsnitsbelæget var 346,78.

Forplejningen.

Statens kvindefængsel overtog efter overenskomsten mellem staten og kommunen forplejningen i Staden Københavns fængsler og dermed fulgte et nyt kostreglement. Desværre fulgte også en forringet hygiejne, som siden gav sig udtryk i maveforgiftninger. Kostreglementet var af 1. april 1928 og en kopi af Nyborg straffeanstalts reglement af samme år som universitetets hygiejniske institut fandt nærmere den jævne befolknings kost end det hidtidige københavnske.

Resultatet blev Almindeligt kostreglement for fanger i Staden Københavns fængsler.

Tørkosten bestod af frokost og aftensmad. Til frokost kl. 6 3/4 gaves pr. mand: 3 skiver groft rugbrød á 70 g., 1 skive sigtebrød á 70 g., 35 g. margarine, 0,5 l the á 1,5 g. the, 10 g. sukker. Til aftensmad kl. 17 1/2 gaves pr. mand 0,5 l byggør á 125 g. byggryn, 0,4 l skummetmælk og 10 g. sukker. Desuden 2 skiver groft rugbrød á 70 g., 15 g. margarine og 30 g. ost.

Middagsmaden kl. 12 blev mere varieret end hidtil. Der veksledes mellem 21 forskellige middagsvariationer:

1. Sødsuppe og bankekød med kartofler.
2. Bygvandgrød med sødmælk og hashis.
3. Kærnemælkssuppe og irsk stuvning.
4. Kartoffelsuppe og blodbudding.
5. Sagosuppe og klipfisk med kartofler og sennepssauce.
6. Byggrynsvælling og frikadeller med kartofler og brun sauce.
7. Øllebrød med sødmælk og spegesild med kartofler og løgsauce.
8. Sødsuppe og kogt, koldt flæsk og brunkål.
9. Gule ærter enten med flæsk eller islandsk lammekød og stuede kartofler.
10. Sødgrød med mælk og enten stegt sild, kartofler og brun løgsauce eller kogt torsk, kartofler og sennepssauce eller kogt makrel, kartofler og sauce.
11. Ølsuppe med byggryn og brun lobescowes.
12. Grønkål og kogt medisterpølse med stuede kartofler.
13. Skummet mælk og rugbrød, kødboller og enten brunet kålrabi eller stuvet hvidkål eller stuede kartofler.
14. Brødsuppe og fiskefrikadeller med kartofler og brun sauce.
15. Risvandgrød og stegt lever med kartofler og brun løgsauce.

16. Hvidkålssuppe med enten risbudding med saftsauce eller flæsk.
17. Byggrynsvælling og stegt flæsk med kartofler og løg samt rugbrød.
18. Havregrød med sødmælk og skibsløbescoves.
19. Byggrynssuppe, kødboller i skarp sauce med kartofler.
20. Rismelsvælling og biksemad.
21. Øllebrød og plukfisk.

Måske en enkelt fange har savnet politidirektørens oksekød og gule ærter. Kombinationen sødsuppe og bankekød viste sig af uopklarede årsager at være til fare for maverne.

Inspektør Waagensen ændrede i juni 1932 den 1/2 l the om morgenen til 3 dl. kaffe med sukker og fløde.²⁸

Arbejdet.

Dagsorden og arbejdstid ændredes ved inspektør Waagensens reglement af 1924 til afmønstring kl. 21 og 9 timers arbejdstid.

Legetøjsproduktionen var stadig fængslernes hovedarbejde. I jubilæumsåret fra dets begyndelse, 1930, skabte det beskæftigelse i 32.507 fangearbejdsdage. Entreprenørarbejde for fremmede arbejdsgivere udfyldte 8.517 dage, og arbejde ved fængslets egen husholdning 9.493. Legetøjsarbejdet var inspektør Grundtvigs idé, men det var for en stor del takket være arrestvagtimester Th. Billing, det var lykkedes så ovenud. I begyndelsen var farverne på legetøjets træheste med videre måske noget dystre, men det fik senere en lysere farveskala til eks. med røde tage og gule hestestalde. Også sortimentet blev med tiden mere varieret og elegant.

Efterhånden blev man tvunget til at gå over til mere fabriksmæssig drift. Aftagfirmaet opførte et skæreri til råvarer. Der var dog stadig meget håndværk.

Sidst i tyverne og først i trediverne var det årlige salg til Dansk Legetøjsindustri på 35. - 40.000 kr. Med hjemmel i bekendtgørelse af 6. september 1905 udbetaltes hvert år gratialer til betjente på indtil 10% af bruttoindtægten. Også arbejdsudøjerne, understøttelser til fanger og deres pårørende, som tilskud til fængselselskaberne og fængselshjælpen nød godt af legetøjsproduktionens overskud. Overskuddet ved leveringer til private entreprenører anvendtes ligeledes til fordel for personalet ved jubilæumsgratiale, rejsestipendier og lignende, men kom også fangerne til gode ved udsmykning af kirken i julen, koncerter og foredrag.

Kommunens budgetudvalg var interesseret i dette overskud, idet man var imod, at en institution havde sin private økonomi. Ved statens overtagelse af arsterne sørgede man for, at det opsamlede overskud indgik i en fond, som ikke fulgte med over til staten.²⁹

Opklædning af fanger.

De arrestanter, der indbragtes eller mødte til afsoning, var ofte særdeles dårligt påklædte, enten fordi de ikke havde bedre, eller fordi de regnede med opklædning ved løsladelsen. Indtil 1928 var det politiets opgave at opklæde de fanger, som gik til straffeanstalterne. Den 23. marts 1928 bestemte magistratens 3. afdeling med politidirektørens sanktion, at fængslerne fremtidig skulle opklæde dem fra dens opklædningsdepot, hvorfra der kunne rekvireres passende beholdninger.³⁰

Fængsel og fanger i pressens spejl.

Den 10. marts 1923 bragte »Socialdemokraten« et billede af Vestre fængselstet fra sporvejsremisen, der var under opførelse. Sporvejsdirektøren forsikrede, at det ikke var hans personale, der havde gjort det. Man holdt endda efter fængslets henstilling vagt på byggepladsen.

Den 1. december 1925 bragte »Politiken« en artikel af dommer Skadhauge, hvori denne som eksempel på varetægtsarrestens strengthed nævnte, at en varetægtsfange ikke måtte have et billede af sit barn hos sig i cellen. Waagensen dementerede straks, arrestanten måtte selv vælge, hvad han ville have i cellen inden for det mulige, og FO's formand, Martin Mørch svarede i bladet, at dommeren savnede tilstrækkeligt kendskab til praktisk fængselsgerning.

En forfatter, der var formand for filmkulturforeningen, afsonede en bøde i Vestre. Den 21. august 1931 bragte »Politiken« en artikel af ham. Nu forstod han en fanges had til samfundet. De stakkels fængselsbetjente, som hele tiden måtte opholde sig i fængslet. Forfatteren fik nogle ord med på vejen af VOX i »Berlingske Tidende« den 28. Den stakkel havde siddet i et skab i 20 minutter, havde måttet rede sin seng og spadseret i gården efter et bestemt system - en martyr, der drattede om ved det første pust.

Til gengæld bragte »Berlingske Tidende« den 18. september 1931 beretningen om en militærnægter, som ikke ville møde i Gribskov og var afhentet af politibilen og bragt til Vestre, hvor han erklærede sultestrejke. Han fik tøjet taget af af betjentene og var i benene blevet trukket ind i cellen, hvor tøjet blev smidt i hovedet på ham. Waagensen forklarede, at nægteren havde erklæret sultestrejke og nægtet alt samarbejde. Han havde dog senere anmodet om benådning og overførsel til Gribskov.

Bladet »Nye Veje«, der tjente pacifismens sag, forargedes derefter over, at fængselstorturen blev nægteren for hård. Hans fængselsophold åbnede dog øjnene for militarismens og straffesystemets barbari, så han havde ikke kæmpet forgæves.³¹

Disciplinen.

I 1922 var der 229 sager for brud på fangedisciplinen. De 116 blev afgjort med

tab af begunstigelser, de 113 med advarsel. Derefter steg tallet, så der i 1925 var 380 sager, hvoraf de 160 blev afgjort ved tab af begunstigelse, de 9 med straffcelle og de 220 med advarsel. Efter dette faldt tallet, så der i 1931 var 185 sager, hvoraf de 56 blev afgjort med tab af begunstigelser, de 12 med straffcelle og de 117 med advarsel. Men fra 1932 faldt tallene markant, således at man i 1935 var helt nede på 24 sager, hvoraf de 20 blev afgjort ved tab af begunstigelse og de 4 med straffcelle. I 1937 steg det dog til 78 sager, 77 afgjort med tab af begunstigelse og 1 med straffcelle. Advarslerne var fra 1932 helt forsvundet. Waagensen forklarede den stærke nedgang i antallet af disciplinærsager med personalets forståelse for hans synspunkter om at neddæmpe tilløb til konflikter.

Hvori forseelserne bestod, kan til eksempel ses af det næsthøjeste år 1927, hvor der var 357 disciplinærforseelser. 1 forhold var forsøg på undvigelse, 2 var opsætsighed og vold mod foresat, 52 var respektstridig opførsel over for foresat, 12 var nægtelse af arbejde eller dovenskab ved arbejdet, 76 var beskadigelse af bygning og inventar, 144 var ulovlig forbindelse indbyrdes, 27 var ulovlig forbindelse med omverdenen, 31 var mindre uordener og 32 var andre forseelser. Der kan ses en stigning i respektstridige forhold.

Selv mord og sikringscelleanbringelser.

I flere af periodens år skete slet ingen selvmord. I 1922 skete 1, i 1925 og 26 2 hvert år, i 1927, 1929 og 1933 hvert år 1, i 1934 2, 1936 3 og i 1937 1.

Selv mordsforsøgene varierede meget. I 1925 var der 25 forsøg, i 1921 kun 9, forsøgene holdt sig på dette niveau til 1924, hvor der var 29, derefter var der omkring 10 indtil 1931, hvor der var 23. Derefter holdt forsøgene sig mellem 11 og 17 til 1937, hvor der var 24. Antallet af forsøg var ikke ligefremt proportionalt med antallet af selvmord.

Sikringscelleanbringelser er opgivet fra 1927. De lå fra dette år til 1930 mellem 314 og 269. Derefter faldt de til 226 i 1931, var i 1935 helt nede på 150 for i 1937 at slutte på 183. 2/3 af de sikringscelleanbragte var af politiet indbragte ustyrlige berusere.

Undvigelser.

En egentlig undvigelse fra en af arresterne fandt ikke sted før i 1937. I 1930 fandt der 2 forsøg sted og i 1932 bortgik en underholdsaftener fra arbejde uden for ringmuren på Vestre fængsel. Derimod fandt der 5 undvigelser sted fra transport i domhuset og 1 fra læsning af cellevognen i Politigårdens gård. Denne og de 4 fra domhuset blev dog pågrebet ved eftersætning. I 1930 havde betjent 111 Petersen udmærket sig ved pågribelsen, så han fik en dusør.

Et kuriøst undvigelsesforsøg, som ikke er bemærket i statistikken, skete den 13. maj 1923 fra kirken under gudstjenesten. Inden præsten var færdig med udgangs bøn - han ventede dog til gudstjenesten næsten var forbi - klatrede en

varetægtsarrestant fra sit skab op i en lysekrone og forsøgte at få en lem til loftet op.

Søndag den 30. maj 1937 kl. 13.30 undveg en psykopatforvaret over Vestre fængsels ringmur. De forvarede - 10 ialt - var på gårdtur på åbent terrain. Den forvarede smuttede bag et plankeværk vinkelret på ringmuren, og et øjeblik efter observerede den vagthavende betjent, at han sad oppe på ringmuren for straks at forsvinde på dennes udvendige side. På ryggen af ringmuren hang et stykke bøjet fladjern, hvortil med en skrue var fastgjort et iturevet lagen 190 cm langt. Desuden fandt man 3 træstokke, der kunne samles til én, så den blev ca. 2 m lang. Fladjernet hidrørte fra en slibesten på en fællesarbejdsplads, træstokkene var skåret ud af brædder til legetøjsproduktionen.

Fængslet så ikke den forvarede mere, men »Arbejderbladet« bragte den 1. juni 1937 et interview med ham fra automatcafeen, Nørrebrogade 32. Han stak af, fordi behandlingen i den midlertidige forvaringsafdeling på Vestre ikke var i overensstemmelse med den kgl. anordning om fuldbyrdelse af psykopatforvaring. Kort efter meldte han sig som frivillig hos regeringstropperne i Spanien.

»Første flugt fra Vestre fængsel, siden det blev taget i brug i 1895« skrev »Berlingske Tidende« den 31. maj, og det var det. Fængslet gav kgl. anordning skylden. Anbringelsen af forvarede var noget nyt for personalet. De frie former gav ikke den tilstrækkelige sikkerhed. Den vagthavende betjent fik dog en bøde på 5 kr..

Men i 42 år havde opsynspersonalet med hensyn til varetægtsfanger, korttids- og bødefsonere sørget for den tilstrækkelige indre sikkerhed. Det var det, de var ansat til.³²

II BOG

KRIG, BESÆTTELSE OG RETSOPGØR.

VII

KRIG OG BESÆTTELSE.

Rids af besættelseshistorien.

En af grundene til statens overtagelse af politi og arrestvæsen var ønsket om et statsligt sikkerhedspoliti baseret på et enhedspoliti som en forberedelse til det storpolitiske opgør, alle vidste forestod, og som allerede var begyndt på efterrettingsfronten.

Mere civilt blev i 1938 den eventuelle krig forberedt med oprettelse af det civile luftværn og beredskabslagre. Staunings socialdemokratisk- radikale regering søgte forgæves først nordisk så engelsk garanti for landets skæbne. Vi havde ikke engang »en grav, over hvilken vi kunne fodre tigreren«. På tysk foranledning sluttedes i 1939 en ikke- angrebspakt med Tyskland. Den 1. september 1939 brød anden verdenskrig ud med Tysklands overfald på Polen og Englands opfyldelse af sin garantiforpligtelse over for dette land. Danmark erklærede sig neutralt, og handelsminister Kjærboel indførte straks forbud mod privat bilkørsel, rationering af benzin til erhvervskørsel, elektricitet, gas, sukker, kaffe og te.

Efter Polens nederlag i 1939 frygtede Hitler en allieret landgang i Nordskandinavien, som ville afbryde tysk forsyning med svensk malm over Narvik. Generalstabens skuffeplan »Weserübung« blev taget frem, og en række reservekorps af »Siebente Welle« startede angrebet på Danmark og Norge om morgenen den 9. april 1940. Efter nogle på grund af forbud mod forberedelse improviserede træninger besattes Danmark som det efterfølgende hed »efter overenskomst«. Tyskland lovede ikke at antaste Danmarks territoriale integritet eller politiske uafhængighed, men krævede den 12. april 1940 som en besættelsesmagts legale beføjelser, at alle sager om sabotage mod værnemagten og nedbrydende virksomhed skulle efterforskes af tysk politi og pådømmes ved tyske krigsretter. Man havde allerede den 9. april arresteret en række danske i Sønderjylland, som ansås at arbejde for den engelske efterretningstjeneste. For at undgå dette besluttede regeringen den 13. april at henlægge sådanne sager til en statsadvokat for særlige anliggender og at lade pådømmelse af dem ske ved Københavns Byrets 10. afdeling. Ved et midlertidigt tillæg til straffeloven af 22. juli 1940 om strafbarheden af »meddelelser, der er egnede til at skade landets interesser i forhold til udlandet«, og den såkaldte »Lex Ørum« af 18. januar 1941 om efterretningsvirksomhed, krigstjeneste og sabotage mod værnemagtens interesser bragtes et lovgivningsmæssigt grundlag til vejle for dansk retspleje på tyske krigsretters område.

Dermed begyndte den samarbejdspolitik- eller kollaboration, som internationale historikere kalder det - som varede ved, til sabotage og urolighederne i jyske og fynske provinsbyer i august 1943 gjorde den umulig, og regeringen den 29. au-

gust 1943 nedlagde arbejdet. Forinden havde den slugt mange kameler: arbejdet på en mønt- og toldunion med Tyskland, som kun det tyske finansministerium forhindrede, tilladt officerer og underofficerer at tjenestgøre på østfronten bl.a. i Frikorps Danmark, tiltrådt antikominternpagten 21. november 1941, hvilket medførte et studentertog til Amalienborg, hvor Christian X ikke viste sig, men talsmanden blev arresteret, og kampe mellem demonstranter og dansk politi fandt sted.

Politisk og litterært begyndte Dansk Samling modstandskampen bl.a. med dr. la Cours pjecer, som medførte dom 2 gange ved dansk ret, hans afskedigelse fra statens tjeneste og senere frivillige internering.

Den 21. juni angreb Tyskland Sovjet, og natten til den 22. blev en række ledende danske kommunister efter tysk krav arresteret af dansk politi og siden interneret i en dertil indrettet lejr i Horserød. Ved en efterfølgende lov af 22. august legaliseredes interneringen, og kommunistisk virksomhed blev forbudt. De ikke internerede kommunister begyndte derefter sammen med konservative kredse et modstandsarbejde med bladet »Frit Danmark« og alene med »Land og Folk«. Socialdemokraten Frode Jacobsen dannede i eftersommeren 1941 modstandsorganisationen Ringen. I foråret 1942 flygtede de konservatives leder Christmas Møller til London over Göteborg og talte første gang i dansk udsendelse fra London den 14. maj 1942. Ligeledes i foråret 42 begyndte gymnasieelever i Ålborg, Churchillklubben, afbrænding af tyske jernbanevogne og tyverier af tyske våben. Samtidig stiftedes den kommunistisk organiserede sabotageorganisation BOPA, senere på grundlag af Finlandsfrivillige sabotageorganisationen Holger Danske. Konservative ungdomskredse udgav »Hjemmefronten« og deltog i De fri Danske. I England var i 1940 Special Operation Executive oprettet til undergrundsarbejde i tyskbesatte lande. Dens danske afdeling trænede unge danske, der nedkastedes som faldskærmsfolk, kontaktede modstandsorganisationer og oprettede radiostationer. Det danske politi jagede dem.

Stauning døde den 3. maj 1942, og Vilhelm Buhl overtog statsministerposten. Han vendte sig i en radiotale den 2. september mod den begyndende sabotage med opfordring til at angive sabotører til politiet. I oktober sejrede Montgomery ved El Alamein, og de sovjetiske styrker indesluttede tyskerne ved Stalingrad. Krigen var vendt. I november 1942 genoptog politiet efter tysk krav arrestationerne af kommunister og føjede Spaniensfrivillige til. I september opstod den såkaldte telegramkrise, fordi Hitler lod sig fornærme af Christian X's rutinemæssige svar på et lykønskningstelegram. Den førte til indsættelsen af dr. Werner Best som tysk rigsbefuldmægtiget og en ny uforsonlig øverstbefalende for værnemagten, general von Hanneken. Nationalsocialistisk deltagelse i regeringen blev undgået ved at lade udenrigsminister Erik Scavenius blive statsminister og optage 3 »upolitiske« ministre i regeringen. Scavenius og Best fandt sammen i en fælles forståelse af, hvad der tjente tyske og danske interesser bedst. Dr. Best

tillod et folketingsvalg den 23. marts 1943, hvor samarbejdspolitikken blev godkendt af flertallet af befolkningen.

Den 10. juli 1943 gik de allierede i land på Sicilien, og Mussolini blev afsat. Sovjet begyndte en ny offensiv og allierede bombardementer af tyske byer tog fart. I august 1943 kom det til folkeligt oprør i Odense, Esbjerg, Ålborg og andre jyske og fynske byer, der udrød strejker, og i København sprængte Holger Danske Forum i luften. Best blev kaldt til Hitlers hovedkvarter og vendte tilbage med et ultimatum om dødsstraf for sabotage og terror. Regeringen svarede nej til dødsstrafkravet den 28. august kl. 15.30. Et par timer efter henrettede tyskerne den første danske modstandsmand, og natten til den 29. besatte de Horsørødelejren, og de kommunister, det ikke lykkedes at flygte, førtes til tysk koncentrationslejr. Hærens og søværnets personel blev interneret. Forinden fandt der kampe sted ved kasernerne, og flåden blev sænket på ordre af viceadmiral Vedel. Fængslerne blev besat, og der blev af von Hannecken erklæret undtagelsestilstand. Regeringen deponerede sin demission hos kongen, og departementscheferne fortsatte administrationen. De dannede senere et råd, hvoraf fængselsdirektøren også var medlem. Det stod i kontakt med de samarbejdende partiers 13 mands udvalg. Den 2. oktober foretoges tysk arrestation af de danske jøder. På grund af dr. Bests advarsel til danske politikere gennem skibsfartsattaché Duckwitz lykkedes det at transportere 6.000 jøder til Sverige. Kun ca. 400 blev pågrebet og sendt til Theresienstadt.

I september 1943 stiftedes af kommunisterne, Dansk Samling, Ringen og Frit Danmark frihedsrådet, som også optog uafhængige personer. I november 1943 udgav det sin programerklæring »Når Danmark atter er frit«. Fra slutningen af 1943 oprettedes i forventning om engelsk invasion en illegal hær af ventegrupper, og en nedkastningstjeneste blev oprettet for at modtage allierede våben. Heroverfor søgte politikere og officerer sammen. Den danske brigade blev oprettet i Sverige for efter krigen at indsættes til støtte for regeringen, og general Gørtz organiserede gennem yngre officerer tidligere værnepligtige i de såkaldte officersgrupper. Det lykkedes Frode Jakobsen at få disse formationer ind under frihedsrådets ledelse, og en kommandostruktur blev oprettet for hele modstandshæren.

Sabotagen intensiveredes. I 1942 fandt 151 sabotager sted, men i 1943 969, i 1944 877 og i 1945 687. Som resultat deraf forlangte Hitler modterror. Den begyndte med politigeneral Panckes ankomst. Den mest kendte modterrorgruppe, Petergruppen, fik alene 120 terrordrab og 160 sprængninger af kendte ejendomme på samvittigheden. Det lykkedes også at opklare sabotager og andre modstandsaktiviteter ved hjælp af stikkere. Mange danske modstandsfolk førtes til tyske koncentrationslejre, og for at undgå det, oprettede departementschefstyret Frøslevlejren, som i juli 1944 blev overgivet til tyskerne. Den 25. juni 1944 beordrede Best udgangsforbud i København efter BOPAS sprængning af Riffel-

syndikatet. Det blev anledning til den københavnske folkestrejke, som trods tysk terror, hvorunder 100 blev dræbt og 600 såret, fortsatte til den 4. august, da frihedsrådet afsluttede den, efter at politikerne havde opnået et kompromis med Best, som de forgæves havde forsøgt at gennemføre.

Den 19. september 1944 arresteredes det danske politi, fordi det under en invasion kunne være en farlig faktor at have i ryggen, og førtes til tyske koncentrationslejre. Derefter oprettede kommunerne lokale vagtværn som ordensmagt. Tysk politi oprettede HIPO, et uniformeret hjælpepoliti og et tilsvarende kriminalpoliti ET (efterretningstjenesten). Til yderligere hjælp i kampen med modstandsbevægelsen havde man det på resterne af det hjemvendte Frikorps Danmark oprettede Schalburgkorps. Derimod var Sommerkorpset en ret ufarlig sabotagevagtorganisation.

Efterhånden fandt politikere og frihedsråd nødtvunget og ikke uden pres fra England hinanden i et samarbejde om en befrielsesregering med Wilhelm Buhl som chef. Den havde sine vanskeligheder med at blive anerkendt af Sovjet, men det var den, der, da Tyskland overfor Montgomery havde kapitulert betingelsesløst bl.a. i Danmark, den 5. maj 1945 overtog styret, samtidig med at Scavenius opsøgte kongen for at demissionere.

Statsansættelsens virkninger for personalet.

De til staten overgåede tjenestemænd fra det tidligere københavnske fængselsvæsen blev ansat i tilsvarende tjenestemandstillinger. Overgangen betød en titelændring for arrestvagtmestrene, der nu blev overbetjente af 1. grad (OB I), formændene, der allerede under kommunen var blevet overbetjente, blev degraderet til overbetjente af 2. grad (OB II). Fængselsbetjentene fik mulighed for at avancere til inspektionsbetjente ved oprettelsen den 15. april 1938 af 8 sådanne stillinger for tilsyn med den ordens- og sikkerhedsmæssige tjeneste. Inspektør Waagensen fandt sin titel som inspektør ved Københavns fængsler misvisende. Måtte han hedde inspektør, skulle det i det mindste være for. Han opnåede dog ingen ændring, men brugte så et brevpapir med titlen Chefen for Københavns fængsler.

Den håndværker, der havde ledet legetøjs- og kuvertfabrikationen, fik titel af værkfører. Han havde nu 2 værkbetjente til hjælp. Derudover var der en værkbetjent i maskinsnedkeriet, i bygningsnedkeriet, som bygningsmaler og ved have- og markbrug. Ved vaskeriet var der en kvindelig værkbetjent og i køkkenet en økonomibetjent foruden en fængselsbetjent og en reservebetjent. Køkkenbestyrerinde frk. Brinck forestod køkkenet, og arbejdsforstanderinde fru Güldner sy- og strikningsarbejdet.

Overgangen medførte, at personalet kunne søge avancementstillinger ved eller forflyttelse til andre anstalter i fængselsvæsenet i Danmark, men det benyttede få sig af undtagen i tilfælde af ledige arrestforvarerstillinger. Derimod søgte, da

direktoratet efter Waagensens anmodning opslog 6 yderligere fængselsbetjentstillinger, hele 22 fra andre anstalter til København.

De betjente, der ikke var gået over til staten, mærkede straks deres ensomme situation. Da FO i januar 1939 søgte om forhøjelse af et kommunalt bestillingstillæg, som var givet i kommunen, meddelte finansministeriet, at det var der ikke hjemmel til. Ligeledes tilkom der statens tjenestemænd 3 ugers ferie efter 15 års tjeneste, men de ikke overgåede havde kun ret til 14 dage efter kommunens regler. Alle kom dog til at nyde godt af statens regler om spisepause på 15 til 20 minutter ved samlet tjeneste.

Stadens arresthuse havde kun i begrænset omfang antaget reservebetjente. Ved overgangen var der 7. Da statsfængslernes antal var meget højere, søgte Waagensen om 6 yderligere, men fik i stedet 6 fængselsbetjente. Daglønnen for en reservebetjent var den 1. april 1938 i København kr. 7,36 og for en reservehåndværksbetjent kr. 8,23. Dertil kom tillæg for gifte på kr. 2,65, for andre over 40 år kr. 1,76 og for øvrige kr. 0,88.

Arrestvæsenets optagelse i fængselsvæsenet medførte den 14. august 1939 en sammenslutning af de hidtidige betjentforeninger ved statsfængslerne og FO til Dansk Fængselsforbund. Det fik FO's formand Martin Mørch som sin første formand, og nr. 237 William Nielsen blev formand i hans sted for FO. Den hidtidige Betjentforeningen for Danmarks Statsfængsler ønskede dog ikke at tilslutte sig De samvirkende fagforbund, men FO forblev tilsluttet. Håndværkerforeningen ved Danmarks statsfængsler oprettede i 1939 en afdeling for værkpersonalet ved Københavns fængsler.

Direktoratet foretog ved overgangen en undersøgelse af undervisningsforholdene ved Københavns fængsler, men bibeholdt den bestående undervisning og de ansatte lærere. Derimod blev det socialpsykologiske laboratorium nedlagt. Direktoratet hørte retslægerådet, som ikke kunne se dets nytte eller berettigelse.

Ved stadens arresthuse gjaldt før overtagelsen »Almindelig instruks for personalet« ved Københavns fængsler. Den blev nu udskiftet med direktoratets instruks fra 1922 »Almindelig instruks for fængselsbetjente«. Waagensen mente, at bestemmelser fra Københavns fængsler burde indgå i denne, men direktoratet ændrede ikke sin instruks før 1948.

Nye uniformer.

Direktoratets uniformsreglement var af 5. november 1923. Man arbejdede på et nyt, som kom den 4. maj 1939. I mellemtiden godkendte man udlevering af uniformsgenstande i København efter det gamle reglement i det omfang, det ikke kunne udsættes.

Efter det ny reglement blev jakken enradet, af klæde B, med rygsøm og 8 knapper foran. Vesten blev enradet i samme stof som jakken og benklæderne af Kirsey B med sidelommer og 2 baglommer samt i højre side en 35 cm dyb stav-

lomme. Samtlige knapper blev forgyldte kroneknapper. Fængselsbetjente fik på hver side af jakkens opretstående kroneknapper fængselsvæsenets emblemer i forgyldt metal. Til jakken hørte på egen bekostning sort halsbind eller hvid fløjls. Om huen var der guldbånd i 2 striber. Bredden tilkendegav ens grad. Fængselsbetjente fik en lille egekrans om emblemet, egekransens størrelse steg med ens grad. Overbetjente I fik egekrans i guldbroderi. Tilladelsen til hvide sommerjakker blev udvidet til vinterhalvåret. Inspektør Waagensen opretholdt dog kravet om klædesjakke i kirken.

Borck, Amby og Vermehren.

Da viceinspektør Amnitzbøl den 1. oktober 1937 tiltrådte i Statsfængslet i Horsens, var han uden for nummer i Københavns kommune, og hans stilling ved stadens fængsler måtte besættes ved konstitution. Der var 5 ansøgere og efter politidirektørens indstilling blev sekretær ved Københavns politi, cand.jur. Knud Christian Borck udnævnt som den, der havde den højeste eksamen og havde gjort tjeneste ved Københavns politi. Den 1. april 1938 konstituerede justitsministeriet ham.

Pastor O.A. Larsen havde i 1936 søgt om afsked fra den 1. november. Waagensen gjorde magistraten opmærksom på, at der ved embedsskiftet skulle optages forhandlinger om fælles gejstlig betjening af Statens kvindefængsel og Stadens fængsler. Samtidig ønskede han en forsorgssekretær ansat i stedet for fængselspræsten. På Nyborg var der allerede fra 1918 en forsorgssekretær. Præstens deltagelse i forsorgsarbejdet ville medføre hykleri, og det rent gejstlige arbejde kunne ikke lægge beslag på en mands fulde arbejdskraft. Man kunne derfor antage en københavnsk sognepræst til dette. På kvindefængslet var det omvendt, der arbejdede en kvindelig teologisk kandidat med forsorgsarbejde og undervisning, og det var et stærkt ønske, at hun blev præst og sjælesørger der. Pastor Larsen blev derfor konstitueret i sit hidtidige embede mod et honorar på kr. 200 månedlig.

Ved et møde den 28. februar mellem borgmester, biskop og direktør for fængselsvæsenet kunne man ikke følge inspektøren. Præsteembedet burde opretholdes, og præsten forpligtes til deltagelse i forsorgsarbejdet, men embedets besættelse måtte vente, til loven om arrestvæsenets overgang til staten var vedtaget. Den 28. juni 1937 anmodede direktøren om opslag af embedet. Politidirektøren lagde i sin udtalelse om ansøgerne først og fremmest vægt på social indsigt og forståelse og anbefalede pastor C.R.S. Rønn, der i 5 år havde været ordineret medhjælper på Vridsløselille. Fra den 1. februar 1938 blev imidlertid den konservative folketingsmand, sognepræst i Skuldelev og Selsø, Chresten Amby udnævnt. Han var ikke blandt de af politidirektøren anbefalede. Han havde ganske vist været ordineret medhjælper ved Statsfængslet i Nyborg, men huskedes der mest, fordi han havde måttet forlade det efter at have strakt en fængselslærer til

Fig. 29. Observationspost i kirken. Af FO kaldt »straffepost.«

jorden med et knyttnæveslag. I en samtale, BT havde med »Københavns nye fængselspræst« udtalte Amby den 22. januar, at mennesker var ens i fængslet og udenfor, men kom dog også ind på følgerne af, »at man én gang havde spist af blik tallerkenen«.

Personalet tog afsked med pastor Larsen ved kaffe i gymnastiksalen mandag den 31. januar 1938, og ledelsen med ham og arrestvagtimester Hansen ved en middag på restaurant Nimb den 29. marts. Ved en gudstjeneste søndag den 13. februar kl. 8 1/2 både for mandlige og kvindelige fanger blev pastor Amby indsat i sit embede af stiftprovst Brodersen.¹

Direktoratet meddelte den 21. august bemyndigelse til at antage en kvindelig uordineret medhjælper til sjælesorg og forsorgsarbejde for de kvindelige fanger. Ikke overraskende havde Waagensen i en udtalelse om stillingen peget på, at den intime kontakt med de kvindelige fanger bedst varetoges af en kvinde, og indstillet cand.theol. Ruth Vermehren. Det var jo også hende, bestræbelserne på at gennemføre ordinationen af kvinder, koncentrerede sig om. Hun drøftede i februar 1941 med kirkeminister Fibiger spørgsmålet om at få ret til at uddele nadveren og forrette dåb. Han afviste hende dog. Den 14. oktober 1944 ansattes hun som forsorgssekretær ved kvindefængslet, men modtog fortsat honorar som uordineret medhjælper. Hun var samtidig lærer ved Statens institut for talelidende.

Forhandlinger med organisationerne.

Ved overgangen til staten 1. april 1938 anmodede Kommunalt arbejderforbund om, at de fængselsbetjente, som ikke gik over, fik anvist anden kommunal ansættelse. Inspektøren anbefalede, men magistrat og justitsministerium sagde nej.

I august 1938 klagede FO over, at personalemedlemmer blev tildelt straffeposter. Observationsstolene i kirken var sådanne. Ligeledes var det en straf, at man ikke måtte spise i opsynsværelserne, men ved pulten på gangen udsat for fangerens nyfigne blikke. Det var det mørkeste kapitel i fængslets historie. Observationsposterne havde dog kun været i brug een gang, og spisespørgsmålet måtte afvente besættelsen af de ny inspektionsbetjentstillinger.

I anledning af disse ville Waagensen for at imødekomme FO den 1. maj 1939 ændre tjenesteplanen for nattjenesten. Denne forudsatte nattjeneste med 3 betjente og 1 afløser og hver 4. nat som frinat, på sygehuset og i porten dog hver 3.. Denne tjenesteplan tog FO's generalforsamling til efterretning under forudsætning af, at turnustjenesten bibeholdtes i nuværende omfang. Samtidig måtte Waagensen den 6. maj forsikre, at inspektionsbetjentene vel skulle have tilsyn med orden og sikkerhed, men at orden og sikkerhed primært sorterede under postbetjenten. Denne havde også tilsyn med fangearbejdet, inspektionsbetjenten kun med instruktion deri.

I Statsfængslet i Nyborg havde fangerne klaget over personalets spiritusnydelse i tjenestetiden. Direktoratet havde ikke kunnet godkende spiritus i tjenesten. Formand Mørch skrev da den 30. august 1938 til direktoratet, at vel måtte drikkeri være forbudt, men et forbud var et indgreb mod den personlige frihed. Waagensen oplyste, at bajersk øl og spirituosa var forbudt at forhandle i Københavns fængsler, men ikke at nyde til sin frokost. Direktoratet svarede imidlertid FO, at det ikke kunne tillades personalet i arresthusene at nyde øl til frokost i selve arresthuset. Waagensen ville dog ikke udstede forbud mod øl i betjentmessen, og Mørch protesterede overfor direktoratet imod, at fangerne skulle bestemme personalets tjenestevilkår.

Den 28. oktober 1939 henstillede den ny formand William Nielsen, at der antoges reservebetjente til Politigårdens fængsel, således at betjentene ikke skulle forrette arbejdsmandsarbejde ved afhentning af mad. Inspektøren traf så bestemmelse om, at gangvaskeren, hvis der ingen arbejdsmand var til stede, skulle bære madspandene under ledelse af en betjent.

Krigsforberedelser.

Krigens komme indvarsledes af forskellige foranstaltninger. Lov nr. 180 af 24. april 1938 om beskyttelse af civilbefolkningen mod følgerne af luftangreb medførte oprettelse af Statens civile luftværn. På inspektørens anmodning blev 30 mand af det til civilbeskyttelsestjenste indkaldte mandskab overdraget til Københavns fængsler som husvagter på loftsetagerne. I juli 1940 indkaldte inspektøren 7 af disse med 8 timers tjeneste fra kl. 21 - 5 morgen. I august 1939 indrettedes overdækning af de indvendige ovenlys, og lamper til mørklægning af celler opsattes. Fløjvinduerne blev dækket med gardiner, sand fordelt til loftsetagerne, skovle og spande anskaffet. Udgifterne til mørklægning var kr. 637,26.

Den 7. september 1939 indskrænkedes badning af fanger til hver 14. dag. Temperaturen skulle holdes på det mindst mulige. Indbringning af ekstraforplejning indskrænkedes til 1 gang om ugen for at undgå spild af fødemidler. Der udstedtes bekendtgørelse om sparsommelighed med rengøringsmidler, og fra den 1. september 1939 begyndte man med kundgørelser til fangerne om de vigtigste krigsbegivenheder.

Fængsel og fanger op mod krigen.

Efter aftale mellem direktoratet og politimestrene i birkerne overførtes den 1. april 1938 alle afsonere og de kvindelige varetægtsfanger i Blegdamsvejens arresthus til Vestre fængsel. Der skete også overførsel af 7 fængselsbetjente og 2 overbetjente.

Den 14. juli fastsatte direktoratet regler for fangebeklædningen også i Københavns fængsler. Den bestod af jakke af gråt molskin, enradet og uden gylp, men med løst knapstykke, nedfaldende krave og 2 påsyede lommer. I den kolde tid kunne man efter ønske få en jakke i gråt cheviot. Benklæderne skulle være af gråt molskin med 2 påsyede lommer, huen af gråt molskin. Fodbeklædningen var lædersko, træsko, gymnastisksko og eventuelt sejldugssko.

Krigens nærhed signaleredes af en ny kategori af arrestanter sigtet for spionage. Den 5. januar 1939 forlangte 1. undersøgelseskammer isolation af 19 varetægtsfanger i samme sag. Det drejede sig om den tyske spion, officeren Horst Pflug Hartung og hans danske forbindelser, hvoraf de prominenteste var Eiler Pontoppidan og nazipartiføreren Vilfred Petersen. Dennes folk, derunder den senere i retsopgøret dødsdømte Lillejørgen, havde blandt andet foranstaltet mikrofonaflytning af det socialdemokratiske domicil i Rosenørns Allé med det formål at skaffe oplysninger om tyske emigranter. Inspektøren fandt det vanskeligt fuldstændigt at isolere så mange.

Også andre spionagesigtede udlændinge fængsledes. Direktøren for den danske afdeling af Michelin havde dog ikke spioneret mod Danmark, men dets senere besættelsesmagt.

Udenlandsk interesse i danske forhold viste sig også ved et besøg i Vestre fængsel den 12. juni 1939 af Reichminister Frank og fru Birgitte Frank med følge.

Kriminaliteten under krigen.

I 1940 steg antallet af forbrydelser i forhold til 1939 med 3.804 eller hele 15% til 29.688. I 1941 steg antallet af forbrydelser i forhold til 1940 med 11.200 eller 38%, i 1942 i forhold til 1941 med 3.740 eller 8%, i 1943 i forhold til 1942 med 5.481 eller 12%. I forhold til 1939, hvor forbrydelseernes antal var 25.884, skete en stigning til 1943 med 24.226 eller 94%. Forholdet mellem forbrydelserne illustreredes af 1943, hvor der var 31.862 tyverier, deraf 15.762 cykeltyverier og 10.438 grove tyverier. Der var 3.861 bedragerier, 938 sædelighedsforbrydelser,

336 voldsforbrydelser. 176 tilfælde af dokumentfalsk. Af simple tyverier var foruden cykeltyverier navnlig tyveri fra forsendelse med post og jernbane steget betydeligt. Især gik det ud over rationerede varer, og i mange tilfælde var det ansatte, der begik tyverierne.

Kriminaliteten søgtes bekæmpet ved midlertidig lov nr. 219 af 1. maj 1940, som skærpede straffelovgivningen og straf for overtrædelse af politivedtægterne under mørklægning.

Overbelæg og forsøg på afhjælpning deraf.

Københavns fængslers kvantitativt største problem under besættelsen var den tiltagende og til sidst katastrofale overbelægning. Grundene hertil var den stigende kriminalitet, som kulminerede i den politiløse periode fra 19. september 1944, indskrænkning af pladser på grund af tyske beslaglæggelser deraf, i 1944 rådede besættelsesmagten over 500 pladser i Københavns fængsler, og belægsbelastning med udenlandske og kommunistiske internerede. Også indsættelsen ved dansk politi til dansk retsforfølgning af ca. 500 modstandsfolk belastede belæget. I 1942 var der 600, i 1944 1.008 fanger i Københavns fængsler.

Overbelægningen bekæmpedes først med forsøg på en bedre fordeling af fangerne. Kgl. anordning af 10. august 1940 tillod overførsel til afsoning i statsfængsel af straffe under 5 måneder. Her hindredes bevægeligheden dog af isvintre og besættelsesforhold.

Da politidirektøren i 1942 pressede på for at få indsat 350, der ventede på indkaldelse til arresthusafsoning, lejede direktoratet af magistraten en bygning på Sundholm, der indeholdt 30 »celler« skabt ved skillevægge, loftet bestod af fletværk. Nogle store rum, som kunne benyttes til sovesale, fulgte med. Det samlede belæg kom op på 110. Til bevogtning blev udtaget 2 inspektionsbetjente, der skulle fungere som overbetjente om dagen, og 1 fængselsbetjent, der skulle være overbetjent om natten, samt 8 betjente til dagtjeneste og 3 til nattjeneste. Afdelingen blev taget i brug den 6. juni 1942.

I takt med tysk beslaglæggelse af celleplads i Vestre skete derefter de følgende udvidelser. I oktober 1943 lejede inspektør Cai Jensen i Sundholms tvangsbygning 2 celleafdelinger med 8 celler i hver, 4 arbejdsstuer, 1 stort lokale og 3 mindre. Direktoratet godkendte lejemålet den 15. januar 1944. Da havde det dog været nødvendigt på Sundholm at leje yderligere plads, nemlig 2 celleafdelinger med hver 8 celler, 4 arbejdsstuer og et lokale så stort som 2 arbejdsstuer. Da arbejdsbygningen i december 1943 blev beslaglagt, lejede direktoratet bygning N på Sundholm, og 100 arbejdsfanger blev overført dertil for i januar 1944 at blive ført til Horsens. Waagensen havde været mod barakbyggeri, men Cai Jensen lod i 1944 en barak opføre, hvor han, da kvindefængslet måtte evakueres, anbragte den kvindelige psykopatforvaring.

Ved et inspektørmøde i september 1942 blev det klassiske spørgsmål om dobbeltbelæg bragt op som løsning på overbelægsproblemet. Flere inspektører var imod. Da havde man allerede siden nazidemonstrationerne i 1940 haft dobbeltbelæg i København.

Da tyskerne den 13. november 1943 forlangte plads ikke blot til den hidtidige militære tyske afdeling, men også til en tysk politiafdeling, evakueredes kvindefængslet til Sundholm og mandlige fanger overflyttedes fra Sundholm til Vestre.

I marts 1944 tænkte Cai Jensen sig at tage det gamle kvindefængsel på Nytorv i brug. Det blev brugt af politiet og magistraten, men efter skarpe protester og en ombygning til ny fængselsbrug, kunne det den 21. december tages i brug til 84 fanger. Ombygningen kostede kr. 59.380,-. Det har siden været brugt af Københavns fængsler.

Efter Politigårdens besættelse den 19. september 1944 blev det nødvendigt at evakuere Politigårdens fængsler. På grund af masseundvigelser på Sundholms mandsafdeling, evakueredes også denne. Tilbage var nu kun Vestre fængsels nordre fløj, barakken, kvindeafdelingen på Sundholm og Nytorvs fængsel. Man måtte tage Sundholm i brug igen til mandsfængsel. Forinden måtte armatur og pigtråd dog opsættes, og døre forstærkes. Det bevilligedes der den 6. april 1945 kr. 15.000,- til. Før Sundholm kunne tages i brug, kom befrielsen, og direktoratet måtte den 7. juli 1945 leje resten af bygning N, bygning K og bygning I. Der fandt man plads til 650 landssvigere.

I foråret 1945 var Vestre fængsels danske celler belagt med 4 mand, og i nogle nåede man op på 6. En direktoratsskrivelse af 30. april 1945 skaffede lidt plads ved at bestemme overførelse af de kvindelige forvarede til Herstedvesteranstalterne.

Forplejning og hygiejne.

Krigens mangelsituation og nødvendigheden af landbrugseksport ændrede kostreglementet i takt med rationeringerne. Det første, der forsvandt, var margarinen. Til arresthusene udsendtes den 27. april 1940 et cirkulære, der erstattede margarine med smør og fedt.

Den 17. september 1940 indførtes brødrationeringen, og rugbrødsrationen blev nedsat fra 500 g pr. dag til 200. Nedgangen erstattedes med byggrød. Fra den 1. oktober 1942 fastsattes brødrationen til 350 g rugbrød og 50 g rugsigtebrød, da rationeringsmærkerne ikke længere indeholdt franskbrød. Den 29. september ændredes forholdet, franskbrødsmærkerne var kommet igen, og man fik nu 350 g rugbrød og 70 g rugsigtebrød.

Efter forhandling med sundhedsstyrelsen i april 1940 skulle gulerødder iblandes alle kød- og farsretter eller gives til tørkosten.

Efter klager over, at kosten medførte sultfornemmelser, ændredes den i efteråret 1943 efter forskrift af statens praktisk sundhedsmæssige undersøgelser. Til

morgenmad gaves herefter 210 g rugbrød og 1 skive sigtebrød á 70 g. Til aftensmaden 0,5 l bygvandgrød, 140 g rugbrød, 20 g ost, 10 g leverpostej 2 gange ugentlig, 30 g rákostsalat 1 gang ugentlig. Til hele dagen gaves 40 g smør og 20 g sukker.

Til middag skulle flg. retter forekomme hver måned: 1. Sødssuppe, flæsk med brunkål. 2. Bygvandgrød med mælk, hachis med kartofler. 3. Bygvælling, klipfisk med kartofler og gulerødder. 4. Kartoffelsuppe, blodbudding. 5. Gule ærter, flæsk. 6. Kærnemælkssuppe, frikadeller med kartofler og sauce. 7. Norsk øllebrød, spegesild med kartofler, løgsauce. 8. Sødssuppe, bankekød med kartofler, sauce. 9. Bygvælling, irsk stuvning. 10. Gulerodssuppe, skipperlabskovs. 11. Sødgrød, stegt sild med kartofler, sauce. 12. Hvidkålssuppe, kogt medisterpølse med kartofler, sauce. 13. Kærnemælkssuppe, kødboller med kålrabi eller stuet hvidkål. 14. Brødssuppe eller øssuppe, fiskefrikadeller med kartofler, sauce. 15. Bygvælling, hakkebøf eller stegt lever med kartofler, brun løgsauce. 16. Grøn-kålssuppe, flæsk. 17. Havregrød med sødmælk, brun labskovs. 18. Kartoffelsuppe, stegt medisterpølse med kartofler. 19. Norsk øllebrød, plukfisk. 20. Kærnemælkssuppe, biksemad. Til middagsmåltidet gaves et ekstra tillæg på 250 g kartofler og ekstra kartofler, kartoffelgrød og mælk kunne gives ved lægeordination.

De hygiejniske forhold var under overvågning af 1. overlæge. Den 4. januar 1941 tog 2. overlæge sin afsked, og den 10. april 1941 døde 1. overlæge Friis Møller. Lægefællesskabet med politiet ophørte herefter, og en stilling som fængselslæge blev oplået. Den 29. august 1941 blev dr. med. Ole Bang antaget, han fratrådte allerede oktober 1942 for at blive overlæge i Vejle, og fra den 1. december 1942 blev dr. med. Thune Andersen antaget.

Det kunne ikke undgås, at de hygiejniske forhold forringedes under besættelsen, dels på grund af overbelæg, besparelser og varemangel, dels på grund af befolkningens almindeligt ringere hygiejniske forhold i de lavere statuslag. Staten pålagde i februar 1940 sine institutioner sparsommelighed med varme, lys, gas og vand. Det var under isvintrene på grund deraf og på grund af brændselsknaphed koldt i fængslerne. Sundhedsstyrelsen havde i 1939 indskærpet lægerne sparsommelighed med medicin, forbindingsstoffer og sygeplejeartikler. Dertil kom madforgiftning, manglende renlighed og epidemier. I 1942 var man på grund af den hygiejniske udvikling nødsaget til at ophæve et forbud fra 1940 mod varmt brusebad og indføre bad ved indsættelsen og hver 14. dag.

I april 1940 var der enkelte tilfælde af diarre, i 1942 kom der hele 250 tilfælde. Man tilskrev det forældede køkkenforhold, for varme køleskabe og manglende kontrol i køkkenet. Inspektør Cai Jensen prøvede at ráde bod derpå, men i februar 1943 klagede dr. Thune Andersen direkte til direktoratet. I køkkenet skortede det på renlighed, og der vrimlede med kakerlakker. I cellerne var de firantede natpotter uhygiejniske, og fangerne måtte gøre deres spisebestik rent i

koldt vand. Sengesteder i form af en madras på gulvet medførte ischias, og der var for få toiletter, med ventetider på indtil 1 time, katastrofalt under diarreepidemier. Der var for lidt motion. Undertøjet var af dårlig kvalitet og blev højest skiftet hver 3. uge. Der var daglig 30 - 50 sygemeldinger, især fra internerede kommunister.

Cai Jensen standsede madleveringen fra køkkenet, således at man fik leveret middagsmad fra folkekøkkenet og forklarede, at man fremstillede så mange senge, man kunne, der var bestilt undertøj, men det var ikke godt. Ved et møde i direktoratet den 4. marts 1943 aftaltes nyt køleskab, anskaffelse af runde natpotter, dobbelt spisebestik og 16 nye WC. Køkkenbestyrerinden skulle have en påtåle, og en sagkyndig skulle følge arbejdet i køkkenet.

Køkkenet genåbnede derefter, men da der allerede den 20. marts konstateredes nye forgiftninger, måtte folkekøkkenet igen tage over. Sundhedspolitiet foretog undersøgelser og kritiserede køkkenforholdene og ledelsen af det. Den 8. september trådte køkkenet atter i funktion efter opstilling af 2 nye køleanlæg og forbedringer i driften. Sundhedsstyrelsen konstaterede, at der nu ikke optrådte større tilfælde af gastroenteritis. I 1944 klagede dog både det sagkyndige tilsyn, statens praktisk sundhedsmæssige undersøgelser og sundhedsstyrelsen over forholdene, men i foråret 1945 fandtes de igen gode. Da var også kun Nordre fløj i dansk besiddelse, og fangetallet derfor lavt.

Anbringelsen af 3 mand i hver celle, skiftning af lagener kun hver 5. uge og det forhold, at tæpper og lagener ikke fulgte fangen ved flytning, øgede i 1944 smittefaren med fnat, hoved- krops- og fladlus. Efter en klage i »Folkets avis« greb direktoratet ind, og ved et møde den 2. november bestemtes udskiftning af lagener hver 3. uge, desinfektion af tæpper og madrasser, hovedrengøring hver anden måned og gulvvask 3 gange om ugen. Overlægen skulle regelmæssigt indberette. Halvdelen af madrasserne bestod imidlertid på grund af vareknaphed af papir og tang og tålte vanskeligt desinfektion.

I november 1944 fandt overlægen hos 1.500 fanger 51 tilfælde af fladlus og 90 af fnat, men allerede i februar 1945 var sundhedstilstanden god. Ved indsættelsen af landssvigere gik den på grund af overbelægning igen tilbage.

Tysk anvendelse af Vestre fængsel.

Værnemagten havde som alle hære behov for arresthusplads som undersøgelses- og fuldbyrdelsesfængsel for disciplinære straffe, i Danmark dog kun af straffe indtil 6 ugers varighed, straffe derover skulle afsones i Tyskland. Hvad var da mere nærliggende end at anvende danske arresthuse. Kommandanten i Præstø indsatte også uden videre soldater i arresthuset der. Den 24. april 1940 henvendte Oberkriegsgerichtsrat Jänz sig i direktoratet med anmodning om plads i forskellige danske arresthuse. Man indgik den overenskomst, at arresthuset i Ålborg helt blev overladt til værnemagten, medens der i arresthusene i Vi-

borg, Århus, Kolding og Slagelse hvert sted blev stillet 15 celler til rådighed. Senere blev også andre arresthuse inddraget i ordningen. Forplejningen skulle være tysk, medens arresthusene stillede varme, vand, service, rengøringsudstyr, inventar, tjenesterum, bad og wc til rådighed og tog sig af vasken. Der skulle betales 1 kr. om dagen for hver indsat og for hver mand i det tyske bevogtningsmandskab. Den tyske belægningsbog skulle underskrives af arrestforvareren. Der var i april ikke tale om plads i Københavns fængsler, idet besættelsesmagten rådede over arresten i Kastellet.

Den 27. august 1940 måtte værnemagten imidlertid have yderligere arresthusplads i København, og Standortkommandanten henvendte sig derom til politidirektøren. Direktoratet forsøgte at spille sorteper videre til Sundholm, men der nægtede man at medvirke, og resultatet blev, at man tilbød en etage i Vestre fængsels sygehus, hvor det var muligt at holde tyske militærfanger og bevogtningspersonalet afsondret fra det øvrige fængsel, og man opnåede enighed med tyskerne om mandssygehusets underste etage med 8 sygestuer, 1 vagtstue, 1 besøgsstue og 2 sikringsceller. Ved en skrivelse af 25. september 1940 blev den endelige ordning fastlagt.

På grund af tyske juridiske betænkeligheder ved den første overenskomst blev en ny indgået den 19. november 1941, hvor betalingen på 1 kr. pr. dag kun var erstatning for belysning, varme, vand, rengøring og celleinventar, men ikke husly.

Den 30. januar 1942 skrev Kriegsgerichtsrat Johannsen, der var slesviger, til justitsministeriet om yderligere 10 celler. Waagensen hævdede imidlertid, at det var umuligt at afstå mere plads. Direktør Tetens besøgte derfor Sundholm, som modsatte sig. Waagensen mente så, man kunne afgive kvindefængslet på Politigården, men det modsatte politiet sig, som ikke ville have tyskerne inden for dørene. Resultatet blev, at man den 12. februar 1942 afgav også øverste etage af mandssygehuset.

Den 29. august 1942 blev viceinspektør Borck stillet overfor et fait accompli. Kl. 15.30 meddelte arrestvagtmasteren, at lederen af den tyske afdeling havde henvendt sig om yderligere plads, idet afdelingen som følge af forskellige arrestationer var ganske overfyldt. Hans overordnede havde meddelt ham, at statsadvokaten for særlige anliggender havde givet tilsagn om udvidelsen. Dette viste sig at være rigtigt, og Borck måtte så rømme 2. etage af kvindesygehuset, således at man på sygehuset kun havde 1. etage på kvindesygehuset tilbage. Efter et nyt tysk krav 14 dage efter blev også denne rømmet, og den 20. november 1942 fik værnemagten med endnu et krav hul på fængselsfløjene, idet 1. etage i Søndre fløj blev overladt til den. Den 6. januar 1944 stillede værnemagtskommandanturen gennem statsadvokaten for særlige anliggender krav om 10 celler, men nu svarede direktoratet den 9. januar nej. Man havde kun 415 celler tilbage til 700 fanger, hvoraf de 250 nødvendigvis skulle sidde i enecelle, fordi de var sigtet for sabotage, spionage eller anden skadelig virksomhed over for den tyske værnemagt,

eller på grund af andre politimæssige hensyn. Denne skrivelse skaffede ro indtil den 29. august 1943.

Da imidlertid mange civile uden legitimation på alle mulige tider henvendte sig om adgang til den tyske afdeling, indførte inspektøren med accept den 27. maj 1942 fra Kriegsgerichtsrat Johannsen, at ingen blev indladt til den tyske afdeling uden legitimation fra værnemagten, og besøg og ekstraforplejning henvises til at finde sted mellem kl. 8 og 18. En liberal ordning i forhold til fængslets almindelige regler.

Den 29. august skete en kortvarig tysk overtagelse af Vestre fængsels ydre sikkerhed, og en måned efter måtte man afgive nordre fløjs 4. etage. Den 13. november henvendte oberstløjtnant Mauff, som havde den tyske afdelings vagtmandskab under sig, til inspektør Cai Jensen, idet afdelingen skulle omstruktureres i en afdeling for tyske militærfanger og en afdeling under de tyske politimyndigheder. Efter planen skulle det tyske politi benytte søndre fløjs 3. underste etager, og Vestre fængsel blev beordret til at afgive søndre fløj og kvindefængslet i vestfløjen. Man var dog fra tysk side villig til at afgive den øverste etage og den øverste etage i nordre fløj. Der skulle etableres en adskillelse mellem søndre fløjs øverste etage og etagerne nedenunder. Kvindefængslet skulle bruges til militære arrestanter. Den 17. november 1943 godkendte direktoratet denne ordning. De 180 kvinder i kvindefløjen måtte føres til Sundholm, hvorfra mandlige fanger til gengæld måtte føres til Vestre fængsel for at give plads. Kvindelige fanger måtte herefter hver dag transporteres frem og tilbage mellem Vestre og Sundholm for at komme på arbejde i vaskeriet.

Med udgangen af 1943 henvendte Oberregierungsrat dr. Chantrè sig til udenrigsministeriet om 4. etage i søndre fløj på grund af de mange danske, der var arresteret af tysk politi. Efter en del forhandlinger mellem direktoratet, Cai Jensen og udenrigsministeriet, hvor man bl.a. forsøgte at få overladt Horserødlejren til dansk brug, meddelte afdelingschef i udenrigsministeriet Hvass den 2. marts 1944, at man måtte afgive søndre fløjs 4. etage allerede samme dag. Cai Jensen kunne dog kun rømme den ene post den 2. marts, den anden blev rømmet i løbet af et par dage.

Men allerede samme dag blev direktør Tetens ringet op, denne gang af departementschef Eivind Larsen, justitsministeriet. For at undgå deportationer, måtte man skaffe 100 pladser i danske fængsler. Cai Jensen kunne foreløbig kun stille 4. etage i nordre fløj til rådighed den 3. marts, men endnu den 2. marts mødte et antal personer fra værnemagten op i Vestre og forlangte 50 celler. Cai Jensen afgav så 4. etage af nordre fløj og 10 celler i 3. etage af samme fløj. En adskillelse mellem tysk og dansk afdeling blev sat op og var færdig samme dag. Der var nu 256 danske celler tilbage.

Den 20. april 1944 blev der holdt møde i direktoratet mellem blandt andre direktøren, inspektør Cai Jensen, politiinspektørerne Krenchel, Kudsk og Agdal,

og kontorchef Westberg i anledning af et nyt tysk krav om 100 pladser på Vestre. Det var besluttet i departementschefrådet, at kravet skulle imødekommes. Post E og post N i nordre fløj blev derefter afgivet til tyskerne. Politiet løslod en række varetægtsfanger, for at dette kunne ske, og en del fængselsfanger fra Blegdamsvejens arrest blev overført til Vridsløselille for, at Københavns fængsler kunne disponere over deres pladser.

Den 4. maj 1944 stillede dr. Stalman overfor direktør Svenningsen, udenrigsministeriet, krav om yderligere 50 celler på Vestre. Dette gav anledning til den endelige løsning mellem dansk og tysk afdeling. På et møde med dr. Haensch på Vestre fængsel den 8. maj 1944 aftaltes en fuldstændig adskillelse mellem afdelingerne. Østre fløj, der hidtil havde været dansk straffefængsel og uberørt af tysk opblanding, blev overladt de tyske myndigheder og de tyske poster i nordre fløj tilbagegivet den danske afdeling, der derved fik en samlet fløj, men også kun den, til rådighed. Fængselsvæsenet opsatte en skillevæg i mur mellem tysk og dansk afdeling, og den tyske minesikring af de hidtidige skillevægge bortfaldt. Den 12. - 15. maj blev nordfløjens tyske poster tilbagegivet den danske afdeling, og den 16. maj blev østfløjen afgivet til den tyske.

Den 4. juli 1944 måtte Cai Jensen klage til direktoratet over, at specificerede styrkemeldinger fra de tyske afdelinger de sidste måneder ikke var indgået. En henvendelse fra direktoratet til den tyske intendantur bar ikke frugt.

Danske forsøg på forbedring af forholdene i tysk afdeling.

Ganske vist kunne politiske fanger, der var overført fra tysk til dansk afdeling, hævde, at forholdene i den tyske afdeling var friere - i den tyske afdelings begyndelse, da den kun var en værnemagtsarrest, men dog brugtes til danske fanger, var den meget friere - men der kunne senere forekomme misbrug, som var utænkelig i dansk afdeling.

Den tyske afdeling var heller ikke så velforsynet som den danske. Den krævede ofte tæpper og andet udstyr stillet til rådighed. Den 3. oktober 1943 gav inspektør Cai Jensen det gerne. Oberfeldwebel Hessner, der ledede den tyske afdeling, bad ham da om assistance i anledning af, at han havde fået indbragt et par jødiske familier med 3 børn, det ene på kun 3 måneder. Vestre fængsel afgav da 3 opredte børnesenge, børnetøj og mælk til børnene.

Den 2. oktober 1943 var direktør Tetens på Vestre fængsel og så 3 tyskere komme ud af en celle med en dobbelt læderrem. Cai Jensen, der fulgte ham rundt, havde kort forinden hørt slag som fra en fange, der fik prygl. Flere betjente kunne berette, at man siden den 29. august jævnligt havde hørt skrig og hyl fra fanger, som utvivlsomt fik prygl. Tetens underrettede direktør Svenningsen og departementschef Eivind Larsen med understøttelse af en indberetning fra viceinspektør Amnitzbøll om en række pryglepisoder. Svenningsen og Eivind Larsen mente dog, at det var rigtigst, at Cai Jensen klagede over sagerne til den

tyske oberstløjtnant, han tidligere havde forhandlet med. Den 18. oktober havde Cai Jensen så i kommandantskabet en samtale med oberstløjtnant Mauff om hans og hans personales oplevelse af det tyske personales adfærd. Mauff beklagede stærkt det skete og påtalte i Cai Jensens nærvær over for den tyske afdelings leder forholdet i meget stærke vendinger. Han ville undersøge sagen nærmere.

Den 28. december 1943 forsøgte direktør Tetens gennem udenrigsministeriet at udvirke, at danske fanger i tysk afdeling fik adgang til at sysselsætte sig ved læsning og arbejde. Man ville bistå med bibliotek og arbejdsdrift og biskoppen med ny testamente og salmebog. Det tyske svar afslog denne hjælp, fangerne havde tilladelse til at læse indbragte bøger, hvis de fik læsetilladelse.

Fra begyndelsen af 1945 fik overlæge Mogens Fenger tilladelse til at fungere som læge for danske fanger i den tyske afdeling. Der henlå fanger med skudlæsioner uden lægelig behandling. Han fik tyskernes tilladelse til opstilling af en sygebarak. Materialerne blev stillet til rådighed af Røde Kors, men kapitulationen indtraf, inden den var opstillet. Også spørgsmålet om dansk kirkelig betjening af dødsdømte i den tyske afdeling blev løst, men kapitulationen gjorde den overflødig.

Midt i denne mere humane udvikling kom en indberetning fra Cai Jensen af 31. marts 1945. En tysk transportvogn ved politiafdelingen læssede fanger af, og en fange forsøgte at undløbe. Det tyske personale gav straks ild. Fangen nåede kun få skridt bort og faldt så forover på plænen. En vagtpost gik derefter hen og skød ham gennem hovedet med sit gevær.

Sagen gik til udenrigsministeriet, som den 26. april skrev til den befuldmægtigede: »Sofern sich die obenstehende Darstellung bestätigt ist, darf angenommen werden, dass der betreffende deutsche Polizeisoldat zu Verantwortung gezogen wird«. På grund af kapitulationen indløb intet svar.

Våbendepot på Vestre fængsel.

Den tyske besættelse medførte aflevering af private våben ved en bekendtgørelse af 10. juni 1940. Justitsministeriet bestemte, at de afleverede våben skulle opbevares i statsfængslerne og nogle arresthuse. Da våbnene for københavnsområdet ikke kunne finde plads i Vridsløselille, blev der oprettet et våbendepot K på loftet over kvindesygehuset på Vestre fængsel. Fra Nordre-, Søndre- og Frederiksberg birker samt fra Helsingør, Hillerød og Frederikssunds politikredse blev våbnene opbevaret på Blegdamsvejens arresthus.

Ved en besigtigelse den 12. november 1940 af disse våbendepoter drøftede kontorchef Boas, justitsministeriet, og general Rye med fængselsvæsenet depoterens sikring under eventuelle uroligheder og omfanget af nazistisk infiltration i fængselspersonalet. Man mente ikke, personalets bevæbning med pistoler var tilstrækkelig og bestemte at udtage 20 brugbare rifler fra depoterne. Desuden blev der udnævnt en tilsynsførende ved hvert depot. På Vestre blev det overbe-

tjent H.E. Jensen og på Blegdamsvej arrestbetjent Christen Krüger.

Da fængslerne den 29. august blev besat af tyske tropper, fjernedes våbendepoterne i løbet af efteråret. På Vestre foretog den tyske officer, der ledede aktionen, sig dog intet øjeblikkeligt.

Fredag den 14. september 1943 tiltvang pistolbevæbnede mænd sig adgang til Blegdamsvejens arresthus og fjernede 8 kasser med pistoler og ammunition. Den 15. oktober måtte politimester Aage Seidenfaden, Nordre birk, meddele, at beholdningerne på Blegdamsvejen af våben og ammunition var afleveret til tyskerne.

Våbendepotet på Vestre fængsel var en fristelse for personalemedlemmer tilknyttet den med våben underforsynede modstandsbevægelse, og den 21. oktober blev 3 reservebetjente anholdt og fængslet. En interneret kommunist havde angivet, at de for ham havde talt om befrielsesplaner over for fængslede modstandsfolk og tyverier fra våbendepotet. En reservebetjent blev idømt 4 måneders fængsel for at have stjålet 16 pistoler, en anden 60 dages fængsel for hæleri.

Efter de tyske beslaglæggelser gjordes den 30. marts 1944 situationen op. I Vridsløse og Vestre fængsel resterede endnu nogle våben. På Vestre fandtes 693 skydevåben og 117 stk. blanke våben, de sendtes den 16. marts til Vridsløselille.

Besættelsen af Vestre fængsel den 29. august.

Den militære undtagelsestilstand den 29. august 1943 medførte ikke blot tyske aktioner mod hæren og søværnet, men også mod fængslerne. Statsfængslerne i Nyborg og Horsens blev besat med stor dramatik. I Vridsløselille sket der intet.

På Vestre fængsel fik inspektøren den 28. august kl. 14.45 telefonisk ordre fra statsadvokaten for særlige anliggender om hurtigst muligt at overføre samtlige 22 kommunister, som var anbragt der, til Statens lejr i Horserød. De afgik kl. 15.45 under politieskorte.

Cai Jensen havde på grund af de særlige forhold taget ophold på fængslet, og da han den 29. august, kl. 6.30 passerede ud ad porten for et øjeblik at gå hjem til sin tjenestebolig, ankom tysk fodfolk i lastautomobiler uden for fængselsindgangen ved Vigerslev Allé og trådte an der. Han gik derfor tilbage til sit kontor, og her mødte derefter en tysk kaptajn, der meddelte, at han havde ordre til at besætte fængslet som en fredelig beskyttelse. Fængslets drift kunne fortsætte, men personalet måtte underskrive en erklæring, om de ønskede eller ikke ønskede at fortsætte tjenesten under beskyttelse. Han lod det beholde sine våben. Både det tjenestegørende personale og det, der mødte ved vagtskiftet, kl. 14.00 underskrev efter en orientering af Cai Jensen en skrivelse om, at de fortsatte på de nuværende vilkår.

Ved ankomsten havde den tyske kaptajn opstillet en række poster, men dem trak han tilbage og indskrænkede sig til en post ved indgangsporten fra Vigerslev Allé til fængslesterrainet. Først derefter tog han kontakt til den tyske afdeling.

Cai Jensen gav personalet på Politigårdens fængsel og Sundholmsafdelingen forholdsordre med hensyn til lignende aktioner der, men de indtraf ikke. Den 29. august var en søndag, og Cai Jensen aflyste gudstjenesterne.

Cai Jensen var i februar blevet inspektør også for Statens lejr i Horserød. Søndag middag modtog han meddelelse fra viceinspektør Cuno Gjerstrup, der ledede den daglige drift der, at kaptajnen, der ledede det tyske militær, som havde besat lejren, ville indsende en navneliste over undvegne kommunister. Kl. 15 mødte en tysk ordonnans, og Cai Jensen satte sig i forbindelse med statsadvokaten for særlige anliggender, der lod listen afhente.

De tyske vagtposter indbragte i løbet af natten til den 30. 3 tilfældige mænd og 4 kvinder, som var antruffet på Vigerslev Allè. De blev anbragt i gymnastiksalen ved centralport 1 og løsladt om morgenen kl. 8.30 af de tyske myndigheder.

Efter overenskomst med de tyske myndigheder blev den militære postering inddraget den 31. august kl. 20 og erstattet af en dobbeltpost fra Københavns politi. Det tyske militær afmarcherede kl. 21. Fængslets bevogtning af det ydre terrain foregik derefter på sædvanlig måde, men med forstærkede poster.

Undvigelser og befrielsesaktioner.

Det lod sig selvfølgelig ikke gøre at indsætte modstandsfolk i danske fængsler, uden at befrielsesaktioner blev forsøgt fra modstandsbevægelsens side eller af personalemedlemmer, der tilhørte denne bevægelse. Storaktioner, som de fandt sted i Vridsløselille, Nyborg og Horsens, skete ikke, dog var en omfattende befrielsesaktion mod Vestre fængsel i besættelsens sidste måneder planlagt af fængselsbetjent Ernst Steffen. Men det var mere begrænsede aktioner, der blev virkelighed med hensyn til Vestres arrestanter, og de fleste fandt sted fra hospital eller under udgang.

Hans Edward Teglers var den 24. juni 1943 blevet anholdt for sabotage. Den 15. juli blev han indlagt på psykiatrisk afdeling. Den 20. juli kl. 23 forsøgte han befrielse fra afdelingen. En sygeplejerske, der nægtede at udlevere ham, fik et slag i hovedet med en revolver. Befrierne opgav på grund af de låsede døre og tvang en plejer til at åbne dem vejen til det fri. Den 15. september blev Teglers overført til Sct. Hans hospital, hvor 2 revolverbevæbnede mænd tvang en sygeplejerske og 2 mandlige plejere til at forholde sig roligt, medens de bortførte deres kammerat.

Den 5. august 1943 udleveredes den politiske fange Josef Christian Søndergård, Holger Danskes »Tom«, fra Vestre fængsel til en person, der ved forevisning af falsk politiskilt udgav sig for kriminalbetjent. Udleveringen medførte, at der for fremtiden kun skulle udleveres efter begæring underskrevet af kriminalkommissær Odmar og visse andre. Der skulle endvidere foretages kontrolopringer.

Første gang, det viste sig ved en befrielse, at personalet kunne have en anden indstilling end samarbejdspolitikken, var den 31. august 1943. Modstands-

folkene Victor Emanuel Larsen, Svend Aage Olsen og Gunnar Mogens Dahl, var om morgenen blevet indtransporteret fra Vestre til Politigårdens fængsel til afhøring i 13. undersøgelseskammer. Fængselsbetjent Ejnar Svend Petersen, kaldet »Finne-Peter«, der havde været Finlands- frivillig, og hvad man ikke vidste, derfor var tilknyttet »Holger Danske«, havde kl. 8.30 fået vagtmesterens tilladelse til at gå et ærinde på hovedbanegården. Han blev længe væk, og det viste sig, at han havde taget de 3 fanger med.

Den 18. oktober 1943 bortgik Ilse Grünberg Hansen, der havde 3 måneders fængsel for illegal udrejse fra Øresundshospitalet. Den 14. oktober blev Arnold Kalish befriet fra en indlæggelse på Kommnehospitalet af 2 pistolbevæbnede mænd, som holdt den vagthavende reservebetjent op. »Ham løber vi med, ham skal tyskerne ikke have«. Den 22. oktober blev Lise Klinting, som oprindeligt havde siddet i tysk afdeling, men på grund af sygdom var overført til den danske med vagt døgnet rundt, befriet fra haven på Bispebjerg Hospital af 4 pistolbevæbnede mænd, der kneblede og bandt den vagthavende kvindelige reservebetjent. Denne blev først fundet en halv time senere af en sygeplejerske. Fra Sundby hospital bortgik i oktober 1943 Anna Marie Søndergaard, der først havde siddet i tysk fængsel, men siden af tyskerne var overført til dansk og havde fået fængsel i 2 år ved Østre landsret. Den 24. oktober var hun i Sverige.

Undvigelserne fra hospital foranledigede en skrivelse fra statsadvokat for særlige anliggender Troels Hoff om ikke at indlægge fanger sigtet eller dømt for illegal virksomhed på hospital. En cirkulærskrivelse fra direktoratet af 30. oktober forlangte derefter, at sådanne indlæggelser skulle gå gennem direktoratet. Cai Jensen fik dog tilladelse til, da han insisterede, fortsat at henvende sig direkte til statsadvokaten. Hans forsøg på at gøre hospitalsvagt til en politiopgave blev afvist af statsadvokaten.

Efter at indlæggelsespolitikken var skærpet, fandt kun een befrielse sted fra hospital. 3 revolverbevæbnede mænd bortførte den 5. februar 1944 en kvinde. Hun havde siddet i tysk afdeling, men var tidligere straffet for tyveri hele 6 gange. Hun blev sejlet til Sverige, men returneret af det svenske politi til det danske. Hun fortalte, at befrierne var hende ukendte, men en mand var kommet til hende på hospitalet og spurgt, om hun ville til Sverige. Han vidste, hun havde siddet i tysk afdeling. Hun døde den 10. april på Øresundshospitalet efter at have slugt en sikkerhedsnål.

På Blegdamsvejens arresthus blev den 6. januar 1945 2 varetægtsfanger befriet af 4 - 5 pistolbevæbnede mænd. Ligeledes på Blegdamsvejen forsøgte den 13. marts 1945 2 unge mænd ved at true med pistoler at få to pistoler, der var beslaglagt i en afsluttet sag, udleveret. Personalet trak tiden ud, og de blev nervøse og forlod arresten. 5 minutter efter stormede 10 - 12 tyske soldater ind og spurgte efter sabotørerne. Personalet forklarede, hvad der var passeret, og tyskerne trak sig tilbage. Den 15. marts 1945 blev en reservebetjent fra Blegdamsvejens arresthus skudt på Brønshøjvej kl. 12.30.

Udleveringer og tilbageleveringer.

Besættelsesmagten hævdede principielt, at sager om sabotage og nedbrydende virksomhed var under tysk jurisdiktion. De danske myndigheder mente, at de var undergivet dansk og søgte at bevare så stor en del af retshåndhævelsen som muligt på danske hænder. Indtil den 29. august så besættelsesmagten undtagen i visse tilfælde en fordel i at overlade dem til danskerne. Deraf fulgte et samarbejde mellem dansk og tysk politi, som også bevirkede overførsler fra dansk efterforskning til tysk og omvendt. Indtil den 19. september havde fængselsvæsenet i udleveringssager statsadvokaten for særlige anliggender som mellemmand. Efter den 29. august skulle sagerne formelt rigtigt gå gennem udenrigsministeriet. Fra den 19. september 1944 havde fængslerne imidlertid ofte ingen distance mellem sig og udleveringskravet.

Den 9. april 1940 arresterede værnemagten 11 personer fra Sønderjylland og overførte dem den 4. maj 1940 til Kastellet. De var sigtet for at tilhøre den engelske efterretningstjeneste. Ved udenrigsministeriets forhandlinger med tyskerne lykkedes det den 4. august at få udleveret Jens Dons og Alfred Sofus Ebbe Petersen, den 5. maj Hans Peter Lütze, og den 17. august lokomotivfører Aage Lassen og 3 andre. De blev derefter ved dansk ret sigtet for overtrædelse af straffelovens § 105. 3 blev løsladt den 24. august. Alfred Petersen, Dons og Lütze fik hver ved Københavns byret fængsel i 5 år. Fra tysk side modsatte man sig, at Lassen efter løsladelsen opholdt sig på fri fod, og den 26. marts 1941 blev han frivilligt interneret på Vestre fængsel i det ene af de til gældsarrestanter bestemte rum.

I samme sag som disse blev den 25. april kriminalassistent Peter Dons og redaktør Viggo Lausten Tønder anholdt af dansk politi og udleveret til tyske myndigheder. De døde begge i Kastellet. Yderligere 10 blev efter tysk krav anholdt og overgivet til tysk politi. De blev dog enten løsladt eller tilbagegivet danske myndigheder.

Den 22. december blev naziføreren Vilfred Petersen efter tysk krav frivilligt interneret på Vestre fængsel for bagvaskelse af konkurrenten Fritz Clausen. Efter løfte om politisk uvirksomhed blev han løsladt den 1. februar 1941.

Dr. phil Vilhelm la Cour havde ved Københavns byret den 31. juli 1941 fået 80 dages hæfte for en national pjece og advarsel mod at fortsætte sin virksomhed mod samarbejdspolitikken. Da han fortsatte, indledte den tyske krigsret sag mod ham, og tyske politifolk søgte ham på hans bolig. Samme dag, den 22. februar 1942, blev han anholdt af dansk politi og afgivet til Vestre fængsel. Den 24. februar blev la Cour efter forhandlinger mellem udenrigsministeriet og det tyske gesandtskab ført til fængslets tyske afdeling af en fængselsbetjent. Efter forhør af krigsretten blev han den 5. marts tilbageleveret til dansk retsforfølgelse. Han fik ved højesteret den 25. juli 1942 fængsel i 7 måneder, og regeringen afskedi-

gede ham efter henvendelse fra højesteretspræsident Troels Jørgensen fra hans tjenestemandstilling som lektor. Ved løsladelsen blev han frivilligt interneret i sit eget hjem.

Med den tiltagende modstandsvirksomhed fulgte en række udleveringssager, som ofte resulterede i tilbagelevering. Der udvikledes den procedure herfor, at arresterne udleveredes mod protest. Til eks. udleverede inspektør Waagensen den 18. juli 1942 3 varetægtsfanger, som alle var sigtet for at have trykt det illegale »Land og Folk« til en Stabsfeldwebel fra den tyske afdeling, men mod protest. Den tyske krigsret ringede ham så op og var indforstået med protesten, hvilket foranledigede Waagensen til en yderligere protest. Den 17. december 1942 blev hele 10 fængslede i en sag mod »De fri danske« overført til tysk afdeling for senere at blive tilbageført.

Da Aksel Larsen den 5. november 1942 blev anholdt, blev han samme nat overført til tysk afdeling. Næste morgen kl. 8.30 blev han tilbageført til dansk, men allerede kl. 12 efter tysk krav igen udleveret til tysk afdeling. 10 kommunistiske partifunktionærer, som var arresteret før Aksel Larsen, blev i januar ført tilbage til dansk varetægtsfængsel.

Aksel Larsens hustru, Helga Kastoft, var den 2. november 1942 blevet anholdt til internering efter kommunistloven. Hun blev overført til tysk afdeling, men den 22. februar 1943 tilbageført til dansk. Den 24. marts 1943 blev hun dømt ved Københavns byret, men straffen ansås for udstået med varetægten. Hun blev derefter interneret, men løsladt den 12. juni 1943.

Helga Kastofts udlevering medførte, at viceinspektør Borck, som fungerede som inspektør under Waagensens tjenstlige Sverigesrejse, truede med at gå af. Den 23. november 1942, kl. 16.30 modtog Borck fra statsadvokaten telefonisk meddelelse om, at Helga Kastoft skulle udleveres mod protest. Den 24. meddelte Borck statsadvokaten, at udleveringen måtte være en politiopgave. Borck henvendte sig, da begæringen blev fastholdt, til fængselsdirektøren, som senere meddelte Borck, at hverken statsadvokat eller departementschef ville ændre standpunkt. Borck bad om instruktion, og direktøren gav ham ordre til at udlevere mod protest. Borck spurgte tyskerne, hvad de ville foretage, hvis han nægtede at udlevere, og fik det svar, at man ville anvende alle midler. Derefter fandt udleveringen sted kl. 12 den 24. november 1942. Bagefter ringede Borck til direktoratet og meddelte, at udleveringen havde vakt umådelig opstandelse mellem de internerede kommunister og undergravet det tillidsforhold, der var nødvendigt mellem ham og dem. Han ville oplyse inspektør Waagensen straks, han kom hjem, at han ville fratræde sin stilling. Direktoratet forelagde ministeren sagen ved ekspeditionssekretær Kiørboe. Departementschef Eivind Larsen gjorde overfor ministeren rede for politiets stilling til udleveringer: man ville ikke udlevere nogen mere, men henvise de tyske myndigheder til selv at tage de pågældende. Dette standpunkt kunne dog ikke opretholdes, da ministeren erklærede,

at i det tilfælde kunne regeringen ikke fortsætte sin hidtidige politik over for besættelsestropperne. Dette ville blive det sidste tilfælde, hvor viceinspektøren ville komme i en sådan situation. Dette meddelte Kiørboe ikke Borck. Ville han fratræde, måtte han søge sin afsked.

Da Waagensen kom hjem, skrev Borck en ansøgning om at få anvist anden beskæftigelse, og Waagensen støttede ham. Fængslerne var ikke berettiget til at udlevere fanger til andre end danske myndigheder. Den 29. november havde Waagensen og Borck en samtale med direktør Tetens. Borck anså sit forhold til de internerede for ødelagt. De havde samlet sig på fængselsgangen, protesteret og sunget »Internationale«. Tetens bebrejdede Borck, at han forud havde givet Helga Kastoft meddelelse om udleveringen, så demonstrationer kunne opstå, men Borck mente, at dette var et menneskeligt hensyn. Waagensen støttede Borck, men Tetens kunne ikke anerkende, at Borck skulle forflyttes på grund af udleveringen, han havde kun handlet efter ordre.

Den 30. november skulle imidlertid en anden interneret udleveres fra Horserødlejren via Vestre til tysk politi, eller som ministeren udtrykte det »overgives til den tyske afdeling på sædvanlig måde«. Også denne udlevering gav anledning til møde i ministeriet mellem minister, departementschef og statsadvokat. Ministeren ville tage en samtale med Waagensen om udleveringer.

Den 11. december henvendte statsadvokaten sig til Waagensen om udleveringen af de internerede Jeppe Jepsen, Teit Kern, Martin Nielsen og Helge Theil Kjerulf. Justitsministeriet havde bestemt, de skulle udleveres mod protest. Den 12. december skulle de to første overføres fra Horserødlejren til Vestre fængsel, hvor de blev afhentet af tyske myndigheder. Den 11. december sygemeldtes inspektør Waagensen. Den 10. var han løbet til toget og havde måttet lægge sig på grund af hjertebesvær. Den 11. blev han indlagt på Kommunehospitalet. Den 12. havde han der møde med sine medarbejdere fra Vestre fængsel. Den 13. blev han fundet død på gulvet på vejen til toilettet. Den nekrolog, som glædede familien mest, var Martin Niensens i hans bog »Fængselsdage og fængselsnætter«.« Det var tydeligt for enhver, der kom embedsmanden Waagensen ind på livet, at han i stigende grad led under de forhold, han var kommet ind i. Han var en fint kultiveret, human tænkende personlighed, der ganske givet af ideelle grunde var gået ind i fængselsvæsenet for at hjælpe og reformere.- - Da de første udleveringer fra dansk til tysk fængsel fandt sted, blev Waagensen tavs. Han var nu en syg mand. - - Den morgen udleveringen af os fandt sted, døde fængselsinspektør Waagensen.«

Fra den 12. december 1942 blev fængselsinspektør Cai Jensen, Statsfængslet i Nyborg, efter pres fra ministeren konstitueret under Waagensens sygdom og siden udnævnt. I forbindelse med en rokade blev viceinspektør Borck fra den 1. juni 1943 forflyttet til Statsfængslet i Vridsløselille og viceinspektør Amnitzbøll ved Statsfængslet i Horsens til Københavns fængsler.

Fig. 30. Fængselsinspektør Cai Jensen. 1942- 56.

Efter afhøringen af Aksel Larsen ved tysk politi blev en lang række danske med tilhørsforhold til »Frit Danmark« og kommunistiske kredse anholdt af det danske politi og indsat i tysk afdeling deriblandt så almindeligt kendte som biblioteksdirektør Døssing, professor Chiewitz og direktør Jensen fra General Motors. De blev tilbageført til dansk afdeling den 23. januar 1943. Også en kvindelig bogtrykker, der havde trykt »Land og Folk«, blev med ægtemand og broder fængslet i byretten og derefter overført til tysk afdeling. Det samme gjaldt en lang række andre. De blev næsten alle senere løsladt eller tilbageført til dansk afdeling. En svensker blev dog ført til tugthuset i Rendsborg og Aksel Larsen selv til Tyskland næsten samtidig med de internerede fra Horserød.

En udtalt samvittighedskonflikt brød i anledning af udleveringerne ud hos fængselsbetjent Adolf Hansen. Han var diakonuddannet, ansat som reservebetjent den 13. december 1934 og som fængselsbetjent i 1938. Den 9. oktober 1943, da han modtog »løsladelsessedlerne« på 8 varetægtsfanger, som skulle gøres klar til aflevering til den tyske afdeling, udtalte han, at han intet ville foretage sig med deres afgang fra hans post. Cai Jensen indberettede vægringen til direktoratet. Adolf Hansen havde til inspektøren sagt, at udleveringen stred mod hans samvittighed og dansk ret. Han havde derefter fået en ordre, men nægtet, og inspektøren havde ladet ham fratræde sin stilling. I direktoratet var man ikke sikker på, at der skulle gives afsked. Adolf Hansen havde jo ikke saboteret udleveringen, men ikke villet udføre ordren. Han fik lejlighed til at tale med direktøren. Efter samtalen skrev han til direktør Tetens, at han havde tænkt over direktørens ord om netop i denne tid at forblive på sin post, hvor tung den end kunne være,

Fig. 31. Fængselsbetjent Adolf Hansen, i 1945 leder af modstandsbevægelsens interneringsafdeling på Vestre Fængsel.

for at mildne og lette og forhindre, at alle afgørelser blev truffet af andre. Han beklagede dybt, at han overfor inspektøren havde gjort sig skyldig i obstruktion og takkede direktøren for hans forståelse og menneskelige holdning. Direktoratet udtalte derefter sin misbilligelse af Adolf Hansens adfærd, og han fortsatte som fængselsbetjent. Han fortsatte dog også med at tænke selv, og ved befrielsen dukkede han op som leder af modstandsbevægelsens internering på Vestre fængsels hidtil tyske afdeling.

Efter den 29. august 1943 skulle anmodninger om udleveringer gå gennem udenrigsministeriet. Det var nu væsentligt tysksindede danske fanger eller Wehrmachtsgefolge, der forlangtes udleveret. P.E.S. var til eks. ved nævningeting idømt 4 års fængsel for manddrab. Oberregierungsrat Chantrè og dr. Stalman forlangte ham udleveret, da han hørte til Wehrmachtsgefolge og skulle dømmes ved tysk krigsret. Det ville han også gerne selv. Viceinspektør Amnitzbøll lod ham da anbringe i et besøgsværelse. Da det tyske politi ankom og forlangte ham udleveret, protesterede Amnitzbøll, men pegede samtidig mod besøgsværelset, hvor fangen så blev afhentet.

De forskellige krav til arresthuse om udlevering til tyske myndigheder foranledigede den 16. februar en af udenrigsministeriet godkendt cirkulærskrivelse fra direktoratet. Alle henvendelser fra tyske myndigheder skulle henvises til udenrigsministeriet. Hvis kravene blev gennemtvungne, skulle der protesteres. Tyske politiembedsmænd skulle vise politiskilt og tjenestebevis med foto.

Ønsket om udlevering kunne dog stadig gælde modstandsfolk, idet også disse kunne blive arresteret af det efter den 19. september oprettede vagtværn. Det gjaldt Johan Johannsen, som sad på Blegdamsvejens arresthus sigtet for sabotage. Han blev imidlertid allerede, før udleveringen kunne ske, befriet af modstandsbevægelsen i retten i tinghuset på Blegdamsvej. Men modstandsmanden Svend Erik Hammer blev den 29. januar 1945 afhentet af det tyske sikkerhedspoliti på Blegdamsvejen. Det samme blev i samme måned 5 kriminelle arrestanter.

Den 22. januar 1945 fandt en tvangsudlevering sted fra Vestre fængsel. Kl. 15.45 indfandt sig et bevæbnet kommando på 15 mand bestående af tyske polititropper og Hipofolk og under ledelse af løjtnant Biegler. Han forlangte 3 kriminelle arrestanter udleveret. Han vidste, at sagen skulle gå gennem udenrigsministeriet, men en sådan anmodning ville senere fremkomme. Da Biegler optrådte på inspektørens kontor ledsaget af en soldat med maskinpistol og selv holdt et par håndjern, fandt Cai Jensen det formålsløst at protestere. Den ene arrestant viste sig at sidde på Blegdamsvejen, hvorfra Biegler så hentede ham. En anden viste sig at være fejl mand, så Biegler og hans folk kom igen kl. 17.40. Han afleverede fejltagelsen og forlangte nu en vognmand, der kørte for tyskerne, og som med pistol havde truet sine chauffører i en tyverisag, udleveret. Det fik han. Den 26. januar, kl. 9.45 kom han igen med maskinpistolbevæbnet følge på 4 Hipofolk og forlangte 3 kriminelle arrestanter udleveret til tysk retsforfølgelse. Det fik han mod protest og krav om tilbageførsel. Den 29. januar, kl. 10.20 kom han igen med 2 civile bevæbnet med maskinpistol og forlangte en varetægtsfange sigtet for bombeattentat og den tidligere nævnte Hammer udleveret til tysk retsforfølgelse. Der blev igen nedlagt protest. Hammer blev hentet af Biegler på Blegdamsvejen.

Mere civilt hentede bevæbnet tysk politi den 2. januar en fange fra Vestre fængsel. Cai Jensen var ikke til stede. Overbetjenten bad dem vente, til han kom, men det ville de ikke, hvorefter fangen blev udleveret. Den 26. februar hentede 3 bevæbnede politifunktionærer fra sikkerhedspolitiet en arrestant, som havde begået underslæb mod Organisation Todt i Struer. Direktoratet bad justitsministeriet sørge for protest og krav om tilbagelevering.

Den 19. september 1944 og dagene derefter.

Den 19. september 1944 kl. ca. 11 blev Politigården besat af tyske polititropper. Der var en del skydning i gårdene, og et par private personer og et par kriminalassistenter søgte tilflugt i fængslets vagtstue. Kl. 11.20 tiltvang 3 sikkerhedspolitifolk sig adgang og forlangte at se fangerne. Da de kom til nr. 8, som var sigtet for drab, stoppede de op og forlod mandsfængslet med ham.

Kl. 12 indfandt en underofficer og 6 soldater sig, visiterede personalet og fragtog dem stavene, som de umiddelbart efter fik igen. Efter at have talt i telefonen med Shellhuset gav underofficeren ordre om, at fængselspersonalet skulle ga-

rantere fangernes tilstedeværelse, og ingen af personalet måtte forlade fængslet. Troppen fjernede sig derefter, idet den medtog de 2 civile, der havde søgt tilflugt og maskinmester Berg og 2 montører fra Neutrofon, der udførte en reparation. Kl. 12 1/2 kom en ny styrke på 6 soldater og en underofficer. De optalte de 90 mandsfanger og 23 kvindefanger og forlangte 120 tæpper udleveret til låns. Da fængslet ikke havde så mange, krævede de, at hver fange kun måtte have 1 tæppe og fjernede resten, dog ikke fra kvindefangerne.

Fangerne fik kl. 15 tildelt en portion grød som middagsmad og til aften fik de den aftensmad, der sædvanligt serveredes på Politigårdens fængsel. Personalet blev efter førsteoverbetjents ordre trakteret med tørkost og øl, samt middagsmad fra marketenderiet.

Det tilbageholdte fængselspersonale bestod af 1. overbetjent Henry Jensen og 19 personer, 16 mænd og 3 kvinder, disse delte nattjenesten, så hver fik 3 timers nattjeneste og 6 timers hvile. Den på taget posterede fængselsbetjent kom ikke til stede.²

Det blev forbudt personalet at forlade fængslet, medmindre inspektionen lovede at lade et tilsvarende antal møde til afløsning. Efterhånden blev der fra tysk side givet tilladelse til, at de fleste fanger blev overført til Vestre fængsel og den 27. overførtes resten.

Samme dag indbragte tysk politi en række personer, så der ved 18-tiden hensad 215 i Politigårdens fængsel. Direktør Tetens mente ikke, at det danske personale kunne gøre tjeneste under disse vilkår, og efter aftale med Cai Jensen, formanden for Dansk Fængselsforbund og formanden for FO blev afløsningspersonalet kl. 18 dirigeret til direktoratet i bibliotekshaven, hvor Tetens redegjorde for situationen, og holdet erklærede sig villigt til at foretage afløsning, uanset det muligvis ikke kunne blive afløst næste dag.

Om formiddagen den 28. fik Tetens meddelelse om, at belæget på Politigårdens fængsler var anholdt ved razziaer i folkekøkkener og kaffebarer som »asociale individer og vaneforbrydere«, og at det var hensigten, at de skulle anbringes i koncentrationslejr i Tyskland. Tetens henvendte sig til direktør Svenningsen, og det aftaltes, at personalet på Politigården skulle tilbagetrækkes senest kl. 18. Om aftenen gav dr. Hoffmann fra det tyske sikkerhedspoliti sin tilladelse forudsat, at forplejningsspørgsmålet indtil videre blev ordnet fra dansk side. Cai Jensen ordnede det således, at tørkosten som sædvanligt blev leveret fra Politigårdens marketenderi, og middagsmaden leveredes fra Folkekøkkenet. Tilbagetrækningen ved vagtskiftet kl. 18 skete derefter uden vanskeligheder. Natten til den 30. september blev Politigårdens fængsler rømmet for de »asociale«.

Efter tilbagetrækningen fortsatte dog afhentning af fanger fra Politigårdens fængsler til Vestre fængsel, idet tysk politi udleverede anholdte til dansk retsforfølgning. Da cellevognen den 17. oktober holdt i gården, kom 2 Schalburgoffice-rer forbi og rev Dannebrogslaget af. Det måtte man ikke køre med. Vognen blev så forsynet med et skilt, der viste, at den tilhørte fængselsvæsenet.

Ved de tyske politisoldaters besættelse af politistation 1 på Nytorv blev fængselsbetjentene Olav Marius Rasmus Koch og Hans Marius Jensen, der gjorde tjeneste ved skabsafdelingen i domhuset - skabsafdelingen var den 1. oktober 1933 overtaget af Københavns fængsler - medtaget sammen med politistyrken og overført til koncentrationslejr i Tyskland. FO's formand William Nielsen, henvendte sig næste dag i direktoratet om deres skæbne. På Tetens henvendelse lovede udenrigsministeriet at tage sagen op. I januar 1945 rejste Cai Jensen på ny sagen overfor direktoratet, og på dettes henvendelse kunne udenrigsministeriet den 21. februar 1945 meddele, at de 2 fængselsbetjente ville blive løsladt i løbet af de nærmeste dage. Den 28. februar meddelte Cai Jensen, at de nu var frigivet fra lejren i Frøslev, hvortil de var overført, og den 27. havde de meldt sig tilbage til tjeneste på fængslet. Han havde pålagt dem at lade sig lægeundersøge med henblik på sygdomsmeddelelse. Han ansøgte også den 28. februar om, at de blev tillagt et beløb svarende til politiets 50 kr. om måneden i koncentrationslejr og foreslog 400 kr. Direktoratet regnede rigtigt og tildelte dem hver 300 kr. Dansk Fængselsforbund udtalte den 25. februar sin uforbeholdne tak og anerkendelse til direktøren for hans indsats ved frigivelsen.

I mandsafdelingen på Sundholm opstod der den 19. september uro blandt fangerne. De hørte tyske fly og skydning og senere rygter om spektakler ude i byen. De fik efter inspektørens ordre information om situationen, og om aftenen nægtede de at forlade spisestuen, de ønskede at komme på fri fod. Om natten skete intet, men om formiddagen brækkede de inventar itu, og efter middag forcerede en gruppe fanger døren til trappen, og da personalet spærrede, slog de spisestuens vinduer itu, sprang ud og fortsatte over vandgraven forfulgt af personalet. Fangerne var bevæbnede med stoleben og lignende. 29 undveg, men 1 opgav, da han skulle over vandgraven. Af de 29 blev de 2 pågrebet samme dag. Cai Jensen gav 2 fængselsbetjente, som ikke var af de mindste, den opgave at eftersøge de undvegne, og den 13. september havde de på værtshuse og andre steder i den indre by pågrebet 13 undvegne fra Sundholm og 6 andre undvigere. Efter undvigelsen blev Sundholm evakueret som uegnet til fængselsafdeling og en del fanger løsladt.

I foråret 1944 havde der natten mellem den 6. og 7. marts været tumulter i kvindefængslet under en flyvervarsel hvor en del af fangerne nægtede at gå i beskyttelsesrum og siden sparkede og truede. En udrykningsvogn fra politiet måtte tilkaldes.

Tyske krigsrettsdomme.

Besættelsesmagten medførte krigsretter for sine forskellige værn. Retsinstitutionen i værnemagten var underlagt den befalingshavendes Oberstkriegsgericht. Retternes område var personalet i værnemagt, krigsmarine og luftvåben samt Wehrmachtsgefolge, d.v.s. alle civilt ansatte. Besættelsesmagten hævdede

dog også efter Haagerkrigskonventionens bestemmelser om okkuperet område at have jurisdiktionen over danske statsborgeres forbrydelser mod besættelsesmagten i form af spionage, sabotage og nedbrydelse af værnekräften. Her opnåedes dog indtil den 29. august 1943 dansk jurisdiktion i et flertal af sagerne.

Den første undtagelse for dansk jurisdiktion var lærlingen Aage Vagn Poulsen, som ved krigsretsdom af 24. maj 1940 blev idømt 6 års fængsel for Wehrmachtsbeschädigung. Oberstkriegsgerichtsrat anmodede dog om afsoning i dansk fængsel. Endnu 2 danske modstandsfolk blev dømt ved tysk krigsret og afsonede i dansk fængsel, før præsident Kannstein den 15. februar 1943 henvendte sig til justitsministeriet om en påtænkt yderligere anvendelse af krigsret over for sabotører. For at disse kunne afsone i dansk fængsel oprettedes ved kgl. anordning af 30. marts 1943 en tugthusafdeling i Statsfængslet i Horsens. Tilgangen hertil ophørte allerede i juli 1943. For at forhindre den efter 29. august tiltagende overførsel til tyske koncentrationslejre, byggedes i 1944 til tysk brug Frøslevlejren.

Af betydning for Københavns fængsler var væsentlig krigsretsansøgninger om afsoning af krigsretsdomme for dansk Wehrmachtsgefolge dømt ved tysk krigsret i Danmark og senere også for sådanne dømt i Norge. Det drejede sig om mindre arresthusdomme, tysk strafberegning skulle følges, men den var oftest til fordel for de dømte.

Som et eksempel skal nævnes en dansk kok, dømt i det tyske folks navn til 4 måneders fængsel for tyveri »zum Nachteil der Wehrmacht«, og en dansk arbejder dømt i Norge til 4 måneders fængsel for forfalskning af et spisekort. Flere danske landmænd blev dømt for at huse tyske desertører, og en kvinde dømtes i 1944 til 4 måneders fængsel for at have huset sin deserterede tyske kæreste og afsonede i Københavns fængsler.

Sikkerhedsforanstaltninger.

Den første sikkerhedsforanstaltning var indskærpelse af tavshedspligten. Den 16. april 1940 indskærpede inspektør Waagensen i inspektionsordre 19/1940 denne og udstedte forbud mod meddelelser til fangerne om inden- og udenrigspolitiske forhold. Derved forekom han direktoratets cirkulærskrivelse af 10. maj om tavshedspligt, især om hvem der indsattes i danske fængsler.

De første materielle sikkerhedsforanstaltninger blev på Københavns fængsler taget i anledning af nationalsocialistiske trusler. Der fandt i 1940 en række DNSAP- demonstrationer sted som optakt til den ønskede magtovertagelse. Disse betød overtrædelse af uniformsforbudet, men også kampe med politiet. Ofte fængsledes og afsonede ret mange nationalsocialister, i juli omkring hundrede. Den 6. juli kom i indleveringstiden for ekstraforplejning 3 kammerater til de indsatte, deriblandt en fængselsbetjent fra Vridsløselille, der var markant nazist, men dog i dette tilfælde holdt sig lidt i baggrunden. De ville indlevere en

bakke jordbær og en flaske fløde til hver af demonstranterne. Der blev opgivet 70 navne, men indleveringen ville have navnene på alle for at tage imod til alle. Nazisterne forlangte, at alle fik, og inspektøren blev tilkaldt. Han søgte at berolige, men nazisterne gik uden at have afleveret til alle med trusler om, at næste gang tog de kammeraterne med, og at de ville tage ned til Vridsløse og begynde noget skyderi.

Denne episode som almindelige nationalsocialistiske trusler om at komme til magten ved aktioner var baggrunden for, at Waagensen den 23. juli henvendte sig til direktoratet om sikring af fængselsterrainet. Han indstillede omlægning af adgangsvejen, en port med vagtrum og en mur nærmest porten samt et 3 m højt plankeværk fra sporvognsremisen til muren og igen fra muren til mosaik kirkegårds mur.

Af økonomiske grunde begrænsede direktoratet sig dog til et 2,25 m højt ståltrådshegn hele vejen rundt, en vejforlægning anderledes end Waagensen havde tænkt sig til adgangsvejens nuværende beliggenhed og en muret port med trælåger som spærring mod Vigerslev Allé. Derimod fulgte man Waagensen i hans ønske om opsigelse af stenhuggeriet ved adgangsvejen og et handelsgartneri på Kirkegårdsalleen, begge mod erstatning.

Efter at Dansk Fængselsforbund over for direktoratet den 23. maj 1940 havde rejst spørgsmålet om bevæbning af personalet og dettes uddannelse i brug af skydevåben, påbegyndte man ved Københavns fængsler en række skydeøvelser. Foreløbig havde dog kun personalet i porten og uden for porten om natten skydevåben. Et skydereglement var under udarbejdelse. Det efterkom Cai Jensens ønske med rigsadvokatens billigelse til at gå videre end politiets. Også mod undvigende fanger måtte skydevåben anvendes. »Bestemmelser om tjenstlig brug af skydevåben« af 29. juli 1942 fastsatte, at skydevåben kun måtte anvendes, hvor andre midler var utilstrækkelige og af personale under kommando kun efter befaling. Der skulle først bruges tilråb eller skræmmeskud og kun skydes efter arme og ben. Skydevåben kunne benyttes i selvforsvar og forsvar af andre i livstruende situationer, men også for at hindre undvigelse under luftangreb, ildebrand og lignende situationer, når den skete fra sikkerhedsforvaring, eller når det drejede sig om fanger eller andre tvangsanbragte som skønnedes farlige for samfundet, eller som det var nødvendigt at tilbageholde af hensyn til statens sikkerhed eller dens forhold til fremmede magter. Desuden måtte skydevåben bruges for at pågribe sådanne personer og afværge ulovlig indtrængen, opstande og tumulter i anstalten.

I oktober 1942 var der på Københavns fængsler udleveret våben til personalet, som forrettede udendørs tjeneste om natten, herunder til vagten i porten og til de betjente, som havde opsigt med de under kommunistloven internerede, når de var i fri luft. Derudover traf den ansvarlige leder bestemmelse efter situationen. Fra den 19. december bevæbnede man også de indvendige poster fra kl. 22 til 06.

Københavns fængsler havde da af pistoler 14 stk. Browning kaliber 7.65, 4 stk. kaliber 6.35 og 13 stk. omdrejningspistoler, kaliber 7.65.

Det var fra sommeren 1942 ikke længere nationalsocialisterne, men modstandsbevægelsen, som var faren. Den bekæmpedes først med cirkulærer. En cirkulærskrivelse af 27. juni 1942 indskærpede politimestrene den største agtpågivenhed over for personer fængslet eller anholdt for overtrædelse af kommunistloven eller lov nr. 14 af 18. januar 1941. Den 10. november 1943 indskærpede statsadvokaten for særlige anliggender i en cirkulærskrivelse særforanstaltninger over for varetægtsfanger sigtet for spionage, sabotage eller anden skadelig virksomhed over for den tyske værnemagt.

Også personalet var bekymret for sikkerheden. På Blegdamsvejens arresthus henvendte tillidsmanden, fængselsbetjent Steffen, sig den 2. juni 1943 til politimesteren om forøgelse af natpersonalet, bevæbning af det med pistol og sikring ved modtagelse af besøgende. Efter våbentyveriet fra arresthuset bestemte direktoratet den 1. februar 1944, at alle fra birkerne, der sigtedes for spionage, sabotage eller illegal virksomhed, skulle anbringes i Københavns fængsler.

I august 1943 ønskede tyskerne alle fængslede sabotører anbragt i tyske fængselsafdelinger, men frafaldt mod særlige sikkerhedsforanstaltninger. Cai Jensen udarbejdede på direktoratets foranledning og med dets godkendelse af 21. oktober inspektionsordre nr. 7/43 som bestemte, at der skulle opsættes særligt sort/hvidt markeringsskilt på celledøren til disse fanger, de skulle anbringes på posterne E og P i fjerde etage, daglig visiteres og altid ledsages af 2 betjente, kun forlade posterne efter kontroloprøringning, kun rekvireres på særlig blanket underskrevet af statsadvokaten, kun udleveres og afleveres enkeltvis med særlig kontrol, og lægebehandling af specialist skulle så vidt muligt ske ved tilkaldelse.

»De fri dankes« overfald på statsfængslet i Vridsløselille natten mellem den 17. og 18. oktober 1943 medførte direktoratets beslutning om ny sikkerhedsforanstaltninger. Der skulle skabes et korps af særlige sikringsstyrker til bevogtning af fængslerne, deres mure og porte skulle sikres, og deres udvendige belysning, som var nedskåret ved mørklægningen, forbedres. Porten på Vestre blev udvidet med en gitterport. »De fri danske« havde haft maskinpistoler. Sådanne ønskedes også af fængselsvæsenet, men man fik kun 8 til Horserødlejren. Den 17. november udtog Københavns fængsler imidlertid af våbendepotet 38 geværer 89, 10 karabiner 89 og 24 pistoler kaliber 7.65. Belysningsvæsenet førte et jordkabel til hovedporten, således at elforsyningen ikke kunne trues. Der blev opsat pigtråd på trådhegnet.

Først den 31. december 1943 tiltrådte finansministeriet en tillægsbevilling på 377.000 kr, således at fængslernes sikkerhedsforanstaltninger kunne iværksættes, og korpset opstilles. Vagtkorpset blev ved Vestre fængsel på 35 mand, som ved Nyborg og Vridsløselille. Det fik arbejdsledige underofficerer som ledere og var rekrutteret blandt hjemsendte værnepligtige. Vagtkommandør blev officiant

Toxmann. Cai Jensen fandt dog den 18. august 1944, at holdledelsen for styrken havde vanskeligt ved at hævde autoriteten og ansatte fra august betjentpersonale med underofficerserfaring som foresatte. Det blev Aage Johan Christensen, Holger Pedersen og Gert Aagaard Petersen. Korpsets personale blev reservebetjente.³

Vagttjenesten forløb roligt bortset fra enkelte episoder. Kl. 3.30 natten til den 19. maj 1944 fandt en skudveksling sted mellem vagtstyrken og 3 indtrængende fra sporvejenes terrain. Der affyredes af vagten ialt 65 skud. Det tilkaldte politi fik overgivet en mandsperson, som det var lykkedes at pågribe ved Baunehøj Allé.⁴

Også fængslets indvendige patruljering kunne komme ud for problemer. Reservebetjentene Bjergaard Nielsen, Edvard Arne Hansen og Strange Gasset gjorde natten til den 19. juni 1944 vagttjeneste omkring den ny mandskabsbarak. De blev pågrebet af tysk vagtmandskab og ført til tysk afdeling, hvor de 2 første blev løsladt, men den sidste tilbageholdt. De 2 løsladte fik af direktoratet lov til at fortsætte deres tjeneste, da de ikke havde søgt forbindelse med tysk afdelings fanger.

Generalmajor der Polizei von Heimbürg var i januar 1943 blevet forundret over, hvor let det var i uniform at indpassere i dansk fængsel. Direktoratet søgte råd hos Cai Jensen, og den københavnske model blev derfor landsdækkende. Portpersonalet kontrollerede, om det tyske statspoliti medførte kendetegn i hvidt metal påført Geheime Staatspolizei og højhedvåbenet samt tjenestebevis i rød farve med foto udstedt af chefen for tysk sikkerhedspoliti og sikkerhedstjenesten i Berlin. Det tyske kriminalpoliti medførte skilt i gult metal med påskriften Staatsliche Kriminalpolizei samt tjenestebevis i rød farve med tværstreg og foto. Dansk politi skulle vise politiskilt ved porten og yderligere legitimere sig ved levering af fanger.

Den 12. maj 1944 ville politiinspektør Krenchel ved et møde i direktoratet gerne have anbragt særligt farlige varetægtsfanger på Politigårdens fængsler. Cai Jensen var imod det og krævede sikringsforanstaltninger mod angreb fra taget, men gik med til at overlade 10 celler som døgnpladser til 14 mandlige og 1 kvindelig varetægtsfange, politiet ønskede særligt at sikre.

Den 28. juli 1944 indberettede Cai Jensen, at de tyske myndigheder ønskede et vagttårn i ringmurens sydøstlige hjørne. Arkitekten mente, at det betød en svækkelse i muren. Tyskerne opgav så et vagttårn, men fik en skydestilling med 2 skydeskår, senere kaldt »tyskertårnet«.⁵

Ved undtagelsestilstandens indførelse den 30. august bestemte den befalingshavende, at alle håndvåben i dansk besiddelse skulle afleveres. Fængselsvæsenets våben blev legaliseret den 3. januar 1944. Der skulle dog søges tilladelse hver gang, våben blev båret udenfor fængslets område.

Den 30. april fik man en ny og udvidet skydeinstruks. Man måtte dog ikke skyde på undvigende fanger, man vidste var ufarlige.

Under folkestrejken i juli 1944 opstod der vanskeligheder for fængslet, da der blev spærret for el, gas og vand. Man måtte grave latringruber. Drikkevand fik man tilført i tank fra Enghavevejens brandstation. Forplejningen indskrænkedes til brød, grød, plukfisk, lobescowes og klipfisk. Fangerne tog situationen roligt, mange varetægtsfanger fik ekstraforplejning udefra. Men fængslet måtte have et reservelager af konserves, og vandforsyningen måtte sikres ved en boring på fængslets grund. Der måtte også anskaffes en el-generator som reserve. Den 29. juni 1945 gav oversynskommissionen Vestre fængsel tilladelse til at anvende vand af egen boring.⁶

Begunstigelser af politiske fanger.

Den 7. februar 1941 henvendte den kommanderende general sig til direktoratet om lempelser for de dømte i den såkaldte Ørumsag, hvor oberstløjtnant Ørum, løjtnanterne Lannøe og Jessen samt flyvemekaniker Born var dømt til henholdsvis 24, 8 og 3 år for at danne en sammenslutning med det formål at flygte til det engelske flyvevåben samt for at udspionere tyske flyvepladser i Danmark. Den tyske befalingshavende, general Lüdke, erklærede sig enig i lempelser og en særlig kgl. anordning af 5. maj 1941 gav dem. Det drejede sig om afsoning på Vestre fængsel, hurtig klasseoprykning, åndelig beskæftigelse og udvidet adgang til litteratur, herunder tilladelse til at få indleveret bøger udefra. Da general von Hanneken afløste Lüdke, afbrød han lempelserne, og Ørumsagens dømte blev overført til Vridsløselille, hvor de blev behandlet strikte efter reglementet, indtil direktør Tetens i juni 1943 greb ind.

Da dr. phil. Vilhelm la Cour skulle afsone, mente hverken direktorat eller inspektør, at en særlig anordning var nødvendig. Inspektøren kunne give lempelser efter den eksisterende anordning. La Cour fik herefter funktionærkost, øl til maden hver aften, uindskrænket rygning, fritagelse for fangedragt, udvidet besøg, egne møbler og tæpper, avislæsning, gårdtur i haven og en klapstol, samkvem med Ørum og fritagelse for arbejdspligt. Han studerede i stedet. Den 7. september 1941 skrev imidlertid den rigsbefuldsmægtigedes Beauftragte für Fragen der inneren Verwaltung til statsadvokaten for særlige anliggender, at sådanne lempelser ikke kunne billiges, og da han havde rykket 2 gange, senest den 23. februar, svarede statsadvokaten, at lempelserne var ophævet den 30. september 1942, de var givet efter lægens ordination.

Forsvarerne søgte om lempelser i afsoningen for andre modstandsfolk. Den første blev den 30. september 1942 anbefalet af Waagensen, men direktoratet mente, at lempelser efter den ny tyske kurs ikke var tilrådelige, men de kunne gives af den stedlige inspektør i begrænset omfang i fritiden, som dog kunne udvides. En enkelt fik lov til at tage mundtlig studentereksamen i Vestre fængsel.

Englænderinterneringerne.

Natten mellem den 6. og 7. maj og i dagene derefter indsattes 72 engelske og franske statsborgere efter fremmedlovens § 14. Inspektør Waagensen måtte ved indsættelsen behandle dem som varetægtsfanger, men den 9. maj havde han udfærdiget et reglement med lempelser. Alle private ejendele udleveredes efter ønske, visitationen skete kun efter særlig ordre, der var ingen op- og afmønstring, sengen måtte være nede hele dagen, åbne vinduer var tilladt, beklædning forblev i cellen om natten, cellerengøring og potteudslagning skete ved fængslets foranstaltning, der var udlukning til WC uden venteliste, tobaksrygning var tilladt, der var fælles gårdtur på terrainet i sammenlagt 3 timer dagligt, besøg uden kontrol af 15 minutters varighed mellem 10 og 16, ingen brevcensur og funktionærkost indtaget i fællesskab. Den amerikanske gesandt besøgte fængslet og takkede for behandlingen.

Den 11. maj afrejste 68 udlændinge til en nyoprettet interneringslejr på Hald, 3 blev tilbage på sygeafdelingen. Politiet sørgede for jernbanetransport fra Engshave station. De internerede samlede i Hald ind til Vestres personale som tak for god behandling. Det blev dog stoppet, selvom det var velment.

Fra Københavns fængsler blev overbetjent Karl Otto Abstrup og 8 fængselsbetjente udkommanderet til lejren. De talte alle engelsk undtagen 1. Af lejrens øvrige personale talte kun 1 engelsk. Allerede den 17. maj ophørte denne første Haldlejr, idet man fra tysk side forlangte de internerede ført til Tyskland for udveksling med tyskere i England.

Den 12. august 1940 forlangte tyskerne de tilbageværende engelske statsborgere interneret. De blev ligeledes interneret i Hald. Fængselsinspektør Hertel blev lejrens leder, overbetjent Abstrup ledende overbetjent. Siden blev lejren flyttet til godset Store Grundet. I september 1941 blev Abstrup hjemsendt efter ønske og overbetjent H.A. Witzanski udkommanderet fra Københavns fængsler. I juni 1943 blev inspektionsbetjent Vagn Vestergård, der havde været politimand i Canada, udkommanderet. Han blev senere ledende overbetjent.

Emigrantinterneringen.

Fra den 1. juni 1940 indsattes tyske emigranter i Vestre fængsel. Den 24. juni var der 23. De var indsat efter fremmedlovens § 14. De blev efter direktør Kampmanns bestemmelse behandlet som varetægtsfanger med følgende lempelser: de skulle anbringes i fællesskab efter politiets bestemmelse i hvert enkelt tilfælde, de skulle have mindst 1 1/2 times ophold i fri luft daglig, de måtte ryge og få besøg 15 minutter dagligt, der foretoges ikke op- og afmønstring, de måtte have deres seng slået ned om dagen, men de skulle aflevere deres beklædning ved afmønstring, lyset skulle slukkes kl. 21. Efter et direktørbesøg den 9. juli fik de til morgenmåltidet et tillæg af 15 g smør og til aften udover den fastsatte ration ost skiftevis leverpostej og pølse.

Den 24. august 1940 begyndte emigrantlejren i Horserød med viceinspektør A.K. Bentzen som leder. Fra København udkommanderedes nogle af de betjente, som siden skulle blive kommunistinterneringens faste stok, nemlig Præstgaard Andersen, Reinholdt Pultz og Børge Rasmussen. Adolf Hansen blev vraget, fordi han havde været indladende over for de internerede i Haldlejren.

Der skete hyppigt indsættelser og løsladelser fra emigrantinterneringen. I juni 1941 var der 45, og man ventede yderligere 25. Viceinspektør Bentzen brugte Vestre fængsel som straffekvarter. Han kom derved i strid med inspektør Waagensen, som anlagde et mildere syn på emigranterne.

Søndag den 3. august 1941 blev emigranterne ført til Tyskland efter den 2. august at være overført til Vestre fængsel.

Kommunistinterneringen.

Fra søndag formiddag den 22. juni og til den 24. om formiddagen 1941 indsattes på Københavns fængsler ved det danske politis tyskbeordrede arrestation af ledende kommunister efter Tysklands angreb på Sovjet ialt 133 mandlige og 6 kvindelige internerede. De mandlige blev anbragt i enkeltceller med 3 mand i hver celle eller skolelokale og gymnastiklokale med henholdsvis 6 og 28 internerede. Waagensen udsendte en kundgørelse om deres behandling, som var i nøje overensstemmelse med retningslinjerne for emigranterne. Direktoratet udsendte imidlertid en cirkulærskrivelse af 27. juni 1941 om de interneredes behandling, som efter tysk krav påbød isolation og andre indskrænkninger, men til gengæld ikke henviste til varetægtsanordningen. De internerede var ikke undergivet andre indskrænkninger end de, der fulgte af anbringelsens øjemed. Tilladelse til besøg blev kun givet til nære pårørende eller i tilfælde af strengt nødvendige forretningsanliggender. Omtale i breve og ved besøg af forhold i forbindelse med indsættelsen var ikke tilladt. De skulle have 1 1/2 times ophold i frisk luft daglig, og foruden sædvanlig forplejning en kop kaffe og til aftensmaden 20 g pålæg daglig. I øvrigt skulle de behandles så lempeligt, som forholdene og indsættelsens øjemed tillod.

Samtidig med, at lov nr. 349 af 22. august 1941 mod kommunistisk virksomhed blev vedtaget i folketinget, blev en interneringslejr taget i brug i Horserød. Emigrantlejren havde ikke været egnet til andet end sommerophold. Nu lejedes en række andre pavilloner af den feriekoloni, der holdt til i Horserødlejren. Viceinspektør Bentzen blev leder, og der blev udkommanderet 50 betjente, deraf en del fra Københavns fængsler. Overbetjent K.O. Abstrup blev ledende overbetjent.

På Vestre forblev dog de kvindelige internerede og opholdt sig til stadighed mandlige, der skulle behandles på sygeafdelingen eller hospitaler i byen, foruden internerede, som blev tilbageført af disciplinære grunde.

Den internerede Finn Salomonsen havde sin mor og hudtruen Ragnhild An-

dersen interneret på Vestre og fik 1 gang månedlig ved vognlejlighed tilladelse til at besøge dem. Forfatteren Hans Kirk blev af Bentzen overført til Vestre som disciplinærforanstaltning, men flere ønskede at komme til Vestre for at få enecelle. Redaktør Helge Larsen, »Arbejderbladet«, blev anbragt på Vestre på grund af behandling på Finseninstitutet. Han opnåede påskelørdag 1942 en sammenkomst for de mandlige og kvindlige internerede. Hans Kirk måtte dog ikke deltage. Sammenkomsten gav så gode erfaringer, så Waagensen opnåede ugentlige sammenkomster fremtidig.

Den internerede Kai Andersens ophold på Vestre medførte en reform af tandbehandlingen. Han ville på privat klinik, da fængselsklinikken var for primitiv. Trædemaskinen var tandlægens egen og fra 1898. Man spyttede i en spand. Der var nu forskydelig hovedstøtte på en armstol, før havde hovedet støttet til en stabel bøger. Sagen gik til sundhedsstyrelsen, der fremsatte forslag om tandlægeværelse, operationsstol, inventar og instrumentarium.

Den 1. juni 1942 undveg redaktør Helge Larsen under transport i S-tog fra behandling på Finseninstitutet. Ved Nørreport ville han se, om en kvindlig bekendt var der for at hilse på ham, reservebetjenten blev siddende, og da der blev blæst til afgang, var Larsen væk. Direktoratet forlangte betjenten afskediget, det nazistiske »Fædrelandet« harcellerede over episoden. Den 24. oktober blev Larsen pågrebet og isoleret. Han begyndte derefter en lang kritisk korrespondance med ministeriet.

Den 10. juni mellem 18 og 19 undveg 5 internerede fra Horserød gennem en efter romantiske forbilleder gravet tunnel fra deres barak til skoven. De 4 blev pågrebet, men ministeren besluttede den 11. juni at rømme lejren. Det skete samme aften. De internerede blev anbragt på Vestre, hvor de skrev ialt 30 klager over principielle og praktiske ting ved overførslen.

Udover ved overførslen blev de flygtede internerede ved ministerens beslutning disciplinærstraffede ved ikke at måtte modtage ekstra forplejning, kun at måtte sende og modtage 1 brev fra hustruen om ugen og kun modtage besøg 1 gang hver 14. dag og af hustruen. Først den 11. september blev straffene bragt til ophør.

Den 3. juli 1942 undveg Svend Marius Nielsen under udfølgning til sin svigerfaders begravelse. Da ligtoget nærmede sig Assistens kirkegård fra Stefanskirken besvimed hustruen, og i forvirringen rev Nielsen en cykel til sig fra en mand og forsvandt. Inspektionsbetjenten, som havde udfølgt ham, blev af ministeren degraderet til fængselsbetjent mod Waagensens indstilling. Waagensen fik en misbilligelse for at have givet tilladelse uden tilstrækkelige sikkerhedsforanstaltninger og uden forhandling med statsadvokaten.

Forholdene på Vestre var naturligvis også for de kommunistiske internerede præget af den overbelægning, deres overførsel yderligere forværrede. I juli 1942 klagede 21 hustruer til direktoratet over besøgene. Inspektøren havde indført et

bookingsystem, men det havde kun hjulpet lidt på ventetiderne.

Den 7. august klagede dr. Stalman over, at de internerede i fængslet sang »Internationale« og »Zum Mantua in Banden«. Inspektøren bagatelliserede det, men direktøren udsendte et sangforbud, som hjalp lidt, for i oktober klagede tyskerne igen over sang, og direktoratet holdt forhør i sagen uden resultat. Igen den 9. april 1943 klagede dr. Stalman over sange og de interneredes frie forhold. Inspektør Cai Jensen svarede, at personalet ikke kunne skelne kommunistiske sange fra andre sange og klagede tilbage over bemalinger med hagekors og Heil Hitler foretaget af andre fanger. Departementschef Eivind Larsen forsikrede Stalman, at der nu ikke mere var grund til kritik.

På grund af tyske krav om skærpelse af forholdene i Horserødlejren trak det ud med tilbageførslen. Da forholdene sikkerhedsmæssigt var bragt i orden og en ny husorden indført, blev de internerede tilbageført til lejren, dog uden Hans Kirk og Carl Madsen. Dette gav anledning til, at de internerede kun under protest lod sig tilbageføre. 2 deltagere i skibssabotagen i Frederikshavn fik lov til at blive tilbage på Vestre, da de var ugleset af de andre.

I første uge af november fandt en ny internering sted efter tysk krav derom. Fra 2. - 4. november interneredes i Københavns fængsler 150 mandlige og 7 kvindlige kommunister. Dette medførte et væld af klager over de helt umulige forhold. Der var 3 mand i hver celle, og de måtte dele en natpote. Man var 80 mand om et wc. Man fik maveonder af kosten, som var almindelig fangekost. Lyset i cellerne var for svagt og besøgsforholdene elendige. I ministeriet besluttede man en udvidelse og reparation af den hidtidige kommunistlejr og oprettelsen af en ny ved udvidelse af emigrantlejren. Sidst i november overførtes 59 til Horserød.

Den 12. december 1942 fandt der uroligheder sted i den hidtidige lejr i anledning af, at Kern og Jepsen overførtes til Vestre, hvorfra de skulle udleveres til tyskerne, for ganske vist at blive tilbageleveret. Ministeren bestemte straks at overføre alle internerede fra lejren til Vestre og overføre internerede fra Vestre til lejren. Den 14. december overførtes 143 til lejren. Overførslen af de gammelinternerede til Vestre gav anledning til 21 klager over alt fra brud på retsprincipper til manglende eftermiddagskaffe. 11 internerede havde ikke deltaget i urolighederne og mente, de uden grund blev straffet. Ved ankomsten til Vestre blev alle isoleret. Ministeren ophævede først den 27. januar på Cai Jensens anmodning isoleringen, hvorefter der dog kun blev et vist fællesskab. Ved overførslen manglede fængslet yderligere de nødvendige beholdninger af sengetøj, undertøj og klæder.

Fra marts 1943 begyndte man tilbageførslen til de nu to udvidede lejre, hvor Cai Jensen imidlertid var blevet inspektør med Cuno Gjerstrup som viceinspektør og daglig leder.

Den 7. april 1943 døde den 53 årige Albert Nielsen på Rigshospitalet af lungebetændelse efter en sindslidelse på grund af interneringen først havde medført

Fig. 32. Martin Anton Mørch, ved besættelsen formand for FO, første forbundsformand for Dansk fængselsforbund, senere arrestforvarer i Sæby.

indlæggelse på psykiatrisk klinik. Hans død oprørte de internerede meget, og de lagde ansvaret på ministerium og fængsel. Sundhedsstyrelsen udtalte, at der ikke var grund til kritik af fængselslægens behandling af ham.

Fra august 1941 havde de kvindlige internerede anmodet om egen interneringslejr. Cai Jensen fik i 1943 fremskaffet en barak som i Horserød blev opstillet nord for landevejen, og de nu 13 kvinder blev overført dertil for sommeren.

Natten til den 29. august 1943 blev lejrene besat af tyske tropper. Det lykkedes 94 fra den gamle lejr at undvige. Den 2. oktober blev de tilbageværende deporteret til Tyskland.

Personalet under besættelsen.

»Det er mit håb, at jeg må være i overensstemmelse med enhver inden for fængselsvæsenet - når jeg fremsætter ønske om, at mulige uoverensstemmelser - af hensyn til den tunge tid, vort land gennemlever - stilles i bero - og at man nu inden for fængselsvæsenet forener alle gode kræfter i et tillidsfuldt, til alle sider forstående samarbejde -«, udtalte Dansk fængselsforbunds formand, FO's tidligere, Martin Anton Mørch den 10. april 1940 i en henvendelse til direktoratet.

Inspektør Waagensen kvitterede ved årsskiftet: »Begivenhederne den 9. april har sat sine spor herinde, idet fængslerne - har været stillet over for opgaver, som de i følge deres struktur og det forhåndenværende personale ikke var indstillet på at løse. Det er mig en glæde ved årets udløb at kunne udtale, at de stillede opgaver er løst - på en fuldt tilfredsstillende måde, og således at fængslet til enhver tid vil kunne stå til ansvar derfor«. ⁷

I 1938 havde inspektør Waagensen fået 6 yderligere fængselsbetjentstillinger. Derved blev det til finansloven 42/43. De ekstraordinære forhold måtte klares ved ansættelse af reservebetjente. I 1940 var der ansat 23. I januar 1942 var der ialt ansat 124 fængsels- og reservebetjente, 10 overbetjente og 18 inspektions- og værkbetjente.

For fængselsvæsenet som helhed blev der på finansloven 42/43 oprettet 25 ny stillinger som fængselsbetjent og i 44/45 først 50 og senere 50 mere. I 1948 var antallet af reservebetjente steget fra 140 i 1939 til 400. I 1940 var daglønnen for en reservebetjent med 2 års tjeneste ved KF 7.36 og for en reserveværkbetjent 8.27. Derudover var der et tillæg for gifte mænd på 3.57, for ugifte over 40 på 2.38 og for alle øvrige på 1.19. Den 1. april 1945 var den for en reservebetjent 8.36 med tillæg for gifte på 7.83, for andre over 40 på 5.23 og for øvrige på 4.42. Herudover ydedes et børnetillæg på 120 kr. årligt for 2 børn og yderligere 120 kr. for hver barn under 18. Forbedringen skyldtes en kampagne i pressen fra fængselsforbundets tillidsmænds side om sultne fængselsbetjente, eller som Adolf Hansen kaldte det »foryldt elendighed«. Direktøren ønskede at bevare en tilknytning mellem reservebetjentlønninger og fængselsbetjentlønninger således, at de første ikke fulgte arbejdsmandslønningerne. Den 26. juli 1943 opnåedes der enighed om en ordning med virkning fra 1. juni 1943 om en deling af reservebetjentene mellem månedslønnede, der var aspiranter og senere kunne antages som fængselsbetjente, og daglønnede uden denne mulighed, men med forbedrede lønninger. Aspiranterne fik 90% af fængselsbetjentlønningen.

Ved krigens begyndelse blev brugsterminen for uniformer forlænget med 25% og i april 1941 skete en ekstraordinær forlængelse med 50%. I 1944 fik uniformsbenklæderne også løbegang til rem. Den 2. november 1944 ændredes uniformskasketten ved, at guldgallonen fjernedes, således at den ikke kunne forveksles med det deporterede politis.

Da fængselsbetjent Martin Mørch i 1941 blev arrestforvarer i Sæby, blev i 1942 værkfører A.C. Petersen, Nyborg, formand for Dansk Fængselsforbund. I 1940 havde forbundet taget en FO-klage over personalemangel og ekstratjeneste på Københavns fængsler op uden resultat. I 1941 havde man søgt direktoratet om fri læge og fri medicin for personalet på Københavns fængsler i lighed med, hvad der var tilfældet på statsfængslerne. Men her kom man op mod såvel finansministeriet som lægeforeningen. Den ansøgte ordning stod for afvikling og ved en ny tjenestemandsløvslov blev den ophævet. I juli 1942 beklagede Haandværkerforeningen ved Københavns fængsler sig over, at værkpersonalet måtte overvære besøg, og Cai Jensen ophævede den 1. juli 1943 denne ordning. Den 15. maj 1944 søgte forbundet om 30% forhøjelse af et tillæg for beredskabsvagt, og finansministeriet forhøjede det fra den 23. august fra kr. 2.50 til 3.25. Den 22. maj 1944 anmodede forbundet om valgfrihed mellem uniformsjakke med opretstående krave og med revers, sålænge hvide sommerjakker ikke kunne leveres. Direktoratet af-

slog, og på Københavns fængsler kunne hvide sommerjakker i drejl stadig leveres. Den 27. oktober 1944 rejstes spørgsmålet om honorar for ekstraordinær tjeneste som til eks. eftersøgning af undvegne. Direktoratet afviste med den begrundelse, at sådan eftersøgning altid havde været personalets pligt. FO's formand kritiserede Cai Jensen for manglende instruktion af eftersøgningspersonalet, men måtte siden beklage kritikken.

I 1942 døde fængselsbogholderen, og der opdagedes regnskabsmæssige uregelmæssigheder.

I april 1941 meddelte Fængselsfunktionærernes idrætsforening ved formanden R. Rasmussen inspektør Waagensen om sin oprettelse den 13. samme måned, og Waagensen stillede straks gymnastiksalen til disposition torsdag aften kl. 19.30. Foreningen udviklede sig til Idrætsforeningen ved Københavns fængsler med tilbud på alle sportsgrene. Før oprettelsen havde enkelte fængselsfunktionærer deltaget i politiets idrætsforenings aktiviteter.

Personalets holdninger fulgte for flertallets vedkommende mønsteret i befolkningen. Symptomatisk er næsten fængselsbetjent E.J. Steffen, som på Blegdamsvejen var personalets tillidsmand. Før den 29. august søgte han at få arresten sikret bedre mod befrielsesaktioner, men i foråret 1945 blev han selv eftersøgt af tysk politi som modstandsmand, planlagde en befrielsesaktion mod Vestre fængsels tyske afdeling og førte den 5. maj i spidsen for fængselsbetjentenes modstandskorps det tyske fængselspersonale ud af Vestre.

Der fandtes dog også betjente med tidlige modstandssynspunkter. Til eksempel blev i 1942 reservebetjent stud.jur. Kai W. Skipper suspenderet for at have bragt breve illegalt til og fra dr. la Cour. Han blev frifundet i byretten og derefter flyttet til Sundholmafdelingen, men breve var alligevel leveret. Sympati og gode forbindelser opstod også mellem personalemedlemmer og de kommunistiske internerede, efterhånden som man lærte dem at kende. Flere af personalet var selv kommunister. Der findes dog også eksempler på uforståenhed over for pårørende til modstandsfolk. Cai Jensen måtte på direktoratets anmodning indskærpe en forstående optræden. Spørgsmålet gjaldt dog ikke sympatier, men bureaukrati.

Nogenlunde samtidig i september 1943 modtog statsadvokat Hoff en klage fra de tyske myndigheder over, at fængselsbetjentene på Vestre skaffede de danske fanger i tysk afdeling aviser bl.a. med oplysninger om Mussolinis død. I oktober 43 protesterede Cai Jensen overfor den øverste leder af tysk afdeling mod behandlingen af fangerne der. Fængselsbetjent Adolf Hansen nægtede at udlevere fanger til tyskerne, som viceinspektør Borck og inspektør Waagensen allerede havde gjort det i 1942. Fængselsbetjent Einer Petersen bortgik fra Politigårdens fængsel med 3 modstandsfolk.

Den 5. februar 1945 kl. 16.10 blev fængselsbetjent Aage Højrup Knudsen anholdt af det tyske sikkerhedspoliti for forbindelse med danske fanger i tysk afde-

ling. Han var modstandsbevægelsens kurer til dem. Sygeplejerske Olga Elisabeth Petersen gik samme dag under jorden, fordi hun søgtes af det tyske politi i sagen. Den 4. april flygtede Høirup Knudsen fra den tyske afdeling, idet han ved medfangers hjælp kom over cellegårdsmuren og uset nåede dansk terrain. Han søgte her at få en nøgle til mellemporten af en reservebetjent, som meldte forsøget til overbetjent I, der igen meldte det til inspektøren. Denne ville intet foretage sig. Imidlertid blev Høirup Knudsen hjulpet gennem porten af en behjertet sygeplejerske, fr. Kjærsgaard. Derefter gik han ud ad hovedporten, hvis portner var kvik nok til at sige: »Nå, du er nok blevet løsladt«. Lederen af modstandsbevægelsens internering på Vestre fængsel, fængselsbetjent Adolf Hansen, klagede den 24. juni 1945 til Københavnsledelsen over, at man havde negligeret Høirup Knudsens bøn om hjælp, og at en overbetjent havde undersøgt navnet på sygeplejersken og bebrejdet portneren, at han havde ladet den flygtende passere. Justitsministeriet fandt den 12. januar 1946 klagen grundløs.

2 reservebetjente Møllgaard og Topp dræbtes som medlemmer af modstandsbevægelsen under skudveksling i majdagene i København.

De nationalsocialistiske indstillede betjente var i hele væsenet og på Københavns fængsler få og trivedes ikke godt blandt flertallet af korpset.

Inspektør Waagensen indstillede den 3. december 1940 tjenestemandsførhør mod fængselsbetjent R.N. og reservebetjent S.R.N. for uberettiget kontakt på Politigårdens fængsel med en anholdt nazist og uberettiget besiddelse af en fortrolig nøgle. R.N. vedkendte sig at være overbevist nationalsocialist. S. havde talt med kolleger om nazismen. Waagensen indstillede til forflyttelse, men direktoratet henlagde sagen den 9. september 1941.

Politimesteren i Haderslev fremsendte imidlertid en rapport af 21. september, hvorefter S. havde pralet af, at nazisterne forberedte et kup i København. Det skulle begynde med rudeknusninger og lignende. Når så de nazistiske demonstranter var arresterede, skulle han og en medsammensvoren lukke dem ud, så de kunne besætte fængslet. Kontorchef Tetens, direktoratet, ønskede retsforfølgning af de 2, Waagensen øjeblikkelig afsked. Den 12. januar 1941 meddelte S., at han selv ønskede at fratræde.

I samråd med FO's formand meddelte modstandsmanden, fængselsbetjent Einar Petersen den 2. november 1942 inspektøren, at en kollega M, havde udtalt, at han stod i forbindelse med den tyske efterretningstjeneste. Ved retsopgøret blev M. afskediget uden pension. I øvrigt blev ved tjenestemandsopgøret en fængselsbetjent P.S. frifundet, en sag blev henlagt, en fængselsbetjent, som var afskediget på grund af alder, fik pensionen nedsat til 4/5, og en kontormedhjælper blev afskediget.

I sin kronik i Nordisk Tidsskrift for kriminalvidenskab, skriver vicedirektør Axel Hye Knudsen 1946: »Den altoverskyggende begivenhed i året 1945 var for fængselsvæsenet som for hele Danmark befrielsen den 4. til 5. maj 1945. Det var

en for fængselsfolk ganske betagende oplevelse at overvære begivenhederne på Københavns Vestre fængsel, hvor de i den tidligere tyske fængselsafdeling hendsiddende danske patrioter blev sat på fri fod, og det tyske vagtmandskab blev afvæbnet og som fanger under eskorte af modstandsbevægelsens folk måtte marchere afsted. Rollerne var byttet om«.

VIII

FRA RETSOPGØRET TIL CAI JENSEN'S AFGANG.

Politisk historie fra befrielsen til Suez.

Befrielsen skete ikke ved, at »en lærke letted«, men ved at den engelske armé under Montgomery nåede Lübeck og afskar det Danmark og Norge, hvor Hitlers efterfølgere havde tænkt sig at fortsætte kampen med bl.a. den kvarte million tropper, som stod i Danmark. Måske blev den ublodig, fordi den rigsbefuld-mægtigede dr. Best stærkt frarådede denne plan af hensyn til svensk indgriben.

Ved kapitulationen den 4. maj var ingen britiske tropper i Danmark, men en modstandshær under britisk kommando. 5. maj etableredes et britisk hoved-kvarter i København, men kun symbolske britiske enheder blev bragt til landet.

Den 5. maj trådte befrielsesregeringen til. Den var et kompromis mellem mod-standsbevægelsen og de samarbejdende politiske partier. Den stod over for helt store opgaver. En kvart million tyske flygtninge, væsentlig fra Østpreussen og de baltiske lande, måtte indkvarteres i lejre. Først i 1949 lykkedes det til gengæld for fødevarleverancer til de allierede tropper at få sendt dem til Tyskland. Besættel-sen havde kostet dyrt, og en eksport, som landet ikke selv skulle betale, måtte i gang. Christmas Møller, der var blevet udenrigsminister, sluttede en handelsaf-tale med England, der som en afbetaling på taknemlighedsgælden lod land-brugspriserne gå 30% ned. Krigsfortjenesternes sorte penge søgtes indvundet ved en seddelombytning, det blev til 3 milliarder. Folkestemningen for Sydsles-vigs genforening besværgedes med en erklæring om, at grænsen lå fast.

Øjeblikkeligt påtrængende var retsopgøret med de danske, som havde gået be-sættelsesmagts ærinde. Frihedsrådet havde i november 1943 gjort rede for sine planer mod nazismens propagandister, økonomiske profitører, kaldt værnema-gere, unationale tjenestemænd og de enkelte kollaboratører. Man tænkte sig ikke at bruge andre straffemidler, end straffeloven rummede. Man nedsatte et udvalg til at forberede straffelovgivningen, og et arrestationsudvalg til at forestå inter-neringen af landssvigerne. Også politikerne nedsatte et udvalg om en straffelov-givning. I krigens sidste tid trådte de to udvalg i forbindelse med hinanden, og regeringens lovforslag om et retsopgør var resultatet deraf. Hitlerordren fra Wolfschanze december 1943 om indførelse af modterror i Danmark og de derpå følgende drab og sprængninger skærpede befolkningens krav til opgøret, og straffelovsforslaget kom derfor til at indeholde dødsstraf.

Det politiske opgør om samarbejdet i besættelsestiden blev henskudt til en parlamentarisk kommission, som først sluttede sit arbejde i 1953, hvor interes-sen i politisk udrensning var blegnet.

Tjenestemandsopgøret skete på grundlag af lov nr. 322 af 7. juli 1945 om oprettelse af en ekstraordinær tjenestemandsdømstol. Den mest prominente dømte var DSB's generaldirektør Peter Knutzen. Nogle politimestre og fængselsinspektøren i Vridsløselille blev dømt, ellers drejede det sig om små fisk.

To love af 9. oktober 1945 søgte at begrænse værnemagerfortjenesten. Det kom der kun 318 millioner kr. ud af ved ialt ca. 10.000 sager. Den egentlige lov om værnemagere, som på utilbørlig måde havde samarbejdet med besættelsesmagten, var af 28. august 1945 og skulle ses i sammenhæng med den egentlige forræderilov. Men det var vanskeligt at fastslå, hvad utilbørligt samarbejde var, og der blev kun idømt kortere fængselsstraffe.

Et virkeligt opgør skete kun med de enkelte kollaboratører. De omfattedes af tillæg til borgerlig straffelov angående forræderi og anden landsskadelig virksomhed, lov nr. 259 af 1. juni 1945. Efter den var eneste sanktion fængsel (dog også ungdomsfængsel). Fængsel kunne idømmes fra 4 år til livstid. Under formildende omstændigheder kunne straffen nedsættes til 1 år. Betingede domme kendtes ikke. Formuer kunne inddrages, og straf medførte tab af almen tillid. Livsstraf kunne anvendes under skærpene omstændigheder i tilfælde af drab, tortur og angiveri.

Frihedsrådet havde ønsket særdomstole i forræderisager, for at ikke dommere, der havde dømt modstandsfolk, skulle dømme landssvigere, men det blev de normale domstole, som trådte i funktion ud fra retternes betragtning, at det var dommeres bestilling at dømme. Der nedsattes dog et særligt ankenævn.

På grund af allieret pres vedtoges 12. juli 1946 lov nr. 395 om straf for krigsforbrydelser. De af danske myndigheder fængslede tyskere fra administration, hær og politi kunne herefter dømmes som led i den allierede retsforfølgelse af krigsforbrydere. Også danske statsborgere, der havde gjort sig skyldig i krigsforbrydelser kunne dømmes. Ingen tysker blev henrettet, og allerede på den nationale mindedag 29. august 1951 kunne dr. Best som den sidste tysker løslades.

Efter arrestationsudvalgets lister - i nogle tilfælde efter øjeblikkelige indskydelser fra arrestationsholdene - anholdt og internerede modstandsbevægelsen den 5. maj og dagene derefter 27.000 mennesker. Da politiet 13. maj trådte i funktion igen, anholdtes yderligere 7.000. Halvdelen blev løsladt efter få dage. 13.000 blev domfældt.

Det nationalsocialistiske parti nåede aldrig over ca. 50.000 stemmer. Kun 11,5% af dets medlemmer blev landssvigerdømte. Af det tyske mindretal i Nordslesvig blev henved 30% dømt. Kun 0,5% af den øvrige befolkning blev landssvigerdømt. Af de 13.000 domfældte havde de 7.000 gjort tjeneste ved østfronten.

60% af de landssvigerdømte fik straffe på 2 år og derunder. 25% fik fra 2 til 4 år. 15% fik over 4 år. 1.100 straffedes alene for værnemageri og fik indtil et halvt år. Der blev afsagt 78 dødsdomme, og 46 blev henrettet. Det foregik ved

skydning, i Jylland fra Viborg arresthus i en plantage og på Sjælland fra Vestre Fængsel ved 2. redan på Christianshavns voldanlæg.

Ved et tillæg til landsforræderiloven, lov nr. 356 af 29. juni 1946, mildnedes straffene. Efterhånden løslodes landssvigerbelæget i fængsler og straffelejre ved accelererende prøveløsladelser og benådninger. Den sidste henrettelse fandt sted 20. juli 1950. Den sidste landssviger blev løsladt i 1960.

Retsopgøret er af retsmyndighederne bedømt som det under omstændighederne bedst tænkelige, af modstandsbevægelsen som havende forfejlet sine intentioner.

Befrielsesregeringen varede sommeren over, og efter et valg i oktober 1945 dannede venstremanden Knud Kristensen en mindretalsregering. Den stod over for det problem, at befolkningen ville have forbedret forsyningssituationen, hvad landet ikke havde råd til. Et valutaunderskud blev derfor grundlagt. Knud Kristensen imødekom også en stærk Sydslesvig- hjem stemning, som fædede ham i folketinget 4. oktober 1947. Ved det efterfølgende valg havde han en kanonfremgang, men det blev socialdemokraten Hans Hedtoft, som dannede regering. En ny handelsaftale med England gav bedre priser, og den amerikanske Marshallhjælp til Europa finansierede 50% af dollarimporten, samtidig med at landet blev optaget i OEEC. »Vi ligger lunt i svinget«, sagde handelsminister Krag. Boligbyggeriet blev fordoblet. Men da England devaluerede september 1949, fulgte Danmark med. Koreakrigen kom i 1950 og forårsagede prisstigninger. Regeringen forsøgte en afgiftsbuket og restriktioner, men måtte udskrive valg. Hedtoft dannede igen regering, men faldt på befolkningens irritation over de resterende rationeringer på sukker, kaffe og smør. Erik Eriksen dannede en VK-regering, som arvede et valutaunderskud på 800 millioner kr. Sammen med de radikale gennemførtes en bunden opsparing, og regeringen holdt sig i live ved løftet om en ny grundlov. Grundloven af 5. juni 1953 indførte eettingssystemet, kvindelig arvefølge og mulighed for suverænitetssafgivelse til mellemfolkelige myndigheder. Valgloven blev ændret, så valgretsaldere blev 21 år. 22. september 1953 var der folketingsvalg. VK havde bragt balance på budgettet og fyldt valutakassen, men socialdemokratiet gik frem på løfter om vækst, og den radikale kabinetsmager Bertel Dalggaard lod Hans Hedtoft komme til. På grund af internationale konjunkturer hededes importen op, og et valutaunderskud måtte bekæmpes ved afgiftsstigninger og besparelser. 29. januar 1955 døde Hedtoft, og H.C. Hansen tog over. Han kom straks ind i en strid om overenskomstfornyelser, hvor der krævedes nedsættelse af arbejdstiden. Et forligsforlag blev forkastet af arbejderne, og regeringen greb ind med lov for at forhindre, at en benzinstrejke lammede samfundet. Næste dag strejkedes der, og 150.000 demonstranter samledes foran Christiansborg. Aksel Larsen dannede af de strejkendes ledere »situationens generalstab«, men det medførte dog kun strejke den følgende dag.

Kommunisternes magtovertagelse i Tjekkoslaviet førte i 1949 til, at Danmark, på Hans Hedtoft's initiativ, tiltrådte Nato. I 1956 fandt en opstand sted mod Ungarns kommunistiske styre, og mange flygtninge kom til landet. Samtidig med, at Sovjet knuste opstanden, fandt den sidste imperialistiske krig sted, da England og Frankrig forgæves søgte at hævde deres ejendomsret til Suezkanalen.

Interneringsafdeling for modstandsbevægelsen og fængselsvæsenets arresthus.

Den tyske hær i Danmark kapitulerede til Montgomery og dermed de allierede korps i Danmark. På Vestre fængsel ville dette sige Københavnsledelsen og modstandsbevægelsens afdeling V8, som omfattede et korps af fængselsbetjente. Men der var også dannet en befrielsesregering med deltagelse af politikere og modstandsbevægelse, med modstandsmanden Busch Jensen som justitsminister. Endelig betragtede fængselsdirektoratet Vestre fængsel som sin anstalt. Disse forhold medførte befrielsesmorgenen en vis konfusion.

Fængselsbetjent Ernst J. Steffen havde som omtalt med Københavnsledelsen i foråret 1945 udarbejdet en befrielsesplan mod Vestre fængsel. Grundtanken var en aktion indefra af 9 grupper af fængselsbetjente og en aktion udefra af modstandsbevægelsens afsnit 8V. Denne dannede i reduceret form baggrunden for modstandsbevægelsens overtagelse af den tyske afdeling på Vestre fængsel den 5. maj om morgenen, hvor det tyske mandskab godvilligt overgav sig.¹

Fængselsdirektør Tetens og kontorchef Hye Knudsen mødte imidlertid i anledning af kapitulationen også op på Vestre fængsel og bragte efter modstandsbetjentenes opfattelse forvirring i billedet ved at foreslå, at det tyske vagtmandskab selv ubevogtet skulle spadsere til opsamlingslejren. Men fængselsbetjent Steffen, der som flere modstandskommandører andetsteds, var mødt i selvkomponeret lederuniform, som havde sin virkning på tyskerne, svarede, at dette forslag var i strid med kapitulationsbetingelserne og gældende militære æresbegreber. Det tyske vagtmandskab, som også vidste, hvad sig hør og bør, forlod derpå fængslet eskorteret af modstandsbetjente og frihedskæmpere med Ernst Steffen i spidsen.²

Fra Københavnsledelsen var en gruppe med lrs. Heltberg mødt op for at sortere fangerne i den tyske politiafdeling og løslade danske modstandsfolk. Løsladelsen blev ekspederet ved fængslets foranstaltning, og 115, der stod uden midler, fik af fængslet udbetalt ialt 5.130 kr. til hjemrejsen.³

Fængselsbetjent Adolf Hansen var af modstandsbevægelsen udset til leder af den interneringslejr, den ville oprette i den tidligere tyske afdeling. Partisekretær Svend Nielsen (som i 1943 var undvejet under udgang fra internering på Vestre fængsel) havde instrueret ham om, at moral og anstændighed måtte præge retsopgøret, og selv agtede han at følge denne anvisning. Direktør Tetens opfordrede også ved sit fremmøde den 5. maj Adolf Hansen til at blive på fængslet og

bidrage til, at landssvigerne, der blev interneret, blev behandlet anstændigt.

Ledelsesforholdene var i begyndelsen dog ret uafklarede, for inspektør Cai Jensen ledede ubestridt den tilbageværende danske afdeling og fængslets hele administration. Derudover var flertallet af fængselsbetjentene kun underlagt ham, og de som modstandsfolk fremmødte betjente var også hans personale. Da Adolf Hansen klagede til Københavnsledelsen over nogle politifolks optræden ved indsættelsen af landssvigerne, idet han frygtede, at denne optræden skulle influere på de frihedskæmpere fra 8V, som bistod modstandsbetjentene, sendte denne 2 repræsentanter til Vestre fængsel, som lod Cai Jensen vide, at han med øjeblikkelig virkning var frataget at have noget som helst med de politiske fanger at gøre. Dette var måske at rette bager for smed, idet fængselsledelsen ikke havde billiget den uheldige optræden, men tolereret den, da man var uden midler til at ændre den. Adolf Hansen fik derefter også overdraget ledelsen af modstandsbevægelsens andre interneringssteder under Københavnsledelsen, og andre fængselsbetjente tilknyttet det kommunistiske afsnit 8V blev indsat som koordinatører på disse.

Adolf Hansen og de til modstandsbevægelsens afsnit 8V tilknyttede betjente kom i modsætningsforhold til det øvrige korps. Det kom til udtryk ved et FO-møde på »Rossini« 17. maj 1945, hvor Adolf Hansen blev krævet til ansvar for misforhold omkring interneringsafdelingen, og fordi han ikke havde sørget for, at alle fængselsbetjente var blevet optaget i modstandsbevægelsen. Dette modsætningsforhold blev af vedvarende art, og nogle modstandsbetjente forlod i frustration tjenesten.

Cai Jensen skildrer forholdene således, at den store tilgang af fanger anholdt af frihedsbevægelsen sprængte fængslets rammer. Det tyske politifængsel blev hurtigt belagt med 4 fanger i hver celle udover den egentlige sortering, og ledelsen fik at vide, at fangerne sad på frihedsbevægelsens ansvar. Ved møder mellem direktøren, repræsentanter for frihedsbevægelsen og inspektøren blev det bekræftet, at inspektøren godt kunne indfinde sig i interneringsafdelingen, men ingen myndighed havde der at udøve.⁴

Justitsministeriet søgte imidlertid hurtigst muligt at skaffe de internerede over i normalt retsplejeregime. Dets cirkulære af 12. maj 1945 bestemte, at de af modstandsbevægelsen internerede mod hvem sigtelse kunne rejses efter gældende straffelov, efter at politiet den 13. maj 1945 atter var trådt i funktion den 14. maj, skulle overleveres politiet. Og dets cirkulære af 15. maj fastsatte, at personer, der udleveredes til politiet til sigtelse, ville være at overgå som varetægtsfanger til fængselsvæsenets varetægt. De øvrige skulle løslades. De sigtede måtte ikke behandles i fællesskab med internerede, og bevogtningen skulle ske ved fængselsvæsenets personale. Det var dog nødvendigt, at politiet udtog styrker af modstandsbevægelsen til at assistere ved bevogtningen. Cai Jensen pålagde da i inspektionsskrivelse 85/1945 sit personale over for disse for meget alvorlige for-

brydelser sigtede at udvise højeste grad af agtpågivenhed og være præget af alvor, ro og absolut fasthed. De kunne få biblioteksbog hver 14. dag, men ikke private bøger, og køb af ugeblade var forbudt. Der kunne ugentligt indleveres 20 stk. cigaretter til hver, et stykke sæbe, eet sæt undertøj, evt. en pyjamas. Ekstraforplejning kunne ikke indleveres, arbejde ikke fås, men private ting som kam, tandbørste, blyant og ur kunne udleveres.

Cai Jensen fortæller videre, at forholdene ændredes efter justitsministeriets skrivelse af 15. maj. Interneringsafdelingen afgav efterhånden som de interne-rede blev afleveret, etage efter etage til fængslet. Der blev lidt efter lidt opstillet etagesenge i samtlige celler, og hver fange fik madras og tæpper, men ikke lagner, som det var umuligt at fremskaffe. Fangerne fik også hver spisegrejer, tallerkener, kopper m.v..

Tilladelsen til at indlevere privat undertøj og 2 tæpper samt lagner gav meget ringe resultat, så fangerne fik lov at vaske deres undertøj i varmt vand og sæbelud, og til de dårligst stillede udleveredes tøj af fængslets beholdning.

Frihedsbevægelsen skønnede det nødvendigt, at der foruden de under frihedsbevægelsen sorterende betjente af sikkerhedsgrunde var et betydeligt antal frihedskæmpere som vagthavende i interneringsafdelingen. De var ukendte med fængselsforhold, skabte uro, når de færdedes gennem fløjene og fængselsgårdene syngende i kor, og de besad ikke sikkerhed med hensyn til betjeningen af deres våben. Cai Jensen havde dog, efter aftale med interneringsafdelingens ledere, anvendt dem som sikkerhedsvagt på poster med varetægtsfanger, da interneringsafdelingen praktisk talt var ophørt med at have fanger sidst i juni. Deres opførsel over for fangerne stemte dog ikke med god fængselsorden. Interneringsafdelingen havde ganske ukyndig administrationsmedhjælp, hvorfor det var vanskeligt at konstatere, hvor internerede var anbragt, og udlevere breve og effekter til dem.

Oprørsbegyndelser.

Mange af modstandsbevægelsens folk oplevede en dyb frustration ved befrielsen. Lederne dannede fællesregering med de samarbejdspolitikere, man netop havde gjort oprør mod. Det så ud, som om det blot blev det tidligere Danmark, der fortsatte, og ikke drømmelandet fra besættelsesårene. I juni gik de fleste hjem, fordi der nu kun var brug for dem til bevogtningsopgaver. Men nogle kunne ikke slippe illusionerne og blev i forlæggningerne. Det gjaldt især de kommunistisk organiserede.

4 gymnasieelever fra Rødovreafdelingen gennemførte 30. maj en selvstændig aktion for at udrense helt til tops. De anholdt tidligere justitsminister Thune Jacobsen, generaldirektør Knutzen og fængselsinspektør Cai Jensen og interne-rede dem i interneringscenteret på Hendriksholms skolen. Ved meddelelsen om dette henvendte minister for særlige anliggender, Frode Jacobsen, sig straks tele-

fonisk til interneringen, forklarede, at denne internering var helt ulovlig og forlangte de internerede sat på fri fod. Han tog også selv derud, men inden han kom, var Knutzen og Cai Jensen løsladt. Alene Thune Jacobsen var tilbage. Han ville løslades standsmæssigt. Cai Jensen kunne jo her fortryde, at han havde bøjet sig for et ministerpres og samarbejdspolitikens nødvendighed og ladet sig forflytte fra sit kære Nyborg til Vestre fængsel. Flere af Rødovreafdelingens folk har til nu givet udtryk for, at interneringen var helt i orden, men synes til gengæld ikke at have haft fuld klarhed over, hvem der var hvem.

»Det nærmeste, man kom et væbnet opgør« mellem frustrerede modstandsfolk og det etablerede Danmark, var begivenhederne omkring Vestre fængsel 20. juli 1945. Frihedskæmperne på fængslet var ikke en isoleret enhed, men der var tæt forbindelse og et ind og ud af kammerater mellem dem og modstandsbevægelsens afdelinger 8V og 5, delvis også forlægningen i Frimurerlogen. Der var hos alle disse en udbredt utilfredshed med de (begrænsede) varetægtsrettigheder, landssvigerne fik og den holdning, de sammenstuede landssvigere viste over for dem ved at råbe »røde svin« efter dem ud af vinduerne. Dette kunne godt medføre en maskinpistolsalve langs fængselsmuren.

Signalet til aktion var en avisartikel om, at landsforræderne på Vestre nu kunne gøre som de ville. Nu kunne det være nok, man holdt den 19. møde i barakken og telefonerede rundt til forlægningerne. I Rødovre, på Solbjergskolen og andetsteds blev vogne læsset med våben og folk og kørt til Vestre den 20. Ialt ankom 12 vogne, og man invaderede forterrainet bag porten mod Vigerslev Allé. I fængslet satte man inspektør Cai Jensen og fængselsforvalter Struer i husarrest i inspektørkontoret. De faste betjente blev sat ud af varetægtsafdelingerne, og hele fængselspersonalet gik i strejke inklusive køkkenet. Frihedskæmperne søgte så at improvisere sig frem ved at udtage kriminelle til hjælp ved madudelingen. Adolf Hansen var hjemme, da aktionen skete, og fik at vide, at de faste betjente var gået og fængslet overladt til modstandsfolk, der ikke havde begreb om fængselsarbejde. Han tog straks til fængslet. Et møde udelukkende for fængselsbetjente blev indkaldt til Folkets Hus, men nåede ikke noget resultat.

Imidlertid reagerede modstandsbevægelse og regering. Københavnsledelsen ville vide, hvem der havde startet aktionen og sagde fra over for den. Dens deltagere ville blive sendt hjem uden armbind. Børge Outze og Frode Jacobsen dukkede op på Vestre, men kunne ingen vegne komme med modstandsfolkene der. Statsminister Buhl skal have ment, at politiet måtte fjerne aktionsfolkene, i hvert fald mødte nogle skovvogne op på Søndre Boulevard og gik i stilling, ligesom man smuglede nogle maskinpistoler ind til de belejrede faste betjente via funktionærboligerne. Politiet trak sig imidlertid tilbage, da det intet kunne udrette. Det lykkedes Cai Jensen ved en telefonopringning til køkkenet at få smørrebrød bragt op til sin husarrest, derefter afbrød man hans telefonforbindelse med omverdenen.

Modstandsbevægelsen indkaldte, for at få en ende på aktionen, til et møde i Enghaveskolens gymnastiksal. Her mødtes regeringens modstandsministre Christmas Møller, Arne Sørensen, Frode Jacobsen, Mogens Fog, Busch Jensen, Alfred Jensen og ca. 400 frihedskæmpere. Disse ville, at de varetægtsfængslede landssvigere skulle behandles som landsforrædere og ville have gjort noget ved fængselsledelsen.

Det var vanskeligt at få ørenlyd, og modstandsministrenes autoritet svækkedes af, at få kendte dem. Christmas Møller kendte dog alle. En delegation blev valgt til at forhandle med Alfred Jensen. Han fortalte sine partifæller, at aktionen kunne få uoverskuelige konsekvenser for det kommunistiske parti, men det var netop, hvad hans tilhørere ønskede, og en del deponerede deres partibog hos ham.

Imidlertid havde initiativtagerne fortrudt deres aktion. »Det gik ad helvede til. Vi havde ikke gennemtænkt konsekvenserne«. Adolf Hansen fik ordet, og han kendte alle også. Han beklagede, at uromagerne havde taget magten og fik tilslutning til, at modstandsbetjentene skulle fortsætte og han selv stadig lede. De besindige sejrede til sidst, efter at Christmas Møller havde opfordret til at få en slutning på det hele ved en hjemsendelse af frihedskæmperne den 1. august. Man sang ligefrem: »Nu er vi fri«. Adolf Hansen blev båret i guldstol til Vestre, men ønskede ikke det nogensinde skulle ske igen. Han lo med den anden side af sin mund og var af den opfattelse, at hvis ikke man havde haft Christmas, Alfred og Frode, var det gået galt.⁵

På fængslet overtog inspektøren atter ledelsen og betjentkorpset sine funktioner.

Den 31. juli beskikkede direktoratet landsdommer Herfeldt som formand for et udvalg med den opgave, at undersøge samtlige klagesager over forholdene på Vestre fængsel og klarlægge forholdene omkring frihedskæmpernes aktion den 20. Undersøgelsen kunne måske også få uoverskuelige konsekvenser, i hvert fald ses den ikke at være gennemført.

Forholdene i interneringerne.

Da Adolf Hansen overtog ledelsen af interneringerne, anmodede han overlæge Thune Andersen, Københavns fængsler, om hjælp. Den 16. juni anmodede justitsministeriet ham om at undersøge de hygiejniske forhold på alle Københavnsledelsens interneringer. Også Cai Jensen fik et indblik i forholdene, for ganske vist havde han ikke ansvaret for interneringerne, men han havde til opgave at forsyne dem med inventar etc.. 28. maj indberettede Thune Andersen, at forholdene lod meget tilbage at ønske i den tidligere tyske afdeling på Sundholm, på Forvaringsanstalten i Herstedvester, hvor der var oprettet en internering i en 30. april etableret varetægtsafdeling og på Henriksholms skole. På Sundholm lå fangerne i halm på gulvene, dog 300 på madrasser. Man havde i interneringerne

Fig. 33. Internerede på vej til interneringsafdelingen maj 1945.

haft 15 tilfælde af angina, 5 af skarlagensfeber, 5 af rosen og 2 af difteritis. 20% af de internerede havde ikke skiftetøj, tandbørster, barbergrejter eller kamme.

Cai Jensen kommenterede, at indsættelsen af internerede begyndte inden løsladelserne fra den tyske afdeling var afsluttet. Den sprængte rammerne for alle beholdninger. Der var bestilt etagesenge, men værkstedet var brændt. I begyndelsen blev 6 fanger anbragt i een celle, nu kun 4. På Sundholm havde de 272 kvindefanger dog senge og tæppe. Man havde anskaffet madrasser til mændene der og soveposer af papir. Man søgte at gennemføre rengøring på Sundholm ved at ansætte rengøringskoner.

Den 15. juni indberettede overlægen, at der havde været 14 tilfælde af angina, 4 af skarlagensfeber, 3 af rosen, 1 af difteritis, 2 af influenza, 1 af bronkitis og 2 af lungebetændelse. På Vestre lå endnu 881 på madras på gulvet, de øvrige havde fået senge. På Sundholm var der indsat 1.600, 1.083 internerede og 535 varretægtsfanger. 781 havde nu senge. På Vestre var der 6 til 8 timers ventetid for at komme på toilettet.

Den 19. juni var der på Politigården 8 fanger i hver celle. Tæpper og madrasser blev anvendt i flæng og skiftedes ikke.

Den 23. juni havde endnu ingen på Vestre fået varmt bad. Der var konstateret 6 tilfælde af mishandling, 4 af læsioner efter vådeskud. Frihedsbevægelsen havde nedlagt forbud mod, at fangerne indlagdes på sygehus. En interneret greve var forsøgt indlagt efter aftale mellem professor Secher, anklagemyndighed og frihedsbevægelse, men ambulancen blev holdt op af maskinpistolbevæbnede frihedskæmpere på grund af en påstand om social forskelsbehandling. Det lykkedes dog at gennemføre transporten. Det var tilladt at bringe internerede til undersøgelse på centraltuberkulosestationen, men den første transport blev overfaldet af besøgende på arbejdsanvisningskontoret ved siden af med slag og spytklatter. Frihedskæmperne havde ydet en ringe beskyttelse.

Den 25. august var der på Sundholm 1.350 internerede og varetægtsfanger, deraf 670 kvinder. Der var leveret senge til næsten alle, og næsten alle havde tæppe. Der badedes med spande i baderummet, og der var 1 toilet til hver 33 internerede. På Vestre var der 2.000 varetægtsfanger, og der manglede endnu 75 senge. Alle fanger havde et tæppe, og der var indrettet nødkloset på hver post. Der blev badet 280 dagligt. På PF havde det næsten været umuligt i den varme tid at få vejret i de overophedede rum.

Overlægen bad i august om flere lægeassistenter, og i november var der ansat 8 assisterende læger.

Den 14. september var der 3.000 politiske fanger i fængslerne. Desuden indsattes af krisepolitiet 150 i døgnnet på udsatte tider. Der var badning på Vestre og Sundholm hver 14. dag, men luseplage. Ikke hver fange kunne få 2 tæpper. 2. november var der 4 i hver celle, og belæget viste tegn til at gå ned. Det faldt fra 2.669 den 15. september til 2.081 den 15. november og blev ved at falde.

Samtidig mildnedes de skærper af varetægtsforholdene, der var indført. En cirkulærskrivelse af 27. november indskærpede påny de sædvanlige regler, og adgang til sysselsættelse indførtes, hvor det var muligt. Middagsmaden blev igen leveret af folkekøkkenet, men kun med een ret, først i 1946 var det muligt at nå op på 2.⁶

Klager over behandlingen af landssvigerne.

Adolf Hansen var den første klager over dårlig behandling af landssvigere. 8. juni indberettede han til Cai Jensen, at fange nr. 179 under eftermiddagsgårdturen kl. 16 var mishandlet af 4 personer, der ukontrolleret var kommet ind i fængslet og blevet lukket ned i gården til fangen. Også politiadvokaten ville starte en undersøgelse. Lægens undersøgelse af fangen viste, at de to midterste overmundstænder var slået ud, der var brud på næsebenet og blodunderløbne pletter i begge øjne. Det viste sig, at maskinmesteren havde lukket et selskab ind i fængslet. Den ene havde været en af dets leverandører med frihedskæmperarmbind på, de andre en modstandsmand, der tidligere havde siddet i dansk fængsel, men var udleveret til tyskerne og overført til koncentrationslejr i Tyskland. Han

var ledsaget af sin kone. Modstandsmanden besøgte gårdturstårnet og så i en cellegård en fange, der var skyld i, at han og hans kone var blevet arresteret. Han bad om at blive lukket ned til fangen, og i cellegården slog han ham. Ved Københavns Byret fik modstandsmanden og hans leverendørfølgesvend betinget straf af fængsel i 3 måneder.

Søndag den 24. juni kom to frihedskæmpere med skrivelse fra Københavnsledelsen til Adolf Hansen. De måtte tale med K.B. Martinsen og en islænding. Den vagthavende i fængslet afviste dette, da det drejede sig om varetægtsfanger. De gik så til Adolf Hansen, der tillod det. Han forklarede, at afhøringen var uoprettelig.

Den 25. juni meddelte 5 fanger i celle 287, at der var blevet skudt ind i cellen, da den ene hængte håndklæder til tørre i vinduet. Ingen var dog blevet ramt.

Den 19. september besværede ors. Vilhelm Pürschel sig over, at en fange i interneringsafdelingen i majdagene skulle være død af mishandling. Cai Jensen kunne kun svare, at han ikke havde stået for interneringsafdelingen, men han havde ikke hørt, at nogen skulle være død af mishandling. Den 12. oktober beklagede Landsforeningen af 6. maj 1945 sig over, at tøj, tobak m.m. indleveret til de internerede var bortkommet. Cai Jensen henviste den til at gennemse et betydeligt antal pakker med tøj i udleveringsbarakken. De kunne ikke identificeres. En kreds af løsladte beklagede sig 5. oktober til rigsdagen over lemlæstelser ved vådeskud og lensgreve Holsteins tragiske død. Sagførerrådet beklagede sig 18. september over, at en varetægtsfange var nægtet lægehjælp og skånekost på Sundholm. Direktoratet måtte oplyse, at fremstilling for læge skete efter liste og ikke altid samme dag. Det svarede ligeledes hrs. Gangsted Rasmussen, som klagede over, at en fange ikke havde haft bord og stol, at dette ikke havde været muligt. En interneret, som klagede over at være blevet slået af frihedskæmpere og derfor havde fået dobbeltsidig mellemørebetændelse fik det svar, at lægen havde tilset ham 8 gange, og han havde været på Kommunehospitalet, som havde erklæret ham helbredt. En anden klagede over, at han, da han bad en fængselsbetjent om middag efter hjemkomst fra psykiatrisk undersøgelse, havde fået 2 lusinger. Betjenten kendte intet til sagen.

Minister Gunnar Larsen, som i majdagene blev interneret på Vestre fængsel, satte måske tingene på plads ved at udtale, at han intet havde at klage over med hensyn til fængselspersonalets optræden, som var ganske korrekt, frihedskæmperne derimod optrådte med råhed og brutalitet.⁷

Afvikling af modstandsstyrkerne.

Den 11. august 1945 kl. 8 morgen blev vagtstyrkerne af frihedskæmpere afløst af CB-mandskab, som overtog de udvendige poster. Afløsningen foregik uden nogen vanskeligheder. I anledning af ophøret rettede direktør Tøtens en tak til modstandsstyrkerne. Han bad dem modtage fængselsvæsenets tak for den over-

ordentlig betydningsfulde indsats de havde ydet, og for at forekommende samarbejdsvanskeligheder var blevet lykkeligt overvundet ved gensidig imødekom-
menhed.

Den 16. november ophørte assistancen af CB-mandskab, idet fængselsperso-
nalet nu var i stand til at overtage de udvendige poster.

Den 15. juni henvendte direktoratet sig til Københavns-, Sjællands- og Jyl-
landsledelsen af frihedsbevægelsen om hjemsendelse af de betydelige styrker af
fængselsvæsenets personale, der gjorde tjeneste som frihedskæmpere. For Kø-
benhavns fængsler drejede det sig om 27.

Den 12. juli oplyste Adolf Hansen inspektør Cai Jensen om, at interneringsaf-
delingens kontor flyttede til Persilhuset, Jernbanegade 7. 28. august havde 14
fængsels- og reservebetjente endnu ikke meldt sig tilbage, deriblandt Adolf Han-
sen, inspektionsbetjent Noies og reservebetjentene Wätjen og Wesenberg. 3. ok-
tober meddelte direktoratet, at man ikke kunne tiltræde, at de fængselsfunkti-
onærer, der havde været tilknyttet frihedsbevægelsen og derfra modtaget et
erindringsbånd, bar det på uniformen. I 1946 søgte direktoratet efter finansmi-
nisteriets cirkulære af 27. juni 1945 at få for meget udbetalt løn til frihedskæm-
perbetjente tilbagebetalt. Disse havde nemlig både oppebåret deres løn og et ho-
norar som frihedskæmpere. Cai Jensen svarede imidlertid 19. juni 1946, at
fradraget ikke var foretaget på grund af den uro, der i sommeren 45 var blandt
personalet, men modstandsbetjentene havde også forrettet tjeneste så mange ti-
mer hver dag, at de måtte være berettiget til lønning såvel fra fængslet som fra
modstandsbevægelsen.⁸

Statsadvokaten søger at gribe ind.

Statsadvokat Trolle beså i oktober forholdene på Københavns fængsler. Der
var ialt 4.600 fanger. På Sundholm var der 1.400 mænd og 220 kvinder sigtet i
landsforræderisager, 125 sigtet i borgerlige sager og 12 afsonere. På Vestre var
der 2.850 fanger, hvoraf 1.700 var politiske arrestanter og 50 politiske afsonere,
1.100 sad for borgerlige forbrydelser, 750 som varetægtsfanger og 300 som straf-
afsonere. Da politiinspektør Krenchel, på grund af urolige tider, ønskede en
pladsreserve på 200, og der yderligere ventede 5-6.000 på at afsone, var det nød-
vendigt at gå over til bøder, hvilket statsadvokaten skrev til rigsadvokaten om
samtidig med, at han instruerede sine fuldmægtige om at løslade varetægtsfan-
ger i så vidt omfang som muligt.⁹

Efterdønninger.

I oktober kom det til 3 skudepisoder. Den 15. oktober kl. 20.50 hørtes skud fra
taget af sporvejsremisen, og katastrofebelysningen blev tændt. Igen kl. 12.10 var
der skydning, nu stærkere end før, og fængslet udsendte bevæbnede patruljer.
Disse mente, skydningen kom fra remisens tag. Kl. 12.20 blev vagten foran ho-

vedporten beskudt. Ilden blev besvaret og politiet tilkaldt, men dets eftersøgning gav ikke resultat. Den 17. oktober tændte to nattevagter ved hundegårdene et cigaretskud for at provokere eventuelle snigskytter, og de blev straks beskudt. Derefter blev der åbnet ild mod posterne ved hovedmuren.

Den 31. december 1945 kl. 8.15 om morgenen faldt en lysbombe over tårnet på cellgård D. Den var afskudt mellem remisen og det ny beboelseskvarter.¹⁰

Livsstraf og henrettelser.

Der blev afsagt ialt 103 dødsdomme. 78 blev stadfæstet af højesteret eller landsret som sidste instans. 46 domme blev eksekveret. 32 dødsdømte blev benådet med livsvarigt fængsel. Størstedelen af de dødsdømte hensad i Vestre fængsel, hvorfra 28 blev henrettet.

Justitsministeriets cirkulære af 6. november 1945 gav reglerne for behandling af dødsdømte i varetægtsfængsel. En dødsdømt skulle anbringes i enecelle under stadig observation og med lys i cellen døgnet rundt. Han skulle have udvidet adgang til læsning, til at modtage besøg, til korrespondance, ekstraforplejning, tobaksrygning og andre lempelser, derunder at høre radio. Denne sidste lempelse blev oprindeligt kun givet undtagelsesvis, men var fra 1949 almindelig.

På Vestre fængsel ordnedes besøgene således, at de fandt sted på præsternes kontorer og kun under disses overværelse. Hver præst havde besøg af bestemte dødsdømte og deres familier. Samme præst overværede også det sidste besøg og fulgte den dømte til eksekutionsstedet. Fængselspræst var egentlig Chresten Amby. Han var imidlertid under og efter krigen i den grad beskæftiget som folketingsmand samtidig med, at han havde lange sygeperioder, at residerende kapellan Christoffer Olesen Larsen, Esajaskirken, en af Tidehvervs grundpiller med en fortid som ordineret medhjælper ved Vridsløselille, efter hans forslag havde været afløser. Han bad 25. juni 1945 om assistance af res.kap. Erik Wulff Møller, Enghave kirke, som også biskoppen anbefalede. Også cand.phil. Kai Ryhede blev knyttet til fængslet som honorarlønnet medhjælper og ordineret til tjeneste i stiftelser. Yderligere ansattes 5 skiftende uordinerede medhjælpere, lige færdige teologiske kandidater. Også andre præster bistod i pressede situationer. Ryhede blev suspenderet i januar 1949 på grund af ulovligt at have bragt korrespondance frem og tilbage for den fængslede politifuldmægtig Leifer i en sag, hvor han anklagede politiet, og den uordinerede medhjælper Erik Carlè Christensen, ansat maj 1948, blev ordineret og fra 1. januar 1949 ansat som ordineret medhjælper. Kun 2 dødsdømte nægtede at have besøg hos præsterne, idet de anså folkekirken for en frihedskæmperkirke. Præsterne blev således de eneste blandt fængselspersonalet, som personligt skulle tage sig af de dødsdømte.

Den 24. juli 1945 havde fængselsdirektoratet bestemt, at alle fanger een gang om ugen skulle kunne komme i kirke. Derfor var der i det store belægs tid 4 søndagsgudstjenester i kirken og aften-gudstjeneste 4 gange om ugen. Dette afvikle-

des efterhånden, således at der i 1948 om søndagen var 2 gudstjenester i fængselskirken, 1 på Blegdamsvejen, 1 i Politigårdens kvindefængsel og 1 på Nytorv.

Da der i 1949 hensat 5 tyskere med livsstraf, blev det tilladt pastor Görnandt, Sct. Petri, den tyske kolonis kirke, og pater Groteclaes, Stenoskirken, at ledsage henholdsvis tyske evangeliske og katolikker til henrettelsen. 2 danske dødsdømte konverterede til katolicismen. Ingen tyskere blev dog henrettet, men 1 dansk konverteret katolik.

Instruksen angående fuldbyrdelse af livsstraf af 16. oktober 1945 bestemte, at fuldbyrdelsen skulle ske tidligt om morgenen, efter at den dødsdømte havde fået underretning om, at straffen skulle fuldbyrdes. Den domfældte skulle bindes til en pæl eller væg og have bind for øjnene. Skydningen skulle ske fra en afstand af 5 meter. Viste den dødsdømte derefter tegn på liv, skulle lederen af ekskutionskommandoen give ham dødsskud gennem hovedet. Lægen skulle konstatere, at døden var indtrådt og foranstalte liget brændt. Asken kunne udleveres til de pårørende. Bisættelsen skulle ske i stilhed. Anklagemyndighedens repræsentant førte protokol over det passerede.

Kirkeministeriet bestemte, at for så vidt den dødsdømte ønskede gejstlig bistand, skulle præsten på fængslet, efter at fuldbyrdelsestidspunktet var meddelt, blive tilbage på fængslet. Han kunne overvære fangens afsked med familien og skulle være ved hånden så ofte fangen ønskede det. Præsten fulgte med under transporten til retterstedet og trådte med ham hen til pælen. Når fangen var bundet, og inden han fik bind for øjnene, kunne præsten lyse velsignelsen over ham. Han skulle derefter træde tilbage og efter eksekutionen følge med til krematoriet og foretage jordpåkastelsen. Hvis den dømte ikke havde ønsket gejstlig bistand, skulle præsten være til stede under henrettelsen og efter denne på krematoriet foretage jordpåkastelsen.

Præsterne på Vestre fængsel kunne ikke føle fremgangsmåden tilfredsstillende for de dømte. Det tillodes derfor, at de dømte gik til alters med familien ved besøget på præstekontoret, og at skriftord og fadervor fik plads sammen med velsignelsen før skuddene.

Den sidste aften begyndte om formiddagen. Så fik inspektøren besked. Kl. 12 gik han ud og meddelte afslag på benådning. Samtidig gik Røde Møller hjem, og så vidste hele fængslet, hvad der forestod. »Den røde« havde i sine unge dage, mens der endnu var sejlskibe, været på de syv have og kunne binde en knude. Efter meddelelsen om afslaget blev den dømte hensat i en særlig celle og til stadighed overvåget af 2 fængselsbetjente i rummet. Kun præsten kunne tale alene med ham. Efter sin første samtale med ham underrettede præsten familien og bad dem komme til besøg den aften. I løbet af eftermiddagen beskikkede eksekutanten så sit hus og sin sjæl, som regel ved at skrive breve. Når familien kom om aftenen, samledes den, den dømte og præsten om et beskedent smørrebødsmåltid med øl og snaps i behersket omfang. Men der var heller ikke rigtig nogen motiva-

tion for noget gilde. To fængselsbetjente så til på deres livs værste vagt. Oftest var det familien, der var mest deprimeret, og den dømte, der trøstede dem. De fleste kunne dø, når de skulle. Inden familien gik, var man som regel til alters sammen. Afskeden var ikke nem, især i de få tilfælde, hvor der var mindre børn. Derefter blev den dømte bundet og overgivet til politiet. Præsten ledsagede ham på den sidste tur. Lægen var sammen med officials. Vigerslev Allè og ruten til henrettelsesstedet var afspærret. Ved dets skur læste præsten begravelsesritualets ord om liv og død, bad fadervor og lyste velsignelsen. Så kom skuddene.

Da eksekutionerne begyndte i foråret 1947 fulgte de tæt på hinanden. Den 8. maj skete fra kl. 12, 9. maj i Brøndumsgruppens tilfælde fra kl. 0.33 hele 6. Cai Jensen anmodede derfor af hensyn til fængselspersonalet, især præsterne, om en større spredning, hvad rigsadvokaten så vidt muligt ville drage omsorg for.

Fra 1949 skete der en række benådnings sager, men der blev stadig henrettet blandt lederne og særligt aktive. Det var tilfældet i 1949 med Lorentzengruppen og Schiølergruppen og i 1950 med Lillejörgengruppen. I 1950 blev en del hårdt belastede fra Birkedalgruppen benådet, alene lederen blev henrettet 20. juli 1950. Han blev den sidste. I befolkningen mente i 1949 55%, at de afsagte domme burde fuldbyrdes.

Fængselspræsterne i København havde i 1948 henledt justitsministerens opmærksomhed på, at den lange tid, der gik med behandling af benådningssager medførte følger for fangernes stilling til dommen og for deres sindstilstand. I foråret 1949 begyndte de at benytte sig af deres ret til at udtale sig i benådningssager og anbefalede benådning i flere tilfælde.

Nedsættelse af urner kunne volde vanskeligheder, da det blev nægtet at nedsætte dem i familiegravsteder. Wulff Møller måtte rette henvendelse til en særlig kirke om nedsættelse på dens kirkegård for at skaffe plads.¹¹

Kun mindre vanskeligheder med landssvigerne.

Væsentlige vanskeligheder havde Københavns fængsler ikke med landssvigerne. Den 21. januar 1946 nægtede den fængslede ors. Krenchel at spise som protest mod den første dødsdom. Nogle politiske fanger protesterede over for direktoratet mod, at de skulle gå med hænderne på ryggen. Det var en skik, der var indført af frihedsbevægelsens folk. Direktoratet fandt i februar 1946 ikke anledning til at ophæve den. På Sundholm havde fængselsinspektør Worm ophævet den i december 1945. 1. juli 1946 forsøgte 14 fanger i cellerne 624-28 i Vestfløjen en sultestrejke, som dog blev ved morgenmaden.

I sommeren 1946 fandt man et landssvigerblad på Vestre »Sigtet for landsskadelig virksomhed«. Det var udgivet af magister Harald Nielsen og Grete Vaaben. Det navngav bl.a. danske politifolk, som havde deltaget i eksekutionspeletonen ved Helweg Larsen's eksekution. En politimæssig undersøgelse bragte for dagen, at 3 fængselspsykiatriske havde bragt breve, meddelelser, tobak og bladet ille-

galt ind. Direktoratet betragtede dem 29. juli som afskedigede. Ved hyppige visitationer lykkedes det at finde en del af bladene på et toiletrum. I august og september skete det, at sympatisører med landssvigere tog opstilling i indleveringsbarakken for, hos de pårørende til fangerne, at få underskrifter på protestadresser. En dame, som ikke ville skrive under, blev generet og politiet tilkaldt. Den 11. oktober blev 2 reservebetjente og en arbejdsmand på Politigårdens fængsel af den dødsdømte Jørgen Lorentzen beskyldt for at have brugt en skrivemaskine, han havde lånt af politiet, til at skrive selskabssange. Reservebetjentene forblev i tjenesten.

Den 3. januar 1948 advarede Cai Jensen i en konkret sag direktoratet mod udlevering til landssvigere af »modbevægelsens« pennefører Hal Kochs »Jeg anklager rigsdagen«. Den forstærkede deres forurettelsesfølelse. Direktoratet svarede, at udlevering af den ikke stred mod fængselsordenen.¹²

Sager med politiet og andre instanser.

Censurering af varetægtsfangers breve var i den politiløse tid overgået til fængslet. 16. februar 1946 meddelte Cai Jensen politiet, at han nu anså det for så etableret, at det måtte overtage censureringen igen. Fængslet kunne ikke overkomme den.

Rigsadvokaten meddelte 19. august 1946, at danske statsborgere, der var udleveret til danske myndigheder fra allierede fangelejre ikke kunne få fradrag i straffen for tiden i fangelejrene, men de kunne søge om benådning på grund af denne tid. Direktoratet modtog også klager fra fanger udlånt af de allierede som vidner i anledning af danske krigsforbryderprocesser over, at de i Danmark ikke blev behandlet som krigsfanger. Den britiske militærmission oplyste dog 27. december 1946, at de ikke var krigsfanger, men skulle behandles som civile fanger.

Den 17. oktober meddelte 9. undersøgelseskammer, at overlæge Max Schmidt ved justitsministeriets psykiatriske undersøgelsesklinik fandt det uheldigt, at to dødsdømte, der begge havde vist sig sadistisk prægede ved mishandlinger hos det tyske sikkerhedspoliti, sad i samme celle på Vestre. Max Schmidt var forfatteren til de mest fordømmende mentalerklæringer om landssvigere.

I september 1947 bragte bladet »Fremad« et åbent brev til justitsministeren om landssvignernes muligheder for at aftale forklaringer i deres sager ved svigtende kontrol på Vestre fængsel. Fængselfunktionærer forargedes over mildheden i behandlingen af landssvignerne. En redaktør havde besøg af privat læge, og til en hofjægermester sagde man »hr.«. Cai Jensen svarede, at han ikke havde modtaget beklagelser fra betjente over reglementets gennemførelse, snarere tværtimod.

Den 17. juni 1946 anmodede Cai Jensen om, at varetægtsfanger, der blev dømt til døden og ikke var nærværende ved domsafsigelsen, straks fik officiel meddelelse om den, og 13. september 1950 klagede han over, at en benådning, som 12. september var modtaget og meddelt en dødsdømt, aftenen før var meddelt i ra-

dioen, hvilket havde medført, at fangen havde været meget urolig og nervøs.

Den 24. september modtog indleveringen fra Tysk Røde Kors 24 gavepakker til tyske fanger i Københavns fængsler. Der var beregnet 2 pakker til hver. Pakkerne indeholdt 1 par sokker, 1 tube tandpasta, 1 stk. sæbe, 1 pakke kiks, 1 honningbrød, 1 pose småkager, 1 stk. chokolade, 4 pakker druesukker, 2 stk. drops og 1 julestjerne. De blev fordelt til de 12 tyske fanger, deriblandt Best, Bovensiepen, Pancke, Naujocks og Karl Hoffmann.¹³

Udlændinge.

En af verdenskrigens følger var »displaced persons«. Egentlig ganske få var - når man ser bort fra de tyske flygtninge - havnet i Danmark. Cai Jensen tog dette problem op i en skrivelse til direktoratet 19. december 1947. Der hensad efter fremmedlovens § 14 11 udlændinge væsentlig fra Østeuropa, hvis tilbageholdelse skyldtes undersøgelse af deres nationalitetsforhold. Opholdets ubestemte karakter virkede stærkt på dem. På grund af overbelægning havde man ikke mulighed for at gøre noget særligt for dem, og han pegede på en friere anbringelse med særlig hensyntagen i arresten i Fredensborg, som stod tom. 17. november 1950 besøgte direktør Tetens Vestre, og det gjorde ham klart, at man måtte søge en bedre ordening for fremmedlovsfolk. Det ville være for vidtgående at overføre dem til statsfængsel, men han tænkte sig anbringelse i fællesskab med spil, radio, underholdning, idræt, håndbold og lignende. Cai Jensen var enig, men udlændingenes tal var svingende, politiet ønskede ofte enrum. Han holdt dem i fællesskab så vidt muligt, og de fik bøger på hjemlandets sprog. Han mente stadig ikke, de skulle være på Vestre. 10. februar 1951 udtrykker direktoratet i et brev, at man ikke fandt Cai Jensen's forslag fyldestgørende. Der burde indrettes fællestue, hyggeligt møbleret med radio, bobbil og bordtennis. I juli svarede Cai Jensen, som stadig ikke mente, at fremmedlovsfolkene burde være på Vestre, at der nu kun hensad 3 polske sømænd, et polsk bud, en kvinde fra Rumænien og en dreng fra Port Elisabeth i Sydafrika. Denne sidste var sin egen lille tragedie, da fremmedpolitiet ikke kunne identificere ham. Man mente længe, han var østtysk spion. Han sad isoleret et år, foretog flere celleafbrændinger, kom til sidst i fællesskab, fik opholdstilladelse og blev løsladt.

Den verdenskendte franske forfatter Louis Ferdinand Celine (egl. navn Detouche) var en særlig skæbne. Han blev før krigen berømt for sin roman »Voyage au bout de la nuit«. Han var yderst kritisk over for demokratiet og Frankrig, var antisemit og havde nazistiske forbindelser. I august 1944 undslap han Frankrigs befrielse sammen med den franske samarbejdsregering, og i marts 1945 nåede han ved Røde Kors hjælp til Danmark, hvor han boede i nogle venners lejlighed i Strandgade på Christianshavn. Den 17. december 1945 blev han efter fransk begæring anholdt sammen med sin hustru og indsat i Vestre fængsel efter fremmedlovens § 14. Det franske udenrigsministerium forlangte ham udleveret, men

da han risikerede dødsstraf, lykkedes det hans danske ven, modstandsmanden lrs. Thorvald Mikkelsen, og udenlandske forbindelser at trække sagen ud og til sidst at få ham løsladt. Han indsattes i Vestre fængsel 17. december 1945 som et nervøst vrage og overførtes hurtigt til sygeafdelingen. 8. november 1946 blev han overført til Sundby hospital og tilbageført 24. januar 1947, endelig 26. februar forlod han Vestre for alvor, idet han blev indlagt på Rigshospitalet. Den 24. juni 1947 blev han løsladt på æresord mod at tage ophold hos en bekendt i Kronprinsessegade. 19. maj tog han ophold på Thorvald Mikkelsen's sommerejendom Klarskovgaard ved Korsør. Den 1. juli 1951 rejste han til Frankrig, hvor han nu gik fri af tiltale. Hans skildring af den rutinemæssige arrestation er drastisk, hans følelser for Vestre, som lagde ham på sygeafdelingen og gav ham enecelle, er ikke blide. Han følte angst for fængslet og følte sin perle kastet blandt svin. Men han var også kritisk over for sine hjælpere. I det hele taget var han vist digter i kraft af sine stærke antipatier. Selv om han var forrædder og forfatter, var han ikke nogen Hamsun.¹⁴

Kriminelle fanger.

I 1946 var antallet af anmeldte forbrydelser i København 35.168, i 1947 34.041. I forhold til sidste år før besættelsen, 1939, var det en stigning på 31%.

Fængslernes belæg var de første år efter befrielsen præget af landssvigernes mængde. 6. september 1945 havde Københavns fængsler et belæg på 4.305, 2.820 på Vestre, deraf ca. 1.000 kriminelle. Den 1. januar 1946 var der stadig 3.066, men 31. december samme år var der kun 1.205. I årets løb havde der været indsat 10.188. Den 1. marts 1947 var der et belæg på 1.291, hvoraf de 552 var politiske, men 1. marts 1948 var der 931 og deraf kun 251 politiske. Den 1. januar 1949 var det samlede belæg 720 og 31. december samme år 615. Der havde i 1949 været indsat ialt 10.568. Belæget var ved at finde et mere normalt leje. I 1953 var der 1. januar 496 fanger og 31. december 484, i årets løb var indsat 8.722. Det drejede sig nu kun om kriminelle fanger.¹⁵

Under 3. september 1948 udfærdiges en kgl. anordning om fuldbyrdelse af fængselsstraf i arresthus, som ikke var uden påvirkning af de resultater, et udvalg under Frit Danmark var nået til ved modstandsfolks fængsels erfaringer. Den daglige arbejdstid måtte ikke overstige 9 timer, arbejdspenge skulle så vidt muligt udbetales som akkord. Der blev ugentlig brevveksling, besøg 3 uger efter indsættelsen og derefter hver 4. uge. Hver uge kunne lånes 2 bøger. De almindelige begunstigelser blev udvidet til toiletgenstande, kalender, skrivehæfte, blyant og adgang til tobaksrygning. Man kunne købe enkelte nydelsesmidler såsom kaffe i mådeholdent omfang om søndagen. Henvendelser til justitsministeriet kunne sendes i lukket kuvert.

Også hæftefanger fik en ny anordning. De hidtidige begrænsninger for brevveksling bortfaldt, og der blev besøg hver uge. Også hæftefanger måtte nu skrive

i lukket kuvert til justitsministeriet.

I den politiløse tid og under retsoppgøret havde skolearbejdet ligget så godt som stille. Der var heller ikke nogen unge korttidsafsonere at lave undervisning for. På direktoratets initiativ begyndte en vinterundervisning september 1950 med 2 timer i fransk mandag, 1 time geografi tirsdag, 1 time fransk og 1 time historie onsdag, 1 time dansk torsdag og 1 time regning lørdag eftermiddag. Lærere var fængselslærerne Boisen og Asger Hansen og en kommunelærer.

Der var gymnastik ved overbetjent Raagaard Petersen. Derudover var der cel-leundervisning.

Et egentligt forsorgsarbejde blev oprettet i 1947 ved ansættelsen 1. april af forsorgssekretær Frank Nørgaard Petersen. Han fik som medarbejdere forsorgsassistente Valbak, der fratrådte i 1949, Ole Jacobsen, cand.teol. Andreas Olesen og fængselsbetjent Erik Wätjen. Man søgte at rette henvendelse til alle mandspersoner, som indsattes. På et år fremstilledes 812, og de 316 havde sociale vanskeligheder. Kvinderne besøgte af forsorgssekretær fru Vilstrup, Horserød.

I 1949 modtog direktoratet en henvendelse fra ungdomskommissionen om en undersøgelse af de i Københavns fængsler indsatte unge.

Efter Cai Jensen's opfattelse var der på Københavns fængsler ikke tale om en egentlig fangebehandling på grund af straffenes kortvarighed, men efter møde i direktoratet 20. januar 1950 begyndte man at udsondre yngre fanger med ringe kriminel fortid til en særlig ungdomsafdeling. 60% af afsoningsbeløget var under 25. Der lagdes særlig vægt på opdragende og uddannende foranstaltninger. Behandlingen var en modificeret cellebehandling med fællesskab ved gymnastik, idræt, skole, underholdning og i nogen grad fritiden. Der foretoges en social- psykologisk undersøgelse af fangerne og blev lagt særlig vægt på forsorgsarbejdet. Der knyttedes en forsorgssekretær, en fængselslærer og en vagtmester til afdelingen. Den lededes af forsorgssekretær Ole Jacobsen, som havde særligt godt resultat med anbringelse i arbejde ved løsladelsen.¹⁶

Efter at Cai Jensen havde berørt sagen om behandlingen af voldsomme og urolige fanger, tog direktøren den op 3. november 1950. På Politigårdens fængsler indsattes et stort antal anholdte, ofte berusere, direkte fra gaden. De ustyrlige blev, hvis de ikke kunne beroliges, forsynet med håndjern evt. med fodjern. Direktøren ønskede i stedet fastspænding til en fritstående seng og evt. handsker og et tilsyn af læge, således som det fandt sted på Vestre fængsel. 17. november 1950 afholdtes møde om sagen på Vestre fængsel med deltagelse af direktøren, inspektøren, overlæge Thune Andersen og overlæge Stürup. Direktøren efterlyste en mere human fremgangsmåde. Cai Jensen mente, at vagtmestrene var fornuftige og forsigtige folk. Sikringsmidlerne brugtes kun nogle få timer, og berusere burde af hensyn til opkast ikke fastspændes. Resultatet blev, at der skulle anbringes en seng med bælte, handsker og rem på Politigården, og håndjern og evt. fodrem bibeholdes. Dette sidste var efter fængselsoverlægens opfattelse det mest

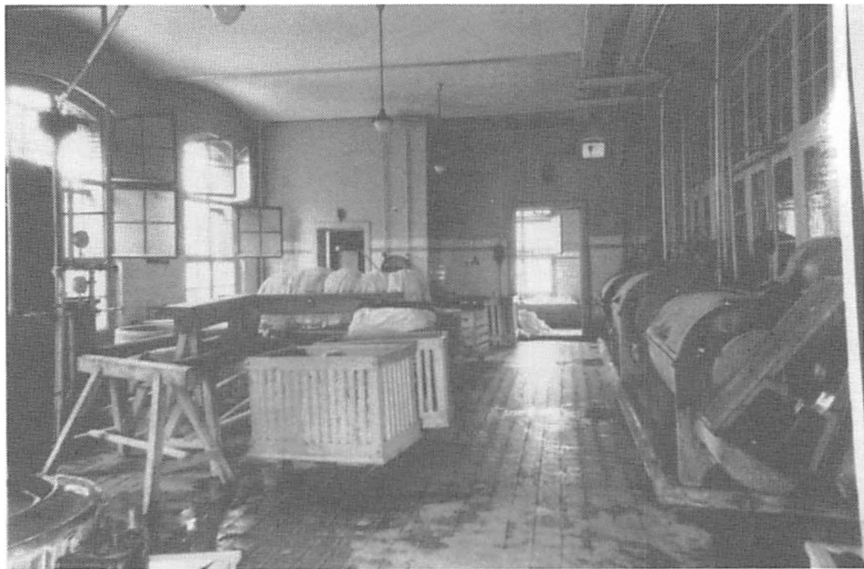

Fig. 34. Vaskeriet på Vestre fængsel i den af Fenger opførte vaskeribygning

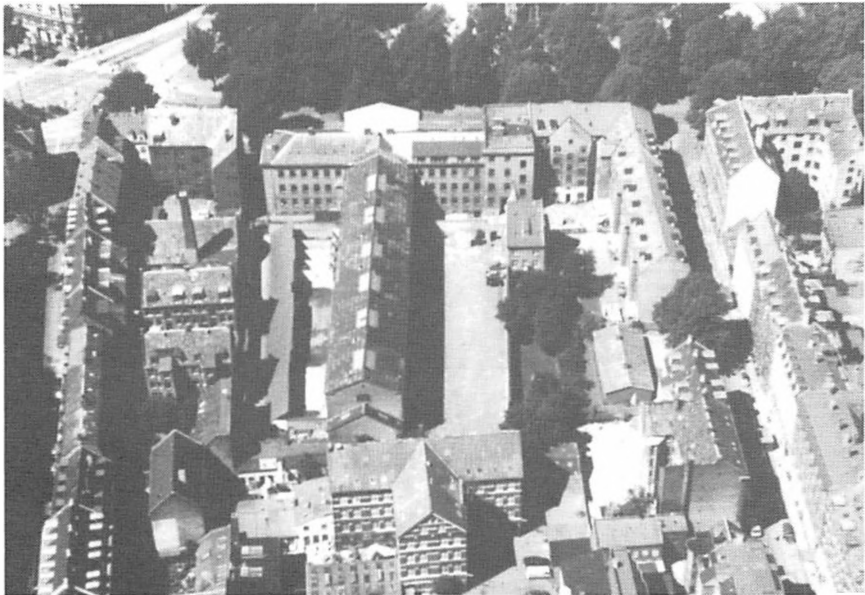
formålstjenelige. Erfaringerne skulle gøres op efterhånden. på grund af en klage fra lrs. Robert Mikkelsen og en artikel i »Politiken« ønskede direktøren i 1952 en ny instruks om forholdet, men hverken dette eller resultater af erfaringer lykkedes det at få i Cai Jensen's tid. Man afventede hans afgang.¹⁷

I perioden 1946 til 51 var der 8 selvmord. I 1946 2, i 1947 1, i 1948 0, i 1949 3, i 1950 2 og i 1951 atter 0. 21 havde tilføjet sig snitsår, 11 havde forsøgt strangulation, 7 havde slugt fremmedlegemer, 4 havde taget sovepiller, 2 havde slået hovedet mod cellevæggen, 1 havde forsøgt at kaste sig ned ad en trappe, og 1 havde drukket blæk.¹⁸

Ny midlertidig forvaringsafdeling.

Straffelovstillægget havde udelukket anvendelse af psykopatforvaring, så meget mere anvendte domstolene den over for kriminelle. Dette medførte pladsmangel i Herstedvester og et stort antal ventere i Københavns fængsler. Det blev derfor nødvendigt at oprette en ny midlertidig afdeling. Cai Jensen mente, man igen måtte anvende 4. etage i østfløjen. Til gårdtur anvendtes pladsen mellem østre og nordre fløj. 18. november 1948 udtog han til afdelingen overbetjent Jørgen Christian Lind, 1 fængselsbetjent og 3 reservebetjente. Dr. Finn Larsen blev afdelingens psykiater. I februar 1950 blev den udvidet med 1 post på 3. etage og derefter bemandedes vaskeriet med forvarede, hvilket medførte en større svindel med akkordbetalingen ved optælling af vasketøj. 14. december 1951 afgik de sidste forvarede fra den midlertidige afdeling.¹⁹

Fig. 35. Luftfoto af Blegdamsvejens fængsel 1992.

Blegdamsvejen og Sundholm.

Blegdamsvejens arresthus havde under og efter besættelsen praktisk været samdrevet med Københavns fængsler med hensyn til belæg. Den 30 september 1946 traf justitsministeriet bestemmelse om, at det fra 1. januar 1947 blev nedlagt som arresthus og henlagt som afdeling under Københavns fængsler. Det fik navnet Blegdamsvejens fængsel og skulle tjene som arresthus for retskredsene nr. 1, 2 og 3. Arrestforvarerstillingen blev omnormeret til en overvagtimestilling. Med udgangen af maj 1947 afskedigedes arrestforvarer Bech Matthiesen og kst. vagtmester C.V. Blachfeldt blev udnævnt til overvagtimester. Fra maj 1948 leveredes forplejningen fra Vestre fængsels køkken undtagen middagsmaden, som kom fra folkekøkkenet. Den lægelige og gejstlige betjening overgik til Københavns fængsler fra 1948. En hoveddistandsættelse stilledes i 1950 i bero.

Den 1. oktober 1945 blev Sundholm udskilt som særlig fængselsafdeling med Aage Worm som inspektør. 1. oktober 1946 blev Worm inspektør på Statsfængslet i Horsens og efterfulgtes på Sundholm af Knud Borck.

Den 26 august 1947 blev fængselsafdelingen på Sundholm nedlagt og hensiddende fanger overført til straffelejren i Horserød. Med udgangen af november 1947 overflyttedes kvindefængslet til Horserød fra Sundholm.²⁰

Fig. 36. Det gamle køkken i Fengers køkkenbygning.

Fig. 37. Det ny køkken i arkitekt Barfoeds køkkenbygning. Køkkenet er senere ombygget.

Ny køkkenbygning.

Statens praktisk sundhedsmæssige undersøgelser havde som omtalt fundet køkkenforholdene på Vestre for dårlige. 2. december 1945 var der møde på Vestre om ny køkkenbygning og en ny gymnastiksal. I maj 1947 fremkom arkitekten med forslag til ny køkkenbygning, men materialesituationen og overbelæget gjorde, at en gennemførelse måtte stilles i bero. I juni 1949 godkendte boligministeriet projektet, og 2. februar 1950 bevilgede finansudvalget 688.000 kr. I sommeren 1952 var den ny køkkenbygning færdig, men kunne på grund af mangler ikke tages i brug. Til eks. var afløbsforholdene på gulvet ikke tilfredsstillende. Vandet løb væk fra afløbene. Før det ny køkkens ibrugtagning blev køkkenbestyrerinde Ellen Brinch forflyttet til Horserød september 1951, direktoratet fandt det rettest at antage en mandlig køkkenmester.

I 1948 besøgte statens praktisk sundhedsmæssige undersøgelser det og fandt middagsmaden fra folkekøkkenet for ensformig, og køkkenet stadig uegnet. I maj 1950 besøgte man det igen. Folkekøkkenet leverede stadig mad. Den 22. maj fik man sagesuppe og frikadeller med brun sauce og kartofler. Retterne var vel-smagende. Køkkenet propert og ordentligt. I september 1952, hvor det ny køkken var taget i brug, fandt man, at forplejningen gjorde et tiltalende indtryk.

Det gamle køkken tænkte direktoratet sig anvendt til udvidelse af sygehuset, man havde dog også bedt arkitekten om et alternativt forslag om dets anvendelse til gymnastiksal. Dette sidste blev resultatet.²¹

Våben.

Ved den store udvidelse af fængselsvæsenet, befrielsen medførte, behøvedes våben, og Københavns fængsler blev central for våbenfordelingen til de ny straffelejre. Fra den tyske afdeling overtog man nogle karabiner og 7 maskinpistoler. Man fik yderligere maskinpistoler fra riffelsyndikatet.

I januar 1948 var på Vestre holdlederne bevæbnet, og der var bevæbnet sikkerhedsvagt i østre og vestre fløj. Den indvendige terrainvagt var bevæbnet med karabin, portneren var bevæbnet, den udvendige terrainvagt var bevæbnet med maskinpistol, og posten til Vigerslev Allé var bevæbnet. På Politigårdens fængsel var der indvendig bevæbnet sikkerhedsvagt, på Nytorv både udvendig og indvendig, og på Blegdamsvejen var såvel terrainvagten som ronderingsposten bevæbnet. Indvendige bevæbnede poster fandtes kun i bygninger med politiske fanger. Den almindelige bevæbning var pistol.²²

Bygninger

Istandsættelsen af Vestre fængsel efter krigen gik det småt med. Det murede skillerum mellem tysk og dansk afdeling blev nedrevet i 1946, men der var til sommeren 46 kun anvendt 1.270 kr. til reparation. En hovedstandsættelse ville koste 164.000 kr. Til bygningsvedligeholdelse for hele Københavns fængsler be-

vilges 1947/48 50.000 kr.

5. maj 1946 blev en mindetavle afsløret over fængselsbetjent Topp og reservebetjent Møllgaard, som i majdagene 45 var faldet som frihedskæmpere i København. Personalet havde samlet ind.²³

Personaleudvidelse.

Retssopgøret medførte en stor udvidelse af anstaltssystemet, en stærk overbelægning af de forhåndenværende anstalter og dermed et behov for yderligere personale. Man klarede sig først ved ansættelse af reservebetjente. I 1942 var der 400, i 1946 var tallet oppe på 2.372.

Direktoratets retningslinier for ansættelse af reservebetjente var, at de ikke måtte have arbejdet i Tyskland eller Norge, heller ikke for tyske myndigheder i Danmark eller værnemagerfirmaer. De måtte ikke være under 23 og ikke over 40 år. Der måtte ikke stilles fast ansættelse i udsigt. På Københavns fængsler kom 41 fra vagtværnet. Også et større antal reservearbejdsmænd blev antaget.

I oktober gav folketingets finansudvalg tilslutning til at besætte en række overordnede stillinger ved konstitution, deraf foruden 5 fængselsinspektører og 8 viceinspektører blandt andet 6 overbetjente I, 37 overbetjente II, 200 inspektionsbetjente og 70 overbetjente.

Der skulle skaffes erfarent personale til de ny straffelejre, og personale blev udkommanderet fra de gamle anstalter - også fra Københavns fængsler - bl.a. Vagn Vestergaard som vagtmester i Horserød og Ernst Johan Steffen som vagtmester i Fårhus.

På Københavns fængsler blev som fængselsfuldmægtig antaget cand.jur. Carl Ludvig Madsen. Da viceinspektør Amnitzbøll kort efter blev fængselsinspektør ved Straffelejren i Horserød, blev Madsen vicefængselsinspektør.

I januar 1946 var der på Københavns fængsler 791 reservebetjente. I marts 1946 var der en stor frivillig afgang af reservebetjente på grund af bedre lønnet arbejde. Den 1. september blev 27 ansat som fængselsbetjentaspiranter. I marts 1947 var der 435 reservebetjente. Hele betjentstyrken bestod da af 2 overvagt-mestre, 8 vagtmestre, 31 overbetjente, 90 faste betjente og aspiranter og 435 reservebetjente.

Ved tjenestemandsløven af 6. juni 1946 blev de hidtidige stillinger som kontorfuldmægtig omnormeret til fængselsoverassistenter, de hidtidige overbetjente I til overvagt-mestre, overbetjente II til vagtmestre, inspektionsbetjente, portnere, økonomibetjente og sygebetjente til overbetjente og værkbetjente til værk-mestre 4.

Fra 1. januar 1947 konstitueredes fængselsbetjent Adolf Hansen som forsøgssekretær ved Psykopatanstalterne i Herstedvester. Samtidig fik portnerne på Københavns fængsler besked om, at inspektøren ikke ville se ham på institutionen.

Fra 1. april 1947 blev Henry Emil Jensen og Arnold Ullmann overvagt mestre. Jensen døde 16. september 1949. Fra 1. april 1947 blev sygeplejerske Astrid Friis ansat som fængselsoversygeplejerske.

For det ikke fastansatte personale gav direktoratet 9. august 1949 følgende regler: Reservebetjente antaget inden 1. oktober 1949 skulle nu lønnes med en månedsløn på 1/12 af årslønnen for en fængselsbetjent med 2 alderstillæg. Lønnen udbetaltes sidste hverdag i hver måned, opsigelse skete med 3 måneders varsel til den 1.. Reservebetjente antaget efter 1. december 1949 fik løn som aspiranter med 90% af fængselsbetjentlønnen og 100% af reguleringstillæg samt 95% af pensionstillæg. Opsigelsesfristen var 14 dage.

I løbet af 1949 skete en række afskedigelser af reservebetjente på grund af belægets fald. Fra 1. juli til 15. september afskedigedes alene 76. I 1949 antoges 132 reservebetjente som aspiranter.

Den 28. november 1950 ændredes betegnelsen reservebetjent til honorarlønnet fængselsbetjent. Med udgangen af august opsagdes 11 honorarlønnede fængselsbetjente, og 5 var fratrådt. Samtidig manglede man 5 fængselsbetjente. Der opstod personalemangel, og 10 ekstramedhjælpere måtte antages i oktober. De dimitteredes dog allerede næste måned.

FO's formænd var fra 1945 til 46 fængselsbetjent Kjærrumgaard Olsen, 1947 fængselsbetjent Friberg. I 1950 blev fængselsbetjent Thorvald Knudsen formand. De vigtigste forhandlingsemner med inspektøren var udover reservebetjentenes forhold oprettelsen af samarbejdsudvalg angående fangebehandlingen og tilladelse til at møde i civil. Begge dele henskød Cai Jensen til forhandling med direktoratet. FO påpegede, at der var personalemangel, men det kolliderede med regeringens krav om indskrænkninger i personalet. Dansk fængsels- og arrestforening ønskede en uniformering af kontorpersonalet.

Den 11. maj 1950 nedsattes et personalenævn under fængselsvæsenet og 12. maj et centralt bedømmelsesudvalg.

Den 29. oktober 1949 udnævntes overvagt mester Martin Lichtenstein fra den nedlagte straffelejre i Fårhus til overvagt mester ved Københavns fængsler.

Nu da retsopgøret var ved at være slut, og der kun var 5 dødsdømte tilbage, mente Cai Jensen, det var tiden at regulere præstearbejdet efter normale forhold. På baggrund af præstearbejdet under retsopgøret, mente han i modsætning til to af sine forgængere ikke, at det gejstlige arbejde kunne bestrides af 1 præst, og han indstillede 31. marts 1950, at der oprettedes en stilling som ordineret medhjælper. Direktoratet og kirkeministeriet var enige, og stillingen normeredes på finansloven 51/52.²⁴

Uniformer

Under retsopgøret havde der været tid til at overveje uniformsændringer. Efter en betænkning af marts 1947 kom 4. februar 1949 et nyt uniformsregle-

ment. Huen blev som uniformen af mørkeblåt klæde med stor puld og opretstående kant, kantet med sort lalæder. Om stummelen var der et bredt riflet silkebånd og foran en emaljeknap med fængselsvæsenets forgyldte emblem. For overvagtmeſtre, maskinmeſtre 1 og værkmeſtre 1 var det omſluttet af en broderet guldegekrans. Vagtmeſtre og lignende havde en forgyldt egekrans af metal, og betjente og overbetjente en mindre metalegekrans, og foran i pulden en sølvkørde. Jakken var af mørkeblåt klæde B, enradet og med revers, figurryg og ſlids. Der var 4 uniformsknapper foran og 2 i ryggen. Skulderstropperne var fastholdt med en stor knap med fængselsvæsenets emblem. På skulderstropperne var tillige gradstegn og på kraven emblemet. Benklæderne var af mørkeblåt Kinsey B. Der var kappe med revers og skulderstropper og regnfrakke med samme udstyr. Kvindelige tjenestemænd bar skråhue, jakke, nederdel og hvid kjole til sommerbrug.

Distinktionerne var rosetter, begyndende med 3 forgyldte for overvagtmeſtre og lignende, 2 for vagtmeſtre og derefter 1 ½ og 1. Fængselsbetjente havde ingen distinktionstegn.

I anledning af, at den ny lønningſlov af 7. juni 1958 vendte bunden i vejret på ſystemet, så de højeste numre nu var de mest overordnede, kom 18. marts 1959 en række ændringer i distinktionſſystemet. Man anvendte nu stjerner. Overvagtmeſtre og lignende i 18. lønklasse fik 2 stjerner af 24 mm, vagtmeſtre og lignende 1 stjerne af samme størrelse. Derefter blev stjernerne på 16 mm. Fængselsbetjente, der var i 6. lønningſklasse fik nu distinktion: 1 stjerne på 16 mm.

Uniformsudvalget af 1947 havde dog udtalt, at man måtte eksperimentere med fremſtilling af en gråblå klædesvare til uniformer ſom fællesuniform for alle anſtalter. I januar 1954 traf direktoratet beſtemmelse om fremſtilling af et antal ſådanne med oxyderede knapper. Cai Jensen fandt to år senere erfaringerne med dem gode.²⁵

Produktion og økonomi.

I november 1947 ophævede direktoratet fængſlets kontrakt med A/S Dansk Legetøjsfabrik. Den var pris- og beſkæftigelsesmæssigt forældet. Et underudvalg under forvaltningſkommissionen af 1946, der gennemgik fængſelsvæsenets forhold, ville ſærligt undersøge en rationalisering af legetøjsindustrien. For året 1950 konstateredes et underekud på 77.000 kr. på legetøjsindustrien, legetøjsfirmaet var villig til prisforhøjelse, men kontoret for arbejdsdriften antog i 1951 et tilbud om rationaliseringsundersøgelse- og forslag fra Nordisk Rationalisering.

Resultatet kom i 1952. Det var firmaets opfattelse, at der var begået en fundamental fejl ved at tillemppe håndværkſmæssige metoder for en gruppe mindre egnede personer i ſtedet for at anlægge et rent industrielt ſynſpunkt, der opererede med uøvet menneskemateriale. Driften ſkulle rationaliseres ved maskiner og teknisk ledelse. Der ſkulle ske en ſtandardisering af modeller og kontrol med

resultatet samt en forbedring af planlægningen. Fængselsforvalter Horsnæs og inspektør Cai Jensen kunne i store træk godkende rapporten. Også arbejdsdriften gik ind for industrielle metoder, og legetøjsproduktionen blev indrettet derefter. I 1960 udvidedes maskinsnedkeriet med en bygning mellem det tidligere snedkeri og skolebygningen. At industridriften også var et fejlskøn viste sig senere, da legetøjsproduktionen måtte nedlægges, bl.a. fordi man ikke kunne bemane det industrielle apparat. I første omgang oplevedes dog en forbedring på grund af værkpersonalets indsats med omlægningen. Der blev i 52/53 et overskud på 76.000 kr. I december 1955 kunne legetøjsfabrikken ikke aftage hele fængslets produktion på grund af dalende salg inden for branchen, og man måtte søge forbindelse med nye grossistfirmaer.

Salget af tobaksvarer til fangerne gav overskud. I 1951 var det over 5.000 kr. Cai Jensen foreslog det anvendt til økonomisk hjælp til fanger og supplerung af fangebiblioteket. Direktoratet mente dog ikke, Københavns fængsler skulle beholde hele overskuddet, og i 1954 fastsatte direktoratet, da der henstod 20.000 kr., at 1.500 kr. skulle overføres til Kærshovedgård, en praksis som siden fastlagdes.

Statens praktisk sundhedsmæssige undersøgelser besøgte Vestre fængsels køkken i august 1954 og fandt indtrykket af kostforplejningen særdeles god. På en af besøgsdagene, 17. august, var middagsretterne kartoffelsuppe og gullasch med kartofler. Retterne var særdeles velsmagende og hensigtsmæssigt tillavede. Kostudgifterne pr. mand pr. dag var 53/54 2,28 kr. I Vridsløselille var de til sammenligning 2,62 kr.²⁶

Reglementariske bestemmelser.

I 1950 nedsatte direktoratet et udvalg på Københavns fængsler til at udarbejde forslag til ændring af de gældende reglementariske bestemmelser. Det havde deltagelse fra direktoratet og FO. Resultatet, som sattes i kraft af inspektøren 26. april 1955 med direktoratets godkendelse, fandt dette dog for restriktivt. Det var til eks. ikke påkrævet, at fanger under fællesgårdtur gik een og een i række med 5 skridts afstand, afsonere skulle kunne ryge i cellen i hele fritiden, stikprøvevisitation var tilstrækkelig, når fangen havde været uden for fængslet, og der skulle udformes nærmere bestemmelser om fangers belægning med bælte og hensættelse i sikringscelle. Fængselsfuldmægtig Jelsbak arbejdede derefter med sagen og anbefalede at følge direktoratet, som rykkede adskillige gange. Først 4 år efter inspektørskiftet kom de nye bestemmelser 24. september 1960.²⁷

Kriminologisk undersøgelse af korttidsfanger

Den 25. februar 1946 nedsatte justitsministeriet et udvalg til behandling af spørgsmål vedrørende fuldbyrdelse af frihedsstraf. Den 22. marts 1952 satte direktoratet til brug for udvalget en kriminologisk undersøgelse af mandlige fæng-

selsfanger i Københavns fængsler i værk. Den blev ledet af lektor, mag.art. Karl O. Christiansen, og det forudsattes, at cand.psyk. Karen Berntsen, forsorgssekretær Ole Jacobsen og fængselsbetjent Erik Vätjen stilledes til rådighed. Det viste sig, at undersøgelsen ikke kunne færdiggøres på et år, som oprindeligt beregnet, og justitsminister Helga Pedersen kunne i marts 1953 ikke tiltræde, at arbejdet fortsatte udover 30. juni 1953. Magister Christiansen mente herefter, at den videnskabelige værdi af det hidtidige materiale på 125 fanger stort set var værdiløst. Her skal dog nogle fund fremhæves fra prøvebearbejdelse af 61 Vestre fængsel-sager.

Den største gruppe var kronisk kriminelle, der i mindst 4-5 år havde hurtigt på hinanden følgende lovovertrædelser. Langt den overvejende del var berigelsesforbrydere, og heraf de fleste tyve. Den næststørste gruppe var voldsmændene. Der fandtes kun få seksualforbrydere.

Maximum af strafflængde lå på 3-6 måneder. Næsten halvdelen var mellem 22 og 23 år, den næststørste gruppe mellem 20 og 21 år. 62% afsonede fængselsstraf for første gang.

I 38% af tilfældene havde forældrene været defekte på en eller anden måde, hovedsagelig ved drikkeri. I 30% af tilfældene var hjemmet brudt inden fangens 14. år. I 52% af tilfældene var opdragelsen sket under dårlige forhold mellem forældrene, hos bedsteforældre, en af forældrene eller på børnehjem. Kun 15% havde højere uddannelse end folkeskolen. Hos 41% havde man konstateret skolevanskeligheder. 20% havde været til skolepsykologiske undersøgelser. 48% havde været under børneforsorg på grund af kriminalitet eller vagabondage. 50% var ufaglærte, 18% havde en faglig uddannelse, 31% var tillærte. 21% var arbejdsløse ved kriminaliteten. 67% havde haft deres første samleje mellem 15 og 19 år. 16% havde på et eller andet tidspunkt ernæret sig ved homoseksuel prostitution. 69% var ugifte, 20% forlovede og 6% gifte, 5% skilte. 25% havde været svagelige i barndommen hovedsagelig på grund af dårlig pasning. 34% kunne ikke betragtes som fuldt arbejdsdygtige. Den gennemsnitlige vægt lå under gennemsnittet. 26% havde været beruset under nuværende eller tidligere kriminalitet. 41% havde noget spiritusmisbrug. Deraf havde 30% et kronisk misbrug. 12% var sinker, 19% i underkanten af normal begavelse. 59% var normalt begavede og 10% velbegavede. 21% var præget af karakterinsufficiens (psykopati). 18% var karakterpåfaldende. 38% havde været underkastet psykiatrisk undersøgelse.

Konklusionen var, at det drejede sig om personer, som allerede havde en lang kriminel løbebane bag sig, for en stor del startet i skolealderen. De sociale og psykologiske forhold i barndommen, puberteten og senere havde været af en sådan art, at selve spørgsmålet om konstitutionel psykopati som kriminalitetsfremmende faktor til en vis grad trådte i baggrunden, idet muligheden for en normal personlighedsudvikling i høj grad måtte anses for at være forringede på grund af

konfliktbetonede opvækstforhold. En tidlig konstatering af tilpasningsvanskeligheder og en behandling på behandlingshjem ville være af betydning for nedsettelse af antallet af kronisk kriminelle. I fængslerne kunne der dog senere gøres et effektivt arbejde med forsøg på resocialisering af afsporet ungdom.²⁸

Frederiksberg.

Den 19. december 1955 skete en undvigelse af 2 varetægtsfanger fra celleafdelingen ved Frederiksberg politibygning på Howitzvej. I den anledning ønskede politimester Staunstrup, at fængselsvæsenet overtog bevogtningen, og direktør Tetens og inspektør Cai Jensen tog afdelingen i øjesyn. Den fandtes i kælderetagen. Cellerne var klamme, der var indvendig armatur, vagtrummet var uhyggeligt, og alt var dårligt vedligeholdt. 3. oktober 1956 erklærede direktoratet sig indforstået med at overtage bevogtningen på de af Cai Jensen opstillede betingelser: at der skulle indlægges varme og bedre belysning, skaffes inventar og foretages istandsættelse. Tjenesten skulle varetages af 1 fængselsbetjent og transporten af politiet.²⁹

Straffelovsændring.

Ved lov nr. 120 af 17. maj 1956 og lov nr. 177 af 23. juni 1956 gennemførtes ændringer i straffeloven. Vigtigst var indførelsen af prøveløsladelse på halv tid, dog skulle mindst 9 måneder være afsonet. Halvtidsprøveløsladelsen var en væsentlig administrativ lettelse, idet man slap for den tungere benådningsvej. Vedrørende ungdomsfængsel kunne fængselsnævnet bestemme, om løsladelse skulle ske ubetinget eller på prøve.³⁰

Personalet mod normalere tider.

I 1953 begyndte direktoratet igen annoncering i dagbladene efter fængselsbetjentaspiranter. På Københavns fængsler var der ikke siden 1946 antaget nye funktionærer. Cai Jensen mente, man kunne lade spørgsmål om hvilke foreninger, man var medlem af, udgå af spørgeskema ved ansættelse nu. Der indkom 821 ansøgere. Direktoratet antog de 70, dog ingen til Københavns fængsler. På Københavns fængsler havde personalet konsolideret sig. Der var i november 1952 1 overlæge, 1 førsteassisterende læge, 4 assisterende læger og 1 speciallæge i hud- og kønssygdomme. Der var 1 fængselsoversygeplejerske, 4 fængselspsygeplejersker og 17 overenskomstlønnede sygeplejersker. I optagelsen var i 1951 undersøgt 4.848 fanger, ved stuegang i fængslet 3.855. På sygehuset havde været 605 mænd og 86 kvinder med 15.323 sygedage. Venerologen havde fundet 53 tilfælde af syfilis, 89 gonorrhoe og 1.192 hudsygdomme. 10. september 1955 døde den populære overlæge Thune Andersen, 1. december 1955 blev reservelæge Torben Jersild udnævnt til overlæge ved Københavns fængsler og konsulent for fængselsvæsenet. Han anmodede om, at sygeafdelingen fik navneændring til

Vestre hospital. Dette havde tidligere været navnet på Rudolf Bergs hospital, men var nu ledigt. Cai Jensen kunne tiltræde dette, og justitsminister Hækkerup godkendte navnet 20. april 1956. For inspektør Worm forblev hospitalet sygeafdelingen.

Kontorpersonalet bestod af 20 og havde tjeneste 8.30 - 16 og søndag fri. I 1955 var fængslets kontorer fordelt således: kassererkontoret var besat med 1 overassistent. På inspektionskontoret, der ellers var besat med opsynspersonale, var ansat 2 kontorassistenter, den ene som inspektørens sekretær. På økonomi- og arbejdskontoret var foruden fængselsforvalteren 1 overassistent og 1 assistent, overassistenten var den tidligere fængselsforvalter og senere formand for Dansk Fængselsforening Abildgaard Jensen. På bogholderiet var 2 fængselsassistenter og 2 kontorassistenter. På forsorgskontoret 3 kontorassistenter.

Fængselsforvalter Ferdinand Struer afgik på grund af alder med udgangen af april 1953 og blev erstattet med fængselsforvalter Henry Horsnæs. Med udgangen af september 1953 blev maskinmester A.V. Berg afskediget i nåde og med pension, og maskinmester 2 O.S. Schmidt tiltrådte som førstemester.

Den 1. januar 1954 blev hidtilværende kst. viceinspektør Ida Raahauge Andersen flyttet til Københavns fængsler som hnl. forsorgssekretær. Samme efterår blev en stilling som viceinspektør opslået, og ved kongelig resolution af 8. oktober 1956 blev afdelingsinspektør Hugo Worsaae Petersen, fængselsafdelingen ved Nr. Snede udnævnt. Denne velmeriterede inspektør søgte nedad på grund af en tragisk gigtlidelse. Næste år blev Ida Raahauge konstitueret som viceinspektør.

Den 1. august 1955 blev overvagtimester Lichtenstein arrestforvarer i Næstved, og vagtmester Thorvald Knudsen, Københavns fængsler, udnævnt til overvagtimester den 1. oktober.

Cai Jensen's afgang.

I 1947 var Cai Jensen fratrådt som forstander for Fængselsvæsenets central-skole, som han havde startet op i 1942. En epoke gik i graven, da han 21. marts 1956 efter justitsministeriets indstilling ved kongelig resolution blev afskediget i nåde og med pension fra udgangen af maj 1956. FO holdt samtidig med afgangsin sin 55 års stiftelsesfest, men forvandlede den til en afskedsfest for Cai Christian Victor Jensen. Man indbød hele personalet. De, der ikke havde tjeneste, mødte op, og Landsbyen i Lorry var fuld, orkestret stemte i med en fanfare, alle rejste sig, og Cai Jensen gik langsomt op mellem sit personale. »Den Store« fik sin tak. Ved hans død skrev personalebladet: »Den store eg er faldet«. ³¹

III BOG

**BEHANDLING, RETTIGHEDER
OG BESPARELSER.**

IX

BEHANDLINGSINTERMEDIUM, FRA WORMS TILTRÆDEN TIL NORDSKOVS. 1956-67.

Højkonjunktur.

Fra 1958 frem til 70'erne var der højkonjunktur i Europa. Medens det var gået jævnt frem siden krigen, tog udviklingen nu fart. Også Danmark fik, nogle mente mod sin vilje, del heri. Reallønnen steg fra 1950-70 til næsten det dobbelte. Tjenestemændene mærkede dette i tjenestemandreformen i 1958 med store opnormeringer. Ligeledes fra 1950-70 skete omtrent en fordobling af enfamiliehuses tal. Det var parcelhustid. I 1970 var 46% af boligerne enfamiliehuse og 47% lejligheder. Samtidig fordobledes byggeomkostningerne. I 1950 var der 179.000 biler i landet, i 1965 var bilparken på over 1 million.

Baggrunden for udviklingen var industriens vækst. I 1950 havde der været 250.000 industriarbejdere, i 60'erne var der 300.000. Samtidig øgedes funktionærernes tal. I 1950 var hver 6. funktionær, i 70 hver 4.. Landbruget mekaniseredes, og der skete en stærk vandring fra land til by, og den egentlige landbefolkning skrumpede ind til 17%.

Velstandsudviklingen var finansieret af en blid inflationspolitik efter Keynes model, som udhulede formuerne og skruede priserne på faste værdier op, indtil de i 80'erne nåede fantasisummer, og tilbageslaget kom.

Trods de gode tider begyndte regeringen fra 1957 at optage udenlandske lån, således at udlandsgælden stadig forøgedes, medens forbrugsudvidelsen forceredes. Fængselsvæsenet fik kun Ringe ud af højkonjunkturen.

I 1957 blev Romtraktaten underskrevet af 6 stater. Den var dannet på grundlag af kul- og stålunionen indgået kort efter krigen. Fællesmarkedet var en sådan økonomisk gigant, at de øvrige vesteuropæiske lande var nødsaget til i 1959 at danne frihandels sammenslutningen EFTA.

Atomkraften blev en ny faktor i energiudviklingen. I Danmark nøjedes man med en atomenergikommission og et forskningscenter. I 1957 sattes den første atomreaktor i gang på Risø. Frygten for atomfaren medførte, at der organiseredes atommarcher, den første fandt sted i 1960, den anden i 1961.

I 1956 gennemførtes folkepensionsreformen. I 1957 dannedes trekantsregeringen mellem socialdemokratiet, Det radikale venstre og det retsforbund, der var gået til valg på en antisocialdemokratisk politik. H.C. Hansen var statsminister. I 1958 gennemførtes Jørgen Jørgensen's anden skolelov med mulighed for enhedsskole. I 1959 døde H.C. Hansen, og Viggo Kampmann blev statsminister.

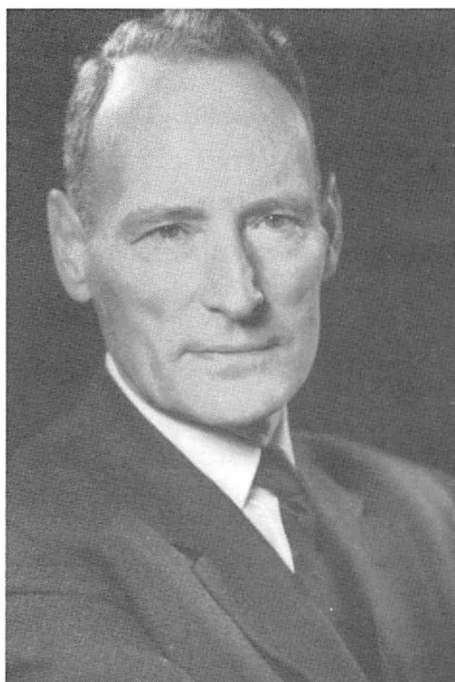
I 1956 havde efter Sovjets nedkæmpelse af opstanden i Ungarn en række intellektuelle forladt Danmarks kommunistiske parti. I 1958 kom i anledning af Khrusjtjovomvæltningen i Sovjet Aksel Larsen i mindretal i centralkomiteen, og en række derpå udtrådte kommunister dannede Socialistisk folkeparti. Ved valget i 1960 forsvandt retsforbundet fra folketinget, og Kampmann dannede regering med de radikale på et grønlandsk mandat. Valgretten nedsattes i 1961 fra 23 til 21 år, og omsætningsafgiften indførtes i engros-leddet. I 1962 gik Kampmann af på grund af sygdom, og Jens Otto Krag blev statsminister.

I 1963 forkastedes regeringens jordlovsforslag ved en folkeafstemning, hvor mange socialdemokratiske grundejere stemte mod regeringen. Efter valget i 1964 dannede Krag mindretalsregering. Ved folketingsvalget i 1966 om kildeskatten fik socialdemokratiet og SF flertal. Dette »røde flertal« udmøntedes dog ikke i en fællesregering. Krag dannede regering alene, og et samarbejdsudvalg, »det røde kabinet«, blev oprettet. Det bandt SF til den socialdemokratiske valutapolitik, som efter en engelsk devaluering medførte en dansk på 7,9% og en følgelovgivning, der ville indefryse 2 dyrtidsportioner. Dette kunne 6 af SF's folketingsmedlemmer ikke stå model til, de udtrådte af partiet og dannede venstresocialisterne. Det følgende valg i 1967 medførte tilbagegang for socialdemokratiet og SF, men stærk fremgang for Det radikale venstre, som med Hilmar Baunsgaard som leder havde fornyet sig. Venstre og konservative havde under »det røde kabinet« nærmet sig hinanden, og på konservativ foranledning dannede Baunsgaard regering, den såkaldte VKR-regering, som vedblev til 1971.

Højkonjunktoren medførte, at regeringerne følte at have råd til at være mæcener for kunst og kultur. Samtidig udvikledes kunsten i en retning, den populære smag ikke kunne godtage. En kulturkløft viste sig ved protestbevægelsen Rindalismens opståen, benævnt efter en jysk lagerforvalter af dette navn.

Inspektør Worm's behandlingslinje.

Den 1. juni 1956 tiltrådte fængselsinspektør Aage Anthony Worm, Statsfængslet i Horsens, som fængselsinspektør ved Københavns fængsler. Han var den første inspektør her med den fremtidige baggrund for fængselsinspektører bag sig: en fuldstændig direktoratsuddannelse og en sideløbende i anstalterne. Også hans teoretiske baggrund bør fremhæves. Han havde haft en række studieophold i udlandet og havde særligt undersøgt det engelske Borstalsystem og arbejdet indtrykkene i artikler i Nordisk tidsskrift for strafferet. Det første år som fængselsinspektør var den hårde tid på fængselsafdelingen på Sundholm. Siden 1946 var han inspektør i Horsens, hvor han fortsatte den klassiske behandlingslinje bag straffeloven af 1930. Oprettelsen af forvaringsanstalt og psykopatfængsel i Horsens under psykiatrisk ledelse af dr. Sachs skød inspektørens behandlingsindsats ud på en sidelinje. Under sin tid på Københavns fængsler var han på studieophold i udlandet, hvorfra han hjembragte indtryk fra behandlin-

Fig. 38. Fængselsinspektør Aage Worm, 1956- 72.

gen af unge varetægtsfanger. Senere var han gæstelærer på et FN-seminar i Japan. Han var en ganske anden type, end den gamle garderkaptajn Cai Jensen, elskværdig, intellektuel, men med underdreven ironi og spleen. Fra Horsens modtog han i de første år mange hjertelige personalehilsener, men han måtte som inspektør Kjær på Nyborg erfare, at det ikke var nemt at komme efter Cai Jensen. »Sådan gjorde vi ikke i hans tid«. Men han gjorde et stort arbejde for at lære hvert enkelt personalemedlem at kende, og en behandlingslinje gennemførtes i det tidligere kvartmilitære arresthus.

Gruppe B.

Forsøget med ungdomsafdelingen UA var gået særdeles godt. Worm ønskede derfor at udvide fangebehandlingen til også at omfatte andre kategorier end unge. En afdeling B blev derfor oprettet. Fra den 15. marts 1959 udtoges forsøgsvis en gruppe ældre korttidsafsonere, for hvilke der søgtes udført et mere intensivt forsorgsarbejde. Der skulle tages hensyn til, at der var et rimeligt begrundet ønske om resocialisering og muligheder for at gennemgå en sådan. Der skulle ses bort fra alder, afsoningstid og kriminel belastning. Undervisningsmæssig og anden behandling skulle sættes ind, og der skulle ydes psykologisk bistand efter behov. Gruppen skulle omfatte 20-30 fanger. Ved løsladelsen skulle der etableres

fremtidig kontakt på frivillig basis. Til gruppen udpegedes en forsorgsmedarbejder, men den skulle forestås af lederen af ungdomsafdelingen Ole Jacobsen under supervision af viceinspektøren for fangebehandling.

Gruppen var dog ikke som UA en ubetinget succes. Behandlingsviceinspektøren Worsaae Petersen måtte 15. juni 1964 oplyse direktoratet, at den var nedlagt. Med Københavns fængsleers korttidsstraffede mødte man en type, som kun fandtes her og var særdeles vanskelig at resocialisere. Det drejede sig om »midaldrende med småstraffe, uden fast bolig, løse og ledige, ustabile som arbejdere, forankrede i bohemeagtige værtshusmiljøer som Nyhavn, Vesterbro og Nørrebro. Ofte havde de en charmerende form, men var præget af overfladisk, optimistisk og ansvarsløs indstilling«. ¹

Modtagelsesafdeling for ungdomsfanger.

I 1960 var der højkonjunktur for anvendelse af ungdomsfængsel. Modtagelsesafdelingen i Statsfængslet i Nyborg var overfyldt og i arresterne som Vestre fængsel sad mange ventere i lang tid. Direktoratet så ingen anden mulighed end igen at anvende Vestre til en midlertidig institution. Den 20. oktober havde direktør Tetens derfor et møde med inspektør Worm og viceinspektør Worsaae Petersen. Tetens oplyste, at han ingen anden løsning fandt end en midlertidig afdeling på Vestre formentlig i 1½ til 2 år. Worm var yderst betænkelig, da denne afdeling ville udskyde virkeliggørelsen af en afdeling for unge varetægtsfanger. Den måtte heller ikke forhindre UAs fortsatte drift. Tetens lagde imidlertid pres på Worm om et forslag til modtagelsesafdeling og på Worsaae Petersen om at forestå den. Efter et forslag fra Worm oprettedes der da ved direktoratets skrivelse af 1. december 1960 en modtagelsesafdeling efter anordningen af 27. november 1951 om fuldbyrdelse af ungdomsfængsel. Afdelingen skulle ledes af Worsaae Petersen. Der ville blive knyttet fængselslærer til afdelingen. Den 30. december udstationeredes fængselslærer cand.jur. Frank Rødgaard fra Møgelkær. Fængselspsykologen skulle knyttes til afdelingen ligesom en af forsorgsmedarbejderne. Det blev forsorgsassistent Fini Larsen. Et særskilt uniformeret personale skulle bestå af 2 ledende overbetjente, 4 fængselsbetjente og 2 afløsere samt 1 værkfører. Afdelingen skulle indrettes i 3. og 4. etage i vestfløjen, som rummede 2 gange 17 enkeltceller. På 3. etage fandtes en 3-mandscelle, der kunne benyttes til fritidssamvær og på 4. etage en tilsvarende til skolestue. Værksted indrettedes i 5. etage i mellembygningen. Der blev etableret adskillelse mellem 2. og 3. etage ved lette plader. Efter de nødvendige indretningsarbejder startede afdelingen den 16. januar 1961.

Allerede den 4. september samme år måtte vicedirektør Hye- Knudsen meddele, at ungdomsfængselsmodtagelsesafdelingen måtte udvides til hele vestfløjen. Den 12. oktober var der 200 nyindsatte i ungdomsfængslerne, og en stigning måtte ventes. Den ny afdeling måtte kunne tage 280 om året. Ved et møde

den 16. oktober om sagen var Worm atter betænkelig af hensyn til de unge varetægtsfanger. Direktøren lagde igen pres på Worsaae Petersen om at overtage den udvidede afdeling. Han fik tjenestebolig i arrestforvarerboligen på Blegdamsvejen. Udvidelsen kunne ikke standses. Af personale måtte man have 2 overlærere og 2 faglærere. Forsorgssekretær Bak Sørensen og forsorgsassistent Rebensdorff dækkede forsorgsarbejdet. Der måtte ansættes en deltidspsykolog. Der var yderligere brug for 2 vagtmestre i turnus, 8 betjente til posterne og en ekstra kontorassistent, så der blev 2. Af lokaler var der yderligere brug for 3 kontorlokaler, 2 skolelokaler, 1 mødelokale, 2 spisestuer og 1 værksted. Et hobbyrum skulle udvides med en celle, 2 lokaler anvendt af centralskolen skulle indrettes til skolelokale. Friluftarealet skulle være, hvor vestfløjens strålegård lå.

Udvidelsen af afdelingerne toges i brug etapevis, sidst 4. etage, som var færdig til indflytning den 5. december 1962.²

Betænkning om udbygning af ungdomsfængslerne.

I 1962 kom betænkning nr. 309 om udbygning af ungdomsfængslerne. Den havde inspektør Worm som medforfatter. Man forventede et yderligere pres på ungdomsfængslerne. Foruden det oprindelige ungdomsfængsel på Søby Søgaard med modtagelsesafdeling i Statsfængslet i Nyborg var der nu ungdomsfængsel på den tidligere straffelej Møgelkær, på Kærshovedgård og på fængselsafdelingen ved Nr. Snede. Man agtede at opføre en ny lukket modtagelsesafdeling i nærheden af Odense. Da denne var færdig i 1976 var ungdomsfængsel ophævet ved straffelovsreformen af 1973.

UA flyttes til barakken.

Da hele vestfløjen skulle bruges til ungdomsfængsel måtte ungdomsafdelingen flytte. Ved skrivelse af 20. december 1961 bestemte direktoratet, at den skulle etableres i den nordlige halvdel af barakbygningen. Der skulle indrettes hobbyrum ved sammenlægning af 4 celler, skole- og spiselokale ved sammenlægning af yderligere 4, 2 kontorlokaler ved sammenlægning af 2 celler til hvert, og 2 celler skulle indrettes til depot. Der skulle opsættes glasvæg mellem de 2 kontorlokaler og resten af afdelingen. Der skulle lægges linoleum i hobby- og spise- og skolestuer. Ombygningen ville koste 7.003,04 kr. og var tilendebragt 12. marts 1962, hvor indflytningen fandt sted.³

Tvangsmæssig flytning af hæftfanger til provinsarresthuse.

Anvendelsen af en hel fløj til ungdomsfængsel nødvendiggjorde aflastning af fængslet på anden måde. Her blev det hæftefangerne, der måtte holde for. Ved et møde i direktoratet den 12. oktober 1961 foreslog direktør Tetens at lade de københavnske hæftefanger afsone i arresthuse i provinsen. Hæftebeløget på Københavns fængsler var 67 med 20 dage og derover og 17 med under 20 dage. Mili-

tær vagtarrest kunne eventuelt ophøre, når ombygningen af Kastellet var færdig. Den 4. november skrev direktoratet derefter til politimestrene i Slagelse, Nakskov og Maribo om 12 pladser til københavnske hæftfanger i hvert af disse arresthuse.

Den 5. november 1962 bestemte direktoratet, at hæftfangerne væsentlig selv skulle give møde. Fra den 1. december 1962 til den 30. november 1963 blev der til de nævnte arresthuse med fængslets vogn overført 379 og 84 til andre arresthuse. Uden ledsagelse var 313 ankommet. Ordningen uden ledsagelse fungerede tilfredsstillende.

Da belægningsforholdene i København stadig var anstrengte, indrettedes efter direktoratets bestemmelse af 25. november 1965 en hæfteafdeling på drankeranstalten på Fanø og en anden med 35 pladser i Statsfængslet i Horserød. Det blev i afdeling 15. Den blev senere udvidet med afdeling 16.

Overførslerne til provinsen nødvendiggjorde, at hæftfangerne underskrev en samtykkeerklæring.⁴

Afdeling for unge varetægtsfanger.

I 1961 var der gennemført en ændring af retsplejelovens § 784, hvorefter tvungent arbejds- og undervisningsfælleskab kunne gennemføres for unge varetægtsfanger. Det var på grund heraf, af inspektør Worm var betænkelig ved, at ungdomsfængselsmodtagelsesafdelingen slugte de plads- og personalemæssige ressourcer. Den i varetægtsafdelingerne gennemførte isolation var skadelig for arrestanterne, især de unge. Ved en studierejse i april 1967 besøgte han varetægtsbehandlingsforsøg i udlandet. Ved hjemkomsten indstillede han den 9. maj 1967 en forsøgsvis etablering af en afdeling for unge varetægtsfanger. Viceinspektør Worsaae Petersen havde udarbejdet et forslag, hvorefter udvælgelsen til afdelingen skete ved psykologen. Den skulle kunne rumme 15, have specielt personale og være beliggende i vestfløjen, hvor det tyndede ud med ungdomsfængselsfanger.

I december 1967 gik direktør Nordskov Nielsen ind for idéen, og anmodede samtidig om flere behandlingsafdelinger for korttidsstraffede i lighed med UA. Worm svarede med et forslag om udtagelsen af nu 30 varetægtsfanger under 24 år. Ved et møde i direktoratet den 12. marts 1969 billigede politiinspektør Kudsk idéen og sidst i april tiltrådte direktoratet Worm's forslag. Varetægtsrettighederne måtte dog ikke indskrænkes.

Inspektionsordre 23/69 af 10. september 1969 kunne derefter meddele, at en arbejdsgruppe fra december 1968 til januar 1969 havde udarbejdet et forslag til etablering af en afdeling for varetægtsfanger i vestfløjen. I denne fløj skulle anbringes varetægtsfanger under 25 år med henblik på en vis behandling i fællesskab, herunder fællesskab med hensyn til arbejde, undervisning, gårdture m.v.. Der var derfor anbragt varetægtsfanger i vestfløjens 2 øverste etager, således at

de arbejdede på værkstederne I, II og III og gik på gårdtur sammen. Man havde tillige begyndt et vist undervisningsfælleskab, foreløbig på aftenbasis. Forsorgsmæssigt fulgtes hver fange af sin hidtidige forsorgsmedarbejder, og forsorgsassistent Lau var kontaktmand for afdelingen. Der var oprettet en fast arbejdsgruppe til at forestå udvælgelse til og arbejde i afdelingen bestående af vagtmesteren for vestfløjen, værkfører K.M. Høltermand, forsorgsassistent Lau og lærer J. Iwersen.

Det drejede sig således om en ret løst struktureret gruppe, der heller ikke som forudset havde en viceinspektør som leder.⁵

Narko.

Et af indenrigsministeriet i 1950 nedsat udvalg afgav i 1953 betænkning om misbrug af euforiserende stoffer, idet man forudså et sådant ville brede sig i Danmark, som det var sket i udlandet. Man forudså vejledning af læger og kontrol med enkelte af disse, en udvidelse af det strafbare område efter opiumsloven af 1936, men ikke tvangsforanstaltninger.

I 1966 rejste folketingsmedlem Ib Thyregod, på grund af et stigende narkomisbrug blandt unge, i folketinget spørgsmål om ændring i myndighedsloven. Ministeren ville afvente en undersøgelse. Til brug for denne blev direktoratet spurgt, og dets lægelige konsulent overlæge Torben Jersild, Københavns fængsler, kunne den 25. november 1966 oplyse, at der mellem august 1965 og oktober 1966 på Vestre hospital var registreret 39 indsatte, der havde anvendt marihuana eller hashis. Disse delte sig i 2 grupper. 21 havde kun anvendt marihuana eller hashis, 18 havde tillige anvendt morfin, butalgin, ketogan m.m.. Ofte i blanding med amfetamin som injektion. For de farlige euforiserende stoffer tog afvænningen 3-14 dage. Den psykiske afvænning krævede isolation fra stoffer i 6-12 måneder. Da de 14 havde været under 18 år, var tvangsindlæggelse for unge under 21 år en hensigtsmæssig foranstaltning.

Den 10. april 1968 gjorde overlægen opmærksom på, at et større antal narkomaner led af smitsom leverbetændelse. Han henstillede, at al udlevering af ekstraforplejning til narkomaner blev standset, og advarede personalet mod smittemisiko. Dette gav anledning til bekendtgørelse 20/68, der indskærpede hygiejne, især håndvask. Betjente, som ved visitation stak sig på en kanyle, kunne straks få serum. Den 21. juni indskærpede overlægen yderligere foranstaltninger, som afvaskninger med klor, engangsbestik og celledesinfektion.

Den 27. september 1968 opgjorde fuldmægtig Kaarsen antallet af indsættelser på Københavns fængsler mellem den 1. juli og den 15. september. Der var indsat 342 personer. 95 var behandlet som patienter på Vestre hospital som hepatitis-suspekter, hos 71 havde man fundet hepatitis.

Den ny undervisningsleder Johannes Jørgensen foreslog den 27. september 1968 særlig undervisning for gruppen af unge narkomisbrugere, som led af he-

patitis. Han ville inddrage det uniformerede personale heri.

Den 30. september holdtes i direktoratet møde angående behandlingsproblemer vedrørende narkomisbrugere på Københavns fængsler med deltagelse fra politiet, sundhedsstyrelsen, retslægerrådet, den psykiatriske undersøgelsesklinikk og Dansk forsorgsselskab. Den 15. november foreslog overlægen en isoleret afdeling beregnet til personer med smitsom leverbetændelse, det blev sendt til sundhedsstyrelsen af direktoratet. Da var der 96 narkomisbrugere, de 27 med hepatitis. Den 2. december var der igen møde, denne gang på Vestre, med deltagelse af departement, rigsadvokat, politi, børneforsorg, forsorgsselskab, statshospitaler og sociologisk institut. Der nedsattes et permanent kontaktudvalg, og direktør Nordskov Nielsen konkluderede, at man ved behandling af narkomaner burde blande dem med andre. Ved nedlæggelsen af ungdomsfængselsmodtagelsesafdelingen omkring den 15. februar 1969 fik man behandlingsmæssige ressourcer til rådighed.

Ved et møde den 13. januar 1969 på Københavns fængsler var der enighed om, at indsatte med hepatitis efter behandling på Vestre hospital kunne overføres til afsoningsanstalterne, når disse tog hygiejniske forholdsregler.⁶

Group counselling.

I takt med den voksende anvendelse af psykologer i fængselsvæsenet voksede også tilbøjeligheden til at anvende psykologiens midler uden for fagområdet, især gruppesamtaler. Fængselsvæsenet arrangerede den 28.-29. maj 1962 et seminar derom. Derefter fulgte et kursus for fængselsmedarbejdere ledet af fængselspsykolog Wulff Feldmann. Medens der på statsfængslerne derefter dannedes grupper, holdt Københavns fængsler sig udenfor.⁷

Overlæge Sachs i Studenterforeningen.

I 60'erne var den offentlige interesse for fængselsforhold voksende. Studenterforeningen holdt et møde derom, som »Politiken« den 17. april 1966 refererede. Overlæge Sachs, Forvaringsanstalten i Horsens, udtalte sig her om »den afskyelige fabrik, der hedder Vestre fængsel«. Worm ringede til Sachs derom, og denne afviste alting. Han forklarede siden, at det var urimeligt, at varetægtsfanger skulle anbringes under forhold, der var langt ringere end afsoningsstedernes. Han havde i den forbindelse brugt udtrykket, som ikke var møntet på det udmærkede personale. Direktøren skrev derefter til Sachs, at han ikke fandt karakteristikken berettiget.⁸

Ny røntgen- og laboratoriebygning.

Efter krigen var det hidtil lykkedes at få bygget et nyt køkken. På grund af højkonjunktur, inspektørskifte, overlæggeskifte og humanitære betragtninger efter retsopgørets afslutning lykkedes det fra 1957 at gennemføre en række ny- og

Fig. 39. Laboratoriebygningen.

ombygninger.

Fra februar 1957 begyndtes en række forhandlinger mellem inspektør, overlæge og direktorat om en ny røntgenafdeling, en udvidelse af sygehuset, nye lægekontorer og laboratorier. Der ønskedes også en overdækket gang fra sygehusudvidelsen til sydfløjen. Inspektøren forestillede sig den som en glasgang. Planerne blev drøftet med sundhedsstyrelsen, og arkitekten udarbejdede et forslag, som revideredes, før finansudvalget den 12. juni 1959 bevilgede 360.000 kr. til opførelsen. Inspektøren nærede betænkeligheder med hensyn til røntgenudstyrets omfang, da der kun transporteredes få fanger til hospital, fordi sygeafdelingen ikke havde tilstrækkeligt udstyr, men en ekspert erklærede det rimeligt, at Vestre hospital udstyredes med moderne apparatur i det omfang, almindelige røntgenafdelinger på hospitaler rådede over, og finansudvalget bevilgede 203.300 kr. dertil.

Den 2. februar 1964 blev røntgenafdelingen taget i brug, samtidig med at den gamle røntgenafdeling, lægeværelser og lægekontorer på besøgsgangen blev nedlagt og indrettet til kontorer for overvagtmasteren, de assisterende vagtmestre, posteringen og taget i brug som sådanne den 10. juli 1968.

Efter et møde den 29. januar 1961 om en yderligere udvidelse af sygehuset med en laboratoriebygning som en tilbygning til røntgenbygningen mod nordvest anmodede direktoratet arkitekten om tegninger. Tilbygningen skulle rumme lokaler til hospitalslaboratorier med centralarkiv for lægejournaler i kælderen.⁹

Gymnastiksal.

Det viste sig muligt at udføre hele arbejdet ved indretning af den tidligere køkkenbygning til gymnastik- og foredragssal ved egen arbejdskraft og udgifterne blev derfor kun 54.000 kr. I maj 1958 blev der givet materialebevilling, og da arbejdet i 1959 var færdigt, anskaffedes 180 stålrørstole til ca. 5.000 kr. I juni 1959 foreslog Worm direktoratet, at kælderens indrettedes til tømrer- og snedkerværksted for 3.330 kr. Også dette arbejde udførtes ved egen arbejdskraft.¹⁰

Udvidelse af forsorgskontoret.

Forsorgsstaben bestod efterhånden af 3 forsorgssekretærer, 5 forsorgsassister, 1 praktikant og 6 kontorfolk. Samtidig ønskede viceinspektør Worsaae Petersen at få kontor i forbindelse med forsorgskontoret og viceinspektør Ida Raahauge at få bedre kontorforhold. Projektet forudsatte 10 værelser til kontorer på 2. sal, og 5 på 3.. Det inddrog en del celler. Den 17. september 1958 forelå bygningsmyndighedernes tilladelse. Arbejdet kostede 15.000 kr.¹¹

Centralvarmeanlæg og ændring af kedelanlæg.

Endelig i 1960 var det gamle luftopvarmningssystemets dage talte. Det havde også i 65 år forhindret frisk luft i fængselsfløjene. Den 15. juli 1958 forelå ingeniørens projekt til inspektør Worm's forslag om nyt opvarmningsanlæg og nyt kedelrum. Den 28. marts 1959 tiltrådte finansministeriet og derpå finansudvalget 673.000 kr. til arbejdet. En centralvarmeinstallatør blev antaget til at lede arbejdet, ellers udførtes det ved egen arbejdskraft, dog blev 3 kyndige fanger indkaldt fra Vridsløse. I september 1960 var arbejdet færdigt og i inspektionsordre 10/60 kunne Worm meddele, at bestemmelsen om, at cellevinduer skulle holdes lukkede i fyringssæsonen var bortfaldet.

I forbindelse med centralvarmeinstallationen fik man nye håndvaske. Man forhindrede, at vandlåsen kunne blæses ud ved at indsætte et T-stykke mellem håndvask og vandlås.

I 1958 ændredes kedlerne fra højtryk til lavtryk.¹²

Modernisering af badeindretningen på Vestre.

Den 6. maj 1957 anmodede inspektør Worm om modernisering af badeanlægget. Det led under mangel på ventilation. Først den 27. august 1960 tiltrådte finansudvalget dog forslaget. Imidlertid fremsatte overvagtimester Thorvald Knudsen den 9. september 1960 forslag om bad på hver post. Inspektøren tog sagen op med direktoratet. Projektet ville medføre nedlæggelse af den nuværende badeanstalt med 15 brusekabiner og indretning af 24 separate baderum på posterne. Hver fange fik derved udvidet adgang til at bade og adgang til at bade i enrum. Badeanstaltnes nedlæggelse ville give plads for vagtmesterkontorer og besøgsrum. Finansudvalget tiltrådte den 21. februar 1962 første del af en samlet

bevilling på 129.000 kr. til baderum i nord-, øst- og sydfløjen. Den 5. oktober 1964 var dette arbejde færdigt.¹³

Kirkeombygning.

Vestre fængsels kirke fra 1895 var en skabskirke. Efterhånden var skabskirker afskaffet i statsfængslerne og alene i Odense arresthus og på Vestre stod sådanne tilbage. Ved gudstjenesterne andetsteds i Københavns fængsler, på Blegdamsvej, på Nytorv og på Politigårdens fængsler sad kirkegængerne adskilt, men uden skabe. Den 23. februar 1957 rejste præsterne Wulff Møller og Carlè Christensen spørgsmålet om ombygning af skabskirken til et almindeligt kirkerum. De henviste til, at humane og disciplinære forhold talte derfor, ligesom udviklingen i behandlingen af varetægtsfanger var løbet fra den. Man anmodede om at måtte indhente et udkast til ombygning fra kgl. bygningsinspektør Kaj Gottlob, der var kirkeministeriets konsulent.

Inspektør Worm, der før dette selv havde tænkt sig at rejse sagen, var imødekommende. Det var direktoratet også, det bad sin tilsynsførende arkitekt Alex Poulsen om et forslag i samråd med inspektøren.

Tilbage stod at indhente politiets tilladelse til at anbringe varetægtsfanger uden for skabene. Den 7. marts 1957 skrev Worm til politidirektøren og politimestrene. Han mente, fri placering gav bedre bevogtning.

Viceinspektør Madsen og mange i opsynet delte ikke inspektørens og præsternes opfattelse og satte deres lid til politiet, som umuligt kunne tillade. Ved et møde i fængselskirken den 29. maj 1957 med politiinspektørerne Haslund og Kudsk og viceinspektør Glud havde kun sidstnævnte betænkeligheder. Han var betænkelig ved, at folk i samme sag deltog i samme gudstjeneste. Der blev dog enighed om, at opdagelsespolitiets ønsker ville kunne imødekommes ved fordeling på de forskellige gudstjenester. Inspektør Worm kunne derefter fortælle direktoratet, at ingen politimyndighed havde noget at indvende, og at han selv var meget interesseret i at sagen fremmedes.

Arkitekt Møller blev sat på sagen og foreslog et egentligt korperti ved afskilning af hjørner af kirkerummet. Inspektør Worm var meget utilfreds hermed, rummet med den perfekte akustik blev ødelagt. Carlè Christensen mente, at nichen bag den hidtilværende prædikestol kunne føres helt til gulvet og danne kor. Arkitekten mente, koret blev alt for smalt. På dette tidspunkt førte Wulff Møller sin ven professor Gottlob ind i sagen. Denne foreslog en liste i nogen afstand omkring det for smalle kor, hvorved der opstod et optisk bedrag. Derved blev det, da han også var den tilsynsførende arkitekts ven. Man enedes om et af pastor Wulff Møller foreslået primitivt krucifiks udført af kunstneren Gunner Hansen. Alteret blev hævet 40 cm over gulvet ved to trapper. Alterbordet ændredes ved udnyttelse af de for dets ender anbragte smedjernsgitre. Til venstre for alteret anbragtes ved sydmuren prædikestol med trappe. De to stole til opsyn i de

Fig. 40. Fængselskirken efter ombygningen 1960.

vestlige hjørner fjernedes. Der skulle hænges naturfarvede gardiner op, loftet skulle bibeholdes, og farverne afstemmes efter det. Gulvet skulle belægges med kork. Stolene blev faste bænke med adskillelse mellem sæderne.

Den 26. april 1960 skete indvielsen ved gudstjenesten for afsonere, som fandt sted kl. 10. Kl. 14 holdtes gudstjeneste uden festivitas for varetægtsfangerne ved Carlè Christensen. Indvielsen foretoges af biskop Fuglsang Damgaard som i den grad formåede at tage fangerne til sig ved at citere »Kom hid til mig alle som lider«, at han, da han gik ud, som en anden Johannes XXIII blev omringet af fanger, der ville hilse på, ja blot røre ved ham. Øvrige deltagere i indvielsen var justitsminister Hækkerup, justitsministeriets og kirkeministeriets departementschefer, direktøren, vicedirektøren, kontorchef Hellborn, driftschef Aude, fængslets ledelse og overlæge. Efter indvielsen var der middag i gymnastiksalen med mange taler.¹⁴

Vaskeriet bliver maskinværksted.

Med opførelse af nyt vaskeri i Horserød blev Vestres vaskeri overflødigt, og

den 9. februar 1961 godkendes en ombygning til maskinværksted og hvilerum for 20 arbejdsmænd. Den ville koste 9.000 kr.¹⁵

Sikringscelleanbringelse og modernisering af sikringsceller.

Efter en klage fra en løsladt over magtanvendelse ved en sikringscelleanbringelse optog direktoratet efter Cai Jensen's afgang sit ønske om, at lægen tilså og erklærede sig efter magtanvendelse, der kunne have medført beskadigelse. Sikringscellesager skulle forelægges direktoratet. Man var i tvivl, om hovedfaldsgreb kunne anvendes. Inspektør Worm mente den 29. december 1956, at sagen kunne klares ved en ordre til personalet. Hovedfaldsgreb var nødvendigt for at få hold på en person. Direktoratet tilsluttede sig. Ordren skulle dog optages i reglementariske bestemmelser.

I sygeafdelingen rådede man over 4 sikringsceller i tilbygningen. På 1. etage fandtes sikringscelle 1 og 2 og på 2. etage 11 og 12. Desuden fandtes i mandsafdelingen på 1. sal celle 26. På grund af støjgener derfra ønskedes sikringscellerne lydisolerede. Efter direktoratets bemyndigelser af september 1959 lydisoleredes celle 11 og 26.

På Politigården ændrede forvaltningen efter Worm's anmodning af 8. oktober 1956 sikringscellen på 4. etage i kvindeafdelingen til hvilerum for personalet, og sikringscellen blev flyttet til stueetagens celle 4, hvor anbringelse var lettere.

Den 5. august 1960 udsendte direktoratet et cirkulære om anvendelse af straffcelle, sikringscelle og forhørs-celle. Straffcelle kunne anvendes som disciplinærstraf. Fra straffcelle kunne man ikke deltage i skoleundervisning, men nok i gudstjeneste. Sikringscelle anvendtes for at afværge truende vold, betvinge voldsom modstand, forebygge rømning eller forhindre selvmord og selvbeskadigelse. Den burde ikke udstrækkes længere, end formålet krævede. Den indsatte skulle tilses af fængselslægen hver dag. Hensættelse under forhør kunne finde sted, hvor det var påkrævet at isolere fangen. Denne skulle forsynes med arbejde.¹⁶

Radio og film.

I Glindemannsagen hensad de 3 sigtede i varetægt over et år. Forsvareren androg den 7. april 1959 direktoratet om tilladelse til radioaflytning. Inspektør Worm oplyste, at der påtænkte installeret et centralt radioanlæg. Der blev samme år givet tilladelse til at anvende 16.200 kr. af butiksoverskuddet til installationen. Den 19. december toges det på sygeafdelingen installerede anlæg i brug. I løbet af 1960 toges radioanlæg i brug i fløjene. Den 10. marts 1969 godkendte direktoratet, at 13.000 kr. anvendtes til radioanlæg på Blegdamsvejens fængsel. Politiet havde betinget sig, at varetægtsfanger, der var nægtet avislæsning, også blev nægtet radiolytning.

Den 7. juni 1959 fik man direktoratets bemyndigelse til at anskaffe et tonefilm-anlæg til 12.000 kr. 2 fængselsfunktionærer blev uddannet til operatører.

Fig. 41. Interieur fra Blegdamsvejens fængsel. I den østlige ende af den panoptiske korridor var der et kirkeparti. Det ses her efter en ombygning i 1956. Det er nu nedbrudt, da korridoren ikke længere kunne tjene som kirkerum.

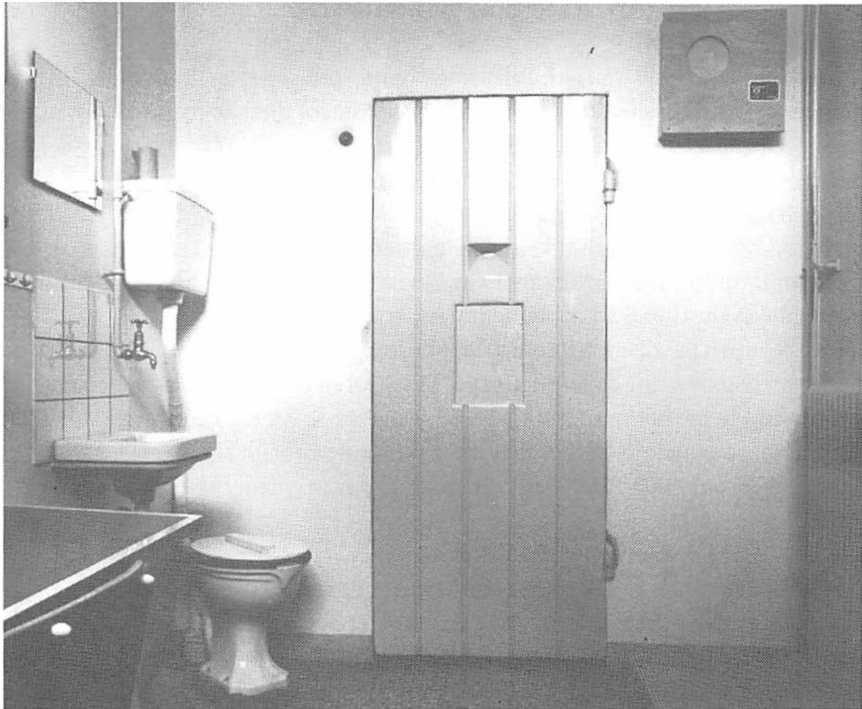
Anlægget installeredes i gymnastiksalen.¹⁷

Nyt hegn og ny murport.

I marts 1960 rejste inspektør Worm efter forudgående bygningssyn spørgsmålet om nyt hegn mod Vigerslev Allé og kirkegårdsalléen. Det forhåndenværende dyrehegn på profiljern var i en forfatning, som ikke sømmede sig en offentlig institution. Man søgte om et nyt trådhegn eller helst en mur i 2 meters højde. Ved et møde i direktoratet den 1. maj 1962 enedes man om en hegnsmur i røde sten og en dobbeltport på 2 m. På grund af opførelse af laboratoriebygningen havde man dog ikke håndværkere foreløbig, og i 1964 lod finansministeriet forslaget udgå. I 1967 sattes hegn og port på finansloven med 50.000 kr. Der var dog nu tilkommet et samtaleanlæg ved porten, tv-overvågningsanlæg mellem ydre port og hovedporten, ny belysning og et skråtstillet plankeværk bag hegnet. Arbejdet blev påbegyndt den 15. marts 1968 og var færdigt 14 dage efter.¹⁸

Hovedstandsættelse af Vestre fængsel.

Den hovedstandsættelse af Vestre, som havde ladet vente på sig siden krigen,

Fig. 42. Celle på Blegdamsvejens fængsel med celloilet.

fandt sted jævnsides med arbejdet på centralvarme og bad på etagerne, men trak dog længere ud. 4. etage i varetægtsfløjen var færdig 1966/67, 3. etage 1967/68, 2. etage 1968/69, østfløj og 1. etage 1969/70.¹⁹

Blegdamsvejens fængsel reparerer, men kommer dog i folketinget.

Blegdamsvejens fængsel havde været istandsat med let hånd i 1951/52 og 1962/63. Efter hovedreparationen af Vestre skulle turen komme til det. Den 18. juni 1966 godkendte direktoratet nedrivelse af cellegård 18 for at gøre afstanden mellem cellegårdskomplekset og muren større. Det var dog indlæggelse af centralvarme, der var det vigtigste. Boligministeriet tiltrådte en samlet udgift på 251.000, og på finansloven 1967/68 optoges en delbevilling. Direktør Nordskov Nielsen mente, at sikringscellerne samtidig kunne nedlægges, men Worm hævdede, at det var nødvendigt at bevare 1. I juli 1968 var arbejdet færdigt. Worm ønskede også skifertaget udskiftet, og i foråret 1967 gav amtet sin tilslutning, og der blev optaget 82.000 kr. på finansloven. Inspektør og direktorat drøftede en videregående modernisering med arkitekten, og i januar 1969 anmodede direktoratet ham om et skitseprojekt til modernisering med opsætning af større vinduer

og fjernelse af toiletterne fra cellerne. Inspektøren fandt dog celloiletterne personalebesparende.

Den 23. april 1969 spurgte folketingsmand, politimester Langkilde, i tinget ministeren om mulighed for parlamentarisk kontrol med de forhold, hvorunder varetægtsfanger anbragtes, og henviste til offentlig kritik af forholdene på Blegdamsvejens fængsel. Justitsminister Thestrup henviste til, at en gruppe under fængselsvæsenet arbejdede med de indsattes retsstilling. Blegdamsvejens fængsels bygningsmæssige forhold var dårlige, der arbejdedes med et skitseprojekt til over 1 million kr., men problemet var bevillingsmæssigt. Udvalget om retsplejeloven ville tage stilling til parlamentarisk kontrol.

Den 16. april havde ministeren aflagt besøg på Blegdamsvejen. Ministeren var stærkt kritisk over for celloiletterne. Direktøren bad inspektøren gennemføre en ordning, hvorefter man kunne gå på toilet uden for sin celle. Mærkeligt nok var det netop celloiletterne, den internationale »torturkomité« ved besøg på Blegdamsvejen i 1992 fandt opfyldte menneskerettighederne.²⁰

Nye rets- og politikredse og nye celleafdelinger.

Fra den 1. januar 1957 opdeltes birkerne i nye retskredse. Søndre- og Amager birk blev opdelt i hele 5: Ballerup, Hvidovre, Rødovre, Glostrup og Tårnby, Nordre birk i Gentofte og Lyngby. Fra den 1. april 1960 deltes birkerne i følgende politikredse: Gentofte, Lyngby, Gladsaxe, Hvidovre, Glostrup og Tårnby.

Med Blegdamsvejens arrester overgang til Københavns fængsler den 1. januar 1947 var ikke blot Københavns kommune, men alle omegnskommunerne blevet dettes område, og deres stærke vækst dets problem. Blegdamsvejens fængsel havde kun 105 pladser. Med opdeling i nye rets- og politikredse fulgte bevogtningen af arrestanter i celleafdelinger ved fremstilling i de ny retter og transporten dertil.

I februar 1957 begyndtes drøftelserne med justitsministeriets 4. kontor om planerne til ny rets- og politibygning i Lyngby. Worm mente, man måtte regne med 4 cellepladser. De skulle have direkte adgang til lys, hvad de ikke havde efter planerne, desuden krævedes et vagtrum. Ved en besigtigelse i april 1961 var antegningerne til planerne væsentlig taget til følge.

I februar 1957 foretoges besigtigelse af retslokalerne i Rødovre og Hvidovre af 4. kontor, direktøren og inspektøren. Rødovre retslokaler var indrettet i kommunens tidligere administrationsbygning. Tilkørslen af arrestanter var fra bagsiden. I stueetagen var et stort rum beregnet for arrestanter. Vinduet måtte forsynes med armatur, døren med særlig cylinderlås. Dommerkontorerne i Hvidovre var indrettet i denne kommunes tidligere administrationsbygning. I tilslutning til retssalen var anbragt et venterum, hvor man havde tænkt sig at afskille et rum til arrestanter. Man foretrak dog 2 ret store rum i bygningens sydlige ende, som måtte sikres med monierglas.

I Ballerup blev den tidligere præstegård indrettet til brug for dommerembedet. Man tænkte sig spisekammeret anvendt til arrestantrum. Worm mente, at det var alt for lille. Køkkenet kunne ombygges til de 3 arrestrum, der var nødvendige.

Indretning af sådanne improviserede rum i ombyggede ældre institutioner skulle vise sig at give vanskeligheder med hensyn til undvigelse.

Den 15. maj 1959 besigtigede Worm sammen med direktøren Glostrup rets lokaler i Glostrup gamle rådhus. Arrestrummene fandtes i stueetagen. De var tilstrækkelige til formålet, men toilettet var uheldigt anbragt i en udbygning. Den indvendige rundjernsarmatur var lidet betryggende og tilkørselsforholdene dårlige. Vinduerne blev derefter sikret noget, men ikke nok, for 8. april 1963 sprang en kendt psykopatforvaret ud af vinduet og fik et lift med en lastbil på hovedgaden.

I Tåstrup benyttedes det tidligere rådhus til retslokaler og politistation. Politimesteren mente, detentionsrummene på stationen kunne benyttes til arrestrum. Efter et besøg den 17. marts 1966 fandt Worm forholdene utilfredsstillende. Retslokalerne var dog kun midlertidige, og senere på året opførtes ny retsbygning. Da den var færdig, besøgte Worm den i november samme år og fandt ventrummet for arrestanter for lille og tilkørselsforholdene for dårlige. På grund af parkerede biler, måtte man undertiden aflæse fanger på Køgevej. Dommeren lovede bedre tilkørselsforhold, og 4. kontor skrev til arkitekten om arrestrum efter inspektørens synspunkter.²¹

Personaleforskydninger- og områder.

Ved bekendtgørelse af 17. januar 1957 fordelte inspektør Worm viceinspektørens arbejde. Viceinspektør C.L. Madsen overtog alle viceinspektørforretninger under fængslets almindelig administration, herunder alle disciplinære spørgsmål og alle principielle spørgsmål om afsoning og varetægt. Viceinspektør H. Worsaae Petersen overtog alle viceinspektørforretninger vedrørende fangebehandlingen, herunder undervisning, bibliotek, forsorg og ungdomsafdeling. Fængselsfuldmægtig Jelsbak overtog alle skriftlige henvendelser fra fangerne, forholdsattester og benådninger, kst. viceinspektør Ida Raahauge beholdt indrullering af afsonere og gennemgang af oplysninger om varetægts- og fængselsfanger.

I 1955 var der blevet ansat en fængselspsykolog, væsentlig med opgaver over for fængselsafsonere efter henvisning fra læge og inspektion. Regler for arbejdsområdet var givet den 29. april 1955. Overlægerne Jersild og Stürup mente i januar 1959, at psykologen også skulle yde assistance over for varetægtsfanger. Men her kom man op mod den retspsykiatriske klinik, som i oktober 1959 klagede til direktoratet over psykologens indblanding i retlige reaktioner. Inspektøren måtte så tilkendegive hende, at hun var gået ud over den hende pålagte opgave.

Fængselslægerne havde ved et møde september 1956 ment, at der på sygeafdelinger burde ansættes en beskæftigelsesterapeut. Overlæge Jersild tog sagen op med hensyn til Vestre hospital. Inspektøren mente, antallet af patienter var for ringe til en sådan stilling, men direktoratet opslug stillingen, og en deltidsbeskæftiget beskæftigelsesterapeut blev ansat 1957. I 1958 tilkom laboratorieassistenter og flere lægesekretærer.

Jersild søgte yderligere at afmærke sit territorium ved en klage den 1. juli 1959 over inspektøren. Denne havde blandet sig i visitation til Vestre hospital. Politiet havde anmodet den vagthavende reservelæge om indlæggelse af en anholdt med høj feber. Lægen havde afvist dette, da han intet havde med politiets anholdte at gøre. Inspektøren havde dog beordret patienten indlagt. Direktoratet svarede, at man i almindelighed ikke kunne afvise aflevering af en anholdt, og hvis hans helbredstilstand forhindrede anbringelse på almindelig afdeling, var det fængselslægens pligt at indlægge ham på Vestre hospital eller andet hospital.

Den 1. juni 1959 blev læge Holger Chr. Viggo Ott ansat som 1. assisterende læge.

Fængselslæreren fik 2. juli 1959 af undervisningskonsulent K.B. Andersen anmodning om at sætte mere ind på forskellige felter, i første række ældre strafafsonere, men også at udvide celleundervisningen for varetægtsfanger.

Fængselsforvalter Horsnæs døde i 1957, og 11. juni blev fængselsforvalter Henry Rasmussen, Søby Søgaard, udnævnt.

I 1957 blev forsorgsassistent Gunnar Lau ansat. Fra den 1. juli 1958 fik cand. psyk. Mogens Hein halvdagstjeneste som honorarlønnet psykolog under Karen Berntsen's deltagelse i efterundersøgelse af korttidsstraffede. Hun fratrådte helt den 1. januar 1960 til fordel for en undersøgelse, og Ove Henriksen blev udnævnt. Fængselslærer cand.mag. Harald Boisen blev den 15. september 1960 ansat som adjunkt i Randers, og overbetjent Joseph Samuelsen overtog hans arbejde, indtil Børge Marxen, Asserbohus kostskole, den 1. august 1961 blev fængselslærer. Tandlæge Dahlgren, som var født 1885 blev til udgangen af september 1961 opsagt, og ansat blev Alex Gert Sørensen, som straks anmodede om moderne udstyr til klinikken og fik for 45.000 kr. Andenpræst Erik Carlè Christensen blev den 1. december 1961 udnævnt til fængselspræst ved Vridsløselille, og hans efterfølger blev Georg Borg Hansen. Stud. teol. Johs. Jørgensen blev fra den 1. december 1962 fængselslærer og siden undervisningsleder. Viceinspektør Carl Ludvig Madsen afgik ved døden den 6. juni 1962. Som den traditionelle og arbejdsomme fængselsmand han var, blev han fulgt til graven af det tjenstefri personale og FO's fane. I hans sted blev viceinspektør ved Kragskovhede Otto Nyborg udnævnt og overtog hans arbejdsområde. Den 30. marts 1966 afgik viceinspektør Ida Raahauge ved døden. Indrulleringen var under hendes langvarige sygdom passet af en juridisk student. Fængselspræst Erik Wulff Møller afgik ved døden den 25. februar 1967, og Georg Borg Hansen blev udnævnt til fæng-

selspræst. Fra den 1. september blev Bent Ølgaard andenpræst. ²²

Korpset.

Ved udgangen af juli kvartal 1957 var der på Københavns fængsler udover administrationen et samlet personaletal på 439. Af mænd var de 3 overvagtmaster, de 12 vagtmestre, der var 1 depotforvalter, 1 køkkenmester, 1 værkfører 1, 2 værkførere 2, 7 værkførere 3, 5 værkførere 4 og 7 honorarlønnede værkførere. Der var 84 overbetjente, 91 fængselsbetjente, 31 fængselsbetjentaspiranter og 102 honorarlønnede fængselsbetjente. Derudover var der 12 ekstramedhjælpere, 1 fast medhjælper og 23 løse medhjælpere. Af kvinder var der 1 værkfører 3, 1 værkfører 4, 4 overbetjente, 5 fængselsbetjente, 1 aspirant, 15 honorarlønnede fængselsbetjente, 1 oversygeplejerske, 4 sygeplejersker, 13 honorarlønnede sygeplejersker og 7 rengøringsassistenter. I teknikken var der 1 maskinmester 1 og 2 maskinmestre 2.

Korpsets aldersfordeling var significant. 2 overvagtmaster var ansat 1918 og 1 i 1936. 5 vagtmestre var ansat før 1918. De to yngste vagtmestre var ansat 1935. 16 overbetjente var ansat før 1930, alle senest 1942. 82 fængselsbetjente var ansat inden 1946, resten fra 1953 og frem. Fængselsbetjentaspiranterne var alle fra 1955 eller 56. 1 honorarlønnet fængselsbetjent var fra 1918, 4 fra besættelsen og resten ansat 1945 eller 46.

Aldersfordelingen var således præget af ældre ansatte. Det samme var tilfældet i administrationen.

Kønsfordelingen var bestemt af, at man kun anvendte kvindelige betjente til kvindelige fanger og mandlige til mandlige. Der var ansat 53 kvinder som betjente, værkførere og sygeplejersker. Der var i korpset ansat 386 mænd.

Der var endnu 1 funktionær ansat på kommunale vilkår.

Da den ny lønningsslov trådte i kraft pr. 1. april 1958 henførtes fængselsbetjente til 6. lønningssklasse med en årlig lønning på 10.740 kr. stigende hvert andet år med 420 kr. til 13.920. Stillingsbetegnelsen overbetjent blev opnået samtidig med 6. alderstillæg og 7. løntrin.

Af væsentlige forskydninger i korpset fandt følgende sted: I 1957 opsloges 16 overbetjentstillinger, og de 9 blev besat ved forflyttelse til Københavns fængsler. I 1958 opsagdes 6 ekstramedhjælpere på grund af antagelse af aspiranter. Den 1. april 1959 tog vagtmester Witzanski sin afsked. Den 1. september samme år overvagtmaster Blachfeldt. Hans efterfølger blev vagtmester M.P.A. Kristensen. Den 1. juni 1960 blev overbetjentene Valdemar Pedersen og Egon Larsen udnævnt til vagtmestre, og Ernst Johan Steffen blev vagthavende i skabsafdelingen på Frederiksberg. Vagtmester Vagn Vestergaard blev i 1962 efter ansøgning forflyttet til Horserød. Også i 1962 blev overbetjentene Anders Nielsen og Poul Rasmussen fungerende vagtmestre. Anders Nielsen blev i 1965 udnævnt til arrestforvarer i Roskilde. I 1962 blev Gunnar Ullmann vagtmester og yderligere 2 over-

betjente blev unormerede vagtmestre. I 1967 blev vagtmester i posteringen Sv. Juul Hansen overvagtimester med opgave som tjenestelistefører.²³

Weekendordning for værkpersonalet.

I september 1959 kunne direktoratet ikke for tiden godkende en weekendordning for værkpersonalet. Den 30. april 1960 kunne man forsøgsvist godkende den for sommerhalvåret 1. maj - 1. oktober, således at arbejdstiden på ugens 5 første dage blev forlænget fra kl. 16 til 16.30, mod at værkpersonalet lørdag fratrådte kl. 12.30 i stedet for 16. Man udbad sig en udtalelse om erfaringerne, og inspektør Worm svarede, at ordningen ikke havde givet anledning til ulemper. Direktoratet ville dog afvente løsningen af tjenestetidsproblemerne i løbet af 1961. Den 9. marts meddelte det derefter, at der indførtes en almindelig weekendordning for værkpersonalet ved arbejdstidens ophør lørdag kl. 13. Arbejdstiden var således 5 timer om lørdagen mod 8 på ugens andre hverdage. Fangernes arbejdstid blev sat tilsvarende til 45 timer.

Fra den 1. juli 1967 havde værkpersonalet forsøgsvist skiftevis skiftevis tjenstefri hver anden lørdag. Inden for 14 dage opspareres samtidig 1 time.²⁴

Øvrige tjenestetidsproblemer.

Løsningen på værkpersonalets weekendønsker var del af en større tjenestetidsnedsættelse. Tjenestetidsudvalget af 1958 foreslog i januar 1960, at tjenestetidsnormen for de tjenestemænd, for hvem der var fastsat en højeste tjenestetid, nedsattes fra 208 timer månedligt (8 timer dagligt) til 195 timer månedligt (7½ time dagligt). Ved finansministeriets bekendtgørelse af 21. oktober 1960 blev dette sat i værk fra 1. april 1961. Worm beregnede, at ordningen ville koste 20 mand mere foruden forøgelse af det kvindelige personale.

Direktoratet løste tjenestetidsnedsættelsesproblemet ved, som vi har set, at indføre weekendordning for værkpersonalet, men også for det øvrige personale så vidt det var muligt. Man opstillede desuden 3 modeller for afvikling af turnustjeneste.

Worm svarede den 17. marts 1961, at weekendordning kunne indføres foruden for værkpersonalet for 39 andre poster i fængslet. For opsynspersonalet kunne en ny turnus ikke gennemføres, og han foreslog derfor, at arbejdstidsnedsættelsen blev opsparet som hele fridage.

Ordningen blev fra den 1. april 1961, at turnus bibeholdtes, og afvikling af opsparede dage skete fra 1. oktober til 1. maj. Det viste sig dog i det kommende år umuligt at afvikle hele kompensationsfriheden. For 156 mand kunne den afvikles med frihed, men for 134 måtte der betales kontant. 51 fra korpset var omfattet af weekendordningen. Dette forhold fortsatte i de kommende år. Direktøren anmodede i oktober 1963 om at løse problemet ved en reduktion af postbesættelsen. Arbejdstidsnedsættelsen medførte imidlertid personalemangel, og denne

kunne kun afhjælpes ved inddragning af fridage, som det var umuligt at afvikle ved frihed. FO krævede yderligere betaling i stedet for frihed. Direktoratet godkendte derfor fra december en foreløbig betalingsordning. Denne måtte perioden igennem stadig fornyes på grund af manglende personale. I 1963 manglede der 27, i 1964 28, i 1965 kun 15, i 1966 19, i 1967 14, i 1968 kun 3, men allerede i 1970 igen 23.

Der averteredes regelmæssigt efter personale uden tilstrækkelig virkning. En nyordning af tjenestetidstilrettelæggelsen fra 1. januar 1964 kom, på grund af den særlige turnus, ikke til at omfatte Københavns fængsler.

Kontorpersonalet fik en weekendordning ved en direktoratskrivelse af 23. marts 1962. Der blev fri hver anden lørdag mod, at arbejdstiden de første 5 ugedage forlængedes til 8 timer og om lørdagen blev 3 timer.

Pr. 1. april 1966 skete en nedsættelse af arbejdstiden til en månedsnorm på 190 2/3 time. Direktoratet fastsatte 6. april, at den ugentlige arbejdstid, som på det private arbejdsmarked nedsattes fra 45 til 44 timer. Ved inspektionsordre 6/66 bestemtes for Københavns fængsler, at tjenesten for det personale, der havde weekendordning, fra lørdag den 30. april ophørte en time tidligere, henholdsvis kl. 12, kl. 11 og kl. 10, eftersom mødetiden var. For personale med turnustjeneste og 8 timers tjeneste uden weekend blev kompensationsfriheden forlænget til afvikling i 2 perioder, nemlig mellem 1. oktober og 15. januar og 16. januar og 30. april, alt efter tidspunktet for sommerferien.

Til forberedelse af den forventede arbejdstidsforkortelse 1. juni 1968 med 1½ time pr. uge holdt overvagtimester Knudsen den 30. november 1967 et møde med FO, hvor man opnåede enighed om, at for alt personale, der havde weekend, lagdes vinterferien på en uge til sommerferien og blev afviklet fra 2. maj til 30. september. Kompensationstiden på 1½ time pr. uge opsparedes og afvikledes som hele dage enkeltvis eller samlet. For turnustjeneste afvikledes compensationstiden som hidtil. Den skulle påføres timeregnskabet 1 gang om året. Denne ordning kom derefter til at gælde fra 1. juni. For andet personale blev der så vidt muligt givet lørdagsfrihed.

I april 1966 skete en ændring af nattjenesten. Den medførte en nedsættelse fra 16 til 13 poster. I vagten skulle være en vagtmester, 1 overbetjent og 5 betjente, i vestfløjen 1 betjent, i barakken 1 betjent, på sygehuset 1 mandlig og 2 kvindelige betjente og i porten 1 betjent. Efter inspektionsordre 5/66 af 23. april 1966 skulle natvagtimester og overbetjent benytte assisterende vagtmesters kontor, omstillingsbordet skulle passes af en overbetjent, der også førte kørelisterne. Posterne på etagerne i nord-, syd- og østfløjen blev inddraget og ronderingen i fløjene foretaget af 1 betjent 1 time ad gangen. Der skulle ikke trækkes ure. Ronderingen uden for ringmuren ophørte. I vestfløjen ændredes ronderingen fra hver halve til hver hele time, og den skete ved 1 betjent.²⁵

*Fig. 43. FOs »stærke« formand 1963- 73
Harald Østergaard Pedersen.*

Forhandlinger med FO.

Fra 1055-63 var vagtmester Poul Rasmussen, fra 1963-73 Harald Østergaard Pedersen formand for FO. Inspektør Cai Jensen havde i sine urolige tider ikke holdt mange møder med FO, men alligevel været betragtet som personalets beskytter. Inspektør Worm begyndte straks regelmæssige møder med organisationen.

Ved de første møder i 1956 ønskede overbetjent Østergaard Pedersen hele barakken over for indleveringsbarakken omdannet til cykelskur, hvilket skete. Han ønskede varmt vand i varetægtsfløjen, hvilket var under planlægning. Lejligheden over porten ønskedes som soveplads for personalet, hvilket blev resultatet. Vigtigst var nok ønsket om linoleum på gangene i nord- og sydfløjen. De hårde terrazzogulve, som havde været arkitektens hygiejniske stolthed, var skadelige for fødderne. Sagen blev taget op og førte til en omend langsomt fremadskridende belægning med linoleum. På møder i 1957 forfulgte Poul Rasmussen disse sager og klagede over, at personalet var for lille. Han ønskede også personaletoiletter i fløjene. Inspektøren oplyste, at 1 overbetjent og 8 fængselsbetjente ville blive forflyttet til København. I 1959 delte formanden med inspektøren skuffelsen over, at linoleumsbelægningen var blevet stoppet. Han rejste spørgsmålet om flere broer i korridoren i nord- og sydfløjen, hvilket ikke blev til noget, og flere lokaltelefoner. Inspektøren henviste til, at et nyt anlæg forberedtes. Man ville have bedre udstyr i postværelserne og vinduerne forstørret. Inspektøren lovede flere stole. Vinduerne måtte man vente med til sidst i 80'erne. Inspektøren lovede at rejse sag om udvidelse af vagten, at give orientering om bygningsarbejder, at foranstalte besøg af personalehustruer og se på muligheden for parkeringspladser på arealet mod sporvejene. Den 15. oktober 1961 fandt det første hustrubesøg sted.

I 1961 drøftedes tjenestetidsnedsættelsen, betalingsordningen for kompensationsfriheden og forholdene i de ny retter. Principielt var FO ikke interesseret i betalingsordningen, men den måtte videreføres, så længe der var personaleman-

gel. Man forfulgte sagen om linoleumsbelægningen og istandsættelsen af postværelser.

Direktøren besøgte den 1. marts 1961 Vestre fængsel og fandt, at der skulle lægges linoleum i alle celler. Det blev dog i juni stillet i bero efter henstilling fra finansministeriet.

I 1962 ønskede FO ledende overbetjente opnormeret til 10. lønningsklasse for at skille dem ud fra anciennitetsoverbetjente. Man takkede for deltagelse i bygningssynet og forfulgte linoleums- og postværelsessagen. Man ønskede underretning, når der rejstes tiltale mod fanger for overfald på personalet. Det skete herefter.

I 1963 døde Dansk Fængselsforbunds mangeårige formand A.C. Petersen, og vagtmester Svend Christian Laustsen, Vridsløselille, blev formand. For FO blev Harald Østergaard Pedersen formand, Preben Lund næstformand og Elof Jørgensen kasserer. Man ønskede 2 kvindelige vagtmestre på Politigårdens fængsel og garderobetoiletter på Vestre. Linoleumssagen blev forfulgt. Man ønskede mere end 1 fængselsbetjent ved fremstillinger i Lyngby ret, der var ofte indtil 5 fanger. Inspektøren havde aftalt med politiet, at dette førte fangerne til og fra cellerne, men formanden insisterede på, at der af sikkerhedsmæssige grunde skulle være 2 fængselsbetjente, også for at der ikke skulle rettes uretfærdige beskyldninger mod den enlige. Direktoratet sluttede sig i maj 1964 til inspektørens opfattelse, og FO indbragte sagen for ombudsmanden, der den 19. juli 1966 ikke fandt grund til at kritisere inspektøren. Yderligere vendte FO sig mod den nyordning, at funktionærer, der blev syge under tjenesten, skulle melde sig hos overvagtimesteren. Det skabte uro. De ældre syntes ikke, de skulle undgælde for, at nogle yngre misbrugte systemet. Overvagtimester Knudsen indførte derefter en ordning med en liste over »sygehjemgående«, men de skulle ikke melde sig hos ham. Det ny uniformsstof fandtes for lysfølsomt. Iøvrigt drøftede man personalet manglen.

I 1965 drøftedes arbejdstidsforkortelserne de kommende år. Man ønskede anskaffelse af køleskabe til personalet på Politigården og Blegdamsvej. Der var dog ikke penge dertil. Man ønskede alarmeringssystemer fra centraltårnene i cellegårde og en regulering af betjentnumrene, så de svarede til ancienniteten. Man drøftede vagtens fremtidige placering, og der var et stærkt ønske om, at den blev placeret mod syd. I 1969 gav direktoratet bemyndigelse til 100 stålskabe til personalet til opsætning i den tidligere fangebadeanstalt.

Også i 1966 drøftedes tjenestetidsnedsættelse og forlænget kompensationsordning. Desuden ønskede Østergaard Pedersen kuglepenne til personalet i stedet for blyanter, hvilket opfyldtes. Man ønskede linoleumspålægning på Politigården, klagede over rengøringen af badene og over ikke at have været repræsenteret ved besigtigelsen af Tåstrup ret. Man ønskede tilladelse til kortspil i vagten, hvilket inspektøren ville undersøge muligheden for.

I 1967 drøftedes en tidligere ferieplanlægning, spørgsmålet om garderobe-skabe, det uheldige i, at 4 aspiranter var til tjeneste i samme fløj, man ville sikre portneren ved undvigelse om natten. Inspektøren ville derfor genopsætte gitterlusen. Man ønskede en ny affattelse af de reglementariske bestemmelser, og inspektøren beklagede, arbejdet havde ligget stille. Ved det sidste møde i 1967 ønskede man særlige personaletioletter på Vestre hospital. Direktoratet kunne dog ikke afse penge dertil. Man ønskede, fangerne kunne få transistorradioer med på Jyllandsturene, så der kunne blive mere ro, og en alarmklokke på besøgsgangen. Den kom med på bygningssynet.²⁶

Fra stort til mindre direktorat.

Den 2. august 1965 gjorde kst. direktør Peter Christensen, som havde efterfulgt Hans Tetens for at rationalisere direktørens område, inspektørforeningen bekendt med planer om at omorganisere justitsministeriet i afdelinger, således at direktoratets kontorer fordeltes på afdelingerne. Planerne medførte en ivrig aktivitet fra fængselsvæsenets organisationer, som alle satte sig imod. Resultatet blev, efter et udvalgsarbejde med deltagelse af departement og organisationer, at et selvstændigt direktorat fortsatte, men kun med direkte referat til ministeren i fangesager. Ændringen medførte, at siden alle direktører på nær en udnævntes blandt departementets embedsmænd.²⁷

Personale og pensionistmøder.

Inspektør Worm begyndte regelmæssige personalemøder. Der var til eks. før Nyborgmødet i juni 1961 møder om disciplin. Samme år var der i december spørgeaften ved inspektøren. Der var møder om ungdomsfængselsafdelingen, om pensionen Brøndbyhus, vagtmestrenes tjeneste og inspektørens Japanrejse.

Fra 1962 påbegyndtes regelmæssige pensionistbesøg på Vestre Fængsel.²⁸

Nyt uniformsreglement.

Den som eksperiment afprøvede blågrå uniform blev indført fra 1. april 1962 ved et nyt uniformsreglement givet af justitsminister Hans Hækkerup.

Det mandlige personale fik hue af blågrå kamgarnselastik med stor flad puld og nedfaldende skygge af sort plastic. Om stummelen var et blågråt riflet huebånd. Fra 18. til 27. lønklasse fik huen stofbetrukket skygge. Personale i 24., 26. og 27. lønklasse fik desuden huen forsynet med en flettet bred kommandosnor i guld langs puldens kant. Foran på stummelen anbragtes en emaljeknap med fængselsvæsenets emblem i forgyldt metal. Emaljeknappen omsluttedes af ege-løv. For 6., 7. og 10. lønklasse var det en forgyldt egekrans af metal med 2 gange 2 egeblade, for 12. lønklasse 2 gange 3 egeblade og for 15. lønklasse guldbroderet egekrans med 2 gange 3 egeblade og et agern. De højere lønklasser fik flere egeblade og flere agern.

Jakken var af blågrå kamgarnselastik, enradet med smal revers og ryg uden slids. På skuldrene var der påsyede skulderstropper med uniformsknap. Benklæderne var af samme stof og i almindelig facon. Der udleveredes dog også benklæder i ridefacon. Skjorten var ensfarvet grå, kappen af blågrå kirsey B, frakken af gråblå gabardine med almindeligt revers. For fængselsinspektører og viceinspektører var der udkæring til kårdehæfte.

Skulderdistinktionerne var nu vinkler. Fængselsbetjente og overbetjente i 6. og 7. lønklasse havde 2 vinkler, 10. klasse 3 vinkler. Derefter blev vinklerne større. 15. lønklasse havde 2 store vinkler, 18., 23. og 24. lønklasse 2 endnu større vinkler og viceinspektører og inspektører i henholdsvis 26. og 27. lønklasse fik 3 af disse meget større vinkler. Vinklerne var af forgyldt, fint riflet metal.

Det kvindelige personale fik hue af Elisabethmodel i blågrå kamgarn, skjorte, bluse og kjole i grå eller hvid bomuld, kappe og frakke.²⁹

Vold mod personalet.

Arrestanternes vold mod personalet var tiltagende. Den 1. juni 1957 øvede den såkaldte »Bokser Børge« vold mod 2 betjente. Den 9. april 1958 overfaldt en yngre fange en fængselsbetjent, som måtte sygemeldes for flere måneder. Fangen fik ungdomsfængsel derfor. Den 7. januar 1961 nikkede en afsoner fængselsbetjent Dybdahl en skalle. Den 1. marts 1961 tildelte en varetægtsarrestant under transport til Politigården en fængselsbetjent et slag i nakken, så han måtte sygemeldes. Fangen blev dømt til sikringsanstalten. Den 13. marts overfaldt en finsk arrestant en fængselsbetjent og fik fængsel for overfald og tyveri. Den 17. marts, stadig 1961, øvede en arrestant vold mod fængselsbetjent og fik 4 måneders fængsel. Den 15. juni 1963 øvede en varetægtsfange vold mod fængselsbetjent. I 1965 væltede en varetægtsfange under en disciplinærsag et skrivebord hen over viceinspektør Nyborg. Den 24. august 1965 tildelte en varetægtsfange en fængselsbetjent et slag. Den 22. oktober 1965 øvede en varetægtsfange vold mod flere betjente. I alle tilfælde fremsattes ønske om tiltalerejsning.

Der kunne også være tale om trusler, selv privat. En fængselsbetjent blev den 7. januar 1957 ringet op hjemme af en løsladt, der gjorde ham opmærksom på, at han havde truffet sine forholdsregler mod ham og hans kolleger.³⁰

Een taber - mange vindere.

Personaleforsøelser bestod væsentlig i for sent fremmøde. Det drejede sig om ca. 80 tilfælde i kvartalet. Det skete, at et kontrolur ikke blev trukket, og en enkelt blev i perioden fundet påvirket under tjenesten. Kun et problembarn forflyttet til København fra anden anstalt og degraderet blev juli 1962 afskediget for at have lånt 100 kr. af en tidligere afsoner og tilegnet sig cigaretter og smør fra forskellige indsatte.

Ellers hævdede personalet sig godt i samfundet. Flere havde politiske tillidsposter. En værkfører var medlem af Frederiksberg boligret og skolenævn, en vagtmester kommunalbestyrelsesmedlem, en fængselsbetjent medlem af skolenævn, en depotforvalter sognefoged, en overbetjent medlem af huslejenævn og ankevurderingsnævn, en anden af ligningsrådet og en fængselsbetjent af skolenævnet.³¹

Belæget i tal.

I 1956 var der indsat 9.069 i Københavns fængsler. Den 1. januar 1956 var der 509 indsatte, den 31. december 485. I varetægt var der 1. januar 314, deraf 11 kvinder. I hæfte var der 32, deraf ingen kvinder. I fængsel var der 162, deraf 2 kvinder. 12 afsonede underholdsbidrag. Der var 10 militære fanger. 1 afsoner var overført fra anden anstalt.

I 1966 blev der indsat ialt 9.272, deraf 2.742 varetægtsarrestanter, hvoraf igen de 302 hensad under fremmedloven. I detention sad 2.853, i strafhæfte 1.149, i bødehæfte 955, i fængsel 734, til afsoning af underhold 159, som ventere til statsfængsel 664, i vagtarrest 16. Ialt 1.064 var kvinder. Det største antal af kvinderne havde hensiddet i detention, nemlig 725. Desuden hensad 59 statsfængselsfanger og 227 i den midlertidige modtagelsesafdeling for ungdomsfængselsfanger.

De indsatte i UA.

En redegørelse for forsorgsarbejdet i ungdomsafdelingen omfattende 120 mandlige arresthusafsonere løsladt 1. august - 1. oktober 1955 tegner et billede af denne gruppe. 92,5% var under 25 ved indsættelsen. 55% havde begået tyveri, 26,8% vold, 6,8% underslæb, 2,5% havde overtrådt den militære straffelov, 2,5% havde begået dokumentfalsk og 1,6% uterlighed.

45,8% var ikke straffet før, 51,7% kom fra almindelige hjem, resten fra dårlige. 96,7% havde kun almindelig folkeskoleuddannelse. 20,8% havde haft børneværnstilsyn, 22,5% været anbragt på hjem.

71,7% var ufaglærte, 3,3% faglærte. I 47,5% af tilfældene havde der foreligget længerevarende spiritusmisbrug. 75% af voldssagerne havde været begået under beruselse.

Ved løsladelsen kunne 62,5% vende tilbage til tidligere plads. 32,5% fik anvist arbejde ved afdelingens bistand. 91,7% vendte tilbage til tidligere bopæl.

Kontakten efter løsladelsen, som var frivillig, strakte sig i 18,6% af tilfældene over 3 måneder, i 55,8% over 3-6 måneder og i 25,6% udover 6 måneder. 70,8% havde intet recidiv pr. 1. oktober 1956, 29,2% recidiverede. Udbetalingen af konstanthjælp var ikke stor, der var ialt udbetalt 1.687,45 kr. eller 50,17 pr. mand.³²

Udlændinge.

I 1958 hensad efter udlændingeloven 224 mænd i 2.475 dage og 28 kvinder i 252. I varetægt hensad 27 mænd i 410 dage og 2 kvinder i 9 dage, i hæfte 3 mænd i 21 dage og 1 kvinde i 1 dag. I fængsel sad 13 mænd i 915 dage og ingen kvinder. I alt hensad 262 udlændinge i 4.083 dage.

Inspektør Worm henvendte sig derom til direktoratet. Man rådede over enkelte eksemplarer af anordningerne på tysk og engelsk, og han henstillede, der blev tilvejebragt oversættelser og vejledninger. Ved hjælp af translatører blev derefter vejledninger tilvejebragt på fransk, engelsk, tysk, spansk, hollandsk og ungarsk.

Kontakter til de pårørende.

Kontakten mellem de indsatte og deres pårørende fremgår af en opgørelse fra juli 1956. Der var da 668 besøg til varetægtsfanger, deraf var de 23 forlænget. Der var 161 besøg til hæftfanger, deraf var de 23 forlænget. Der var 63 til fængselsfanger, deraf var de 4 forlænget. De, der havde besøg, havde for størstedelens vedkommende så mange besøg, de kunne få efter reglerne.³³

Selv mord og selvmordsforsøg.

I 1956 fandt der 2 selvmord sted, det ene på Nytorv, det andet på Politigården. Der var 1 selvmordsforsøg. I 1957 var der 1 selvmord ved hængning på Blegdamsvejen og 3 forsøg, det ene ved ildløs. I 1958 fandt 2 selvmord sted, begge ved hængning. Der var 2 forsøg, det ene blev afværget af personalet. I 1959 var der ingen selvmord. I 1960 var der et selvmordsforsøg ved hængning, hvor det lykkedes personalet at skære selvmorderen ned. I 1961 var der 1 selvmordsforsøg, det blev forhindret af en vagtmester. I 1964 var der 4 forsøg. En varetægtsfange blev skåret ned af personalet, en kastede sig ud fra trappeafsatsen på 4. sal på Politigården. 2 forsøgte at skære sig i håndleddet, den ene var brandstifter og angst for indespærringen. I 1963 var der 2 selvmord og 1 selvmordsforsøg. Den ene selvmorder, en varetægtsfange, hængte sig i sit halstørklæde på Politigården, blev skåret ned og fik kunstigt åndedræt, ambulancen blev tilkaldt, men han var død ved ankomsten til hospitalet. Den anden var sigtet for uterlighed mod mindreårig, hængte sig i sit halstørklæde, blev skåret ned, forsøgtes genoplivet, men døde efter at være ankommet til Kommunehospitalet. I 1964 var der 7 selvmordsforsøg. Direktoratet henledte inspektørens opmærksomhed på cirkulære af 18. februar 1948 om indsendelse af lægeerklæring om fangers selvmordsforsøg. Worm svarede, at lægerne ikke var i stand til at udtale sig om selvmordernes sindstilstand. Ved alvorligere selvmord holdtes forhør, hvor også motivet søgtes belyst. I 1965 var der 1 selvmord og 3 forsøg. En drabssigtet var depressiv og blev indlagt på sygeafdelingen, han hængte sig efter dr. Ott i den face, hvor selvmordsfaren var størst: Da han klarede lidt op. I 1966 var der 3 forsøg på at skære sig i håndleddet. I 1967 var der 4 forsøg, i det ene kastede en kvinde sig ud over gelænderet på 3. etage.³⁴

Undvigelser.

I denne periode kom med de ny mindre sikrede arrestrum ved de ny retter et nyt træk til undvigelsesbilledet.

I 1957 fandt der 8 undvigelser og forsøg sted. Særligt bemærkes en varetægtsfanges undvigelse den 9. april fra Blegdamsvejens fængsel. Han undveg kl. 14.09 fra gårdtur i gård 18 ved at klippe nettet itu, kom ud på stien mellem gården og ringmuren, hvor han blev pågrebet. Mere fantasifuld var en bødefsoner på Vestre, som krøb ud ad vinduet i hæftebarakken og søgte at komme ud gennem hovedporten, hvor han blev afkrævet passerseddel. Medens betjenten talte med en kollega, fjernede fangen sig og fandt på terrainets vestlige hjørne nogle brædder, som han stablede op ad muren og krøb over. Han fortsatte til sin bolig i Rantzausegade, hvor hans svoger lånte ham penge til bøden, som han derefter betalte på fængslet. Alarmsystemet på muren var sat ud af kraft på grund af for hyppige alarmer. Manden kunne ikke disciplinærfølges.

I 1958 var der et undvigelsesforsøg ved gennembrud af muren i celle 367 på 4. etage. I 1959 undveg 2 varetægtsfanger fra retsbygningen i Hvidovre, og en kvinde indlagt på Finsensinstituttet med vagt undveg under toiletbesøg.

I 1960 fandt der 5 undvigelser og forsøg sted. En ung varetægtsfange undveg fra gårdtur på Blegdamsvejens fængsel, da cellegårdsdøren ikke var låst. En anden fjernede en jernstang fra vinduet i et arrestrum i Glostrup.

I 1961 var der 10 undvigelser og forsøg. En varetægtsfange undveg under læsning af transportvognen ved Glostrup ret, og 2 bødefsonere fra gartneriet klatrede over muren til mosaik kirkegård. I 1962 var der ingen undvigelser.

I 1963 var der 3 undvigelser. En sigtet psykopatforvaret bortrev armaturet i arrestrummet i Glostrup, og en varetægtsfange undveg over ringmuren under gårdtur fra Blegdamsvejens fængsel.

I 1964 var der 3 undvigelser. En afsoner undveg fra Blegdamsvejens fængsel, da han hjalp en værkemester i kælderens, ved at lukke denne inde og senere forcere ringmuren. En undveg fra indlæggelse med vagt på Kommunehospitalet ved at kaste en dyne over betjenten og løbe sin vej, og en ved at dirke skabsdøren til sit skab i Østre Landsret op.

I 1965 var der 4 undvigelser. En var igen fra skabsafdelingen i Østre Landsret, en ved udlukning fra retsbygningen i Lyngby. Den sidste blev forfulgt af fængselsbetjent Kaj Andersen under vanskelige og krævende forhold. Den endte på en kirkegård, hvor betjenten liggende på jorden måtte holde fangen i førergreb, indtil en kommunal betjent tilfældigt kom forbi. Kirkegården var nemlig lukket.

I 1966 var der 6 undvigelser og bortgange. Den 30. december undveg en fange, der skulle udleveres til Tyskland, idet han tog en stige fra værkstedet i barakken og steg over muren. Han blev dog næste dag pågrebet af politiet.

I 1967 var der 8 undvigelser. Den 30. januar undveg »udbryderkongen« H.S. Han smuglede ved indsættelsen 2 nedstrygerklinger ind fastgjort under den ene

fodsål med hæfteplastre. På undvigelsesnatten oversavede han i løbet af 2 timer de lodrette stænger i armaturet på 2 steder og klemte sig igennem. Han var anbragt på 1. etage på grund af dårligt ben. Flugten blev begunstiget af snestorm. I materialgården oversavede han ved hjælp af den anden klinge kæden til en fastlåst stige og forcerede muren.

De fleste undvegne blev i løbet af kort tid pågrebet igen.³⁵

De indsattes disciplinærforsøelser.

I 1957 var der 43 disciplinærforsøelser. Til eks. fik i juli kvartal en indsat frataget tobak, læsning og ekstraforplejning i 4 uger for at være undvejet under fremstilling på hospital. En anden fik 3 dages strafcelle betinget for arbejdsvægring. En tredje fik betinget frataget ekstraforplejning, tobak og læsning i 1 uge for udisciplineret opførsel. En fjerde fik frataget bøger i 4 uger for at have skrevet i en bog. En femte fik frataget bøger i 14 dage for samme forsøelse, men 7 dage senere fik han frataget ekstraforplejning og tobak i 1 uge for misbrug af arbejdsmaterialer. En sjette fik strafcelle i 2 dage for ikke at møde til tiden efter strafafbrydelse. En syvende fik frataget tobak og ekstraforplejning i 14 dage for utilladt forbindelse med andre fanger og trussel om overlast mod betjent.

Men antallet af disciplinærforsøelser var stigende. I 1965 var der 172. I januar kvartal var der 48, og der blev givet strafcelle 2 gange og 2 gange betinget. I april kvartal var der 45 disciplinærforsøelser, og der blev givet strafcelle 4 gange og 3 gange betinget. I juli kvartal var der 46 forsøelser, der blev givet strafcelle 8 gange og 3 gange betinget. I oktober kvartal var der 33, og der blev givet strafcelle 1 gang og 2 gange betinget.

Ungdomsfængslets modtagelsesafdeling var et disciplinært problem for sig. Det fremgår til eks. af forholdene i januar kvartal 1966. Da blev der i Københavns fængsler givet 54 disciplinærdomme, deraf 5 til strafcelle. I ungdomsfængslet i Vestres vestfløj blev samtidig givet 23 disciplinærdomme, deraf 11 til strafcelle. Desuden blev der i 9 tilfælde givet isolation mellem 3 og 10 dage. Isolation var dog ikke det samme som udelukkelse fra fællesskab. I april kvartal var de tilsvarende tal: Københavns fængsler: 48 og 11, ungdomsfængslet: 23 og 8 + 6 isoleringer. I juli kvartal: Københavns fængsler: 44 og 5, ungdomsfængslet: 28 og 15. I oktober kvartal: Københavns fængsler: 63 og 13, ungdomsfængslet: 16 og 7 samt 5 isolationsanbringelser.

Hvordan det kunne gå i ungdomsfængslet, viser måske denne episode fra 1963. Ungdomsfangen LP viste ved uddeling af middagsmaden en stærkt provokerende optræden. Han nægtede at modtage maden, spærrede udgangen til sin celle, skubbede betjenten bort og stillede sig i bokserstilling, medens han sagde: »Sådan nogle idioter, jeg vil blæse jer et stykke«. Kl. 14 kom værkmeesteren til ham, idet han var ked af sit nuværende arbejde, og han fik lovning på et, han havde haft før og var glad for. Men det var lige nu sluppet op. Fangen bad så

værkmesteren skrubbe ud af cellen og rev alt sit arbejde på gulvet. Værkmesteren bad ham samle det op, men fangen røg på ham, greb ham i slipset og holdt ham fast. Det lykkedes dog værkmeesteren af frigøre sig. En overbetjent kom til, og fangen råbte nu: »Jeg er ligeglad med, hvad det koster, nu skal De få den«. Han slog med knyttet hånd mod værkmeesterens ansigt og ramte med et strejfslag. Derefter blev han med magt ført til sikringscelle. Værkmesteren havde ikke taget skade. LP fik 2 måneders strafcelle og blev overført til Nyborg.³⁶

Klager over magtanvendelse.

Den almindelige udvikling i autoritetssynet i 60'erne, og oprettelsen af klageinstanser, herunder fra 1955 ombudsmandsinstitutionen, ledsagedes af en stigning i klager, bl.a. over fængslets magtanvendelse.

En indsat, som ved indsættelsen om natten på Politigårdens fængsel, havde været stærkt beruset, kaldt en betjent »stinkdyr« og smadret sin celle, hvorefter han med førergreb var blevet ført til sikringscelle, senere havde beklaget sig over ømhed i armen og var blevet bragt på skadestuen, uden at der blev fundet noget, klagede over vold den 23. februar 1957, men afvist.

En beruset og ustyrlig kvinde, som også smadrede sin celle på Politigården og modsatte sig overførsel til lydisoleret celle, klagede til inspektøren i september 1958, men kunne kun henvise til at se på sin egen adfærd. I 1958 klagede yderligere en beruset eksporthofchef.

I 1959 klagede en indsat over at være blevet slået med flad hånd. Sagen blev afvist. I 1960 var der ingen klager. I 1962 klagede en indsat til ombudsmanden over, at han ikke ved indsættelsen på Politigårdens fængsel, som lovet af politiet, fik højt smørrebrød, derfor havde han nægtet at aftage sin yderbeklædning og var belagt med håndjern. Sagen førte til intet. I 1963 var der ingen klager. I 1964 klagede en indsat over, at han med magt var ført ud af kirken. I 1965 var der ingen klager over magtanvendelse.

I 1967 kom den helt store sag med en lidt bitter-sød udgang. Natten mellem den 29. og 30. november blev en beruset kvindelig undervisningsassistent indbragt af politiet til Politigårdens fængsel. Næste dag bragte »Politiken« en firspaltet artikel om sagen. Kvinden havde nægtet at trække i fangetøj og var blevet lagt i håndjern. Det var en chauffør, der havde kørt for hende, som havde tilkaldt politiet, da hun ikke havde penge at betale med, men blev ved at tale politik. Advokat Jørgen Jacobsen gik ind i sagen og kaldte anvendelsen af håndjern barbarisk og klagede til Københavns byret. Direktoratet forlangte en indberetning, og inspektøren forklarede, at kvinden, da hun ikke ville lade sig visitere, efter vagtmesterens ordre blev belagt med håndjern. Hun blev tilset af 2 kvindelige fængselsbetjente 5 gange i nattens løb. Hver gang nægtede hun at lade sig visitere. Håndjernene blev aftaget kl. 6.30, hun blev visiteret og derefter løsladt kl. 8.30 til station 3. Det hører med til historien, at der ved visitationen blev fundet

200 kr., som undervisningsassistenten selv havde overset.

Direktoratet henholdt sig i klagesagen til, at fanger efter varetægtsanordningen var pligtige til at underkaste sig personlig ransagelse, om fornødent med magt. Ved Københavns fængsler afstod man fra visitationer med magt og belagde i stedet med håndjern. Denne praksis måtte tages op til fornyet vurdering.

Ved et møde den 18. december vedrørende dette spørgsmål opnåedes enighed om et nyt cirkulære. Dette drøftedes derefter med Københavns politi, Dansk Fængselsforbund samt departementet ved fuldmægtig Mogens Hornslet. Nordskov Nielsen mente ikke, Københavns fængslers praksis kunne opretholdes. Worm og forbundsformand Laustsen var enige i ny bestemmelser, selv om de ville medføre forøget risiko for selvmord. Politiet var ligeledes enig og udstedte en dagsbefaling, hvorefter fængselspersonalet skulle underrettes om baggrunden for berusede kvinders indbringelse. FO trak sagen ud, og først den 14. marts kunne Worm, efter skrivelse fra justitsministeriet af 12. januar, udsende bekendtgørelse 6/1968 om visitation af berusede anholdte. Ved ransagning forlangtes kun, at den anholdte afleverede taske og overtøj, desuden skulle lommerne tømmes. Yderligere afklædning forlangtes kun, når politiets oplysninger gav grund til at antage, den indsatte ville skade sig selv eller andre. Ved nægtelse af visitation kunne bruges magt og om fornødent håndjern, men kun hvis magt-anvendelsen ville blive uforholdmæssig eller vedkommende gav grund til at antage, han ville skade sig selv eller andre. Berusede mænd var som oftest visiteret af politiet og skulle ikke visiteres igen.

I året 1966 havde der til Politigårdens fængsel været indsat 678 berusede og ustyrlige mænd og 430 kvinder.³⁷

Æterdrengen.

»Æterdrengen pryglet i arresten« var »BT«s nyhed den 17. februar 1965. »Ekstrabladet«, »Politiken« og »Information« fulgte sagen op. Æterdrengen, som var sigtet for at have bedøvet og voldtaget unge kvinder, var nu ikke længere voldsmand, men offer.

Ved forhør på fængslet forklarede den indsatte, at han på Nytorvs fængsel kun med lang forsinkelse kom på toilettet, og da han selv ville gå derhen, var han blevet grebet og lagt i håndjern og slået. Inspektøren mente, der ikke var anvendt mere end fornøden magt. Direktoratet sendte sagen til statsadvokaten, som ikke fandt grundlag for sigtelse mod nogen. 3 fængselsfunktionærer klagede til Dansk pressenævn over pressens behandling af sagen. Den indsattes fader anlagde sag mod de implicerede fængselsfunktionærer. »Information« fandt deres frifindelse et justitsmord.³⁸

Fangetøj.

Efter initiativ af overbetjent Ellen Giese vedtoges den 20. september 1961 at

overgå til pænere og fiksere kvindefangetøj af Horserøds model. Horserøds kvindetøj bestod af hvide underbenklæder, grå uldne overtræksbenklæder, brystholder, gårdturskappe, halstørklæde, hjemmesko, hovedtørklæde, hofteholder, blåternet kittel, sorte lædersko, munderingsforklæde, blå ulden munderingskjole, lyseblå søndagskjole, rødternet fritidskjole, sokker, strømper, brun sweater, underkjole, undertrøje, vinterundertrøje og vaskeklud.

Ved inspektionsordre 2/63 af 12. marts 1963 bestemtes terminerne for skiftning af de indsattes beklædning. Jakke, benklæder, vest, slipover samt battleddress skiftedes efter behov. Der skulle gå en halv til en hel måned mellem vask eller rensning af bomuldsbenklæder. Khakiskjorte skiftedes hver uge, sokker, halstørklæde efter behov, lommetørklæder og håndklæder 1 gang om ugen, arbejdstøj efter behov, arbejdsskjorte dog mindst 1 gang om ugen. Natskjorte skiftedes hver uge, pyjamas hver 14. dag, sengelinned hver 3. uge. Andre beklædningsgenstande efter behov.³⁹

Afmønstring.

Inspektionsordre 6/64 fastsatte, at samtlige kategorier af fanger beholdt alle beklædningsgenstande, herunder seler og livrem, i cellen om natten, undtagen indsatte i sikringsceller, på sygeafdelingen og indsatte, der var tildelt lys samt i tilfælde, hvor der var truffet særlig afgørelse af vagtmester eller overvagtimester. Lyset i cellen skulle slukkes kl. 22 af natbetjenten, som skulle forvise sig om, at fangen var gået i seng. Fangerne adviseredes om afmønstringen kl. 21.45 ved ringning med signalklokken. Fyrtøj indsamledes kl. 20.30 samtidig med afmønstring af fanger, der ikke beholdt tøj inde. Medicin uddeltes kl. 21.15.⁴⁰

Transistor, TV, barberstik, billeder og aviser.

Den 28. august 1968 gav direktoratet tilladelse til, at de indsatte i arresthusene benyttede transistorradio og fjernsyn. Efter aftale med politiinspektør Kudsk udsendte Worm derpå inspektionsordre derom. I september blev yderligere givet tilladelse til at tilslutte fjernsynet lysnettet.

I 1960 blev der i 16 celler etableret stikkontakt til elektrisk barbermaskine. Så vidt muligt skulle disse celler ikke belægges, således at de indsatte kunne henvise til dem for barbering.

Ved hovedstandsættelsen af fløjene blev der anbragt lister på væggene til ophængning af billeder, og inspektøren kunne derfor den 5. januar 1962 bestemme, at der ikke måtte ophænges billeder andetsteds. Yngre indsatte havde nogle år haft for vane at opklister pornografiske billeder på væggene.

Den tidligere ordning, hvorefter der skulle hengå 4 dage efter fængslingen, inden en varetægtsfange måtte købe avis, blev efter aftale med politiet ophævet 1960. Politiet ville nedlægge forbud i de enkelte tilfælde.⁴¹

Arbejde.

De indsattes arbejdstid fulgte nedsættelsen af værkmestrenes. Deres dagsorden blev efter sidste arbejdstidsnedsættelse den 1. juni 1968 således: Opmønstring kl. 6.00, toilette med rengøring, morgenmad, gårdtur 6-7.15, arbejde 7.15-12.00. Middag 12-12.45, arbejde, gårdtur og transport 12.45-17.30, aftensmad 17.30-18, undervisning, fritid m.m. kl. 18-21.30. Afmønstring kl. 21.30. Lørdage, søn- og helligdage blev der opmønstring kl. 7.00. Alene køkkenfangerne kunne ikke tilpasses normen. De måtte arbejde 9 timer, men fik så overtidsbetaling.

Legetøjsproduktionen havde 1956/57 en værdi af 149.611 kr.. 1957/58 steg den til 200.222, hvorefter den faldt til 175.594 og 163.077 de følgende år. I 60/61 steg den lidt, men den var tabsgivende. I 1957/58 var tabet 91.065, derefter steg det i 1958/59 til 129.930, i 1960/61 faldt det til 7.641. Tabet pr. fangedag var fra 1,73 kr. til 2,42 kr. for derefter at dykke til 0,25 kr.

Af legetøj produceredes der i 1960 en vifte af tilbud: legevogne, spyd, sabler, piratsværd, forspand, heste, køer, dolke, fæstninger, indianerknive, slagsværd, skjolde, dukkehuse, grise, lokomotiver, godsvoerne, dukkevogne, abegrotter, dyregrotter, kæpheste, fort øst, fort vest, telte, fort Hudson, fort Ontario, færger, strygebræt, butik, okse, tomahawk, bondegårde, klædeskabe, lastbiler, havneanlæg, garageanlæg, esso-stationer, folkevogne, traktorer, flyttebiler, dukkelegborde og haveringspil.

Vaskeriet ophørte som arbejdsplads ved åbningen af vaskeri i Horserød i 1960.

Småfagene udviklede sig til en stadig større del af fængslets produktion og gav overskud. I 1956/57 var produktionen på 47.080, men i 1960/61 på 65.769. I gartneriet var der 3 drivhuse og et større antal mistbænke. 1956/57 var salgsværdien af produktionen 22.693, derefter steg den til 58.846 i 1960/61.

Dusørerne steg stadig med små beløb. Fra den 1. april 1967 var arbejdspenge, hvor der ikke anvendtes akkord, kr. 3,00 dagligt, ved manglende flid kr. 2,80 eller 2,60. For særligt kvalificeret arbejde var tillægget 0,90 eller 1,80. Overtidsbetaling var kr. 0,61. Søn- og helligdagsbetaling var kr. 2,40. Den ugentlige arbejdstid var 44 timer.⁴²

Lægevæsenet.

I 1956 undersøgte i optagelsen 5.629 patienter, røntgenoptagelsernes tal var 5.785, ved stuegang konsulteredes 3.172. Venerologen undersøgte 862. På sygehuset var indlagt 578 med ca. 2.000 sygedage.

Natten til den 10. september 1957 var der en omfattende diarre mellem fangerne. Der blev sendt prøver af leverpostej til seruminstitutet, som ikke fandt skadelige bakterier i den. Det viste sig dog, at en del leverpostej havde været inficeret, men ikke det stykke, der blev sendt til prøve. Igen i 1967 konstateredes 28. juni 8 tilfælde af akut diarre, derefter kom de følgende dage først 7 så 9 ny til-

fælde. Det fortsatte ind i juli. Først havde man mistanke til den røgede makrel. Stadslægen blev kontaktet, og desinfektion af toiletter og sengetøj begyndtes. Man anvendte papirsæder på samtlige toiletter. Ved bakteriologiske prøver blev intet fundet. Først den 15. januar 1968 indstilledes alle særforanstaltninger.

I juli 1957 ansattes en beskæftigelsesterapeut, som overlægen fandt, gjorde et fortrinligt arbejde. En del patienter nægtede dog at deltage i terapien, da der ingen indtjeningsmuligheder var. Flertallet købte selv deres færdige arbejde til materialeprisen.

Psykologen skulle arbejde efter henvisning, væsentlig fra lægen. I 1958 fik hun dog kun 7 henvisninger den vej. Desuden var der gruppeterapi på psykologens kontor hver fredag kl. 13- 15 med deltagelse af 5 fanger.

Der gjordes kun brug af psykiatrisk assistance i forbindelse med anden lægebehandling. Ambulant psykiatrisk tilsyn med varetægtsfanger foretoges af overlæge Emma Vestergård, den retspsykiatriske klinik, og for afsoneres vedkommende af overlæge Stürup, Herstedvesteranstalten. Der var i 1967 11 ambulante tilsyn, i 1968 18. I 1967 var 17 indlagt på psykiatrisk afdeling, i 1968 19. På Herstedvesters observationsafdeling var i 1967 indlagt 1. I alt havde i 1967 29 og i 1968 37 været psykiatrisk undersøgt.⁴³

Kosten.

Statens praktisk sundhedsmæssige undersøgelser påpegede den 13. september 1956, at kosten, der var tilrettelagt efter kostreglement af 1952, manglede vitaminer. Tilførslen af A- vitamin og carotin var i underkanten af den ønskelige mængde, og C-vitaminmængden var meget lav. Efter et møde derom i direktoratet bestemtes det at uddele vitaminpiller til de indsatte. I fængselsmunde fik kostundersøgerne herefter navneforandring fra »kaloriedamerne« til »vitamin-damerne«.⁴⁴

Efter forslag af Statens vitaminlaboratorium, kostafdelingen, blev tørkostreglementet ændret i 1963. Om morgenen blev der nu givet ½ l havregrød eller 80 g rå havregryn, 1/4 l sødmælk, 1 skive sigtebrød á 35 g, rugbrød i skiver efter behov, 50 g margarine, 20 g ost og 4 dl te. Om aftenen: 1 skive sigtebrød á 35 g, rugbrød i skiver efter behov, 10 g fedt, 20 g ost og 2 slags pålæg efter følgende skema: 1 gang ugentlig 50 g frikadelle, anden kødfars, sylte eller æg. 1 gang ugentlig 50 g røget sild, makrel eller marineret sild eller 30 g sildesalat, fiskefrikadelle eller stegt fiskefilet. 2 gange ugentlig 50 g råkostsalat, anden salat eller tomat. 4 gange ugentlig 20 g leverpostej, 6 gange ugentlig 20 g pålægspølse. Hertil gaves 1/4 l sødmælk eller 1/2 l kærnemælk, 4 dl te. 30 g sukker skulle strække til hele dagen. På søn- og helligdage gaves 2½ dl kaffe med fløde. Reglementet gennemførtes dog først efter 1963 på Københavns fængsler.

Forsorgsarbejdet.

Forsorgsarbejdet led nogle år under en betydelig afgang af forsorgspersonale på grund af igangsættelsen af revalideringsordningen og oprettelse af nye centre i åndssvageforsorgen. Man måtte helt opgive at lade en forsorgsmedarbejder komme i forbindelse med alle varetægtsfanger. Der var i 1964 1 forsorgsassistent til ungdomsafdelingen, de øvrige afsonere var fordelt mellem 4 forsorgsassistenter med 25 til hver. Varetægtsfanger kontaktedes efter anmodning 350 gange om året. I maj 1965 ønskede direktoratet manglen på forsorgsmedarbejdere ophevet ved inddragelse af opsynspersonalet i forsorgsarbejdet, som det var sket på andre anstalter. Worsaae Petersen nærede dog betænkelighed. Arbejdet krævede kendskab til sociallovgivningen. Resultatet blev, at man forsøgte at få halvtidsforsorgsassistenter, da det var umuligt at få heltids.⁴⁵

Skolen.

Undervisning var i 1956 obligatorisk for indsatte i ungdomsafdelingen. For afsonere og varetægtsfanger med lange ventetider var der celleundervisning i engelsk og tysk med til stadighed ca. 10 fanger. I fritiden var der for de unge afsonere foredrag, musik og oplæsning 2-3 gange månedligt. Alle afsonere så i vinterhalvåret 2 gange om måneden belærende film. I biblioteket var der 3.000 bind skønlitteratur og 1.000 bind faglitteratur. Der anskaffedes 350 bøger om året.

I 1958 indførtes orienteringsaftener for ældre strafafsonere. Aftenerne blev ledet af fængselsbetjent stud. jur. Erik Christensen. Der påbegyndtes også frivillig gymnastik for ældre afsonere.

Et indtryk af filmforestillingerernes art fås gennem programmet for januar til maj 1961. Der spillede »Albert Schweizer, læge i urskoven«, den dansk-grønlandske film »Qivitoq«, »Afrikas løve« af Disney, »Den sidste bro«, tysk film fra krigen i Jugoslavien, »Lille doktor til søs«, og en dokumentarfilm om automobiler, »Ingen plads for vilde dyr«, en dokumentarfilm fra Afrika, »En kvinde er overflødig«, og en amerikansk dokumentarfilm om rumfart og raketter.

Efter fængselslærer Marxen's udnævnelse skete der en udvikling i fangeskolen. 1963-64 underviste Marxen 1 time om ugen i skriftlig dansk, 1 time i geografi og 2 timer i hobby. Desuden havde han celleundervisning for varetægtsfanger i 29 timer, studiekreds i aktuel orientering for 14 ældre korttidsafsonere, bibliotekstilsyn og aspirantprøver, ialt 40 timer ugentlig. Forsorgsfuldmægtig Jacobsen underviste 2 timer ugentlig i samfundslære og 2 timer i musik-orientering. Psykolog Henriksen 1 time i menneskekundskab. Fængselsbetjent Arvad 2 timer i gymnastik. Værkmester Høltermann 1 time i boliglære, 1 time i regning og 1 time i maskinlære. Fængselsbetjent Cramer havde 2 timer i håndbold. Desuden havde fængselsbetjent Cramer håndhold for 14 ældre korttidsafsonere. Fra juni

1969 uddeltes til alle nyindsatte varetægtsfanger under 30 en folder om undervisningstilbudene.⁴⁶

Gejstligt arbejde.

De 2 præster havde stadig 2 gudstjenester på Vestre og 1 på hver af de andre afdelinger hver søndag. Desuden havde de årligt ca. 5.000 cellebesøg understøttet af den religiøse bogsamling. Derudover havde de årligt ca. 70 samtaler på deres kontor med ægtefæller, der var i vanskeligheder indbyrdes, deraf en del mæglinger.⁴⁷

X

FRA NORDSKOV TIL NINN. 1967 - 1982.

Befolkningsforhold og politik.

I 1970 var der 4,9 millioner danskere. Med udgangen af 80-erne var der 5,1 million. 1981 - 84 var udviklingen direkte negativ. Samtidig steg levealderen. Omkring 1980 var den 77,5 år for kvinder og 71,6 for mænd.

Geografisk var befolkningen delt mellem 2 millioner i Jylland og 2 millioner på Sjælland, i hovedstadsregionen alene 1 million. Indtil 1960 havde hovedstadsregionen været i jævn vækst, men derefter stagnerede den, og de jyske byer øgede deres befolkningstal.

I 1970 boede halvdelen i ejerbolig, i 1990 60%. Dette forhold skabte den egentlige revolution i Danmark, »parcelhusrevolutionen«. Ingen regering kunne handle afgørende mod ejerboligfolkets interesser.

Beskæftigelsen i landbrug og fiskeri sank i perioden fra 12 til 7%, i industri og håndværk fra 35 til 26%, medens beskæftigelsen i servicefagene, hvilket væsentlig vil sige i stat og kommune, steg fra 28 til 38%. Også beskæftigelsen i handel, omsætning og transport steg, nemlig fra 25 til 29%. Det samlede antal erhvervsaktive steg med 600.000, væsentlig på grund af kvindernes øgede deltagelse i arbejdslivet.

Indtil 1973 lå den registrerede ledighed på 2 - 3%, men steg siden jævnt til 10%. Af den samlede arbejdsstyrke på 2,8 million blev således omkring 300.000 ledige. I 1970 var 20% af arbejdsstyrken selvstændige, med udgangen af 80-erne kun 10%.

Medens den i forrige kapitel omtalte velfærdsstigning hos flertallet af befolkningen gav sig udtryk i parcelhus, bil og charterrejser, alle slags lettende service-maskiner og fast underholdning af TV, skete der alternativt, især blandt de velstillede børn, et kulturelt oprør, som gav sig udtryk i græsrodsbevægelser og forsøg med andre samlivsformer. Fra 60-erne fortsatte atommodstanden, med USA's overtagelse af Vietnamkrigen kom i 70-erne Vietnamdemonstrationer til og medførte kampe med politiet. En række fredsbevægelser fulgte i deres kølvand og vendte sig mod raketoprustningen. Den ulandsbegunstigende verdensbanks møde i København fremkaldte nye kampe, fordi den var »imperialistisk«. Spørgsmålet om medlemskab af EF fremkaldte »Folkebevægelsen mod EF«. I bevidstheden om at være »røvendt« af både højre og venstre opstod nye kvindebevægelser, markantest »rødstrømperne«. Et særligt træk herved var oprettelse af ø-lejre alene for kvinder. Andre alternative beboelser var Frøstruplejren og fristaden Christiania. Ud derover skete der alternative familiedannelser i et stort antal kollektiver.

Den øgede velstand medførte en uddannelseseksplosion ved de højere læreanstalter og universiteterne. I 1960 var der 18.000 studerende, i 1970 45.700. Udviklingen begunstigedes også af uddannelsesstøtte. Især slog ikke universiteternes kapacitet og middelalderlige professorvælde til. Inspireret af studenteroprøret i Paris og Berlin, ideologisk af Marcuses tanker, besatte 100 studerende i april 1968 psykologisk laboratorium, efter at have forkastet et regeringsforslag til Københavns universitets styrelse. Rektor Mogens Fog undlod at sætte politiet ind, i det hele taget ville myndighederne over for ungdommen benytte den »repressive tolerance«. Ved senere deltagelse i universitetets ny styreorganer kritiseredes ikke blot undervisning og eksamensformen, men man formulerede et vidensgrundlag ud fra marxistiske teorier. Forligelse med samfundet var vanskelig, da lærefaderen kulturfilosoffen Herbert Marcuse havde skildret, hvorledes det moderne industrisamfund holdt befolkningerne hen i konformisme, kun uden for samfundet var der mulighed for positive forandringer. Dette hindrede dog ikke, at holdninger fra denne udenomsparlamentarisme fik betydning parlamentarisk.

Regeringen J.O. Krag var dannet på støtte fra Socialistisk folkeparti. Problemerne var dog de samme som før: en for stærk lønudvikling, et for stort forbrug og en øget gældsætning. Dertil kom virkningerne af, at England devaluerede med 14%, og Krag måtte følge trop med 7%. Da Krag ville løse sine problemer med indførelse af kildeskat og moms, sprængtes SF, idet en række folketingsmedlemmer brød ud og dannede partiet Venstresocialisterne. Krag udskrev valg, og radikale, venstre og konservative fik et stort borgerligt flertal. Især gik de radikale under Hilmar Baunsgaards ledelse markant frem og dannede på konservativ tilskyndelse VKR-regeringen. Som under Estrup her, den stærke borgerlige regering gennemførte en række reformer. Kommunalreformen nedbragte antallet af kommuner fra 1.300 til 300, amternes tal indskrænkedes fra 22 til 14. Kildeskattereformen med EDB-opkrævning blev det dens sag at gennemføre. 5 jordlove med offentlig regulering af bebyggelserne blev gennemført. En tjenestemandreform indførte forhandlingsret for offentlige lønmodtagere. Kvindekravet om rådighed over egen krop blev tilgodeset ved loven om fri abort fra 1970, ændringen af straffelovens pornografiparagraf afskaffede begrebet blufærdighed som forældet tvang, ægteskabsloven ændredes med lettere adgang til separation og skilsmisse, og folket skreves for alvor i mandtal ved CPR-nummerordningen i 1968. Også i 1968 gennemførtes »verdens bedste fritidslov« med pligt for stat og kommune til at støtte folks åndelige velfærd ved rigelige støtteordninger for oplysningsforbundene. En ny styrelseslov brød i 1970 professorvældet og gav studenterne 1/3 af pladserne i fakultetets råd og konsistorium.

Da den økonomiske udvikling tilsagde forøgede skatter for at dæmpe forbruget, og det ikke just var dette, den borgerlige regering var gået til valg på, udskrev Baunsgaard valg til september 1971. Resultatet blev fifty-fifty mellem regering og opposition. Krag dannede derefter regering på 2 nordatlantiske mandater, og

det lykkedes ham at gennemføre en sygedagpengeordning. Ved lov nr. 320 af 13. juni 1973 afskaffede en ændring af straffeloven tidsbestemt straf som psykopatforvaring, arbejds- og ungdomsfængsel og sikkerhedsforvaring samt det tidsbestemte psykopatfængsel. En forvaringsmulighed for ganske uberegnelige kriminelle blev levnet åben, men ellers gennemførtes fuldstændigt synet på individet som havende umistelige rettigheder ladende tanken om samfundets sociale forsvar tilbage som en atavisme. Ved afstemning om medlemskab af EF stemte 2. oktober 1972 63% for, hvorefter Krag trak sig tilbage for at hellige sig »musiske interesser« og fik sat Anker Jørgensen igennem som sin efterfølger. Anker Jørgensen måtte dog give op på grund af sin økonomiske politiks uigennemførlighed og Erhard Jacobsens udbrud af partiet i anledning af dets venstredrejning og udskrive valg til december 1973. Ved dette »jordskredsvalg« kom nye partier ind med hele 60 mandater, først og fremmest skattenægternes Fremskridtspartiet med 28, Centrumdemokraterne med 14 og antiporno- og antiabortpartiet Kristeligt Folkeparti med 7. Regeringsdannelse var nærmest umuligt, og Poul Hartling dannede en smal Venstre-regering. Denne gennemførte begrænsninger i dyrtidsreguleringen og offentlige udgifter samt et forlig om afgiftsforhøjelser til begrænsning af forbruget, men blev uden for parlamentet mødt af »formandsinitiativets« demonstrationer og arbejdsnedlæggelser. Hartlings forslag om en »helhedsplan« førte til valg den 9. januar 1975, ved hvilket Venstre gik stærkt frem, men efter hvilket Hartling måtte anbefale Anker Jørgensen som sin efterfølger. Dennes regering fik gennemført en skolereform med undervisningspligt til 10.klasse. Anker Jørgensen forsøgte en midtsøgende politik, men kunne ikke tilrettelægge en langsigtet økonomisk politik, der kunne blive enig om, og der blev igen valg i februar 1977. Han kunne dog fortsætte og fik i 1977 og 1978 en række forlig i land om økonomi, boligpolitik, skatter og pension, men med skiftende flertal. I håbet om stabilitet dannede han i 1978 koalitionsregering med Venstre. Denne regering kunne gennemføre, hvad den kunne blive enig om, og det blev et løn- og prisstop, en momsforhøjelse, offentlige besparelser, en Storebæltsbro og en efterlønsordning. LO var imod regeringen, og da Anker Jørgensen ville gennemføre en ØD-ordning for at føje LO, sprængtes regeringen. Efter et valg i oktober 1979 dannede Anker Jørgensen en ny mindretalsregering, men hans finansminister Knud Heinesen, ville ikke være med. Han mente, at det stigende forbrug, som den økonomiske politik ikke magtede at bremse, skabte en udlandsgæld, som førte til »afgrundens rand«. Herimod opstillede V og K en »helhedsplan«. Efter et nyt valg i 1981 fortsatte Anker Jørgensen og fik gennemført en jobskabelsesordning, men da han iøvrigt ikke kunne skabe flertal for sin politik, trak han sig tilbage, og den 10. september 1982 dannede den konservative Poul Schlüter en »firkloverregering«, afhængig af støtte fra de radikale og Fremskridtspartiet. Med skiftende regeringspartnere beholdt han magten i 10 år.

Den ny direktør.

Direktøren for fængselsvæsenet siden 1943 Hans Tetens blev afskediget på grund af alder den 28. februar 1965. I hans sted konstitueredes kontorchef i justitsministeriet P. M. Christensen med henblik på en rationalisering af direktørens område. Dette kryptiske udtryk dækkede over planer om en strukturændring i justitsministeriets departement til en afdelingsopbygning. Efter forhandlinger med organisationerne i et udvalg om den ny struktur, besluttedes det at beholde fængselsdirektoratet som en selvstændig enhed, men med referat til ministeren indskrænket til fangebehandlingssager. Derefter blev fra den 1. juni 1967 kontorchef i justitsministeriets lovkontor Lars Nordskov Nielsen, der havde været en af departementets deltagere i udvalget, udnævnt til direktør for fængselsvæsenet. Som chef for lovkontoret havde han søgt at give centraladministrationen et mindre kancellipræget tilsnit stemmende med nyere retspolitiske tanker om den enkeltes retspositioner. Direktørudnævnelsen var derfor en udfordring for ham til at ændre det i behandlingstanken forankrede fængselsvæsen i overensstemmelse med denne tankegang. Sit program udtrykte han klart i en tale til et folketingsudvalg den 7. august 1969: Et systematisk reformarbejde med sigte på en udbygning og sikring af de indsattes retsbeskyttelse var den væsentligste side af det forestående arbejde. Hertil kom et behandlingsarbejde på disse præmisser. I sit arbejde var han i overensstemmelse med en samfundsdebat, som stærkt gav genlyd i medierne og interesserede sig mere for individets krav om retssikkerhed end for samfundets. Debatten førtes ind i de politiske partier, og de konservative, de radikale, SF og socialdemokratiet udformede retspolitiske programmer, som i 1973 førte til en straffelovsændring, som afskaffede de tidsud bestemte sanktionsformer.

Nordskov Niensens metode til at gennemføre reformerne var foruden en påvirkning af politiske kræfter og en stor åbenhed overfor pressen nedsættelsen af en række udvalg og arbejdsgrupper til at gennemdrøfte de enkelte sager, som derefter udmøntedes i en lang række cirkulærer, der for en stor del først nåede at fremkomme under hans efterfølger. Men han var ingen skrivebordsgeneral, han søgte ved forhandlinger med organisationerne, inspektørplenumet og ved et stort personalemøde i Grenå i 1970 over for et større udsnit af personalet at bevæge sin omverden. Hans fremstilling var præget af hans tid som manuduktør, de enkelte spørgsmål præsenteredes dialektisk med mange gode grunde for, færre imod, med afvejning af disse grunde mod hinanden og en opsummering, som fulgte hans intention. Deroverfor krakellerede de fleste forsøg på at holde sig til det vante. Sin egen administration fulgte han meget nøje helt ned til den enkelte sekretærs sager. Om morgenen fandt denne vejledninger til sin sagsbehandling med anmodning om fremskyndelse på sit bord. Med denne dynamiske indsats fulgt op af efterfølgeren lykkedes det at forandre fængselsvæsenet, og dermed også forholdene for Københavns fængsler.

Med udgangen af juni 1971 afskedigedes han fra direktørstillingen for at tiltræde som folketingets ombudsmand. Han følte, »at meget var udrettet i disse år i et samarbejde omfattende institutionernes personale, dettes organisationer og direktoratet« og mente, »at der ingen rimelig grund var til at tro, at et chefskifte ville medføre nogen principiel ændring af hovedlinierne i fængselsvæsenets politik«, »den beroede på tidens almindelige kriminalpolitiske udvikling, der igen bestemtes af viden og opfattelse af værdier«.¹

Øjeblikkelige reformer.

Ved skrivelse af 12. januar 1968 fastsatte direktoratet den af direktør Tetens ønskede ny praksis ved visitation af berusere, som anbragtes i Politigårdens fængsel. Der forlangtes kun, at den pågældende afleverede taske og lignende samt overtøj. Under særlige omstændigheder kunne en mere indgående visitation finde sted, og ved nægtelse deraf kunne håndjern anvendes.

Ved kgl. anordning af 23. september 1968, der ændrede kgl. anordning af 3. september 1948 om fuldbyrdelse af fængselsstraf i arresthus, ophævedes de indsatss pligt til at bære fangedragt. Der gjaldt nu for dem samme regler som for afsonere af hæfte.

Ved samme anordning bestemtes, at afsonere af fængselsstraf, hvis løsladelse faldt på en søn- eller helligdag kunne løslades den forrige hverdag og, hvis særlige forhold gjorde det ønskeligt, 3 dage før løsladelsesdatoen.

Den 11. juli 1968 fastsatte direktoratet, at det så vidt muligt skulle undgås, at de indsatte betegnedes med nummer i stedet for navn overfor vedkommende selv.

Direktoratets cirkulære af 7. august 1968 bestemte anvendelsen af sikringscelle m.v.. For at afværge truende vold, betvinge voldsom modstand, forebygge rømning eller hindre selvmord kunne sikringscelle anvendes. I forbindelse hermed kunne anvendes bælte, handsker, fod- og håndremme. Håndjern og spændtrøje måtte ikke anvendes. Anvendelse måtte kun finde sted, når det var absolut påkrævet, og andre lempeligere midler havde været forsøgt. Der måtte kun anvendes særligt indrettede celler godkendt af direktoratet. Bestemmelse om anvendelse skulle træffes af anstaltens leder. Foreløbig anvendelse kunne besluttes af den vagthavende. Lederen skulle hurtigst muligt orientere lægen, så afgørelse om lægetilsyn kunne træffes. Ved anvendelse af handsker, fod- og håndremme og magtanvendelse skulle lægetilsyn normalt finde sted omgående. Den indsatte skulle jævnligt tilses af lægen, når det var formålstjenligt. I bælte skulle han tilses mindst hver time og af lægen 1 gang om dagen. Opholdet måtte ikke udstrækkes udover, hvad formålet gjorde absolut påkrævet. Indberetning til direktoratet skulle ske vedlagt rapport og lægeerklæring.

Direktoratet godkendte den 10. oktober 1968 Københavns fængsels sikringsceller, detentionscellerne på Politigården kunne anvendes som reserve. Man an-

modede om, at observationscellerne, indtil forbedring havde fundet sted, anvendtes mindst muligt. Inspektøren mente dog, de havde den værdi, at sikringscelle kunne undgås. Den 29. september 1970 stillede Worm derefter forslag om ændring af sikringscellerne efter direktørens ønskede retningslinier om, at de skulle være større, lysere, lydisolerede med indirekte lys og ringetryk. På grund af udgifterne blev sagen stillet i bero.

Direktoratets cirkulære af 25. juni 1968 gennemførte lempelser i arresthusafsoningen. De indsatte fik tilladelse til selv at skaffe sig arbejde, de kunne tilkalde egen læge og fik korrespondance- og besøgsadgang som hæftfanger og blev ligestillet med disse angående adgangen til bøger og blade samt udstyr af cellen. Da institutionsråd blev oprettet, forelagde inspektør Worm derfor dette spørgsmålet om et enhedsreglement for hæfte- og fængselsafsonere.

I januar 1968 havde inspektør Worm forespurgt direktøren, om bladet »Weekend sex« kunne udleveres til en varetægtsfange. Direktøren spurgte politidirektøren og var derefter af den opfattelse, at det ikke kunne udleveres. Åbenbart usømmelige publikationer skulle stoppes. Der havde fra 50-erne været åbenbart sømmelig pornografi i varetægtsafdelingen. Den 6. juni 1969 udtalte retslægerådet, at pornografi hos unge i senpuberteten kunne frygtes at have en uheldig virkning og føre til seksuelt afvigende praktikker. Direktoratet anmodede derfor rådet om en udtalelse om pornografi i fængsler. Rådet henviste i sit svar til sit responsum til justitsministeriet af 23. november 1965, hvorefter det ikke var tænkeligt, at beskæftigelse med pornografisk materiale kunne have skadevoldende virkning. Det var derfor ikke uforsvarligt at give voksne indsatte adgang til privat at anskaffe sig pornografiske skrifter. Sadistiske og perverse skildringer var der næppe grund til at tage forbehold over for, da der ikke i fængsler og forvaringsanstalter burde findes sindslidende mennesker. Resultatet blev indførelse i fængslerne af al pornografi.

Ved cirkulærskrivelse af 18. juni 1969 bestemtes, at afmønstring i arresthusene som hidtil skulle være tilendebragt kl. 21, beklædningsgenstande skulle ikke fjernes fra cellerne, uden der var frygt for undvigelse eller selvmord. Fyrtøj skulle ikke inddrages. Hvor de indsatte selv kunne tænde og slukke lyset, var der nu ingen begrænsning i anvendelse af det, ellers slukkedes kl. 23. Radio og fjernsyn måtte anvendes uden begrænsning, dog ikke til gene for roen.

Ved cirkulærskrivelse af 5. november 1969 fastsattes, at ventere til statsfængsel indtil overførsel skulle behandles som varetægtsfanger.

Cirkulære af 16. oktober 1970 indførte undervisningsløn, idet direktoratet bestemte, at tabt arbejdsfortjeneste til indsatte, som deltog i dagundervisningen, skulle ydes og der kunne gives skoletillæg svarende til arbejdsdriftens kvalifikationsstillæg. Undervisningsleder Johs. Jørgensen var dog af den opfattelse, at dette tillæg kun skulle ydes til indsatte, som modtog kompetencegivende undervisning.

Af sundhedsmæssige grunde havde obligatorisk gårdtur altid været foreskrevet i fængselsvæsenet. Efter forsøg i Statsfængslet i Nyborg med frivillig gårdtur gennemførte direktøren den 2. oktober 1968 forsøgsvis frivillig gårdtur i alle anstalter. Den 4. oktober føjede han for Københavns fængsels vedkommende til, at der burde gennemføres en ordning, så varetægtsfanger fik gårdtur uden for cellgårdene, samt besøg uden kontrol, når politiet anså det for unødvendigt. Worm forespurgte politiinspektør Kudsk og politimestrene om sagen. Københavns politi var indforstået med en ordning, hvorefter varetægtsfanger kunne få ukontrolleret samkvem med andre arrestanter til undervisning, på arbejde og ved gårdtur 14 dage efter fængslingen, medmindre politiet meddelte fængslet, at fællesskab ikke måtte finde sted. Ukontrolleret besøg var man mere betænkelig ved, men efter 14 dage kunne arrestanterne selv søge derom.

Den 18. august meddelte overvagtimester Knudsen som sin erfaring, at ordningen med frivillig gårdtur virkede tilfredsstillende. Der var stort set samme tilslutning. Gårdturene afvikledes på gårdtursarealerne mellem barakken og øst- og nord-fløjen, samt mellem øst- og sydfløjen. En ændring til mere utvungen gårdtur, hvor fangerne selv afgjorde, om de ville spadsere rundt, sidde på en bænk eller ligge i græsset, ville ikke volde vanskeligheder. Inspektør Worm sluttede sig hertil. Han mente dog, modsat direktoratet, at et lukket areal til formålet som erstatning for en strålegård ikke var nødvendigt. Det ville virke dressuragtigt. Den 7. oktober 1970 gjorde direktoratet den frivillige gårdtur permanent, og den 18. oktober 1972 meddelte det, at gårdture med de forskellige kategorier af indsatte kunne holdes i fællesskab.²

Personalets og de indsattes medindflydelse.

De indsattes rettigheder var hovedtanken i Nordskov Niensens reformprogram. Han tænkte sig derfor organiserede former for deres medindflydelse. Dette forudsatte dog, at der først blev gennemført organiserede former for personalets medindflydelse, således som ideen allerede var udtrykt den 25. april 1949 i et finansministerielt reglement om samarbejdsudvalg.

Foreløbig lagde han blidt op ved på et anstaltsledermøde i Grenå i 1969 at drøfte organiserede former for sikring af de indsattes deltagelse i anstaltens sociale liv. Denne drøftelse blev fulgt op af en cirkulærskrivelse af 3. maj 1969 som foreskrev gennemførelse deraf. Inspektør Worm mente dog, at Københavns fængsels indretning som lukket anstalt og de fængslet pålagte opgaver bevirkede, at spørgsmålet ikke havde så meget indhold. I vestfløjen var der iværksat forskellige fællesaktiviteter, som kunne udvikles efter cirkulærets linier. Principet om fangernes selvvirksomhed var anerkendt og fulgtes, når det var muligt, inden for forsorgsvirksomheden. Direktøren havde selv den 10. oktober 1968 anerkendt en aktivisering af de unge narkomisbrugere efter en skitse fra undervisningslederen.

Ved et personalemøde i Grenå drøftedes personalets medindflydelse og de indsattes aktivisering. Der var enighed om det første og tilslutning til en aktivisering af de indsatte, som de fleste næppe mente medførte en talsmandsordning. Mødet medførte dog i 1971 et cirkulære om organisatoriske former for drøftelser med de indsatte.³

Åbenhed over for medierne.

Åbenhed over for medierne var en del af direktør Nordskov Niensens program, og især fra 1970 lukkede Københavns fængsler op for presse og fjernsyn. Journalist Heiberg med fotograf tog i september en del billeder til brug i en bog. Den 11. september fik fjernsynet adgang for optagelser til en udsendelse ved Erik Nørgaard. Minervafilm optog i oktober scener til en film om stofmisbrugere. Konservative studenter, der ville holde møde på Vestre fængsel, fik dog af hensyn til konsekvenserne afslag. Derefter var medieadgangen åben, og de følgende besøg af medierne er for talrige til at opregne.⁴

Kapacitetsvanskeligheder.

De ny principper havde selvfølgelig ingen indflydelse på det gamle onde: overbelæget. Københavns fængsler var for lille som arresthus i klassisk forstand til hele hovedstadsområdet. For at afhjælpe problemerne fremsatte inspektør Gjerstrup, Vridsløselille, i november 1968 forslag om etablering af en midlertidig korttidsafdeling i afdeling D på statsfængslet. Direktoratet godkendte derefter, at afdeling D 3 og halvdelen af D 2 benyttedes til 45 korttidsafsonere fra Vestre.

Den 29. januar 1969 måtte inspektøren oplyse direktoratet om, at det var nødvendigt at tage Nytorvs fængsel i brug til døgnbelægning med 24 hæftefanger. Belægningen på Københavns fængsler var nu 740. Noget hjalp det, at ungdomsfængslets modtagelsesafdeling i vest-fløjen blev nedlagt den 28. februar 1969.

For at afhjælpe problemerne deltog direktøren den 12. september 1969 i en drøftelse på morgenrapporten. Han havde det forslag, at der ikke i Københavns fængsler skulle være flere fængselsafsonere, end der kunne rummes i barakken, hvilket praktisk talt var ungdomsafdelingen og afdeling B. Bødefafsonere og bidragsafsonere måtte sendes til Horserød. Folketinget havde efter sit besøg på Blegdamsvejens fængsel ønsket, at ingen skulle være der mere end 14 dage, og flere havde ment, at fængslet burde nedlægges. Dette var mødet enig i. Antallet af hæftefanger skulle nedbringes, og hospitalet aflastes ved et cirkulære til arrestinspektørerne om at indlægge lokalt. Dette program lod sig som andre lignende kun delvis gennemføre.

Ifølge retsplejeloven skulle varetægtsfængsel så vidt muligt ske, hvor sagens første behandling foregik, men for at kunne reducere personalet på Politigårdens kvindefængsel, bestemte direktøren den 24. april 1970, at kvindelige vare-

Fig. 44. Narkoindsmugling.

tægtsfanger, når 14 dage var forløbet fra fængslingen, kunne overføres til Horserød, når politiet ikke modsatte sig det. Dette viste sig dog vanskeligt, endnu ved udgangen af juni havde man ingen egnede fundet. Den 12. juni kom en cirkulærskrivelse, at også mandlige varetægtsfanger kunne overføres til Horserød fra københavnske politikredse. Der oprettedes en særlig afdeling til dem.

Kapacitetsproblemet var dog permanent. I midten af november 1970 måtte direktoratet godkende, at der på Vestre fandt dobbeltbelægning sted, og et forsøg på at lukke Blegdamsvejen måtte opgives. Der måtte endda fra andre anstalter udstationeres 10 fængselsbetjente til Københavns fængsler.⁵

Narkotikaspørgsmål.

Fra den 14. oktober 1968 iværksattes efter forslag af undervisningsleder Johs. Jørgensen beskæftigelsesterapi og undervisning i fællesskab for indsatte hepatitis på post B og sygehusets K 2. Der beskæftigedes 2 hold med psykolog Mogens Hein, fængselslærer Svend Højberg, overbetjent H. Hansen og undervisningslederen som lærere. Undervisningen skete i fællesskabsstue SK 12 på sygehuset.

Den 25. august 1969 stillede den radikale folketingsmand Aage Valbak, der tidligere havde været forsorgsmedarbejder ved Københavns fængsler, spørgsmål til justitsministeren om bevillingsmæssig afhjælpning af de mest akutte proble-

mer, som stofmisbrugerklientellet havde rejst for fængselsvæsenet. Ministeren var i sin besvarelse enig og ville navnlig støtte Københavns fængsler. Der skete lokale mæssige foranstaltninger, der skulle ansættes særligt personale og oprettes uddannelseskurser for personalet. Finansudvalget bevilligede derefter kr. 800.000. Kurser for udvalgt personale fra samtlige anstalter fandt sted på Scandinavian Seminar College i Holte i januar og februar 1970. På Københavns fængsler ansattes der bevilligede lærer- og forsorgsmedarbejder- og fritidspædagogpersonale og en psykolog. Overlæge Jersild anmodede om yderligere en læge.

Det samlede antal narkomaner i Københavns fængsler var pr. 29. september 1969 118. Deres tilstedeværelse medførte som hidtil indsmugling af stoffer. Man havde i 1969 dog kun afsløret indsmugling i 3 tilfælde. Der var fundet narkotika i cellerne, men det var vanskeligt at udtalte sig om uopdaget indsmugling.

Overlæge Jersild mente, at hepatitispatienterne skulle ikklædes fængslets tøj af hygiejnske hensyn, men direktoratet fastholdt sit cirkulære om privat beklædning. Viceinspektør Jørgen Jepsen udfærdigede i august 1969 et notat til direktoratet om unge stofmisbrugere, som inspektøren fandt løsgægt. Han gjorde viceinspektøren bekendt med sin begrænsede tilfredshed. Ved en cirkulæreændring af 24. oktober bestemte direktoratet, at der skulle tages transaminaser hos alle stofmisbrugere, som havde anvendt injektion eller var registreret som hepatitispatienter.⁶

Korttidsafdeling B.

I 1969 drøftede direktøren og inspektøren genetablering af en behandlingsafdeling for korttidsstraffede som en parallel til UA. Den 6. august tiltrådte direktoratet oprettelsen af en afdeling for mænd på 30 år og derover. Den 1. september begyndte afdelingen. Forsorgsarbejdet blev forestået af den forsorgsfuldmægtig, som stod for UA. Forsorgsleder Ole Jacobsen fandt det besværligt, at der deltog såvel hæfte- som fængselsafsonere. Afdelingen fik fast personale. Tilgangen voldte efterhånden vanskeligheder. Viceinspektør Jørgen Jepsen mente dog i marts 1970, at forsøget var gået roligt og harmonisk og indbød til yderligere udbygning.⁷

Behandlingsafdelingen for varetægtsfanger.

Det viste sig efterhånden vanskeligt at finde emner til afdelingen for varetægtsfanger i vestfløjen. I juni 1969 havde forsorgsafdelingen problemer med det opsøgende arbejde. Interessen var aftaget i takt med udbygning af fællesskabet i varetægtsfløjene. Afdelingen opfattedes ikke længere som et lokkende tilbud, men som en pædagogisk foranstaltning. Inspektøren mente dog, at opsøgningsarbejdet skulle intensiveres, og en forsorgsjournal oprettes.⁸

Stormen på Vestre.

For direktør Nordskov Nielsen var idegrundlaget til hans reformarbejde lagt i det udvalg vedrørende straffuldbyrdelse, som afgav betænkning i 1945. Det ny var accelerationen i reformernes arbejdstempo.

Nyt var imidlertid også et akademisk græsrods miljø omkring foreningen for human kriminalpolitik KRIM, mediernes optagethed af kriminalpolitik og fængselsvæsen og de politiske partiers kriminalpolitiske programarbejde. I den situation var det ikke mærkeligt, at unge lærere, forsorgsmedarbejdere, fritids-pædagoger etc. påvirket af 68-generationen søgte ind i fængselsvæsenet for at varetage accelerationen, undertiden også med romantiserende forestillinger om kriminelle. I Københavns fængsler mødte de imidlertid et personale, som både, hvad korps og administration angik, havde sin rod i 40-erne eller længere tilbage.

Hovedmanden i reformbevægelsen indefra syntes at skulle blive den ny viceinspektør cand.jur. Jørgen Jepsen. Han var som fuldmægtig i direktoratet en af Nordskov Niensens såkaldte »gulddrenge«, havde været tilknyttet kriminalistisk institut og havde en studierejse til amerikanske kriminalanstalter bag sig. Han havde i en hashdiskussion i 65-66 ment, at hash ikke var farligere end øl, og forsøgt at få diskussionen til at dreje sig om hårde stoffer. I fængselsvæsenet markerede han sig ved på et Nyborgmøde at være enig med den norske professor Niels Christie, der anbefalede rotation mellem de forskellige forsorgsgrenes personale, herunder kriminalforsorgens. Ligeledes kritiserede han sammenstuvningen af hepatitis på sygehusets ene etage. I et interview med Politiken den 26. oktober 1969 - interviews var hidtil ikke betragtet som tjenestligt korrekt - udtalte han, at det ikke var nok, at læger og socialrådgivere var indstillet på behandling, hvis de, der havde den direkte kontakt med fangerne, stadig var indstillet på straf efter principperne: gengældelse, uskadelliggørelse og almen prævention. Det var ikke fri for, der var kommet en ung elefant i traditionernes glasbutik.

Det blev en kronik i »Politiken« lørdag den 8. august 1970, som var signalet til »Stormen på Vestre«. Kronikken ville skildre fængselsvæsenet i en brydningstid »hvor realiseringen af de humane idealer, der i menneskealdre har kendetegnet dansk fængselsvæsen og kriminalforsorg, er blevet betydeligt accelereret«. Den betegnede fængselsfunktionærernes trivselsmæssige og lønmæssige forhold som urimelige, men kritiserede dem for at kræve personaleudvidelse for at gå med til reformer. Vestres bygningsmæssige forhold havde overlevet sig selv, fængslet var et fremmedgørende apparat, som burde opdeles i 4 - 5 arresthuse. Opsynsstyrken tilhørte ikke avantgarden, men var kendt for sin reaktionære holdning. Den havde liden forståelse for den psykiske belastning, som karakteriserede klientellet, og dens organisation udøvede et meningsstyranni. Han ønskede en mere meningsfuld og menneskeværdig rolle for fremtidens fængselsbetjente end på Vestre nu.

Kronikken vakte om søndagen harme på Københavns fængsler. Formanden for FO, Harald Østergaard Pedersen, mente ikke, at der var een reaktionær fængselsbetjent, og man havde intet mod reformer. Fængselspsykolog Hein svarede i »Politiken«, at fængselsbetjente var uhyre tålmodige over for de indsattes provokationer. Reformerne var ofte forvirret Bessermachen og privat kriminalpolitik hen over hovederne på personale og ledelse. Flertallet af betjente havde intet mod reformer, men protesterede forståeligt, når de skabte usikkerhed om deres stilling og øgede arbejdspresset. Medlem af FO's bestyrelse Eilif Petersen protesterede ligeledes i pressen mod at skulle være modstander af human behandling, FO havde stillet mange forslag om forbedring, kronikken var hånlig, og forfatteren havde ikke samarbejdsvilje.

Mandag gav Niels Ufer i en leder i »Information« Jørgen Jepsen medhold. Torsdag mente formanden for Dansk fængselsforbund, Svend Laustsen, at kronikken forringede muligheden for fornuftig samarbejde. Han forlangte et møde med direktøren. Onsdag støttede »Politiken« i en leder Jepsens synspunkter. Fornuften måtte - ikke mærkeligt - sejre, parterne ikke tale forbi hinanden, Vestre forsvinde til fordel for mindre anstalter, og Jepsen ikke fryses ud.

12 socialrådgivere i Dansk Forsorgsselskab støttede Jepsen og håbede på ham som direktør i selskabet.

Overraskende hurtigt afsluttede Jepsen for sit vedkommende diskussionen fredag den 14. august. Han var ked af, at hans skarpe ord havde ramt urimeligt hårdt på de mange udmærkede funktionærer, som ikke turde vise deres sande ansigt, fordi de domineredes af en gruppe. Hans person var trukket urimeligt i forgrunden, sagen drejede sig om de mange tusinde mennesker, som havde deres første møde med dansk retskultur på Vestre fængsel. Det burde nedrives.

I »BT« sagde formand Østergaard Pedersen nej til de »langskæggede civilister«. Jørgen Jepsen havde i 1 1/2 år siddet på sit kontor og fået ideer, personalet havde haft i årevis. Personalet var for fremskridt, men man overvejede injuriersøgsmål mod Jepsen.

»Politiken« meddelte derefter i stort udstyr på forsiden, at Jørgen Jepsen og læge Tage Voss var »Hoppet af fra Vestre«. Viceinspektørens afgang var krævet af 3 personalegrupper.

»Forsorgsgruppen« udsendte en erklæring, som fastslog, at der var sket mere på Vestre i Jepsens tid end i de foregående 40 år. Arbejdet blev nu berøvet sin inspiration. Udtalelsen var underskrevet af forsorgsleder Sylvestersen, forsorgsfuldmægtig Bak Sørensen, 3 socialrådgivere, 2 lærere, 2 ergoterapeuter og en stud.psyk. og langt fra hele forsorgsgruppen. Forsorgsfuldmægtig Gunnar Lau replicerede i »Politiken«, at langt de fleste forsorgsmedarbejdere havde taget afstand fra Jepsens arbejdsmetoder og så med sorg på, hvordan samarbejdsforholdet til de øvrige personalegrupper var ødelagt. Jepsen havde skabt et elendigt arbejdsklima ved klikedannelser, administrativ forvirring og ringeagtende

udtalelser.

Dansk fængselsforbunds krav om en drøftelse med direktøren satte denne i et dilemma. Han bad først inspektør Worm om en udtalelse. Denne var nok så harsk. Kronikken var et groft brud på tjenstlige pligter. Worm havde mødt Jepsen med tillid, men den var trods påtale stadig blevet begrænset på grund af manglende loyalitet. Kronikken havde skabt en uro, som kunne udvikle sig katastrofalt. Oprettelse af et samarbejdsforhold var usandsynligt. Han anmodede derfor om, at Jepsens udstationering bragtes til ophør.

I sit dilemma valgte Nordskov Nielsen personalet og bebudede en trivselsundersøgelse som en besværgelse af stormen. »Reformgruppen« så dette som et taktisk frafald over for den rene linie. Forsorgslederen og 2 socialrådgivere sagde deres stillinger op.⁹

KRIMs demonstration og »slumstormernes«.

Den 10. september blev der i fortsættelse af »stormen mod Vestre« afholdt en af politiet godkendt demonstration foran Vestre arrangeret af foreningen KRIM. Den samlede godt 50 deltagere og varede fra 16.30 til 17.30. Den havde et roligt forløb. Der medbragtes forskellige plakater om nedrivning af fængslet, en tidligere indsat talte, og en skuespiller læste op. Politiet mødte med en politiassistent og 6 mand på fortovet ved Vigerslev Allé og 6 mand mellem Vigerslevporten og hovedporten samt 3 hundeførere, der dækkede fængslet mod øst, syd og vest uden for muren. Af hensyn til risiko for indstrømning på fængslets område og eventuel overstigning af muren bad Worm det mandskab, der skulle hjem kl. 16, om at blive. På den måde havde Vestre ca. 100 mand i beredskab på terrainet og 40 indenfor muren. Politiet havde oprindeligt kun givet tilladelse til demonstration på fortovet over for fængslet, men det blev tilladt demonstranterne at tage opstilling i og omkring Vigerslevporten. Offentlighedens interesse i protesten syntes minimal.

Lørdag den 20. marts 1971 kl. 14.30 samledes en lovlig demonstration af »slumstormere« ved rådhuset for at begive sig til Vestre. Læge Voss talte til deltagerne. Også denne demonstration forløb relativt ubemærket, og inspektør Worm takkede bagefter personalet, der igen var blevet tilbage som beredskab.

Vestre fængsels 75 års dag blev efter forhandling med organisationerne forbigået i stilhed. Den 13. november bevilligede direktoratet kr. 12.000 til jubilæet, de tænkte anvendt til udsmykning af personalekantin. Østergaard Pedersen havde oprindeligt tænkt sig en fest for samtlige ansatte med damer, men tiderne var ikke rigtig til det.¹⁰

Trivselsundersøgelse.

Mandag den 14. december 1970 afholdtes et møde om gennemførelse af den bebudede trivselsundersøgelse. I mødet deltog direktør Nordskov Nielsen,

direktør for mentalhygiejnisk institut Eggert Petersen, forbundsformand Svend Laustsen og samarbejdsudvalget ved Københavns fængsler. Eggert Petersen forklarede, at en sådan undersøgelse ville beskrive rollerne i institutionen, dens sociale system og dens trivsels- og tilfredshedsforhold som helhed. Undersøgelsen skulle yderligere omfatte 2 fængsler og arresthuse. Man ville benytte spørgeskemaer, interviews og gruppesamtaler. Det var en forudsætning, at personalet var villigt til at tage problemerne op. Nordskov Nielsen udtalte, at en hurtig opfølgning af undersøgelsen var afgørende. Personalet var villigt og så undersøgelsen som et værktøj for bedre vilkår. Der nedsattes 2 undersøgelsesudvalg.

Resultatet var publikation nr. 4 fra Mentalhygiejnisk forskningsinstitut »I varetægt- i fængsel. Systemet Vestre fængsel, samt trivslen hos fanger og personale i 5 arresthuse« ved Eggert Petersen, Elis Dall, Ove Hector Nielsen, John Rosenstock og Hans Tage Truelsen. Opgivet var undervejs undersøgelsen af 2 andre fængsler.

Der stilledes i bogen følgende systemdiagnose: Vestre fængsel lider af krampagtig konfliktfyldt stivnelse- som resultat af kronisk frustreret reformisme og aktualiseret af relativt store kvalitative reformkrav af humanistisk/liberalistisk/demokratisk art til et i forvejen overanstrengt system med en udtalt autoritær- centralistisk ledelsesfunktion. Systemet svækkes samtidig af en latent social dysfunktion i relation til sin centrale opgave.

Der anbefaledes en helhedsreform. De panoptiske gallerier skulle overdækkes, hver 3. celle inddrages til bad og wc, og et yderligere antal til undervisningslokaler og fællesrum. Celleantallet skulle reduceres til 250. Der skulle indrettes samtaleanlæg, ny besøgsbygning, spisesal for fangerne, cellerne skulle restaureres totalt med fjernelse af observationsglas og udskiftning af låsene til yalelåse. Salatfadene skulle afskaffes til fordel for bedre transportmuligheder.

For personalet skulle indrettes nutidige vagtrum med radio- og samtaleanlæg. De administrative funktionærer, herunder vagtmestrene, skulle have moderne kontorforhold. Der skulle etableres moderne omklædnings- og vaskeforhold, samt hvilerum, moderne lokale frokoststuer og en fælles personalekantine, en velassorteret butik for såvel fanger som personale, og der skulle sikres moderne kontorfaciliteter og konferencelokaler.

Fængslet skulle opdeles i 5 selvstyrende enheder, hver med sit faste personale, lokale ledelsesfunktion og samarbejdsudvalg. Hver enhed skulle underdeles i fangeenheder på 10 mand. Derudover skulle centrale stabsfunktionærer påtage sig serviceydelser som til eks. efteruddannelse.

For fangerne skulle isolationen indskrænkes mest muligt, formynderiet indskrænkes, rettigheds- og normalitetsprincippet etableres sammen med uddannelses- og andre serviceydelser som tilbud. Fangerne skulle have konstitutionel ret til at vælge talsmænd.

Den 24. januar 1972 blev der i Kvindernes bygning holdt et personalemøde om

den færdiggjorte rapport, og den 25. januar blev den af direktoratet præsenteret for pressen og forelagt af Eggert Petersen og hans medarbejdere.

Et udvidet institutionsråd holdt efter rapportens offentliggørelse et møde på Hvide Hus i Køge den 31. januar til 3. februar 1972. Man udtalte derefter, at hovedfejlen ved Vestre fængsel var, at det var alt for stort. Der måtte ske en funktionel opdeling og en bygningsmæssig ændring. Vestre fængsel skulle kun fungere som varetægtsfængsel. Institutionsrådet burde tillægges en væsentlig større kompetence og få besluttende myndighed. Der skulle hurtigst udarbejdes en instruks og reglementariske bestemmelser, da rapporten havde fremhævet, »at alting flyder«. For personalet skulle etableres motionsrum, sauna og idrætsanlæg på gartneriets område. Besøgsbygningen skulle fremskyndes, og det uniformerede personale have en bedre lønindplacering. Man var enig med Eggert Petersen i, at rapportens fremkomst betød yderligere et problem. Man måtte forlange belæget nedsat til 150 pladser, gennemgå afsnitsopdelingen og Vestre fængsel måtte prioriteres øverst på direktoratets anlægsbudget. Et alvorligt problem var, at et stort antal varetægtsfanger aldrig burde være fængslede.

Retsudvalget forespurgt ministeren om hans kommentarer til undersøgelsen, og ministeren svarede, at ministeriet var enig i rapportens hovedsynspunkter, navnlig at ulemperne var de utidssvarende bygninger og det høje belæg. Man havde iværksat visse bygningsmæssige ændringer inden for bevillingerne såsom opførelse af ny besøgsbygning og kantine. Man ville iværksætte friere fællesskab mellem unge varetægtsfanger og var af den opfattelse, at belæget skulle nedsættes med 150 - 200 indsatte. Man ville høre strafferetsplejeudvalget derom. I marts 1972 havde man nedsat et byggeudvalg med henblik på kapacitetsproblemet, navnlig spørgsmålet om opførelse af et nyt varetægtsfængsel med 200 pladser i det storkøbenhavnske område. Endvidere skulle byggeudvalget overveje ved opdeling af Vestre fængsels 3 hovedfløje at etablere mindre selvstændige bygningsafsnit. Arbejdet i udvalget kunne tidligst ventes afsluttet i løbet af 2 - 3 år.¹¹

Inspektør Worms afgang.

Trivselsrapporten havde taget en hel del af inspektør Worms ideer og reformer op og føjet dem ind i sit helhedsprogram, samtidig med at den karakteriserede den hidtidige reformevolution som førende til forkrampethed.

Med udgangen af marts 1972 forlod inspektør Worm som 63-årig Københavns fængsler efter 16 år i medfør af den nyindførte 60- års pensionering. KF-bladet sagde ham ved en artikel af redaktøren, fængselspræst Georg Borg Hansen, tak for årene, der var gået, ikke mindst for den forståelse, han altid havde vist den enkelte funktionær. Da han tiltrådte, havde Vestre fængsels tone været næsten militærisk. Det skyldtes ikke mindst Worm, at der var blevet en anden tone og en større forståelse for den indsatte.¹²

Fig. 45. Øvelse i bedriftsværnet.

Bygningsvæsen og økonomi m. m.

Den elektriske port ved Vigerslev Allé, der fjernstyrede fra hovedporten eller vagten, toges i brug den 7. november 1968. Efter at der var opsat TV-overvågning ved den og hovedporten, samt kaldesignal til vagten, fratrådte portneren tjenesten i porten kl. 23 og tog ophold i vagtlokalet til assistance. Kl. 04.30 genoptoges tjenesten i porten.

Indenrigsministeriet havde den 1. april 1962 udstedt en bekendtgørelse om bedriftsværn. Først den 10. januar 1969 sattes et egentligt bedriftsværn i gang på Københavns fængsler. Direktoratet udpegede maskinmester H. Christensen til bedriftsværnsleder og overvagtimester Knudsen til stedfortræder. Værnet omfattede ordenstjeneste, redningstjeneste og brandtjeneste. Civilforsvaret sørgede for kurser, hvori der deltog 42. I kursustiden var deltagerne fritaget for anden tjeneste. Tilmeldingen gik dog langsomt, og der måtte stadig rykkes for deltagere.

Forud for ministerens besigtigelse af Blegdamsvejens fængsel den 10. april 1969, hvor vedligeholdelsestilstanden lod en del tilbage at ønske, bestemte direktøren, at køkkenlokalerne skulle hvidtes, døre og vinduer i køkkenet males, opvaskebordet beklædes med stål og køleskabet udskiftes. Mere blev det på grund af økonomien ikke til. Man søgte derfor i sommertiden at rømme Blegdammen, men måtte hver vinter belægge den igen.

Havekonsulenten fandt i januar 1969, at gartneriets mest opmuntrende produktion var hækplanter. Chrysantemum var ikke så velegnet. Han foreslog, at det ene drivhus på grund af sin tilstand blev revet ned. I 1971 mente man imidler-

tid, at investeringsomkostningerne ville blive for store, hvis gartneriet skulle bringes i tilfredsstillende stand, ligesom det var vanskeligt at bemante det med indsatte. Direktoratet bestemte derfor den 20. oktober 1971, at det skulle afvikles som produktionsvirksomhed.

Vestfløjens 2 nederste etager var hovedstandsatsat og klar til indflytning den 18. august 1971, det ansloges derefter, at istandsættelsen af 3. og 4. etage ville koste kr. 70.000 og inventaranskaffelser dertil kr. 87.508.

Den 6. november 1970 var pavillonen i sygehushaven færdigindrettet til at tage mod hepatitispatienter til fritidsformål.

Den 30. marts 1971 var installationen af laserstråler ud for vinduerne i barakens sydlige del færdig. Den tilsluttedes ved afmønstring og blev afbrudt ved opmønstring. Direktoratet godkendte den 27. juli 1970, at våbendepoterne blev nedlagt.¹³

Kost.

Et revideret middagsreglement med tilhørende kokebog for alle anstalter trådte i kraft den 1. maj 1969. Det tilgodeså den manglende C-vitaminmængde ved større anvendelse af frugt- og grønsagsretter, ligesom frisk frugt gaves som dessert i form af 2 stk. æble, pære, appelsin eller banan. Desserten kunne dog også være et bæger is. I det hele tog reglementet højde for kostforandringen ude i samfundet med bibeholdelse af det bedre af dansk køkkens traditioner. Som højtidskost kunne i stedet for flæsketeg og risalamande gives kylling og is. Til aftensmåltidet gaves 2 gange om ugen råkostsalat. Serveringen skulle efter direktøren være hygiejnisk og æstetisk. Kostudgifterne var 68/69 kr. 5,16 pr. mand pr. dag, under udgifterne i Horsens og Vridsløse, men over Nyborgs. De følgende kostundersøgelser fandt kvaliteten tilfredsstillende, men man ønskede de indsatte i køkkenet erstattet af civile.

Efter direktoratets bestemmelse trådte det ny tørkostreglement i kraft på Københavns fængsler fra den 15. december 1971. Serveringen skulle være hygiejnisk, og personalet blev forsynet med brødtænger.¹⁴

Personalets antal, art og blad.

I 1967 var der 507 funktionærer. Opsynet udgjordes af 1 overvagtmester i 18. lønramme, 2 i 15. og 19 vagtmestre i 12.. Derudover af 222 fængselsoverbetjente og fængselsbetjente i 6. - 7. og 50 fængselsbetjentaspiranter og 96 honorarlønnede overbetjente i 6.. Administrationen udgjordes af 1 fængselsinspektør i 27. og 2 viceinspektører i 24., 1 fængselspræst og 1 andenpræst, 1 fængselsforvalter i 23., 1 fængselsbogholder i 18., 1 fuldmægtig i 18., 2 fængselsoverassistenter i 15., 2 fængselsassistenter i 9., 17 assistenter under HK-overenskomst og 3 kontorassistenter under HK, ialt 27. I undervisningen var 5 beskæftigede: 1 undervisningsleder i 23. og 4 honorarlønnede fængselslærere i 17.. I forsorgen var 8 be-

skæftigede: 1 forsorgsleder i 23., 2 forsorgsfuldmægtige i 18., 1 forsorgsassistent i 15. og 4 honorarlønnede forsorgsassistenters i 13.. I arbejdsdrift og økonomi var 4 beskæftigede: 1 maskinmester i 21. lønramme, 1 i 18. og 1 i 15., samt 1 værk-mester i 10. ved transporten. I bygningsvæsenet var 7 beskæftigede: 1 ledende værk-mester i 15., 3 værk-mestre (1 maler og 2 tømrere) i 10., 1 murerværkmester i 7. og 2 honorarlønnede murerværkmestre i 10.. På lager og depot var 2 beskæftigede: 1 depotforvalter i 12. og 1 overbetjent i 6.. I køkkenet var 4 beskæftigede: 1 køkkenmester i 15. og 3 værk-mestre i 7.. I arbejdsdriften vedrørende fangearbejdet var 23 beskæftigede: 1 ledende værk-mester i 18.. I legetøjsproduktionen 1 værk-mester i 12., 3 værk-mestre i 10. og 7 værk-mestre i 7.. Ved småfagsproduktionen: 3 værk-mestre i 10. og 8 værk-mestre i 7.. I snedkeriet var 2 værk-mestre i 7. og i gartneriet 1 kst. værk-mester i 7..

På sygehuset var 29 beskæftigede: 1 honorarlønnet overlæge, 1 sygehuslæge, 2 reservelæger, 1 oversygeplejerske i 18., 5 fængselspsygeplejersker i 15., 15 honorarlønnede fængselspsygeplejersker i 15., 2 ergoterapeuter og 2 laboratorieassistenter efter overenskomst. Derudover var 1 fængselspsykolog beskæftiget.

Korpsets alderssammensætning symboliseredes af, at 79 havde 25 års jubilæum i 1970.¹⁵

Efter forarbejde i en nedsat bladkomite udkom i oktober KF- bladet »Kort Fortalt« med Georg Borg Hansen og Aage Karlsson som redaktører. Foruden at bringe nyt og præsentere nye medarbejdere blev det et forum for personalets meningstilkendegivelser.

Ændringer i personalet.

Til at forestå undervisningen og igangsætningen af aspiranter savnedes en leder og efter inspektør Worms anmodning godkendte direktoratet den 19. september 1968 oprettelse af en stilling som instruktionsvagt-mester. Dertil udtog Worm vagt-mester Gunnar Arnold Ullmann, og da denne i august 1969 udnævntes til centralskolen, vagt-mester Valdemar Pedersen.

På grund af mangel på forsorgspersonale insisterede direktoratet på inddragelse af det uniformerede personale i forsorgsarbejdet, og trods forsorgsmedarbejdernes faglige protest måtte inspektør Worm opslå stillinger, der senere kunne påregnes at overgå til forsorgsassistentstillinger i 9. lønklasse. Der meldte sig 32 fængselsbetjente og den 11. maj 1969 godkendte direktoratet, at fængselsbetjentene Esther Andresen og Svend William Olsen forrettede tjeneste ved forsorgsarbejdet.

Overlæge Finn Jørgensen ansattes af direktoratet som dets og Københavns fængsels psykiatriske konsulent og tiltrådte sin virksomhed den 31. januar 1969. 1971 ansattes speciallæge Hans Ehlers i hans sted.

Den 1. juni 1969 udstationeredes cand.jur. Jørgen Wammen Jepsen som vice-inspektør ved fangebehandlingen på Københavns fængsler.

Efter forsorgsleder Sylvestersens afgang ansattes den 15. oktober 1970 forsorgsfuldmægtig Ole Jacobsen som forsorgsleder.

Den 30. oktober 1970 deltes viceinspektørforretningerne efter Otto Nyborgs og Jørgen Jepsens afgang mellem viceinspektør B.J. Genfer og den udstationerede J. Kaarsen. Genfer blev den 1. november 1971 ansat som viceinspektør i 35. lønramme på Vridsløselille og fra den 1. januar 1972 deltes forretningerne således, at Ole Hansen varetog fangebehandlingsagerne og Folmer Lambæk administrationen.

I januar 1971 meddelte direktoratet, at der kunne forventes godkendelse af ansættelse af 1 reservelæge, 1 sygeplejerske, 1 ergoterapeut, 1 forsorgsassistent og 1 kontorfunktionær som yderligere narkobehandlingspersonale.

I 1970 tiltrådte kommunelærer Preben Mikkelsen og læreraspirant Kitt Philipson som fængselslærere, den sidste vedr. narkomisbrugere.

Andenpræst Bent Ølgaard udnævntes til Vridsløse og lic.theol. Poul Juul Nicolaisen tiltrådte. I 1971 blev Mikkelsen undervisningsleder og lærer Oluf Brams ansattes som fængselslærer.¹⁶

Tjenestetid og tjenesteforhold.

Som følge af tjenestetidsnedsættelsen pr. 1. juni 1968 var kompensationsfriheden for personale med turnustjeneste blevet forlænget. Igen fra den 1. september 1970 fandt en nedsættelse sted. Den havde forinden været drøftet i direktoratets arbejdsgruppe vedrørende tjenestetidsforkortelse. For Københavns fængsler opretholdtes den gældende tjenesteordning for opsynspersonalet, og kompensationsfriheden blev forlænget. For værkpersonalet og indsatte fastsattes en dagsorden fra mandag til fredag med arbejdstids begyndelse kl. 7, middagspause kl. 12 - 12.32 og arbejdsophør kl. 16, fredag dog kl. 15.15.

Inspektør Worm havde til assistance for det mindre nathold søgt oprettet en rådighedstjeneste. Dertil havde i 1970 16 meldt sig, og de blev inddelt i 4 hold. Direktoratet godkendte rådighedstjenestens start fra den 1. januar 1971.

Den 12. januar 1970 godkendte direktoratet, at der ikke længere skulle finde trækning af kontrolure sted ved ronderinger under nattjeneste.

Fra den 1. oktober 1971 godkendte direktoratet opdeling af kompensationsvinterferien i 3 perioder mod hidtil 2. Perioderne var 1. oktober til 10. december, 11. december til 19. februar og 20. februar til 30. april.¹⁷

47 stillinger som fængselsoverbetjent af 1. grad i lønramme 9 blev placeret og besat den 11. februar 1970. De var oprettet som følge af den ny tjenestemandsløve.

»Uniformer«.

Den 19. marts 1969 nedsatte justitsministeriet et udvalg med den opgave at overveje ændringer af den nugældende uniformsordning i mere civil retning. Udvalgets arbejde resulterede i »Uniformsreglementet af 27. september 1971«.

For det mandlige personale fastsattes skråhue af mørkeblåt barathea med blå soutage, foran forsynet med kriminalforsorgens forsølvede emblem. Denne blev i praksis ikke anvendt. Det blev den tilsvarende vinterhue med imiteret astrakan-klap. Jakken blev enradet i civil facon af mørkeblå serges (blazer). I venstre knaphul sattes kriminalforsorgens emblem, hvilket heller ikke blev praksis. Benklæderne var gråmeleret serges. Skjorten var ensfarvet gråblå. Dertil kom et ensfarvet gråblåt slips. Kappen afløstes af en parcacoat med aftageligt teddyfoer, hætte og krave i marineblåt eller armygrønt. En mørkeblå pullover med v-hals brugtes til jakken. Dertil kom handsker, halstørklæde, arbejdsjakke, arbejds-skjorte, arbejdsbenklæder og kittel.

Til det kvindlige personale var der en hue model Elisabeth med forsølvet emblem, enkeltradede jakke i mørkeblåt serges, nederdel eller slacks, skjortebluse og busseronne, parcacoat, regnfrakke, cardigansæt, handsker, halstørklæde og trenchcoat.

Der fastsattes et pointsystem vedrørende brugsterminer. Et forslag om navneskilte på »uniformen« blev forkastet på FO's generalforsamling i marts 1970. Over denne grundmodel udvikledes uniformssystemet videre i civil retning i den følgende periode.¹⁸

Samarbejdsudvalg.

Direktoratet tiltrådte ved skrivelse af 2. marts 1970, at der oprettedes et samarbejdsudvalg ved Københavns fængsler. Ved et møde den 13. marts mellem inspektionen og organisationerne enedes man om »Regler for samarbejdsudvalg ved Københavns fængsler«. Som medlemmer af udvalget valgtes for FO overbetjentene Harald Østergaard Pedersen og Preben Larsen, for værkpersonalet, værkfører Carl Arne Andersen, for Dansk fængselsforening, overassistent P. Slot Hansen og for vagtmesterforeningen, overvagtfører Poul Rasmussen. Fra ledelsen udpegedes inspektør Worm, viceinspektørerne Nyborg og Jepsen, fængselsforvalter Rasmussen og overvagtfører Thorvald Knudsen.¹⁹

Forhandlinger og aktioner.

Harald Østergaard Pedersen var i en årrække FO's »stærke« formand. I 1968 var FO enig med inspektøren i at afvise, at enkeltfunktioner af forsorgsarbejdet blev udlagt til opsynsstyrken, som direktoratet ønskede det på grund af mangel på forsorgspersonale. Fængselsbetjentgerningen var indholdsrig nok. Direktoratets forslag om udvidelse af besøg ville koste mere personale. Ældre betjente burde ikke ledsage indsatte til ambulans behandling. Inspektøren var enig i, at FO deltog i bedømmelsen af aspiranter, man var ligeledes enige i afskaffelse af kontrolure.

I 1969 kunne FO billige, at inspektøren opslugt forsorgsstillinger for det uniformerede personale. I anledning af den nye opmønstringstid, som greb ind i tur-

nus, ville man have yderligere personale. Natstyrken måtte op på den tidligere størrelse. Personalet var urolig for sin sikkerhed ved omgang med narkomaner, og hepapitispatienternes fællesskab gjorde dem opsætsige mod personalet. Man beklagede direktoratets manglende godkendelse af foreslåede normeringer.

I 1970 var Østergaard Pedersen betænkelig ved personalesituationen. Den svigtende tilgang af aspiranter skabte for megen ekstratjeneste. Medicinudleveringen måtte overgå til sygeplejerskerne, han forlangte klædeskabe til personalet på hver etage. Natstyrken måtte udvides bl.a. på grund af mange sygemeldinger. Belæget voksede og dermed arbejdsbyrden. Man ville gå til direktoratet.

Den 4. august 1970 erklærede Østergaard Pedersen i en skrivelse til direktøren på vegne af FO, værkførerforeningen, vagtmesterforeningen og Dansk fængselsforening, at man ved fællesmøde samme dag havde besluttet at ophøre med at deltage i Københavns fængslers nedsatte udvalg af enhver art. Tålmodigheden var opbrugt. Der var intet sket. Evindelige forklaringer om økonomiske problemer havde holdt foreningerne hen, medens økonomiske forbedringer var kommet andre til gode. Man krævede realitetsforhandlinger og pålagde indtil videre sine medlemmer at nægte at deltage i ekstratjeneste og udvalgsarbejde. Dansk fængselsforening desavouerede dog ved et medlemsmøde den 6. sin formand. Mødet kunne ikke godkende form og formulering i henvendelsen til direktøren. 13 var for annullering af erklæringen, 6 imod. Inspektøren kunne ikke se nogen begrundelse for udvidelse af natstyrken.

Ved forhandlinger mellem direktoratet og Dansk fængselsforbund løstes problemet, således at FO den 11. september ophævede forbudet mod deltagelse i samarbejdet, man pålagde dog sine medlemmer kun at tage beordret overarbejde. Samarbejdet med de ansatte fra forsorgsgruppen, der deltog i demonstrationen mod det øvrige personale og mod anstalten, måtte dog være en umulighed. I november påpegede FO, at aftalen med direktoratet ikke var overholdt, idet der atter var dobbeltbelæg på Vestre. Man krævede Blegdamsvejen åbnet, hvilket skete.

Et forslag fra direktoratets tjenestetidsudvalg om en fællesturnus for hele væsenet blev ved urafstemning forkastet. 37,51% stemte for bibeholdelse af den nuværende turnus. 42,37% stemte ikke.

I en skrivelse af 21. april 1971 til direktøren meddelte FO igen, at dets medlemmer ikke agtede at forrette ekstratjeneste, herunder beordret ekstratjeneste, og at man ikke kunne godkende indgreb. Dette medførte forhandlinger mellem forbundsformand Laustsen og direktoratet, hvor dette erklærede fremtidig at ville bestræbe sig på at holde konstanthed i personaletallet inden for opsynsstyrken. Det godkendte, at personalenormativet sattes til 421 i stedet for 400. Det forudsattes, at der ikke skete disciplinær forfølgelse af personalet. Efter en forhandling med inspektør Worm meddelte Østergaard Pedersen, at foreningen godkendte direktoratets forslag. Aktionen havde været effektiv. Der var opnået 20

poster yderligere. Endnu i juni manglede man dog at besætte 26 af de normerede stillinger. Der måtte annonceres yderligere.

Østergaard Pedersen beklagede sig over formen for forhør af 2 disciplinærdømte betjente og ønskede anvendelse af tåregas i ekstreme situationer i stedet for stav.²⁰

Vold mod fængselsfunktionærer.

Den 17. maj 1968 anmodede inspektøren Glostrup politi om at rejse tiltale mod en varetægtsfange for vold mod tjenestemand ved indsættelsen på Politigården. Sagen blev frafaldet på grund af bevisets stilling. Den 2. maj 1965 truede en varetægtsfange med at slå betjente ihjel og slog postbetjenten i hovedet med et bordben, så han måtte på skadestuen. Den 1. juli søgte en varetægtsfange at kvæle en betjent ved at dreje hans slips rundt. Betjenten klarede situationen med hovedfaldsgreb. Den 2. juli 1969 kaldte en muslimsk varetægtsfange betjenten ind i cellen, truede ham på livet for at få cigaretter og tog kvælergreb. Den 8. juli 1969 slog en varetægtsfange ud efter betjenten ved udlukning til gårdtur, og ved trappen slog han igen. Den 27. oktober 1969 overfaldt en varetægtsfange en betjent med slag i venstre side af hovedet, fordi han efter reglerne havde frataget ham et fyrtøj. Betjenten kom på skadestuen og blev sygemeldt. Den 22. november 1969 blev en varetægtsfange ustyrlig ved rengøring af sin celle og slog betjenten i ansigtet, så munden revnede. I 1970 var der ingen vold eller trusler mod personalet. Den 7. januar 1971 brugte en varetægtsfange mund mod en betjent og truede ham på livet, han fastholdt under forhør sine trusler. Den 22. april overfaldt en varetægtsfange i skabsafdelingen på Frederiksberg en betjent, så han var sygemeldt 14 dage. Den 25. november fik en betjent under indlukning af en indsat i sikringscelle et slag bag øret og andre skader. Inspektøren anmeldte dog ikke skader ved indsættelse i sikringscelle. Den 7. december 1971 øvede en indsat i den nyligt etablerede fællesafdeling for varetægtsfanger vold mod betjent. Den 25. november 1971 ydede en varetægtsfange voldelig modstand ved indsættelse i sikringscelle, en betjent fik et slag bag venstre øre, nogle rifter og en forstuvet tommelfinger. Direktør Brydensholt fandt ikke grund for politianmeldelse og lod disciplinærstraf bortfalde efter lægeerklæring om, at indsatte ikke tålte isolation.

Den 2. april 1971 holdtes i anledning af den tiltagende vold mod personalet et møde mellem direktøren og Dansk fængselsforbund. Forbundet ville have en afgørelse af, hvilke sager, der skulle anmeldes til politiet, og hvilke, der skulle afgøres disciplinært. Det bestemtes, at der i tilfælde af egentligt overfald på personalet normalt burde ske anmeldelse til politiet. Voldsepisoder, der kunne forekomme som normal arbejdsrisiko under tjenesten, burde normalt afgøres disciplinært. Direktoratet ville overveje kun at lade personalet udfærdige kortfattede meldinger om vold som grundlag for en senere mundtlig forklaring.²¹

Disciplinærsager og gratialer.

3 indsatte klagede i 1971 over, at de den 7. oktober under gårdtur var blevet aflyttet af en overbetjent ved hjælp af mikrofon og båndoptager. Det viste sig ved forhør, at betjenten kun havde afprøvet sit ny legetøj, men da forholdet var en overtrædelse af varetægtsanordningens forbud mod udforskning af de indsatte, blev han alligevel forflyttet.

2 fængselsbetjente blev underkastet tjenstlig undersøgelse for unødigt magtanvendelse under et undvigelsesforsøg fra Vestre fængsel. Den ene erkendte og tog sin afsked, den anden, der tog hovedfaldsgreb på en indsat, der blot flygtede, fik efter instruks for fængselsbetjente en alvorlig påtale af direktoratet.

En række betjente fik omvendt belønninger for ekstra kvalificeret arbejde, og 2 betjente fik gratialer for særlig indsats i konkrete situationer. 2 overbetjente blev af rigspolitichefen indstillet til gratiale for konduite ved at have fundet et papir med kinesiske skrifttegn på toilettet. Overbetjentene Kurt Stemann Larsen, Kenneth Bredahl, Svend Goltermann, Erik Nielsen og Torben Andersen fik kr. 200 for prisværdig indsats ved bekæmpelse af en cellebrand.²²

Kriminalitet og belæg.

Den 31. december 1971 havde Københavns politikreds 621.100 indbyggere. Men Københavns fængsler dækkede siden overtagelsen i 1947 af Blegdamsvejens arresthus også det storkøbenhavnske område, som i 1971 talte Frederiksberg politikreds med 100.401 indbyggere, Gentofte med 76.597, Lyngby med 92.570, Gladsaxe med 170.296, Hvidovre med 88.997, Glostrup med 130.820 og Tårnby med 55.351. Ialt dækkede Københavns fængsler således et område med 1.336.068 indbyggere, medens dets kapacitet siden Vestres færdiggørelse i 1918, da det dækkede 1/3 af det nuværende befolkningstal, kun var forøget med Blegdamsvejens 100 pladser.

I 1971 blev der i området begået 112.915 forbrydelser, hvoraf de 21.759 blev opklaret. De 59.173 var tyverier, heraf 28.117 indbrud. Af andre berigelsesforbrydelser var der 6.029, af sædelighedsforbrydelser 747 og af voldsforbrydelser 1.075. Lidt over halvdelen af forbrydelserne, når undtages sædelighedsforbrydelserne, fandt sted i Københavns politikreds, der talte under halvdelen af det samlede befolkningstal.

I begyndelsen af 1968 var Københavns fængslers belæg 640, deraf sad 399 på varetægt, 39 afsonede hæfte, 174 fængsel, 8 bøde, 6 var indsat efter fremmedloven, 13 afsonede bidrag og 1 hensad for andet. En stor del af hæfte- og fængselsafsonere hensad i arresthus eller i Horserød.

I 1971 blev der indsat 9.653, deraf 8.548 mænd. De 3.292 var anholdte eller varetægtsfanger, de 2.626 sad i detention, de 869 i hæfte, de 637 i fængsel, de 575 med bødeforvandlingsstraf, de 109 for underholdsbidrag. 982 afventede pladsledighed i statsfængsel, 8 sad i vagtarrest og 555 hensad efter fremmedloven.²³

Forbedringer af de indsattes vilkår.

I inspektør Worms redegørelse vedrørende Københavns fængsler i 1970 hedder det: »Der er nu i vestfløjen iværksat et eksperiment med særligt udtagne varetægtsfanger, der arbejder på 3 værksteder og modtager undervisning i fællesskab. Herudover er der i de øvrige afsnit af Vestre fængsel etableret fællesskab for varetægtsfanger ved fælles gårdture, fælles undervisning, fælles underholdning, ligesom de deltager i almindeligt fællesskab i kirken, efter at den gamle stallkirke i 1960 er revet ned. Varetægtsfanger tilbydes også gymnastik i den ny gymnastiksal. 120 af det normale varetægtsbelæg på 500 arbejder nu i fællesskab. Alle varetægtsfanger, der har hensiddet mere end 14 dage, kan, hvis politiet ikke gør indsigelse, anbringes i fællesskab. De nyankomne anbringes de første 14 dage i en særlig fløj, sydfløjen, hvorfra de flyttes videre til fællesafdelingerne«.

Direktør Nordskov Niensens sikring af de indsattes rettigheder og normalisering af deres tilstedeværelse førte sammen med Københavns fængsleres egen udviklingslinje for behandlingen af de indsatte til en række større eller mindre ændringer af deres vilkår. Den 22. januar 1968 meddelte inspektøren, at der efter direktoratets bestemmelse forsøgsvis tillagdes de indsatte, som på grund af helbred var ude af stand til at udføre arbejde, dagpenge efter 3 dages forløb og ikke som hidtil efter 7, den 31. januar, at der fremtidig gaves adgang til radioaflytning til samtlige indsatte. Efter direktoratets bestemmelse blev det den 5. april tilladt at have lyset tændt til kl. 23. Den 18. maj blev det meddelt, at direktoratet havde bestemt, at der ikke måtte fastsættes begrænsninger med hensyn til sidetal i breve. Fra den 1. april 1968 udleverede fængslet sandaler til brug for de indsatte i sygeafdelingen. Fra den 29. april udleverede fængslet tandpasta i tube til alle indsatte i stedet for tandkridt. Fra den 1. juni 1968 nedsattes de indsattes arbejdstid på grund af arbejdstidsforkortelsen fra 44 timer til 42 1/2 time. Arbejdstidsbetalingen ændredes fra dagløn til timeløn ens for fængselsfanger, hæftefanger og varetægtsfanger. Den almindelige timeløn var 46 øre. Akkord kunne anvendes.

Ved cirkulærskrivelse af 8. juli 1968 bestemte direktoratet, at de indsatte havde ret til at være i besiddelse af en ring, uanset hvilken art og en halskæde. Kostbare var undtaget.

En cirkulærskrivelse af 8. juli 1968 lempede anordningens § 22 om besøg. De indsatte afsonere havde adgang til besøg hver 14. dag. En cirkulærskrivelse af 5. juli 1968 tillod, at de indsatte under anstaltsopholdet havde ret til at være i besiddelse af 2 piber. Ved skrivelse af 11. juli 1968 fastsatte direktoratet, at de indsatte under samtale eller ved tiltale betegnedes med navn i stedet for nummer, undtagen hvor anonymitetshensyn krævede undgåelse af navn, og da skulle så vidt muligt »De« anvendes. Den 11. juni meddeltes det, at de indsatte efter direktoratets bestemmelse fremtidig skulle have adgang til bad mindst 2 gange om ugen, den 20. juni at de fremtidig skulle skifte strømper 2 gange ugentlig og lommeter-

klæder så ofte, det skønnedes nødvendigt, dog mindst 2 gange ugentlig. Den 20. juni fik afsonere af fængselsstraffe adgang til at skrive 1 brev ved indsættelsen og derefter afsende og modtage 2 breve om ugen. Den 3. juli 1968 ophævedes gennemlæsning af hæftefangers breve de facto. En cikulærskrivelse af 7. august 1968 tillod afsonere at rette skriftlig henvendelse til forsvareren i den straffesag, der har ført til indsættelsen, medlemmer af folketinget og offentlige myndigheder og i lukket kuvert. Den 13. september meddeltes det, at direktoratet havde tilladt udlevering af transistorfjernsynsapparater til varetægtsfanger under visse sikkerhedshensyn, og når politiets tilladelse forelå. Den 20. september 1968 tillod inspektøren indlagte afsonere på sygehuset gårdtur i sygehushaven, oppegående deltagelse i gudstjenesten, oppegående afsonere deltagelse i underholdningsarrangementer og oppegående afsonere efter overlægens indstilling udearbejde. Ved kgl. anordning af 23. september 1968 gennemførtes en ændring i den bestående anordning, således at afsonere af korttidsfængsel måtte benytte egne beklædningsgenstande. Efter samme anordning kunne samme kategori løslades hverdagen før en søn- eller helligdag, hvis løsladelsen faldt på denne. Den 10. oktober gennemførtes forsøgsvist efter justitsministeriets skrivelse af 2. oktober 1968 frivillig gårdtur. Den 27. november 1968 meddelte fængslet, at det uddelte plasticspande til afhentning af varmt vand til opvask og barbering, den 9. december, at direktoratet havde truffet bestemmelse om, at der skulle udleveres badetøfler til alle indsatte, der måtte ønske det. Den 1. oktober 1968 forhøjedes normaltimestelønnen til 48 øre.

1969

Ved inspektionsordre 7/64 indførtes for fængselsfanger besøg med lempet kontrol, således at der alene førtes tilsyn gennem en rude i døren til besøgsværelset. Denne ordning udvidedes 24. januar 1969 ved inspektionsordre 1/69. til hæftefanger. Begge kategorier skulle visiteres før og efter besøg. Fra den 28. marts 1969 anbragtes en kuglepen i hver celle i stedet for kuglepenne til udlevering på hver post. Den 20. maj meddeltes, at hovedpudebetræk fremtidig udskiftedes hver 14. dag i stedet for hver 3. uge. Den 3. juni meddelte inspektøren, at han havde aftalt med politiet, at varetægtsfanger kunne ansøge om besøg uden hørekontrol. Den 6. juni meddeltes, at direktoratet havde bestemt, at indsatte afsonere, der ikke benyttede egen beklædning, ved indsættelsen fik udleveret 2 - 3 par sokker og derefter kunne få et par rene sokker om dagen. Indsatte på sygehuset fik den 18. juni også tilladelse til at beholde alle beklædningsgenstande i cellen om natten. Justitsministeriet bestemte, at personer, der i arresthus afsonede fængselsstraf, på en række punkter ligestilledes med hæftefanger, hvilket meddeltes den 11. august. Den 30. april tillod justitsministeriet personer, der udstod fængselsstraf i Københavns fængsler at afholde udgifter til køb af dagblade af tilsendte eller medbragte penge. Ved kgl. anordning ændredes den 7. august 1969

den hidtidige ordning, således at fængselsafsonere i arresthus fik adgang til at indgive andragende om benådning.

Fra den 1. september 1969 meddelte inspektøren forlænget besøgstid for indlevering og besøg. Endvidere ændredes varigheden af de enkelte besøg, så varetægtsfanger kunne få besøg 1 gang om ugen i 30 minutter eller 2 gange i 15 minutter, fængsels- og hæftfanger kunne få besøg 1 gang om ugen i 30 minutter med tillæg af 5 minutter, hvis besøget blev aflagt inden kl. 12. Den 10. september 1969 meddeltes ibrugtagningen af en afdeling med fællesskab for unge varetægtsfanger i de to øverste etager af vestfløjen. Den 24. september 1969 delegeredes tilladelser til begrænset fællesskab til de assisterende vagtmestre.

1970

Den 16. marts meddeltes, at direktoratet havde bestemt, at opmønstring lørdage samt søn- og helligdage skulle ske kl. 7 i stedet for kl. 6.30. Den 8. januar meddelte justitsministeriet bestemmelse om ydelse af dag- og arbejdspenge for indlagte på Vestre hospital. Dagpenge ydedes fra første indlæggelsesdag efter de til enhver tid alment gældende satser. For varetægtsfanger i nord- og østfløjen blev der fra den 23. februar 1970 afholdt fællesgårdtur på arealet mellem barakken og nord- og østfløjen. Pårørende til hepatitisfanger måtte fra den 6. marts 1970 indbetale et beløb til indkøb af ekstraforplejning i stedet for indlevering. Fra den 6. marts gennemførtes hobbyarbejde i nord- syd- og østfløjen med værk-mestre som hobbylærere 4 aftener om ugen. Fra den 1. april 1970 forhøjedes efter reguleringspristallet arbejdspengene til en normaltimeløn på kr. 0,51. Skifteterminerne for dynebetræk og lagener blev af direktoratet fra den 1. april nedsat fra 3 til 2 uger. Fra den 9. juni 1970 uddeltes natskjorter efter ønske, ligesom man kunne få udleveret en papirkurv. Fra den 1. juli udleveredes en folder med praktiske oplysninger til de indsatte varetægtsarrestanter. Fra den 1. september udgjorde timelønnen normalt kr. 0,52. Den 21. oktober 1970 udsendte biblioteksudvalget et spørgeskema til de indsatte som vejledning for fremtidige bogkøb.

1971

Filmforevisningerne i week-enden blev fra den 22. januar 1971 udvidet, så samtlige indsatte, som havde tilladelse til fællesskabsarrangementer, kom til film hver anden week-end. Fra september afholdtes en katolsk messe hver 14. dag. Fra oktober blev der afholdt gudstjeneste på engelsk hver 14. dag for udlændinge, som forstod engelsk. Fællesskabet i vestfløjens 4 etager med fælles spisning middag og aften, styret fællesskab om aftenen mandag til fredag og almindeligt fællesskab i week- enderne trådte i kraft fra den 4. november 1971.

Direktoratet godkendte, at der fra den 1. januar gaves et kvarters ekstra besøg om ugen til varetægtsfanger, som havde siddet i fængsel mere end 1 år. Fra februar 1971 fik hver post i sydfløjen 2 bogkasser med 30 bøger, for at nyindsatte

kunne få bøger straks ved indsættelsen. Justitsministeriets cirkulærskrivelse af 23. februar 1971 gav nu også varetægtsfanger tilladelse til at sende lukkede breve til medlemmer af folketinget. Den 26. marts meddeltes, at direktoratet havde givet tilladelse for indsatte til at være i besiddelse af personlige papirer bortset fra pas. Den 31. marts fik Socialistisk Folkeparti tilladelse til at indhente oplysninger hos indsatte til brug for dets kriminalpolitiske program. Fra den 5. april hævedes normalt lønnen til kr. 0,80. Til alle udlændinge, bortset fra nordmænd og svenskere, udleveredes fra den 31. juli et hvidt kort i plasticetui indeholdende deres nummer og navn, således at de kunne forevise det ved transport, fremstilling i retten, besøg m.v.. I overensstemmelse med indenrigsministeriets cirkulærskrivelser af 7. november 1970 og 19. august 1971 fik de indsatte adgang til at afgive deres stemme ved folketingsvalget og folkeafstemning om valgretsaldere. Fra den 1. oktober 1971 forhøjedes arbejdspengene til kr. 0,83 i timen. Efter drøftelser i institutionsrådet i november 1971 etableredes regelmæssige møder med de indsatte i vestfløjens 1. og 2. etage (hepatitter) og 3. og 4. etage (unge varetægtsfanger) samt køkkenfangerne. Møderne blev ledet af en viceinspektør.

1972

Fredag den 11. august fandt en tv-optagelse sted med en kort samtale med fængselsinspektøren, en samtale med en fængselsbetjent og med 2 indsatte.

Direktoratet tillod, at gårdture med de forskellige kategorier af indsatte afholdtes i fællesskab. Hæftefanger og fængselsfanger havde derefter fra den 18. februar gårdture sammen, dog i to hold. Den 24. marts 1971 blev det af inspektøren tilladt, at lyset var tændt også efter kl. 23, hvor de indsatte selv kunne tænde og slukke. Fra den 27. marts kunne tændstikker udleveres til indsatte, som ikke ønskede lightere. Fra den 3. april udgjorde arbejdspengene kr. 0,96 i timen. Den 26. januar 1972 optog DR tv-scener fra fængselsrutinen til udsendelsen »For og imod fængselsstraf«. Da det i stigende grad forekom, at indsatte i forbindelse med skriftlige klager over kosten vedlagde rester af levnedsmidler, anmodede direktoratet om, at det blev meddelt de indsatte, at det ikke var tilladt at udnytte adgangen til lukket brevveksling til at indsende rester af levnedsmidler. Dette meddeltes den 14. april til de indsatte. Da indsatte, der var tildelt lys og tilsyn, beklagede sig over, at lyset generede dem, så de ikke fik sovet om natten, blev der anskaffet 50 lysdæmpere. Med virkning fra den 21. juli 1972 ophævede inspektør Heilbo den obligatoriske potteskylning. Det tilkendegaves de indsatte, at de havde pligt til at renholde potten og adgang til at tømme og rengøre den i forbindelse med opmønstring eller toiletbesøg. Ved skrivelse af 27. juli 1972 anmodede direktøren om iværksættelse af forsøgsordning med vegetarkost. Visse indsatte tekniske anlæg medførte betydelige støjgener, og den 28. august bestemte inspektør Heilbo, at der fremtidig ikke måtte udleveres forstærkere. De indsatte fik adgang til at afgive deres stemme ved folketingsafstemningen om tiltrædelse af

det eruopædiske fællesskab.²⁴

De indsatte disciplinære forhold.

De forbedrede forhold medførte ikke nedgang i disciplinærforsøelserne. I januar kvartal 1968 var der 57 disciplinærstraffe, deraf 9 med strafcellereaktion, i juli kvartal 104 med 8 strafcelleanvendelser. Den meget mindre ungdomsfængselsafdeling havde fortsat forholdsvis flere disciplinærforsøelser.

I 1971 var der i januar kvartal 49 disciplinærforsøelser med 1 strafcelleanbringelse og i juli 62 og 1 strafcelleanbringelse. I 1972 var der i januar kvartal 50 disciplinærforsøelser, 6 strafcelleanvendelser og 8 anvendelser af isolation. I juli var der 56 og 6.

Sikringscelle, der jo ikke var en straffeforanstaltning, anvendtes f.eks. i april kvartal 1972 i 24 tilfælde med under 1 døgn anbringelse, i 7 tilfælde fra 1 - 6 døgn, og kun i 1 tilfælde var anbringelsen af længere varighed.

Forsøelsernes art var i januar 1972: utilbørlig opførsel, utilbørlig opførsel under gudstjenesten, respektstridig opførsel, ødelæggelse af skjorte, besiddelse af ureglementerede penge, rygning af hash og nægtelse af at efterkomme ordre, undvigelsesforsøg, udeblivelse fra udgang, udeblivelse fra orlov, besiddelse af dypkoger, slagsmål med medindsatte, køb og brug af hash, indsmugling af hash, vold mod funktionær, besiddelse af piller, indsmugling af sprøjte, trussel om vold, voldelig adfærd og ureglementeret brevveksling.

Disciplinærforsøelserne havde ændret sig fra fængslets første mange år, hvor de fleste bestod i ulovlig kommunikation, til væsentlig at være respektstridig adfærd, uro og vold, samt narkobetingede forsøelser.²⁵

»Oprør« på Vestre hospital.

I dagspressen bragtes beretninger om et fangeoprør på sygeafdelingen den 22. juni 1969. Virkeligheden var fattigere. En hepatitispatient og ungdomsfange havde denne dag ved gudstjenesten optrådt forstyrrende som protest mod præstens udtalelser. Samme aften barrikaderede en anden hepatitispatient og ungdomsfange sig, fordi medfanger lagde pres på ham for at få hash firet ned til etagen under, han forsøgte strangulation og måtte med magt føres til sikringscelle. En medfange hørte støjen og gik amok og knuste ruder som protest mod opsynet. Hans medfange igen tilkaldte senere opsynet, da han var bange for at være i celle med ham. Endnu senere erklærede medfange nr. 1 overfor lægen, at han ville begå mord. I dagene derefter oplyste en kvindelig indsat på hospitalet, at hun blev tilskyndet til at slå sygeplejersken ned, og en mandlig knuste ruder og blev overført til psykiatrisk afdeling. Inspektør Worm oplyste den 27. juni til direktoratet, at pressens beretninger var i misforhold til hændelserne. Uroen skyldtes, at der var indsmuglet euforiserende stoffer. Man agtede at etablere beskæftigelse og anden aktivisering på afdelingen.²⁶

Undvigelser.

Perioden 1968 - 72 var rig på undvigelser. I 1968 undveg 3 fra ambulansetjeneste og transport og 1 fra gartnerholdet.

I april 1969 undveg en varetægtsfange fra gangen uden for byrettens 1. afdeling, han blev siden pågrebet, medens han kørte som lillebilschauffør. En hæftesfange, der skulle tømme skraldespande på Blegdammen, løb fra betjenten først i maj. En kendt psykopatforvarer undveg den 9. maj fra en forsorgsassistent under besøg på sygehus hos en syg moder, der var udskrevet. En undveg fra gartneriet og en fra fremstilling i fogedafdelingen. Den 11. juli undveg en afsoner, der skulle føres til Kragsskovhede med fly til Aalborg på grund af skibsfartsstrejke. Han førtes ind i maskinen ad forreste dør og gik ud ad bagerste. En varetægtsfange gav i september på politistationen i Glostrup en fængselsbetjent et skub og styrtede afsted, uden at 2 betjente kunne løbe ham op. Også i september undveg en indsat fra fogedretten.

I 1970 var der 14 undvigelser. Den 5. januar gennembrød en indsat muren på Blegdamsvejens fængsel, men nåede ikke ud. I maj undveg en indsat under transport efter pludselig indskydelse, den 10. juli undveg 2 køkkenfanger kl. 5.25, de løb til ringmuren og gik over ved »tyskertårnet«. Natten til den 27. juli skete en undvigelse, og natten til den 22. august undveg en finne fra træbarakken over ringmuren, fordi han skulle udvises. Den 1. december undveg en varetægtsfange fra Frederiksberg politigård, fordi en port stod åben. Den 6. december undveg en ofte straffet fra sydfløjens 4. etage ved hjælp af stige. Den 8. december undveg 4 varetægtsfanger fra Vestres køkken ved at gå ud ad vinduet i brødrummet og stille sig oven på hinanden ved ringmuren. Uden for prægede de en taxa.

I 1971 var der 15 undvigelser. 3 varetægtsfanger undveg i april fra murerholdet i vest-fløjen, en fra fjerde etage med lagener og krog, en fra Blegdamsvejen. Den 25. august undveg en indsat efter fremstilling på domhuset. Udbryderkongen H.S. undveg i juni under transport til Horsens ved at trykke en rude ud. Ligeledes i april undveg en indsat fra gartneriet, en gik fra barakken over ringmuren med tæpper og krog. Den 4. juli forsøgte en indsat undvigelse ved østmuren under gårdtur, den 13. juli sprang en syrer over rækværket ved Hvidovre politistation. Den 15. september gik 2 ungdomsfanger gennem oversavet armatur i sygeafdelingen og over ringmuren med lagener og krog. Den 6. august undveg en ungdomsfange under transport, den 27. oktober undveg en varetægtsfange fra celleafdelingen i Lyngby under byggearbejder.

Der var 15 undvigelser i 1972. Den 2. februar undveg en indsat fra området ved barakken efter endt undervisning, et langt tov blev kastet ind. Læreren var alene om at føre de indsatte. Den 13. februar flygtede en indsat under udgang til dåb ved at springe ud ad et vindue, den 29. marts undveg en kendt indsat under udgang til privat hjem. Den 19. maj undveg en udlænding fra kommunehospitalet. Den 2. juni undveg en indsat fra fogedretten, men vendte tilbage til Vestre efter

at have talt med sin forlovede. Den 9. juni hentede en biblioteksfange, der byttede bøger i barakken, en stige og gik over ringmuren. Den 12. juni undveg en varetægtsfange fra Hvidovre politistation, den 14. juni en indsat under transport. 2 af 6 indsatte, der skulle transporteres pr. fly, gik i Billund ud mellem de øvrige passager og forsvandt. En indsat undveg den 5. juli fra Blegdammen ved at brække en dør op. Den 15. august undveg en indsat gennem atriumgården på Frederiksbergs politistation. Den 30. oktober forsøgte 2 indsatte undvigelse fra terapilokalerne på sygehusloftet ved at kravle ned ad nedløbsrør. En hæftfange undveg den 17. december fra barakken over ringmuren ved hjælp af en stige lavet af materialer fra strålegårdens nedrivning. Han havde intet andet motiv end, at han ville hjem. Den 14. december undveg en indsat fra Gentofte politistation og den 30. december en anden under udgang.²⁷

Selv mord.

Der var ingen selvmord i 1968. I 1969 var der 4 selvmordsforsøg ved snitning i håndled. I 1970 skete 2 selvmord. Den 24. april skar en tysk statsborger sig i håndledet og strangulerede sig. Den 1. september tog en varetægtsfange abalgin og stesolid i overdosis. Medicinen var ordineret, men opsparet. Direktoratet mente, at der skulle være anvendt flydende medicin. Der skete to forsøg ved hængning. I 1972 var der 1 selvmord ved hængning og 2 selvmordsforsøg.²⁸

Udlændinge.

I 1950 havde Cai Jensen anmodet om oprettelse af en særlig institution for fremmedlovsfolk. I 1957 havde inspektør Worm atter rejst spørgsmålet, men var blevet henvist til at oprette en særlig afdeling på Københavns fængsler med større frihed, hvad han som Cai Jensen fandt umuligt. Den 12. juni 1958 havde justitsministeriet givet tilladelse til fællesskab om dagen og om aftenen, udenørs ophold i større omfang, idrætsudøvelse, funktionærforplejning og forsyning i rimeligt omfang med tobaksvarer.

I juni 1966 oplyste Worm over for direktør Christensen i anledning af arbejdet med en ny udlændingelov, at der i det daglige ikke var megen forbedring for fremmedlovsfolk, idet fremmedpolitiet ikke tillod fællesskab før umiddelbart før opholdets afslutning. Han fandt det ejendommeligt, at der ikke skulle dommerkendelse til for at udstrække opholdet over 24 timer.

Den 17. april 1967 afholdtes møde i direktoratet om fremmedlovsfolkene med deltagelse fra fremmedpoliti og departement. Kontorchef Jørgen Nielsen, justitsministeriet, fandt det unødigt med en særlig institution. Der var i 1966 fra 0 til 18 fremmedlovsfolk samtidig i Vestre med anbringelsestid mellem 1 uge og 3 måneder. Den 12. juni 1968 rejste Worm spørgsmålet om særlig institution igen, inspireret af en kronik i Politiken af Isi Voigel. Justitsministeriet nærede imidlertid ikke ønske herom. I 1969 kom fremmedpolitiet ind på at anbringe fremmed-

lovsfolk i pensionater og kun i varetægt i særlige tilfælde, hvor de skulle sikres. Der blev derfor ikke tale om meget fællesskab. Den 12. februar 1970 meddelte direktør Nordskov Nielsen Worm, at forslaget til ny udlændingelov foreskrev, at udlændinge, der hensattes under bevogtning, behandlede efter reglerne om varetægtsarrest med de af forholdets natur flydende lempelser. Direktoratet havde ikke deltaget i forberedelsen af lovforslaget.

I november 1970 henvendte Worm sig til direktoratet om sprogkurser for personalet i anledning af de mange udlændinge. Dette kunne imidlertid ikke godkende kurser i tjenestetiden og henviste til, at personaleskolen kunne arrangere kurser på frivillig basis. I 1972 tilbød folkeuniversitetet 4 kurser i engelsk for personalet. Undervisningstiden ville nu blive betragtet som tjenestetid.²⁹

Narko.

Narkotikakriminaliteten var godt stof i pressen, indsmugling af narkotika i fængslerne forargelig. »BT« meddelte til eks. i januar 1971, at lægerne frygtede unge døde i fængslet på grund af narkotika indsmuglet i udhulede skohæle. »Berlingske Tidende«, at Worm ville indlede en undersøgelse om indsmugling af 80 ketogantabletter, og »Ekstrabladet«, at narko blev indsmuglet gemt i skeden.

Det årlige narkobelæg var da også stadig steget. I 1967 var det på 71, i 1968 på 370, i 1969 på 794 og i 1970 på 800. Den 1. august 1971 udgjorde det af et aktuelt belæg på 560 ialt 140 eller 25%. 45 var indlagt for hepatitis.

Københavns fængslers behandlingsmuligheder blev tilsvarende oprustet. Den 10. november 1970 holdtes på Vestre møde om bygningsmæssige foranstaltninger for at vestfløjen kunne tages i brug til stofmisbrugere. Toiletterne skulle ombygges, der skulle indrettes bad ved toiletafsnittene, installeres varmt og koldt vand i cellerne. Direktoratet godkendte kr. 148.000 hertil.

Der oprettedes et særligt vestfløjsudvalg med daglige konferencer og et ugentligt funktionærmøde med virkning fra den 22. juni 1970.

Inspektør Worm anmodede i august 1971 om kr. 10.000 til iværksættelse af en produktion af keramik, smykker og tøj, som skulle gennemføres i den nyindrettede hepatitis pavillon i sygehushaven. En ombygning af sygehusloftet til skole- og fritidslokaler blev udbudt i licitation i oktober 1971.

Personalemæssigt sattes 2 fængselslærere, 1 forsorgsfuldmægtig, 1 forsorgs-assistent, 1 psykolog, 2 fritidspædagoger, 1 psykiatrisk konsulent i 8 timer ugentlig, 1 somatisk læge, 2 ergoterapeuter og 2 HKere ind.

Fællesskabet i vestfløjens 4 etager trådte i kraft den 26. oktober 1971. Den 17. november 1972 toges skolelokalerne på sygehusloftet i brug.

I februar 1972 nedsatte direktoratet en arbejdsgruppe vedrørende behandling af stofmisbrugere i fængselsvæsenets anstalter.³⁰

Lægevæsenet.

For lægestaben på Københavns fængsler var narkospørgsmålet overordentligt væsentligt, så meget mere som overlæge Jersild på Vestre hospital havde sit eget forskningsarbejde desangående i gang. Dertil fik han særlig bevilling og tilskud fra tipsmidlerne. Han kunne derfor ansætte eget personale.

Overlægen gik ind for metadonbehandling og havde en klinik til efterbehandling på Nytorvs fængsel. Han ønskede det som en almindelig regel, at en under anstaltsopholdet påbegyndt vedligeholdelsesbehandling med metadon fortsattes efter prøveløsladelsen. Dansk forsorgsselskabs læger var meget tilbageholdende heroverfor, og forsorgsafdelingen på Københavns fængsler var enig med forsorgsselskabet. Man enedes dog på et møde i direktoratet i oktober 1972 om kun at iværksætte metadonbehandling under afsoning på Københavns fængsler, hvis den kunne fortsættes i selskabets regi og skete efter aftale med overlægen og inspektøren. Der nedsattes et særligt metadonudvalg.

Overlægens socialmedicinske forskning begyndte i 1964. I 1972 omfattede den 25, der var på hash, 25 på amfetamin, 25 på opiater og 25 stoffri.

I 1969 ønskede Jersild lægeassistent Tage Voss ansat som yderligere reserve-læge. Direktoratet afslog imidlertid. Tage Voss forlod i forbindelse med Jepsen-sagen Vestre. I november 1971 udgav Tage Voss og Marianne Ziirsens bogen »Stofmisbrug, en samfundssydom«. I den anledning indeholdt »Ugeskrift for læger« den 15. november en udtalelse fra 6 læger, 2 laboranter og 1 forskningssekretær ved Vestre hospital, der præciserede, at det var en given sag at vise fuld loyalitet med betroet materiale, særligt med videnskabeligt arbejde i teamwork. Ophavsretten krænkedes, hvis enkelte benyttede fælles arbejde til kommerciel brug. Forfatterne forsvarede sig med, at Jersild smølede med arbejdet.

Den 25. november gav overlæge Jersild ved udkørsel ad hovedporten gennem jaguarens nedrullede siderude portner Meile besked om, at forskellige forskningsmedarbejdere deriblandt stud.psyk. M. Ziirsens ikke mere måtte indlades på Vestre. Da portneren var i tvivl om navne og sag, spurgte han inspektøren. »Information« bragte den 26. november en artikel: Nyt opgør på Vestre hospital. Marianne Ziirsens vil ikke sætte sine ben på Vestre fængsel længere.³¹

Gejstligt arbejde.

I 1968 var der afholdt 212 gudstjenester. Der havde været 4.750 samtaler med indsatte, ca. 16 om dagen, og man mente derved, at man havde direkte kontakt med 15% af det samlede belæg. Udlånet fra religiøst bibliotek var ca. 6.000 om året. Af egentlige mæglinger havde der været 18. Fra september 1971 afholdtes katolsk messe hver 14. dag og fra oktober 1971 gudstjeneste på engelsk hver 14. dag.

Den 3. november godkendte direktoratet, at en af fængselspræst Borg Hansen ønsket overdragelse af fængslets sølvkalk fra Ostindisk Compagnie til søfarts-

museet på Kronborg mod til gengæld af dette at modtage en moderne alterkalk, en disk, en oblatæske og 10 særkalke fandt sted.

I 1971 oprettedes en afdeling af professor Krebs »De små glæders legat«, så præsterne kunne sende julegaver til børn af indsatte fra deres forældre.

Jørgen Jepsen udtalte i et notat, at præsterne under de nuværende forhold var den gruppe, der kom nærmest en »behandlerrolle« i betydningen af tilbud om uformel mellemmenneskelig relation, en bistand med personlige problemer. De virkede også i et vist omfang som formidlere af kontakt mellem de øvrige personalegrupper og inspektionen.

Fængselspræst Borg Hansen udarbejdede Københavns fængsels introduktionsbrochure for indsatte »Hvem - Hvad - Hvor - Hvordan - Hvornår«, som uddeltes fra 1970.³²

Skolen.

Fra oktober 1968 iværksattes beskæftigelsesterapi og undervisning i fællesskab for hepatitis på post B og kvindesygehusets 2. etage. De indsatte var delt i 2 hold, der alternerede.

I februar 1970 deltog af et belæg på 470 indsatte de 181 i undervisningen. Nord- syd- og østfløjene havde hold i dagtimerne, tidligere havde de kun været med henblik på eksamen, men den almindelige undervisning var nu udvidet til såvel dag- som aftentimerne. Vanskeligheden var, at skolelokalerne lå i østfløjen. Man havde startet med hobbyundervisning, og der var 2 gymnastikhold. I vestfløjens fællesskabsafdeling var der undervisning om eftermiddagen og aftenen. Den omfattede særundervisning i dansk og regning, gymnastikhold og mere højskolepræget undervisning. I afsonerbarakken underviste 2 faste lærere og 4 timelærere i elementarfag og højskolefag. I 1970 ansattes en deltidsbibliotekar.

Foruden film arrangerede skolen underholdningsarrangementer i foredrags-salen til eks. i november 1970 med konferencier Leith Madsen, sangerne Annie Kitzner og Kurt Kindholm og guitaristen Stan West. Der var 2 forestillinger.

I oktober 1972 oplyste viceinspektør Lambæk, at der i den senere tid havde været en berettiget kritik af visse lærere. De benyttede timerne til at lade de indsatte spille kort. Undervisningslederen havde påtalt dette og fremhævet, at skolen måtte have et socialt sigte ved undervisning i elementarfag, derefter kom erhvervs- og uddannelsesmæssig og interessebetonet undervisning. Nogle lærere mente dog, at socialt samvær var vigtigt.³³

Psykologens arbejdsområde.

Psykolog Mogens Hein havde i januar 1970 kontakt med 12 indsatte, heraf 6 på eget initiativ, 2 henvist af forsorgen, 1 af pårørende og 1 af medindsatte. Ialt havde han 25 samtaler. Det månedlige antal af samtaler lå derefter på mellem 27 og 33.

De nu 2 psykologer redegjorde ved inspektør Heilbos tiltræden for deres arbejde, som de opfattede som klinisk behandling. De anvendte kun i ringe grad testning. De kom i forbindelse med klienterne ved henvisning. Samtalegrupper under skolen var fællesskabslignende arrangementer, som de mente faldt uden for deres arbejde.³⁴

Forsorgsarbejdet.

I 1969 rådede forsorgsarbejdet over 5 heldags- og 2 halvdagsforsorgsassistenter, 2 funktionærer fra opsynsstyrken, 2 forsorgsfuldmægtige og 1 forsorgsleder. Denne følte styrken stor nok til at kunne kontakte hver indsat. En stor del af de indsattes henvendelser krævede øjeblikkelig løsning. Det påhvilede forsorgsafdelingen at censurere post til og fra fængselsafsonere, der ikke var fritaget herfor. Dette var næppe en forsorgsopgave. I 1969 foretoges 14 prøveløsladelser af ungdomsfanger fra Vestre hospital.³⁵

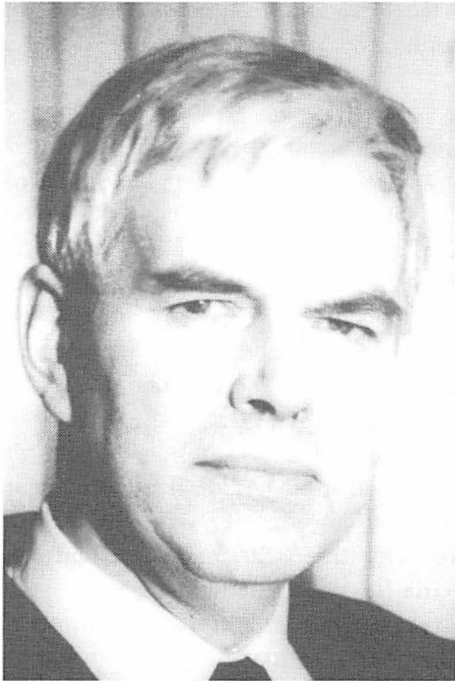
Ny direktør, ny fængselsinspektør og institutionsråd.

Den 1. august 1971 tiltrådte chefen for justitsministeriets lovafdeling Hans Henrik Brydenscholt som fængselsdirektør. Ved fængselsvæsenets fusion i 1973 med Dansk Forsorgsselskab og oprettelsen af kriminalforsorg i frihed blev han fra den 1. april 1973 direktør for kriminalforsorgen.

Brydenscholt fulgte, som Nordskov Nielsen havde antydnet, hans linje, men føjede 2 dimensioner til: et godt kendskab til narkoproblemer og en stærk interesse for management i forbindelse med professor Erik Johnsen, Handelshøjskolen. Han havde en stadig tankeudveksling med de 2 generaldirektører og ISS's direktør, udgav flere bøger og blev en veloplagt deltager i samfundsdebatten.

Som ny inspektør udnævntes fra den 1. april 1972 Jørgen Nielsen Heilbo. Han havde været dommerfuldmægtig, sekretær i socialministeriet og leder af tyske flygtningelejre; som fuldmægtig i flygtningsadministrationen blev han udlånt til straffelejren i Horserød som viceinspektør, forflyttet til straffelejren på Kragsskovhede, alt sammen fra 1945 -47. Han blev fastansat som viceinspektør og fængselsinspektør ved Statsfængslet i Horsens 1959 for i 1966 at vende tilbage til Statsfængslet på Kragsskovhede som fængselsinspektør. Hans karriere var således ikke sket i vekselvirkning med centraladministrationen, som det blev almindeligt. Så meget mere var han optaget af rets- og kulturfilosofiske problemer, som han gav udtryk for i sine senere til hvert år på Københavns fængsler kommenterede notater.

Ved sin tiltræden udtalte han den 4. april til det første institutionsrådsmøde, at han anså sig som koordinator i systemet og ikke var tilhænger af kollektiv ledelse. Han ville derimod medvirke til delegation i videst muligt omfang. Ved sit første møde med FO uddybede han delegationstanken derhen, at han først og fremmest ville give overvagtimester Knudsens stilling et andet indhold med hen-

Fig. 46. Fængselsinspektør Jørgen Heilbo, 1972- 84.

blik på, at denne skulle »svæve over vandene« med kontakt til afdelingerne og med kontrol og indseende med praksis der. En del af de opgaver, der varetoges af inspektionens medlemmer skulle delegeres til overvagtmasteren. Trivselsrapporten havde betydet, at byggeudvalget var blevet reorganiseret med henblik på kapacitetsnedgang og bygningsmæssige ændringer på Vestre. Det nedsatte kompetenceudvalg ville få betydning for Københavns fængslers struktur.

Han bevirkede, at der fra den 24. august 1972 hver torsdag udsendtes en orienteringsavis til alle poster og afsnit.

Ved bekendtgørelse 58/72 (bekendtgørelser og meddelelser erstattede nu inspektionsordrer) afløstes samarbejdsudvalget af et institutionsråd. Det bestod efter direktoratets bekendtgørelse af fængselsinspektør og viceinspektører, 3 overvagtmaster og vagtmester Eriksen, for FO af Harald Østergaard Pedersen, fængselsbetjent Aage Leander Karlsson, fængselsoverbetjentene Elof Jørgensen, Wulff Jensen og Johannes Emborg, desuden af fængselsforvalter Henry Rasmussen, sygeplejerske Merete Poulsen, forsorgsleder Kurt Breinholdt, undervisningsleder P. Mikkelsen, lærer Jon Kronegh, assistent Else Erichsen, medhjælper Carl Rav og som sekretær E. Ernstrand.

Efter budgetministeriets cirkulære nr. 25 af 16. februar 1972 og direktoratets midlertidige cirkulære af 22. marts 1973 afløstes institutionsrådet igen af et sam-

arbejdsudvalg, som det tidligere med en ledelsesside og en ansatteside og væsentlig med samme dog lidt udvidede personkreds.³⁶

Udvalg og cirkulærer.

Indtil 1930 havde fængselsdirektoratet ingen udvalg. I 1930 kom med straffeloven fængselsnævnet til, i 1932 tilsynsrådet vedr. arbejdsdriften, i 1933 tilsynsnævnet vedr. straffede personer, i 1946 udvalget vedr. centralskolen og i 1960 udvalget vedr. udbygning af ungdomsfængslerne.

Nordskovtidens centralistiske reformarbejde medførte en række direktoratsudvalg, pr. 1. januar havde man 38, 13 permanente og 25 ikke permanente, således at man var nødsaget til at udgive en fortegnelse med beskrivelse af udvalgene. Vigtigst var justitsministeriets centrale samarbejdsudvalg. Derefter af vigtighed for denne fremstilling er af de permanente kriminalforsorgens informationsgruppe, arbejdsgruppen vedr. behandling af stofmisbrugere, personalefordelingsnævnet, teknikudvalget og tjenestetidsudvalget. Af de ikke permanente skal nævnes arbejdsgrupperne vedr. revision af anordninger, vedr. udnyttelse af anstalterne, vedr. arbejdsmarkedet, vedr. delegation, vedr. forsøg med undervisning af de indsatte, vedr. narkomaner, vedr. fleksible tjenestetidsplaner, vedr. institutioner i Københavnsområdet, vedr. varetægt, strukturanalyseudvalget og byggeudvalget, som havde inspektør Heilbo som formand.

Fra 1976 - 80 (i Brydesholt-tiden) kom ca. 70 cirkulærer. Den 20. februar 1973 kom cirkulæret om, at direktoratet fra den 1. april 1973 benævntes justitsministeriet, direktoratet for kriminalforsorgen, idet administrationen af kriminalforsorgen i frihed overgik til justitsministeriet.

Desuden kom det år cirkulærer om de indsattes adgang til udlevering af egne effekter, anvendelse af arbejdspenge og tilsendte penge, om udgang, om brevveksling og besøg, om visitation, om udgivelse af indsatteblade, om fordeling af mænd idømt straf mellem anstalterne.

I 1974 kom cirkulærer om ikke-nordiske statsborgeres strafudståelse i andet land, ophævelse af selvmordsindberetninger vedr. indsatte med under 5 års straf, om pladsforholdene og venteres overførsel til arresthuse fra KF, om ansættelsesstop og ophævelse deraf, om præmiering af rationaliseringsforslag.

I 1975 kom cirkulærer om afskedigelse af tjenestemænd, om fordeling af straffede, om godtgørelse for fravær ved deltagelse i talsmandsmøder, om udgiften til fangernes underhold, forplejning og hjemsendelse, om behandling af sager om benådning og udsættelse af straffuldbydelse, om etablering af Ringgården, om anstaltslederens afgørelse ved prøveløsladelsessager på under 5 år, om indbringelse af afslag på varetægtsfællesskab for retten.

I 1976 kom cirkulærer om adgang til indsatte, om midlertidig standsning af indkaldelse af visse hæftefanger, om magtanvendelse over for indsatte, om arbejdsmæssige foranstaltninger over for indsatte, om bortfald af rutinemæssig

TB-undersøgelse af indsatte bortset fra KF, om indsattes anvendelse af arbejdspenge, om rectorundersøgelser og igen om indsattes udlevering af egne effekter.

1977 bragte cirkulærer om medicinudlevering til indsatte, om forkyndelse af udvisninger, om behandling af klager, om udstyr af de indsattes opholdsrum, om de indsattes beskæftigelse med terapiarbejde, om varetægtsfangers adgang til egne effekter, om indberetning til rigsregistraturen af udgange.

I 1978 kom cirkulærer om indberetning af belæg, om retningslinier for fordeling af forsorgsarbejdet mellem anstalterne og kriminalforsorgens afdelinger, om psykiatriske patienter, om lægeundersøgelse ved indsættelsen, om ugentlige indberetninger til politikontoret om varetægtsfanger, om adgangen til at anbringe indsatte i enrum, om indsattes adgang til at skaffe sig genstande til personligt brug, om udgang til varetægtsarrestanter, om anbringelse af varetægtsarrestanter, om anvendelse og fuldbyrdelse af disciplinærstraf, om adgang til at anbringe varetægtsfanger i enrum, om udlevering af beklædning til indsatte, om tandbehandling, om organisatoriske former for drøftelser med de indsatte, om psykiatriske patienter.

I 1979 kom cirkulærer om begrænsning i fastsættelse af særvilkår, om anbringelse af personer idømt frihedsstraf, om arkivering, om 40-timersugens arbejdspenge, revision af anbringelsescirkulæret, retningslinier for forsorgsarbejdet i arresthuse, udgifterne til briller, og personalets private forbindelse med klienter.

Derudover kom cirkulærer om arbejdspengesatser.

Indholdsmæssigt af større betydning var ophævelsen af de særlige sanktioner ved loven af 13. juni 1973 og af- og nedkriminaliseringslovgivningens ønske om flere betingede domme og domfældtes ret til som udgangspunkt at udstå deres straf i åben anstalt. I 1974 opprioriterede kriminalforsorgen informationsvirksomheden. I 1975 arbejdedes med strukturrationalisering, ved etableringen af institutionen Ringgården skabtes et samarbejde med socialforvaltningen på Vesterbro. Vigtigst var iværksættelsen af Skadhaugeplanen, som fra arresthustiden og under hele afsoningsforløbet skabte undervisnings- og uddannelsesmuligheder for de indsatte væsentligst til 10. klasseniveauet. I 1976 medførte strukturrationaliseringen nedbringelse af personaletallet med 200 samtidig med, at det daglige belæg faldt til 3.000. I 1977 førte arbejdet med en tilpasningsplan til belæget et fuldstændigt personalestop. Tankerne i betænkningen Kriminalforsorg- socialforsorg, der væsentlig gik på nærheds- og kontinuitetsprincippet i den indsattes forsorgsmæssige tilknytning, blev ført ud i livet. I 1978 nedsatte justitsministeren en arbejdsgruppe vedr. indsmugling og handel med narkotiske stoffer og vold blandt de indsatte. I 1979 afsluttedes strukturændringerne. Der konstateredes en kriminalitetsstigning, som medførte en venterkø til afsoning.³⁷

Bekendtgørelse om varetægtsfængsel.

I forbindelse med ændringer i retsplejeloven pr. 1. oktober 1978 udfærdigede

justitsministeriet ved justitsminister Nathalie Lind og kontorchef Waagensens underskrifter bekendtgørelse af 12. september 1978 til afløsning af kongelig anordning af 24. december 1932.

I § 1 sloges den fra 1700-tallet gældende regel om varetægt fast: Arrestanterne var alene undergivet de indskrænkninger, som var nødvendige til sikring af fængslingens øjemed eller opretholdelse af orden og sikkerhed. Men så føjedes som stk. 2 til: Kriminalforsorgen skal yde bistand til at begrænse de erhvervs-mæssige, sociale og personlige ulemper, som følger af varetægten. Herudover tilbydes bistand til løsning af andre tilsvarende problemer. Anbringelse uden for varetægtsfængsel kunne ske af helbredsmæssige grunde.

Efter § 3 skulle varetægtsarrestanter så vidt muligt have adgang til fællesskab, retten kunne dog bestemme isolation af hensyn til fængslingens øjemed, og inspektøren kunne bestemme midlertidigt enrum.

Ved indsættelsen skulle arrestanten orienteres om forholdene og vejledes om reglerne. I fritiden skulle han have passende muligheder for at holde sig orienteret ved avislæsning, radio og fjernsyn. Han skulle dagligt have mindst 1 times frisk luft, på søn- og helligdage mere.

Efter § 17 skulle varetægtsarrestanter med adgang til fællesskab gennem valgte repræsentanter eller på anden måde have mulighed for at udtale sig om og øve indflydelse på generelle spørgsmål, der angik tilværelsen i institutionen. Der måtte ikke rettes henvendelse til pårørende eller andre uden for kriminalforsorgen for at indhente oplysninger om arrestanten uden hans samtykke, til gengæld skulle der tilvejebringes oplysninger af betydning for hans ophold fra politi og retsvæsen. Der kunne med politiets samtykke gives udgang, når særlige omstændigheder talte derfor.

Efter § 25 skulle institutionens personale give arrestanten mulighed for personligt at redegøre for sine problemer. Kunne personalet ikke løse problemerne, skulle der rettes henvendelse til andre offentlige myndigheder.

Personalet måtte stadig ikke benyttes til at udforske arrestanten. Væsentlige spørgsmål vedrørende hans forhold skulle behandles af et råd af funktionærer. Institutionens leder eller stedfortræder havde arrestanten ret til at få i tale, ligesom andre ledende funktionærer. Klager over personalet indgaves til inspektøren eller direktoratet, og hvis arrestanten ikke fik medhold eller svar inden 14 dage, kunne klagen indbringes for retten.

Magtanvendelse over for varetægtsarrestanter måtte kun finde sted, når det var absolut nødvendigt for at afværge truende vold, betvinge voldsom modstand, for at hindre selvmord eller anden selvbeskadigelse, for at hindre undvigelse eller standse undvegne og for at gennemtvinge en påbudt foranstaltning.

Efter § 35 kunne disciplinærstraf ikendes i form af strafcelle eller bøde. Varighed af strafcelle var højst 2 uger. I stedet for disciplinærstraf kunne der tildeles advarsel.

Bekendtgørelsen trådte i kraft den 1. oktober 1978. Til den sluttede sig direktoratets cirkulære af 13. september 1978 om anbringelse af varetægtsarrestanter.³⁸

Byggeudvalget.

Tilsyneladende af størst betydning for Københavns fængsler blandt direktoratsudvalgene var genoplivelsen af Byggeudvalget af 1966 nu med Storkøbenhavns arresthusforhold som emne og inspektør Heilbo som formand. Desuden deltog blandt andre politimestrene Grau, Gladsaxe, og Jørgen Nielsen, Helsingør, fængselsinspektør Erik Christensen, Horserød og arrestforvarer Harald Østergaard Pedersen, Svendborg. Fuldmægtig Ilse Cohn var sekretær.

Et af de første emner var anvendelsen af »Lynetten« som aftrappingsanstalt til aflastning for Københavns fængsler. Indtil Lynetten blev indrettet, blev Fyrskibet anvendt.

Den 9. april 1976 afgav byggeudvalget indstilling om, at der blev truffet principbeslutning om etapevise ombygninger på Vestre fængsel, fløj for fløj samt opførelse af en værkstedsbygning og en idrætshal. Den 1. maj forelagdes skitseprojekt, den 1. oktober gav direktoratet sin godkendelse. Forudsætningen var, at kapaciteten blev nedbragt til 360 pladser, og at den panoptiske byggeform blev forladt.

Udvalget skulle også tage stilling til opførelse af et nyt varetægtsfængsel med den lille afdelings struktur.

I 1977 nedsatte udvalget 2 arbejdsgrupper, en om værkstedsbygning og en om sportshal, og arkitekten kom med forslag. Dertil føjedes i september samme år forslaget om en skolebygning og om en ny port med ændring af ringmurens forløb. Budgettet nærmede sig de 50 millioner kr..

Udvalg på Københavns fængsler.

Også på Københavns fængsler var der i Worms sidste og Heilbos første tid nedsat en del udvalg, i 1973 var der 13, og samarbejdsudvalget vedtog i november en reduktion til 4, nemlig ringmursudvalget, koordinationsgruppen, bladudvalget og kantineudvalget. I takt med reformproblemerne kom dog hurtigt flere som et udvalg i 1974 til prioritering af byggevedligeholdelsesarbejder, og en gruppe om de indsattes beskæftigelse og en gruppe om udlevering af effekter.

Samarbejdsudvalget beskæftigede sig fortløbende med personalesituationen. Annoncering gav ikke tilstrækkeligt nye betjente, og der blev opnået udstationering af 5 fængselsbetjente til København i 1973. Da Østergaard Pedersen i november 1973 blev arrestforvarer i Svendborg, blev fængselsbetjent Aage Leander Karlsson ny formand.

Fra torsdag den 14. marts 1973 indførtes efter drøftelser på Samarbejdsudvalget om kompetencefordelingen mellem personalegrupperne og principbeslutning samarbejdsgrupper vedrørende forholdene i fløjene. De benævntes fløj-

grupper og holdt ugentlige møder. De etableredes ikke blot på Vestre, men også på Blegdamsvejen og Politigårdens kvindefængsel. Etagerne benævntes herefter afdelinger og postbetjentene afdelingsbetjente. Faste medlemmer af grupperne var en viceinspektør som leder, 4 afdelingsbetjente, en for hver etage, 1 fløjoverbetjent, 1 vagtmester, 1 forsorgsmedarbejder tilknyttet fløjen, 1 afdelingsværk-mester, 1 lærer efter lærergruppens fløjfordeling. Fløjoverbetjenten fik sekreta-riatsfunktionen.

Fløjgruppen virkede for information mellem personalegrupperne om de enkelte indsattes forhold og koordinerede bestræbelserne med hensyn til de enkelte indsatte. Ved spørgsmål om prøveløsladelse, udgang og lignende skulle vicein-spektøren være til stede.

Afdelingsbetjentene tillagdes i højere grad end hidtil kompetence bl.a. til at vælge gangmænd og beslutte lys I, at udlevere breve og udelukke fra fællesskab. Der skulle dog i alle tilfælde straks ske underretning til fløjoverbetjent og vagt-mester.

Den 22. maj 1975 iværksattes en ny fløjstruktur som led i Københavns fængs-lers samlede rationaliseringsforslag til direktoratets strukturomlægninger, men alene efter aftale med FO og vagtmesterforeningen. Der indførtes fløjvagt-mestre, som forestod arbejdet i fløjene. Også postarbejdet selvstændiggjordes i højere grad. De ny fløjvagtmestre blev i sydfløjen Palle Schunck, i nordfløjen Juul Jensen, i østfløjen Hans Dølnov og i vestfløjen Knud Christiansen.

Strukturrationaliseringerne og de tilsvarende besparelser på 4,2 millioner kr. gjorde det i 1975 problematisk for FO's ny formand Jørgen Wulff Jensen, om or-ganisationen kunne forblive i samarbejdsudvalget. I 1976 ville man ikke med-virke til yderligere rationaliseringer, før en rationaliseringsgevinst var i hus. Den kom dog den 1. april 1976 med omklassificering af 13 stillinger som overbetjent til vagtmesterstillinger i lønramme 13, og den 1. oktober med 2 stillinger som vagtmester i 14. til vagtmester i 16., 5 stillinger som vagtmester i 13. til 14. og 12 stillinger som overbetjent i 9. til vagtmester i 13..

Wulff Jensen var i 1976 imod socialforsorgens regional tanker og henviste til, at Dansk fængselsforbund ønskede prøveløsladelser afskaffet mod reduktion af dommene med 1/3. Forsorgsudvalgets betænkning om de 4 hovedprincipper kunne FO tilslutte sig.

I 1977 var der samråd om talsmandsordningen i samarbejdsudvalget om en ar-bejdsgruppes forslag om plenummøde 1 gang månedligt med de indsatte i fløj-ene og en fast personalerepræsentation. Der var enighed om, at man i hvert fald ikke skulle have en talsmandsordning.

I september 1977 drøftedes Brydensholts forslag om tilpasning af personalesi-tuationen til belægssituationen. Det faktiske belægningstal var nu 461, en del af Blegdamsvejen måtte tages i brug og planlagte besparelser på opsynet nedsættes med 3.⁴⁰

Brydensholts afgang.

Direktør Brydensholts strukturrationaliseringer og tilpasning af personalesituationen til belægssituationen var blevet krydset af en stigende kriminalitet fra 1977 og et deraf følgende stigende antal personer, som afventede indsættelse til fuldbyrdelse af deres straf. Dette skabte igen stigende personalemæssige og finansielle problemer. I 1979 var underskuddet 11 millioner, og kriminalforsorgens organisationer Dansk fængselsforbund, Kriminalforsorgsforeningen og Inspektørforeningen meddelte den 11. december 1979 justitsministeriet, at foreningerne ikke længere havde tillid til direktør Brydensholt, og at man som konsekvens deraf udtrådte af samarbejdet i udvalg med videre. Den 14. december afholdtes der møde med departementschef Niels Madsen, som underrettede ministeren. Justitsministeren og departementschefen havde drøftelser med direktør Brydensholt, som derefter meddelte, at han ønskede at blive konstitueret som landsdommer. Dette ønske blev imødekommet, og fængselsinspektør Frits Hellborn, direktoratet, skulle fungere som direktør fra den 7. januar 1980. Efter meddelelse herom gav organisationerne tilsagn om at genoptage samarbejdet. Der skete en genoprettelse af nedlagt belægskapacitet og en tilsvarende udvidelse af det uniformerede opsynspersonale.

Belægssituationen på Københavns fængsler var dog længe anstrengt, man måtte genåbne Blegdamsvejens fængsel efter sommerlukning allerede sidst i juli og dobbeltbelægge cellerne på Vestre. FO's formand Poul Nielsen og næstformand Alf Pedersen krævede sidst i november dobbeltbelægningen standset omgående, idet man befrygtede aktioner fra medlemmerne. Overvagtimester Karlsson så ingen mulighed derfor og udtalte, at det tilsyneladende var bestyrelsens formål at holde en dyb utilfredshed i live.⁴¹

Ny forsorgsstruktur.

På grundlag af betænkningen »Kriminalforsorg - socialforsorg« afgivet af det af justitsministeriet i 1978 nedsatte planlægningsudvalg vedrørende forsorgsarbejde, betænkning nr. 752, indledtes den 15. januar 1979 et forsøg med en ny forsorgsstruktur byggende på 4 principper: Tidligtprincippet, nærhedsprincippet, kontinuitetsprincippet og koordineringsprincippet.

Den 22. juni 1979 nedsatte direktoratet en opfølgingsgruppe, som fik til opgave i 2 år at følge forsøget. Det fremgik af høringsvar, at den ny struktur generelt havde forbedret forsorgsarbejdet. Alene kontinuitetsprincippet, hvorefter den indsatte under hele forløbet i kriminalforsorgens regi skulle have samme sagsbehandler, var vanskeligt på grund af anstaltens uhensigtsmæssige beliggenhed. Heilbo svarede med et forslag om, at Københavns fængsleres forsorgsafdeling ikke blot skulle bibeholdes, men udvides og fungere som anstaltens forsorgskontorer.

Ved cirkulære af 28. december 1982 fulgte direktoratet opfølgingsgruppen i

begrænsningen af kontinuitetsprincippet: Det forsorgsmæssige arbejde varetoges af det tjenestested, der aktuelt havde klienten i tilsyn eller anstalt. I kriminalforsorgens anstalter varetoges forsorgsarbejdet af anstaltens forsorgsafdeling. Varetægtsarrestanter og afsonere i arresthuse betjentes af den afdeling, i hvis område arresthuset lå. Varetægtsarrestanter og afsonere i Københavns fængsler betjentes for indsatte med bopæl i det storkøbenhavnske område af den afdeling, i hvis område den indsatte sidst havde været tilmeldt folkeregisteret. Andre indsatte betjentes af forsorgsafdelingen på Københavns fængsler.⁴²

Kontaktgruppe med politiet.

Den 11. januar 1975 nedsattes en arbejdsgruppe mellem politiet og kriminalforsorgen om transportopgaver. Problemer om disse bestod især mellem Københavns fængsler og Københavns politi. Gruppens praktiske arbejde førte ikke til store resultater, men den blev udgangspunkt for at tage bredere problemer op. Inspektør Heilbo havde skrevet til politidirektøren om reglerne for besøg og brevveksling, og politiet følte trang til en drøftelse af større sammenhænge. Oprindeligt blev den etableret uden inspektøren, men kom inden sommeren op på lederplan. Gruppen havde ikke formel kompetence, men de forslag, gruppen blev enige om, kunne gennemføres ved henvendelse til kompetente organer. Omegnens politikredse deltog straks efter oprettelsen.

I foråret 1975 drøftedes forholdet mellem klagesager i fængslet og politisager og visitation af kvindelige indsatte, som Politigårdens fængsel hidtil havde måttet tage sig af for politiet. Politiet havde kun gode erfaringer med fællesskabsordningen. Måske gav den dog flere isolationer. Forskellige problemer afklaredes: en kvindelig fængselsbetjent havde nægtet at se efter en anholdt kvinde med heroinpakke i endetarmen. Lægerne forlangte godkendelse fra vedkommende, før visitation kunne ske. I sidste halvår drøftedes en ordning med rigsregistraturerklæringer til fængslet. Københavns fængsler ønskede instruktion om narko ved repræsentanter fra narkopolitiet, hvilket skete.

I 1976 meddeltes det politiet, at alle indsættelser skulle ske til Politigårdens fængsel. Politivadokat Nørgaard rejste spørgsmålet om adgang til at gennemse en sigtets celle. Der var enighed om, at kendelse var unødvendig, når sigtede gav tilladelse. Man drøftede om anholdte fra Hvidovre og Glostrup kunne henvises til det kommende ny arresthus i Køge.

I november 1976 rejstes spørgsmålet, om gruppen også skulle omfatte dommere. Nørgaard mente, at så måtte også kommunerne og advokaterne med. Der blev enighed om dommere og advokater. På samme møde var der beklagelse af, at fængslet ikke vidste, hvorfor udenlandske indsatte blev tilbageholdt, og om ambassaderne blev underrettet. Nørgaard oplyste, at fremmedlovsfolk blev gjort bekendt med grundlaget for tilbageholdelse og adgang til domstolsprøvelse, ambassaderne underrettedes efter ønske.

I 1977 var politiets stationsledere betænkelige ved den ny forsorgsstruktur, som medførte kontakt udefra til isolerede varetægtsfanger. Forsorgsmedarbejderne fra Københavns 9 distrikter fik derefter kun adgang til cellerne udstyret med legitimationskort, og de skulle gennemgå et introduktionskursus.

I 1978 - 79 drøftedes særligt visitationen, hvor fængselspersonalet følte sig tilskyndet af politiet til en videregående visitation, end reglerne tilsagde. Der var enighed om, at hidtidig praksis fortsatte, og at personalet ikke undersøgte legemshulerne. Isolationsspørgsmålet, som havde stor offentlighed, drøftedes. Der var enighed om, at 14-dages reglen for fællesskabs iværksættelse var ophevet med retsplejelovens ændring, og der skulle føres kontrol med, at isolation ikke udstraktes længere end nødvendigt. Politiet påtalte tilfælde, hvor isolationen ikke havde været effektiv. Københavns fængsler havde efter retsplejeændringen den 1. oktober 1978 behov for flere fællesskabspladser. Der var vanskelighed med etablering af delvis isolation, men dommerne ville ikke fraskrive sig retten dertil. Retsplejeloven foreskrev heller ikke nogen tidsramme for isolation.

I 1981 var spørgsmålet om en forbedret lægeordning ved indsættelsen rejst af advokat Manfred Pedersen. Heilbo mente, en forbedring ville ske, hvis anholdte var omfattet af fængslets lægeordning. Særligt drøftedes det efterhånden akutte spørgsmål om bodypackere. Der var betænkeligheder af etisk, lægelig, sikkerhedsmæssig og personalemæssig karakter ved fængslets overtagelse af behandlingen af dem, men efter at justitsministeriet havde meddelt, at den hidtil fulgte ordning ikke var i strid med retsplejeloven, stadfæstedes det, at bodypackere først skulle passere retsmedicinsk institut for gennemlysning og derpå indlægges på Vestre hospital under opsyn til pakkerne var passeret.⁴³

Ringmursudvalget.

Den 11. september 1972 blev der nedsat et ringmursudvalg til at foreslå sikring mod undvigelse. Ringmuren var 720 m lang og højden varierede fra 4 1/2 m til 6 1/2 m på grund af faldet i terrainet. Udvalget foreslog en forhøjelse. Murkronen skulle fjernes, og der måtte laves afrundet afslutning. Nedløbsrør på bygningerne måtte lægges ind i muren og portneren sikres med gitterport. Fængselsbygningerne måtte sikres med et alarmanlæg opfundet af lærer Hansen, Vridsløselille og anbefalet af ingeniøren. Der skete dog ingen ændringer af muren.⁴⁴

Bygninger og arealer.

Cellekapaciteten faldt i sydfløjen fra 122 til 118 ved afgivelse af celler til den ny laboratoriebygning og ville falde yderligere med 4 celler, når forsorgen skulle flyttes ud i fløjene. Overvagtimesteren kunne ikke tiltræde, at der også blev inddraget celler til en værkstedsbygning.

Den 6. september 1972 bemyndigede direktoratet fængslet til at sætte et kantinebyggeri i gang i den tidligere centralskolebygning.

I 1973 installeredes et personsøgeranlæg, og transportholdet, rengøringsholdet, haveholdet, malerholdet, instruktionsvagtmester og fløjoverbetjente fik personsøgere.

I forbindelse med ombygning af Nytorv fremsatte arkitekten plan om overdækket gang fra arresten til dombygningen. I 1976 var forbindelsesgangen tilendebragt, og det var vanskeligt at nå til enighed med stadsarkitekten om farver.

I december 1973 begyndte en hovedstandsættelse af fløjene efter en firårig plan. Arbejderne begyndte i nordfløjen, men var vanskelige på grund af belægningspres.

I 1975 forhandlede skriftligt med Københavns idrætspark om Baunehøj idrætsanlægs benyttelse af en del af Vestre fængsels areal mod syd. Idrætsparken fik en brugsadgang, men Heilbo sikrede sig den 23. juni, at der ved brugsadgangens ophør skete regulering af hegnsføringen tilbage til Vestres arealafgrænsning uden udgift for staten.

På grund af indsattes gentagne klager over træk i cellerne iværksatte fængselsforvalter Haugaard Nielsen i 1976 en ingeniørgennemgang med henblik på energibesparende foranstaltninger. På grund af konstruktionen var forsatsvinduer og tætningslister umulige. I maj 1978 bevilligede direktoratet kr. 425.000 til energibesparende foranstaltninger på Nytorv og Vestre, bl.a. vindues- og loftisolerings. Den 5. november 1982 bevilligede direktoratet kr. 190.000 til udskiftning af Nytorvs tag.

I 1978 indrettedes et værksted i den tidligere hæftebarak ved nedrivning af skillevægge.

I 1979 bemyndigedes fængslet til at iværksætte arbejder med gitterporte til sikring af hoved- og centralport på Vestre for kr. 50.000. Den 30. maj 1975 tiltrådte direktoratet kondirum med sauna for personalet. Rummet lå i tagetagen ved sygehusbygningen. Udstyret kostede kr. 22.125. Det blev i de to første uger besøgt af 59 funktionærer.⁴⁵

Legetøjsproduktionens ophør.

Den 27. juni 1977 ophørte arbejdet for Dansk legetøjsfabrik med levering af restorder. I 1976 havde fængslet meddelt firmaet, at man ikke kunne modtage flere ordrer på grund af firmaets henholdenhed. Ophøret havde dog også indre årsager. Faget var ved at udgå i produktionen på grund af belæggets nedgang, og fordi et større antal indsatte foretrak at gå til undervisning i stedet for arbejde. Fængslets trælegetøj kunne heller ikke konkurrere med importen af plasticlegetøj. Bortfaldet af legetøjsproduktionen bevirkede dog ikke arbejdsmangel, idet man kompenserede med udvidet småfagsarbejde og forventede en større møbelproduktion.⁴⁶

Fig. 47. Det første tv- overvågningspanel

Offentlige myndigheder og fængslets bygninger. Brand.

Miljø- og levnedsmiddelkontrollen besøgte i 1977 Vestres køkken og kunne godkende det på betingelse af istandsættelse af kælder, defekte køkkenborde, tætning af varmeskabe og ovne, udskiftning af et køleskab og installering af håndvaske for varmt og koldt vand. Den 19. september 1977 påbegyndtes en modernisering. Imens fik man mad fra militæret.

Arbejdstilsynet besøgte i marts 1976 snedkeriet og forlangte nedbringelse af støjniveaue. Fængslet fik bistand fra Teknologisk institut til løsning af sagen.

I august 1980 meddelte arbejdstilsynet dispensation for loftshøjden i den ny besøgsbygning. Den ny besøgsbygning blev taget i brug den 27. maj 1974.

Derimod havde man det lettere med brandtilsynet. En privatperson henvendte sig i 1980 til brandvæsenet om brandtilsyn på Vestre fængsel. For øjeblikket var der 2 mand i hver celle i nord- og sydfløjen, det indebar to træsenge med sengetøj, 2 stereoanlæg og 2 fjernsyn i hver celle. I tilfælde af ildløs ville 2 personer opholde sig indelåst i cellen uden chance for at overleve. Brandvæsenet svarede den 28. november, at justitsministeriet havde afgjort, at de for hoteller m.v. udstedte bekendtgørelser om brandværnsforanstaltninger ikke gjaldt for fængsler, og at brandvæsenet ikke have hjemmel til at stille krav til Vestre fængsels indretning og drift.

Den 23. december 1979, kl.15.30 hørtes et højt brag på post R på Vestre fængsel, og det røg ud ad døren. Da den blev åbnet, slog flammer ud, og det var umuligt at komme ind. Ilden blev bekæmpet med brandslutningsmateriel. Den indsatte lå under vinduet, ambulancen blev tilkaldt, og han blev indlagt på hospital.⁴⁷

TV, mikrobølgeanlæg og sikkerhed.

Efter forslag fra Københavns fængsels teknikutvalg udarbejdede den tilsynsførende ingeniør i september 1975 forslag til et udendørs alarmanlæg for Vestre fængsel, et TV- overvågningsanlæg, et internt alarmanlæg, en udbygning af det eksterne personsøgeranlæg, samtaleanlæg eller alarmanlæg for Blegdamsvejen og Politigården og et udendørs alarmkald for Blegdammen. Udgiften ville blive kr. 1.800.000.

Direktoratet godkendte den 14. juli 1977 etablering af internt TV fra natvagtmesterkontoret til vagtområdet, udbygning af overvågningen ved hovedporten, opsætning af gitterport i centralporten med anvendelse af en port fra Ringe, ekstra radiosender i transportvognene, en betjeningspult med omskifteranlæg og en sikring af tagednløbsrørene, ialt til kr. 141.000. Den 1. juni 1980 trådte Tv-overvågningen og kortbølgealarmen i kraft, overvågningen indgik som en del af en alarmplan aftalt med Københavns politi.

I 1981 fortsattes en udskiftning af cellelåse med en bevilling af 26. august 1981 på kr. 100.000. Den var påbegyndt i 1979. I december 1982 afsluttedes den med bevilling på kr. 390.000.⁴⁸

Retterne.

I november 1973 godkendtes bygningsprojektet til Hvidovre arrestafdeling med personalerum, toilet og enkeltmandsceller i kælderen. Et detailprojekt om tilbygning til retsbygningen med 4 arrestrum og et vagtlokale forelå i december 1974. Der var i 1975 ikke bemærkninger til indretning af arrestantskabe og vagtrum i retsbygningen i Rødovre, dog at transportvejen til retslokale 2 ikke var hensigtsmæssig. Til Glostrups ny retsbygning var tilkørselsforholdene ikke rummelige nok, og dørene måtte være kraftigere i arrestantrumene. I Gladsaxe flyttede politi og ret til en ny bygning på Fremtidsvej den 26. marts 1975.

I 1977 var byggeriet afsluttet i Glostrup og Gladsaxe. I Rødovre ville det blive afsluttet i 1979. I Gentofte var 5 arrestrum projekterede, i Ballerup 4, i Tåstrup og i Brøndbyerne havde man taget højde for indretning af arrestrum. I Østre landsret blev der foreslået nedlæggelse af et par celler for indretning af personalerum. I januar 1982 gav direktoratet bemyndigelse til oprettelse af en 6 - 8 cellers afdeling for anholdte fra Glostrup politikreds i afdeling A på Vridsløselille.⁴⁹

Kvindefængselsafdelingen.

Som led i kriminalforsorgens rationalisering flyttedes kvindefængselsafdelingen på Politigården den 28. maj 1975 til Vestre fængsel. Modtagelsesafdelingen for anholdte kvinder flyttedes til mandsafdelingen på Politigården, som fremtidig modtog såvel mænd som kvinder.⁵⁰

Bevægelser inden for personalet.

Fængselsoverbetjent Harald Østergaard Pedersen udnævntes i 1973 til arrestforvarer i Svendborg fra den 1. oktober. Fra den 1. september blev andenpræst Poul Juul Nicolaisen fængselspræst og i hans sted Jørgen Worsaae Rasmussen andenpræst.

Indenfor viceinspektørområdet var der i perioden nærmest turbulens. I april 1973 tiltrådte cand.jur. Hans Jørgen Engbo som bistand for fængselsinspektøren. Den 4. maj blev viceinspektør Folmer Lambæk fritaget for tjeneste med henblik på færdiggørelse af arbejdsgruppen under tjenesteudvalget. Viceinspektør Helle Hald fungerede da på deltid og fik sin tjenestetid forhøjet. Viceinspektør Ole Hansen fungerede som stedfortræder for inspektøren. I august 1974 blev Ole Hansen forstander for personaleskolen. Fra den 1. april 1975 blev Lars Gustav Nielsen viceinspektør. Lars Nielsen og Helle Hald overgik til 3/4 tid og fuldmægtig Erik Petersen udstationeredes som viceinspektør den 1. november 1976. Den 1. februar 1977 udstationeredes Jens Borg Nielsen som viceinspektør. Viceinspektør Kurt Tågegård, der tiltrådte i 1977, udstationeres som fængselsinspektør på Kragsskovhede og blev i 1979 fængselsinspektør i Nyborg. I stedet kom Engbo tilbage til København, han gik i oktober 1980 til Kragsskovhede, og Hans Henrik Brøndsted udstationeredes i november som viceinspektør. Borg Nielsen blev stedfortræder for Heilbo.

Med Thorvald Knudsens afgang i 1974 og ansættelse som tjenestetidskonsulent for direktoratet, blev stillingen som ledende overvagtimester ledig. Det centrale forfremmelsesnævn indstillede 3 af 6 ansøgere, men Heilbo ønskede flere ansøgere og mente at have mulighed for at fremkalde en ansøger med ekstra egnethed. Derefter fremkom 9 ansøgere, og Heilbo indstillede og justitsministeriet ansatte fra den 1. februar 1975 fængselsoverbetjent Aage Leander Karlsson som overvagtimester i 25. lønramme.

På forsorgsområdet udnævntes Ole Jacobsen til Horserød som forsorgsleder, og Kurt Breinholdt kunne tænke sig at komme tilbage fra 1. november 1974 for i 1977 at blive afdelingsleder i den fri kriminalforsorg. Forsorgsfuldmægtig Birgit Henriksen fungerede, men der var ingen ansøgere under de usikre omrokingeringer på grund af forsorgens ny struktur. Da forholdene var afklaret, udnævntes fra den 1. oktober 1979 Frede Kruse-Christiansen. Forsorgsfuldmægtig Gunnar Lau blev ansat fra den 1. april 1978 i 9. afdeling, men søgte straks tilbage som forsorgsassistent, men blev dog som hidtil forsorgsfuldmægtig. I 1978 blev under-

Fig. 48. Aage Leander Karlsson. FO- formand 1973- 75. Ledende overvagtimester 1975-83. Fra 1983 tjenestetidskonsulent (senere kontorchef) i direktoratet.

visningsleder Jon Kronegh undervisningsleder i Horserød, og i 1979 blev undervisningsleder Torben Rasmussen, Vridsløse, undervisningsleder. Han blev i 1981 ansat på personaleskolen, og fængselslærer Lone Andersen blev den 1. februar 1982 undervisningsleder.

Fra den 1. august 1977 blev Arne Haugaard Nielsen fængselsforvalter. I 1979 flyttede han til direktoratet som hovedbogholder, og Poul Kastrup Jørgensen blev udnævnt. I 1978 blev vagtmester Juul Jensen instruktionsvagtmester indenfor ledende overvagtimesters område. Fra den 1.april 1981 blev vagtmester Palle Schunck overvagtimester i 21. lønramme. I 1976 opsloges stillingen som sideordnet overlæge og blev besat med 1. reservelæge Cornelis Stuij fra den 1. januar 1977. Efter mange og lange samarbejdsvanskeligheder på Vestre hospital skrev justitsministeriet den 28. december 1976 til overlæge Torben Jersild om Stuijs udnævnelse til overlæge i lønramme 37 og kriminalforsorgens lægelige konsulent. Man fritog fra den 1. januar 1977 Jersild fra disse arbejdsopgaver, og han stilledes efter aftale til rådighed for varetagelsen af forskningsopgaver for kriminalforsorgen bestående af bearbejdelse af hans hidtidige videnskabelige arbejdsmateriale. Han havde med udgangen af december 1977 erklæret sig indforstået med at søge afsked med pension. Torben Jersild rejste først til Australien og derpå til USA.

Fra den 1. februar 1975 var Anne Merete Hempel ansat som fængselsoversygeplejerske. Fra den 1. september 1977 blev Leif Arnvig udnævnt.

Fra den 1. oktober 1980 blev Ib Pedersen 1. maskinmester og i 1981 Anne Marie Preisler organist med kvote 80.

Det var et ret skiftende civilt personale, Heilbo havde.⁵¹

Tjenestetid- planer - og forhold.

I marts 1973 drøftede Heilbo med den kvindelige tillidsmand Karen Knudsen anvendelsen af kvindelige fængselsbetjente som opsyn også for mandlige indsatte, og Karen Knudsen var indforstået med, at kvindelige betjente kunne anvendes til besøgstjeneste, blot det var frivilligt. Heilbo mente, at det måske mest var de yngre årgange af personalet, der var indstillet på at blande kønnene. FO's formand Aage Karlsson betonedede, at der efter FO's opfattelse »meget vel kunne tænkes sikkerhedsmæssige betænkeligheder« inden for forskellige postområder. Personer, der indgik i forsøg, måtte være indstillet herpå.

Direktoratets krav om rationaliseringsforslag medførte, at inspektør Heilbo den 9. maj 1975 opnåede enighed med FO og vagtmesterforeningen efter et halvt års drøftelse. I forbindelse med det samlede rationaliseringsforslag gennemførtes kvindefængslets flytning og en ny fløjstruktur. Rationaliseringen skulle afhjælpe personalemangelen. En forudsætning var det, at der efter annoncering skete ansættelse på prøve i passende omfang. Den 20. oktober oplyste direktoratet, at det samlede personaletal inden den 1. oktober efter aftale med finansministeriet skulle være nedsat med 215 stillinger fra 3.430 til 3.215, deraf opsynspersonalet med 103, værkpersonalet med 38 og administrationspersonalet med 74.

Siden 20-erne havde turnussystemet ligget fast med 3 dages tjeneste og 4. dag fri. Tjenestetidsudvalget, af hvilket Østergaard Pedersen og Karlsson var FO's medlemmer, fremkom i foråret 1974 med forslag til 3 nye turnussystemer: en fire-dages turnus, en tredagedsturnus og en seksdagedsturnus. Ved urafstemning fik den tredagedsturnus 76,4% af stemmerne. Stemmeprocenten var 70. Det var klart, at personalet foretrak kort og koncentreret tjeneste. Der måtte herefter regnes med en personaleudvidelse på 15 mand. Direktoratet tog forbehold og ville forhandle nærmere, men var indstillet på turnus med 2 arbejdsdage og en fridag. Karlsson mente, at det krævede 472,4 mand. Dette tal nåedes dog ikke. Turnusplanen blev imidlertid godkendt, i februar 1977 forlænget og den 8. juli 1979 endelig godkendt.

Den 5. marts 1976 indgik Dansk Fængselsforbund, kriminalforsorgsforeningen og HK en aftale med finansministeriet om klassificering. Fra den 1. oktober 1975 forhøjedes samtlige fængselsoverbetjente fra 8. til 9. lønramme, den ledende overvagtimester forhøjedes fra 25. til 31., fængselsbogholderen fra 22. til 25., 1. maskinmester forhøjedes fra 24. til 26. og forsorgslederen fra 27. til 29. Fra den 1.april 1976 forhøjedes derefter 13 fængselsoverbetjente fra 9. til 13. løn

ramme. Fra den 1. oktober 1981 indgik direktoratet en aftale med FO.

Turnusordningen var herefter: 1. dag fra 13 - 21.30, 2. dag fra 6 - 14.30, 3. dag fri. Heldagstjenesten dækkede ugens 5 første dage med fridage lørdag og søndag. Skæve helligdage afspadsredes individuelt. Forudsætningen for sommerferiens afvikling var, at Blegdamsvejen helt eller delvist var lukket i sommerhalvåret. Kompensationstid blev givet som ferie fra 1. oktober - 30. april. Vestres turnusposter var 168, dets heldagsposter 67. På Politigårdens fængsel var der 36 turnusposter og 6 heldags. På Nytorv var der 5 heldagsposter, på Frederiksberg 2, på Blegdammen var der 28,5 turnusposter og 4 heldags. Ialt var der 232,5 turnus- og 106 heldagsposter.

Sygdom blev et voksende problem for tjenestetilrettæggelsen. Den 1. januar 1977 til 30. juni 1979 havde værkmestrenes sygefravær været 8,1%, lærergruppens 5%, forsorgsgruppens 5,06%, sygeplejerskernes 4,18%, laboranternes 5,54%, lægesekretærernes 10,41%, klinikassistentens 6,61%, kontorets iøvrigt 6,6%, civiles totalt 4,07%.

Beregninger fra 1. januar - 31. juli 1977 for opsynets 411 personer viste tilsammen 7.189 sygedage svarende til 8,25%. Aldersgruppen antaget 1940 - 46 viste 92 med 9,95% og 91 med 5,30%. Ansatte 1954 - 62 (40 - 50 år) var 43 personer med 5,30%. Ansatte 1962 - 67 (35 - 40 år) viste 7,08%. Ansatte 1945 - 46 (60 - 67 årige) 56 personer havde 13,53%, 54 havde 10,35%. Ansatte 1967 - 69 (ca. 35 år) viste 3,77%, ansatte 1969 - 71 (32 - 35 år) ialt 45 personer viste 5,95%, ansatte 1971 - 73 (ca. 30 år) 4,86%. Ansatte 1974 - 75 (25 - 30 år) ialt 74 personer 9,13%.

Tjenestetidsudvalget konstaterede ved sit møde den 9. februar 1977, at turnusplanen for Københavns fængsler fortsat lå 20 over personalenormativet. Fængslet måtte selv finde frem til en tilpasning.

Overvagtimester Karlsson så i 1978/79 mere dystert på personalesituationen. I september 1978 havde man til eks. et personale på 437 og ventede en yderligere antagelse på 10. Men 15 var på orlov, 3 suspenderet, 13 på halvdagstjeneste, sygefraværsandelen var 10,49 var til uddannelse, og man havde til rådighed 391 1/2 betjent og et normativ på 403.

FO's formand havde først i juli 1978 et utraditionelt møde med direktør Brydenscholt. Han anså det bl.a. for urealistisk, at Blegdamsvejens fængsel kunne holdes lukket. Direktøren mente ikke at kunne ansætte yderligere personale for at imødekomme sygelighed. Den 29. december bragte »Aktuelt« en artikel: »Samfundet vil ikke betale for øget frihed«, siger fængselsfolk, »derfor stiger fængelsvolden«. Palle Schunck og Søren Andersen udtaler, at når der foretages liberaliseringer, må der mere personale til. Vi ønsker absolut ikke flere våben.

Inspektør Heilbo søgte i juni 1980 at bevæge byretten til kortere retsmøder, for at fængslet kunne spare personale, og præsidenten svarede, at retten havde samme problem, men ingen berammede med vilje siger, der varede efter kl. 16. Han var parat til drøftelse.

I oktober 1980 meddelte byretspræsident Bitsch, at byretten havde ændret struktur og 5 mod tidligere 1 af de kriminelle afdelinger beroede på domhuset. Overvagtimester Karlsson oplyste den 6. oktober, at dette medførte, at gennemsnitsforbruget af betjente til fremstilling øgedes med 4,5 til 8,5.

Efter direktør Brydensholts afgang drøftede direktoratet i anledning af, at afsoningskapaciteten skulle forøges med 270 pladser, og narkobekæmpelsen fastholdes, begrænsede personaleudvidelser på Københavns fængsler. Man var indforstået med, at opsynspersonalet på isolationsafdelingen blev forøget med 4 fængselsbetjente og udelukkede ikke 3 yderligere opsynsstillinger. Samlet blev resultatet 6 - 7 stillinger og 2 medhjælperstillinger.

En undersøgelse af sygeligheden i 1981 viste sygdom især i vintermånederne. 8% af kvinderne havde ikke været syge mod 10% af mændene. Der var en mersygelighed hos kvinder på 27% og fastansatte var mere syge end ansatte på prøve.⁵²

Vold mod personale.

Den 20. december 1972 blev fængselsbetjent Ingrid Kristoffersen sparket, bidt og slået af en finsk beruset kvinde, som gik amok, hun kom på skadestuen med hånden hævet. Den 4. september 1973 blev fængselsbetjent Henning Axelsen overfaldet af en varetægtsarrestant, da han åbnede celledøren for at give ham varmt vand. En finger brækkede. Indsatte erkendte, han ville slå Axelsen ihjel. Den 17. januar 1974 blev fængselsbetjent Per Thorsen bidt i fingeren af en hepatitispatient, da denne forsøgte at undvige fra sygehushaven. Thorsen henvendte sig til fængslets vagthavende læge om gamma-globulin, men dette kunne ikke findes. Der opstod diskussion med lægen, og Thorsen ville på skadestuen. Sygehuslæge Ott meddelte næste dag, at lægerne ikke var funktionærlæger. Der blev tilbudt undersøgelse og profylaktisk behandling. Hvis det var den almindelige mening, at der skete forskelsbehandling mellem indsatte og personale, måtte dette helt henvises til civile skadestuer. Inspektøren løste problemet med bekendtgørelse 15/74, hvorefter tilskadekomst med fare for hepatitismitte behandlede med jod på posterne og derefter af fængslets læge eller skadestue med gamma-globulin. Der skulle tages laboratorieprøver og finde efterkontrol sted. Den 2. august 1976 tiltaltes en finsk kvinde for skældsord mod en betjent i indleveringsafdelingen ledsaget af et slag i ansigtet, som medførte et sår. Den 11. februar slog en indsat en fængselsbetjent i panden med sin krydstok og truede en sygeplejerske på livet. En anden slog en fængselsbetjent i ansigtet, da denne uddelede morgenmad.

De færre voldstilfælde skyldtes, at kun de alvorligste efter nyordningen noteredes i inspektionsjournalen.⁵³

Fig. 49. FO- generalforsamling i Folkets hus.

FO og andre personaleforeninger.

I hele perioden deltog FO i institutionsråds- og udvalgsarbejderne. Derfor drøftedes væsentligt overordnede spørgsmål med inspektøren. Der førtes intense drøftelser om personalsituationen, som hele tiden var anstrengt. I begyndelsen af 1974 manglede 43 betjente. FO udgav i maj 1974 et hæfte med praktiske oplysninger til kommende kolleger.

I 1974 drøftedes i april en opfordring fra direktoratet og det centrale samarbejdsudvalg om at gennemgå arbejdsfordelingssituationen, herunder postbetsættelserne og rationaliseringsmulighederne. I 1975 samledes bestyrelsen den 24. november om en henvendelse fra 300 medlemmer om en ekstraordinær generalforsamling på baggrund af, at Dansk fængselsforbund havde afbrudt forhandlingerne med direktoratet om de økonomiske forudsætninger for en rationaliseringsgevinst. Ved den efterfølgende generalforsamling i Folkets hus den 4. december vedtoges en faglig konflikt. Efter forhandlinger i finansministeriet, også med deltagelse af FO, indkaldtes til ny ekstraordinær generalforsamling den 16. december for at stille aktionerne i bero, da situationen var afklaret. Generalforsamlingen gav med lille flertal ikke bestyrelsen mandat hertil. Det fik den ved ny ekstraordinær generalforsamling den 18. december. Der var dog ud-

bredt bitterhed og harme mod direktoratet, fordi besparelserne gjorde det umuligt for unge betjente at få den uddannelse, der var lovet. Dette blev et ufravigeligt krav.

Fra den 30. april 1975 ophørte værkmasterforeningen som en selvstændig afdeling under Dansk fængselsforbund. Også i 1975 blev Aage Jensen forbundsformand efter Laustsen.

Den 29. september til 2. oktober 1975 arrangerede FO en studietur til Berlin for medlemmerne.

Efter begivenhederne i december 1975 konstituerede bestyrelsen sig i januar 1976 med Jørgen Wulff Jensen som formand og Willy Borgstrøm som næstformand. Det vedblev de med at være efter generalforsamlingen i marts 1976. Wulff Jensen kunne den 5. februar meddele inspektøren, at efter de resultater, der var opnået ved mødet mellem centralorganisationerne og finansministeriet den 4. februar 1976, var aktionerne endelig afblæst. De havde ikke været rettet mod Københavns fængsler, og det var en glæde, at det gode samarbejde ikke var sat over styr.

I 1976 havde FO 75 års jubilæum, og organisationen indbød til reception i Folkets hus den 3. juni. Folketingets retsudvalg og tidligere direktør Nordskov Nielsen var til stede, også Københavns fængsels inspektør og afsnitsledere var indbudt. Heilbo udtalte i sin hilsen til jubilæet, at lykønskningen til FO skyldtes den ny linje, organisationen var kommet ind på. I anledning af begivenheden udgav FO et jubilæumsskrift med faglige, politiske og ministerielle hilsener.

På grund af direktoratets bestræbelser for at nærme personalekapaciteten til belægssituationen, hvilket havde medført akut personalemangel på Vridsløselille og Herstedvester, skete der i 1977 tvungen udstationering af 7 betjente fra København til disse anstalter. Harmen blandt personalet var stor, og medførte en ekstraordinær generalforsamling den 12. december, hvor en ny bestyrelse blev valgt. Den fik fængselsbetjent Søren Andersen til formand og Poul Nielsen til næstformand. Generalforsamlingen vedtog med 192 for og ingen imod, at ingen medlemmer måtte foretage overarbejde undtagen ved igangværende retsmøder, ingen måtte tage ekstratjeneste, undtagen rådgighedstjeneste, ingen måtte deltage i mødevirksomhed, og FO trak sin repræsentation i SU tilbage. Man ville ikke deltage i transporter fra fængslet undtagen i sygdomstilfælde, og bestyrelsen kunne udvide aktionerne, indtil alle kolleger var tilbage igen.

I en resolution hed det, at FO's medvirken til strukturreorganisering havde skabt større arbejdspress, og man ville ikke finde sig i direktoratets umoralske personalepolitik. Man tilpassede personalet til et kunstigt lavere belæg, og Dansk fængselsforbund måtte bringe misbrugene til ophør og få ansættelsesstoppet ophævet.

Den 13. december havde Brydesholt møde med inspektør Heilbo, forbundsformand Aage Jensen og Søren Andersen. Inspektøren fik bemyndigelse til at

genåbne Blegdamsvejens fængsel og tilbagekalde tvangsudstationeringerne inden en uge. Søren Andersen lovede at tale med de udstationerede om, at de fortsatte udstationeringen frivilligt. De varslede aktioner skulle afblæses. 7 af de udstationerede hjemkaldtes herefter, og en enig bestyrelse afblæste aktionerne.

Søren Andersen skrev dog i 1978 fortsat i »Aktuelt«, at direktoratet kørte en benhård personalepolitik med overarbejde indtil 25% forårsaget af persona-leunderskud. Det havde overført 6 millioner til politiet, og man havde advaret om følgerne.

Ved Dansk fængselsforbunds kongres den 24. - 26. oktober 1979 valgtes Søren Andersen til forbundsformand. Dette medførte, at FO's bestyrelse konstituerede sig med Poul Nielsen som formand.

Som led i de landsomfattende arbejdsnedlæggelser holdt personalet den 15. marts 1979 fagligt møde fra 9 - 12 i 2 1/2 time.

Den 5. august 1979 foretoges studietur til England.

Den 11. december meddelte Dansk fængselsforbund afdelingerne, at man havde skrevet til departementschef Niels Madsen, at man ikke længere havde tillid til direktør Brydensholt.

I 1980 meddelte »FO-information« den 10. november, at direktoratet diktede overbelæg. Man måtte påregne en aktion. I november blev en »pakkelse-ning« vedtaget. Dobbeltbelæget udvidedes ikke yderligere, og et større antal indsatte sendtes til afsoning andetsteds. I løbet af 2 uger ville man være nede på normalt belæg. Dobbeltbelæg ophørte dog ikke.

Ved generalforsamlingen i 1981 blev Jørgen Hansson formand og Jørn Nielsen næstformand. I marts 1982 udsendte fængselsoverbetjent Alf Pedersen et opråb til medlemmerne om, at maskerne skulle trækkes af hovederne, uanset hvilken kroppe de sad på. På generalforsamlingen den 31. marts blev Jørgen Wulff Jensen igen formand med Jørn Nielsen som næstformand. Overvagtimester Karlsson havde i juni møder med FO om udvidelse af gårdturstiderne søn- og helligdage, hvilket FO fandt ganske uacceptabelt. Man ville heller ikke påtage sig yderligere opgaver i overlapningstiden. Den 24. september forlangte man ensartet behandling af de indsatte uanset hvilke sociale lag, de kom fra.⁵⁴

Der havde blandt personalet været tanke om dannelse af en kunstforening, men det blev opgivet, i stedet stiftedes ved generalforsamling den 6. april 1982 »Københavns fængsels Kulturforening«. Den første formand blev fængselsoverbetjent Allan Schrøder, som også i en årrække var redaktør af KF- bladet.

Den 19. oktober 1982 dannedes pensionistforeningen, som blev en seniorafdeling af kulturforeningen.

»Sygeplejerskeoprør«.

I 1977 - 78 forhandlede i arbejdsgruppe og samarbejdsudvalg om ny struktur for syge- og sundhedsplejen. I april 1977 udtalte sygeplejerskerne, at de var posi-

tive over for den ny fløjstruktur, som udnyttede deres uddannelse bedre, gjorde samarbejdet med betjentene bedre, nedskar medicinforbruget, lod dem deltage i fløjmøderne og gav mulighed for at slutte kl.18.

Der var i september 1977 enighed om, at der ikke skulle ske nogen strukturændring på det egentlige sygehusområde. Overlæge Stuip fandt samarbejdsforholdene tilfredsstillende.

Imidlertid bragte »Politiken« den 5. marts 1978 en artikel: »De går i protest mod fangernes forhold«. 5 sygeplejersker havde opsagt deres stillinger i protest mod uforsvarlige, kummerlige sundhedsmæssige vilkår for arrestanterne. Der skete dagligt forbytning af nervemedicin og metadon, fordi fængselsbetjente foretog medicinuddelingen. Det var foruroligende, at hverken overlæge, oversygeplejerske eller inspektør havde reageret på deres vedvarende kritik, sagde talsmanden, sygeplejerske Jette Rasmussen. »Ekstrabladet« meddelte, at dr. Ott fandt forholdene uforsvarlige, hvad han dementerede. »Aktuelt« oplyste, at 11 nu havde sagt op. Sygeplejerskerne og overlæge Stuip var derefter i TV-A. Overvagtimesteren mente, at fejlplacering af medicin i bakkerne skyldtes, at sygeplejerskerne var for travle, og Heilbo, at konflikten skyldtes den langvarige uoverensstemmelse mellem overlæge Jersild og personalet.

Sundhedsstyrelsen tog sagen op og meddelte den 14. juli Jette Rasmussen, at de nuværende forhold ikke var ideelle, men man arbejdede på ny struktur med forbedringer af sygeplejerskernes vilkår. Medicinudleveringen var i overensstemmelse med justitsministeriets cirkulære derom. Manglerne var under påtalelig fejlmargin. Lægen havde ret til at benytte særligt instrueret personale. Forholdene gav ikke anledning til kritik henset til forbedringerne.

Den 21. juli 1978 godkendte direktoratet anstaltens forslag til omlægning.⁵⁵

Kirken.

Inspektør Heilbo havde som inspektør for Statsfængslet på Kragsskovhede afskaffet de to præstestillinger ud fra ideelle forestillinger om, at fængslet var en del af sognet og skulle betjenes af dets præster. I København mødte han det helt lukkede fængsels problemer.

Fængselspræst Borg Hansen ansøgte i 1973 om og fik en stud.theol. som konformmedhjælper. Fremstillingstillene var i 1972 3.604. Der havde været 198 altergæster. I engelsksprogede gudstjenester havde 389 deltaget, i efterfølgende kirkekaffe 305. Der havde i gudstjenesterne deltaget kirkegængere fra 10 nationer og 6 trosretninger foruden muslimer. I katolsk gudstjeneste havde deltaget 305 og 198 i efterfølgende kaffe. Der havde været 543 besøg af ægtefæller på kontoret og 10 mæglinger.

Viceinspektør Lambæk ønskede kirkerummet benyttet til andet end kirkelige formål.

Ved gudstjenesten den 20. januar 1974 indsatte provst Jessen pastor Jørgen

Worsaae Rasmussen som andenpræst. I 1975 fik han en sag for at have tilladt en italiensk præst besøg hos varetægtsfange uden politiets tilladelse. Han mente fejlagtigt, at præster i folkekirken havde ret til at besøge varetægtsfanger uden tilladelse.

Da fængselspræstestillingen var vacant ved Juul Nicolaisens udnævnelse til sognepræst ved Absalonskirken, indstillede Heilbo, at der kun blev 1 præst. Gudstjenesterne måtte betjenes ved rådighedsordningen i folkekirken. Enepræsten måtte have særlige evner til en personlighedspræget indsats. Biskoppen var ikke enig, men ændrede alligevel den 28. september 1976 den gejstlige betjening, så Worsaae Rasmussen fik bistand af 2 residerende kapellaner på Vesterbro.

I april 1977 klagede en vagtmester af religiøse grunde over gudstjenesterne og forlangte sig fritaget for tjeneste i kirken på grund af, at de indsattes respektløshed bifaldtes af præsten. Heilbo havde da en samtale med præsten om gudstjenesterne. Det synes også at give uheldige situationer, at altergangen blev lagt ind i gudstjenesten. Der kom flere klager fra personalet over prædikens indhold.

I december 1978 var direktoratet indforstået med, at der etableredes en ordning fra kirkeministeriets side, så 2 tjenestegørende præster ved københavnske kirker hver gjorde halv tjeneste i fængslerne, og direktoratet refunderede halvdelen af lønnen. Det blev præster fra Sct. Matthæus og Apostelkirken.

Den 26. marts 1980 bragte »Bornholmeren« et interview med Worsaae Rasmussen. Han udtalte, at han var præst for mennesker, der var brændstof for det danske retssystem, og som holdt det i gang. Den ene af de ny præster A. Bojsen Møller var uforstående over for rapporter om uro ved gudstjenesterne og klagede over fængselsbetjentene. Hun ville ikke anbefale, præsteordningen gjordes permanent. I 1981 forlod begge halvdagspræster deres stillinger. Heilbo ønskede derefter 2 ligestillede fængselspræster på grund af fløjstrukturen, og en fængselspræstestilling blev opslået.⁵⁶

Skolen.

Den 28. august 1974 blev der indgået en aftale mellem Københavns kommunale aftenskoler og Københavns fængsler om, at aftenskolen overtog betalingen af timelærere, for så vidt fagene og lærerne kunne godkendes. Med hensyn til elevernes antal og stabilitet måtte fængslet have dispensation.

Undervisningsleder Kronegh så lærerne som havende 2 hovedopgaver: undervisning og undervisningsplanlægning, med 18 timer til undervisning og 13 til uddannelsessager. Erfaringerne viste værdien af, at 2 lærere arbejdede sammen om en fløj. Man måtte udviske skellene mellem civilt og uniformeret personale.

Den 27. og 28. februar 1975 var der møde på Vestre om Skadhaugeplanen. Direktoratet havde ved skrivelse af 16. april 1975 godkendt forsøg med undervisning og uddannelse på Nyborg og Søbysøgaard. Den 12. juni godkendte det 9. og 10. klasses statskontrolleret prøve, teknisk forberedelseseksamen og udvidet tek-

nisk forberedelseksamen på Nyborg. Arresthusene fik til opgave at finde emner og iværksætte uddannelsessager.

I 1975 var der en sag fra politiet om hashrygning i dansktimerne, som vedkommende lærer benægtede.

I 1977 etableredes på forslag af skolegruppen en gruppe for kulturarrangementer med deltagelse af præster og organist. Koret »Agape« opførte gospelmusik.

Inspektør Heilbo ønskede i 1978 ny struktur for skolen i anledning af, at en lærer ønskede at fratræde på grund af den dårlige atmosfære. Overvagtimesteren fandt, at skolen førte en zig-zag kurs mellem yderst liberale og meget restriktive holdninger. Lærer Kit Philipson skrev den 4. september 1978 en artikel i »KF-bladet« »Demokrati og/eller diktatur«. Hun havde været lærer i 8 år og lagt et stort arbejde i at opbygge en fornuftig skole. Hun undrede sig over den nuværende udvikling. Det var let at læse nogle få op til 10. klasses prøver, men man forsømte derved det store flertal. Man måtte satse på dagskole og lade timelærerne tage aftenskolen. Undervisningslederen havde brudt denne model. Kronnegh afviste indlægget totalt.

I 1979 var der 2 danskhold, 4 litteraturhold, 1 engelskhold, 1 filmkundskabshold, 4 gymnastikhold, 2 motions- 3 historie- 4 husflids- 2 hverdagsjura- 2 motorteknik- 4 orienterings- 1 psykologi- og 2 sociale hold tilmeldt KKA for vinteren. I dagskolen undervistes i navigation, dansk for udlændinge, historie, motorteknik, filmorientering, engelsk, litteratur, musik, afspænding, håndbold, gymnastik for kvinder, samfundsfag, skak, hobby og bordtennis. Skolens personale bestod af 12 lærere, der var 12 timelærere inden for systemet og 5 uden for.

I 1978 var der politiundersøgelse i anledning af påstande om, at flere lærere havde fået fuld løn uden at sætte deres ben på fængslet. Udfaldet blev, at en lærer havde figureret på skemaet, skønt hun havde barselsorlov, men at det skyldtes rod i administrationen. Undervisningslederen søgte forflyttelse til fredeligere tilstande i Horserød.

Den ny undervisningsleder Tørben Rasmussen lagde vægt på de elementære fag. Dagskolen havde tilbud på 3 niveauer: 1. trin var specialundervisning, 2. trin var genopfriskning af skolekundskaber og 3. trin uddannelsesklasser med henblik på afgangsprøve. Der skete en kraftig udvidelse af fritidsundervisningen og fritidsaktiviteterne. Bibliotekets udlån var 100.000 bind om året.

I december 1982 klagede en indsat over, at en lærer var hoven og arrogant. Undervisningsleder Lone Andersen havde hos en anden indsat hørt, at han var kold og uinteressert i de indsatte. Læreren forklarede derpå til inspektøren, hvem sagen var forelagt, at han havde været streng ved undervisningens begyndelse, der skulle være faste rammer om undervisningen. På grund af denne meningsforskel om undervisningens metode forrettede læreren fra august tjeneste på Blegdamsvej uden for lærergruppen.⁵⁷

Forsorg.

I april 1975 forelå en rapport om indretning af de under frihed eksisterende institutioner i Københavnsområdet: Brøndbyhus, Engelsborg, Ringgaarden, Skibet og nedtrappingsstedet Lynetten.

Da det ikke var muligt at gennemføre distriktskontorordningen i den fri kriminalforsorg efter de oprindelige planer, måtte der i 1978 genindføres en forsorgsafdeling på Københavns fængsler efter, at en del af medarbejderne var udflyttet til distriktskontorerne. I østfløjen arbejdede fuldmægtig Birgit Henriksen og assistent Lise Kelsig, i nord Esther Andresen og Svend Olsen, i syd G. Lau og G. Rao, i vest og sygeafdelingen Ida Koch og Aase Tegldahl. På Blegdammen Lau og i Køge arrest Rao.

Inspektør Heilbo udtalte i december 1977, at det var afgørende, at man ved fordelingen af forsorgsarbejdet mellem kriminalforsorgens afdelinger og anstalter så vidt muligt bevarede anstaltsidentiteten, hvilket betød, at anstaltslederens kompetence og anstaltens muligheder for at fungere som helhed blev bevaret.⁵⁸

Disciplinærforseelser, anvendelse af sikringscelle og udgangsmisbrug.

Disciplinærforseelserne holdt sig i 70-erne på samme højde. Sanktionerne blev nu advarsel, bøde og strafcelle, adgangen til fradømmelse af begunstigelser var faldet bort, og det betingede en større anvendelse af den »hårdere« sanktionsform strafcelle.

I april kvartal 1973 var der til eks. 64 disciplinærforseelser, 2 anvendelser af strafcelle, 23 af isolation og ellers fratagelse af begunstigelser. I april 1974 var der 86 disciplinærforseelser og 69 tilfælde af anvendelse af strafcelle.

Sikringscelle anvendtes i juli kvartal 1973 udelukkende for varetægtsfanger. Under 1 dag var 11 mænd og 1 kvinde i sikringscelle. Fra 1 til 6 dage var 3 mænd. I samme kvartal i 1975 anvendtes sikringscelle under 1 døgn i 13 tilfælde for mænd og i 3 for kvinder, fra 1 til 6 døgn i 3 tilfælde for mænd.

Af udgangstilladelser blev der til eks. i 1976 givet 358. Der udeblev 3 eller 0,8%. 3 eller 0,8% havde ny kriminalitet under udgangen, men 66 eller 18,4% misbrugte udgangen på anden måde.⁵⁹

Undvigelser.

I 1973 var der 15 undvigelser. Af de mere markante skal nævnes, at en indsat, som den 30. oktober 1972 var kravlet ud ad et ikke armeret vindue i vestfløjen, fra taget kom ned ad tagrenden. Den 1. januar 1973 oversavede en indsat armaturen i sygeafdelingen og forcerede sammen med sin medpatient ringmuren med lagener og krog. I maj undveg han igen under udgang fra sine forældres lejlighed.

Den 15. marts undløb en indsat under transport fra celleafdelingen til barakken og kom over muren ved hjælp af et reb, der blev kastet ind udefra. Den 2. maj undveg en indsat under transport, da vognen standsede i krydset Blegdamsvej-

Tagensvej. Den ledsagende forsorgsfuldmægtig havde sat ham alene på bagsædet.

I 1974 var der 9 undvigelse. Den 5. marts undveg en indsat gennem porten. Da han ved passage forbi så, at der var uhindret adgang, kunne han ikke modstå fristelsen til at løbe ud, fordi politiet havde givet ham besøgsforbud med hustruen.

I 1975 undveg 5 og 7 bortgik. Den 6. december brød 2 indsatte ud af cellen på Vestre gennem døren, man ved ikke hvordan, kom ud på terrainet og over ringmuren. Politiet blev bedt om at undersøge sagen. I 1976 undveg 2 fra fængslerne og 4 fra transport og sygehus.

I 1977 var der 4 undvigelse fra fængslerne og 9 fra transport og sygehus. En indsat på Blegdamsvejens fængsel undveg den 26. januar, da værkmeesteren førte ham og 2 andre til læsning af en vogn med varer. Han stak blot ubemærket af. Den 14. november efterlod en besøgende sin passerseddel på toilettet på Blegdamsvejen, og indsatte, der selv besøgte toilettet, bortgik ved hjælp af den. I 1978 forsvandt ialt 25. 8 undveg fra fængslerne, 1 bortgik og 16 undveg fra transport eller sygehus. 2 hæftfanger, der var gangmænd på Politigårdens fængsel, undveg den 21. juli fra cellegården på taget. En nordmand gik den 28. juni over ringmuren fra værkstedet i barakken.

I 1979 var der hele 35 undvigelse, 14 fra fængslet, 1 fra terrainet og 20 under transport. Der var 26 forsøg. Den 20. januar 1979 undveg 12 indsatte over muren ved hjælp af sammenbundne lagener. Kriminalpolitiet konstaterede, at der var brugt nøgler ved undvigelsen, og at de var stjålet fra den nedlagte arrestbygning i Hørsholm, som nu brugtes af politiet. Den ene indsatte havde haft nøglen med til Vestre ved overførsel fra Helsingør arresthus i en krykkestok. Direktoratet godkendte den 27. november anstaltens påfølgende anmodning om udskiftning af cellelåse ved en foreløbig bevilling på kr. 150.000.

Den 9. oktober 1979 kl. 02.10 sad en arrestant i vinduet i celle 534 på Vestre, en stige blev stillet op ad muren fra sportspladsen, og en mand kravlede op, smed et reb ned på fængelsterrainet, kravlede ned, gik over stakittet på terrainet, løb over græsplænen til en bænk, hvor han gemte et eller andet, og steg derefter tilbage over muren. Arrestanten indberettede sagen, og ronderingerne blev ændret, så der var mindst 2 ronderinger hver anden time langs ringmuren.

Den 2. oktober undveg 4 indsatte fra Vestre fængsel. Ved pågribelsen ganske kort efter forklarede den ene, at han havde taget en nøgle fra Kalundborg arrest for 4 år siden. Den manglede imidlertid kammen, som siden blev svejset på af et personalemedlem. Efter undvigelsen telefonerede de til Ekstrabladet og fik kr. 1.500 for nyheden. Bladet bragte en artikel: »Nøgler til hele fængslet«, og en leder »Nøgleroman fra det virkelige liv«. Det oplyste iøvrigt, at en af de indsatte ville dræbe en dommer, han var bitter over en dom på 8 år. Der blev foretaget tjenstlig undersøgelse.

I 1980 var der 17 undvigelse, 6 fra fængslet og 11 fra transport. Der var 27 forsøg. Den 23. januar forsvandt en indsat fra gårdturen, gik til hovedporten og henvendte sig til portneren. Denne forlangte passerseddel og trykkede på alarmknappen, 6 minutter efter kommer en overbetjent til porten og tager indsatte med tilbage. I centralporten slår og sparker indsatte sig løs og undløber til elevatorkorridor. Overvagtimester Schunck ankommer til centralporten, og eftersøgningshold bliver sendt ud. Imedens har indsatte banket på elevatorkorridor, 2 medhjælpere lukker ham ind, og han går straks til sin afdeling. Han anmeldtes for vold mod tjenestemand. Den 20. maj undveg 2 kvinder fra linnedepotet ved at gemme sig i vasketøjsvognen og køre med ud. De blev anholdt kort efter.

Den 14. oktober undveg en indsat fra Vestre under gårdtur, da et reb blev kastet over ringmuren, og han klatrede op. Han anholdtes kort efter sammen med sin befrier.

I 1981 var der 25 undvigelse og 20 forsøg. Der var 5 fra fængslet, 2 fra terrain og 18 fra transport. Den 7. januar undveg 4 indsatte, alle omkring 20 år. De forceerede hegnet mellem malerbarakken og nordre fløj og løb til hovedporten. Portneren havde ikke nået at lukke tremmeporten helt efter en oplukning, så de rev den op, bemægtigede sig hans nøgler og løb over Carlsbergbroen og gemte sig i en opgang på Sdr. Boulevard, og 2 timer senere tog de toget til Tåstrup. Under flugten blev de forfulgt, men fængselsbetjenten gled på den isbelagte græsplæne.

I 1982 var der 15 undvigelse og 9 forsøg, deraf 2 fra fængslet og 13 fra transport. En udlænding undveg fra Blegdamsvejens fængsels besøgsværelse ved hjælp af en boltsaks, hans hustru havde medbragt til besøg uden kontrol.

Omkostningen ved den større frihed og det udbredte fællesskab var tilsyneladende flere undvigelse, og nok så fantasifulde.⁶⁰

Selv mord.

I 1973 var der 1 selvmord ved hængning. Betjenten, der opdagede det, fik et chok, så han undlod at skære den indsatte ned. Det blev tilkendegivet, at han havde tilsidesat en elementær pligt. Der var 2 forsøg. I 1974 var der 1 selvmord på Politigården og ved hængning. Der var 1 forsøg. I 1975 var der 2 selvmord, i 1976 2, i 1977 3 selvmordsforsøg. I 1978 var der 4 selvmord, de 3 ved hængning og det ene ved medicinindtagelse. I 1979 var der 1 selvmord og 2 forsøg. Selvmordet skete ved hængning, og den indsatte havde været tilset af psykiateren, da han umiddelbart før indsættelsen havde forsøgt selvmord i et hollandsk fængsel. I 1980 var der 1 selvmord og ved hængning. Den indsatte var psykotisk og havde tidligere under indsættelsen forsøgt selvmord. I 1981 var der 3 selvmord, alle ved hængning. Den ene led af epilepsi, en anden havde været undveget fra Maribo arrest. I 1982 var der 3 selvmord, det ene ved skæring af albueledet.⁶¹

Klager og kritik.

Klagesagerne steg i antal fra Nordskovperioden. De fik ofte pressens bevågenhed eller blev rejst i pressen.

I 1973 findes der til eks. 2 klager over den lægelige behandling, som sundhedsstyrelsen afviser. En polak klager over for få besøg, skønt han får ekstrabesøg. En fortæller ombudsmanden, at han vil sultestrejke, fordi han er indsat til afsoning af bøde. En klager over, at der ikke er adgang til at købe snus. En over, at en betjent skal have sagt »vaneforbryder« til ham, betjenten får en irettesættelse for at have sagt »bondekarl«. En klager over, at danske statsborgere diskrimineres til fordel for udlændinge. Endelig afvises en klage over vold mod en indsat.

I en kronik i »Berlingske Tidende« den 30. maj 1974 kritiserede politiadvokat Nissen kriminalforsorgens behandling af narkomaner, og overlæge Jersild bekræftede, at alle fængsler er fulde af stoffer. Bladet bragte en leder om sagen.

Inspektøren måtte svare ombudsmanden på en kritik i »Ekstrabladet« over behandlingen af en i fogedretten fremstillet kvinde, fordi en kvindelig aspirant, da hun under visitation fandt kvindens barns sut, havde spurgt, om hun havde den med som trøst. En stadig gæst klagede over, at han havde fået 20 år for forhold til ialt kr. 20.000. En række indsatte klagede over pottelugt i cellerne. Overlægen forklarede, at man selv kunne åbne vinduet. En indsat klagede over, at en fængselsbetjent ikke gav ham morgenmad og tiltalte ham uhøfligt, ombudsmanden fandt ikke grundlag for kritik.

De væsentlige klager i 1975 består i en advokats klage over, at de indsatte ikke fik tilstrækkelig frisk luft. 2 indsatte klagede over, at de havde ventet for længe på en betjent, der drak kaffe. En indsat, der blev voldsom under forhør hos viceinspektør Lambæk, klagede til ombudsmanden over uberettiget magtanvendelse. Han var blot ført bort med førergreb. En klagede over uberettiget magtanvendelse ved indbringelse i detentionen og fik en erstatning på grund af en albuelæsion, en anden, der selv havde angrebet fængselsbetjenten, blev afvist i klage over magtanvendelse. En klagede over behandlingen af hans orlov og prøveløsladelse, en anden over, at hans vasketøj var forsvundet. Der var to yderligere klager over magtanvendelse, som blev afvist.

Mellem mange klager over de forskellige ting i 1976 var der kun 8 over magtanvendelse - fra puf til slag. De afvist alle, den ene efter en tjenstlig undersøgelse.

Den 18. juni 1976 bragte »Information« en artikel om, at nervemedicin holdt selvmordere i ave, og »Politiken« skrev om den kemiske krig mod afvigere og rettede et skarpt angreb på misbrug af nervemedicin.

»BT« bragte den 7. september 1977 en artikel, hvor en isoleret hævdede, at isolationen nedbrød de isolerede. »Det var den sorteste dag i mit liv, da salatfadet kørte gennem porten til Vestre fængsel«. Artiklen gav anledning til høringer hos personalet om mulige forbedringer. Overlæge Stürup gav artiklen ret, det måtte være rædselsfuldt at sidde isoleret på Vestre.

Den 24. november 1977 klagede 63 indsatte i østfløjen over personalets omgangstone. »Ekstrabladet« fulgte den op med at omtale undertrykkelsespolitik mod indsatte og lærere. Brydendsholt svarede, at tonen var »københavniseret« og svingede med den jargon, de indsatte anvendte. Tonespørgsmålet ville blive behandlet i grupper i overlapningstiden.

I 1978 var der 50 klager, deraf de 16 over magtanvendelse. Ialt gav det med tidligere klager 34. De 18 var over forhold på Politigården. Kun enkelte var fra udlændinge. De afvistes med, at der ikke var brugt mere magt end nødvendigt. En særlig klager var J., som skrev en lang række klager nu og senere, nok til at holde en juridisk medarbejder beskæftiget. Han skrev også den 3. september 1978 en kronik i »Politiken« om livet i cellerne, volden og umyndiggørelsen. Siden udtalte han sig i Danmarks radio. Retsudvalget spurgte efterfølgende om hans skæbne. Ombudsmanden afviste en klage fra ham over ikke at måtte få kondicykel i cellen. Iøvrigt var hans klager over alle forhold i fængslet legio og fyldte en arkivpakke.

I 1979 bragte »Information« en artikelserie om fængselsbetjentenes syn på deres arbejde under hovedtitlen: »Kriminalforsorgens skraldemænd«. Den indeholdt en kritik af ledelsen for ikke at ville betale for alle de kønne ord om reformer med uddannelse til personalet. Personalet boede i kvarterer, hvor mange kendte kriminalitet, det gjorde Ole Espersen og Nathalie Lind ikke. Fangerne lod sig frivilligt isolere for at slippe for fællesskab. Det var en belastning at måtte være forberedt på at skære en mand ned ved selvmordsforsøg. »Information« afsluttende leder fremhævede, at det ikke var nok, virkeligheden så progressiv ud ved de blanke skriveborde.

I 1979 var der 46 klagesager, deraf 18 om magtanvendelse. 2 udlændinge fra Algier gav anledning til offentlig storm ved at hævde sig mishandlede. »I syv timer lå jeg på maven i min celle. Med håndjern var mine hænder lænket til mine fødder. En springer ind på mig og klemmer hovedet imellem sine arme. Jeg bider ham i hånden«. Så skulle 8 være kommet til og have slået, og han besvimele. Statsadvokaten fandt magtanvendelsen nødvendig for at overvinde modstand.

I 1980 er der 35 klager, deraf 5 over magtudøvelse. Alle blev afvist. En kvinde klagede over at være kaldt »du« af personalet. I 1981 var der 23 klager, hvoraf 14 klagede over vold. Deraf var igen de 6 udlændinge. Der fandtes ikke tilstrækkelig grund til at antage, at der var anvendt unødigt magt. En forretningsmand konkurrerede med J. om antallet af klager og havde samtaler med tilsynsråd og direktør. En klage over visitation og sagsbehandling blev afvist af dommeren. Ellers havde han klager over postforsendelse, madudlevering, nægtelse af, at fløjtsalmændene kunne tale med fløjvagtmasteren og andre talsmandsforuretelser, chikane under disciplinærstraf, over at han ikke måtte opholde sig alene i forsvarerværelset og over lægebehandlingen.

Fig. 50. Hashhund i funktion. Fængselsbetjenten er Allan Schrøder, der var redaktør af KF- bladet.

I 1982 var det isolationen, der blev kritiseret. »Jyllandsposten« bragte søndag den 27. juni en stort opsat artikel om dansk tortur. Overlæge Finn Jørgensen udtalte til bladet, at det var rimeligt at betragte isolationsfængsel som psykisk tortur. Fængselspræst Worsaae Rasmussen supplerede med, at isolation skabte lidelse, og når den brugtes i forbindelse med opklaring af forbrydelser, var den tortur. Advokat Ninn Hansen hævdede, at det lagde pres på de fængslede, så de tilstod, når de sad isolerede. Derimod mente Københavns fængsels psykiater, overlæge Ehlers, at isolerede havde færre psykiske problemer end andre indsatte.

Af 17 klagesager i 1982 handlede de 6 om vold. De 3 var fra udlændinge. Den ene klagede over, at en betjent havde øvet psykisk tortur mod ham. Klagerne blev alle afvist.⁶²

Narko.

I 1975 var 26% af belæget eller 136 stofbrugere, i 1977 23,5% eller 114, i 1978 36% eller 208, i 1979 41% eller 214, i 1980 30% eller 218, i 1981 38% eller 246. Der var sket en stigning på 12%.

Pressen vendte sig i 1975 mod overlæge Jersilds biopsiundersøgelser. »Week-end-avisen, Berlingske Aften« bragte en artikel: »I lægers vold under forsøg i fængsel«. Ombudsmanden blev involveret. Også en radioudsendelse beskæftigede sig med problemet. Man så en sammenhæng mellem deltagelse i leverbiopsiundersøgelser og tildeling af metadon. Sundhedsstyrelsen godtog dog den 17. juni en redegørelse fra Jersild.

Den 23. marts 1980 bragte »Berlingske Tidende« en artikel: »Terror og narko hærger i vore lukkede fængsler«, og Poul Møller spurgte efterfølgende i folketin- get, hvad ministeren agtede at gøre. Også CD, Kristeligt folkeparti og Frem- skridtspartiet tog sagen op i folketin- get, og ministeren lovede skærpede foran- staltninger, bygningsmæssige og personalemæssige forbedringer. Preben Wilhjem mente ikke, at spørgsmålet var et specielt fængsels- men et samfund- problem.⁶³

Udlændinge.

Udlændagemønsteret ændrede sig i 70-erne karakter. Det klassiske mønster med nordiske og europæiske indsatte fortonede sig for et islamisk globalt billede. Den 12. september 1977 var der på Københavns fængsler indsatte fra Libanon 1, fra Tyskland 1, fra Island 1, fra Syrien 2, fra Jugoslavien 1, fra Algier 1, fra Ma- rokko 2, fra Frankrig 1, fra Sverige 1, fra Australien 1, fra Pakistan 2, fra Polen 1, fra Finland 7, fra Uganda 1, fra Norge 2 og fra Peru 1.

Synes dette ikke så mange, så var der i 1980 af et belæg på 579 mænd og 52 kvinder 145 udenlandske mænd og 19 kvinder. Fra Algier var der 28, Belgien 1, Chile 2, England 3, Finland 9, Frankrig 4, Ghana 1, Grækenland 1, Guyana 1, Holland 6, Indien 1, Iran 2, Irland 1, Island 1, Israel 4, Italien 6, Jugoslavien 6, Libanon 1, Marokko 2, Nigeria 1, Norge 8, Pakistan 11, Philipinerne 6, Polen 4, Skotland 2, Syrien 1, Thailand 2, Tunis 4, Tyrkiet 17, Tyskland 8, Uganda 1, USA 2, Ægypten 2 og Østrig 2.⁶⁴

Talsmandsordning.

Efter Grenåmødet i 1970 kom cirkulære om de indsatte aktivisering. Inspek- tør Worm mente, det havde begrænset betydning for Københavns fængsler. I 1971 kom cirkulære om organisatoriske drøftelser med de indsatte, og forskellige talsmandsordninger begyndte på andre anstalter. På Københavns fængsler drøf- tedes sagen i samarbejdsudvalget med principiel sympati i 1975. Anstalten tillod nedsættelse af en gruppe af indsatte på 5, der selv havde fundet sammen om at udarbejde et forslag. En fængslet advokat deltog i arbejdet. Gruppen stillede i april 1975 forslag til en talsmandsordning for varetægtsfængslede og andre ind- satte. Valg skulle ske i valggrupper efter lokale- og arbejdsmæssige forhold. Tals- mændene skulle danne gruppe, der valgte en fællestalsmand. Den 9. maj ned- satte samarbejdsudvalget en arbejdsgruppe til at behandle sagen, og den var den

18. juni 1975 enig om, at en talsmandsordning som foreslået af de indsatte ikke skulle gennemføres. Den 19. september 1975 holdtes et møde i barakken mellem inspektøren, viceinspektørerne, overvagtmasteren, fløjvagtmasterne, organisationsrepræsentanter og 6 indsatte udvalgt blandt de indsatte i øst- nord- og vestfløjen samt Blegdamsvejens fængsel. Heilbo oplyste, at der var enighed i samarbejdsudvalget om organisatoriske drøftelser, men Københavns fængsler var undtaget fra de ordninger, der gjaldt i udståelsesanstalterne. Man var enig med de indsatte om de generelle betragtninger i deres forslag, men en talsmandsordning var utænkelig. Den indsatte advokat mente ikke, der ville ske misbrug ved en talsmandsordning, og Søren Andersen erklærede sig som stemt for en talsmandsordning. Mødet sluttede med inspektørens forsikring om nyt møde, når drøftelser havde fundet sted på afdelingerne. Drøftelserne fortsatte derefter med deltagelse af personale- og indsaterepræsentanter.

Den 15. marts 1978 kom justitsministeriets cirkulære om organisatoriske drøftelser med indsatte, der havde adgang til fællesskab. De skulle gennem valgte repræsentanter have mulighed for at udtale sig og øve indflydelse på generelle spørgsmål, der angik deres tilværelse i institutionen. Samarbejdsudvalget bekræftede derefter den 13. november sin principielle tilslutning og i meddelelse nr. 3/79 af 3. marts 1979 fastsatte Heilbo efter indstilling fra personalearbejdsgruppen, at drøftelser om generelle spørgsmål skete enten med en gruppe udpeget af andre indsatte eller indsatte valgt af udpegede repræsentanter. Drøftelserne kunne finde sted enten i afdelingen, i fløjen eller med hele anstaltsledelsen.

Til drøftelser på afdelingen indtil 1 gang om ugen udpegede de indsatte indtil 10 repræsentanter på gårdtur eller samlingsstue. Drøftelser i fløjen skete med 10 repræsentanter for de indsatte og 9 fra fløjenes personale 1 gang hver måned. Drøftelser med valgte repræsentanter om Københavns fængsler som helhed skete efter behov, dog mindst 1 gang hver 6. måned mellem valgte indsaterepræsentanter og ledelses- og fløjpersonalerepræsentanter.

Møde mellem Københavns fængslers ledelse og valgte repræsentanter for de indsatte holdtes den 1. juli 1979 i gymnastiksalen. De indsatte havde efter reglerne stillet dagsorden om kosten, besøg, faciliteter, cellen, deres ekvipering og underholdningen. Inspektøren stillede en forbedring af kost og servering i udsigt, ville foretage kapacitetsundersøgelse i besøgsbygningen og undersøge muligheden for en egentlig butik, men mente ikke en kritik af sygeplejeordningen var berettiget. I øvrigt henviste han til planerne om Vestre fængsels totale ombygning efter forslag af byggeudvalget.

Ved møde den 27. november 1979 ønskede de indsatte revidering af talsmandsordningen og hyppigere og formaliseret kommunikation indbyrdes mellem repræsentanterne samt flere mødereferater.

Talsmandsgruppen stod efter nogen tid i et dilemma - om den skulle være samarbejdsgruppe eller revolutionskomite. Til eksempel deltog talsmandsgruppen

ved Statsfængslet på Kragsskovhede i et møde den 5. december på kriminalistisk institut mellem Dansk retspolitisk forenings isolationsgruppe, Krim og andre græsrodsbevægelser om isolation og sendte en protest til Amnesty International mod danske domstoles anvendelse af isolation. Senere dannedes FIG, fangernes interessegruppe ved forbindelse mellem de indsatte i Horsens, KAP, kredse i DSU, fængselsgruppen i Socialistisk folkeparti, Kvindefronten og Vesterbros beboeraktion. En fangernes landsorganisation søgtes oprettet. Fangekamp var klassekamp. Over for dette pres udefra valgte de skiftende talsmænd samarbejdslinjen om forbedringer fra remoulade i butikken, sikring af, at maden var varm ved serveringen, de muslimske indsattes fredagsbøn, protest mod visitation af pårørende, varmt vand om aftenen til længere besøgs- og gårdturstider.

Dette var imidlertid ikke altid lige let, for det medførte villighed til kompromis og affindelse med ventetid på forbedringer, medens man stod under pres fra de medindsatte om hurtige resultater. Nogle talsmænd gav op i erkendelse af, at de manglede den nødvendige tålmodighed. Også de rent praktiske ting omkring interne møder mellem repræsentanterne kunne volde vanskeligheder.

Inspektør Heilbo fandt, at samarbejdet gik for trægt og tungt, og efter vedtagelse af SU nedsattes den 16. november 1981 en koordineringsgruppe bestående af viceinspektørerne Borg Nielsen, H.H. Brøndsted og overvagtmester Karlsson med henblik på effektivisering af repræsentationsordningen. Denne kom til at virke som en delegationsgruppe, således at inspektøren kun undtagelsesvis deltog i drøftelser med de indsatte.⁶⁵

Demonstrationer.

Samfundet uden for var ikke ukendt med »ulovlige« strejker, selv tjenestemænd aktionerede. De indsatte pressionsforsøg kunne heller ikke begrænses til »organiserede drøftelser«.

Den 11. september 1973 spillede 17 indsatte fra vestfløjen op på en tagryg ved at placere sig på pavillonens tag i forbindelse med morgengårdturen. Skønt forhandlinger var aftalt med viceinspektøren, ville de »ved fredelig demonstration henlede opmærksomheden på, at hepatitisafdelingen ikke opfyldte de gældende regler for afsoningsforhold«. Inspektør Heilbo foreholdt dem, at de ikke kunne fremtvinge noget ved demonstration, men de ønskede Brydenscholt og pressen til stede. Heilbo svarede, at det kunne der ikke være tale om. Der blev posteret 3 fængselsbetjente til at observere dem. Kl. 12 ønskede de at tale med inspektøren, men fik besked på, at der ikke var noget at drøfte. Efter at de havde fået at vide, at der ville finde et møde sted den 21. september, afvikledes demonstrationen i fuldstændig ro. Ved ledelsens påfølgende drøftelse med afdelingspersonalet endes man om en afslappet holdning. De indsatte havde oplevet en fiasko og 10 dage isolation fandtes passende for demonstranterne.

Den 31. maj 1979 forlængede de indsatte i østfløjen spontant gårdturen. »BT« meddelte senere, at 100 fanger truede med sultestrejke, de ville ikke ind i varmen, sommerheden fik dem til at nægte at gå ind i cellen. Heilbo bekræftede, at det var rigtigt, der var uro, fangerne krævede 1/2 times ekstra gårdtur om eftermiddagen. Den 1. juni var der forhandlinger med talsmændene. Demonstrationen var ulovlig, man måtte ophøre med forlængelser, så forhandlinger kunne finde sted.

Med meddelelse 13/79, den 12. juni 1979 oplystes, at eftermiddagsgårdturene efter drøftelse med de indsattes repræsentanter den 11. juni forlængedes med en halv time i perioden maj til september. Først i november begrænsedes forlængelsen dog.

Inspireret af tilstandene i fængslerne i England, Vridsløse og Horsens fandt nogle gårdtursdemonstrationer sted den 11. og 12. juli 1982. Den 11. juli ville østfløjens indsatte ikke gå ind ved morgengårdturen. Talsmanden sagde til de øvrige indsatte: »Vi bliver ude hele dagen«. Kl. 16.30 gik alle ind. De blev straks isolerede. Den 12. ville nordfløjens indsatte ikke gå ind kl. 9.15. Man ville blive en time længere og så gå ind. Samtlige, der gik for sent ind, blev isolerede. Ved afhøringer viste det sig, at aktionen var aftalt i talsmandsgruppen. En talsmand, der var imod aktionen, hævdede, at det var højtråbende personer, der sad på magten. Motiverne til gårdtursdemonstrationerne var uklare. Man protesterede mod dobbeltbelæg og ville have gårdturene forlænget i sommertiden. Nogle hævdede, at det var en gruppe narkohandlere og rockere, der styrede. Overvagtimesteren afviste, at der kunne blive tale om gårdtursforlængelse denne sommer.⁶⁶

Isolation.

Retsplejelovens adgang til isolation ved rettens kendelse af varetægtsfanger af hensyn til fængslingens øjemed og den praksis, som udviklede sig, medførte offentlig diskussion og interne reaktioner på Københavns fængsler.

Heilbo havde en drøftelse af retsplejelovens og direktoratsbekendtgørelsens betydning med vicepolitidirektør Nørgaard og meddelte derefter den 6. oktober politidirektøren, at aftalen om isolation af varetægtsfanger de første 14 dage måtte betragtes som ophævet. Varetægtsarrestanter ville umiddelbart ved indsættelsen få fællesskab, medmindre retten bestemte isolation.

Den 14. maj 1979 indfandt den katolske præst Manzano sig hos viceinspektør Tågegård og afleverede et notat om isolationens skadevirkninger på nogle udenlandske indsatte. Han havde udleveret notatet til en psykolog, som samme aften deltog i en høring om isolationsproblemer. Den psykiatriske konsulent undrede sig over, at præsten ikke havde henvist de indsatte til psykiatrisk undersøgelse. Der var intet belæg for dagspressens hævde af, at isolerede fanger mistede deres identitet, udviklede psykotiske træk og begik selvmord. Man analogiserede

med forsøg over »sensory deprivation« i tilslutning til rumforskningen, men den isolationsfængslede havde ganske andre vilkår end forsøgspersonerne. Han havde mulighed for beskæftigelse, læsning, fjernsyn og menneskelig kontakt med personalet. Isolationsfængsling var dog en hård psykisk belastning og måtte indskrænkes mest muligt.

I retspolitisk forening skildrede Manzano isolation som tortur. Foreningen henstillede lovændring.

Retslægerrådet udtalte den 12. oktober 1979, at frihedsstraf i almindelighed medførte lidelse. Man tilsluttede sig ønsket om videst mulig begrænsning af isolationsfængsel, men det var ikke muligt at besvare spørgsmålet om psykiske følger af isolation. Kun en løbende psykiatrisk undersøgelse kunne vurdere dette, ikke en retrospektiv.

En opgørelse over isolationsfængslede i 1980 viste, at antallet siden begyndelsen af 1979 havde holdt sig på 22% af de varetægtsfængslede. Siden begyndelsen af 1979 var der dog sket en markant ændring i sammensætningen. I begyndelsen var 2/3 isolerede for tyveri og overtrædelse af narkolovgivningen, men siden var 51% narkosigtede og kun 16% tyverisigtede. I juli og oktober kvartal 1979 var 25% af de isolerede isoleret i over 4 uger.

Fællesskab kunne dog også medføre ulemper. En kortspillende jugoslav blev i juli 1981 overfaldet af medspillere, fordi han ikke forstod spillet. De tog hals- og kvælergreb og slog ham i højre øje, i brystet og i nyreregionen. »Aktuelt« mente den 15. juli, at kortspillet nær var endt i mord.⁶⁷

Kost.

Et nyt cirkulære om forplejningen af de indsatte trådte i kraft den 1. august 1975. Der var som hidtil 3 måltider. Der kunne tildeles vegetarkost, skånekost, purékost og særlige diæter. Om morgenen var det nyt, der var havregryn og letmælk. Der serveredes tebreve. Om søndagen var der 1 rundstykke, og i stedet for havregryn kunne man få cornflakes, i stedet for te kaffe af 10 g ren kaffe.

Middagen bestod af hovedret og bilet. Hovedretten kunne være af 80 g kød, kogt eller stegt fars. Kogt eller stegt fisk vejede 100 - 150 g, en sammenkogt ret 300 - 500 g. Tilbehør var kartofler, sovs, grønsagstillæg, asier, rødbeder eller lignende. Biretter var supper, grød, gule ærter, mælkebudding, frugtgrød, ymer, yoghurt eller lignende à 2 - 3 dl. Desserter vejede 70 - 150 g. Frugt gaves på 200 g.

Til aften gaves til rugbrød og sigtebrød 3 slags pålæg à 90 g, dertil asier, rødbeder, rødkål, agurk, råsalat, tomat eller frugt. Ost vejede 20 g, margarine gaves efter behov, letmælk eller kærnemælk à 2 1/2 dl efter aftale. Der gaves 1 tebreve, 35 g sukker og 30 g marmelade.⁶⁸

Butik.

Fra marts 1982 gennemførtes efter udvalgsbehandling blandt personale og

indsatte en omlægning vedrørende butiksordningen med bestillingsordning. I nordfløjen indrettedes leverings- og bestillingsbutik. Bestilte varer kunne afhentes på anvist ugedag. I alle celler var der lister over varer. På gårdtursarealerne ved nord- og østfløjen indrettedes kiosker med standardvarer med tobak, aviser og chokolade.⁶⁹

Byggeudvalget nedlægges.

Efter ministeriet Schlüters tiltræden december 1982 indledtes en gennemgribende besparelspolitik. Justitsminister Erik Ninn Hansen meddelte den 6. april 1983, at justitsministeriet efter en samlet vurdering af de kapacitets- og budgetmæssige konsekvenser af byggeudvalgets indstillinger fandt, at det ikke på nuværende tidspunkt var muligt at gennemføre disse. Mindre moderniseringer og ombygninger inden for kriminalforsorgens ordinære beløbsramme kunne overvejes. Den 19. maj 1983 blev byggeudvalget nedlagt. Var nye varetægtsfængsler i 70-erne projekter bygget på »afgrundens rand«, forvandlede de til luftkasteller i »fattigfirserne«.

XI

SPARETIDER. 1982 - 1989 ff..

Schlütertiden 1982 - 92.

Den 10. september 1982 tiltrådte den konservative Poul Schlüter som statsminister for en firkløverregering bestående af de konservative, Venstre, CD og Kristeligt folkeparti. Regeringen hvilede kun på 65 mandater i folketinget og måtte søge samarbejde med Det radikale venstre og Socialdemokratiet til den ene side eller Fremskridtspartiet til den anden. Schlüter udskrev nyvalg til den 10. januar 1984. Tilsammen fik regeringspartierne en fremgang på 12 mandater, de konservative alene på 16. CD måtte betale for regeringsdeltagelsen med 7 af 15 mandater. Regeringen kunne herefter klare sig med støtte af de radikales 10 mandater. Efter et valg i september 1987, hvor regeringspartierne gik tilbage, ønskede de radikale at stå frit over for regeringen, men denne kunne alligevel fortsætte. Efter valget den 10. maj 1988, hvor regeringspartierne fik uændret 70 mandater bag sig, dannede Schlüter mindretalsregering med Venstre og de radikale. På grund af umuligheden af at opnå finanslovsforlig med Socialdemokratiet udskrev Schlüter valg til den 12. december 1990. Ved valget opnåede Socialdemokratiet under den ny partiformand Svend Auken efterkrigstidens største fremgang. Under indtryk af tilbagegang på 1/3 trak de radikale sig ud af regeringen, og Schlüter dannede mindretalsregering alene med Venstre. Denne regering, som ingen levetid var spået, holdt indtil nytårsskiftet 92/93, da Schlüter trak sig på grund af anklager for at have fortiet nedbringelse i antallet af tamilernes familiesammenføringer i strid med udlændingeloven. Den ny socialdemokratiske partiformand efter Svend Auken, Poul Nyrup Rasmussen, dannede derefter en flertalsregering bestående af Socialdemokratiet, de radikale, CD og Kristeligt folkeparti.

Når Schlüterregeringen holdt i over 10 år, skyldtes det den ny parlamentariske skik at undlade at gøre nederlag i folketinget til kabinetsspørgsmål, og at der ikke før 1992 viste sig noget bæredygtigt alternativ.

Firkløverregeringen var kommet til på grund af landets katastrofale økonomiske situation. I sin tiltrædelsestale erklærede Schlüter da også, at der skulle findes en løsning på den fortsatte gældsstiftelse til udlandet og det eksplosivt stigende underskud på statsfinanserne. Det var forudsætningen for at klare de andre vanskeligheder, herunder arbejdsløshedsproblemet.

De offentlige udgifter skulle først og fremmest nedbringes, for 1983 med 20 milliarder kr. og for 1984 med 37 milliarder. Der skulle ske en beskæring af overførselsudgifterne, et stop for lønninger og avancer, og en karensdag skulle indføres. I den offentlige administration skulle indføres afbureaukratisering, afregulering og privatisering. De fleste af disse forslag mødte fra Socialdemokratiet en afslappet reaktion.

Udlandsgælden blev i Schlüttertiden nedbragt ved at gældsstiftelsen på grund af betalingsoverskud kunne ophøre. Finanslovsunderskuddet blev reduceret, men på grund af nødvendigheden af forlig med andre partier ikke afskaffet. Karensdagen måtte opgives, men en besparelse af de offentlige udgifter blev opnået ved en nedskæring af statslige stillinger. Alligevel voksede antallet af offentlige ansatte fra 750.000 i 1982 til 800.000 i 1990, væsentlig i kommunerne. Dette medførte en budgetreform i 1987 med lavere statslige tilskud til kommunerne.

Arbejdsløsheden begyndte i 1983 at falde, og der skabtes 200.000 nye arbejdspladser i private virksomheder. De udenlandske konjunkturer var gunstige, råvarepriserne faldt. Regeringen opretholdt derimod en fast kronekurs, således at konkurrenceevnen ikke forbedredes væsentligt. Et internationalt tilbageslag i slutningen af 80-erne medførte, at arbejdsløsheden igen steg og nåede 340.000. 800.000 var uden for arbejdsmarkedet på overførselsindkomster.

Arbejdsmarkedet var i 80-erne i modsætning til 70-erne præget af ro. Overenskomstforhandlingerne medførte små stigninger. Kun da regeringen i 1985 forlængede alle overenskomster i 2 år, opstod en række proteststrejker. I maj 1986 afskaffedes dyrtidsreguleringen. På grund af den faste kronekurs var inflationen ophørt, og reallønnen steg.

I 1982 gennemførtes en ny udlændingelov, som sikrede asylsøgers retsstilling, i 1985 en ligestillingslov mellem mænd og kvinder og loven om Storebæltsforbindelsen vedtoges. I 1986 trådte en ny skattelov i kraft, og en vandmiljøplan blev vedtaget for at hindre forureningen af farvande og søer.

Ved en folkeafstemning i 1986 bekræftedes den Europæiske Fællesakt, som indførte det indre marked. I 1993 afholdtes 2 folkeafstemninger om Den europæiske union. Ved den anden opnåedes tilslutning til den med forbehold, væsentlig med hensyn til fælles mønt, fælles forsvar og fælles politisamarbejde.

Fra 1982 til 1989, da han blev folketingets formand, var Erik Ninn Hansen justitsminister. Han søgte forgæves at holde sit område uden for nedskæringerne. Han var enig med Dansk fængselsforbund om afskaffelse af prøveløsladelse, men nåede ikke igennem med forslag herom. Heller ikke en betænkning om en fængselslov nåede at blive til lovforslag.

Med ikrafttræden den 1. januar 1987 gennemførtes en forvaltningslov og lov om offentlighed i forvaltningen.

Regeringens besparelser i kriminalforsorgen.

Det var ikke blot byggeudvalget af 1966, der blev nedlagt, og dets planer om ombygninger på Vestre fængsel til omkring 50 millioner kr., der blev opgivet. Efter cirkulære af 10. november 1982 indførtes ansættelsesstop for resten af året. Ganske vist godkendte finanslovsforslaget for 1983 den aftalte bevilling til udvidelse af cellekapacitet og personale, men driftsbudgettet blev nedskåret med 15 millioner kr. i 1983 og 84 og 7,5 i 1985. Dette blev opnået ved at undlade at ind-

Fig. 51. Fængselsinspektør Ilse Cohn, 1984 .

rette nyt åbent fængsel i Kagerup og bortspare 30 nye stillinger, som var søgt som kompensation for tjenestetidstab.

Samlet gik regeringens spareplan fra 1982 ud på 2% driftsbesparelse årligt og 1% pensionsbesparelse fra 1985. På Københavns fængsler regnede man med at skulle spare 50.000 timer eller 25 stillinger.

På forslaget for finansloven for 1986 blev justitsministeriets totalramme fastsat til 2,7 milliarder kr., deraf kriminalforsorgens andel til 889 millioner. Personalebesparelsen på 1% påbegyndt 1985 skulle fastholdes indtil 1989. Den hidtidige stillingskontrol baseret på forelæggelse af enkeltstillinger erstattedes af en rammestyring, hvorefter der til hver hovedkonto på finansloven godkendtes et maksimalt årligt personaletimeforbrug og en tilhørende lønsum. Kriminalforsorgens lønsum var for 1986 657 millioner kr., anlægsudgifterne var på 15 millioner.

Af finansloven 91/92 fremgik, at der skulle spares yderligere 200 årsværk, således at besparelsen 89 - 92 blev på 400 - 450 årsværk. Gennemførelsen betød lukninger af institutioner og afdelinger. Således blev nogle arresthuse lukket. Og i 1993 lukkedes Politigårdens fængsel..

Til gengæld åbnede 2 nye åbne fængsler i perioden, nemlig den 1. september 1984 Statsfængslet i Gribskov med 65 hæftepladser og den 1. marts 1988 Statsfængslet i Jyderup.¹

Lederskifter.

Det blev en ny ledelse, der kom til at føre Københavns fængsler videre efter dødsstødet for udvidelses- og ombygningsplanerne. Overvagtimester Aage Leander Karlsson udnævntes i 1983 til tjenestetidskonsulent i direktoratet, hvor han senere avancerede til kontorchef. Fængselsinspektør Jørgen Heilbo søgte i 1984 sin afsked med udgangen af september. Som ny ledende overvagtimester udnævntes i februar 1984 overvagtimester Palle Schunck.

Anderledes svært var det at finde en ny inspektør. Der var kun få ansøgere, og den ene kun, fordi direktør Frits Hellborn havde anmodet en række inspektører om at søge og en efter betænkningstid havde indvilliget. Fængselsinspektør Ilse Cohn, Statsfængslet på Søby Søgaard, var den første kvindelige fængselsinspektør. Hun havde gennemgået den efterhånden klassiske inspektøruddannelse ved ansættelse i direktoratets forskellige kontorer og som viceinspektør ved åbne og lukkede anstalter, for hendes vedkommende i 2., 4. og 1. kontor de sidste steder som souschef og på Vridsløselille, Horserød og Herstedvester. Hun konstitueredes fra den 1. august 1984 og udnævntes fra 1. oktober. Samtidig forlod den fungerende inspektør, viceinspektør Jens Borg Nielsen Københavns fængsler for at blive fængselsinspektør på Kragshovede. I stedet udnævntes som 1. viceinspektør fuldmægtig Bent Andersen. Fuldmægtig Laila Dahl var udstationeret som viceinspektør. I 1984 omklassificeredes den ene viceinspektørstilling fra lønramme 35 til 36.

Ombygning af Vestre fængsel.

Justitsminister Erik Ninn Hansens nej til bygning af en række regionale arresthuse i det storkøbenhavnske område og en formindskelse af Københavns fængslers kapacitet, åbnede mulighed for en ombygning af fængslernes bygningsmasse uden kapacitetsforringelse inden for kriminalforsorgens ordinære bevillingsramme. På trods af disse forbehold arbejdede direktoratet dog i 80-erne med tanken om opførelse af et arresthus på grundene ved Herstedvesteranstalten, men uden at den lod sig realisere.

Det blev således samarbejdsudvalgets og den ny ledelses opgave at vinde indtil, hvad udadtil var tabt. Direktoratet havde dog den 6. april 1983 henvist oprettelsen af en mindre bygningsgruppe på Københavns fængsler indtil de økonomiske muligheder var realistiske.

På samarbejdsudvalgets møde den 16. januar 1985 oplyste inspektør Ilse Cohn, at man ville søge direktoratet om økonomisk dækning for reovering af Københavns fængsler, og der var enighed om at begynde med nordfløjen. Den 25. januar 1985 var der møde med direktoratet om reovering af den. Projektet gik ud på, at der på hver etage installeredes yderligere et toilet og baderum for de indsatte og et ventilationssystem, der indrettedes ny postværelser af 2 cellers størrelse og med større vinduer, der indrettedes fællesrum på hver etage ved ind-

Fig. 52. Luftfoto af Vestre fængsel, 1992. Foto: S.P.

dragelse af 16 celler, der etableredes fløjadskillelse mellem nord- og syd-fløjen. Hele fløjen skulle males. Alle cellevinduer skulle udskiftes. Der skulle ske udskiftning af ringe- og kaldesystemet fra cellerne. Der skete en tagudskiftning, el-installationen renoveredes, og der indlagdes varmt vand i cellerne. Direktør Hellborn mente, at baderum, toiletter og postværelser kunne udføres i 1985 og fællesrummene i 1986. Projektet måtte imidlertid udskydes til finansåret 1986, hvor der på anlægsbevillingen blev stillet 2,4 millioner til rådighed.

Man havde regnet med, at arbejdet kunne foregå med hel eller delvis belægning af fløjen, men det var for støjende og støvende, så nordfløjen måtte evakueres og østfløjen dobbeltbelægges. På grund af stort belæg af varetægtsfanger og asylansøgere måtte i 1986 Blegdamsvejens fængsel holdes åbent om sommeren. I 1987 tilbagestod kun maling af gange og lokaler. For at få valgt de rigtige farver antog man kunstneren Arne L. Hansen. Renoveringen skete stort set ved egne håndværkere, hvorfor den almindelige vedligeholdelse blev forsømt.

I 1988 kunne arbejdet med renovering af østfløjen begynde med udskiftning af faldstammer og kloakrør og nedtagning af udluftningsrør. På finansloven for

1989 bevilligedes 1,9 million til modernisering af fløjen. Arbejdet igangsattes straks ved egen arbejdskraft. Der nedsattes en arbejdsgruppe i marts 1988 til at følge arbejdet. En renovering af sydfløjen udsattes til 1993.

Arbejdet i fløjene medførte store gener for personalet, hvilket sammen med andre forhold resulterede i så stor utilfredshed, at der nedsattes klimaarbejdsgrupper.

En totalrenovering af Vestre fængsels køkken begyndte sidst i 1988 og var afsluttet i april 1989.

Planerne til ændring af hovedporten eller bygning af en helt ny containerport fortsatte i 80-erne. Planerne blev dog ikke til virkelighed, og fængslet opførte en østlig tilbygning til hovedporten beregnet for gående trafik i 1993.

Ved hjælp af egen arbejdskraft blev der lagt nyt tag på sygehuset. Derudover blev i 1988 låsesystemet gennemgået.³

AUF og enhedsfunktionærer.

Efter en forudgående drøftelse i presse og offentlighed af de indsatte arbejde og aflønning bl.a. med tanker om fuld tarifmæssig løn og tilsvarende samfundsforpligtelser nedsatte justitsministeriet den 4. oktober 1982 et udvalg vedrørende beskæftigelse af de indsatte i kriminalforsorgen. Det fik som formand fhv. minister og folketingsmand Lauge Dahlgaard og benævntes efter denne Lauge Dahlgaardudvalget. Udvalget afgav betænkning nr. 1058 - 1986 vedrørende arbejde, undervisning og fritid i fængslerne. Den blev offentliggjort den 26. marts 1986, ledsaget af en kronik i »Politiken« af Lauge Dahlgaard den 5. maj.

Udvalget mente ikke, at der var grundlag for at indføre almindelig lønordning. Arbejdspilgten skulle afskaffes af en aktivitetspligt og arbejdspengesystemet af ligeløn på ydelsesniveau som kontanthjælp. Der skulle indføres selvforplejning, produktionsskoler og regionale nævn til samfundskontakt. Fritidsaktiviteterne i week-enderne skulle forbedres og sommerhøjskoler udbygges. Fritidsudnyttelsen skulle tilnærmes forholdene i samfundet.

Udvalgets tanker kom til at indgå en forbindelse med den ny personalestruktur, inspektør Erik Andersen havde indført i statsfængslet i Ringe. Enhedsfunktionærer skulle stå for såvel arbejde, forsorg, fritid og så vidt muligt undervisning af de dem tildelte indsatte. Enhedsfunktionærerne skulle være kvalificerede som værk mestre og derfor oprykkes forsvarligt.

Denne AUF-struktur var det direktoratets hensigt at oprette på afsoningsanstalterne, idet man begyndte med det nyoprettede Statsfængslet i Jyderup og Statsfængslet Møgelkær. Der var foreløbig ingen tanker om arresthusenes indplacering under AUF- struktur.⁴

Selvstændige afdelinger og AUF-struktur.

Reaktionen på afslaget på forslaget om ny varetægtsfængsler og kapacitets-

nedgang på Vestre fængsel førte ikke blot til en materiel renovering af det forhåndenværende, men også til et forsøg på klimaændringer efter model fra trivselsundersøgelserne. I 1973 var der blevet indført en slags fløjstruktur, nu gik tanker i retning af selvstændige mindre enheder.

Motiveret af en tiltagende utilfredshed med klimaet og klimagrupperne fra medlemmernes side henvendte FO's formand Leif Wick sig sidst i 1986 til inspektør Ilse Cohn om en strukturændring til mindre afdelinger, og denne var ganske enig. På samarbejdsudvalgets møde den 8. december 1986 henviste hun til, at en opdeling af Københavns fængsler i mindre enheder var den eneste løsning på klimaproblemerne, og den 23. januar 1987 nedsattes en arbejdsgruppe til forbedring af arbejdsklimaet i Københavns fængsler. Ilse Cohn var formand og fra ledelsen deltog fængselsforvalter Bitsch Petersen, overvagtimester Palle Schunck og forsorgsleder Frede Kruse-Christiansen blev sekretær. Fra personalets side deltog FO's formand Leif Wick, Jacob Waagensen, Gunner Jensen og Søren Henning Jensen.

Første møde tog udgangspunkt i en svensk rapport om personaleforhold. Ved møde den 4. marts anmodede styringsgruppen tjenestetidskonsulent Aage Leander Karlsson om at udarbejde en eller flere modeller til grundnormativ for personalet i selvstyrende enheder.

I Orienteringsavisen den 6. marts 1987 oplyste styringsgruppen, at dens mål var mulighed for at selvbestemmelse i personalets daglige arbejde kunne forøges. Man ville undersøge mulighederne for decentralisering af anstaltsstrukturen ved oprettelse af selvstændige enheder med større kompetence for afgrænsede og sammenhængende opgaver.

Der afholdtes herefter den 13. april 1987 på hotel Scandic i Ringsted et startkursus, hvor et kommissorium skulle udarbejdes. I maj 1987 nedsattes 7 arbejdsgrupper.

Planerne om en opdeling i mindre enheder delte for en tid personalet. Ved ekstraordinær generalforsamling i FO den 30. november 1987 bad man styringsgruppen tage dens decentraliseringsforslag af bordet. Ved ekstraordinær generalforsamling den 6. januar 1988 blev en ny bestyrelse valgt, men strukturændringen vedtaget. Den ny bestyrelse med Poul Lunk som formand indtrådte i styringsgruppen med denne, Steen Skytte Larsen og Thomas Dyhrberg den 11. januar 1988, og arbejdet fortsatte. Den fri forsorgs personale ønskede at blive repræsenteret i styringsgruppen, men dette lod sig ikke gøre, da strukturændringen opfattedes som et særligt institutionsanliggende.

I 1988 begyndte styringsgruppen en overvejelse af indførelse af AUF-ordning i Københavns fængsler, og i december 1988 sendtes et oplæg til direktoratet herom. AUF var da under opbygning i Jyderup, Møgelkær, Kragsskovhede og Sønder Omme, men var stødt på vanskeligheder i de gamle lukkede anstalter. Direktoratet modtog oplægget positivt, selvom AUF egentlig var tiltænkt afsø-

ningsanstalterne. Man påpegede de særlige arresthusproblemer ved indførelse af AUF og enhedsfunktionærer, og fastholdt den traditionelle betragtning, at betjentes behandlerrolle egentlig kom til udfoldelse under afsoningen i statsfængsel. Oprykningen af fængselsbetjente til enhedsfunktionærer måtte derfor ske til lønramme 13/15.

I konsekvens af arbejdet på AUF-status påbegyndtes i 1987 et projektarbejde i det gamle linnedepot på tværs af faggrænser mellem opsyn, værk mestre og skolen. Desuden skulle det skaffe passende mødelokaler.

I april 1988 besluttede styringsgruppen, at Københavns fængsler måtte opdeles i 9 selvstændige områder med fast personale. I 1989 knyttedes tjenestetidskonsulent Aage Leander Karlsson som kontaktperson til projektet. I september 1990 besluttede direktør Troldborg, at den fri forsorgs københavnske afdelinger skulle inddrages i drøftelser i direktoratet om den forsorgsmæssige betjening under den ny struktur.

Blegdamsvejens fængsel blev udset til opstart af AUF-systemet i Københavns fængsler. Ved møde i styringsgruppen den 19. januar 1990 blev det besluttet at begynde i marts 1990. Afdelingslederne i den fri forsorg påtog sig at koordinere forsorgsarbejdet på tværs af de fremtidige selvstændige enheder.

Den 15. december 1989 gennemførtes en forberedende AUF- fritidsvirksomhed i fløjene under overvagtimesterens og undervisningslederens planlægning. I den anledning fungerede 23 fængselsbetjente som enhedsfunktionærer i lønramme 13.

I marts 1990 var der obligatorisk samarbejdskursus på Bymose Hegn i Helsingør for personale tilknyttet Blegdamsvejens fængsel. I november 1990 og i februar 1991 gennemførtes kurset »Projekt lederudvikling« i Falkonercentret.

I maj 1991 omklassificerede finansministeriet 35 fængselsoverbetjente og betjente på Blegdamsvejens fængsel til enhedsfunktionærer i lønramme 13/15. Ny struktur indførtes den 12. marts 1990.

I den følgende tid skete en række omklassificeringer af fængselsfunktionærer til enhedsfunktionærer. Sandholminstitutionen havde fra oprettelsen AUF- struktur.

Derefter kom den langt vanskeligere opgave at gennemføre ny struktur i fløjene. Efter indstilling af samarbejdsudvalget nedsattes den 24. april 1992 to arbejdsgrupper, en for nordfløjen og en for østfløjen. De afgav indstilling i februar 1994. Efter FO's forslag opdeltes dog hver fløj i 2 selvstændige enheder, således at enhederne kom på størrelse med endda meget store arresthuse. Der afholdtes forberedende personalekurser på Hvide Hus i Køge i marts og april 1994, og ny struktur tog sin begyndelse fra den 1. april. Ny struktur i syd- og vestfløjen indføres antagelig den 1. januar 1995.

Ledelsesstrukturen i de ny enheder skulle bestå af en enhedsovervagtimester, en souschef og en værk mesterkonsulent.

Udlændinge, asylansøgere og Sandholmlejren.

Udlændingeloven, lov nr. 226 af 8. juni 1993, skulle retssikre udlændinges og derunder asylansøgers adgang til landet. Dens § 35 bestemte imidlertid, at en udlænding kunne varetægtsfængsles, når det var nødvendigt for at sikre hans tilstedeværelse under sagen og indtil udvisning, når han ikke havde fast bopæl her i landet og der var begrundet mistanke om lovovertrædelse, der kunne medføre udvisning, endvidere når han var indrejst i strid med indrejseforbud. Efter § 36 skulle en frihedsberøvet udlænding inden 3 døgn stilles for retten, der skulle tage stilling til frihedsberøvelsens lovlighed. Retten skulle beskikke en advokat. Derudover skulle politiet gøre udlændingen bekendt med hans retsstilling, adgang til ambassade og konsulat, hvis han søgte om asyl til Dansk Flygtningehjælp. Fra den 1. januar 1984 overgik tilsynet med udlændinge til det ny Direktoratet for udlændinge.

Loven blev mærkbar for Københavns fængsler ved en af kriminalforsorgen helt uventet omfattende indsættelse af asylansøgere.

I januar 1983 var udlændinges antal 25,4% af det samlede belæg, i september 33,9%, i december 31,9%. Det gennemsnitlige belæg af udlændinge var 157,17. I 1984 var det 155,67. Den 23. november 1985 befandt der sig 146 udlændinge i Københavns fængsler, de 106 på Vestre fængsel, de 27 på Blegdamsvejen og de 13 på Politigården. Af dem var 32% skandinavisktalende, 31% engelsktalende, 7% iransktalende, 6% libanesisktalende og 4% talte arabiske sprog. Desuden var 10 andre sprog repræsenterede, deriblandt etiopisk.

Københavns fængsleres personale beherskede for en dels vedkommende hovedsprogene og enkelte talte 6 mere sjældne sprog. Derudover måtte der anvendes tolk.

For at magte de ofte særdeles vanskelige problemer indledtes et samarbejde med Dansk flygtningehjælp. Ved et møde med denne institution den 31. januar 1985 aftaltes, at der udleveredes en folder om flygtningehjælpen til udlændinge. Flygtningehjælpen ville være behjælpelige med tolke og med oversættelse af praktiske oplysninger til asylsøgere. Også foreningen af beskikkede forsvarere udarbejdede en vejledning for udlændinge i maj 1985: »Guidance for detained persons seeking asylum«.

På grund af overbelæg i fængslerne var det nødvendigt at placere udlændingene, hvor der var ledig celleplads og benytte dobbeltbelæg. Fra juli 1987 indrettedes en asylansøgerafdeling i sydfløjens 3. etage. I alt 20 asylsøgere lykkedes det at anbringe på værksted. Der var dog personalebetænkeligheder ved det forøgede fællesskab.

Skolen besluttede i 1987 at lade udarbejde et informationsmateriale om personalets funktioner og det danske retssystem. En bog blev redigeret færdig samme år og oversat til arabisk, persisk, tyrkisk, indisk, tysk, engelsk og spansk. Til arabisk, tyrkisk og persisk anvendtes translatører ellers sprogkyndige indsatte. Den

hed »Foreigners remanded in custody« og indeholdt information om fængslets personale, funktioner og butik foruden retlige regler. Desuden indeholdt den et leksikon og tegninger, der viste forskellige ting med angivelse af, hvad de hed på dansk.

I juli 1987 godkendte direktoratet, at udlændinge indsat efter fremmedlovens § 36 samledes på Blegdamsvejens fængsel. Sydfløjens asylafdeling ønskede sig dog ikke overført, men alle nyindsatte overførtes til Blegdamsvej, hvor man ville forsøge separate gårdture for asylansøgere.

På det centrale samarbejdsudvalgs møde den 23. september 1986 gjorde Ilse Cohn opmærksom på, at det var nødvendigt at tilvejebringe yderligere belægningskapacitet uden for kriminalforsorgen til udlændinge og asylsøgere. Det var uhensigtsmæssigt at anbringe disse på Københavns fængsler, da frihedsberøvelsen skulle ske med fornødne lempelser. Sagen blev imidlertid ikke taget op.

I 1988 fremkaldte en artikel om asylansøgernes forhold (se senere) en presse-kampagne mod asylansøgers ophold i fængsler, og sagen blev taget op politisk. Også Dansk fængselsforbund vendte sig mod asylansøgere i fængslerne. Derefter besluttede justitsminister Erik Ninn Hansen i december 1988, at frihedsberøvede asylsøgere så vidt muligt skulle placeres i en særlig afdeling og ikke sammen med kriminelle. Oprindeligt påtænkte en særlig afdeling evt. på Vestre fængsels terrain for at lette transport til politiet, men politiske hensyn bevirkede, at det blev bestemt at indrette en institution i Sandholmlejren, hvor andre asylansøgere var placeret. Københavns fængsler deltog i planlægningen, men mente den projekterede afdeling på 40 mand var for lille.

Den 31. maj 1989 tiltrådte finansudvalget den ny Sandholminstitution med plads til 40 og en bemanning med 20 personaleårsværk. Udgiften til etableringen var 6 millioner afholdt af flygtningebevillingen. Byggetiden blev 3 måneder. Institutionen henlagdes under Københavns fængsler, personalet ansattes væsentlig derfra og institutionen fik den tidligere overvagtimester John Høj, nu kst. arrestforvarer i Ringsted, som leder.

Allerede i september 1989 viste det sig, at der ikke var plads til alle asylsøgere, der kunne overføres dertil, i Sandholm, og man måtte ved dobbeltbelæg efterhånden skaffe plads til 80. Dette lod sig gøre, fordi stuerne var ret rummelige.

Da imidlertid en del asylsøgere stadig måtte opholde sig på Vestre, hvor der indrettedes en afdeling i barakken, på grund af pladsforholdene, skabte dette et offentligt og politisk pres, som medførte en udvidelse af Sandholminstitutionen, først til 120 pladser 14. januar 1994 og derefter til 150.

Da asylsøgerantallet daledede, søgte inspektøren at få også ikke-kriminelle frihedsberøvede efter udlændingeloven anbragt i Sandholminstitutionen, men dette lod sig af principielle grunde ikke gøre, og der indrettedes en særlig afdeling for dem i barakken. Først sidst i marts 1994 opfyldtes alle inspektørers ønsker siden Cai Jensen at få anbragt »fremmedlovsfolk« uden for Københavns fængsler

ved en midlertidig overførsel til Sandholm af denne kategori på grund af kapacitetsvanskeligheder. De skulle dog holdes hermetisk adskilt fra asylsøgerne. Først i 1994 oprettedes et særlig dommerembede ved retten i Hillerød som værneting for de i institutionen anbragte asylsøgere.⁶

Anklager for umenneskelig behandling og frikendelse derfor.

To sygeplejersker forårsagede fra 1988 til 1992 en medieoptagethed af Københavns fængsler, der medførte en politisk optagethed af de andre anbringelsesformer for asylansøgere, ledelse og personale længe var gået ind for.

Lars Wiinblad og Lars Petterson havde kun været ansat i få år, da de søgte deres afsked. Wiinblad var en tid sygeplejerskernes tillidsmand og repræsentant i samarbejdsudvalget. Overlægen modtog i ansættelsesperioden ingen rapporter fra dem om tjenstlig ukorrekte episoder. Mandag den 22. februar 1988 bragte »Politiken« en kritisk kronik af de to sygeplejersker om de psykiatriske og psykisk svage patienter i de københavnske fængsler med anmodning om, at stadslægen så nærmere på forholdene. I et efterfølgende interview i Kanal 2 udtalte Petterson, at Københavns fængsler brugte uautoriserede remme til fastspænding, at de fastspændte var nøgne og unddragne tilsyn, ikke havde tilkaldelsesmuligheder og lå i fuldt lys. Interviewet medførte en samtale med inspektøren, hvor han forklarede, at det kun var kvalificeret tilsyn, der manglede, og at han kun havde set 1 nøgen fastspændt, dog senere dækket af et tæppe. Der var også en tilkalddeknapp, men de indsatte kunne ikke altid nå den. Der brugtes flere remme, end cirkulæret nævnte. Han ville have søgt spørgsmålet rejst på et sygeplejerskemøde.

»Amnesty Nyt« for september 1988 indeholdt en artikel af de to sygeplejersker med kritik af, at asylansøgere anbragtes sammen med kriminelle og af fremskridtet i den ny udlændingelov, at man kunne fængsle i 3 døgn uden dommerkendelse. Asylansøgerne genoplevede tidligere torturscener i de københavnske fængsler. Observations- og sikringscellerne kunne ligne torturkamre og var sammen med isolation udtryk for umenneskelig behandling. Den største del af betjentene udførte et godt arbejde, men en mindre kerne var racistiske. Der skubbedes og sparkedes, og en flygtning var ført til sikringscelle ved sidehalsgreb med et klæde over hovedet. En række asylansøgere navne kom ikke flygtningehjælpen i hænde. 7 episoder omtales mere udførligt, deriblandt en iraker, på hvem Røde Kors efter ankomsten til Sandholmlejren havde fundet blodudtrædninger i ansigtet.

»Amnesty Nyt's« leder oplyste, at man kun kendte forholdene fra artiklen, men mente, at de var af en sådan art, at en nærmere undersøgelse var på sin plads.

Inspektøren gjorde den 13. september direktoratet bekendt med artiklen.

Hun havde straks udbedt sig oplysninger om tid, sted og personnavne hos de

to endnu formelt tjenestegørende sygeplejersker med henblik på tjenstlig undersøgelse af de påklagede forhold. Den 14. september svarede sygeplejerskerne, at man kritiserede generelt og ikke ville nævne navne. Inspektøren skildrede den særlige afdeling for asylsøgere, fængslets fremmedsprogede informationsbøger og oversættelseshjælp, skolens og kirkens aktiviteter for asylsøgere og det gode samarbejde med flygtningehjælpen. Den traditionelle brug af uautoriserede remme var ophørt ved sygeplejerskernes første kritik. Der var i de 7 nævnte eksempler intet ukorrekt foretaget af personalet. Listen fra rigspolitiet over frihedsberøvede udlændinge indeholdt ikke altid alle navne, men ingen hindrede kontakt med flygtningehjælpen. Direktoratet udsendte derefter den 21. september 1988 et notat om behandlingen af asylansøgere i kriminalforsorgens institutioner. Man henholdt sig til inspektørens redegørelse og fandt de to sygeplejerskers fremstilling urimelig og dårligt underbygget.

Overlæge Stui erklærede, at den nævnte iraker ikke var blodunderløben i ansigtet ved afgang fra Vestre fængsel.

Retsudvalget indkaldte justitsminister Erik Ninn Hansen til samråd i amnestysagen, hvilket senere førte til oprettelsen af Institutionen for frihedsberøvede asylansøgere i Sandholmløjren. Sagen blev omtalt i radioavisen den 1. september 1988 og Lars Wiinblad og inspektør Ilse Cohn interviewet.

Amnestyartiklen følte så æreskrænkende af FO og Dansk fængselsforbund, at man anlagde sag mod de to sygeplejersker med krav om straf. Ved Københavns byrets dom af 2. april 1990 blev de fundet skyldige i overtrædelse af straffelovens § 267 ved deres omtale af en af episoderne og idømt dagbøder. Retten fandt det dog godtgjort, at der blandt fængselspersonalet som i det øvrige samfund var en lille kerne med fjendtlig holdning over for flygtninge, som gav sig til kende i nedsettende udtryk og en mere hårdhændet behandling end nødvendigt.

På baggrund af byrettens dom anmodede justitsministeriet den 18. december 1990 byretsdommer Jørn Andersen om at gennemføre en undersøgelse af behandlingen af flygtninge i Københavns fængsler i henhold til retsplejeloven og de Forenede nationers konvention mod tortur og anden grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling eller straf.

Medens undersøgelsen stod på, bragte Dansk sygeplejeråds medlemsblad »Sygeplejersken« en række stærkt kritiske artikler mod Københavns fængsler. Det var hidtil uhørt, at et fagforeningsblad vendte sig mod egne medlemmer. Organisationen hævdede at bringe kritikken for at få asylansøgere anbragt adskilt fra kriminelle, men derom var jo alle enige og en institution oprettet. Ledelsen fik anledning til korrektion, men de ledsagende fotos vinkler og blænder viste bladets opfattelse af den.

I efteråret 1990 vakte to indsættelser af afrikanere og deres behandling en sådan mediestorm og politisk pression, at justitsministeriet den 22. februar 1991 anmodede byretsdommer Jørn Andersen om at gennemføre en akut undersø-

gelse af deres forhold. Denne forelå færdig den 28. februar 1992 og hele undersøgelsen den 31. december 1992.

I september og oktober 1990 blev en tanzanianer og en gambianer af politiet indsat i Politigårdens fængsel, begge med henblik på udvisning, fordi de var subsistensløse. Tanzanianeren blev indsat den 20. september og løsladt samme dag, da nogle venner skaffede penge til veje. Han fortalte ved løsladelsen, at han ved anbringelse i sikringscelle havde været udsat for vold. Skadestueundersøgelse viste et rødt mærke under højre øje og minimale blødninger i et øje og forskellige steder samt ømhed. Hans advokat anmeldte sagen, som direktoratet afviste. Han forlod landet den 2. marts 1991 og vendte ikke tilbage under den senere sag. Gambianeren ankom til Kastrop den 19. oktober med ikke vekslelige penge og en åben returbillet. Ingen svarede på politiets højttalermeddelelse om, at han var ankommet. Selv talte han kun et af de gambianske sprog. Den 20. oktober kl. 00.30 blev han indsat på Politigårdens fængsel, hvor han efter rutinen blev ført til et baderum af to fængselsbetjente for at visiteres og tilbydes bad. Under panisk modstand bed gambianeren den ene fængselsoverbetjent i højre underarm og tilføjede ham så megen anden skade, at han måtte bringes til skadestue og derefter til krisecentret. Skaderne medførte, at han sygemeldtes, blev erklæret invalideret og ude af stand til at køre bil og måtte afskediges. Han fik en lille erstatning som voldsoffer. Gambianeren førtes til sikringscelle med magt. Ved lægetilsynet fandtes en hudafskrabning på venstre næsefløj og størknet blod på tænderne. Kl. 7.20 blev han overført til observationscelle, og han fik udleveret sit tøj. Det kom påny til en episode, hvor fængselsbetjentene ikke kunne få hold på gambianeren under hans modstand mod overførslen, og da vagtmesteren kom under ham, gav han ordre til at anvende stav. Gambianeren blev derefter påny anbragt i sikringscelle. 1 time senere blev han med tolk tilset af en læge. Der var hævelse og blodansamling på ryggen, hudafskrabninger på venstre skulder og på hånd og fodled af remmene. Han var uhyre angst og blev overført til sygeafdelingen, hvor han påny måtte spændes og fik ny hudafskrabning. Næste dags formiddag førtes han til Politigården og fremstilledes for en dommer i byretten som sigtet for vold mod tjenestemand. Han fik beskikket en forsvarer og blev varetaget i fængslet. Fængslingen blev stadfæstet af Østre landsret. På Vestre fængsel blev han derpå undersøgt af speciallægen i psykiatri. Den 31. oktober blev han fremstillet i retten til fristforlængelse, hvilket også skete, men Østre landsret løslod ham den 1. november. Politiet beholdt ham dog i fængslet til udvisning, men han fik indrejsetilladelse mod ophold hos forsvareren. Speciallæge Olav M. Vedel fra organisationen Danske læger for menneskerettigheder foretog en undersøgelse, og lod en videofilm af hans hudafskrabninger og mærker efter stavslag vise i TV-A. Statsadvokaten frafaldt tiltalen mod ham, fordi han havde handlet i panik.

Dommeren fandt i Tanzanianersagen, at det var uheldigt, at en fængselsover-

betjent på Politigårdens fængsel ikke havde rejst spørgsmålet over for politiet, da han om natten bad om at ringe til danske venner, og at det var uheldigt, at 3 fængselsfunktionærer ikke forelagde hans fornyede anmodning for overvagt-mesteren. Men han fandt ikke at kunne forkaste personalets forklaring om magtanvendelse, og der var ikke tilstrækkelig grund til at kritisere anbringelsen i sikringscelle. Der var heller ikke grundlag for at kritisere lægens tilsyn eller antage, at der forelå egentlig skade.

Med hensyn til gambianeren mente dommeren, at Københavns politi bar en ikke ubetydelig del af ansvaret for problemernes opståen ved manglende information. Der var kun i begrænset omfang grund til kritik af de implicerede fængselsfolk, men herskende praksis var ikke uproblematisk. Kriminalforsorgen havde derfor nedsat en arbejdsgruppe til at overveje ændringer. Ingen af de forhold, han havde rettet kritik mod, var af en karakter, så strafansvar kom på tale, men der kunne ske disciplinære reaktioner. Når det blev påstået, at gambianeren havde været udsat for tortur, var det sandt, at behandlingen havde medført fysiske og psykiske lidelser, men de var ikke påført ham med det formål at fremskaffe oplysninger eller tilståelse, for at straffe, skræmme eller lægge tvang på ham, heller ikke var det udslag af forskelsbehandling. Der var tale om gennemførelse af en lovlig frihedsberøvelse og ikke grusom, umenneskelig eller nedværdigende behandling i konventionens forstand.

Beretning om hele undersøgelsen forelå den 31. december 1992.

Resultatet var frikendelse af Københavns fængsler med få og mindre reservationer. Danmark havde i 1986 tilsluttet sig en konklusion fra flygtningehøjkommissariatets eksekutivkomite, hvorefter forholdene for asylansøgere skulle være humane, hvor det kunne undgås, måtte de ikke anbringes sammen med kriminelle. Oprindeligt blev asylansøgere og andre frihedsberøvede efter udlændinge-loven anbragt sammen med øvrige indsatte, men fra 1987 havde der været særlige afdelinger for dem, og i 1992 anbragtes de i en særlig bygning på Vestre fængsel. Institutionen i Sandholmlejligheden var uden særligt fængselspræg. Men selv der kunne sprogvanskeligheder og forskellig kulturel baggrund medføre problemer.

Vanskelighederne kunne føre til selvmord eller selvbekadigelse. Nogle udlændinge var ude af balance i en grad, så det gav anledning til anvendelse af magt og sikringsmidler. Der var forekommet tilfælde, hvor personale i afmagt eller irritation havde skubbet til udlændinge og en del havde været rigeligt håndfaste, ligesom der tidligere var fremkommet racistiske bemærkninger fra enkelte. Der var siden 1990 gennemført kurser med instruktører fra Dansk Røde Kors og flygtningehjælpen. Dette havde haft en positiv effekt, der var få klager, og det faste personale havde en positiv holdning. Det var lykkedes for ledelsen at placere asylansøgerne under tilfredsstillende forhold.

Problemerne var især opstået på grund af mangelfuld orientering og den særlige visitationsprocedure. Nu udleveredes en skriftlig orientering af politiet, og

eventuelle tolke fulgte med til fængslet. Et direktoratscirkulære fra 1992 understregede, at det kunne være nødvendigt at anvende tolke. På Politigårdens fængsel havde der været gennemført et særligt udviklingsprojekt for modtagelsesproceduren.

Frihedsberøvede udlændinge kunne ligesom andre indsatte indsættes i sikringsceller og eventuelt spændes fast. Kriminalforsorgens regler adskilte sig ikke fra loven om frihedsberøvelse og anden tvang i psykiatrien. Et alternativ kunne være indlæggelse i en psykiatrisk afdeling, men dette havde vist sig vanskeligt. Den praktiske anvendelse af magt og sikringsmidler hvilede på retningslinier givet under opsynets grunduddannelse. Anvendelse af tæpper til at afværge spyt og bid og kniv til at fjerne tøjet ved tvangsmæssig visitation gav anledning til kritik.

Kritisable forhold var ikke i særlig grad begået over for udlændinge. Der var også kritik af manglende, ufuldstændige og urigtige rapporter, lang ekspeditionstid og manglende besvarelse af klager, tilsidesættelse af kompetenceforhold, manglende udøvelse af ledelsesfunktioner i opsynet og manglende iværksættelse af undersøgelser.

Lars Wiinblad og Lars Petterson havde ikke kunnet bidrage til identificeringen af den lille racistiske kerne, de havde hævdet fandtes. Redaktionen af »Sygeplejersken«, der påstod at være i besiddelse af dokumentationsmateriale, havde heller ikke kunnet udpege den.

Frikendelse for umenneskelig behandling blev som ventet i presse og TV bragt i mindre opsætning end anklagerne og uden undskyldning til offentligheden for det falske indtryk, sagens behandling havde givet af Københavns fængsler. TV-A brugte endda meget objektivt Amnesty's formand til en journalistisk redegørelse for undersøgelsesresultatet. Amnesty International vedblev i sin årbog at anføre Danmark som overtræder af menneskerettighederne, hvilket foranledigede, at flere markante personligheder meldte sig ud. De to sygeplejersker og »Sygeplejersken« vendte nu skytset mod dommer Jørn Andersen.

Fra den 3. december 1990 og 1 uge frem besøgte en kontrolkomite oprettet i henhold til Den europæiske torturkonvention, der var trådt i kraft den 1. februar, Danmark. Besøget var led i en besøgsrække i alle Europarådets medlemslande, og Danmark var udtaget ved lodtrækning. Komiteen fandt ingen tegn på tortur i fængslerne. Den udtrykte sin anerkendelse af Københavns fængsleres samarbejdsvilje, anerkendelse af de nye struktur- og informationsordninger, anerkendelse af atmosfæren og forholdet mellem personale og indsatte på Blegdamsvejens fængsel og i Sandholminstitutionen og havde et positivt indtryk af uddannelsesmulighederne, renligheden, bibliotekssystemet og talsmandsordningen. Anvendelse af sikringscelle og fastspænding burde begrænses efter forslag af den siddende arbejdsgruppe derom i kriminalforsorgen. Man havde kritik af den lovgivningsbestemte isolation af varetægtsfanger, og dette emne

drøftes stadig mellem komiteen og direktoratet. Man kan ikke sige anerkendelsen gav genlyd i pressen.⁷

Politigårdens fængsel nedlægges, ny modtagelsesafdeling på Vestre.

Under den offentlige kritik af behandlingen af asylsøgere besøgte justitsminister Hans Engell Politigårdens fængsel og var enig i en total ombygning af den arkitektonisk upraktiske og deprimerende institution til en moderne venlig reception for anholdte og fængslede. Københavns fængsler pressede naturligvis for en igangsætning af ombygningen, men dens iværksættelse trak ud. Da det blev nødvendigt på grund af besparelser at nedlægge fængselsafdelinger og arresthuse, blev der peget på Politigårdens fængsel som emne for nedlæggelse. Der ville derved spares 25 årsværk blandt personalet, men samtidig reduceredes rigtigt nok Københavns fængslers kapacitet med ca. 40 pladser.

Den 17. august 1992 oplyste direktoratet Københavns fængsler om, at man måtte forberede sig på en lukning med kort varsel og overveje et modtagelsesafsnit på Vestre fængsel. Senere meddeltes, at lukningen forventedes til den 1. juni 1993.

Oprettelsen af modtagelsesafdelingen kom til at medføre en ombygning af vagten i forbindelsebygningen mellem administrationsfløjen og nord- sydfløjen med sikringsrum, ekspedition, overvagtimesterkontor, kontor for personalet i modtagelsen, afhørings- vente- og forsvarerrum, bad og toiletfaciliteter og indgangssluse for politiet. Gennemførelsesgruppen nåede til et utraditionelt og tiltalende resultat med en smuk reception med mosaikgulv, sofaer, viftepalmer og kaffeduskænkning.

Detentionsanbringelse ophørte ved ibrugtagningen af den ny modtagelse. Dette reducerede behovet for magtanvendelse.

Københavns fængsler begyndte allerede ved første meddelelse om nedlæggelsen nødvendige ombygninger med indrettelse af omklædningsfaciliteter for personalet under besøgsbygningen. En midlertidig vagtbygning måtte af en kran løftes over ringmuren. Ombygningen var til stærk gene for personalet, der dog i begyndelsen af 1994 fik moderne forhold. Politigårdens fængsel nedlagdes, og den ny modtagelseafdeling toges i brug den 8. juni 1993 kl. 06.00. Herefter beholdt Københavns fængsler kun en transportafdeling på Politigården.⁸

Ny kørselsordning til Fyn/Jylland.

I forbindelse med AUF på statsfængslet i Nyborg mente direktoratet det hensigtsmæssigt og billigst at overlade transporten af indsatte til Fyn/Jylland til dette. Ordningen blev modtaget med utilfredshed af personalet i Københavns fængsler, men gennemført fra den 26. oktober 1992.

Ændringer af retsplejeloven.

Med ikrafttræden den 1. juli 1984 blev der ved to love gennemført en betydelig reform af retsplejelovgivningen. Der skete ændringer med hensyn til lægdommere i straffesager og en rationalisering i sagsbehandlingen. For Københavns fængsler var de ændringer vedrørende isolation, som reformen efter kraftig forudgående kritik af forholdene medførte, vigtigst. Ved retsplejereformen i 1978 var det fastsat, at retten efter begæring af politiet kunne træffe bestemmelse om, at en varetægtsarrestant af hensyn til varetægtsfængslingens øjemed skulle holdes helt eller delvis isoleret. Dette havde strafferetsplejeudvalget nu fundet et af de mest omfattende tvangsindgreb med risiko for psykiske skader, og loven fastsatte en begrænsning af isolationshyppigheden og en afkortning af isolationstiden. Bestemmelse om isolation kunne kun træffes, såfremt der efter sagens omstændigheder var grunde til at antage, at sigtede ville vanskeliggøre forfølgningen i sagen, navnlig ved at fjerne spor eller advare eller påvirke andre, og såfremt varetægtsfængslingens øjemed gjorde isolation påkrævet, herunder for at hindre sigtede i at påvirke medsigtede eller ved trusler eller lignende måde påvirke andre. En proportionalitetsregel udelukkede, at isolation iværksattes eller fortsattes, hvis indgrebet stod i misforhold til sagens betydning. Der skulle ved rettens afgørelse tages hensyn til den særlige belastning, som indgrebet medførte for den sigtede. En fuldstændig isolation måtte ikke finde sted i et sammenhængende tidsrum på mere end 8 uger, medmindre sigtelsen angik lovovertrædelser, som kunne medføre fængsel i mere end 6 år. Første frist for isolationsindgrebet måtte ikke overstige 2 uger.

Ændringerne medførte straks et fald i de isoleredes antal med ca. 2/3. Mens det tidligere havde været på omkring 150 dagligt, blev det nu ca. 50 - 60 dagligt. Presset på sydfløjen aftog derved.

Ved lov nr. 386 af 10. juni 1987 gennemførtes en ændring af retsplejelovens § 762 om varetægtsfængsling i retshåndhævelsesøjemed. En sigtet kunne varetægtsfængsles, når der forelå særligt bestyrket mistanke om, at han havde overtrådt straffelovens § 119, stk. 1, §§ 244- 246, § 250 eller 252 såfremt overtrædelserne kunne ventes at medføre ubetinget dom på fængsel i mindst 60 dage, og hensynet til retshåndhævelsen krævede, at sigtede ikke var på fri fod. Bestemmelsen ville dæmme op for gadevold og overfald på bl.a. taxachauffører.⁹

Undersøgelse afkræfter isolationskritik.

Som følge af den stadige kritik af isolationsfængsling foretoges en undersøgelse af varetægtsfængsling og psykisk helbred under supervision af en styringsgruppe bestående af overlæge Peter Kramp, Retspsykiatrisk klinik, chefpsykolog Birgitte Mejsholm og overlæge Ralf Hemmingsen, psykiatrisk afdeling Bispebjerg hospital. Undersøgelsen udførtes af forskerne læge Henrik Steen Andersen, psykolog Tommy Lillebæk og læge Dorte Sestoft. Den foregik

primært på Vestre fængsel og bestod af en forløbsundersøgelse og en indlæggelsesundersøgelse. I forløbsundersøgelse indgik psykiatriske og psykologiske interviews, prøver, spørgeskemaer samt fysiologiske undersøgelser. Indlæggelsesundersøgelsen bestod af en registerdel og en interviewdel, denne sidste med psykiatrisk undersøgelse, spørgeskemaer og registerdata. I forløbsundersøgelsen indgik et tilfældigt udvalg af isolerede bestående af 133 personer, et tilfældigt udvalg af ikke-isolerede bestående af 95 personer samt 40 isolerede undersøgt efter 2 måneders isolation. I indlæggelsesundersøgelsen indgik 55 indlagt på psykiatrisk afdeling eller overflyttet til Herstedvesteranstalten og et tilfældigt udvalg af varetægtsarrestanter fra Vestre fængsel indlagt på Vestre hospital på 69 personer. Undersøgelsen, der varede ca. 3 år, afleveredes til justitsministeriet 18. maj 1994. Til ministeriets overraskelse viste undersøgelsen ikke de påståede alvorlige skader ved isolation.

Varetægtsfanger i såvel isolation som ikke-isolation blev karakteriseret ved en svært belastet baggrund vedrørende opvækstforhold, uddannelsesniveau, boligforhold, indkomstforhold, socialgruppe, misbrug og tidligere psykisk lidelse. Faktisk faldt 44% helt uden for socialforskningsinstituttets grupperdeling af befolkningen. De ikke-isolerede var mest belastede.

Indsættelsen i varetægt medførte en umiddelbart psykisk påvirkning. De ikke-isolerede fik det bedre efterhånden, medens de isolerede forblev helbredsmæssigt uændrede indtil isolationens ophævelse. Der var dog ikke tale om markante forskelle. Ingen af fængselsformerne viste påvirkning af basale kognitive funktioner som koncentrationsevne, indlæring og hukommelse. De isoleredes præstationer ved psykologiske prøver var bedre end de ikke-isoleredes, idet de første var bedre begavede. Koncentrationen af stresshormon var konstant hos de isolerede, men faldt efterhånden hos de ikke-isolerede. Risikoen for udvikling af psykiske forstyrrelser var større hos de isolerede end hos de ikke-isolerede. Kun få udviklede alvorlige d.v.s. psykiske forstyrrelser. I hovedparten af tilfældene var der tale om psykisk ubehag, tilpasningsvanskeligheder og depressive og reaktive tilstande af ikke-sindssygelig karakter. Der var ikke tale om forskel i lægetilsyn eller medikamental behandling mellem isolerede og ikke-isolerede. Sandsynligheden for hospitalsindlæggelse var ens for begge grupper.

Ikke-isolerede stabiliseredes og tilpassede sig forholdene i fængslet, hvilket afspejledes i en række psykiske helbredsmål. Baggrunden var sociale kontakter og mulighed for bearbejdning af situationen. Den psykiske helbredstilstand forbedredes for ikke-isolerede under varetægtsfængslingen, medens de isolerede forblev uændrede under isolationen.

Undersøgelsen viste iøvrigt, at 58% af de isolerede fandt kontakten til personalet acceptabel og 36% god. For de ikke-isolerede var de tilsvarende tal 50 og 32%.

Pressen behandlede rapporten højst forskelligt. »Berlingske Tidende« gen-

nemgik den og bragte udtalelser fra forskerne under overskriften »Isolation skader ikke fanger«. »Politiken« refererede dele af undersøgelsen og konstaterede 28. maj 1992, at fanger blev syge af at være i isolation og opholdt sig ved anklagerne mod isolation for at være tortur, medens »Jyllandsposten« kortfattet meddelte (28. maj), at de isolerede løb en større risiko for psykiske forstyrrelser end de ikke- isolerede. »Information« greb det overraskende i undersøgelsen med overskriften »Ophold i Vestre fængsel er sundt for sjælen«.

Sjællandsk arresthusordning.

De sjællandske arresthuse havde hidtil måttet aflaste Københavns fængsler overbelæg. I 1984 blev en mere omfattende og fleksibel ordning nødvendig. Ved cirkulære af 26. juni 1984 om udnyttelse af arresthusene på Sjælland og Lolland-Falster gennemførtes et tilsigelsesstop for fængsels- og hæftedømte til Københavns fængsler og arresthusene. De 4 arresthuse i Helsingør, Hillerød, Frederikssund og Roskilde tildeltes tilsammen en kvote på 65 pladser i Københavns fængsler, og Københavns fængsler fik rådighed over samtlige til enhver tid ledige pladser i arresthusene på Sjælland og Lolland-Falster. Disse blev pålagt dagligt at afgive telefonisk indberetning til Københavns fængsler om belæg. Også i 1988 gennemførtes et tilsigelsestop i visse politikredse, og Københavns fængsler blev aflastet ved reservekapacitet i fængslerne i Jyderup, Horsørød og Vridsløselille.¹⁰

Superceller.

På grund af en væbnet befrielsesaktion på Statsfængslet i Vridsløselille af særligt farlige indsatte indførte justitsminister H.P. Clausen i et cirkulære af 2. maj 1989 særligt sikrede celler. Cirkulæret omhandlede afsoningsforholdene for visse nærmere bestemte indsatte dømt for farlig kriminalitet, som under indsættelsen var undveget eller havde forsøgt at undvige ved hjælp af personfarlige metoder, og som fortsat antoges at frembyde undvigelsesrisiko. Til disse skulle i en række anstalter, herunder Københavns fængsler, indrettes særlige celler. Bestemmelsen om anbringelse skulle træffes af direktoratet. Anbringelsen skete i enrum. Tilladelse til besøg skulle gives af direktoratet. Breve skulle gennemlæses. Den indsatte skulle have særskilt gårdtur. Han skulle observeres på vekslende tidspunkter og visiteres på person mindst 1 gang dagligt. Kontakt med pressen skulle forelægges direktoratet. Der skulle ikke ske uledsaget udgang, og ledsaget skulle tillades af direktoratet. Der skulle føres en særlig dagbog om al kontakt med den indsatte. Som kompensation fik han hyppig personalekontakt og bedre udstyrsstandard i cellen. Han fik TV, radio, compactdiscspiller og lignende til rådighed. Der skete hyppige flytninger mellem de forskellige anstalters superceller.¹¹

AIDS

Den nye uhelbredelige sygdom AIDS gav fra 1985 anledning til frygt hos personalet, idet den var særligt udbredt blandt en del af fængslets klientel, herunder stiknarkomaner. Man frygtede særligt trusler med inficerede sprøjter. Sundhedsstyrelsen havde valgt ikke at foretage tvangsindgreb over for HIV-smittede og undlade registrering. Københavns fængsler søgte at informere om sygdommen efter sundhedsstyrelsens retningslinier, og i oktober 1985 afholdtes 2 foredrag af en specialist fra Hvidovre Hospital. Den 13. december 1985 gennemførte direktoratet retningslinier for behandlingen af HIV-smittede, og Københavns fængslers sikkerhedsudvalg, læger og sygeplejersker bidrog til at udarbejde sikkerhedsregler og vejledninger for personalet. Man imødekom de indsatte ønsker om obligatorisk undersøgelse af indsatte, der skulle arbejde i køkkenet og som gangmænd. I 1988 ansattes en AIDS-konsulent på deltid, samtidig faldt antallet af HIV-positive, og konsulenten kunne tage et informationsarbejde op i skolen. Ved hans død i 1993 ansattes ingen ny konsulent. Holdningerne til AIDS blev efterhånden roligere blandt indsatte og ansatte, og fra den 1. januar 1987 ophørte testningen af køkkenfanger og gangmænd, bortset fra stiknarkomaner. Der var ikke fundet HIV-positive ved testningen undtagen blandt disse. Ved cirkulære af 22. juni 1992 understregede direktoratet lægers tavshedspligt med hensyn til HIV-positive også overfor fængslernes ledelse og funktionærer.

Psykisk afvigende indsatte.

I 80-erne konstateredes et stigende antal af psykisk syge blandt de indsatte. Hertil medvirkede efter fængselspsykiaterens mening det stigende misbrug i befolkningen af alkohol og medicin samt indskrænkningen i den psykiatriske hospitalssektor efter oprettelsen af distriktspsykiatrien. Anstalten ved Herstedvester var kriminalforsorgens specialanstalt, men denne så sig ikke i stand til i almindelighed at aflaste Københavns fængsler. Spørgsmålet om de psykisk syge indgik i drøftelserne i en arbejdsgruppe nedsat af direktoratet i marts 1985 vedrørende den sundhedsmæssige betjening af kriminalforsorgens klientel. Fra Københavns fængslers side havde man især ønsket en anbringelse i Herstedvester af kvindelige indsatte med behov for psykiatrisk assistance, og fra den 1. marts 1987 åbnede Herstedvesteranstalten en mindre afdeling for disse.

Kontaktgruppen med andre myndigheder.

I 1983 meddelte politiet, at der nu var så mange kvindelige politibetjente, at assistance ved visitering fra Politigårdens fængsels kvindelige personale ikke længere var nødvendig. Politiet var ikke interesseret i et møde med Christiania-repræsentanter som foreslået af inspektør Heilbo. Ved mødet den 14. juni 1984 takkede vicepolitidirektør Annemette Møller Heilbo for hans indsats for gruppen i anledning af hans afgang.

I 1984 klagede Henrik Steen Andersen over ventetid for beskikkede forsvarere

ved fængselsbesøg, og inspektør Ilse Cohn oplyste, at der fra den 1. januar 1985 blev indført et booking-system for de indsatte pårørende i anledning af besparelserne, og at der til advokater var reserveret 6 besøgsværelser, heraf 2 i nordfløjen.

I 1985 ønskede inspektør Cohn informationer om udenlandske varetægtsarrestanter før afleveringen. I anledning af besparelserne anmodede hun omegnsretterne om faste fristforlængelsesdage, hvilket viste sig vanskeligt, 3 retskredse var dog enig deri. Byretten havde indført et sådant system i 1983.

Politiet klagede over langsommelig fremstilling i retterne.¹²

Personalemøder.

Fra 1990 afholdtes personalemøder afsnitsvis om belægs- bygnings- og personalemæssige forhold. Der var ialt 19 møder fra den 2. januar til den 26. april. Møderne fortsatte følgende år med akutte problemer.¹³

Ny grunduddannelse.

Pr. 1. september 1987 indførtes en ny treårig grunduddannelse for opsyns- og værkpersonalet. Den bestod på anstalterne af 3 kurser: Intro I - III, senere henlagdes de til kursuscentret Lunde. Derudover foregik undervisningen på Kriminalforsorgens Uddannelsescenter, KUC. Ansættelsesproceduren var henlagt til personaleskolen, men anstalterne skulle foretage den første rekruttering ved hvervemøder for reflektanter på kriminalforsorgens annoncer. Denne procedure indførtes for at spare dyr spildt uddannelse på aspiranter, som under uddannelsen fandt ud af, at fængselsarbejdet alligevel ikke var noget for dem. I hvervemøder medvirkede instruktionsovervagtimester, 2 unge fængselsbetjente, der fortalte om deres arbejde og inspektøren. Københavns fængsler var vedvarende uddannelsesanstalt.

Særlige træk ved personalerekrutteringen sidst i 70-erne og i 80-erne var de mange kvindelige ansøgere og de ret mange med studentereksamen.

Personalebesparelser og andre tjenesteforhold.

Ved fordelingen af stillinger bevilliget i 1982 til afvikling af venterpuklen fik Københavns fængsler den 12. maj tildelt 7 stillinger, hvoraf de 4 skulle anvendes til at styrke postbesættelsen i isolationsafdelingen. I oktober 1983 var der herefter 432 ansat i opsynet. Til rådighed var dog kun 425. Rullenormativet forblev 449. Der var ansat 50 værk mestre og 49 til rådighed. Finansministeriets cirkulære af 7. marts 1983 om løn under sygdom indførte 1 karensdag. Ved finansloven i 1984 blev de midlertidige stillinger permanente.

Direktoratet aftalte i marts 1984 med Dansk fængselsforbund og inspektørforeningen, at samtlige statsfængsles normativ og struktur inden for opsynspersonalet skulle gennemgås i relation til besparelser. Reguleringen skyldtes, at 3. kompensationstime skulle indeholdes i landsnormativet, at sygefraværet var

steget, og at der var merforbrug på det variable timetal. Herudover skulle der findes besparelser til at oprette 15 stillinger i Gribskovvejren, 10 i Godthåb, 20 i anledning af forbedret grunduddannelse.

Den 7. december meddelte direktoratet Københavns fængsler, at der skulle ske en reduktion af det samlede personaletimeforbrug på 55.206 timer. FO og inspektøren opnåede herefter enighed om, at grundnormativet efter konvertering af 4 stillinger i butikken fra opsynsstillinger til værkmasterstillinger blev 418. Ved nedsættelsen af normativet, af overlapningstiden med 1/2 time, af personalet i besøgsafsnittet med 3 stillinger, på Nytorv med 1, i skolen med 1, på røntgengangen med 1, i butikken med 3, i kosterrummet med 1, på Blegdamsvej med 1, i transportafdelingen på Politigården med 1, i arrestafdelingen på Frederiksberg med 1 og i vagten på Vestre med 965 timer opnåedes besparelsen. Den ændrede postbesættelse skulle iværksættes den 1. januar 1985. Turnusholdet skulle til staidighed være 103 og heldagsholdet 109. Besøg lørdag fremrykkedes til afslutning kl. 12.30 og der indførtes en booking-ordning. Fløjtmøder skulle indskrænkes til 13.10 - 14. Butikkens opsynspersonale konverteredes til værkmaster. Timeforbruget blev herefter på årsbasis 754.684 timer og personalenormeringen 418. Fængslet fik dog i juli et grundnormativ på 420, en afgang til grundskole på 22 og 1 stilling til arkivet. Rullenormativet blev 443, og man fik 3.168 timer til grundkursus II.

Efter behandling i en arbejdsgruppe ændredes i april 1985 butiksordningen, så centralbutikken og kioskerne på gårdtursarealet blev nedlagt, og der oprettedes fløjbutikker.

Forsorgsområdet sparede 1 forsorgsassistent, hvilket var en nedgang på 25%. HK-området fik en beskeden nedskæring i det samlede timetal, og yngre læger ligeledes en begrænsning i timetallet. KF-bladet måtte nøjes med færre numre. Derimod bevilligede kirkeministeriet fra den 1. juni 1984 en forøgelse af den gejstlige betjening med 1/2 præst, som udlåntes til Københavns fængsler.

En FO resolution fra medlemsmøde den 19. december 1984 nægtede på baggrund af debatten om overarbejdsituationen al ekstratjeneste fra den dag, der ikke kunne ydes overarbejdsbetaling, således at der kun kunne pålægges ekstratjeneste som beordret tjeneste. Tjenestetidskonsulenten erklærede sig herefter på direktoratets vegne villig til forlods at tildele Københavns fængsler 1 million til overtidsbetaling. I 1986 forhøjedes denne sum efter ansøgning til 1.500.000.

Timeforbruget blev under regeringsbesparelserne den krumtap, personaleadministrationen drejede om. For at kunne styre det, var rigtige værktøjer nødvendige. Tjenestetidskonsulenten udsendte derfor fra 1985 normativblad for samlet timetal og turnusnorm. Anstalten indsendte til ham månedsvise indberetninger om timeforbrug og modtog hans EDB-udskrifter med vedlagt budget- og norm-simulering.

Som eksempel skal normativbladet for 1986 anføres: Personalenorm, incl.

heldagsposter 420. Heldagsposter 92 = 184.736 timer + midlertidigt til butik 2 = 4.016 timer. Formiddagsposter 64 = 186.880 timer. Eftermiddagsposter 64 = 186.660 timer. Natposter 25 = 73.000 timer. Ialt 635.512 timer. Variable timer: 123.188 timer. Ialt timer: 758.600. Årsnorm for personalemedlemmer i turnus 1.748 timer. Underskud 100 timer. Cellekapacitet 573 celler, timer pr. indsat: 1.324. I 1987 nedsattes timeunderskuddet til 0.

Den 1. december 1987 godkendte direktoratet, at der nedsattes en arbejdsgruppe på Københavns fængsler med repræsentanter for ledelsen, posteringen og FO på ialt 7 til at gennemgå fængslets administration og registrering af timeforbruget inden for opsynspersonalet. Gruppen begyndte sit arbejde med et møde i kriminalforsorgens kursuscenter i Lunde 9. og 10. december 1987.

Sygeligheden var et voksende problem. I juni 1986 var den 10% af det samlede timeforbrug.

Direktoratet godkendte en ansøgning fra fængslet om at sænke kapaciteten med 30 pladser og anmode arresthusene om at hjælpe med tomme pladser. I oktober var det nødvendigt at afkorte introduktionskurser, at spare 1 mand i besøgsafdelingen, nedskære overlappningen på Politigårdens fængsel med en halv time, erstatte en turnuspost med en heldagspost og indføre en obligatorisk afspadsering på lørdage og søndage for en del af personalet.

Sygeligheden sank dog noget de følgende år. Hvis 1985 var basisår med 100% var den i 1986 99,6%, men i 1987 kun 83,6, i 1988 steg den til 87,9%. Københavns fængsler havde stadig det største sygefravær pr. ansat i kriminalforsorgen. Dette skyldtes utvivlsomt det mere stressende og deprimerende arbejde i kriminalforsorgens langt største institution. Foruden det må henses til det faktum, at Københavnsområdet i almindelighed har det største sygdomsfravær.

I slutningen af 1986 optoges forhandlinger med FO i anledning af arbejdstidsnedsættelsen pr. 1. januar 1987. De lokale muligheder udtømtes imidlertid, og spørgsmålet overgik til centrale forhandlinger. Justitsministeriets generelle retningslinier var, at der ikke kunne ske ændringer i gældende ekspeditions- og åbningstider for heldagsbeskæftigede, og at årsnormen nedsattes med 2.028 timer, nedsættelsen måtte ikke medføre overarbejde.

Resultatet blev, at der blev givet 2/3's kompensation for opsynstyrken med 6 årsværk. Fængslet skulle reducere det udmeldte timetal med 4.400 timer. For turnustjeneste gjaldt, at der lørdage, søn- og helligdage blev fratrukket 1 time, således at den faktiske tjeneste blev indregnet i årsnormen med 7 1/2 time. For heldagstjeneste gjaldt særlige ordninger, til eks. skulle der fratrædes i vagten 1 time før. For kriminalforsorgens foreningens og HK's område, det civile, gaves ingen kompensation, men arbejdstiden blev blot reduceret til 39 timer. Opsynets personalenormering var herefter 424.

De 4.400 timer blev indvundet ved fortsat afkortning af introduktionskursus,

nedskæring af overlappings-tid på Politigården, ændring af skæv turnus på Blegdamsvejen, obligatorisk afspadsring i vagten og senere fremmøde lørdage og søndage.

Ved arbejdstidsnedsættelsen til 38 timer pr. 1. september 1988 skete ingen personalekompensation. For fuldtidstjeneste måtte forkortelsen ikke gives som hele fridage. For turnustjenesten skete der det, at der på hverdage mødtes kl. 06.30, overlappings-tiden nedsattes til 15 minutter pr. dag og formiddagstjenesten blev fra 06.30 - 13.15. Eftermiddagstjenesten blev uændret 13.00 - 21.30 og nattjenesten uændret 21.30 - 06.30. På Politigårdens fængsel blev tjenesten 06.00 - 13.15, 13.00 - 21.30 og 21.30 - 06.00. Heldagstjenesten fik særordninger for arbejdsområderne og flex-tid. Værkmestre og personale i bygningsvæsen fik tjeneste mandag - torsdag 07.30 - 15.15 og fredag 07.30 - 14.30. Fængselslærernes arbejdstid blev 17 undervisningstimer og 10,8 timer til møder, fløjarbejde og lignende. Sygeplejerskerne afviklede forkortelsen over en 4 ugers periode.

Pr. 1. september 1990 nedsattes arbejdstiden til 37 timer. I forbindelse hermed forhøjedes Københavns fængsels opsynsnormativ med 8 årsværk.

I forbindelse med vedtagelsen af finansloven for 1988 besluttede folketinget at videreføre den såkaldte produktionsforbedring. Den medførte for kriminalforsorgen en samlet rammebesparelse på 150 årsværk. Med de allerede vedtagne rammebesparelser betød det 210 årsværk over 3 år fra 1988. Københavns fængsels grundnormativ nedsattes den 7. januar 1988 med 4 årsværk. Tilpasningen foretoges ved nedlæggelse af 2 årsværk i opsynet, 2 i HK-området, 2 i medhjælperområdet og 1 i rengøringen.

Den 2. december 1988 pålagde direktoratet i forbindelse med kriminalforsogens 3% besparelse i 1988 og 1989 at nedlægge 9 årsværk i opsynet og 2 i de øvrige grupper. Besparelserne skulle gennemføres, så de ikke medførte overarbejde. Ledelsen tilkendegav direktoratet, at Københavns fængsler ikke kunne sammenlignes med de øvrige fængsler eller arrester på grund af særopgaver som transport og bevogtning uden for fængslet. Disse opgaver krævede tilførsel af ressourcer. Ledelsen gennemførte derefter personalemøder i afsnittene.

Fra den 1. februar 1989 gennemførtes følgende ændringer i opsynsområdet: posteringen i Politigårdens modtagelsesafdeling ændredes fra 8 turnusposter til 7, og en heldagspost overførtes fra transportafdelingen til modtagelsesafdelingen. Heldagsposten i røntgenafdelingen blev nedlagt. Overlappings-tiden på 1 kvarter ophørte, så formiddagstjenesten sluttede kl. 13.00. Der afsattes i stedet ressourcer til mødeaktivitet. Skolebetjentenes arbejde ændredes, således at 1 stilling stod til rådighed for EDB-opgaver. Ved besparelserne var der taget hensyn til at undgå, at de medførte overarbejde. Planen var drøftet med FO, som ikke havde ønsket at indgå aftale om placering af de af direktoratet forlangte besparelser. På det civile område sparede 1 årsværk ved privatisering af rengøringsarbejdet og 1 inden for HK's område.¹⁴

Fængselsfunktionærernes organisation.

Enhver statstjenestemandorganisation kom i en vanskelig situation ved den ny regerings langsigtede besparelsesplaner og et folketingsflertal, der var for. Det gjaldt også Dansk fængselsforbund og FO. Fra medlemmernes side stod man under pres for at bevare stillinger og ikke forøge arbejdsmængden. Samtidig måtte man prøve at få det bedste ud af situationen, hvilket kun kunne blive højere normeringer. Forholdet til direktoratet og anstaltsledelsen kunne under disse omstændigheder, som under den tidligere kapacitetstilpasning, let blive et modsætningsforhold.

På Dansk fængselsforbunds kongres 26. - 28. november 1982 udmeldte man sig af FTF og indmeldte sig senere i CO I. Kongressen udtalte, at forudsættningerne for forbundets tiltrædelse af kapacitetsudvidelsen var bristet på baggrund af regeringens besparelsesrunde efteråret 1982. Man beklagede afskaffelsen af taktreguleringen og indførelse af karensdag. Arbejdstidsforkortelse måtte blive hovedkravet. FO-information i december 1983 fandt personalesituationen særdeles anspændt. Flere medlemmer havde helt op til 3 ekstratjenester pr. fritidsturnus. Man havde derfor indgået aftale om kun 1 ekstratjeneste pr. fritidsturnus.

Ved den ordinære generalforsamling den 24. marts 1983 valgtes fængselsbetjent Ole Osbæck til formand, næstformand blev overbetjent Jørn Nielsen, kasserer Elob Jørgensen og blandt bestyrelsens øvrige medlemmer var Judith Westergaard. Vagtmesterafdelingen blev nedlagt fra den 1. april 1984. FO rejste sagen om uacceptable forhold for personalet i Tåstrup ret, og efter at arbejdstilsynet havde beset dem, blev personalets opholdsrum forbedret. Ved generalforsamlingen den 29. marts 1984 genvalgtes Ole Osbæck og Leif Wich blev næstformand, blandt de øvrige bestyrelsesmedlemmer var Jacob Waagensen, barnebarn af den tidligere inspektør. Ved urafstemning var der i maj 1984 flertal mod at indføre gruppelivsforsikring. Det viste sig i juli vanskeligt at skaffe fornødne betjente til heldagstjeneste, og overvagtimesteren beordrede dertil. FO protesterede, for efter aftale med overvagtimesteren beordredes alle, der ikke havde heldagstjeneste, efter tur dertil. Formanden betonedede over for inspektøren, at det var vanskeligt for opsynet at imødekomme skolens og kirkens aktivitetsudvidelser til 2 store arrangementer pr. måned, hvorefter der skete en regulering. Inspektøren afgjorde ligeledes, at der ikke brugtes navneskilte. Ved ekstraordinær generalforsamling den 19. december 1984 var emnet ophævelse af kontantordningen ved udbetaling for ekstratjeneste, og der vedtoges en resolution om nægtelse af overarbejde fra den dag, der ikke kunne ydes overarbejdsbetaling. Derefter tildelte direktoratet forlods anstalten 1 million dertil. En ekstraordinær generalforsamling den 22. januar 1985 vedtog, at der ikke kunne indgås aftale mellem FO og ledelsen om fordelingen af millionen. Den enkelte måtte afgøre om vedkommende ønskede at påtage sig ekstratjeneste på tid.

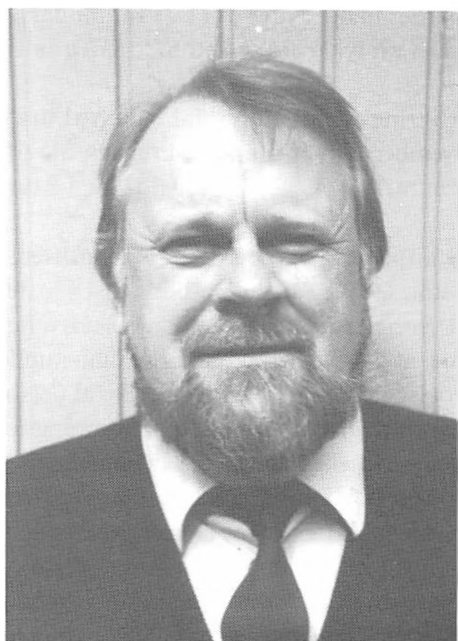
På den ordinære generalforsamling den 25. marts 1985 udtrykte en resolution sympati med lønarbejderne under storkonflikten og advarede mod lovgivningen om overenskomst. Man protesterede mod momsforhøjelse. Bestyrelsen blev genvalgt. Ved ekstraordinær generalforsamling den 8. august 1985 vedtoges Dansk fængselsforbunds indmeldelse i CO I. Overbetjent Alf Pedersen fra »FO oppositionen« beklagede arbejdsklimaet, og FO rejste spørgsmålet, hvorefter fløjklimagrupper blev nedsat. Ole Osbæck døde inden den ordinære generalforsamling, og ved bestyrelsesmøde den 10. februar konstituerede bestyrelsen sig med næstformanden Leif Wich som formand, Jacob Waagensen som næstformand og Steen Skytte Larsen som kasserer. Ved generalforsamlingen den 21. marts 1986 beklagedes den lavere lønudvikling, og man tilsluttede sig forbundets aftale om 63 år som afgangsalder. Frem til 1992 ville der dog være en overgangsordning. Der forlangtes sammenlægning af celler i nordfløjen til større postværelser og indretning af bad og toilet. Der krævedes screening af samtlige indsatte med henblik på AIDS, personlige værnemidler mod sygdommen og sikring af person ved selvmordsforsøg. Arbejdsbelastningen var taget til, og der var tale om udbrændthed hos personalet. Ledelsen havde ikke formået at standse de kolde vinde fra regeringen. På medlemsmøde den 4. juli 1986 blev bestyrelsen pålagt at trække sig ud af alle udvalg, hvor ledelsen var repræsenteret på grund af manglende overholdelse af aftaler. En resolution pålagde medlemmerne at arbejde efter reglerne og ikke påtage sig ekstra- eller dobbeltarbejde.

Ved møde med ledelsen den 14. juli var der enighed om, at bestyrelsen straks skulle meddele, hvis en aftale ikke var overholdt. Der ville ske aktivitetsnedsættelser, hvis der ikke var mandskab til dem. Der skulle undersøges muligheder for rådighedsvagter i dagtimerne i week-enderne, tvangsafspadseringer skulle holdes uden for tidligere aftale om afspadsering, nordfløjen fik tilført en ekstra turusbetjent. Inspektøren bad i den anledning overvagtimesteren om fyldestgørende oplysninger om bemanningen i vagten.

Den 1. september blev der indgået en tjenestetidsaftale for opsynspersonalet mellem FO og Københavns fængsler. Årsnormen for skiftetjeneste opgjordes til 1.808 timer. Vinterferien skete ved opdeling i 6 hold, og afspadsering tilrettelægges efter en prioriteringsliste.

Efter aftale med sikkerhedsorganisationen besøgte arbejdstilsynet Vestre fængsel og fandt en psykisk belastning af de ansatte. Der var yderligere angstprovokerende situationer, som krævede krisehjælp. Arbejdet burde indeholde jobberigelse, og vagtplanen mindske belastningerne. Der burde sikres et højt informationsniveau om de indsatte. Den 26. november aftaltes mellem FO og ledelsen en nedsættelse af arbejdsgrupper om sagen.

Ved ekstraordinær generalforsamling den 30. november 1987 vendte en udtalelse sig mod den nedsatte styringsgruppes plan om decentralisering ved selvstændige enheder. Ved ekstraordinær generalforsamling den 6. januar 1988 blev

Fig. 53. Poul Lunk, FOs formand 1988- .

strukturændringen, der jo også nok så meget havde været FO's ønske, vedtaget. Ved denne generalforsamling blev Leif Wich afløst af fængselsoverbetjent Poul Lunk med Steen Skytte Larsen som næstformand og vagtmester Kaj W. Nielsen som kasserer. Gårdtursdemonstrationerne dette år gav anledning til drøftelser mellem FO og ledelsen om indgreb og sanktioner, men der var enighed om at handle klogt og afdæmpet. Desuden forhandlede om brugen af alkometer.

De stærkere besparelser i 1988 og 1989 gav anledning til, at FO den 22. november meddelte medlemmerne, at nedskæringerne, dobbeltbelæg og kraftig nedslidning af personalet medførte pålæg om ikke at påtage sig ekstra- eller dobbelt-tjeneste, og hvis ledelsen indkaldte dertil, skulle FO underrettes. Medlemmer, der modarbejdede FO, kunne indstilles til eksklusion.

Ved den ekstraordinære generalforsamling den 5. december 1988 vendte en resolution sig mod besparelser. Man følte sig svigtet af inspektøren, som savnede vilje eller evne til at være det positive personalevenlige samlingsmærke til at få ændret forholdene. Man anbefalede direktoratet, at inspektøren flyttedes til andet tjenestested. Bestyrelsen kunne ikke godkende denne resolution, og sad derefter som forretningsbestyrelse. Ved ekstraordinær generalforsamling den 19. december blev bestyrelsen dog genvalgt, og resolutionen bortfaldt.

Ved ordinær generalforsamling den 31. marts 1988 blev formand og næstformand genvalgt. Formanden så med en vis glæde på, at der fra ledelsen var opnået

resultater med hensyn til overbelæg (pladser bl.a. i Jyderup). Der var mulighed for at undgå besparelser i 1991 og 1992. Det var lykkedes at fastholde ferieaftalen med lang sommerferie.

Ved urafstemning om gruppelevsforikring stemte nu 74,75% ja. Ved urafstemning om ændret turnus stemte i november 1989 164 for en 2-1 turnus, 215 for en 4-2 turnus. Der var ialt afgivet 392 stemmer og FO ville nu arbejde for 4-2 turnus.

Endnu en krise opstod mellem FO og inspektør i oktober 1991, hvor utilfredsheden op til vintermedlemsmødet var stor. Denne såkaldte »tillidskrise« løstes efter FO's ønske med overvagtimester Søren Andersen og fængselsforvalter Bitsch Petersen som mæglere. FO mente, at der blev givet garantier, man kunne godkende: Alle aftaler mellem FO og ledelsen skulle være skriftlige. For at personalet ikke skulle føle sig mistænkeliggjort efter magtanvendelse, skulle fængslet henvende sig til vedkommende fange om eventuelle klager, som FO inden afhøring af personalet skulle informeres om. Ved de ugentlige møder mellem ledelsen og FO skulle der optages notat. Sager, der faldt ind under en ressortleder som overvagtimester og fængselsforvalter, skulle som hovedregel afgøres af disse.

Dette sidste punkt angik især overvagtimesteren, der nu som hovedansvarlig for timeforbruget blev FO's modpart. Der var siden ingen vanskeligheder FO og inspektør imellem, men overvagtimesteren oplevede en »tillidskrise« i februar 1994.¹⁵

Individuelle personalebevægelser.

Under en flerårig orlov for forsorgsleder Kruse-Christiansen var i 1983 og 1984 Etly Stagaard og i 1985 Birgit Bang Knudsen konstitueret. I august 1986 tiltrådte Kruse-Christiansen igen sin stilling. Den 15. marts 1984 blev John Høj og Ingolf Farvin overvagtimestre i 21. lønramme, den 29. marts Olav Sørensen. Overvagtimester Preben Larsen afskediges i 1986 på grund af alder og med pension. En række overvagtimestre og vagtimestre omklassificeredes i september 1986 efter aftale mellem finansministeriet og CO I. Ledende bygningsværkmester Ole Andersen omklassificeredes i 1986 fra 20. til 26. lønramme. Den 1. september 1986 udnævntes fængselslærer Anna Elisabeth Noack, personaleskolen, til undervisningsleder, efter at undervisningsleder Lone Andersen var blevet headhunted til Vridsløselille.

Den 31. marts 1987 afskedigedes viceforstander Flemming Høj, der havde haft tjenestefrihed siden den 1. april 1986 med opsat pension, og den 1. april 1987 ansattes Annette Buchholtz Lindberg i hans sted. Den 1. august 1987 blev overvagtimester Farvin ledende overvagtimester i Horserød. Den 1. august udnævntes arrestforvarer Leif Jørgensen til overvagtimester i 24. lønramme på Københavns fængsler. Den 1. september kom viceinspektør Bent Andersen til Herstedvester, og fg. viceinspektør Janne Bohn-Willeberg, Vridsløse, skulle fungere som vice-

inspektør i stedet. Den 1. oktober blev overassistent Else Marie Margrethe Jensen fængselsbogholder efter Elton Svensson. Den 1. september blev overvagtimester Olav Sørensen arrestforvarer i Hillerød. Den 1. december blev fg. viceinspektør Troels Bloch souschef i direktoratets 2. kontor og fuldmægtig Anne Marie Heckscher indtil videre viceinspektør på Københavns fængsler.

I 1988 blev den 1. januar værkimester Hanne Sørensen overvagtimester ved personaleskolen, den 2. februar fuldmægtig Jørgen Olander Jensen fængselsforvalter i Horsørød og den 1. april blev maskinmester Ib Pedersen maskinmester i lønramme 31 og maskinmester på prøve Steen Bruun maskinmester i 27. Den 15. februar ansattes som AIDS-konsulent Jacob Øhlenschläger. Den 1. april 1988 forflyttedes overvagtimester Palle Victor Schunck til direktoratet. Den 1. maj 1988 tiltrådte forbundsformand, fængselsoverbetjent Søren Ole Andersen som ledende overvagtimester i 31. lønramme ved Københavns fængsler, og overvagtimester i 24. lønramme Leif Jørgensen udnævntes til anstalten ved Herstedvester. Samtidig blev vagtmester i 15. lønramme Poul Nielsen overvagtimester i 19. og den ledende overvagtimesters souschef. Den 1. april skete en oprykning af en række fængselsoverbetjente fra 9. til 11. lønramme. Den 1. april oprykkedes viceforstander Annette Lindberg til lønramme 27 og fængselsforvalter Bitsch Petersen til 32.

I 1989 oprykkedes overvagtimester Poul Nielsen den 1. april til lønramme 24. Den 5. marts fik undervisningsleder A.E. Noack tjenestefrihed i 1 år og kom ikke tilbage. I stedet ansattes undervisningsleder Niels Lindholm, Jyderup. Den 1. april 1987 blev Anders Troldborg direktør for kriminalforsorgen efter Frits Hellborn. Der skete samtidig en række oprykninger af fængselsoverbetjente og værkmestre. Den 31. maj 1989 afskedigedes forsorgsfuldmægtig Gunnar Lau efter ansøgning med pension. Den 1. oktober afskedigedes overlærer Børge Marxen på grund af alder med pension.

Den 1. december 1989 udtrykte direktoratet påskønnelse af beundringværdig indsats af fængselspræst Jørgen Worsaae Rasmussen og overvagtimester Per Kristian Thorsen natten mellem den 14. og 15. september 1989 i forbindelse med gidseltagning på Vesterbro, og de fik hver kr. 2.000,- i dusør.

En række fængselsoverbetjente og betjente konstitueredes som overbetjente eller enhedsfunktionærer i Sandholmlejlern og Jyderup. Den 7. november flyttedes fuldmægtig Lene Møller-Nielsen fra direktoratet til Københavns fængsler som fg. viceinspektør, og den 1. januar 1990 vendte Anne Marie Heckscher igen tilbage til direktoratet nu som souschef i 1. kontor, for snart efter at blive kontorchef. Fra den 1. juni 1991 udnævntes kontorchef Troels Bloch til vicefængselsinspektør i 36. lønramme, pr. 1. maj 1992 udnævntes fuldmægtig Elsebeth Therkelsen som vicefængselsinspektør og blev den 1. februar 1993 vicefængselsinspektør i 36. lønramme. Københavns fængsler fik hermed endelig igen to faste viceinspektører i stedet for en fast stilling og en uddannelsesstilling. Fg. vice-

fængselsinspektør Lene Møller- Nielsen forflyttedes den 1. maj 1992 til direktoratet som souschef i 1. kontor for snart at blive kontorchef. Afdelingschef Christian Trønning udnævntes fra den 15. januar 1993, da direktør Troldborg blev departementschef, til direktør. Administrerende overlæge Knud Chr. Christensen, der havde efterfulgt overlæge Stuij, der gik på pension, udnævntes fra den 1. februar 1993 til administrerende overlæge. Overvagtimester Poul Nielsen blev fra den 15. juli 1993 overvagtimester i 29. lønramme i Jyderup, og overvagtimester Finn Bolander afløste ham fra den 1. august som souschef.¹⁶

Vold mod personale.

En alvorlig voldssag skete den 25. oktober 1988, da en fængselspsygeplejerske åbnede døren til en indsats celle for at give ham medicin. Den indsatte greb hende i skulderen og tvang hende ud på gangen, hvor han truede hende med en blank genstand for, at hun skulle lukke ham ud med sine nøgler. En overbetjent kom til og blev forfulgt af indsatte til kontoret, hvor han slog alarm. Indsatte blev overført til Herstedvester og siden til Sct. Hans. Politianmeldelse var formålsløs. Sygeplejerske og overbetjent blev behandlet på Rigshospitalets krisecenter. Alvorligst var dog i oktober 1992 en gâmbianers overfald på en fængselsbetjent, der medførte dennes invaliditet og afsked.¹⁷

Fængselskirken.

Den 2. november 1982 tiltrådte direktoratet, at fængselspræst Worsaae Rasmussen oprykkedes i 34. lønramme. Fængselsinspektør Jørgen Heilbo havde grundet uenighed med menighedsrådet i Apostelkirken og halvdagspræsternes erfaringer måtte opgive sin tanke om fængslets betjening af præster udefra, og en stilling som præst ved Københavns fængsler blev opslået. Ingen af de nu 2 præstestillinger skulle efter biskoppen have ledelsesfunktion i forhold til den anden. Den 1. februar 1983 tiltrådte Susanne Bjerregaard som fængselspræst. Den 1. juni 1984 ansattes Christian Busch som deltidsbeskæftiget hjælpepræst ved Sct. Matthæus kirke med særlig henblik på betjening af Københavns fængsler for en forsøgsperiode af 2 år. I 1986 oprettede kirkeministeriet 18 nye præstestillinger, og præsteforeningen anmodede om, at der blev oprettet fængselspræstestillinger under kirkeministeriet i Ringe, Kragshovede, Nørre Snede, Sønder Omme, og at halvtidspræstestillingen ved Sct. Matthæus omdannedes til en heltidsstilling ved Københavns fængsler. Direktoratet bekræftede i februar 1986 efter høring af inspektør Cohn, at der var behov for en permanent styrkelse af den gejstlige betjening. Udgifterne ville ikke kunne afholdes af kriminalforsorgen. Fra den 1. april 1987 ansattes derefter hjælpepræst Elmo Johannes Grube Due. Præsteindsættelsen skete den 26. april. I 1988 tiltrådte cand.teol Lizzy Rasmussen som ulønnet pastoralpraktikant med særligt henblik på arbejde med islamiske indsatte, især asylsøgere. Arbejdet skete på basis af enkeltsamtaler og studie-

kredse. Hendes funktion forlængedes også efter, at hun havde fået embede i folkekirken.

Kirkens gamle romantiske orgel, som i 30-erne var ombygget af Frobenius til delvist barokorgel, var efterhånden meget udslidt, og organist Anne Marie Preisler, der på grund af sin indsats havde fået sin kvote forhøjet til 85, ønskede et nyt. Orgelsagen var startet under inspektør Heilbo. Ilse Cohn begyndte i samarbejde med provst Jørgen Jessen en indsamling via private fonde og den kirkelige ligning. Der indgik kr. 230.634. Af kriminalforsorgens budget stilledes i 1989 kr. 250.000 til rådighed. Kirkeministeriet indvilligede i at afholde det resterende beløb og godkendte den 3. juli 1989, at der skaffedes et nyt orgel på 16 stemmer efter tilbud af orgelbyggeriet Jensen og Thomsen. Orglet blev opstillet i foråret 1990.

I gudstjenesterne, som fandt sted på Vestre fængsel og Blegdamsvejens fængsel, deltog på Vestre 70 - 90 danske og udlændinge, på Blegdamsvejen et mindre konstant antal. Når der var under 6, overførtes deltagerne til fængselskirken. I 1989 påbegyndtes som projektarbejde indretningen af et kirkerum i kælderen på Blegdamsvejens fængsel. Ved gudstjenesterne medvirkede et indsattekor på ca. 10, som også medvirkede ved katolske gudstjenester, koncerter og andre sammenkomster. De udgjorde kirkegængernes rygrad og samledes med præster og organist til samtale og kaffe. Hver 14. dag arrangeredes en særlig gudstjeneste på engelsk med efterfølgende kirkekaffe, en amerikansk præst prædikede som regel. Den katolske kirke holdt ligeledes hver 14. dag messe med kirkekaffe bagefter. Det lykkedes nogenlunde regelmæssigt at skaffe en leder til muslimsk bøn om fredagen. Ved Sandholmlejrens oprettelse overgik den gejstlige betjening af asylsøgerne der til sognepræsten i Blovstrød. Der afholdtes regelmæssige kirkekoncerter ved organist og kor. I påsken opførtes Matthæuspasjonen, og i julen kom Zahles pigekor på besøg. Også mere utraditionelle koncerter fandt sted. I 1986 påbegyndtes en studiekreds ved præsterne og i 1989 en række caféaftener. Enkeltamtaler med indsatte lå i 1983 på et tal af 2.060, i 1989 på 3.397. Derudover fandt der fra 180 til 199 præstebesøg sted som regel med ægtefæller udover de pligtige mæglinger.

Som led i indførelsen af AUF-struktur fordeltes fængslets afdelinger mellem præsterne. De disciplinære forhold ved gudstjenesterne forbedredes efter, at præsterne i 1993 begyndte en sletning af uromagere fra tilmeldingslisterne.¹⁸

Skole og fritid.

Inspektør Heilbo havde ikke været uden betænkelighed ved skoleforholdene. Forskellige personkonstellationer skabte problemer. Undervisningsledernes hyppige skift medvirkede heller ikke til konstans. Skolen var en del år meget afhængig af sine faste lærere.

Fig. 54. Interieur fra skolen, edb- rummet. Foto: S.P.

I 1984 bød skolen på kompetencegivende undervisning til folkeskolens afgangsprøver og søfartens duelighedsprøver efter Skadhaugeplanen. Der rejstes omkring 200 sager. Der foretoges individuel undervisning, genopfriskning og almindennende undervisning, fritids- og specialundervisning. Derudover afholdtes koncerter med Tøsedrengene, The Stolen Bones, Bifrost, Tritonuskoret, Krølle-Erik, Troels Trier, Zahles pigeor, Lasse Lunderskov og Maria Stentz. Rockmusikken fandt ikke mere sted i kirken. I 1985 tilførtes en ny aktivitet med en 14 dages sommerhøjskole med 20 indsatte, 2 lærere og gæsteforelæsere i en 2-ugers periode. Der var bl.a. fælles madlavning og spisning, yogalektioner og rollespil.

Til disse almindelige aktiviteter føjedes i 1987 en dramatikgruppe ved skuespilleren Bent Conradi. Projektet sluttede med to cabaretforestillinger ved indsatte. I 1987 fortsatte denne kunstneriske linje ved fællesarrangementer med filminstruktørerne Ib Markvad og Jørgen Leth, Komadieskolen og elever fra Den rejsende højskole. Det lykkedes at opnå et fælles dekoderarrangement med kanal 2. Et projektarbejde igangsattes for at skaffe egnede mødelokaler i selve fængslet. 2 hold praktikanter fra Zahles seminarium besøgte skolen. I 1985, 1986, 1987 og 1988 var ventelisterne store til dansk for udlændinge på grund af det store asylsøgerantal. Udover de sportslige arrangementer rummede undervisningen i 1988 også kreative aktiviteter. De kunstneriske aktiviteter forsømtes ikke. Dan Turell gæstede fællestimerne ligesom Greenpeace. Noget helt særligt

Fig. 55. Forsorgsleder F. Kruse Christensen, 1979 - .

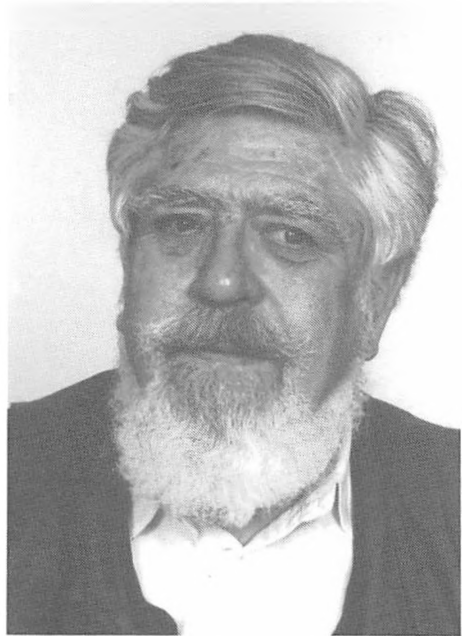
var dette år lyrikcafeen, med oplæsning af egne digte, som resulterede i en digtsamling. Projektgruppen fortsatte under navnet »Projekt maskinhus«. En fængselsbetjent, en timelærer og en fængselslærer deltog. Kunsten tilgodesås ved besøg af den rytmiske aftenskole og Rote Kapelle, som opførte »Fame«. I 1989 fortsatte dette billede. På ugebasis beskæftigede skolen 200 - 250 indsatte.

Biblioteket blev forestået af bibliotekar Hanne Jürs undtagen i 1989, da hun for et år byttede job med bibliotekar Margit Janken. Bogbestanden var gammel og slidt, arbejdspresset stort. Udlånet pr. år var i perioden mellem 62 og 64.000 bind på Vestre og 18 - 23.000 bind på Blegdamsvejen. Bogtilgangen lå på ca. 1.000 bind om året med ca. 800 til Vestre og 200 til Blegdamsvejen. Der kasseredes omtrent lige så mange bind. Sidst i 80-erne faldt udlånet på grund af de mange asylsøgere omkring 5%. Der arrangeredes jævnligt udstillinger i biblioteket. I 1985 startede bibliotekaren en rundgang med bogvogn til de isolerede.

Der var til skoleområdet knyttet 1 undervisningsleder, 6 fængselslærere, 2 fritids- og faglærere og ca. 25 timelærere.¹⁹

Forsorgen.

Den ny forsorgsstruktur, hvorefter kriminalforsorgens 9 afdelinger i København betjente fængslerne undtagen ikke-københavnere og udlændinge, bestod sin prøve i 80-erne, og en opfølgingsgruppe, som skulle registrere resultaterne,

Fig. 56. Fængselsoverlæge Cornelis Stuip, 1977- 93.

blev ophævet. Dog steg tallet på provinsboere og udlændinge jævnt, således at behovet for personale øgedes. Men alligevel nedsattes kapaciteten på grund af besparelser med 1 forsorgsassistent.

I 1985 skete en sammenlægning af københavnske forsorgsafdelinger, således at 3 afdelinger forsvandt og dermed $5\frac{1}{2}$ forsorgsmedarbejder i den fri forsorg. Samtidig var der på grund af arbejds-skift kun $1\frac{1}{2}$ forsorgsassistent, 1 forsorgsfuldmægtig og en forsorgsleder tilbage til at betjene nu 30% af det stigende belæg. Et ønsket forskningsprojekt inden for forsorgsområdet kom ikke i gang.

I 1986 viste en undersøgelse, at hvor Københavns fængsels forsorgs andel af belæget i 1.halvår 1983 var 23,9%, var den i 2. halvår 38,69%. Tilmed var denne andel præget af voldelige og mentalt vanskelige indsatte overført fra provinsen og fremmedsprogede, som udgjorde et helt særligt problem. Fængslet søgte om øgning af ressourcerne og fik en $\frac{1}{2}$ stilling omdannet til en hel. I 1988 måtte afdelingen have hjælp af afdelingerne nord, øst og vest i 50 konkrete sager. Udgangen steg fra 1987 til 1988 med 15,6% og prøveløsladelserne med 21,6%.

Indvielsen af Sandholmlejren gav i 1989 ikke den ønskede lettelse for forsorgsarbejdet. Med udgangen af året forøgedes forsorgsnormativet med 1 forsorgsassistentstilling på vikarbasis. Da Blegdamsvejens fængsel i 1990 startede på AUF-basis, flyttede forsorgssekretæren ud i enheden, og man forudså, at hele forsorgssekretariatet blev decentraliseret med de øvrige afdelingers overgang til AUF.²⁰

Sundhedssektoren.

I »Ugeskrift for læger« den 29. juni 1984 skildrede overlæge Stuip sundhedssektoren på Københavns fængsler. Der var på Vestre hospital ansat 7 læger, 23 sygeplejersker og 1 oversygeplejerske (viceforstander). Arbejdet var organiseret således, at 2 læger og 2 sygeplejersker var beskæftiget på hospitalet, derudover var der i hver af Vestre fængsels 4 fløje 1 sygeplejerske, som kendte de indsatte med sundhedsmæssige problemer. Der var stuegang i fløjene hver dag, også i week-enden, og et udmærket samarbejde med det uniformerede personale, uden hvilket et overblik over de hvert år 9.000 fængslede ikke var muligt.

På Vestre hospital var gennemsnitlig 50 patienter med sygdomme, der spredte sig over alle specialer. Der fandtes ikke mindst psykiatriske patienter, idet specialanstalten Herstedvester ikke var i stand til at modtage alle. Omkring 1/3 af alle indsatte var afhængige af narkotiske stoffer. For alle nyindsatte gjaldt det, at de første timer efter indsættelsen var kritiske, hos ikke fængselsvante kunne det føre til forsøg på selvmord eller selvbeskadigelse, selv om medierne overdrev hyppigheden. Især narkomaner kunne beskadige sig selv eller foretage spisevægring for at lægge pres på lægerne for at ordinere metadon.

Med hensyn til spisevægring var lovgivningen tvetydig, idet på den ene side alle over 18 kunne gøre med deres liv, hvad de ønskede, medens det på den anden side var strafbart ikke at hjælpe en person i synlig nød. Ingen justitsministre ønskede, en person skulle dø af sult i et dansk fængsel.

Ved indsættelsen blev der tilbudt helbredsundersøgelse. En speciallæge i psykiatri undersøgte de 8 - 10% af de fængslede, der var psykotiske. Alkoholisters delirium tremens oplevedes flere gange om ugen. Klager over lægerne skyldtes ofte, at lægerne blev anset for en del af systemet.

Lægerne Ole Vedel Rasmussen og Jørgen Kelstrup mente senere i ugeskriftet, at overlæge Stuip gik ind for tvangsfodring, hvad der var i strid med de læge-etiske regler i World Medical Associations Tokyodeklaration fra 1975. Stuip svarede, at han havde tænkt grundigt over spørgsmålet. Han havde aldrig oplevet tilfælde, hvor motiverne til spisevægring var af religiøs eller politisk art. Det drejede sig altid om en protest mod indsættelsen eller private forhold. Tokyodeklarationen manglede facetter. Utilregnelige forsøgte overført til psykiatrisk hospital.

I 1984 var gennemsnitsopholdet på Vestre hospital 28,1 dag, hvilket var længere end på civile hospitaler. Dette skyldtes de psykiatriske patienter. De havde udgjort 185 eller 45% af indlæggelsestallet. De 36 havde haft delirium tremens, de 17 var sindssyge, 36 havde neuroser, 27 var karakterafvigende, 18 alkoholister, 14 stofmisbrugere, 6 sultestrejkende, 6 med så svag begavelse, at de ikke kunne begå sig i fængslet. Den næststørste gruppe havde betændelsessygdomme eller parasitter, heraf havde 3 haft tuberkulose, 31 leverbetændelse, 3 kønssygdomme. 20 patienter var behandlet for sukkersyge. Der var foretaget 2.500 blodprøver,

120 electrocardiogrammer, 114 urinundersøgelser og 2.000 røntgenundersøgelser. På grund af besparelser var antallet af lægetimer reduceret med 15%.

I 1985 var op til 30% af stiknarkomanerne HIV-positive. Man forventede, at det ville stige til 50%. Bodypackere blev flere og mere tidskrævende, de skulle overvåges op til 5 - 7 dage, og det krævede en ekstra sygeplejevagt om natten. Medicinforbruget i fængslet var større end i den almindelige befolkning.

I slutningen af 80-erne steg indlæggelserne med ca. 10% på grund af det større belæg. Omstruktureringen til AUF gjorde aftenkonsultation nødvendigt for de indsatte, der arbejdede på værkstederne. En liberalisering af metadontildelingen skabte øget arbejde for sygeplejerskerne. Der skete en udskiftning i sygeplejerskegruppen, og mange ressourcer blev brugt på udefra kommende kritik. I anledning af overgang til AUF-struktur var flere betjente fra sygehuset til uddannelse på psykiatriske afdelinger, og der forberedtes kurser i psykiatri for sygehuspersonalet.

I 1988 begyndte 8 indsatte asylansøgere sultestrejke som protest over fængslingen, som de mente stred mod menneskerettigheder og Genevekonventionen. Kun 5 fortsatte den dog, men indtog væske i begrænset omfang. De blev flyttet til sygehuset. En klage til Amnesty afvist af denne organisation med, at den ikke beskæftigede sig med sultestrejker. Strejken fik ikke indflydelse på asylbevillingen og blev til sidst opgivet.²¹

Økonomi og arbejdsdrift.

Økonomien var i 80-erne stærkt præget af landets økonomiske situation og regeringens sparepolitik. I 1984 var driftsbudgettet på 21,3 million, hvoraf 1,3 million var særbevilling. Besøgsbygningen fik installeret håndvaske, der indrettedes skolelokaler i bolig D, hvor der også i loftslokalet indrettedes museum. Der indkøbtes transportvogne til ny madudleveringsordning. En ny sundheds- og sikkerhedsorganisation blev etableret, og den tilsynsførende ingeniør udførte i 1985 en indeklimateundersøgelse, arbejdstilsynet fremkom med rapport om psykiske arbejdsbelastninger, og værnemidler mod AIDS drøftedes.

På budgettet skulle i 1985 opnås forbedringer, hvilket betød nulvækst. Regnskabet for 1985's drift viste da også et forbrug på 20 millioner, hvoraf 2,2 var særbevillinger. På butiksområdet ændredes strukturen til nærbutikker. De havde en omsætning på 3,5 millioner og et bruttooverskud på kr. 440.000,-. Foruden nærbutikker indrettedes et nyt linnedepot, der lagdes ny belægning på gulvet i besøgsafdelingen, og der etableredes ny el-forsyning til Vestre fængsel.

I arbejdsdriften arbejdede i 1985 175 indsatte, hvoraf de 75 på fællesværksteder. Ved økonomidriften var 85 indsatte beskæftiget.

Produktionsfagenes omsætning (småfag og snedkeri) var i 1984 kr. 1.687.125 og i 1985 kr. 2.033.788. Overskuddet var kr. 20.018 og kr. 159.926 med henholdsvis 176.169 og 184.385 arbejdstimer.

Fig. 57. Fængselsforvalter Bitsch Petersen, 1983- .

I 1986 var driftsbudgettet som driftsregnskabet forbrug 25 millioner, heraf var de 6,5 millioner særbevillinger, især til ombygning af nordfløjen. Butiksoverskuddet var på kr. 420.000. Den almindelige vedligeholdelse led naturligvis ved håndværkerne beskæftigelse med nordfløjens arbejde. Bedrifts- og sundhedstjenesten foretog undersøgelse af asbestkoncentrationer og arbejdstilsynet støj- og støvmålinger i nordfløjen.

170 indsatte var beskæftiget gennemsnitlig i produktionsområdet, heraf 75 på fællesværkstederne. Overskuddet var kr. 118.497. Der var anvendt 182.113 arbejdstimer. Normativet for værk mestre var 54.

I 1987 var driftsbudgettet med særbevillinger 26 millioner kr. (Budgettet for lønninger m.m. var 115 millioner). Besparelserne på rammebevillingerne snævrede dagligdagens driftsmuligheder ind, så selv helt små besparelser måtte tages med. Antallet af arbejdspladser under økonomidriften blev udvidet med 10. EDB indførtes til styring af bevillingerne på økonomikontoret og i posteringen til styring af personaleforbruget. Et projekthold blev oprettet med henblik på AUF. Der var særbevillinger på installationsarbejder på elevatorer, kloakarbejder, udskiftning af motor i bussen og indkøb af materialer til tagudskiftning på køkkenet. Nordfløjen færdiggjordes. Produktionsfagene viste en omsætning på kr. 1.851.490 og et underskud på kr. 86.254. Underskuddet fremkom på grund af en krævet køkkenrenovering.

I 1988 var driftsbevillingerne på 30 millioner incl. særbevillinger. Udgiften til lønninger udgjorde 120 millioner. Dagsprisen for en plads som indsat var kr. 750. Butikken havde et overskud på kr. 425.000, omsætningen var 4,1 million. For under besparelserne at udnytte driftbevillingerne mest muligt blev taget skridt til selvforvaltning i fløjene af rammebevillinger for ansatte og indsatte.

Ved økonomidriften var beskæftiget 125 indsatte. Til projektarbejdet med mødelokale, toiletfaciliteter og garderobe blev givet en ekstraordinær bevilling på kr. 180.000. Ligeledes ved særbevilling anskaffedes en ny cellevogn og faldstammerne i østfløjen blev udskiftet som begyndelse til renovering af østfløjen. Køkkenet renoveredes og på Blegdamsvejen påbegyndtes renovering af gårdtursarealet.

Ved produktionsfagene blev gennemsnitligt beskæftiget 250 indsatte. Omsætningen var kr. 2.022.146 og underskuddet kr. 42.192.

Som led i strukturændringerne blev varemottagelsen henlagt til fængselsforvalterens område. Derved overgik også medhjælpergruppen og rengøring til ham.

I 1989 var driftsbevillingerne på 32 millioner incl. særbevillinger. Udgiften til lønninger var 126 millioner. En indsat kostede kr. 790 pr. dag. Butiksoverskuddet var kr. 440.000. 80% overførtes som sædvanligt til direktoratets fælleskonto. Der blev stillet særbevilling til rådighed til anlæg vedr. renovering af østfløjen, asbetsanering af samtlige lofter og efterfølgende rørisolering, til indretning af særligt sikrede celler (kr. 200.000) og indretning af fællesarbejdspladser på Blegdamsvejens fængsel.

Der var gennemsnitlig beskæftiget 130 indsatte ved økonomiarbejder og 250 ved produktionen. Denne havde en omsætning på kr. 1.837.418 og et underskud på kr. 150.128. Projektarbejderne tog fart og udvidedes til indretning af produktionsværksted i kælderen på Blegdammen og et vaskeri der, samt maling af celler og besøgsrum. Ved mindre projektarbejder istandsattes afdelinger, skole og indrettedes arbejdspladser. Køkkenet blev efter renovering taget i brug den 1. april 1989.

Ved en dygtigt udført beskæftigelsesplan for langtidsledige lykkedes det fra 1985 fængselsforvalter Bitsch Petersen at iværksætte en omfattende vedligeholdelse.²²

Kriminalitet og belæg i tal.

Ved periodens udgang, i 1990, anmeldtes i de storkøbenhavnske politikredse 190.426 overtrædelser af straffeloven. Deraf var over halvdelen nu begået i omegnskommunerne. Kun 40.284 var ved årets udgang opklaret. Opklaringen fordelte sig med 21.400 til Københavns politikredse og resten - under 50% - til de øvrige politikredse. Af anmeldelserne var 66.643 vedr. tyverier, og de 37.772 for indbrud.

På landsplan som i København steg antallet af indbrud og tyverier i 80-erne, dog sank antallet af tyverier i 1989. Antallet af brugstyverier steg fra 1984 til 1989 godt 30%, men sank i 1990 med 8,7%. Narkotikakriminaliteten steg i 80-erne, men dalede i 1990.

I 1990 behandledes 3.956 fremmedsager af Københavns politi. Der var 582 tilfælde af ulovlig indrejse eller ophold og 2.830 blev hensat efter udlændingelovens § 36. 441 blev afvist efter udlændingeloven.

I 1983 blev der indsat 8.263 i Københavns fængsler, i 1984 8.439, i 1985 8.177, i 1986 8.393, i 1987 8.551, i 1988 9.100 og i 1989 8.985.

Det gennemsnitlige belæg var i 1983 539,67, i 1984 507,24, i 1985 488,92, i 1986 508,54, i 1987 524,69, i 1988 536,96 og i 1989 529,68. Kapacitetsudnyttelsen var tilsvarende i gennemsnit i 1983 94,18%, i 1984 88,52%, i 1985 85,33%, i 1987 94,88% og i 1988 97,10%. Da totalkapaciteten i 1988 var 580 celler, med 448 i Vestre, 92 på Blegdammen og 40 i Sandholmlejren kom kapacitetsudnyttelsen jævnlgt over 100%. Der var til eks. i november 1983 et belæg på 594,06. I Vridsløselille havde Københavns fængsler desuden til aflastning 6 pladser, i 1989 brugt med ialt 1.612 fangedage.

I 1983 blev der givet 188 udgange, hvoraf 27 blev misbrugt, i 1984 306, hvoraf 40 blev misbrugt. I 1988 blev der givet 340 udgange, hvoraf 71 blev misbrugt og i 1989 279, hvoraf 55 blev misbrugt.

Der var i 1983 22 undvigelsesforsøg, hvoraf 12 blev fuldbyrdet, der var kun 1 over muren. I 1984 var der 8 forsøg, hvoraf 6 fuldbyrdede og ingen over muren. I 1985 var der 32 forsøg, hvoraf 22 blev fuldbyrdet og ingen over muren. I 1986 var der 46 forsøg, heraf 36 fuldbyrdede og hele 7 over muren. I 1987 var der 27 forsøg, hvoraf 20 fuldbyrdede og ingen over muren, i 1988 47 forsøg, hvoraf 34 var fuldbyrdede og 5 over muren, og i 1989 24 forsøg, hvoraf 13 fuldbyrdede og ingen over muren.

I 1983 blev givet som disciplinærstraf ubetinget strafcelle i 207 tilfælde, betinget i 4, og bøder i 309. I 1984 var der 225 straffcelleleafgørelser, 4 betingede og 306 bøder. I 1985 var tallene 354 og 507, i 1986 304 og 183, i 1987 blev givet strafcelle ubetinget i 238 tilfælde og betinget i 3, i 1988 ubetinget i 298 og ingen betingede, i 1989 266 ubetingede og 4 betingede.

Af selvmord var der i 1983 2, 1984 2, 1985 1, 1986 4, 1987 2, 1988 1 og 1989 2. Selvmordstallet lå som normalt og svarede til tallet i samfundet.

Sikringscelle anvendtes i 1983 i 160 tilfælde mod 129 i arresthusene i provinsen, i 1984 i 155 mod 117, i 1985 i 188 mod 131, i 1986 i 182 mod 132, i 1987 i 168 mod 135, i 1988 i 118 mod 136 og i 1989 i 140 mod 100 tilfælde. Udviklingen viser et fald i slutningen af 80-erne. Ved sammenligning med arresthusene må man erindre forskellen i belæg og indsættelser. Til eksempel havde arresthusene i 1989 ialt 354.763 arrestdage og Københavns fængsler 194.251.²³

Sikkerhed og undvigelse.

Blandt de egentlige undvigelse udmærker følgende sig:

Den 22. april 1986, kl. 11.15 undveg en varetægtsarrestant fra køkkenet gennem et vindue, hvor ruden manglede. Han løb til hjørnet af ringmuren mod kirkegårdsalleen og forcerede den med et medbragt tov. Der blev slået for sent alarm, da flugten ikke var bemærket. Den elektroniske overvågning blev herefter slået til om dagen.

Den 24. november 1986 forsøgte 2 indsatte at undvige fra linnedepotet kl. 09.20. De havde gjort låsemekanismen i depotdøren uvirksom ved at fylde låseblikket med toiletpapir. De løb til ringmuren uden, at mikrobølgeanlægget blev aktiveret. Den ene forcerede ringmuren, den anden faldt ned på indersiden og løb tilbage til linnedepotet. En lægesekretær observerede de indsatte, da de var på ringmuren og slog alarm.

Den 20. november forsøgte en tysk statsborger, dømt til 8 år for røveri under undvigelse fra Vridsløselille, at undvige ved at oversave armaturen i et badeværelsesvindue på 3. etage i nordfløjen. Han forsøgte at fire sig ned ved en hjemmelavet rebstige. Denne knækkede, og han faldt til jorden, hvor han beskadigede arme og ben og pådrog sig bækkenbrud.

Fra Blegdamsvejens fængsel undveg den 18. juli 1987 5 indsatte, da 43 indsatte var under opsyn på gårdtur. De benyttede døde vinkler for opsynets udsigt og hjalp hinanden over muren ved at stille sig på hinandens rygge. Da opsynet bestod af ganske nyantaget personale, var de indsatte ikke talt, og først ved indlukning opdagedes flugten. De læskure, der havde spærret for udsigten, fik herefter gennemsigtige sideruder og trådspærringen forbedret. Flugten vakte megen opsigt i pressen.

Den 24. april 1988 forcerede en dansker og en udlænding først muren om gårdtursarealet på Blegdamsvejens fængsel og derefter ringmuren. De to vagter var forkert placerede, så de ikke umiddelbart så undvigelsen. Det blev bagefter bestemt, at afdelingsvagtmesteren måtte deltage i gårdturen.

I 1983 udsendte overvagtimesteren en instruks om brugen af tåregas i tilfælde, hvor en ustyrlig indsat barrikaderede sig i cellen. 2 betjente skulle forsikre sig om, at den indsatte var ved bevidsthed før anvendelsen af gas, der skulle lukkes for vandet og bores hul i celledøren. Den indsatte skulle adviseres om brugen af gas. Efter brugen skulle han anbringes i fri luft i 10 - 15 minutter, hvis ikke sikringscelle var nødvendig. Der skulle altid ske indberetning. Metoden blev kun anvendt i enkelte tilfælde, f.eks. i oktober 1985 med en udlænding.

I december 1984 bevilligede direktoratet efter ansøgning cylinderlåse for kr. 145.000 til færdiggørelse af reoveringen af låsesystemet.²⁴

Narkotika.

Vedrørende narkotikaforbruget i fængslerne noterede overvagtimester Ingolf

Farvin den 30. april 1985, at det lå relativt fast. Primært brugtes hash og receptunderlagt medicin. 80% af misbrugerne røg hash. Prisen lå mellem kr. 110 og 140 pr. g. Marihuana anvendtes kun lidt, prisen var kr. 50 - 60 for 3 g. 5 - 10% af misbrugerne anvendte heroin, almindeligvis heroin 3 »Thai-horse«. Prisen var kr. 350 - 400 for 1/8 af et nålehlsters rumindhold. Brugen af kokain var optrappet, men var stadig ringe. Prisen var som heroin. Samme kreds, som brugte kokain, brugte også speed, fortrinsvis amfetamin. Prisen var kr. 400 pr. halve g. Udbudet af receptunderlagt medicin, primært Stesolid, var stort og prisen ikke høj, kr. 10 for 10 milligram.

Hashfund gav altid strafcelle og besøgskontrol. Ved fund af heroin, kokain og andre hårde stoffer skete politianmeldelse. Ved fund af større kvanta hash som 15 - 20 g skete også politianmeldelse. Fund af hash gav 3 dages strafcelle, i gentagelsestilfælde eller ved større kvanta 5 dage. Hårde stoffer eller receptunderlagt medicin gav ligeledes 5 dage.

Indsmuglingen foregik væsentligt ved ukontrollerede besøg. Stofferne gemtes i legemets hulheder. I enkelte tilfælde slugtes det. En mindre del kom ind ved indlevering af effekter.

Den 18. oktober 1984 fandtes 620 g heroin skjult i bund og sider af en kuffert tilhørende en udlænding indbragt af politiet.²⁵

Gårdtursdemonstrationer og slagsmål under gårdtur.

I 1989 genoptoges de gårdturdemonstrationer, der var begyndt i inspektør Heilbos tid. Medens de da havde handlet om forlængelse af gårdture, fik de nu også tydeligere kriminalpolitiske motiver.

Men allerede i 1986 fandt et slagsmål sted på gårdtursarealet. Umiddelbart efter vagtafløsningen i østfløjen kl. 15.45 begyndte et større slagsmål mellem 20 - 30 indsatte. To indsatte fra en større gruppe danske indsatte midt på plænen gik over mod en gruppe ikke-europæiske udlændinge og begyndte at slå løs på dem. Den danske gruppe rejste sig og råbte »Så er det nu«, hvorefter hele gruppen gik løs på den anden. En gruppe asylansøgere søgte mod trappen og blev lukket ind på deres celler. Også selve slagsmålet trak mod trappen, hvor det blev uoverskueligt, men også afvikledes. Ved slagsmålet var anvendt et stålrør, en saks og en kniv. Den danske igangsætter og 2 udlændinge var kommet til skade. Fløjtsmanden kunne oplyse, at slagsmålet var begyndt, fordi nogle udlændinge stirrede vedholdende på en dansker. Han havde forsøgt at mægle, men der kunne ikke blive fred i østfløjen, så længe der var anbragt så mange udlændinge. Flere af de danske indsatte havde udpræget racistiske tilbøjeligheder. Der kunne forventes nye slagsmål. Det blev derfor nødvendigt at dele gårdturen. De skyldige blev disciplinært straffede.

Onsdag den 24. maj 1989 forblev ialt 234 indsatte, 106 fra nord- og sydfløjen, 93 fra østfløjen og 37 fra vestfløjen, ude ved gårdturens afslutning kl. 16.30. Tals-

mændene erklærede, at demonstrationen var rettet mod justitsministeriets regler af 2. maj 1989 om særligt farlige indsatte. Kl. 00.00 afsluttedes demonstrationen. De indsatte havde indtaget en rolig holdning, bortset fra at de havde anlagt et bål. Ledelsen var nødsaget til at holde første tur af opsynspersonalet tilbage og indkalde værk mestre for at kunne imødegå farlige situationer. Personalet viste stor beredvillighed og tålmodighed. Demonstrationen fik stor presseomtale. Den kostede fængslet kr. 100.100. Østfløjens indsatte begrundede den med støtte til fængselspræsteforeningens protest mod særligt sikrede celler. Deltagerne fik alle bøder.

Søndag den 11. juni 1989 forblev 24 indsatte på terrainet ved afslutningen af formiddagsgårdturen kl. 10.30. Det drejede sig om frihedsberøvede efter udlændingelovens § 36, heraf 4 asylansøgere. De ville blive der, til de blev løsladt. De blokerede derved for eftermiddagsgårdturen og indvilligede i at lade sig overføre til andet areal. Da de ønskede kontakt med Røde Kors og flytningehjælpen, tilkaldtes afdelingsleder Chemnitz. Over for ham hævdede de, at de ville gå i sultestrejke, fordi de blev anbragt sammen med kriminelle. De udfærdigede en skrivelse til retsudvalget, hvorefter 8 gik ind i fængslet, resten gik ind kl. 01.20. Denne demonstration omtaltes i »Det fri Aktuelt« og »Jyllandsposten«. Den medførte ikke merudgifter.

Den 28. juni 1989 nægtede 186 indsatte ved eftermiddagsgårdturen at gå tilbage til cellerne. Demonstrationen var rettet mod de særligt sikrede celler. Fler-tallet gik ind kl. 01.00 den 29. juni, men vestfløjens indsatte ville forblive hele natten, de sidste gik dog ind mellem kl.04.00 og 05.00. Overvågningen skete ved personalet på anden tur og efter kl. 21.00 af 23 særligt indkaldte værk mestre. Derfor lukkedes samtlige værksteder næste dag.

Den 17. juli 1989 var der gårdtursdemonstration af 25 asylansøgere. De fik lov til at tale med Dansk Røde Kors og overgav en skrivelse til folketinget og pressen. Demonstrationen ophørte først den 18. kl. 03.00.

Den 28. august 1989 skete en gårdtursdemonstration og arbejdsnedlæggelse i anledning af et dødsfald i sikringscelle i Statsfængslet i Horsens. Den omfattede 42 indsatte fra østfløjen fra kl. 07.30 til kl. 16.30. Det var nødvendigt at etablere rådighedstjeneste for 18 værk mestre og overarbejde for 3. Demonstrationen kostede derved kr. 6.000,-. Der blev reageret med bøder. Da de indsatte ikke havde arbejdspligt, medførte arbejdsnedlæggelsen alene manglende betaling.

Den 4. oktober kravlede 3 indsatte op i ombygningsstilladset om østfløjen. Det blev betragtet som drengestreger af indsatte og ansatte. Kl. 01.30 kravlede de ned igen.

Den 9. september 1989 kl. 09.15 observerede personalet slagsmål mellem 2 indsatte ved fællesgårdturen for østfløjen. Efter praksis blev der slået alarm. En vagtmester og en fængselsbetjent begav sig ud for at standse slagsmålet. På vejen blev fængselsbetjenten slået af en tredje indsat, som opfordrede ham til ikke at

gribe ind. Vagtmesteren ledsagede så den tilskadekomne betjent tilbage til fløjen. Med det af alarmen tilkaldte personale gik han derefter ud til slagsbrødrene, hvis kamp nu var ophørt. Vagtmesteren henvendte sig til den, der var overfaldet og kommet til skade. Denne ville gerne med ind, men insisterede på, at de to gerningsmænd også skulle ind. Den indsatte, der slog fængselsbetjenten, nægtede højlydt at gå ind. Det samme gjorde den sejrende slagsbroder. Da ingen indsatte adlød nogen ordre, trak vagtmesteren og hans fåtallige styrke sig tilbage til trappen. Derefter løb 3 indsatte, heraf de to før omtalte, hen til den først overfaldne og begyndte et nyt overfald. Overvagtimesteren kom til stede, og vagtmesteren gik påny ud med personalet. Overfaldet var ophørt, og de deltagende havde spredt sig. Vagtmesteren sendte personale til den overfaldne og gik selv til den indsatte, der slog fængselsbetjenten. Denne var imidlertid så truende verbalt og fysisk, at han måtte opgive at overmande ham, og han trak derefter personalet tilbage. Overvagtimesteren i vagten havde alarmeret politi og ambulance. Enkelte indsatte vurderede situationen så alvorligt, at de gik ind. Vagtmesteren fortsatte observationen fra trappen, overvagtimesteren observerede på skærmen. Der var ikke opræk til voldsomheder, og de 3 voldsmand samlede sig på midten af arealet omgivet af en skiftende gruppe. Kl. 09.24 ankom et hold på 8 politifolk fra beredskabet, og inspektør Cohn overtog ledelsen. Det besluttedes at observere og vurdere de 70 tilbageblevne indsattes reaktioner. Kl. 11.00 gik 7 af dem ind. kl. 13.00 ankom den størst mulige politistyrke. Den voldelige gruppe blandede sig med de andre indsatte, og samtlige gik mod fløjen for at komme ind. Personalet udpegede ved indlukningen de voldelige og truende, som straks blev bragt til politiafhøring. 3 af dem måtte under nødvendig stor magtanvendelse af politi- og fængselspersonale bringes til sikringscelle, 2 gik frivilligt med.

Inspektøren fremhævede over for direktoratet, at episoden viste behov for styrkelse af beredskabet. Personalet var ikke som ordenspolitiet uddannet til at møde demonstranter og masseslagsmål, men til at sikre eller forsvare sig mod enkelte indsatte. Hun anmodede om kursus i strategi og indgriben over for grupper af indsatte.²⁶

Talsmandsordningen.

Efter drøftelser med afdelingslederne, andre personalegrupper og repræsentanter for de indsatte ved møder den 13. og 28. marts 1984 og vedtagelse i samarbejdsudvalget gennemførtes den 9. maj 1984 en ændring af talsmandsordningen af fængselsinspektør Heilbo.

Drøftelserne med de indsatte, der havde adgang til fællesskab, skulle finde sted i grupper med valgte eller udpegede repræsentanter for de indsatte. Var ingen valgt, udpegede fløjvagtimesteren en villig indsat. Gruppedrøftelserne kunne finde sted enten som drøftelse på afdelingen vedrørende dens problemer eller som fløjdrøftelser eller som drøftelser med koordinationsgruppen eller som

Fig. 58. Den årlige udlukning af ænder. Hvert år ruger en andemor i sikkerhed bag ringmuren, og hvert år sørger personalet for, at hun og ællingerne føres ud i det fri til kirkegårdens sø.

drøftelse med anstaltslederen. Koordinationsgruppen bestod af viceinspektør og ledende overvagtimester. Enhver indsat, der havde emner til drøftelse, kunne henvende sig til afdelingspersonalet eller formanden for koordinationsgruppen. Afdelingsmøder kunne finde sted på initiativ af de indsatte indtil 1 gang om ugen. I afdelingsmøder deltog foruden afdelingspersonalet og repræsentanter for de indsatte også forslagsstillere. Fløjtmøder afholdtes, når afdelingsdrøftelserne gav anledning til det. Koordinationsgruppemøder fandt sted efter formandens bestemmelse af emner forelagt af afdelings- eller fløjtmøder. Møder med anstaltslederen indkaldtes efter dennes bestemmelse normalt på initiativ af koordinationsgruppen. Der udarbejdedes dagsorden. De valgte afdelingsrepræsentanter inden for en fløj valgte af deres kreds 2 fløjrepræsentanter. Deres nødvendige drøftelser henlagdes til tiden kl. 13.15 - 14.30. Fløjrepræsentanterne havde adgang til møde med andre fløjrepræsentanter, dog kun til forberedende møder forud for møder med anstaltslederen eller koordinationsgruppen. Efter møderne havde de lejlighed til at orientere de medindsatte, og når det fandtes hensigtsmæssigt for at forberede drøftelser eller formidle information. Der ydedes de indsatte arbejdspenge for mødevirksomheden. Anstalten sørgede for lokale, skrivemaskine, papir, fotokopiering og nødvendige kontormidler.

Den 21. juli 1989 meddelte den ledende overvagtimester, at de indsattes repræsentanter fremover kunne holde møder i skolelokale F i den gamle skolegang for ulåst dør under observation. Denne meddelelse fremkom, fordi man havde vanskelighed med organisering af de indbyrdes møder.

Der blev efter 84 afholdt regelmæssige talsmandsmøder. I 1985 4, hvor de indsatte rejste spørgsmålet om udvidet fællesskab, aktindsigt i butiksortningen, antenne til alternative TV-stationer, kommenterede AIDS-situation og anstaltens sundhedspolitik. Der blev stillet forslag til forenkling af talsmandsordningen. De indsatte fik medindflydelse på butiksoverskuddet, og der var enighed om indkøb af 50 sort/hvide fjernsyn til isolerede og fjernsyn til samlingsstuerne.

I 1986 blev en ny forenklet talsmandsordning gennemført i enighed mellem fængsel og indsatte. Der afholdtes 3 talsmandsmøder og en række møder mellem indsatte og personale i fløjene og på Blegdamsvej. På anstaltsmøderne drøftedes frisørordning, sport for kvinder, gårdturs- og filmordningen, besøg i weekenden, kosten, skolen, udlændinges sprogproblemer, valgmuligheder med hensyn til TV og anvendelse af butiksoverskuddet. Talsmændene ønskede personalets deltagelse i sportsaktiviteter og undersøgelsen for AIDS af køkken- og gangmandsindsatte opretholdt. Blegdamsvejens indsatte deltog i fællestalsmandsmøder, men ønskede i stedet selvstændige møder på Blegdamsvejens fængsel. I 1987 afholdtes en række møder i de enkelte fløje og 2 anstaltstalsmandsmøder. Ønskerne var i nogen grad de samme som før, men ofte vanskeligere at imødekomme på grund af besparelser. Talsmændene ønskede filmsforevisningerne om lørdagen i gymnastiksalen opgivet til fordel for en dekoderordning med kanal 2.

Den blev derefter gennemført. Ordningen fik negative virkninger for bogudlånet.

I 1988 drøftedes visitation af pårørende ved besøg, tidsbestilling, besøgs-længde og toiletforhold, brandsikkerhed, kost og butik, herunder varesortiment, visitation, urinprøveundersøgelser vedr. narko, udvidelse af gårdture og skoleaktivitet.

I 1989 drøftedes AUF-arbejdspenge, sikrede celler, oprettelse af automattelefoner med boxe, gårdtur, linnedordning, indsatteblad, termokander og køletasker til cellerne. Talsmandsordningens indpasning i AUF-ordningen og decentraliseringen toges op.²⁷

Ringens sluttet ?

Det kunne synes, som om denne fremstillings begyndelse bider slutningen i halen. For var det ikke for at bekæmpe det ødelæggende fællesskab, at man gennemførte isolationsprincippet for varetægt og afsoning ved at bygge Vestre fængsel, og har en vigtig bestræbelse de sidste mange år ikke gået ud på at bekæmpe isolationen og genindføre fællesskabet ? Var det ikke for at kunne centralisere behandlingen af fanger, at man udnævnte en særlig fængselsinspektør og opgav den løser, decentrale fængselsstruktur med arresthuse med hver sin arrestvagtmester og kun en fælles ledelse med venstre hånd ? Og er det eneste rigtige nu ikke selvstændige mindre enheder med hver sin enhedsovervagtmester ? Var det ikke vigtigt at fjerne private klæder fra afsoningen, og nu er de for længst genindført. Var det ikke altafgørende at afbryde forbindelsen mellem de indsatte og omverdenen, og er målet nu ikke, at de skal have så meget kontakt som muligt, endda til medier ? Var det ikke, fordi arrestkapaciteten i hovedstaden var for ringe, og arrestanter måtte anbringes fjernt fra deres hjemkommune, at Vestre fængsel blev bygget, og dette jubilæum derfor kan holdes ? og nu gentager historien sig for det storkøbenhavnske område. Men svaret må blive, at vel er ringen sluttet, men forløbet sker på et højere niveau. Skal den indsatte ikke aktiveres i arbejde, undervisning og fritid, så selvstændig udvikling kan ske og fængselsopholdets sløvsind elimineres ? Og er hele personalet ikke inddraget i kriminalforsorgens bestræbelser, således at ingen henslæber en 15 timers opsynstilværelse, men har en skabende opgave ?

Historien har haft meget for med Vestres bygninger, siden de blev del af stadens fængsler. Den har syntes at løbe lige og syntes at løbe i kreds. Måske kunne man forestille sig, at fængselshistorien var en opadstigende spiral ? Dog findes der ingen gyldig filosofi om historien, så vi slutter med en undren - den, hvad disse Fengers smukke gamle bygninger endnu har til gode af forløbet.

KØBENHAVNS FÆNGSLERS PERSONALE PR. 1.12.1994: (v. Joan Riks Hansen, Aase Mikkelsen og Bitsch Petersen)

ADMINISTRATION:

Fængselsinspektør Ilse Strand Cohn
Vicefængselsinspektør Elsebeth Therkelsen
Vicefængselsinspektør Birgit Petersen
Fængselsfuldmægtig Marianne Nielsen
Fuldmægtig Aase Mikkelsen
Kontorfuldmægtig Else Nielsen
Overassistent Annette Jakobsen
Overassistent Kate Folmann
Overassistent Birthe Bielenberg Sørensen
Assistent Birgit Nordholm
Assistent Tina Oldhøj
Assistent Kirsten Kjeldsen
Kontorelev Maria Helena Eriksson
Kontorelev Thomas Jenrich
Kontorelev Karin Cordes Kristensen
Kontorelev Sandra Palmquist

ØKONOMISEKTION:

Fængselsforvalter Bitsch Petersen
Fuldmægtig Steen Rasmussen
Fuldmægtig Erik Klitgaard
Fuldmægtig Else Marie M. Jensen
Fængselsassistent Bo Legaard
Fængselsassistent Povl Brendes
Overassistent Joan Riks Hansen
Assistent Bente Andersen
Assistent Kirsten M. Jensen
Assistent Edith Stampe Lund

SKOLE:

Undervisningsleder Niels Jørgen Lindholm
Undervisningsleder Steen Erik Paulsen
Fængselslærer Jan Bjerre
Fængselslærer Oluf Brams
Fængselslærer Jesper Lauridsen
Fængselslærer Annette Wendel Sand
Faglærer Karl-Arne Andersen
Fritidslærer Kurt Rostgaard Andersen
Assistent Lone Flindt

FORSORG:

Forsorgsleder Frede Kruse-Christiansen
Forsorgsfuldmægtig Tom Pedersen
Forsorgsassistent Dorrit Carstensen
Forsorgsassistent Bente Larsen
Forsorgsassistent Niels Løppenthin
Socialrådgiver Christian Max Lester
Kontorfuldmægtig Judith Hanne Nielsen
Overassistent Joan Hansen
Overassistent Lena Birgitte Kristensen
Assistent Hanne Hende
Assistent Charlotte Andersen Kann
Assistent Birthe Larsen
Assistent Pia Susanne Mørkeberg

SUNDHEDSPERSONALE:

Overlæge Knud Christian Christensen
Viceforstander Annette B. Lindberg
Reservelæge Carsten Andersen
Reservelæge Peter Berntsen
Reservelæge Thomas Ulrich Foersom
Reservelæge Lasse Hovgaard
Reservelæge Janina H. S. Mikkelsen
Reservelæge Mogens Kai Nielsen
Reservelæge Jacob Tollan
Fængselssygeplejerske Jannie Andersen
Fængselssygeplejerske Birthe Bastholm
Fængselssygeplejerske Anne-Mette Gyldsø
Fængselssygeplejerske Anne Dorte Henriksen
Fængselssygeplejerske Lene Hermansen
Fængselssygeplejerske Jens Herskind
Fængselssygeplejerske Sally Højgaard
Fængselssygeplejerske Anette Jacobsen
Fængselssygeplejerske Jørgen Staun Jensen
Fængselssygeplejerske Jane Marquardtzen
Fængselssygeplejerske Kirsten Buus Mortensen
Fængselssygeplejerske Børge Olsen
Fængselssygeplejerske Liselotte K. Pedersen
Fængselssygeplejerske Else Marie Pedersen
Fængselssygeplejerske Helle Sylvest Pedersen
Fængselssygeplejerske Bente Pedersen

Fængselssygeplejerske Maria Eugenia Pers
Fængselssygeplejerske Christina Marie Reuss
Fængselssygeplejerske Anne-Lise Schultz-Lorentzen
Fængselssygeplejerske Conny Gunhild Sørensen
Fængselssygeplejerske Eva Grete Torfason
Fængselssygeplejerske Kirsten Vingnæs
Fængselssygeplejerske Birgitte Wandschneider
Fængselssygeplejerske Marianne Welin
Laborant - ledende Bente Andersen
Hospitalslaborant Turri Elly Dam
Hospitalslaborant Ingelise Knudsen
Hospitalslaborant Hanne Agnete B. Kreiberg
Speciallægekonsulent Flemming Bjørndal
Speciallægekonsulent Sven Rasmussen
Speciallægekonsulent Bent Staberg
Speciallægekonsulent Mogens Unden
Overassistent Birgitte Madelung
Assistent Maja Jacobsen
Lægeseekretær Pia Fuglsang Essaidi
Tandlæge Alex Sørensen
Assistent Litta Birgit Jensen

KIRKE:

Fængselspræst Susanne Bjerregård
Fængselspræst Elmo Johannes Grube Due
Fængselspræst Jørgen Worsaa Rasmussen
Organist Anne-Marie Preisler

OPSYN:

Overvagtmaster, ledende Carl Steen Thomsen
Overvagtmaster Finn Bolander
Overvagtmaster Poul Erik S. Andersen
Overvagtmaster Sven-Erik Leo Andersen
Overvagtmaster Henning Bach Axelsen
Overvagtmaster Klaus Willy Borgstrøm
Overvagtmaster Thomas Ramsdahl Dyhrberg
Overvagtmaster Poul Eskildsen
Overvagtmaster Leif Flemholt
Overvagtmaster Michael Fønss Gjørup
Overvagtmaster Aksel Mosegaard
Overvagtmaster Finn Leo Petersen
Overvagtmaster Knud Erik Fager Petersen
Overvagtmaster Steen Rersøe Petersen
Overvagtmaster Ib Kurt Poulsen
Overvagtmaster Preben Rasmus Rasmussen
Overvagtmaster Arne Riis
Overvagtmaster Kjeld Erling Skjerning

Overvagtmaster Ebbe Storm
Overvagtmaster Hanne Sørensen
Overvagtmaster Per Kristian Thorsen
Overvagtmaster Jacob Wiis Waagensen
Overvagtmaster John Ivan Zimmermann
Vagtmaster Agner Varberg Andersen
Vagtmaster Niels Arne Andersen
Vagtmaster Jørgen Butty
Vagtmaster Palle Hartig Christensen
Vagtmaster Kim Bjørn Ernov
Vagtmaster Kaj Emil Hansen
Vagtmaster Ole Agner Hansen
Vagtmaster Hans Jørgen Nielsen
Vagtmaster Bonnie M. Bruun Sandell
Vagtmaster Søren Kurt Sjørsløv
Fængselsoverbetjent Kirsten E. Albrechtsen
Fængselsoverbetjent Erik Andersen
Fængselsoverbetjent Flemming Andersen
Fængselsoverbetjent Karl Jørgen Andersen
Fængselsoverbetjent Rita Andersen
Fængselsoverbetjent Annette Andersson
Fængselsoverbetjent Kate Faxø Andreassen
Fængselsoverbetjent Tineke Andreassen
Fængselsoverbetjent Benny Andresen
Fængselsoverbetjent Poul Magnus Aremark
Fængselsoverbetjent Poul Arne Birch
Fængselsoverbetjent Johnny Blounso
Fængselsoverbetjent Anita Bruun
Fængselsoverbetjent Anne Birgitte Carlsson
Fængselsoverbetjent John Christensen
Fængselsoverbetjent Evald Chr. Christensen
Fængselsoverbetjent Ib E. Bech Christensen
Fængselsoverbetjent Michael Christensen
Fængselsoverbetjent Knud Dam
Fængselsoverbetjent Jørn Per Edvardsen
Fængselsoverbetjent Steen Ellehaug
Fængselsoverbetjent Kim Enevoldsen
Fængselsoverbetjent Kai Wessel Engel
Fængselsoverbetjent Erik Carl Folmann
Fængselsoverbetjent Rene Garner
Fængselsoverbetjent Svend J. Goltermann
Fængselsoverbetjent Vivi Grønvald
Fængselsoverbetjent Anita Hansen
Fængselsoverbetjent Anni Hansen
Fængselsoverbetjent John Ebbe Hansen
Fængselsoverbetjent Klaus E. Hamann Hansen
Fængselsoverbetjent Niels Frederik Hansen
Fængselsoverbetjent Niels Stadil Hansen
Fængselsoverbetjent Ole Bødtcher Hansen

Fængselsoverbetjent Susanne Hansen
 Fængselsoverbetjent Lis Hartel
 Fængselsoverbetjent Annie-Grete Hesselkilde
 Fængselsoverbetjent Bjarne Hjort
 Fængselsoverbetjent Bo Helge Iversen
 Fængselsoverbetjent Ebba Jensen
 Fængselsoverbetjent Gert Jensen
 Fængselsoverbetjent Hanne Brandt Jensen
 Fængselsoverbetjent Lis Jensen
 Fængselsoverbetjent Kurt Johannsen
 Fængselsoverbetjent Palle Justesen
 Fængselsoverbetjent Kim Jønsson
 Fængselsoverbetjent Herluf Jørgensen
 Fængselsoverbetjent Helge Kanst
 Fængselsoverbetjent Karen Birgit Knudsen
 Fængselsoverbetjent Helle Langbak
 Fængselsoverbetjent Aino Magrethe Larsen
 Fængselsoverbetjent Claus Jacob Larsen
 Fængselsoverbetjent Søren Lassen
 Fængselsoverbetjent John Kajhøj Laubek
 Fængselsoverbetjent Svend Aagaard Lauridsen
 Fængselsoverbetjent Per Søren Lausten
 Fængselsoverbetjent Per Leth
 Fængselsoverbetjent Helle Lysgaard-Madsen
 Fængselsoverbetjent Hans-Henrik Nielsen
 Fængselsoverbetjent Jørn Nielsen
 Fængselsoverbetjent Kaj Egon Nielsen
 Fængselsoverbetjent Kathe Blom Nielsen
 Fængselsoverbetjent Poul-Erik Nielsen
 Fængselsoverbetjent Susie Nielsen
 Fængselsoverbetjent Conny Nis-Hansen
 Fængselsoverbetjent Kim Nis-Hansen
 Fængselsoverbetjent Aage Preben Olesen
 Fængselsoverbetjent Christen Hanssted Olsen
 Fængselsoverbetjent Jørgen Hybel Olsen
 Fængselsoverbetjent S. F. Olsen
 Fængselsoverbetjent Regina Helga R. Pedersen
 Fængselsoverbetjent Tommy Pedersen
 Fængselsoverbetjent Per Kaj Pedersen
 Fængselsoverbetjent John Bo Petersen
 Fængselsoverbetjent Jørgen Linder Petersen
 Fængselsoverbetjent Birgitte H. Rosenkilde
 Fængselsoverbetjent Heinrich Schmidt
 Fængselsoverbetjent Elvin Wagn Sejrup
 Fængselsoverbetjent Sigga Smith
 Fængselsoverbetjent Erik Staal
 Fængselsoverbetjent Vibeke Stadager
 Fængselsoverbetjent Erna Storm
 Fængselsoverbetjent Esben Finn Sørensen
 Fængselsoverbetjent Vivian Thorvil
 Fængselsoverbetjent Ellis Annette Vahlgreen
 Fængselsoverbetjent Rene Vestergaard-Krüger
 Fængselsoverbetjent Søren Vestergård
 Fængselsoverbetjent Lars Vikelgaard
 Fængselsoverbetjent Lis Ida Viola Vinther
 Fængselsoverbetjent Leif Wich
 Fængselsbetjent Mette Aarslew-Jensen
 Fængselsbetjent Klaus Ahlquist
 Fængselsbetjent Helle Andersen
 Fængselsbetjent Henriette Liff Andersen
 Fængselsbetjent Jan Michael Andersen
 Fængselsbetjent Mette Margrethe Andersen
 Fængselsbetjent Michael Thode Andersen
 Fængselsbetjent Thomas Andersen
 Fængselsbetjent Michael Victor Arnaboldi
 Fængselsbetjent Brian Bach
 Fængselsbetjent Pia Backman
 Fængselsbetjent Lotte Basbøll
 Fængselsbetjent Jan Baungaard
 Fængselsbetjent Joan Tvermose Beltoft
 Fængselsbetjent Dorthe Lynge Bergdahl
 Fængselsbetjent Pia Bianchi
 Fængselsbetjent Johnny Bonnerup
 Fængselsbetjent Charlotte Elkjær Brandt
 Fængselsbetjent Peter Dybvad Bruun
 Fængselsbetjent Ann Søgaard Bruun
 Fængselsbetjent Lonnie E. Bærentsen
 Fængselsbetjent Benny L. Christensen
 Fængselsbetjent Birgitte Christensen
 Fængselsbetjent Michael V. Christiansen
 Fængselsbetjent Anita S. Christiansen
 Fængselsbetjent Kim Dahlmann
 Fængselsbetjent Kim Damgaard
 Fængselsbetjent Ole Dedenroth
 Fængselsbetjent Charlotte Krebs Dollerup
 Fængselsbetjent Michael Ejlersten
 Fængselsbetjent Dorthe Funk Frandsen
 Fængselsbetjent Henrik Friis
 Fængselsbetjent Kirsten B. Gelu-Pedersen
 Fængselsbetjent Laila Guldborg
 Fængselsbetjent Bettina Hansen
 Fængselsbetjent Birger Hansen
 Fængselsbetjent Erik Kromann Hansen
 Fængselsbetjent Ivan Hansen
 Fængselsbetjent Jeanette Susan Hansen
 Fængselsbetjent Kirsten Hansen
 Fængselsbetjent Liselotte Kuhn Hansen
 Fængselsbetjent Malene Bjerre Hansen

Fængselsbetjent Morten Verner H. Hansen
Fængselsbetjent Søren Hansen
Fængselsbetjent Kristina P. R. Heilmann
Fængselsbetjent Annette Strøm Heimann
Fængselsbetjent Karin Hemi
Fængselsbetjent Gitte Hendriksen
Fængselsbetjent Per Michael Henriksen
Fængselsbetjent Rikke S. Bremer Husted
Fængselsbetjent Jørgen Højegaard
Fængselsbetjent Birgit Wittrup Jensen
Fængselsbetjent Bjarne Jensen
Fængselsbetjent David Jensen
Fængselsbetjent Henrik Brinck Jensen
Fængselsbetjent Jonna Jensen
Fængselsbetjent Kurt Blaabjerg Jensen
Fængselsbetjent Lars Lundemann Jensen
Fængselsbetjent Pia Helbo Jensen
Fængselsbetjent Annette Johnsen
Fængselsbetjent Ernst Emil Josefsen
Fængselsbetjent Annette Jæger
Fængselsbetjent Johnny Stilling Karlsen
Fængselsbetjent Anja Kaufmann
Fængselsbetjent Susanne Majbritt Ketmig
Fængselsbetjent Michael Balle Knudsen
Fængselsbetjent Mette Line Krogh
Fængselsbetjent Maria Kristine Kryger
Fængselsbetjent Jesper Larsen
Fængselsbetjent Kåre Broberg Larsen
Fængselsbetjent Karsten Bo Larsen
Fængselsbetjent Marlene Larsen
Fængselsbetjent Pernille B. Laursen
Fængselsbetjent Brian Pavia Lentz
Fængselsbetjent Frans Bohn Lorensen
Fængselsbetjent Jeannette Lovin
Fængselsbetjent Winnie Lund
Fængselsbetjent Anne Birgitte Lunø
Fængselsbetjent Bente Madsen
Fængselsbetjent Charlotte M. Madsen
Fængselsbetjent Jeanette Kramer Madsen
Fængselsbetjent John Bernhard Madsen
Fængselsbetjent Marie Mepham
Fængselsbetjent Peter Mejer
Fængselsbetjent Rene Vagn Magnusson
Fængselsbetjent Anders Bo Mortensen
Fængselsbetjent Carsten Norman Munk
Fængselsbetjent Claus Nielsen
Fængselsbetjent Susanne Schou Nielsen
Fængselsbetjent Frank Kenneth Nielsen
Fængselsbetjent Jesper Geisler Nielsen

Fængselsbetjent Jorun Nielsen
Fængselsbetjent Karina Lestang Nielsen
Fængselsbetjent Mia M. Lauenborg Nielsen
Fængselsbetjent Rene Karsten Nielsen
Fængselsbetjent Ronnie Nielsen
Fængselsbetjent Tommy Appeldorn Nielsen
Fængselsbetjent Ulla Charlotte Nielsen
Fængselsbetjent Michael Mikko Niemi
Fængselsbetjent Marianne Nord
Fængselsbetjent Glenn Chr. Nordeide
Fængselsbetjent Rene Frederik Olsen
Fængselsbetjent Ole Olsen
Fængselsbetjent Kenneth Bøje Olsen
Fængselsbetjent Pernille Overgaard
Fængselsbetjent Michael Steinke Paicher
Fængselsbetjent Christian Iskov Paulsen
Fængselsbetjent Dorthe Ronica Paulsen
Fængselsbetjent Benny Pedersen
Fængselsbetjent Bent Pedersen
Fængselsbetjent Erling Bødker Pedersen
Fængselsbetjent Helle Søgaard Pedersen
Fængselsbetjent Karen Merete Pedersen
Fængselsbetjent Mogens Børge Pedersen
Fængselsbetjent Dorthe Petersen
Fængselsbetjent Frank Petersen
Fængselsbetjent Gitte Raagaard Petersen
Fængselsbetjent Heidi Zahle Petersen
Fængselsbetjent Jan Kenneth Petersen
Fængselsbetjent Morten Skou Petersen
Fængselsbetjent Sussi Lodall Petersen
Fængselsbetjent Tina Arlette Petersen
Fængselsbetjent Niels M. Pontoppidan
Fængselsbetjent Heidi Hovgaard Rasmussen
Fængselsbetjent Heidi Kruse Rasmussen
Fængselsbetjent Jan Allan Rasmussen
Fængselsbetjent John Erik Rasmussen
Fængselsbetjent Martin Geisnæs Rasmussen
Fængselsbetjent Susanne Rasmussen
Fængselsbetjent Sanne Raun-Jensen
Fængselsbetjent Carsten Rechnagel Rynt
Fængselsbetjent Tina Rønne
Fængselsbetjent Helle Råhir
Fængselsbetjent Henrik Anton Sarauw
Fængselsbetjent Helle Susan Sass
Fængselsbetjent Solveig Lundby Schmidt
Fængselsbetjent Jesper Schweigler
Fængselsbetjent Pia Rytter Simoni
Fængselsbetjent Carsten Sander Simonsen
Fængselsbetjent Olaf Sloan

Fængselsbetjent Kristina Solberg	Enhedsfunktionær Helle Christiansen
Fængselsbetjent Lajla Stockfleth	Enhedsfunktionær Lise Lotte Christiansen
Fængselsbetjent Liselotte Streit	Enhedsfunktionær Frank Albert Clausen
Fængselsbetjent Bettina Merete Strube	Enhedsfunktionær Lita Dandanel
Fængselsbetjent Pia Winnie L. Svensson	Enhedsfunktionær John Rosengren Danielsen
Fængselsbetjent Erik Søndergaard	Enhedsfunktionær Bjørn Erik Daugaard
Fængselsbetjent Ditte Gedde Sørensen	Enhedsfunktionær Jeanette Degn
Fængselsbetjent Marianne Sørensen	Enhedsfunktionær Michael Eggers
Fængselsbetjent Merete Ladewig Sørensen	Enhedsfunktionær Dorhall K. Ellingsgaard
Fængselsbetjent Mia Sørensen	Enhedsfunktionær Niels Henning Enselmann
Fængselsbetjent Leif Michael Tesik	Enhedsfunktionær Brian Hartmann Frank
Fængselsbetjent Susanne Thorndahl	Enhedsfunktionær Johnny G. Frantzen
Fængselsbetjent Pia M. Toborg	Enhedsfunktionær Elzbieta Jadwiga Frost
Fængselsbetjent Jeanett Vibestrup Tofft	Enhedsfunktionær Annette Lis Hansen
Fængselsbetjent Jeanette Eva Vagner	Enhedsfunktionær Bent Hansen
Fængselsbetjent Kirsten B. Vedelfort	Enhedsfunktionær Dorthé Annette Hansen
Fængselsbetjent Karsten P. Vestergaard	Enhedsfunktionær Kjeld Hansen
Fængselsbetjent Jane Volder	Enhedsfunktionær Steen Hansen
Fængselsbetjent Pernille H. Wentzel	Enhedsfunktionær Jonna Bech Hansen
Fængselsbetjent Henrik Martin Wifstrand	Enhedsfunktionær Jens Øhrstrøm Hansen
Fængselsbetjent Lene Willaume-Jantzen	Enhedsfunktionær Jens Hansen
Fængselsbetjent Peter Skifter Winther	Enhedsfunktionær Pia Marianne Hansen
Fængselsbetjent Per Worm	Enhedsfunktionær Rene Kurt Hansen
Fængselsbetjent Johannes Ørsøe	Enhedsfunktionær Thomas Bækkeskov Hansen
Enhedsfunktionær Niels-Aage Aastradsen	Enhedsfunktionær Winnie Kaja Hansen
Enhedsfunktionær Tommy Abildgaard	Enhedsfunktionær Søren Hildebrandt
Enhedsfunktionær Dorthe Amming	Enhedsfunktionær Lennart Hilfeldt
Enhedsfunktionær Kell Amming	Enhedsfunktionær Kenneth Hillestrøm
Enhedsfunktionær Anni Birgitte Andersen	Enhedsfunktionær Karl Houliind
Enhedsfunktionær Gitte Lystrup Andersen	Enhedsfunktionær Anne Høj
Enhedsfunktionær Henning Andersen	Enhedsfunktionær Bjarne Jacobsen
Enhedsfunktionær Jan Grosen Andersen	Enhedsfunktionær Laila Jakobsen
Enhedsfunktionær Kim Holm Andersen	Enhedsfunktionær Lars Bo Jensen
Enhedsfunktionær Mona Andersen	Enhedsfunktionær Lars Jensen
Enhedsfunktionær Per Andersen	Enhedsfunktionær Ole Stenum Jensen
Enhedsfunktionær Peter Wienke Andersen	Enhedsfunktionær Palle Jensen
Enhedsfunktionær Tommy S. Andersen	Enhedsfunktionær Palle Gert Jensen
Enhedsfunktionær Birgitte L. Andreasen	Enhedsfunktionær Peer Bak Jensen
Enhedsfunktionær Benny André	Enhedsfunktionær Karen Johannesen
Enhedsfunktionær Herman Friis Arrias	Enhedsfunktionær Kirsten Højen Justesen
Enhedsfunktionær Jette Bang-Jensen	Enhedsfunktionær Helle Askham Jørgensen
Enhedsfunktionær Anne-Lise Bertelsen	Enhedsfunktionær John Vang Jørgensen
Enhedsfunktionær Erica Birch	Enhedsfunktionær Lisbeth Solfrid Kjær
Enhedsfunktionær Michael Bjergstrøm	Enhedsfunktionær Ina Larsen Klinker
Enhedsfunktionær Susanne Brandi	Enhedsfunktionær Torgunn Kragestein
Enhedsfunktionær Finn Henrik Brasch	Enhedsfunktionær Jens Winther Kristensen
Enhedsfunktionær Hanne Brisson	Enhedsfunktionær Lise Kristiansen
Enhedsfunktionær Henning V. Christensen	Enhedsfunktionær Annemarie Larsen
Enhedsfunktionær Rene Christensen	Enhedsfunktionær Flemming Larsen

Enhedsfunktionær Peter Stensgaard Larsen
Enhedsfunktionær Steen Erik Larsen
Enhedsfunktionær Bjarne Sigvald Laursen
Enhedsfunktionær Vivianne Brock Lausten
Enhedsfunktionær Bente Susanne Liljerøth
Enhedsfunktionær Inga Bente Glad Lind
Enhedsfunktionær Mogens Lind
Enhedsfunktionær Leif Rene Lund
Enhedsfunktionær Claus Rene Lundquist
Enhedsfunktionær Poul Nielsen Lunk
Enhedsfunktionær Signe Beckmann Løvbo
Enhedsfunktionær Jørn V. Bøgelund Madsen
Enhedsfunktionær Liselotte H. S. Madsen
Enhedsfunktionær Poul Madsen
Enhedsfunktionær Finn Allan Martlev
Enhedsfunktionær Jan Mathiesen
Enhedsfunktionær Henrik V. Mikkelsen
Enhedsfunktionær Leif Erling Mortensen
Enhedsfunktionær Janne Lis Muxoll
Enhedsfunktionær Laila Arrigoni Myrsing
Enhedsfunktionær Børge Helmuth Nielsen
Enhedsfunktionær Erik Nielsen
Enhedsfunktionær John Nielsen
Enhedsfunktionær Kurt Nielsen
Enhedsfunktionær Ole Nielsen
Enhedsfunktionær Per Nielsen
Enhedsfunktionær Per Henrik Nielsen
Enhedsfunktionær Anne-Christine V. Olesen
Enhedsfunktionær Henrik Preben Olesen
Enhedsfunktionær Bente Orbe
Enhedsfunktionær Annelise Hansen Oszlak
Enhedsfunktionær Kjeld Leif Pedersen
Enhedsfunktionær Hanne Fuglsang Pedersen
Enhedsfunktionær Helle Pedersen
Enhedsfunktionær May-Britt Pejł
Enhedsfunktionær Jens Rosander Petersen
Enhedsfunktionær Leo Hartwich Petersen
Enhedsfunktionær Michael A. Petersen
Enhedsfunktionær Erik Erhardt Philipp
Enhedsfunktionær Vivi Poulsen
Enhedsfunktionær Erling Fisker Rasmussen
Enhedsfunktionær Kirsten N. Rasmussen
Enhedsfunktionær Leo Reenberg
Enhedsfunktionær Tom Tonny Rifelholth
Enhedsfunktionær Tina Rohde
Enhedsfunktionær Frank Sander
Enhedsfunktionær Preben Schunck
Enhedsfunktionær Kim Uffe Simonsen
Enhedsfunktionær Steen V. Peter Stadager

Enhedsfunktionær Jimmy Stauning
Enhedsfunktionær Anette Brandt Storm
Enhedsfunktionær Benny Strøm
Enhedsfunktionær Peter Strømberg
Enhedsfunktionær Peter Høgh G. Surrow
Enhedsfunktionær Michael Sylvestersen
Enhedsfunktionær Lene Birk Sønksen
Enhedsfunktionær Rene Sørensen
Enhedsfunktionær Finn Thomasen
Enhedsfunktionær Tom Abildgaard Thomasen
Enhedsfunktionær Ole Thuesen
Enhedsfunktionær Ole Toft
Enhedsfunktionær Henning Clemen Truelsen
Enhedsfunktionær Lizet Worm Vandrup
Enhedsfunktionær Lars Skjødt Vinther
Enhedsfunktionær Charlotte Wulff

VÆRKMESTRE:

Maskinmester Ib Hans Aage Pedersen
Maskinmester Sten Bruun
Værkmester Gert Gransee Andersen
Værkmester Jens Peter Andersen
Værkmester Ole Andersen
Værkmester Bjarne Bech
Værkmester Tommy Bolvinkel
Værkmester Elisabeth E. Brandt
Værkmester Kai Arli Brøndberg
Værkmester Svend Aage F. Carlsen
Værkmester Bjarne I. Christensen
Værkmester Dion Christensen
Værkmester Poul Chr. Christiansen
Værkmester Harly Erik Dinesen
Værkmester Søren Ejstrup
Værkmester Thomas Gollander-Jensen
Værkmester Jens Goth-Eriksen
Værkmester Preben Gulev
Værkmester Annette Lerche Hansen
Værkmester Bill Lander Hansen
Værkmester Leif Milo Hansen
Værkmester Peter Friis Hansen
Værkmester Erik Hugo Heilsstrup
Værkmester Lars Nissen Holm
Værkmester Gunner John Jensen
Værkmester Lone Boje Jensen
Værkmester Ole Jensen
Værkmester Palle Jensen
Værkmester Paw Aage Jensen
Værkmester Per Birkemos Jensen

Værkmester Werner Tage Jensen
Værkmester Bent Johannsen
Værkmester Johnny Einer Kann
Værkmester Finn Kjellerup
Værkmester Henning Kjærgaard
Værkmester Stig Knudsen
Værkmester Freddie W. Kristensen
Værkmester Hans Ankær Kristensen
Værkmester Sanne Påske Kristensen
Værkmester Jens Erik Larsen
Værkmester Lars Peter Bjørn Larsen
Værkmester Bo Lauridsen
Værkmester Thomas Lunde
Værkmester Richard Vognbjerg Madsen
Værkmester Aksel Markussen
Værkmester Steffen M. Matschvitz
Værkmester Per Meilvang
Værkmester Eigil Nielsen Møller
Værkmester Benny Nielsen
Værkmester Bjarne Niels D. Nielsen
Værkmester Børge Kjeldgård Nielsen
Værkmester Flemming Nielsen
Værkmester Helge Kampmann Nielsen
Værkmester Jørn True Nielsen
Værkmester Poul Erik Nielsen
Værkmester Ulla Nielsen
Værkmester Bent Munk Pedersen
Værkmester Hans Martin Petersen
Værkmester Svend Alvin Raun
Værkmester Lena Schelke
Værkmester Niels Sandahl Strauss
Værkmester Jens Erik Svendsen
Værkmester Svend Åge Sørensen
Værkmester Max Thorvil
Værkmester Bjarne Viborg

MEDHJÆLPERE:

Medhjælper Henning Andersen
Medhjælper Lennart Bøeck
Medhjælper Steen Gallov
Medhjælper Henrik Gribsvad
Medhjælper Karsten Hansen
Medhjælper Svend Erik Hansen
Medhjælper Jens Jensen
Medhjælper Knud F. Benny Jensen
Medhjælper Teddy Normann Jensen
Medhjælper Jørgen Alovsius Lange
Medhjælper Mai-Britt D. Nielsen

Medhjælper Egon Oksborg
Medhjælper Egon Bjergsted Petersen
Medhjælper Jan Michael Pløcher
Medhjælper Allan Nordahl Ramkvist
Medhjælper Brian Kim Reichgruber
Medhjælper Helge Peder Schmidt
Medhjælper Benny Jørgen Tersing
Medhjælper Sven Lorents Thomasen
Medhjælper Iver Christian Thomsen
Medhjælper Casper Willumsen
Medhjælper Saeed Yousuf

SANDHOLM:

Vicefængselsinspektør Nanna Jensen
Forsorgsassistent Kate Kendel
Forsorgsassistent Govind Puduchery Rao
Fængselslæge Peter Schnedler Lund
Fængselspsygeplejerske Jette Lillian Bang
Fængselspsygeplejerske Susanne Bjelbo
Fængselspsygeplejerske Ester Roel Jørgensen
Assistent Charlotte Seeger

ANDRE:

Elektriker Michael Winther Bendtzen
Elektriker Brian Christensen
Kantineassistent Ena Anne Nielsen
Kantineassistent Lilli Nielsen
Rengøringsassistent Anne Pia Hansen
Frisør Preben Johnsen
Lærling Thomas Bille Olesen

ORGANISATIONER:

FÆNGSELSFUNKTIONÆRERNES ORGANISATION - F.O.:

Enhedsfunktionær Poul Nielsen Lunk
Enhedsfunktionær Ina Larsen Klinker

HANDELS- OG KONTORFUNKTIONÆRERNES FORBUND - H.K.:

Assistent Charlotte Andersen Kann
Overassistent Joan Riks Hansen

**KRIMINALFORSORGS-
FORENINGEN:**

Undervisningsleder Steen Erik Paulsen
Forsorgsassistent Niels Løppenthin

**EJENDOMSFUNKTIONÆRERNES
ORGANISATION:**

Medhjælper Knud F. Benny Jensen
Medhjælper Egon Bjergsted Petersen

FORENINGEN AF YNGRE LÆGER:

Reservelæge Carsten Andersen

DANSK SYGEPLEJERÅD:

Fængselssygeplejerske Jens Herskind

**LANDSSAMMENSLUTNINGEN AF
HOSPITALSLABORANTER:**

Laborant Bente Andersen

44 medlemmer af opsynet på Københavns Fængsler og samtlige 48 i Institutionen for frihedsberøvede asylansøgere i Sandholm har ønsket at være anonyme.

KILDER

Trykte kilder:

- Gyldendals- og Politikens Danmarkshistorie, red. Olaf Olsen 11-16, Kbhvn. 90-91.
- Københavns historie, I-VI, Gyldendal 1980-83.
- Dansk biografisk leksikon.
- Roskilde bys historie - indtil 1536. Roskilde museum 1992.
- Vilh. la Cour: Danmarks historie 1900-1945, Berlingske forlag 1950.
- L. Fenger: Københavns Fængsler, Teknisk selskabs 3. møde 1895.
- Beretning om Københavns politi 1865-1947.
- Politiets årsberetning 1948-90.
- Beretning om fængselsvæsenet i Danmark 1938-72.
- Kriminalforsorgens årsberetning 1973-93.
- Nordisk tidsskrift for fængselsvæsen 1878-1911.
- Nordisk tidsskrift for strafferet 1913-48.
- Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskab 1949-93.
- Bestemmelser vedr. fængselsvæsenet i Danmark Kriminalforsorgens centrale cirkulæresamling.
- Kongeriget Danmarks love 1665-1913, Gyldendal 1910-13.
- Borgerrepræsentationens forhandlinger.
- S. Grundtvig: Den kriminelle retspleje i opløsningstilstand, København, Hagerups forlag, 1910
- Lærebog for opsynsbetjente ved straffeanstalterne, 1913. Tillæg dertil 1929.
- Fængselsfunktionærernes Organisation 75 år, Kbhvn. 1976.
- Kriminalforsorgsforeningen 75, 1992.
- Frejlf Olsen: Min fængselsdagbog. København. 1918
- Erik Carlé: Ungdomsfængslet på Søbysøgård, Justitsministeriet 1983.
- Helga Pedersen: Celine og Danmark, Gyldendal 1975.
- Henrik Stevnsborg: Politiet 1938-47, Gad 1992.
- Bent Waagensen: Mine forældre og deres slægter, London 1990.
- Erik Carlé: Fængselsvæsenet under besættelsen, Justitsministeriet 1990.
- Ditlev Tamm: Retsopgøret efter besættelsen, Jurist- og økonomforbundets forlag 1984.
- Erik Carlé: Døden i Vestre, Gyldendal 1980.
- A. Olesen: Fårhus kalder, Aabenraa 1948.
- Søren Schou: De danske østfrontfrivillige, Kultur og Samfund 1/79.
- Karl O. Christiansen: Mandlige landssvigere i Danmark under besættelsen, 1950.
- Beretning til folketinget, afgivet af den af tinget under 8. januar 1948 nedsatte kommission VII, I-III, 1950.
- Fængselsfaglige meddelelser 1956-67.
- Hans Jensen: Glimt fra mit gitterliv, Kbhvn. 1957.
- Betænkning om anholdelse og varetægt, nr. 728, 1974.
- Eggert Petersen m.fl.: I varetægt - i fængsel. Mentalhygiejnisk forskningsinstitut, rapport nr. 4, 1972.
- J. Heilbo: Kommenteret notat 1974-83.
- Københavns fængsler, årsberetning 1984-89. KF-bladet, 1970-86.
- Dommerundersøgelsen, beretning februar 1992
- Dommerundersøgelsen om behandling af flygtninge i Københavns fængsler, december 1992.

Niels Pedersen: Justitsministeriet, organisation og arkiv 1982.

Udklipsbøger v. Gunnar Lau.

Arkiv:

Vedr. I. bog:

Staden Københavns Fængsler. Der er væsentligt brugt politidirektørens arkiv vedr. fængsler. Derudover er inspektørens arkiv og Vestre fængsels dagbøger anvendt. Inspektørens arkiv var for de første år ufyldstgørende.

Med hensyn til Københavns politis journalsager vedr. fængselsvæsenet er der henvist til sagernes dato, når de anføres.

Arkivet omfatter:

30. 1858-1920 Korrespondance vedr. de københavnske fængsler og arrester.

31. 1871-1929 Korrespondance vedr. Christianshavns arresthus.

32. 1874-1929 Korrespondance vedr. Nytorvs arresthus.

33. 1888-1938 Korrespondance vedr. Vestre fængsel.

35. 1871-1938 Transport af arrestanter, herunder anskaffelse af cellevogne.

36. 1877-1938 Ansættelse af fængselsinspektører, præster etc..

37. 1884-1938 Korrespondance vedr. fængselspersonalet.

Jeg takker politidirektør Eefsen for tilladelsen til at anvende materialet.

Inspektørens journal starter med et enkelt system med løbende numre. I 1933 påbegynder inspektør Waagensen et system med (få) faste numre og løbende numre. Fra 1938 er det opgivet. Fra 1940 anvendes 21 faste numre, som udvides i 1950 med numre for forsorg og kirke og hygiejniske forhold. Inspektør Worm indfører i 1957 et nyt system med 73 faste og derefter løbende numre.

I 1973 indfører inspektør Heilbo et koncentreret journalsystem med 24 faste numre, hvorved 24, de indsatte, bliver lovligt omfattende. Det anvendes endnu.

I de første mange år produceres 1 til 2 arkivpakker om året. Indtil 1956 afleveredes tilsammen 113 pakker. I de sidste år før afleveringen kom produktionen dog op på 6 pakker. Derefter steg den stærkt, således at der under inspektør Heilbo produceredes 27-30 pakker. Siden 1984 er der sket en tilbagegang til ca. 25.

Ialt beror ca. 600 pakker i Vestres arkiv, indtil 1989, da denne undersøgelse slutter. Der er således af inspektørens journalsager gennemgået ca. 750 pakker.

ARKIVHENVISNINGER TIL KF, INSPEKTØRENS JOURNAL

Kapitel 3:

- 01. 90/1895.
- 02. 52/1897.

Kapitel 4:

- 01. 81/97, 123/1901, 90/1902.
- 02. 12/96.
- 03. 135/1905.
- 04. 135/1905.
- 05. 57/1899.
- 06. 213/96.
- 07. 112/95.
- 08. 42/96.
- 09. 91/96.
- 10. 96/96.
- 11. 150/96. 86, 88, 90, 91/1901.
- 12. 182/96.
- 13. 147/1903.
- 14. 13/1902.
- 15. 130/1900.
- 16. 117/97, 147/1900.
- 17. 124, 126, 128/99.
- 18. 75/98, 121/99.
- 19. 44/1904.
- 20. 166/1905.
- 21. 118/1904.
- 22. 24/99.
- 23. 58/1902. 55/1904.
- 24. 142, 154/97.

Kapitel 5:

- 01. 253/15.
- 02. 134/05, 145/05.
- 03. 16/06.
- 04. 30/06, 28/08, 75/09.
- 05. 117/07.
- 06. 155/13, 150/14, 152/14.
- 07. 50/16.
- 08. 124/1914.
- 09. 1/16.
- 10. 82/15, 1/1919.
- 11. 170/15.
- 12. 37/16.
- 13. 160/19.
- 14. 138/18, 274/18, 324/18.
- 15. 379/18.

- 16. 20/06, 133/06, 68/08.
- 17. 112/08, 262/18, 269/18, 264/18, 270/18, 278/18.
- 18. 19/07.
- 19. 78/12.
- 20. 142/06, 147/06, 90/07, 85/08, 109/09, 161/10, 70/11, 75/11, 233/13, 285/13, 25/14, 155/16, 215/17.
- 21. 122/08, 143/08, 9/09, 48/09, 74/09, 9/10.
- 22. 13/1912.
- 23. 17/18.
- 24. 349/18.

Kapitel 6:

- 01. 17/20.
- 02. 241/21.
- 03. 358/1919, 67/21, 68/21.
- 04. 39/23.
- 05. 80/24, 83/24, 84/24.
- 06. 26, 28/28.
- 07. 108/24.
- 08. 35/28, 179/29.
- 09. 29/22, 3/29, 70/37.
- 10. 27/28, 116/32, 59/32.
- 11. 59/36.
- 12. 158/32.
- 13. 40/34.
- 14. 47/34.
- 15. 92/36.
- 16. 67/22, 206/22, 332/19, 215/22, 124/24.
- 17. 50/37, 37/38, 45/58, 5/38.
- 18. 60/29, 127/29, 262/15, 32/28, 64/34, 30/22, 53/25.
- 19. 18/26, 49/35.
- 20. 85/20, 89/20, 67/26, 21/34.
- 21. 67/24, 46/28, 83/21, 49/23.
- 22. 61/24, 35/31, 11/33.
- 23. 216/21, 2/26, 20/23, 14/29, 112/29, 49/37.
- 24. 58/20, 129/20, 89/24, 75/26, 99/30, 190/30, 23/32, 9/34, 9/35, 9/36, 30/23, 0/35.
- 25. 1/20, 12/20, 13/20, 68/20, 42/26, 9/32.
- 26. 47/29, 166, 167/30, 46/33, 44/35, 53/35, 88/32.
- 27. 55/35.
- 28. 49/28, 6/29.

29. 153/29.
30. 8/28.
31. 32/23, 99/25, 81/31, 97/31.
32. 48/23, 34/25, 7/30, 15/31, 22/31, 23/22,
78/33, 9/34.

Kapitel 7:

01. 74/36.
02. Rapport fra ob. 214 A. Larsen.
03. 2/4/44.
04. 0/44.
05. 8/9-45.
06. 16/18/44.
07. 0/1940.

Iøvrigt Erik Carlé: »Fængselsvæsenet under besættelsen« med tilhørende kildeangivelser.

Kapitel 8:

01. Land og Folk 31.7.1985.
02. Adolf Hansen Krey i brev til mig af 1.4.1986.
03. 37/45.
04. 32/1945.
05. DR arkiv 5864: Frihed, fred og ingen fare?
Adolf Hansen til mig.
06. 32/45, 33/45.
07. 33/45.
08. 33/45.
09. 21/25/45, 33/45.
10. 55/45.
11. 21/45, 21/46 etc.
12. 33/45, 21/46, 45/46, 10/47, 21/4/48.
13. 21/45-48, 21/34/50, 21/40/50.
14. 21/54/50. Helga P: Celine. 0/51.
15. 20/46-50.
16. 8/47-49, 22/2/50, 21/40/54, 21/34/50.
17. 21/49/50.
18. 21/14/52.
19. 42/48.
20. 47/46, 18/47, 1/47.
21. 16/6/46, 16/19/50, 18/46.
22. 8/1/46.
23. 41/46, 16/12/47, 37/46.
24. 2/45, 4/45, 5/45, 14/45, 2/5/46, 4/46, 1/46,
1/47, 5/8/49, 12/49, 14/47, 1/13/50, 1/15/50,
23/50.
25. 8/46, 8/5/54.
26. 31/47, 14/51, 17/51, 17/11/52, 16/29/53,
17/55, 19/14/52, 18/54.

27. 13/2/55.
28. 22/2/50.
29. 21/16/56.
30. 1/3/54.
31. 1/53, 20/52, 24/12/52, 20/56, 24/1/56,
1/4/55, 3/53, 1/54, 3/56, 3/55, 6/56.

Kapitel 9:

01. 23/59, 39/64.
02. 153/60.
03. 155/61,148/61.
04. 149/61.
05. 102/66.
06. 118/66.
07. 316/62.
08. 102/66.
09. 48/1/57.
10. 48/1/57.
11. 48/1/57.
12. 48/1/57.
13. 48/1/57.
14. 74/57.
15. 147/60.
16. 24/11/56, 97/57, 16/2/56, 103/58.
17. 57/13/58, 93/58.
18. 106/60.
19. 69/66.
20. 59/66.
21. 1/21/56, 115/60, 69/57, 70/57, 73/57,
100/59, 92/66.
22. 13/56, 84/59, 41/1/59, iøvrigt numrene 7, 8,
12 og 18/56- 66.
23. 27/57, 20/32/57, numrene 7, 8, 12 og
18/56-66.
24. 28/58. Bekg. 29/67.
25. 28/60, 152/60, 23/8/62, 28/62, 12/2/63,
120/63, 129/63, 137/63, 28/65, 23/66.
26. 14/56, 30/56-67, 65/64.
27. 30/10/65
28. 112/62
29. Uniformsreglement for fængselsvæsenet af
31. januar 1962.
30. 1/58, 1/3/60, 1/4/57, 1/61, 17/1/57,
1/3/61, 1/3/67.
31. 17/1-61.
32. 41/57.
33. 21/13/56.
34. 59/57-67, 69/58-67.
35. 58/57-58, 68/59-67.

36. 27/57, 27/65, 27/66, 27/63.
 37. 63/57, 63/58, 73/59-67, 75/62, 75/66.
 38. 98/65.
 39. 46/5/60, 45/5/61, 2/63.
- Kapitel 10:**
01. 00/71.
 02. I.O. 22/68, I.O. 21/68, 25/68, 104/68,
 126/68, dff jn. F 248, 67/69.
 03. 30/68.
 04. Bekendtg. 37/70, 4/70, 3/70.
 05. 29/68, 29/69, 14/70, 119/69, 29/70.
 06. 118/68, 104/69.
 07. 103/69.
 08. 117/69.
 09. Berlingske aftenavis 25.10.69, 8/70.
 10. 120/70, 116/70.
 11. 108/70.
 12. KF-bladet marts 1972.
 13. I.O. 27/68, I.O. 3/69, Bekendtg. 2/69,
 46/2/69, 46/2/71, 23/2/71, 48/1/71, 28/70,
 23/1/71, 24/70.
 14. 42/2/68, 45/3/69, 45/2/70, 21/1/71.
 15. dff 1.k. 7-32-1967.
 16. 32/68, 39/68, 7/69, 7/110/71, Bekendtg.
 14/69, Bekendtg. 39/70, 23/2/70, 23/2/71,
 104/70, 12/5/69, 7/47/71, 7/64/71.
 17. 6/67, 23/70.
 18. 25/69.
 19. 23/2/70.
 20. 30/68-72.
 21. 1/3/68-72.
 22. 17/71-72.
 23. Rigspolitiet årsberetning 1971, dff. 2.kt. A
 751-1, Fængselsvæsenets årsberetning 1971.
 24. Insp. redeg. f. Københavns Fængsler 1970,
 I.O. 1/68, I.O. 2/68, 7/68, I.O. 9/68,
 I.O. 12/68, 14/68, 15/68, 16/68, 17/68,
 18/68, 22/68, 21/68, 23/68, 29/68, 31/68,
 10/68, 13/68, Bekendtg.: 18/68, 22/68,
 23/68, 24/68, 25/68, 32/68. I.O. 1/69, 7/69,
 10/69, 12/69, 13/69, 15/69, 12/69, 18/69,
 20/69, 23/69, 9/70, 1/70, 3/70, 4/70, 5/70,
 11/70, 15/70, 18/70, 11/70, 23/70, 9/71,
 Bekendtg.: 52/71, 60/71, 70/71, I.O.: 1/71,
 4/71, 6/71, 9/71, 15/71, 19/71, 25/71, 29/71,
 21/71, 35/71, Bekendtg. 82/72, 6/72, I.O.:
 3/72, 8/72, 9/72, 10/72, Bekendtg.: 5/72,

- 36/72, 68/72, 73/72, 79/72, 86/72, 88/72.
 25. 27/68, 27/71-72.
 26. 27/69.
 27. 68/68-72.
 28. 69/68-72.
 29. 113/68-72, 23/2/72, 112/70.
 30. 104/70-72.
 31. 12/69-72, 43/68-72, 115/71, 104/71.
 32. 41/62-72.
 33. 118/68, 46/68-72.
 34. 84/70, 84/72.
 35. 118/68, 12/5/69, 39/68-72.
 36. 30/72, 23/2/72, 63/72.
 37. 1/73-82.
 38. 24/1/78.
 39. 1/76-77.
 40. 1/73-82, bekendtg. 5/73, 7/73, medd.
 12/75.
 41. 1/80.
 42. 1/78-82.
 43. 21/6/75-82.
 44. 49/72.
 45. 48/73-75, 19/73-82, 30/73, bekendtg. 9/74.
 46. 12/2/77.
 47. 19/77, 19/80, 18/2/80, 20/5/80.
 48. 20/75, 20/1/81, 20/82.
 49. 61/73-74, 19/4/75, 19/4/77, 15/5/82.
 50. Medd. 11/75.
 51. 7, 9/73-82.
 52. 14/73, 8/75-82.
 53. 17/73-82, 8/3/76.
 54. 30/73-74, 10/75-82.
 55. 19/5/78.
 56. 39/73-74, 9/10/75-82, 24/10/75-82.
 57. 9/75-82, 24/7/77-82.
 58. 24/9/75, 24/9/77-82.
 59. 27/73-74, 14/1/75-82.
 60. 67/73-74, 20/3/75-82.
 61. 67/1/73-74, 14/3/75-82.
 62. 24/11/75-82.
 63. 24/25, 26/75-80.
 64. 24/17/77-80.
 65. 24/28/75-81.
 66. 1/73, 24/3/79, 20/82.
 67. 24/1/78-80, 14/2/81.
 68. 24/13/75.
 69. Medd. 2/82.
 70. 1/83.

Kapitel 11:

01. 1/2, 6, 18, 36/83-89.
02. 7/84.
03. 1/34, 36/83-89, 19/83-89.
04. 1/19/86.
05. 1/34, 36/84-89.
06. 24/17/83-89, 1/2/85, 88-89.
07. Dommerundersøgelsesberetninger 28. febr.
og 31. dec. 1992.
08. 24/18/93, 21/9/91.
09. 16/83, 24/1/83-89, 16/87, 17/2/84.
10. 16/84-88.
11. 16/89.
12. 21/83-89.
13. 11/90.
14. 8/82-89.
15. 10/83-89.
16. 7/83-89.
17. 8/9/88, 8/92.
18. 9/10/83-89.
19. 9/9/83-89.
20. 9/2/83-89.
21. 9/3/83-89, 9/5.
22. 12/83-89, 19/83-89.
23. 14/83-89.
24. 20/83-89.
25. 20/85, 24/26/84.
26. 24/31/86, 20/89.
27. Medd. 3/84, 24/28/83-89.

NB.:IO: Inspektionsordre.

SAGREGISTER OVER AFSNITSOVERSKRIFTER

A

Afdeling for unge varetægtsfanger	210
Afmønstring	236
Afvikling af modstandsstyrkerne	183
AIDS	329
Alberti	92
Anden presseomtale	48
Anklager for umenneskelig behandling og frikendelse derfor	321
Anordninger	109
Ansættelser i 1895	29
Ansættelser og en ansættelse	54
Arbejde, arrestanternes	46
Arbejdspligt og legetøjsproduktion	69
Arealerne om fængslet	69
Arrestforhold og lempelser	47
Arrestfunktionærernes organisation	61
Arresthusreglementet af 1846	11
Arrestvagtimesterernes lønaktioner og emulumenter	58
Arrestvagtimestre	37
AUF og enhedsfunktionærer	316
AUF - struktur	316

B

Bedømmelsen og afleveringen af Vestre fængsel	24
Befolkningsforhold og politik	241
Begunstigelser af politiske fanger	163
Behandlingsafdelingen for varetægtsfanger	250
Bekendtgørelse om varetægtsfængsel	277
Belæget i tal	230
Bestemmelser og regulativer	77
Besættelsen af Vestre fængsel den 29. august	148
Betinget benådning og udvandring	53
Betænkning om udbygning af ungdomsfængslerne	209
Bevæbning af vagter	72
Blegdamsvejen og Sundholm	193
Blegdamsvejens fængsel reparerer, men kommer dog i folketinget	219
Brydensholts afgang	281
Butik	308
Byggeudvalget	279, 309
Bygninger og arealer	113, 283

Bygninger	195
Bygningsvæsen og økonomi	255

C

Cai Jensen's afgang	202
Centralvarmeanlæg og ændring af kedelanlæg	214
Christianshavn - »et bordel«	60
Christianshavns arresthus nedlægges	78
Christianshavns arresthus ombygges	25

D

Dagsordener	110
Danske forsøg på forbedring af forholdene	146
Demonstrationer	306
Den almene udvikling	39
Den spanske syge	81
Det kvindelige opsyn	88
Direktør, ny	244, 274
Direktorat, fra stort til mindre	228
Disciplinen	126
Disciplinære forhold, de indsattes	268
Disciplinærforseelser	48
Disciplinærforseelser, anvendelse af sikringscelle og udgangsmisbrug	298
Disciplinærforseelser, de indsattes	233
Disciplinærsager og gratialer	263
Død og fødsel	52

E

Efterdønninger	184
Emigrantinterneringen	164
En martyr	93
Englænderinterneringerne	164
Et alt for stort fængsel	97

F

Faglig, den - kamp	82
Fanger, andre særlige	93
Fanger, en martyr	93
Fangetøj	235
FO og andre personaleforeninger	292
Forbedringer af de indsattes vilkår	264
Forhandlinger med FO	225

Forhandlinger med organisationerne	137	Inspektør, ny	274
Forhandlinger og aktioner	260	Inspektør Worms afgang	255
Forplejning og hygiejne	141	Inspektør Worms behandlingslinje	206
Forplejningen	91, 124	Interneringsafd. for modstandsbevægelsen	176
Forsorg	298	Isolation	307
Forsorgen	343		
Forsorgsarbejdet	239, 274	J	
Forsorgskontoret, udvidelse af	214	Jubilæum, gratiale og Chateau Contenac	123
Forsorgsstruktur, ny	281		
Forvaringsafdeling, ny midlertidig	192	K	
Fra handelsplads til residensstad	7	Kapacitetsproblemer	71
Fra småstad til storby	9	Kapacitetsvanskeligheder	248
Fra stort til mindre direktorat	228	Kirken	295
Frederiksberg	201	Kirkeombygning	215
Frejllif Olsen	94	Klager og kritik	301
Fuldførelsen af Vestre fængsel	67	Klager over behandlingen af landssvigerne	182
Fængsel og fanger i pressens spejl	126	Klager over magtanvendelse	234
Fængsel og fanger op mod krigen	139	Klager til justitsministeriet	86
Fængselsfunktionærernes organisation		Kommunal og statslig kommission	101
se FO	335	Kommunens sparekommission	99
Fængselskirken	340	Kommunistinterneringen	165
Fængselslæge og politilæge	63	Kompetenceforhold	109
Fængslet på Vester Fælled	17	Koncerter og julestemning	111
Fængslets inventar mv	22	Kontakter til de pårørende	231
		Kontaktgruppe med politiet	282
G		Kontaktgruppen med andre myndigheder	330
Gejstligt arbejde	240, 272	Kontrollerede eller ukontrollerede besøg	106
Godsejerstyre og etatsrådsby	9	Kontroverser med assessorer	
Group counselling	212	og vicepolitidirektør	71
Grundtvig går fra borde	73	Kontroverser med assessorerne	43
Grundtvig søger om mere personale	33	Korpset, se også personale	223
Grundtvig tager over	41	Korttidsafdeling B	250
Grunduddannelse, ny	331	Kost	257, 308
Gruppe B	207	Kost, arrestanternes	46
Grønning, Brøchner Mortensen		Kosten	238
og administrationsudvidelse	73	Krigsforberedelser	138
Gymnastiksal	214	Krigstiden	76
Gårdtursdemonstrationer og slagsmål		Kriminalitet og belæg i tal	348
under gårdtur	351	Kriminalitet og belæg	89, 123, 263
		Kriminaliteten under krigen	139
H		Kriminalitetens vækst	9
Hegn og murport, ny	218	Kriminelle fanger	190
Hovedstandsættelse af Vestre fængsel	218	Kriminologisk undersøgelse	
Højkonjunktur	205	af korttidsfanger	199
Hæftefanger, tvangsmæssig flytning	209	KRIMIs demonstration	
		og »slumstormernes«	253
I		Kritisable forhold	121
Ildebrand mm	77	Kun mindre vanskeligheder	
Inspektør, den ny fængsels- ansættes	31	med landssvigerne	187

Kvindefanger til Nytorvs mandsfængsel	105	P	
Kvindefængselsafdelingen	105	Personale, en taber - mange vindere	229
Kvindelige, det - opsyn	88	Personale og pensionistmøder	228
Kørselsordning, til Fyn/Jylland	326	Personaleansættelser ved fængselsudvidelse	87
L		Personalebesparelser	
Ledelsesforhold, ændrede	99	og andre tjenesteforhold	331
Lederskifter	314	Personalebevægelser, individuelle	338
Legetøjsproduktionens ophør	284	Personaleforskydninger og -områder	221
Lig	91	Personalemøder	331
Livsstraf og henrettelser	185	Personalet, bevægelser indenfor	287
Lægevæsenet	237, 272	Personalet mod normalere tider	201
Lønreform	116	Personalet søger at forbedre sine forhold	55
Løsgænger, prostitution og gældsfængsel	12	Personalet under besættelsen	168
M		Personalet, ændringer	258
Mellemlederne	82	Personalets antal og art	257
Mellemledere	122	Personalets og de indsattes medindflydelse	247
Midlertidig afdeling for mandlige psykopatforvarede	111	Personaleudvidelse	196
Mindre kontroverser	61	Personaludvidelsen i 1897	36
Ministerielle planer		Politigården	82, 104
og københavnsk økonomi	13	Politigårdens fængsel nedlægges, ny modtagelsesafdeling på Vestre	326
Modernisering af badeindretningen på Vestre	214	Politisk historie fra befrielsen til Suez	173
Modtagelsesafdeling for ungdomsfanger	208	Politivæsen og retspleje	13
Motorcellevogne	79	Pressen	91
Møder mellem inspektør og FO, se forhandlinger	119	Produktion og økonomi	198
		Psykiatrisk konsulent	110
		Psykisk afvigende indsatte	330
		Psykologens arbejdsområde	273
		Psykopatforvaringsafdeling for kvinder	110
N		R	
Narkotika	350	Radio og film	217
Narkotikaspørgsmål	249	Reformer, øjeblikkelige	245
Nytorvs arresthus	105, 108	Regeringens besparelser	
O		i kriminalforsorgen	312
Offentlige myndigheder		Reglement, nyt	105
og fængslets bygninger	285	Reglementariske bestemmelser	199
Ombygning af Vestre fængsel	314	Reglement om benyttelse af Københavns politis arresthuse	28
Ombygningen af Københavns arresthus	24	Rets- og politikredse, nye	220
Opklædning af fanger	126	Retterne	286
Oprørsbegyndelser	178	Retsplejeloven, ændringer	326
Opsyns- og sygeplejepersonalet	37	Rids af besættelseshistorier	131
Overbelæg i stadens civile arresthus	13	Ringens sluttet ?	356
Overbelæg og forsøg på afhjælpning deraf	140	Ringmursudvalget	283
Overbelægning og mænd på Christianshavn	76	Ris og ros til personalet	88
Overenskomst om mageskifte og lejemaal	102	Rotting som straf og en tragisk begivenhed	49
Overlæge Sachs i Studenterforeningen	212	Røntgen- og laboratoriebygning, ny	212

S		TV, mikrobølgeanlæg og sikkerhed	286
Sager med politiet og andre instanser	188	Tysk anvendelse af Vestre fængsel	143
Samarbejdsudvalg	260	Tyske krigsretsdomme	158
Samfundsudviklingen	96	Tysklandsrejser	115
Samtidens samfund	64		
Samtidig arkitektur	18	U	
Schlüttertiden 1982 - 92	311	UA, de indsatte i	230
Selv mord og motiver	52	UA flyttes til barakken	209
Selv mord og selvmordsforsøg	231	Uddannelse, ny	331
Selv mord og sikringscelleanbringelser	127	Udleveringer og tilbageleveringer	151
Selv mord	270, 300	Udlændinge, asylansøgere	
September, den 19.	156	og Sandholmlejren	319
Selvstændige afdelinger og AUF-struktur	316	Udlændinge	189, 231, 270, 304
Sikkerhed og undvigelse	350	Udvalg og cirkulærer	279
Sikkerhedsforanstaltninger	159	Udvalg på Københavns Fængsler	279
Sikringscelleanbringelse og modernisering	217	Unge arrestanter	51
Superceller	329	Undersøgelse afkræfter isolationskritik	327
Sjællandsk arresthusordning	329	Undervisning af unge, se også skole	91
Skole og fritid	341	Undervisning	106
Skolen	239, 273, 296	Undvigelse og befrielsesaktioner	149
Stadsarkitekt, forholdet til	42	Undvigelse	90, 127, 232, 269, 298
Stadsingeniørens område	23	Ungdomsfængsel, betænkning	209
Staten overtager arrestvæsenet	112	Uniformer	117, 197, 259
Statens kvindefængsel	107	Uniformsønsker	89
Statsadvokaten søger at gribe ind	184	V	
Statsansættelsens virkninger for personalet	134	Vaskeriet bliver maskinværksted	216
Stormen på Vestre	251	Varetægtsfanger, afdeling for	250
Straffelov, retsplejelov, værgerådslov og prostitutionslov	65	Varetægtsfængsel, bekendtgørelse	277
Straffeloven af 15 april 1930	108	Vestre afleveres og kirken indvies	39
Straffeloven af 1866	10	Vestre fængsels omgivelser og placering	19
Straffelovsændring	201	Vin, cigarer og blomster	63
Sundhedssektoren	345	Vold mod fængselsbetjente	120
Syndikalister og sikkerhed	81	Vold mod fængselsfunktionærer	262
		Vold mod personale	291, 340
T		Vold mod personalet	229
Tal om kriminalitet og arrestanter	81	Våben	195
Talsmandsordning	304, 353	Våbendepot på Vestre fængsel	147
Tillidsposter, studierejser og personalemøder	122	W	
Tjenestetid for opsynet	55	Weekendordning for personalet	224
Tjenestetid og tjenesteforhold	259		
Tjenestetid- planer - og forhold	289	Æ	
Tjenestetidsproblemer- og konflikter	118	Æterdrengen	235
Tjenestetidsproblemer, øvrige	224		
Tonen på Nytorv	59	Ø	
Transistor, TV, barberstik, billeder og aviser	236	Økonomi og arbejdsdrift	346
Trivselsundersøgelse	253		
Træarbejde i cellegårdene	76	Å	
		Åbenhed over for medierne	248

Efterskrift.

I anledning af Vestre fængsels 100 års jubilæum har Københavns fængsler efter vedtagelse i samarbejdsudvalget meddelt Direktoratet for kriminalforsorgen, at man agtede at udgive et jubilæumsskrift. Direktoratet har derefter nedsat et udvalg bestående af kontorchef Annette Esdorf, formand, forhenværende direktør for Kriminalforsorgen Frits Hellborn, specialkonsulent Alette Reventlow, referent, formanden for Fængselsfunktionærernes Organisation Poul Lunk, fængselsforvalter Bitsch Petersen og Erik Carlé. Direktoratet bemyndigede Københavns fængsler til at iværksætte udarbejdelsen. Den 6. august 1992 meddelte udvalget, at det efter indhentet udtalelse fra Rigsarkivet gav tilladelse til at benytte ikke-almindeligt tilgængeligt materiale afleveret til Rigsarkivet, Landsarkivet for Sjælland og beroende i Vestre fængsels arkiv. Politidirektøren gav yderligere den 1. september 1992 tilladelse til at benytte ikke-almindeligt tilgængeligt arkivmateriale afleveret til Landsarkivet for Sjælland registreret under Københavns politi, Politidirektøren B, fængsels- og arrestforhold nr. 30-37.

Jeg takker politidirektør Poul Eefsen for den venlige tilladelse.

Da udgivelsen således er Kriminalforsorgens, har fremgangsmåden været at skrive hverken en eulogi eller en kritik, men en fortløbende fortællende kildeudgivelse, hvor læseren væsentlig selv må foretage vurderende sammendrag.

Forfatteren alene har ansvar for forskning, stoffets udvælgelse og tilrettelæggelse som for eventuelle vurderinger.

I skrivende stund har arkivet været tilgængeligt indtil 1989, idet der arbejdedes med de senere årgange. En egentlig historisk fremstilling er derfor kun forsøgt til og med dette år. Den almindelige udvikling og særlige sager er derefter fulgt op ved hjælp af trykte kilder, Orienteringsavisen, meddelelser og særligt i journalen rekvirerede sager. Bogen er udarbejdet uden beregning som en jubilæumshilsen til personalet og institutionen.

Jeg takker Direktoratet for kriminalforsorgen og Københavns fængsler for opgaven og personalet på Landsarkivet for Sjælland for god hjælp med en særlig tak til arkivar Villy Christiansen. Jeg takker Vestre fængsels personale for venlighed og hjælp med opgavens udførsel, herunder især den tidligere arkivar, fængselsoverbetjent Gert Jensen, den nuværende, fængselsoverbetjent Vivian Thorvil. Også en tak til forsorgsfuldmægtig Gunnar Lau, som har stillet sin udklipssamling til min rådighed. Tak til sekretariatsleder Aase Mikkelsen for sekretærvirksomhed ved udgivelsen og skrivning til diskette, til hende, kontorfuldmægtig Else Nielsen og overassistent Leila Ploug for kyndig korrekturlæsning, assistent Joan Riks Hansen for EDB-konsulentbistand samt skrivning, til faglærer K.A. Andersen for bistand med museets billedrammer, til museets frivillige personale og til fængselsforvalter Bitsch Petersen for tilrettelæggelse.

Vestre fængsel, den 28. februar 1994.

Erik Carlé.

GRAFISK PRODUKTION
STATSFÆNGSLET I NYBORG
ISBN 87-601-4737-7